LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Mykolas Römeris

DIENORAŠTIS

1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji

Sudarytojas ir mokslinis redaktorius
Rimantas Miknys

Iš lenkų kalbos vertė
Vaiva Grigaitienė

VERSUS AUREUS

UDK 327(474.5:438)(093.3)
Ro-97

Lenkišką tekstą dešifravo ir paaiškinimus parašė
Rimantas Miknys

Recenzavo
doc. dr. Antanas Kulakauskas, doc. dr. Vladas Sirutavičius

Knygos leidimą rėmė

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA

MG BALTIC UAB KONCERNAS „MG BALTIC“

© Rimantas Miknys, įvadas ir sudarymas, 2013
© Vaiva Grigaitienė, vertimas į lietuvių kalbą, 2013
© Lietuvos istorijos institutas, 2013
© „Versus aureus“ leidykla, 2013

ISBN 978-9955-34-449-0

Turinys

Rimantas Miknys. Įvadas. Ant dviejų pasaulių ribos: Mykolo Römerio, jo šeimos ir artimos socialinės aplinkos vertybių perkainojimo kryžkelės 1920–1922 metais VII

Dienoraštis

XXVIII tomas 1921 metų lapkričio 9–1921 metų gruodžio 18 1

XXIX tomas 1921 metų gruodžio 19–1922 metų birželio 15 74

Santrumpos. 327

Iliustracijų sąrašas 328

Asmenvardžių rodyklė 331

Vietovardžių rodyklė 339

Profesorius Mykolas Römeris savo bute. Kaunas, Žaliosios g. Žaliakalnyje apie 1927–1928 m.
Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Mykolas Römeris. Foto, MHXII.

RIMANTAS MIKNYS

ĮVADAS. ANT DVIEJŲ PASAULIŲ RIBOS: MYKOLO RÖMERIO, JO ŠEIMOS IR ARTIMOS SOCIALINĖS APLINKOS VERTYBIŲ PERKAINOJIMO KRYŽKELĖS 1920–1922 METAIS

Rengdamas Mykolo Römerio *Dienoraščio* tekstus spausdinti, dažnai įvadiniame kiekvienos knygos straipsnyje bandau juos aktualizuoti. Šį kartą gal kiek netikėtu kampu primenu, kad 2014-aisiais ES ir Pasaulio bendruomenė vienaip ar kitaip paminės 100-ąsias Pirmojo pasaulinio karo metines. Tikiuosi, kad minint šią dieną knyga jau gulės ant Skaitytojo stalo. Ir vis dėlto ne vienam skaitytojui gali kilti klausimas: o kuo čia dėta šita data? Kaip ji gali būti susieta su publikuojamų *Dienoraščio* tekstų problematika, nes chronologiškai jie nuo šios datos nutolę?

Paprastas atsakymas – tiesiogiai. Tačiau kaip ir kodėl? Reikėtų bent keliais žodžiais paaiškinti.

Pirmiausia minėtųjų tekstų autorius, „mūsų Herojus" Mykolas Römeris Pirmojo pasaulinio karo metus yra įvardijęs visuomenės ir asmens, šia prasme ir savo, „lūžių", „pervartos" laikotarpiu. Karas, anot jo, tapo akivaizdžia naujojo ir senojo pasaulio perskyra. Iki tol vis didėję skirtumai buvo apčiuopiami, bet ne taip griežtai registruojami. Daug kas kitaip pasakytų: karas užfiksavo modernybės įsigalėjimą dar iki modernybės, po ilgo jų galynėjimosi XIX a. Kuo ir kaip pasireiškė, pasireiškia tas įsigalėjimas? Keletas pastabų.

Žinia, kad *modernybė* dalį nemodernios visuomenės elementų sunaikino, dalį modifikavo, o dalį tik užgožė ir jie egzistuoja ir postmoderniose visuomenėse.

Pasak Zitos Medišauskienės, esminis pokytis, žymintis modernybės epochą, yra pakitęs požiūris į tradicijos ir inovacijos santykį. Tik *modernybės* laikais naujovės, inovacijos, inovatyvumas virto vertybe. Iki tol tokia vertybė buvo senovė, tradicija ir jos laikymasis. Bet tai nereiškia, kad modernybė visiškai sunaikino tradiciją, anaiptol, tik galios pusiausvyra pasislinko naujumo pusėn. Todėl kartais

modernybė įvardijama konfliktu arba įtampa tarp to, kas sena ir nauja, nepaisant modernybės reiškinių dydžio tam tikroje šalyje[1].

Anot tyrėjos, „svarbu ir tai, kad itin sparti visuomenės kaita buvo pergyvenama kiekvieno subjektyviai, staigiai kintančiame pasaulyje žmonės buvo priversti kiekvienas nustatyti asmeninį santykį su pokyčiais ir atsirandančiais naujais reiškiniais. Tai gimdė neretai itin aštrią pasaulėžiūrinę diferenciaciją, kaip ir katastrofines istorijos pabaigos ir vertybių perkainavimo nuotaikas"[2]. Luominės visuomenės vertybes – patriarchalinę, globėjišką liaudies traktuotę, vieno luomo išskirtines privilegijas, pirmiausia valdymo, pareigų ir teisių – keitė demokratėjančios visuomenės vertybės; be jau minėtųjų, visų luomų lygybė prieš įstatymą, atstovavimas visiems žmonėms valdžioje, asmens laisvės ir pan.

Tad galima būtų klausti: o kokia buvo Lietuvos lenkų dvarininkijos, kuriai priklausė mūsų herojus ir aristokratiška jo giminė, nuo senų laikų kultūros ir civilizacijos raidos šiame krašte svarbiausias veiksnys, situacija pereinamuoju iš luominės į demokratinę visuomenę laikotarpiu? Kaip jau sakyta, 1914–1922 m. buvo lemiamas šio proceso persilaužimo etapas. Anot žymaus lenkų tyrinėtojo Piotro Lossowski'o, visuomenė dar turėjo kažkiek išlaikiusi senąsias struktūras. Žmonės, ypač kaime, dar bandė gyventi pagal senuosius papročius ir patriarchalines tradicijas, tačiau karas, Rusijos revoliucijos, išplitusios tautų apsisprendimo idėjos ir tautinių valstybių kūrimasis sparčiai griovė įprastą tvarką, formavo naujus žmonių ir socialinių grupių santykius[3].

Ir šioje, ir ankstesnėse *Dienoraščio* knygose skaitytojas rado ir ras nemažai aprašymų, aiškinimų, ką vertybių perkainojimo laikotarpiu išgyveno Mykolas Römeris ir jo artimieji Artimaisiais įvardinčiau seseris (Marija Römerienė, Konstancija Michalina Prušanovska, Elvyra Marija Mečkovska, Helena Zuzana Rachela Volovičova, Eliza Komorovska) ir tėvą (mama buvo mirusi 1914 m. ir palaidota Trakuose). Beje, *Dienoraščio* puslapiuose mažai dėmesio skiriama Elizai Komorovskai ir jos šeimai, ypač jos sūnums, Römerio sūnėnams Hektorui ir Juliui iš Kavoliškio dvaro. Išskiriu juos iš kitų, nes jie artimi dabartinio Lenkijos Respublikos Prezidento Bronisławo Komorowskio giminės. Kaip jau rašiau ankstesnės knygos įvade[4], dabartinis Lenkijos Prezidentas yra Juliaus sūnaus Bronislovo, išvykusio gyventi į Lenkiją, sūnus, arba Juliaus anūkas.

---

1. Z. Medišauskienė, XIX amžius pasaulyje, Europoje ir Lietuvoje. *Lietuvos istorija*. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia. VIII tomas, I dalis. Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 16.
2. *Ten pat.*
3. P. Łossowski, Przedmowa, Eugeniusz Romer, *Dziennik 1914–1918*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Interlibro, 1995, s. 5.
4. M. Römeris, *Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji–lapkričio 7-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2012, p. XVII.

Pradėsiu nuo mūsų herojaus. Jau tuomet Mykolas buvo padaręs naujų savo vertybių inventorizaciją ir gerai orientavosi situacijoje, iš naujų vertybių aplinkos žiūrėjo į seseris ir tėvą. Tik priminsiu: ankstesnių knygų įvaduose[5] teigiau, kad savo vertybes jis galutinai perkainojo dar iki 1920 m. Esminiu lūžiu čia virto apsisprendimas vykti į Juzefo Pilsudskio legionus ir su tuo susijusi veikla. Kaip žinia, vertybinė jo sistema ilgą laiką buvo grindžiama istorinio Lietuvos valstybingumo paradigma, kurią galima apibūdinti kaip sąryšį su Lenkijos valstybingumu ir *lenkiška civilizacija*. Prasidėjus karui, Mykolas dar bandė ieškoti variantų istoriniam Lietuvos valstybingumui atkurti, jungdamas jį su lietuvių politikų Lietuvos projekcija, kuri išplaukė iš Didžiojo Vilniaus seimo nutarimo dėl Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose. Vienu iš jų, praktiniu, o ne vien politiniu, ir tapo legionai. Ėjo į juos nusivylęs to meto lietuvių ir lenkų politikavimo rezultatais.

M. Römeris *Dienoraštyje* rašė daręs tai krašto naudai: *Dėl to nepalieku šio krašto, – rašė jis, – o tik asmeniškai jam tarnauju, kaip kadaise nepaliko ir jam tarnavo, pavyzdžiui, lietuviai, kurie lietuviškosios spaudos draudimo metais užsienyje leido lietuviškus laikraščius. Mano giliu įsitikinimu, taip kraštui tarnauju ir aš, Lietuvos sūnus, einantis vykdyti jos reikalą*[6].

Ir tai buvo ne pozicija prieš ką nors arba kam nors, bet santykis su savimi ir savo sąžine, su Lietuvos ir Lenkijos išlaisvinimo idėja.

Vis dėlto legionuose jis galutinai įsitikino: jungti nauja ir sena – neįmanoma ir tada galutinai apsisprendė toliau susisaistyti su nauja, modernia Lietuva. Neišduodamas pamatinių savo vertybių – demokratinės, socialiai teisingai surėstos visuomenės, laisvo žmogaus ir pan. – jis jau neturėjo kito pasirinkimo[7].

Grįžtant prie įvado pradžioje iškelto pagrindinio klausimo, reikia pasakyti, kad tėvas 1918–1919 m. buvo pasirinkęs modernios, t. y. tautinės, Lenkijos valstybę, su kuria tapatinosi ir pagal kurią vertino Lietuvoje vykusias permainas, vertino įtariai, netgi priešiškai[8].

Kalbant apie šeimą, jo artimuosius, ne vien Tėvas, bet ir seserys daugiau ar mažiau nepasitikėjo, atskirais atvejais buvo priešiškos, netgi nelojalios naujajai Lietuvai. Ypač tai pasireiškė po Lenkų karinės organizacijos (POW) maišto nuslopi-

5. M. Römeris, *Dienoraštis. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2007, p. XXXIV–XXXV; M. Römeris, *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011, p. VII–XXIV.

6. M. Römer, *Dziennik*, t. 4, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAB), F. 138-2231, l. 392.

7. R. Miknys, Įvadas. Mykolo Römerio *Raudonojo dienoraščio* puslapių metamorfozės: ar buvo „išduota" Istorinė Lietuva? M. Römeris, *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. XIII.

8. *Ten pat*, p. XVIII–X, 42–43.

nimo[9] ir pasirengimo 1922 m. agrarinei reformai. Dvarininkija, tarp jų ir Mykolo seserys, gyveno gandais ir dėl to kylančiomis baimėmis, įtarimais. Štai keletas Mykolo pastabų, įrašytų į *Dienoraštį* 1920 m. balandį ir gegužę.

Balandžio 29-ąją jis konstatuoja: *Dvarininkų sferoje santykiai sudėtingi. Praktiškai vyksta karas tarp dvarininkų ir Lietuvos valstybės. Dvarininkai vis labiau nekenčia Lietuvos, jaučia, kad joje organizuojasi priešiškos jėgos, atiduodama pirmenybė valstiečiams, kurie ateina į valdžią ir siekia nuversti iki šiol privilegijuotą dvarininkų klasę, o valstybės institucijos engia dvarus kiekviename žingsnyje, nekenčia jų ir persekioja [...] Lenkijoje yra taip terorizuojami [...] Bet jei kalbėsime apie čionykščių dvarininkų ilgesį ir sentimentus, tuomet lietuvių įtarimai yra taiklūs: iš tiesų lenkų dvarininkai širdies gilumoje laukia lenkų intervencijos. Jei taip įvyktų, atsirastų lenkų persvara šiame didžiuliame visuomenės kivirče, todėl su ilgesiu jos laukia. Didžiulės šių žmonių dalies nėra šalyje, ji tarnauja lenkų kariuomenėje arba užsiima politinėmis intrigomis prieš liaudies Lietuvą. Kadangi vyksta visuomeninė kova, nėra ko stebėtis, kad lenkų dvarininkai laukia pagalbos iš tų, kurie vieninteliai galėtų padėti*[10].

Kitur jis prisipažįsta: *Suprantu dvarininkų nepasitenkinimą ir skausmą, suvokiu jų rūpestį ir abejones, negaliu prieštarauti dvarininkų nuomonei, bet negaliu su jais solidarizuotis. Kai bandau į save įsigilinti, vis labiau įsitikinu, kad esu žmogus – fenomenas, kintamos psichikos žmogus, pasmerktas žūti: Lietuvoje šiandien priešpriešinami du pasauliai, senasis šlėktų pasaulis ir jaunasis valstiečių, kartu lenkų pasaulis, kuris primena saulėlydį, ir lietuvių kultūros pasaulis, kurį įvardyčiau kaip saulėtekį. [...] Šiandien, didžiulio perversmo laikais, kurie, tiesą sakant, yra revoliucija, jaunoji liaudies Lietuva kovoja su senąja dvarų ir šlėktos Lietuva, o jaunoji tautinė Lietuva su senąja lenkiška Lietuva. Šiuo metu vieni yra tik lietuviai, kiti tik lenkai, vieni beatodairiškai stovi liaudies nugalėtojų pusėje, kiti – ne mažiau beatodairiškai – gina savo turtą ir senąsias valdymo formas. Ir vienų, ir kitų šūkis yra: kas ne su mumis, tas prieš mus. Kitaip tokiais laikais ir būti negali. Na, o aš, laikomas kraujo ryšių, giminės, senojo mąstymo, nesugebėjau radikaliai atitrūkti nuo dvarininkų pasaulio, tačiau savo idealais, savo darbais, meile buvau ir būsiu liaudies darbų šalininkas, darbų, kuriuos šiandien atlieka jaunoji Lietuva*[11].

Dar kitur jis atvirai kritiškai ir be kompromisų vertina ne tik dvarininkijos apskritai, bet ir savo artimųjų pasirinkimus: *Vakar rašiau apie skriaudą, kuria šiais perversmo laikais skundžiasi dvarininkai. Išties pasiklausęs dvarininkų tarpusavio*

9. Sutriuškinus LkKO ir vadinamąjį Seinų sukilimą 1919 m. rudenį vėl paaštrėjo Lietuvos valdžios politika lenkų mažumos atžvilgiu.

10. M. Römeris, *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*, p. 67.

11. *Ten pat*, p. 69.

pokalbių tuomet, kai jie jaučiasi esą tarp savų, pamatai, kokie jie arogantiški, kaip smerkia tą „valstiečių respubliką", kaip maišo su purvu viską, kas lietuviška, kaip nė krislo pagarbos nejaučia jaunajai Lietuvai, kaip pasitiki savo išsvajota lenkų intervencija, kuri, jų manymu, turi būti lenkų kerštas, tarsi Lenkija būtų Lietuvos šlėktos tarnaitė, kuri turėtų įvesti ponų viešpatavimą, girdėdamas tuos ponus ir ponias, turinčius pretenzijų į kultūrą, bet niekinančius viską, kas susiję su valstiečiais, ir besišaipančius iš lietuvių inteligentijos, išnirusios iš valstiečių trobelių ir savo darbu pakėlusios šiek tiek aukščiau švietimo kartelę, kupinos patriotizmo, degančios noru sukurti lietuvių kultūrą, nors ir klaidžiojančios klystkeliais dėl per didelės aistros ir išsilavinimo stokos, tačiau kuriančios liaudies Lietuvą, girdėdamas, kaip tie ponai piktdžiugiškai šaiposi iš kiekvienos klaidelės, kiekvieno netikslumo ir kaip piktybiškai komentuoja jų darbus, o patys niekada nesigėdina, jei tik turi sąlygas, užsiimti korupcija ir šito jokiu būdu vieni nuo kitų neslepia, matydamas, kaip tie žmonės ničnieko neišmoko ir ničnieko nepamiršo, kaip ir toliau mąsto lengvabūdiškai, nors žemė slysta jiems iš po kojų – išties žmogui, visa tai stebinčiam iš šalies, pasidaro neskanu ir pikta, o vietoj užuojautos kyla blogas pasitenkinimo jausmas, kad juos ištiko būtent tokia dalia. Iš tikrųjų tokie žmonės myli tik savo gerovę ir savo socialinę persvarą, kas leidžia jiems savivaliauti, ir dabar, šiais nuopuolio laikais, jie atrodo kaip parazitai, ginantys savo „vertybes", vadinasi, savo socialinį išnaudojimą, šventai tikėdami, kad yra kultūros riteriai ir kad jų senoji socialinė padėtis yra jų teisė ir privilegija, gauta iš paties Dievo. Tokios atviros, nuoširdžios kalbos tarp savų gali sukelti tiktai pasigailėjimą. Vakar mane tokie jausmai apniko, kai Kavoliškyje klausiausi Elizkos, Juleko, Zitkos ir ponios Jaroslavovos Koluvrovskos pokalbio. Kuo daugiau tokių kalbų ir dejonių girdžiu, tuo aiškiau matau, kad jokia skriauda dvarininkams nėra daroma ir kad visa skriauda yra jų socialinis degradavimas[12].

Apskritai kalbant apie Komorovskių šeimą, galima kalbėti apie tam tikrą aristokratinių ir buržuazinių vertybių samplaiką, kuri irgi neturėjo dermės su besiformuojančia demokratine Lietuvos visuomene. Taip ji išsiskyrė net iš Römerio šeimos. 1921 m. rugpjūčio 28 d. Mykolas tai labai aiškiai įvardija: *Komorovskiai reti svečiai Bagdoniškyje. Elizka ir jos sūnus Hektoras, kuris dar labiau prisisunkęs „poniškumo", suka nosį nuo padalyto Bagdoniškio, jis iš didžiųjų dvarų lygmens nusirito iki mažų dvarelių – be komforto, be poniško skambesio. Elizka iš prigimties jautri ir nuoširdi, bet pirmiausia yra „grafienė". Jai įspūdį daro turtai ir poniškas gyvenimo būdas. Tik pagal tai skirsto žmones, neišskiriant savo šeimos ir artimųjų. Elizka beveik gėdijasi vargingesnių seserų, kurios pačios turi sunkiai dirbti, kad išsilaikytų iš savo Bagdoniškio dalių, kurios negali turėti didžiulių dvarų, daug tarnų, eikliųjų*

12. *Ten pat*, p. 71–72.

žirgų ir pan. Toks aristokratiškas Elizkos požiūris, jos santykis su žmonėmis yra „c'est plus fort que coeur, plus que son sentiment fraternel"[13]*. Mūsų seserys Elvyra ir Marynia tai puikiai jaučia ir pyksta ant Elizkos.*

Na, o Hektoras neturi tiek „aristokratijos" ir poniškumo, bet klaupiasi prieš turtus, kurie, sako, yra vienintelė gyvenimo vertybė. Elizka dievina Hektorą, bijo jo, klauso jo. [...] Hektoras laiko ją ant trumpo pavadžio ir neleidžia per daug domėtis Bagdoniškiu, kad nepasiduotų širdžiai ir nepadėtų vargingesnėms seserims pinigais[14].

Paradoksalu, tačiau šioji „samplaika" kreipė šeimą, ypač sūnų Julių, link naujos Lietuvos. Kreipiančiuoju veiksniu tapo nauja buržuazinė orientacija į materialiąsias vertybes.

Anot Mykolo Römerio, *Komorovskiai priklauso Lietuvos lenkų dvarininkų kategorijai, kuri nors dabartinei Lietuvai gero ir nelinki ir nors žvilgsnius ir ilgesį kreipia į Lenkiją, tačiau tvirtai laikosi savo dvarų. Žemės ir turto neatiduoda už riziką aktyviai tarnauti Lenkijai, kaip tai daro tiek jų bendrabrolių, likusių emigracijoje Varšuvoje arba aktyviai tarnaujančių lenkų kariuomenėje ir ryžtingai siejančių savo ateitį su Lenkijos klausimo likimu Lietuvoje. Tiesą sakant, tokiems dvarininkams didelės reikšmės turi visuotinis materializmas rūpintis savo žemių valdomis, kas keliama virš jausminio idealo – meilės Lenkijai ir lenkiškumui, bet kai kuriems iš jų vis dėlto negalima nepripažinti ir ideologinių akstinų. Pastarieji savo turimą turtą laiko ne tiktai asmeninėmis materialiomis vertybėmis, bet ir lenkiškumo postais, ir jos įtaka krašte. Savo užsispyrėlišką norą išsilaikyti poste, nors jausmas ir stumia juos į Lenkiją ir nors čia gresia jiems nemalonūs santykiai, o neretai net ir žeminantys, laiko savo pareiga apginti ir saugoti postą. Toks motyvas vaidino didelį vaidmenį velioniui Zysiui ir dar labiau Elizkai, kuri taip pat ta linkme stengiasi paveikti ir Juliuką. Šis galbūt iš visų Kavoliškyje yra labiausiai nepalankus Lietuvai ir nevengia jos kiekviena proga įnirtingai niekinti. Juliukas, kuriam negalima nepripažinti didelio tiesumo ir jausmų taurumo, turi kartu savo prigimty daug moteriško užsispyrėliškumo ir vienašališko įniršio, panašaus į kažkokią ypatingą protinę isteriją. Jo samprotavimai yra visuomet ryškiai subjektyvūs, pasižymintys pernelyg dideliu tendencingumu, plaukiantys iš apriorinių jausminių įsitikinimų, ir, nepaisydamas viso to, nė negalvoja jis pasitraukti iš tarnybos, į kurią yra pašauktas; ir stoja ginti tą Lietuvą, kurią mielai paskandintų vandens šaukšte arba sutryptų savo kojomis! Tas jo nepalankumas dabartinei Lietuvai yra pagaliau ne tiek neapykantos lietuviams išraiška, kiek pernelyg vienašališkai jaučiama neatida karo santykių ir skriaudų, neteisingumo ir*

13. *C'est plus fort que coeur, plus que son sentiment fraternel* (pranc.) – tai stipriau už jos širdį, už jos šeimos jausmą.

14. M. Römeris, *Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji–lapkričio 7-oji*, p. 343–344.

žeminimo pynei, dėl ko šiandien liaudies Lietuvoje priekaištauja lenkai žemvaldžiai kaip „dvarininkai" ir kaip lenkai[15].

Siekdamas suintriguoti skaitytoją nekalbėsiu apie kitus vertybinius M. Römerio giminės paradoksus, kuriuos išprovokavo buvusio Lietuvos elito kryžkelės; pateikiu tik porą pastabų, tezių, kurias turėtų patikrinti specialūs tyrimai ar šia problematika labiau besidomintys skaitytojai, atidžiai perskaitę *Dienoraščio* tekstus, apmąstę ir pasidaliję savo įžvalgomis.

Pirma, 1919 m. žlugus Istorinės Lietuvos valstybingumo atkūrimo planams dėl plintančių nacionalizmo idėjų Europoje ir Pirmojo pasaulinio karo padarinių, kuriantis modernioms tautinėms valstybėms, M. Römeris pradeda remti etnografinės Lietuvos valstybingumo modelį kaip vienintelį realų ir įgyvendinamą to meto sąlygomis. Bajoriška jo kilmė suponavo pagarbą tradicijai ir suvokimo prielaidas moderniai Lietuvos visuomenei suformuoti ir išlikti. Matydamas modernėjančią Lietuvos visuomenę, jis nesupriešino šio proceso su tradicija, o bandė formuoti organinį jų ryšį per pilietinės visuomenės modelį. Senos socialinės struktūros turėjo nunykti savaime, jų skleidėjams integruojantis į naujas, neprimetant savo vertybių, jas derinant, savanoriškai jų atsisakant arba kartu kuriant naujas. Pirmučiausia čia turiu galvoje bajoriją, dvarininkiją ir valstietiją.

Antra, M. Römerio šeimos, artimųjų reakcija į modernaus Lietuvos valstybingumo gimimą ir su juo susijusius reiškinius – žemės nusavinimo akcijos, agrarinės reformos vykdymas, kapitalistinės ekonomikos ir buržuazinių santykių visuomenėje raida – atspindi bendrą to meto Lietuvos dvarininkų etikos ir moralės krizę, grėsusią jų kaip luomo, išskirtinio socialinio sluoksnio egzistencijai.

Kitas momentas, siejantis publikuojamo *Dienoraščio* tekstus su Pirmuoju pasauliniu karu, tai šį karą vainikavusios Versalio sutarties geopolitinė konsteliacija, Vilniaus ir Klaipėdos klausimas Lietuvos valstybingumo konstruotėje 1920–1922 m. Toliau svarstant su P. Hymanso projektu susijusias įvairias politines insinuacijas, pateikiami projekto komentarai ir vertinimai. *Dienoraštyje* ne tik užrašyti amžininko liudijimai, bet ir analizuojami šie klausimai. Trumpai, keliais žodžiais pabandysiu „įvesti" skaitytoją į autoriaus svarstymus ir pateiksiu savo interpretaciją.

Kaip anksčiau minėta, M. Römeris, plėtodamas laiko padiktuotą modernios, tautinės, Lietuvos valstybės koncepciją, tautinės valstybės egzistavimą siejo su viena labai svarbia sąlyga – Vilniaus ir Klaipėdos buvimas Lietuvos sudėtyje[16]. Be jų M. Römeris abejojo Lietuvos valstybingumo išsaugojimu ir plėtojimu. Viename iš

15. M. Römeris, *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*, p. 454.
16. R. Miknys, Įvadas. Mykolo Römerio *Raudonojo dienoraščio* puslapių metamorfozės: ar buvo „išduota" Istorinė Lietuva?, p. XV–XVI.

savo straipsnių 1920 m. jis rašė, kad tautinė valstybė turi ne tiktai susikurti, bet ir išsilaikyti, rūpintis išsaugoti iškovotą laisvę ir valstybės stabilumą, pašalinti kylančias grėsmes[17]. Anot jo, Lietuvai grėsmių netrūksta, pavyzdžiui, kaimynių siekis sutapatinti tautos ir valstybės sienas, o dar galingesnių kaimynių troškimas susigrąžinti senas žemes ir užgrobti naujų. M. Römerio manymu, tiek istorinei, tiek moderniai, tautinei Lietuvai buvo ir yra tos pat dar Pirmojo pasaulinio karo metais gyvavusios Rytų ir Vakarų, Rusijos ir Vokietijos grėsmės. Šias grėsmes įveikti rūpinosi istorinė Lietuva, tai tenka ir teks daryti moderniai, tautinei Lietuvai.

M. Römeris manė, kad, esant tokiai padėčiai, Lietuvai ne tik svarbu išspręsti Vilniaus, dėl kurio rūpinosi visa Lietuvos visuomenė, bet dar svarbiau Klaipėdos problemą. *Mat Klaipėda, apie kurią, palyginus su Vilniumi, daug mažiau kalbama ir kurią šalyje mažiau jaučia ir menkiau žino, tikrovėje yra Lietuvos talismanas, gal jos valstybingumo raktas, sąlyga, kuri nulems jos ateitį. Klaipėdos jūra, jeigu ji bus lietuviška jūra, jūra, sugebančia persverti Vilniaus svarstykles Lietuvos naudai labiau nei diplomatų derybos Briuselyje ir Ženevoje. Lietuviška jūra vilios Vilnių ir ginčijamus rytinius pakraščius stipriau nei tradicijos [istorinės – R. M.] instinktas ir sugyvenimui duoti pažadai*[18]. M. Römerio pasakymai nereiškia, kad nebuvo įvertinta Vilniaus atgavimo reikšmė Lietuvos saugumui. Atvirkščiai, jis ieškojo išeities iš tos aklavietės, į kurią Lietuvą atvedė kova dėl Vilniaus, aklavietės, kuri grėsė jos valstybingumui. Todėl M. Römeris dažnai prisimindavo: *nepriklausoma Lietuva kaip valstybė negali užsidaryti tik Vilniaus ginčo perspektyvose, nors šis ginčas, be abejonės, yra svarbiausia valstybės problema*[19]. Klaipėdos problemos aktualumą M. Römeris pabrėžė dar prieš prijungiant Klaipėdą prie Lietuvos 1920–1921 m. Jau tuomet jis įžvelgė Klaipėdos reikšmę Lietuvos saugumui ir viso Baltijos jūros regiono stabilumui. Daugelyje straipsnių[20] jis nubrėžė schemą, pagal kurią galėjo būti sukurtos palankios geopolitinės sąlygos Lietuvai egzistuoti, beje, ne tik jai, bet ir Lenkijai, Latvijai, Estijai.

Jo nuomone, visoms išvardytoms valstybėms kol kas didžiausią grėsmę kelia ne Rusija, užsiėmusi kitokiomis problemomis, o Vokietija, kuri dar laikosi tradicinės orientacijos Drang nach Osten. Vykdant šią politiką, Vokietija, pasinaudodama

17. M. Römeris, Lietuvos–Baltijos padėtis tarptautinėje arenoje, *Vairas*, 1934, nr. 5, t. XI, p. 15–16.
18. Rys [M. Römer], Klajpėda, *Litwa*, 1921, rugs. 14, nr. 204.
19. [M. Römer]. Dwie Litwy, *Przegląd Wileński*, 1926, nr. 11.
20. M. Römeris, Klaipėda ir jos padariniai Lietuvos politikoje, *Lietuvos aidas*, 1935, nr. 84, 85; M. Römeris, Lietuvos–Baltijos padėtis tarptautinėje arenoje, *Vairas*, 1934, nr. 5, t. XI, p. 15–24; M. Römeris, Vilnius ir Pamarys, *Židinys*, 1934, nr. 12 (120), t. XX, p. 486–491; M. Römeris, Vilnius ir tarptautinė teisė, *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 42/43, p. 749–750; M. [M. Römer]. Dwie Litwy, *Przegląd Wileński*, 1926, nr. 10–11; M. Römer, Klajpėda, jako element solidaryzmu Baltyckiego, *Przegląd Wileński*, 1934, nr. 7–8.

Prūsų avanpostu ir Pamario koridoriumi, stengsis plėstis ir užvaldyti visą Baltijos pakraštį, o visų pirma Klaipėdą. Kita vertus, Klaipėda kaip Lietuvos uostas yra Lietuvos ir visų Baltijos šalių nepriklausomybės garantas. Vokietija, atplėšusi Klaipėdą, užvaldytų ne tik Pabaltijį (Latviją, Estiją, Lietuvą), bet ir Pamarį bei didžiąją Lenkiją. Todėl Klaipėda, Pamarys ir didžioji Lenkija, anot M. Römerio, gali būti realiausi minėtųjų valstybių solidarumo veiksniai. Tokio būtino solidarumo suvokimas galįs pažadinti lenkų politikus ir paskatinti solidarumo vardan teisingai, atsižvelgiant į abiejų šalių interesus ir bendrus tikslus, spręsti Vilniaus klausimą[21].

Išsprendus Vilniaus klausimą, neliktų kliūčių sukurti Baltijos sąjungą, į kurią įeitų pirmiausia Lenkija, Lietuva, Latvija ir Estija. Šitą idėją M. Römeris kėlė projektuodamas istorinės Lietuvos valstybingumo koncepcijos įgyvendinimo planus. Jis tai aiškino Kaune 1919 m. balandį, aptardamas J. Pilsudskio programą, o jai nepavykus vylėsi, kad ji taps realybe po 1919 m. lapkričio Dorpato (Tartu) ir 1920 m. rugpjūčio 3-iosios Buldurio (Latvija) konferencijų. Pagaliau 1921–1939 m. atidavė daug jėgų jos propagandai ir Lietuvoje, ir tarptautiniuose forumuose[22].

Baltijos valstybių sąjungą M. Römeris laikė būtina tų valstybių saugumo, valstybingumo išsaugojimo sąlyga. Lietuvai nepavyko išlaikyti Klaipėdos, išspręsti ginčo su Lenkija dėl Vilniaus, o Lietuvos, Latvijos ir Estijos bandymai 1934–1939 m. įgyvendinti Baltijos sąjungos idėją, neišsprendus Vilniaus klausimo, buvo tik tos idėjos šešėlis. Pasekmės buvo tokios, kokias ne kartą prognozavo M. Römeris: visos minėtosios valstybės 1939–1940 m. neteko nepriklausomybės. Jos nesilaikė jo iškelto imperatyvo – būkit solidarūs, saugokitės Rytų ir Vakarų.

Skaitant šio *Dienoraščio* tekstą reikia žinoti jau vėliau, t. y. 1934–1937 m., galutinai susiformavusį sisteminį Vilniaus ir Klaipėdos klausimų sprendimo ir reikšmių M. Römerio vertinimą, nes tik tokiu atveju galima pamatyti ir perprasti teksto autoriaus minties galybę ir politinį įžvalgumą.

Kaip sudėtinę, neatskiriamą Vilniaus ir Klaipėdos klausimų dalį M. Römeris traktuoja tautinių mažumų klausimą. Apibendrinant Pirmojo pasaulinio karo rezultatus susiformavo ir pagrindinės tarptautinės teisės šiuo klausimu. Versalio sutartis, atvėrusi duris tautinių valstybių kūrimuisi, numatė ir reguliavimo mechanizmus. 1919 m. birželio 18 d. Versalyje pasirašytos sutarties 93 straipsnis įpareigojo valstybes į pagrindinius teisinius aktus įtraukti punktus, kurie garantuotų tautinių, rasinių, kalbinių ir religinių mažumų teisių apsaugą. Kiti Versalio sutarties „sistemi-

21. M. Römeris, Vilnius ir Pamarys, *op. cit.*, p. 490.

22. L'Entente baltique et la Solidarité regionale, M. Römerio pranešimas, skaitytas konferencijoje Europos Carnegie centre 1935 m. gruodžio 20 d. *L'organization de la paix*, *Bulletin*, 1936, nr. 5–6, p. 167–185.

niai" taikos susitarimai – Saint-Germain (1919 m. rugsėjo 10 d.), Trianono (1920 m. birželio 20 d.), Neuilly – įpareigojo „naujai susikūrusias valstybes" lygiai traktuoti visus piliečius, gerbti tautinių mažumų teises. 1919–1923 m. šių nuostatų pagrindu eilė valstybių (Lenkija (1919 m. birželio 28 d.), Jugoslavija, Rumunija, Turkija, Čekoslovakija, Graikija, Albanija, Armėnija, Suomija) paskelbė specialias deklaracijas. Lietuva su kitomis Baltijos valstybėmis įsipareigojo tokia pat forma ir savo deklaraciją paskelbė 1922 m. gegužės 12 d. Be to, Tautų Lygos pakto, pasirašyto irgi Lietuvos, 22, 23, 25 straipsniai kalbėjo apie žmogaus teises ir draudė bet kokią rasių, lyčių ir tautų diskriminaciją[23]. Kaip jau matyti iš ankstesnėse knygose pateiktų *Dienoraščio* tekstų, šis klausimas buvo aktualus ne tik Lietuvai – jos visuomenei ir valdžiai, – bet ir „mūsų Herojui". Pirmiausia dėl demokratinių pasaulėžiūrinių principų, kita vertus dėl jo, Lietuvos lenko, specifinės situacijos supratimo ir perspektyvų. Šioje ir būsimose knygose užfiksuotos mintys – ne mintys „pačiam sau", t. y. laisvo mąstytojo, o įpareigoto, atsakingo žmogaus svarstymai, aiškinimai ir aiškinimaisi.

Todėl po Steigiamojo seimo sušaukimo (1920 m. gegužės 15 d.) buvo imta rengti naują Lietuvos konstituciją, turėjusią pakeisti laikinąją. M. Römeris, pirmiausia kaip teisininkas pagal išsilavinimą besispecializuojantis konstitucinėje teisėje, netruko įsitraukti į jam aktualių straipsnių, apibrėžiančių tautinių mažumų padėtį, svarstymą. Būdamas nuo 1921 m. sausio mėn. Rytų Lietuvos reikalų komisijos nariu, jis kartu su kitais komisijos nariais 1922 m. pradžioje buvo įtrauktas į Lietuvos konstitucinės komisijos darbą. Pažymėtina, kad jau tada M. Römerį vertino kaip tautinių santykių srities specialistą. Jis buvo parengęs brošiūrą *Rytų Lietuvos klausimas* apie sudėtingą tautinę Vilnijos padėtį. Brošiūroje jis aptarinėjo, kokios tautinės politikos Lietuva turi laikytis šioje buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių dalyje[24]. Savo darbą Lietuvos konstitucinėje komisijoje išsamiai aprašė *Dienoraštyje*, analizuodamas diskusijose iškylančias problemas, apibūdindamas įvairių politinių grupių, partijų pozicijas tautinių mažumų teisių sferoje. Tad šiems klausimams ir skirsiu daugiausiai dėmesio aptardamas 1922 m. konstitucijos rengimo užkulisius.

Partinę Steigiamojo seimo ir frakcijų sudėtį M. Römeris yra apibūdinęs ne tik *Dienoraštyje*[25], šio teksto santraukos publikuotos *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitose*. Anot jo, stipriausieji skaičiumi Seime buvo krikščionys demokratai, sudarę trijų niuansinių srovių – dešiniosios „Ūkininkų sąjungos", centrinės katalikiškai

23. Plačiau žr. E. Kuzborska, *Sytuacja prawna mniejszości narodowych na Litwie*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2012, s. 62–63.

24. J. Sawicki, Mykolas Römeris ir buvusios Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės žemių tautinės problemos, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 15, 1999, p. 51–52.

25. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 119–120, 208–209.

demokratinės ir kairiosios socialkrikščioniškosios „Darbo Federacijos" - bloką[26]. Vienok jie absoliučios daugumos neturėjo ir buvo priversti eiti į koaliciją su *antra iš eilės skaičiumi frakcija - su liaudininkais*[27]. Koalicija ideologiškai nebuvo vieninga, nes skyrėsi koalicijos partnerių požiūris į Bažnyčios ir Valstybės santykius bei socialinio tvarkymosi metodus. Liaudininkai buvo linkę į liberalizmą, kėlė individualizmo ir žmogaus laisvės idėjas, laisvamanybę. Tarp jų buvo vadinamojo „liaudies socializmo" liekanų, užsilikusių dar nuo prieškario bendravimo su rusų eserais, liaudies socialistais, trudovikais. Ne vienas iš tuometinių liaudininkų lyderių buvo linkę save laikyti „mažažemių ir bežemių valstiečių ideologais ir jų socialinių interesų reiškėjais"[28].

Tuo tarpu nevienalytė krikdemų grupė, ypač dešinioji frakcijos pusė, skleidė socialinę ūkininkų ideologiją, o kairysis sparnas - Darbo federacijos atstovai - linko ginti darbininkų reikalus ir stengėsi nukonkuruoti socialdemokratus. Abu krikščionių sparnus vienijo bendra autoriteto, socialinės drausmės ir tradicijos, „Bažnyčios ir tikybinio socialinio veiksnio gerbimo linija", M. Römerio įvardyta klerikalizmu.

Anot jo, bendra abiem koalicijos partneriams buvo *tautiškumas, nacionalinės valstybės idėja, nors ir šiuo atžvilgiu netrūko niuansinių skirtumų (liaudininkai buvo labiau linkę atsižvelgti ir į tautinių mažumų viešąsias teises bendroje teritorinėje valstybėje) ir bendras buvo demokratinis ir parlamentinis racionalizmas konstitucinėje valstybės valdžios santvarkoje. Todėl - pažymėjęs yra M. Römeris, - konstitucijos dalis liečianti valdžios organizaciją, tai buvo sritis, kurioje koalicija buvo gana vieninga, bent tiek, kiek tatai lietė svarbiausius šios organizacijos nuostatus*[29]. Abu koalicijos partneriai buvo linkę į demokratiją ir seimokratinį parlamentarizmą, tikėdamiesi, kad Seimas tapsiąs jų nuostatų reiškėju.

Pasak M. Römerio, kitos politinės grupės ar frakcijos (pavyzdžiui, trijų narių lenkų frakcija) Steigiamajame seime lemiamos įtakos konstitucijai neturėjo. Kaip įtakingesnes jis pamini Socialdemokratų frakciją ir žydus. Pirmuosius, kad buvo opozicijoje, o antruosius - kad palaikė kontaktą su liaudininkais ir buvo linkę remti liaudininkus valstybiniame darbe[30].

Šitame politinių jėgų santykyje buvo svarstomos ir tautinių mažumų teisės. Kaip sako M. Römeris, svarstant šį klausimą dažniausiai dalyvaudavo tokie Lietuvos konstitucinės komisijos nariai kaip komisijos pirmininkas Antanas Tumėnas

26. M. Römeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*, Vilnius, 1990, p. 136.
27. *Ten pat.*
28. *Ten pat*, p. 137.
29. *Ten pat*, p. 137–138.
30. *Ten pat*, p. 138–139.

(krikščionis demokratas), pavaduotojas Mykolas Sleževičius (valstiečių liaudininkų atstovas), žydų reikalų ministras Maksas Soloveičikas, Zigmas Starkus (krikščionis demokratas), Justinas Staugaitis (krikščionis demokratas), Vladas Lašas (valstiečių liaudininkų atstovas), Kazimieras Venclauskas, Vincas Čepinskis (socialdemokratas), Petras Ruseckas (valstiečių liaudininkų atstovas), Nachmanas Rachmilevičius (žydų atstovas), Simonas Rozenbaumas (žydų atstovas), Oskaras Biuchleris (vokiečių atstovas)[31]. Iš Rytų Lietuvos reikalų komisijos narių, be M. Römerio, dalyvaudavo Zigmas Žemaitis, Rozenbaumas jaunesnysis, baltarusis Čerkasas ir buvęs baltarusių ministras Dominykas Semaška[32]. Tad kuo gali būti mums įdomūs šie svarstymai?

Kaip žinia, valstybės mažumų pripažinimo klausimą sprendžia įvairiai. Vienos valstybės pripažįsta skirtingų tautinių grupių buvimą ir jų narių teises specialiam režimui, kitos pripažįsta tik tam tikras mažumas, remdamosi tarptautiniais dokumentais, trečios – mažumas netiesiogiai, t. y. įstatymais ir administracinėmis priemonėmis dėl jų kultūros plėtros. Esama valstybių, kurios neigia mažumų buvimą arba jų atžvilgiu laikosi neutraliteto[33].

Lietuva priklausė pirmajai išvardytų valstybių kategorijai, nes pripažino tautinių mažumų buvimą ir bandė nustatyti teisinį statusą. Reikia pasakyti, kad tai buvo daroma, kaip yra teigęs M. Römeris, vadovaujantis sociokratine tautinės Lietuvos valstybės koncepcija, apibrėžta 1917 m. Vilniaus konferencijos rezoliucijose. Pagal ją lietuviai – tikrieji valstybės šeimininkai, o kitos tautinės grupės dalyvauja pradėtame valstybės kūrimo darbe, jeigu jos pripažįsta tautinę valstybę. M. Römeris atkreipė dėmesį į tai, kad ši koncepcija buvo taikoma valstybės kūrimo laikotarpiu, o susikūrus valstybei turėjo būti tvarkomasi demokratiniais principais. Vienok sociokratinis principas veikė valstybinį darbą ir jau įkurtoje valstybėje, t. y. išrinkus Steigiamąjį seimą[34]. Tokiomis sąlygomis tautinės mažumos buvo lyg ir išskirtos iš valstybinio junginio, suteikiant tautinėms jų funkcijoms vykdyti tam tikrą autonomiją. Pagal 1922 m. Lietuvos konstituciją joms buvo įvesta korporacinė (personalinė) tautinė autonomija, kuriai leista tvarkyti tautinės kultūros reikalus tokiose srityse kaip liaudies švietimas, labdara, savitarpio pagalba. Konstitucijos 72-ame straipsnyje buvo nurodyta: *Tautinės piliečių mažumos, kurios sudaro žymią piliečių dalį, turi teisės įstatymų ribose autonomingai tvarkyti savo tautinės kultūros reikalus – liaudies švietimą, labdarybę, savitarpinę pagalbą – šiems reikalams vesti įstaty-*

31. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 104–105, 114–116, 151–152.
32. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 104.
33. *Mykolo Römerio mokslas apie valstybę*, Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997, p. 153.
34. M. Römeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*, d. 1, Kaunas, 1937, p. 400.

me nurodyta tvarka renka atstovaujamus organus[35]. Kitas straipsnis, aptaręs tokios autonomijos įgyvendinimo būdus, teigė, kad tautinės mažumos turi teisę tautinės kultūros reikalams apmokestinti savo narius[36]. Be to, ten pat buvo sakoma, kad tautinės mažumos tiems reikalams *naudojasi teisinga dalimi sumų, kurios Valstybės ir savivaldybių yra skiriamos švietimo ir labdarybės reikalams.* Taigi, 1922 metų konstitucijoje labai aiškiai nurodyta: tautinės autonomijos teisė, kitaip nei austrų sistema, pagal kurią personalinės autonomijos subjektai yra visi tautiniai junginiai, buvo suteikta tik kvalifikuotai mažumai, o ne kiekvienai, nors ir mažiausiai tautinei grupei. M. Römeris, nagrinėdamas konstituciją minėtose paskaitose, pritarė tokiam variantui, bet priekaištavo jos rengėjams, kad jie nenustatė tvirto kvalifikacinio kriterijaus. Anot jo, *žymios piliečių dalies požymis esąs labai lankstus, visiškai paliktas įstatymų leidėjo nuožiūrai, jis galėsiąs nustatyti tokią aukštą kvalifikaciją, kad visos tautinės mažumos praras galimybę pasinaudoti autonomine teise*[37].

Dienoraštyje aprašyti svarstymai atskleidžia šio varianto atsiradimo aplinkybes, paaiškina kvalifikacinio kriterijaus nustatymo problemas. Pirmiausia diskusijų užrašai liudija, kad personalinės tautinės autonomijos, kaip vienos iš tautinių mažumų teisių apsaugos formų, karščiausi šalininkai buvo žydai. Jie daugiausiai dirbo prie šio klausimo rengiant konstituciją ir pateikė detalų projektą svarstyti. Kaip rašo M. Römeris, nors ir buvo sukurta speciali pakomisė šiam konstitucijos skyriui parengti, darbą iš esmės atliko žydų reikalų ministras M. Soloveičikas, pats projektą parengęs ir įteikęs konstitucinei komisijai[38]. Anot Römerio, žydams rūpėjo tiktai savi interesai, jie rengė vien tautinės personalinės autonomijos organizavimo projektą ir nė vienu žodžiu neužsiminė apie „sritinę teritorinę" autonomiją. Teritorinės sričių (Vilnijos ir Klaipėdos) autonomijos klausimas tame projekte visiškai nepaliestas[39]. Römeris pripažįsta: teritorinė autonomija, praktiškai žiūrint, garantuoja daugiau sritines nei tautines teises. Vis dėlto Lietuvos valstybingumui ji turi didelę reikšmę kaip įrankis tvarkant ir nustatant Lietuvos santykius su pasižyminčiais savita tautine sankloda Vilniumi ir Klaipėda. Jo nuomone, tokia autonomijos forma buvo tiesiogiai susijusi ir su tautinių mažumų teisių garantijomis minėtose teritorijose. *Kai kurioms tautinėms mažumoms, gyvenančioms visoje Lietuvos teritorijoje, ypač Lietuvos lenkams ir baltarusiams, teritorinė autonomija yra pagrindinė problema, nes susijusi su jų tautinės sąrangos nustatymu valstybėje. Todėl jos klausimas daug svarbesnis už personalinę autonomiją, kuri domina pirmiausia žydus.*

35. *Lietuvos valstybės konstitucija su paaiškinimais*, Kaunas, 1922, p. 15.
36. *Ten pat.*
37. M. Römeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*, d. 1, p. 402–403.
38. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 105, 114–115.
39. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 105.

Pastariesiems tai alfa ir omega jų tautinių teisių, o teritorinė sričių autonomija žydų visiškai nedomina, atvirkščiai, giliai širdyje jie tokios autonomijos šalinasi. [...] Net ir toks apsukrus žmogus kaip Soloveičikas supranta, kaip Lietuvai svarbu pripažinti teritorinę sričių autonomiją, bet nejunta, kad sričių autonomijos labai susijusios su tautine autonomija[40]. Lietuviai, pasak Römerio, taip pat mažiau baiminasi personalinės nei teritorinės sričių autonomijos, nes pirmąja naudosis žydai, o antrąja – Vilnijos Lietuvos lenkai ir baltarusiai, o eventualiai Klaipėdoje vokiečiai. Kaip pastebėjo Römeris, lietuviai žydų tautine prasme, viena vertus, nebijo, mat lietuviams negresia sužydėjimas, o antra – patys nesirengia žydų lietuvinti. *Tad lietuviai, ypač demokratai, be jokių išlygų linkę toleruoti tokias sąlygas, kurios šiai visuomenei leis organizuotis taip, kaip jai pačiai patogu, ir šias sąlygas įtraukti į šalies Konstituciją. Visai kitaip atrodo lenkų problema, ypač tose vietovėse, kur jų gyvena daugiausiai – Vilniaus krašte, o Klaipėdoje – vokiečių. Vilniaus krašte lenkai, o Klaipėdoje vokiečiai yra perdėm artimi vietos liaudžiai, perdėm gimininga savo mąstysena ir kultūra, nes patys dažniausiai yra tik polonizavimo arba germanizavimo produktas tos pat nuo amžių čia gyvenusios lietuvių tautos. Jų gyslomis teka tas pat kraujas, tad, be jokios abejonės, jie nebus tik svetimkūnis šalies organizme taip, kaip žydai bus visais laikais, ir toliau bus taip, kaip yra šiandien, viso šalies polonizavimo arba germanizavimo proceso tęsinys – nelygu apie kurį kraštą kalbama.*[41]. Be to, M. Römeris kalbėjo, kad lietuviai patriotai tikisi, jog lenkai Lietuvoje ir net baltarusiai Vilnijoje, susidarius tam tikroms valstybinio susitvarkymo sąlygoms, ateity gali būti gana greitai atlietuvinti. Žydai jiems visiškai svetimi. Todėl jie vengia sąlygų lenkų ir baltarusių mažumoms konsoliduotis. Sritinė autonomija tam palankesnė nei personalinė, dėl to ir nepopuliari. Nuo pat valstybės atsikūrimo pradžios jai buvo priešinamasi lygiai taip pat, kaip ir kantoniniam Lietuvos valstybingumui. Tik 1921 m., kai generolo L. Želigovskio afera atskleidė, kad „reikalas nėra toks paprastas ir lengvai sprendžiamas", lietuviai, anot M. Römerio, specialiomis Seimo deklaracijomis paskelbė: Klaipėda ir Vilnius sudarys autonomines teritorines Lietuvos valstybės dalis. M. Römeris sako, kad šis valstybingumo *principas jiems daugiau yra politinio proto ir valstybės konjunktūros išdava nei širdies padiktuotas poreikis. Nors ir pripažįstamas autonomijos poreikis – jis nėra populiarus. Todėl toliau apie tai kalbama nenoriai ir todėl Konstitucijos projekte atsirado nevienodi įrašai apie personalinę ir sričių autonomiją*[42].

40. *Ten pat.*
41. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji, p. 108.*
42. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 109.

M. Römeris, neatsisakydamas esminių idėjinių nuostatų, pasikeitus sąlygoms ir svarstant konstitucijos projektą, siekė įtvirtinti pilietinį principą valstybės tvarkyme. Jis su Z. Žemaičiu Rytų Lietuvos reikalų komisijos vardu pateikė Konstitucijos komisijai svarstyti siūlymą dėl personalinės autonomijos suderinimo su sritine teritorine[43]. Pagal šį projektą tautinės mažumos, kurios sudaro ne mažiau nei 10 proc. visų Lietuvos gyventojų, įgyja teisę į personalinę autonomiją. O tos, kurios sąlyginai tokio reikalavimo neatitinka, bet sudaro mažiausiai 10 proc. autonominės srities gyventojų, įgyja teisę į autonominę personalinę organizaciją. Procentiniu principu buvo siekiama atskirti autonomines personalines teises visoje valstybėje; tai buvo aktualu žydams, išsibarsčiusiems po visą šalį. To itin reikėjo Vilnijos lietuviams. Projekto autoriai tikėjosi taip Konstitucijos komisijoje aktualizuoti teritorinės autonomijos klausimą. Vienok diskusijose projektas buvo pripažintas ankstyvas. Jam nebuvo oponuojama, tačiau buvo sakoma: Vilniui ir Klaipėdai neįeinant į faktinę valstybės sudėtį, egzistuoja objektyvūs sunkumai teritorinės autonomijos principui rengiamoje konstitucijoje apibrėžti. Vienaip ar kitaip buvo pripažįstama, kad konstitucija kaip įstatymas privalo būti išbaigta[44]. Kunigo J. Staugaičio siūlymu, diskusijų dalyviai sutiko, kad konstitucijos projekto komentare būtų įrašyta nuoroda į minėtas Seimo deklaracijas dėl Vilniaus ir Klaipėdos kaip paaiškinanti priežastis, dėl kurių teritorinės autonomijos klausimas konstitucijoje bus neaptariamas[45].

Siekdamas garantuoti šio klausimo sprendimo perspektyvas M. Römeris ir Rytų Lietuvos reikalų komisija siūlė Konstitucijos rengimo komisijai 88 straipsnio apie konstitucijos reviziją ir jos pakeitimą redakciją. Norėta šį straipsnį papildyti prierašu, kad pirmas Lietuvos seimas, kurio rinkimuose dalyvaus ir Vilnijos gyventojai, galės keisti konstituciją be referendumo. Iš esmės buvo kalbama apie legalią Steigiamojo seimo tąsą. Siūlymą motyvavo tuo, kad Vilnijos gyventojai, būdami okupuoti, negalėjo dalyvauti Lietuvos konstituavimo fakte[46]. Diskutuojant išaiškėjo, kad iš dalies tokiam siūlymui pritarė liaudininkai (Mykolas Marma) ir socialdemokratai (V. Čepinskis), tačiau pasipriešino krikdemai. Pastarųjų atstovas kun. Jonas Steponavičius, pasisakydamas prieš siūlytą prierašą, teigė, kad Vilnijoje itin stipri lenkų endekų įtaka ir ten išrinkti gyventojų atstovai, pasinaudodami jiems įstatymo suteikta teise, gali pasakyti: *mes norime sugrįžti pas Motiną – tėvynę Lenkiją, balsuoti prieš Lietuvos nepriklausomybę*[47]. M. Soloveičikas tuomet pasiūlė koreguoti prierašą ir nurodyti, kad būsimame Pirmajame visos Lietuvos seime tokios

43. *Ten pat.*
44. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 114.
45. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 139–140, 158–159.
46. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 154–155.
47. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 156.

konstitucijos pataisos galimos kalbant apie teritorijas, neatstovaujamas „dabartiniame Steigiamajame seime". Jam priešinosi ir liaudininkai. M. Römerio nuomone, tai iš esmės keitė jų siūlymo idėją, kuria buvo siekiama visiškai sulyginti Vilnijos ir vakarinių žemių atstovus, vykdant įstatymų leidimo funkcijas visai valstybei, o ne tik jos daliai. Komisijos nariams balsuojant nė vienas iš siūlymų nebuvo priimtas.

Apie M. Soloveičiko parengtą personalinės autonomijos projektą M. Römeris *Dienoraštyje* rašo, kad pirminė jo esmė buvo išsaugoti pavienių tautinių mažumų ministerijos instituciją, perduodant jai personalinės autonomijos reikalus. Žydai jai skyrė ypač didelę reikšmę. Be to, personalinės autonomijos kompetencijai jie siūlė priskirti ir kulto reikalus. Diskusijose M. Römeriui ir kitiems pasisakant prieš tokią formuluotę kaip bandymą kurti tautines bažnyčias, žydai įrodinėjo savo padėties išskirtinumą. Jie aiškino, kad žydų tikėjimas, skirtingai nei krikščionių, yra glaudžiai susijęs su tautiškumu, yra svarbiausias žydiškumo elementas ir dėl to reikia padaryti išimtį. Jie siūlė išimtį fiksuoti pastaba: *į žydų personalinę autonomiją įtraukiami kulto klausimai*[48]. Pritarus Konstitucijos komisijos daugumai krikščionių demokratų pajėgomis, ši pastaba buvo įrašyta į antrąją konstitucijos projekto redakciją. Vis dėlto trečiosios projekto redakcijos svarstymuose tie patys krikdemai lėmė, kad šioji privilegija žydams nebūtų suteikta[49]. Tuo tarpu diskusijose dėl ministerijos ar tiktai ministro, sutarus liaudininkams ir krikdemams, kurie vadovavosi politinio oportunizmo paskatomis, buvo patvirtinta kompromisinė tezė, pagal kurią aiškiai nebuvo pasakyta: ar tai bus ministro ar ministerijos institucija. Vienaip ar kitaip, ministerijos principas išliko ir tai žydus tenkino[50]. Priešinosi jam tik tokie radikalai kaip V. Čepinskis (socialdemokratas) ir Z. Starkus (krikdemas), įžvelgdami valstybingumo dispersijos pavojų.

Svarstant konstitucinėje komisijoje M. Soloveičiko parengtą personalinės autonomijos projektą, bene daugiausia buvo diskutuojama dėl tautinės mažumos kvalifikavimo. M. Römerio teigimu, bandant nustatyti kvalifikacinius tautinės mažumos kriterijus personalinei autonomijai pasiūlytos trys alternatyvios formulės:

1. Tam tikro gyventojų skaičiaus minimumo formulė. Pirminiame M. Soloveičiko parengtame projekte buvo siūloma 10 000, o per diskusijas vokiečių atstovas O. Biuchleris pasiūlė 37 000 vienos tautybės asmenų.

2. Procentinio santykio formulė.

48. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 137.
49. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 153.
50. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 153–154.

3. Tautinių mažumų, turinčių teisę į personalinę autonomiją, išvardijimo formulė[51].

Pastarosios autorius buvo V. Čepinskis, siūlęs įvardyti taip žydus ir lenkus. Diskusijose M. Soloveičikas papildė sąrašą baltarusiais, o O. Biuchleris – vokiečiais. V. Čepinskiui atsisakius savo siūlymo, toliau daugiausia diskutuota dėl antrosios formulės. Rytų Lietuvos reikalų komisija siūlė tautinei mažumai kvalifikuoti 5 proc. visų valstybės gyventojų kriterijų. Iš pradžių, antrąsyk svarstant M. Soloveičiko projektą, buvo priimtas siūlymas, kad personaline autonomija gali naudotis tos tautinės mažumos, kurios tautiniame piliečių kadastre yra užregistravusios 10 proc. visų gyventojų. Tai reiškė, kad įstatymas dėl personalinės autonomijos praranda prasmę, jeigu Lietuva turi tokias sienas, kuriose vyko rinkimai į Steigiamąjį seimą, t. y. be Vilniaus ir Klaipėdos. Žydai, kaip rodo šio Seimo rinkimų statistika, sudarė apie 7 proc. visų valstybės gyventojų. Jokia kita tautybė taip pat būtų negalėjusi įveikti kvalifikacinio barjero. Netgi prijungus Vilniją žydai tų 10 proc. nebūtų surinkę. Vieninteliai lenkai, o tam tikromis sąlygomis ir baltarusiai, turėjo perspektyvą tapti tokia tautine mažuma *Didžiosios Lietuvos* atveju[52]. Dėl to trečiajame M. Soloveičiko projekto svarstyme minėtas siūlymas atmestas. Šį kartą bandyta jungti vadinamąją „tautinių mažumų išvardijimo" formulę su 5 proc. kvalifikacijos kriterijumi. Z. Starkaus siūlymu, kuris suformuluotas remiantis O. Biuchlerio metodu, projekte buvo įrašyta: *kiekviena tautinė mažuma sukuria tikrąją tautinę sąjungą, turinčią teisę į liaudies švietimą, savitarpio pagalbą, tautinę kultūrą ir teisę į savo reprezentacinius organus. Tos tautinės mažumos, kurių gyventojų skaičius viršija nustatytą procentinį santykį, turi savo ministrą*[53]. M. Römeriui pasiūlius, šis kvalifikacinis kriterijus buvo apibrėžtas 5 proc. Tokia redakcija atrodė gana liberali, išplėtė autonominės tautinių mažumų savivaldos pagrindus ir tapo Steigiamojo seimo priimtos konstitucijos pagrindu.

Vienok Seimo frakcijų nesutarimai dėl tautinių mažumų statuso sutrukdė pasiekti konsensusą dėl kvalifikacinio kriterijaus. Tuomet buvo pasiremta 1919–1921 m. tarptautiniais dokumentais, pirmiausia Antantės valstybių 1919 m. birželio 28 d. Versalyje sudaryta anksčiau minėtąja sutartimi su Lenkija dėl mažumų apsaugos; juose naudojama „žymios piliečių dalies" požymio sąvoka. Ją sukonkretinti turėjo įstatymas, kurio išleidimą numatė Konstitucijos 73 straipsnis[54].

51. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 131.
52. *Ten pat*, p. 132.
53. Žr. *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*, p. 153.
54. *Mykolo Römerio mokslas apie valstybę*, p. 155–156.

Taigi šioje knygoje skelbiamas *Dienoraščio* tekstas, bene labiau nei ankstesnės publikacijos, leidžia pažinti autorių visuotinių vertybių perkainojimo, vykusio jo šeimos, supusios socialinės aplinkos ir besikuriančios modernios Lietuvos valstybingumo politinio diskurso, kontekste. Ko gero, skaitytojas sutiks: aprašomose, analizuojamose situacijose daug akivaizdžių sąsajų ir su nūdienos Lietuvos visuomenės funkcionavimu, jos problemomis, kurių ištakas galime įžvelgti, apčiuopti ir netgi jų esmę pamatyti „mūsų Herojaus" laikais. Viliuosi, kad jeigu tai bus pastebėta, o gal ir suprasta (sic!), susilpnės nūdienos Lietuvos visuomenėje skepsis dėl istorijos vaidmens dabarties gyvenimui, atsiras daugiau noro projektuojant ir konstruojant mūsų visuomenės dabartį ir perspektyvas remtis tradicija, išnaudoti praeities pamokas... Baigdamas aiškinimą vėl susieju jį su *Įvado* pradžioje paminėta Pirmojo pasaulinio karo aktualija. Gal dėl šio *Dienoraščio* teksto bus išgirstas ir šių metų pradžioje Lietuvos Vyriausybei ir atsakingiems žmonėms pasiųstas signalas iš Lietuvos istorijos instituto[55] nusistatyti aiškius strateginius Lietuvos tikslus, minint šią datą, susiejant juos, be abejo, su bendromis strateginėmis mūsų visuomenės projekcijomis. Kaip viena iš svarbiausių išeities pozicijų tokiems tikslams apibrėžti – humanistinė idėja: *Pirmasis pasaulinis karas tapo ryškia riba modernizmo raidoje, kadangi karo išdavoje esmingai susvyravo oligarchinės bei imperinės struktūros, ir pasaulyje ženkliai išsiplėtė politikos, švietimo bei meno veikos laukas. Objektyviai žiūrint tai reiškė žmonijos humanizacijos plėtrą, kuri pasiekė ir Lietuvą – tiesa, gana dramatiškai, nes Lietuva karo metais tapo Vokietijos ir Rusijos imperijų karinio susidūrimo arena [...]*[56]

Pasiūlyta įsigilinti į tai, kad *Europos Sąjungai I pasaulinio karo atmintis sudaro neatimamą jos paveldą. Šiandieninė ES – tai iš esmės Antikos bei Vakarų Krikščionybės suformuota civilizacija, kuri po I pasaulinio karo bene pirmą kartą geografiškai bei politiškai buvo įgavusi struktūrinį laisvo junginio pavidalą. Nors tada toji struktūra nepasižymėjo stabilumu, tačiau jos pamatiniai principai – demokratija, nacionalinis suverenumas, politinis bei socialinis solidarumas – išliko aktualūs iki šių dienų. Be to, šiandieninė ES turi kokybinį pranašumą; ją garantuoja jėgos struktūra – gynybinis NATO aljansas. [O] kol Lietuva bus suvereni valstybė, tol jai turės fundamentalios konstitucinės reikšmės Vasario 16 aktas, priimtas 1918 m., t. y.*

55. Atsiprašau, kad ir šį kartą, kaip ir anksčiau publikuoto *Dienoraščio* teksto įvade „Kuo aktualus Mykolas Römeris mūsų ir XX a. pirmojo ketvirčio visuomenės kasdienybei?" (M. Römeris, *Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji–lapkričio 7-oji*, p. XVII–XVIII), neiškenčiu nemoralizavęs.

56. *Lietuva ir Pirmas pasaulinis karas. Paminėjimo renginių Lietuvos strateginių tikslų aprašymas.* Parengta ir svarstyta Lietuvos istorijos institute 2013 m. kovo 28 d. Autorius – Lietuvos istorijos instituto XX amžiaus istorijos skyriaus vedėjas dr. Česlovas Laurinavičius. Raštas išsiųstas elektronine versija, tekstas saugomas asmeniniame R. Miknio archyve.

Pirmojo pasaulinio karo metais. Istorija liudija, kad Vasario 16 d. aktas nebuvo atsitiktinis epizodas – tautinio apsisprendimo determinaciją patvirtina visa tolesnė istorinė raida nuo I pasaulinio karo pabaigos iki šių dienų[57].

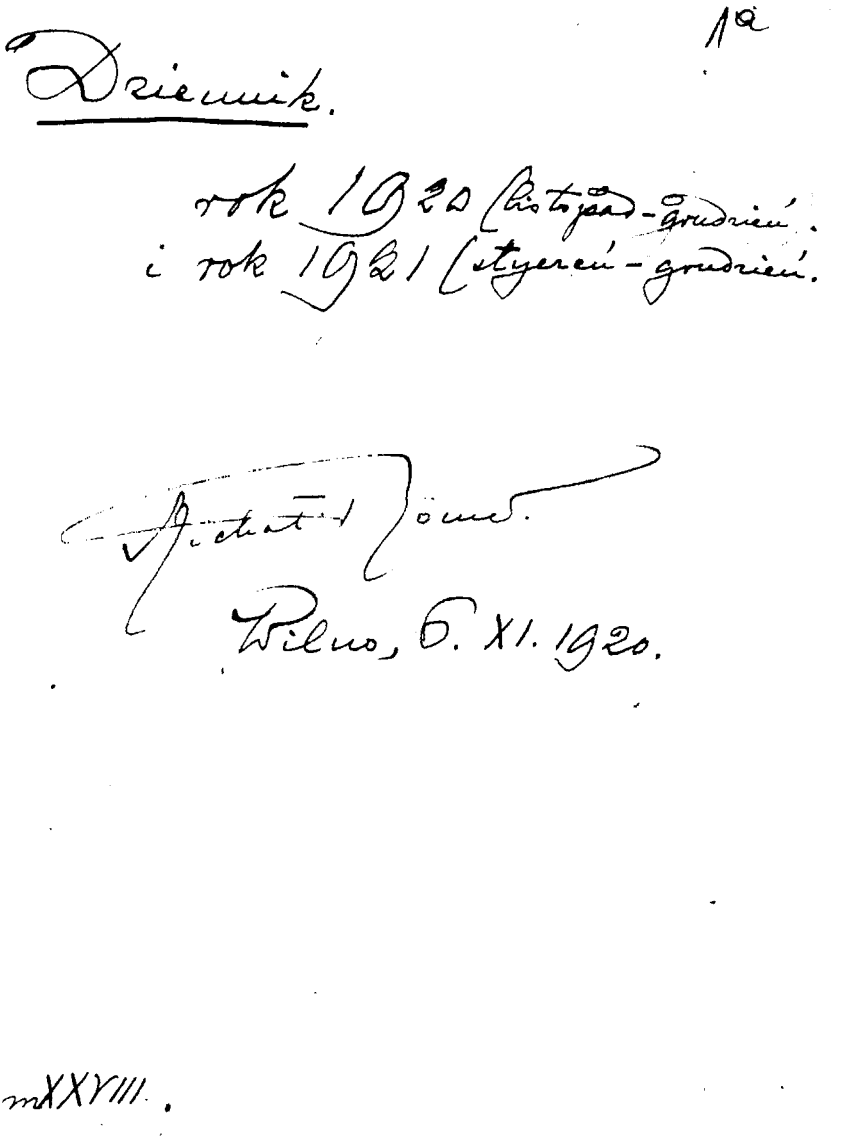
Publikuojamas *Dienoraščio* tekstas padės ne tik įsigilinti į šias tezes, bet ir išgryninti vertybinius nūdienos visuomenės prioritetus.

Baigdamas primenu kai kuriuos principinius publikavimo atmintinės momentus. Ir kitose knygose, ir šioje vardai, pavardės ir vietovardžiai, turintys lietuviškąją rašymo tradiciją, lietuvinami skliausteliuose įrašant originaliąją versiją pirmąsyk paminėjus, o tokios neturintieji paliekami originalūs pridedant lietuviškąsias galūnes. Toks principas taikomas asmenvardžių ir vietovardžių rodyklėje. Tie asmenys, kurie buvo pateikti ankstesnėse *Dienoraščio* publikacijose (M. Römeris, *Dienoraštis. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2007; *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009; *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011; *Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji–lapkričio 7-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2012) ir kurių pavardės labai dažnai kartojasi, paaiškinimuose neapibūdinami arba apibūdinami itin glaustai (vardas, pavardė), kad būtų galima juos greičiau atpažinti. Tais atvejais smulkesnės informacijos skaitytojas turėtų ieškoti čia paminėtose knygose.

Dar kartą nuoširdžiai dėkoju visiems prisidėjusiems rengiant šią knygą: kantriai vertėjai, redaktorei, atidiems recenzentams, kolegoms, kurie skaitė ankstesnius spausdintus *Dienoraščio* tekstus ir išsakė patarimus, samprotavimus ir, be abejo, Lietuvos istorijos instituto XX amžiaus istorijos skyriui, svarsčiusiam ir reikliai vertinusiam parengtą publikaciją. Esu labai dėkingas Instituto leidybinei grupei su Mindaugu Maskoliūnu priešakyje už parengtas iliustracijas. Dirbant su knyga atsiskleidė ypač man džiugus faktas: visuomenė *Dienoraščiu* domisi, jo laukia ir siūlo padėti jį leidžiant. Netikėta, bet itin malonu, kad sulaukiau pagalbos iš kolekcionierių. Ponai Vytis Ramanauskas ir Algimantas Muzikevičius pasidalijo nuotraukomis ir kita iliustracine medžiaga, kuri panaudota šioje knygoje, o nemenka dalis dar laukia ir kitos. Nuoširdus ir didelis AČIŪ Jums už supratingumą, geranoriškumą ir pilietiškumą.

Vilnius, 2013 m. lapkričio 21 d.

57. *Ten pat.*

Mykolo Römerio *Dienoraščio* 28 tomo titulinio lapo faksimilė.
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 138-2254.

MYKOLAS RÖMERIS

DIENORAŠTIS

XXVIII TOMAS

1921 METŲ LAPKRIČIO 8-OJI–GRUODŽIO 18-OJI

1921 metų lapkričio 8 d.
Antradienis

Vakar kalbėjausi su Dominyku Semaška; jis paprašė, kad tai, ką pasakys, liktų tik tarp mūsų. Taigi, pasak jo, šiandien vyks Ministrų kabineto posėdis, kurio metu turi būti priimtas nutarimas dėl galutinio Lietuvos atsakymo Tautų Lygai – pritaria šalis Hymanso projektui ar ne. Vieni ministrai palaiko Hymanso projektą, kiti – kategoriškai jam prieštarauja. Iš tikrųjų nė vienas ministras oficialiai ar viešai pasisakydamas nedrįsta kategoriškai pasiūlyti pritarti Hymanso projektui. Ministrų kabinetas laikosi tokios pozicijos: arba pritarti Hymanso projektui su tam tikromis išlygomis, arba jo visiškai atsisakyti. Lietuvos diplomatų konferencijoje, trukusioje porą savaičių, per posėdžius buvo aptarinėjamas Hymanso projektas ir prieita prie išvados, kad jam reikėtų pritarti papildžius tam tikromis išlygomis. Lietuvos diplomatai, mūsų šalies ambasadoriai Vakarų šalyse, iki šiol buvo linkę pritarti Hymanso projektui be jokių išlygų – tai žinau iš Šaulio ir Žemaičio. Karščiausi Hymanso užtarėjai, išskyrus Šaulį, buvo Naruševičius, Sidzikauskas, Milašius, ministras Galvanauskas, Jonynas[1] ir kiti. Tačiau, kai diplomatai, gyvenantys už šalies ribų, perprato nuotaikas, tvyrančias vietos lietuvių visuomenėje, suprato, kaip būtų sudėtinga pritarti tokiam projektui be jokių išlygų. Viename iš vykusių posėdžių aiškus Hymanso projekto priešininkas pasiūlė diplomatams pakviesti įvairius visuomenės veikėjus ir išklausyti jų argumentus. Toks posėdis, kuriame dalyvavo visuomenės veikėjai, įvyko. Tarp pakviestųjų buvo ir Hymanso projekto apsisprendę priešininkai kaip Smetona, Kairys ir kiti. Galutinai diplomatų konferencija nutarimui pritarė: Lietuvos atsakymas turi būti taip suformuluotas, kad Lietuva patvirtina Hymanso projektą, tačiau tik su pačios įrašytomis išlygomis. Kadangi Vyriausybė privalo savarankiškai priimti sprendimą, diplomatų konferencijos išvados iš esmės Vyriausybei turėjo tik informacinės ir patariamosios reikšmės. Taigi

1. Jonynas Ignas.

Ministrų kabinetas turi apsispręsti: pritarti projektui su išlygomis ar apskritai jo atsisakyti. Nors, tarkim, Žemaitis mano, jog pataisa dėl išlygų iš tiesų reiškia, kad lietuvių diplomatai atsisako savo pozicijos, nepalaikys projekto ir deklaruoja, kad įsiklausys į visuomenės nuomonę, vis dėlto iš tiesų man kur kas taikleśnis atrodo Semaškos paaiškinimas. Taigi Semaška tvirtina, kad, pasak Purickio[2], kuris pateikė atitinkamas išvadas ministrų kabinetui, tos išlygos, įrašytos į projektą, yra ne tiek iš esmės reikšmingos, kiek tiesiog prašymas, adresuotas Tautų Lygai sutikti atsižvelgti į sudėtingą Lietuvos padėtį ir sušvelninti kai kurias projekto vietas. Vadinasi, galima daryti prielaidą: Tautų Lygos Taryba, remdamasi Lygos plenumo nutartimi, atmes šį prašymą, kuris yra prijungtas vien tam, kad būtų nuraminta visuomenė. Tada beliks Lietuvai pritarti projektui. Gali būti, kad bus dar ir kitų detalių pakeitimų, naudingų Lietuvai. Pasak Semaškos, Ministrų kabinete balsuos už pritarimą projektui (su tomis „išlygomis", savaime aišku) Purickis, Galvanauskas ir Karoblis[3]. Prieš pasisakys Semaška, tikriausiai Skipitis ir greičiausiai Bizauskas[4]. Karo ministro Šimkaus[5] pozicija kol kas neaiški. Vieni jį laiko aršiu projekto priešininku, kiti abejoja, ar tokia jo pozicija. Ministro pirmininko Griniaus, kuris asmeniškai itin daug dirbo vardan šalių susitaikymo, nėra. Jo akys labai ligotos, tad šiuo metu vieši užsienyje ir gydosi, o jį pavaduoja Purickis. Semaška teigia, o jo žodžius patvirtina Janulaitis ir dar sklinda kalbos tai ten, tai šen, kad Purickis kartu su įtakingu krikščionių demokratų deputatu ir Lietuvos bankų atstovu kunigu Vailokaičiu, Seimo pirmininku Stulginskiu ir keliais kitais politikais asmeniškai yra suinteresuoti, kad Hymanso projektas nebūtų įgyvendintas. Jie įsivėlė į spekuliacijas valiuta ir brangenybėmis dideliu mastu. Ypač turi dideles lenkiškų markių sumas. Jeigu Lenkija sustiprės ir pakils lenkų markės kursas, jie pasidarys tiesiog milijardinį biznį. Tie milijardai, ko gero, ne mažesnį vaidmenį vaidina ir jų politikoje nei šalies valstybingumas. Semaška taip aršiai priešinasi Hymanso projektui, kad pareiškė: jeigu Ministrų kabinetas pritars Hymanso projektui, jis pasiryžęs atsistatydinti.

2. Purickis Juozas (1883–1934), kunigas, politikos ir visuomenės veikėjas, Tarybos narys. Lietuvos pasiuntinys Berlyne (1919), užsienio reikalų ministas (1920–1921), palikęs dvasininkų luomą tapo valstybinio leidinio *Lietuva* redaktoriumi, o vėliau lietuvių žurnalistų sąjungos pirmininku.
3. Karoblis Vincas tuomet buvo teisingumo ministras.
4. Bizauskas Kazimieras (1893–1941), diplomatas, visuomenės ir politikos veikėjas. Kalbamu laikotarpiu buvo švietimo ministras.
5. Šimkus Jonas (1873–1944), chemikas, ministras, Lietuvos universiteto profesorius. 1921 m. balandžio 7–1922 m. lapkričio 4 d. krašto apsaugos ministras.

„Unijos nori..." Karikatūra. *Ragutis*, 1921, nr. 2. Dailininko Petro Rimšos piešinys. Karikatūroje parodoma situacija po 1921 m. Tautų Lygos siūlymo spręsti Lietuvos ir Lenkijos ginčą dėl Vilniaus pasitelkus P. Hymanso projektą, kuriuo iš esmės numatomas dviejų valstybių unijos atnaujinimas. Lietuva projektą griežtai atmetė siekdama išsaugoti savo suverenumą ir reikalaudama besąlygiškai grąžinti Vilnių.

1921 metų lapkričio 9 d.
Trečiadienis

Tribunole nagrinėjome didžiulę ir sensacingą tokio Totoraičio bylą. Totoraitis yra agronomas, turintis aukštąjį išsilavinimą, gana žinomas dar prieš karą visuomenės veikėjas Suvalkijoje. Tuo metu jis buvo lietuvių ūkininkų draugijos „Žagrė" Marijampolėje direktorius. Šią draugiją įkūrė krikščionys demokratai[6]. Jis buvo brolių Vailokaičių[7] partneris vienoje iš pirmųjų lietuviškų bankų įmonių. Šiuo metu Totoraitis sėdi nusikaltėlių suole. 1918 metų pabaigoje, kai buvo organizuojama Lietuvos valdžia, Ūkio ministerija jį skyrė ministerijos atstovu Marijampolės apskrities šiaurinėje dalyje. Jis perimdavo iš vokiečių okupantų Lietuvos vyriausybės vardu dvarus ir organizavo jų valdymą. Taigi, perimant ir organizuojant vieno jų, ne-

6. „Žagrė" – kooperatinė žemės ūkio bendrovė, veikusi 1907–1914 m. Marijampolėje. Įkūrė krikščionys demokratai. 1914 m. turėjo apie 1100 narių, 7 parduotuves. Nuo 1912 m. rūpinosi ir žemės ūkio kultūros plėtra: steigė javų valymo, padargų ir mašinų nuomos punktus, rengė trumpalaikius švietimo kursus, paskaitas, parodas.

7. Vailokaitis Jonas (1886–1944), Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, finansininkas ir pramonininkas. Vailokaitis Juozas (1880–1953), kunigas. 1912 m. jie abu Kaune įkūrė „Brolių Vailokaičių banką", kurio pagrindinis tikslas tuomet buvo sutelkti laisvą lietuvių kapitalą ir panaudoti prieš Rusijos kolonizaciją, superkant nusigyvenusių bajorų dvarus, dalijant ir perduodant juos išsimokėtinai lietuviams.

paprastai gražaus Kvietiškio dvaro, esančio prie pat Marijampolės, valdymą[8], per trumpą laiką viršijo labai daug savo įgaliojimų (nuo 1919 metų balandžio iki rugsėjo iš vokiečių prisipirko dvarui priklausančių arklių, savo arklius pakeitė geresniais, buvusiais tame dvare, už dvaro lėšas išlaikė savo inventorių, išrašinėjo padirbtas sąskaitas ir t. t.). Byla yra didžiulė, kadangi kaltinamasis kaltinamas dėl daugelio atskirų veiksmų. Išskyrus kaltinimą, byloje yra ir civilinis ieškinys, kurį Vyriausybė iškėlė valstybės vardu. Marijampolės apygardos teismas daugelyje jam inkriminuojamų kaltinimų pripažino Totoraitį kaltu ir nuteisė, pritaikant švelninančias aplinkybes, 9 mėnesius kalėti. Dėl kitų inkriminuojamų jam kaltinimų – išteisino. Šį nuosprendį apskundė visos procese dalyvavusios šalys: kaltinamasis, prokuroras, civilinis ieškovas. Byla yra tokia didžiulė, kad jos peržiūra, nors šiandien ir nebuvo jokių II instancijos liudininkų, užtruko visą posėdį, trukusį nuo 10 iki 3 valandos po pietų. Bylos pristatymas ir kaltinamųjų (Totoraičio ir jo pagalbininko Gustaičio) pasiaiškinimai, prokuroro ir advokato kalba, paskutinis kaltinamųjų žodis buvo vieninteliai apeliacinio posėdžio elementai. Gynybos atstovas buvo advokatas Leonas, kaltinimus pateikė Marijampolės apygardos teismo prokuroras Brazaitis[9]. Pastarasis kaltinamajai pusei atstovavo pagal žinomo prokuroro Kalvaičio[10] paliepimą, kadangi mūsų prokuroro pavaduotojas Žilinskas[11] susijęs giminystės ryšiais su kaltinamuoju ir nusišalino nuo bylos nagrinėjimo. Šiandien nuosprendžio nepaskelbėme, nutarėme tai padaryti rytoj. Ši byla lietuvių visuomenėje kelia didžiulį susidomėjimą, yra sensacinga, nes kaltinamasis žinomas asmuo, susijęs su daugeliu

8. Kvietiškio dvaras buvo dabartinėje Marijampolėje. Įkurtas grafo M. Butlerio 1717 m., XIX a. viduryje dvaras priklausė O. Sapiegienei, po 1863 m. sukilimo caras jį padovanojo grafui Bergui, Lenkijos karalystės vietininkui. Nuo 1909 m. iki Pirmojo pasaulinio karo dvare veikė „Žiburio" draugijos pradinė mokykla, kurią daugiausia išlaikė dvaro nuomotojas Vladislovas Binkevičius (Władysław Bieńkiewicz). 1919 m. Kvietiškyje žemės ūkio mokyklą įsteigė agronomas Jonas Kriščiūnas (1888–1973). 1922 m. išparceliavus Kvietiškio dvarą, 122 ha žemės skirta miestui plėsti ir savanorių žemės valdoms.

9. Brazaitis Juozas (1883–?), teisininkas. Nuo 1918 m. gruodžio 9 d. Vilkaviškio apskrities taikos teisėjas, nuo 1919 m. sausio 1 d. Suvalkų, vėliau Marijampolės apygardos teismo valstybės gynėjas, nuo 1919 m. liepos 7 d. Armijos teismo valstybės gynėjas, nuo 1920 m. balandžio 9 d. vėl Marijampolės apygardos teismo valstybės gynėjas, nuo 1921 m. lapkričio 17 d. to pat teismo narys.

10. Kalvaitis Jurgis.

11. Žilinskas Aleksandras (1885–1942), teisininkas, teisingumo ministras (1928–1934). Iš Rusijos grįžęs Lietuvon, buvo Marijampolės apskrities viršininkas, Marijampolės teismo tardytojas, Kauno taikos teisėjas, Lietuvos valstybės ypatingasis įgaliotinis Gardino sričiai, vėliau teisingumo ministerijos tardytojas svarbioms byloms. Tardė lenkų organizaciją POW ir OSN bylose. Nuo 1919 m. lapkričio 7 d. kurį laiką ir kalbamu laikotarpiu buvo Kauno apygardos teismo valstybės gynėjo padėjėjas, nuo 1924 m. sausio – Kauno apygardos teismo narys.

įtakingų asmenų. Totoraitis ne tik žinomas žmogus, turintis daug giminaičių ir draugų bei pažinčių, bet ne mažiau ir priešų. Su buvusiais savo bendrininkais Vailokaičiu ir visa klika, kuriai priklauso dabar einantis Seimo pirmininko pareigas Stulginskis, Totoraitis yra susipykęs. Totoraičio draugai ir jis pats kelia didžiulį susidomėjimą ir stengiasi bylą paversti Vailokaičio ir jo klikos intrigų vaisiumi. Atseit ši klika tokiu būdu nori susidoroti su Totoraičiu ir apsisaugoti nuo sensacingų žinių, kurias apie juos Totoraitis gali paskleisti ir kartu pražudyti. Totoraičio draugai ir bendraminčiai bando paveikti ne tik visuomenę, bet ir teisėjus, kad šie atsižvelgtų į kaltinamojo žodžius. Janulaitis – Vailokaičio svainis, bijodamas intrigų ir apkalbų atsisakė perskaityti bylos esmę, o kai paaiškėjo, kad tai padaryti teks man, bandė ir mane paveikti. Vakar mane net Žaliakalnyje aplankė Justinas Vienažinskis ir norėjo pasikalbėti apie šią bylą arba atsiųsti ką nors kitą, kuris tiksliai papasakos apie „intrigą", bet aš atsisakiau jį ar bet kurį kitą atėjusį išklausyti. Nagrinėjant bylą aiškiai matyti, kad Totoraičio elgesys valdant Kvietiškio dvarą yra mažų mažiausiai dviprasmiškas ir įtartinas. Jo veikla atrodo nešvari ir panašu, kad apie išteisinimą nė kalbos negali būti. Byla labai aiškiai parodo tuometinį „valstybinį administravimą" perimtuose dvaruose ir žemėse. Toks valdymas kaltas dėl šalyje įsivyravusio deficito, dėl griūvančios ekonomikos ir apskritai padeda tik tarnautojų, perėmusių administravimą į savo rankas, lobizmui.

Markės kurso nuosmukis ir dėl to vos ne kas valandą kylančios kainos jau turi požymių reiškinių, kurių liudininkas buvau kitados Lenkijoje. Viena vertus, pradeda ryškėti visuomenės nerimas, kuris labai greitai virsta visuotine panika, kita vertus, didėja gobšumas, pirklių spekuliacijos, trečia, kyla valdžia į kovą su spekuliacija pasitelkusi represijas ir apsiginklavusi administraciniais potvarkiais. Gatvėse buvo iškabinti miesto komendanto plakatai su užrašais, kad už spekuliuojant slepiamas prekes kaltininkai atsidurs specialiose stovyklose. Na, o vargingesni žmonės buriasi gatvėse, aptarinėja kylančias kainas ir tariasi, ką daryti, ko imtis, kad padėtis nebūtų tokia nepakeliama.

1921 metų lapkričio 10 d.
Ketvirtadienis

Nuo 9.30 iki 2 valandos tarėmės dėl nuosprendžio Totoraičio byloje. Kadangi kaltinimo visumą sudarė be galo daug detalių inkriminuojamų veiksmų, kiekvienam kaltinimo elementui reikėjo nustatyti kaltinimą ir pritaikyti bausmę. Tai buvo didžiulis ir sunkus darbas, reikėjo tiksliai susipažinti su kiekvieno iš minėtųjų elementų įrodymais. Janulaitis, kaip ir įprasta, pateikęs kaltinimus, reikalavo griež-

tesnės bausmės. Tuo tarpu Kriščiukaitis buvo nusiteikęs švelninti bausmę. Man teko spręsti, ant kurios svarstyklių lėkštutės padėti daugiau svarelių. Vis dėlto nors bylos medžiagoje buvo duomenų apie tai, kad Totoraitis, valdydamas Kvietiškio dvarą, viršijo savo įgaliojimus, nagrinėjant konkrečias detales buvo sunku tiksliai nustatyti jo kaltę, tad daugelyje kaltinamųjų elementų teko Totoraitį išteisinti. Liko keli kaltinimai, kuriuos, laikydamiesi įstatymo apie nusikaltimo sudėtį, surašėme į kaltinamąjį aktą 4 mėnesiams ir 2 savaitėms kalėjimo, tačiau bausmė buvo sumažinta trečdaliu, pritaikius 1920 metais įsigaliojusį Seimo įstatymą dėl amnestijos.

Labai blogu laiku sumąsčiau atlikti nedidelę spekuliaciją valiuta ir prašoviau pro šalį. Pamatęs, kad labai išaugo 10 dolerių, kuriuos nusipirkau liepos mėnesį, vertė, ir matydamas, kad pašėlusiai greitai nusmuko Vokietijos markės kursas ir susijaudinęs dėl savo nedidelių santaupų, kurias kas mėnesį sąžiningai kaupiau, kad turėčiau bent minimalių santaupų nenumatytiems atvejams, ir kurių niekaip negalėjau sukaupti, nes tik atidedu ir, žiūrėk, esu priverstas išleisti kokiam būtinam pirkiniui. Tad mano santaupos jau ištisus mėnesius buvo tokios pačios, šiek tiek per 1000 markių. Nusprendžiau šią nedidelę sumą paversti užsienio valiuta. Pamaniau, tegul mano nedidukė suma bus ne markėmis, kurios nuolatos krenta, o kuria nors stipria užsienio valiuta. Prieš 10 dienų bandžiau nusipirkti kelis dolerius, tačiau Lietuvos prekybos ir pramonės[12] bankas, į kurį nusiunčiau Jadzę[13] tų dolerių man nupirkti, nepardavinėjo kylančios užsienio valiutos. Tuomet nusprendžiau susisiekti su žydais. Pats nenorėjau to daryti, o siųsti Jadzę į vadinamąją „juodąją rinką", kitaip tariant, pas valiutos spekuliantus, nedrįsau. Bijojau, kad apsukrūs spekuliantai ją apmaus. Kelios dienos praėjo, kol Jadzė surado Brauno valiutos keityklą, gana žinomą ir užsiimančią valiutų operacijomis, ten norėjau ją nusiųsti. Per tas dienas markės kursas nuolatos krito, o doleriai ir kita užsienio valiuta kilo. Todėl vakar norėjau paskubinti savo sandorį. Nusiunčiau Jadzę į Brauno valiutos keityklą nupirkti frankų. Ji man parnešė 10 frankų, kuriuos nupirko už 220 markių. Ji sužinojo, kad keitykla prašo po 280 markių už vieną dolerį. Žinojau, dolerio kursas kasdien pakyla maždaug po 20 markių už vienetą, šiandien Jadzei daviau visas savo santaupas ir prašiau nupirkti 10 dolerių. Ir štai ryte išgirdau, kad pagal vakar dieną paskelbtus valiutų kursus už dolerį jau teks suploti po 300–309 markes. Tad galima tik įsivaizduoti, kaip nustebau, kai sugrįžęs namo pietauti sužinojau, kad Jadzė nupirko man 5 dolerius po 245 markes! Niekaip negalėjau suprasti, kas įvyko ir kodėl taip „pigu". Bet štai po pietų jau būdamas mieste sužinojau, kad šiandien

12. Lietuvos prekybos ir pramonės bankas, pirmasis komercinis Lietuvos bankas, įsteigtas 1918 m.
13. Čepaitė Jadvyga (Jadzė).

Vokietijos markės kursas staiga šoktelėjo aukštyn – nepaprastai staigiai ir aukštai. Sužinojau dar daugiau: jos kursas pakilo iki 150 markių už dolerį (nuo 300 už dolerį, vadinasi, dvigubai)!! Jeigu tai tiesa, tai nusipirkęs frankų ir dolerių padariau Monkės biznį. Tačiau paguodai galiu pasakyti bent tiek, kad vakar už 5 dolerius būčiau sumokėjęs 1400 markių, o šiandien, nors ir permokėjau, bet sumokėjau tik 1225 markes. Ką gali reikšti šis staigus markės kurso kilimas? Ar taip bus ir toliau, ar tai tik spekuliacinių manevrų epizodas? Nors pirmu atveju praloščiau, įsigijęs tuos 5 dolerius, bet vis tiek norėčiau pirmojo varianto. Šalis išvengtų labai pavojingo santykių pablogėjimo, kurį sukelia staigus valiutos nuosmukis, ir net mano egoistiniame reikale, išskyrus solidarumą su šalimi, geriau, kad Vokietijos markės, kuriomis gaunu atlyginimą, būtų vertingos ir pastovios. Tada kainos būtų labiau įkandamos ir poreikius galėčiau patenkinti geriau, negu būčiau palankiai nusipirkęs 5 dolerius ir 20 frankų.

1921 metų lapkričio 11 d.
Penktadienis

Rytą nuėjau į „Metropolio" viešbutį sutvarkyti Henrysiaus[14] reikalų. Šiame viešbutyje gyveno jo giminaitis, lenkų karininkas, ryšininkas prie Tautų Lygos Kontrolės komisijos Eustachijus Volovičius, kuris man papasakojo įdomią naujieną. Įtariu, ši naujiena patikima, nes Volovičius man apie ją nebūtų užsiminęs, jei ji būtų vien kalbų lygmenyje. Taigi papasakojo, kad Želigovskis atsistatydino iš pareigų, o jo pareigas perėmė ponas Pajuosčio savininkas Panevėžio apskrityje Aleksandras Meištovičius[15]. Mane labai nustebino faktas, kad Aleksandras Meištovičius yra „Vidurio Lietuvos" „vadas". Kai pasiteiravau Volovičiaus, ar Meištovičius tapo *eo ipso* „diktatoriumi", nes oficialiai juo buvo Želigovskis, Volovičius pareiškė, kad Vilniuje apskritai jau nebus karinės diktatūros, o išliks vien civilių valdžia, kuriai vadovaus Meištovičius. Tai išgirdęs pasamprotavau, kad greičiausiai šias permainas vainikuos sušauktas „Seimas". Tačiau mano nuostaba dar labiau išaugo išgirdus Volovičiaus atsakymą: „Seimo nebus." Jokios oficialios informaci-

14. Volovičius Henrykas, Mykolo Römerio sesers Helenos Zuzanos Rachelos Volovičovos sūnus (Henrysius, Henryk Wołłowicz).

15. Meištovičius Aleksandras (Meysztowicz Aleksander; 1864–1943), dvarininkas, 1905–1917 m. Rusijos valstybės tarybos narys, 1921 m. gruodžio 1 d. perėmęs iš gen. L. Želigovskio valdžią, vadovavo „Vidurio Lietuvos" vyriausybei.

jos apie jau įvykusį faktą mūsų valdžia Kaune dar nėra gavusi. Apie šį įvykį, kaip jau įvykusį faktą, pats pranešiau Užsienio reikalų ministerijai. Dar sužinojau, jog ministerijai Jonynas buvo pranešęs, kad Aleksandras Meištovičius yra kandidatas pakeisti Želigovskį. Aleksandras Meištovičius, vienas Vilniaus žemės banko direktorių, buvęs Rusijos valstybės tarybos (į ją rinkimai vyko prieš karą) narys, Panevėžio rajono lietuvių dvarininkas, konservatorius, vadinamojo „šalies" „federalistų" stiliaus pakraipos atstovas. Nors ir mažiau už kitus palaikęs Lenkijos imperializmą, bet, mano nuomone, jis per mažai kvalifikuotas Želigovskio aferą tęsti arba likviduoti. Tokio žmogaus paskyrimas į šias pareigas man buvo tikra staigmena. Tačiau faktas yra tik vienas, bent jau mano manymu: negali tai būti žmogus, skirtas „Vidurio Lietuvos" aferai likviduoti, laikantis Lenkijos aneksijos pozicijų. Ar šis žmogus gebės šią aferą likviduoti Lietuvos ir Lenkijos taikos sutartimi, nors, ko gero, šito jis ir siekia? Aš, turėdamas omeny abiejų pusių nusiteikimą, linkęs abejoti. Želigovskio atsistatydinimas nėra staigmena, vis dėlto labai keista, jeigu išties Volovičiaus informacija yra tiksli, norima atsisakyti minties sušaukti „Seimą", kas jau buvo nuspręsta, o rinkimai turėjo būti paskelbti gruodžio vienuoliktą dieną. Tautų Lyga darė spaudimą, kad Želigovskis atsistatydintų, o Lenkija tam tikra prasme įsipareigojo patenkinti šį spaudimą, tačiau stengėsi, kad Želigovskis atsistatydintų vienas, o jo valdžia liktų. Sklandė gandai, kad Želigovskiui atsistatydinus bus sušauktas „Seimas", perimsiantis valdžią į savo rankas. Jeigu atsitiktų taip, kaip Lenkija pageidauja, šalį valdytų legali valdžia, tačiau Želigovskio afera būtų vykdoma toliau, o paties Želigovskio ir ligšiolinės jo valdymo formos būtų galima atsisakyti. Kas slypi užmanyme pakeisti valdžią nesušaukiant „Seimo", kol kas nesuprantu. Faktas, jog Lenkija, o konkrečiai Pilsudskis, ketina šitaip Tautų Lygai parodyti, kad oficialiai likviduoja Želigovskio valdžią, bet labai sunku numanyti, kokį metodą toliau naudos Lenkija savo politikoje.

Atrodo, staigus vakarykštis Vokietijos markės šuolis buvo tik laikinas epizodas, nes šiandien girdėjau kalbas, kad markė vėl krenta iki užvakar dienos lygio ir šiandie už dolerį prašoma 270 markių.

Vakare dalyvavau Meno kūrėjų draugijos kviestiniame susirinkime. Draugija susikūrė vietoj prieškarinės Lietuvių dailės draugijos, kuri nėra oficialiai likviduota, tačiau faktiškai neegzistuoja. Meno kūrėjų draugija skiriasi nuo Dailės draugijos. Pastaroji buvo atvira visiems, norintiems darbuotis remiant lietuvišką meną, pirmoji tuo tarpu (Meno kūrėjų draugija) yra išimtinai artistų draugija, vienijanti vienos profesijos žmones, kurių tikslas taip pat vystyti tautinį meną, tačiau privi-

legijas suteikia savo nariams artistams[16]. Šią draugiją sudaro daugelis padalinių – dailės, muzikos, literatūros, dramos, operos. Draugija daug nuveikė tautinio teatro (dramos, operos) veiklos srityse, o dailės srityje (tapyba, skulptūra) Nepriklausomoje Lietuvoje nuveikė kur kas mažiau nei Dailės draugija prieš karą, veikusi kur kas sudėtingesnėmis politinėmis ir materialiomis sąlygomis. Draugijoje kilo įvairių ginčų ir nesusipratimų. Viena silpnųjų draugijos pusių yra ta, kad patys artistai atsiskiria nuo visuomenės ir kartu atskiria nuo jos meną, o tautinis menas plėtojamas, ko gero, tik didžiulėje visuomenėje. Draugija kuria monopolį, prisiima aristokratinį meno atstovų vaidmenį, patį meną paversdama kastos nuosavybe. Ji tapo pavydi, bijo kokios nors įtakos iš išorės ir apskritai permainų vėjų. Visa tai kenkia menui. Šios dienos susirinkimą Meno kūrėjų draugija sušaukė norėdama užmegzti kontaktą su visuomene ir populiarinti visuomenėje savo draugiją. Pirmininkauti susirinkimui buvo pavesta kunigui Tumui, sekretoriauti pakviestas teisėjas Penkaitis[17]. Susirinkimą pradėjo draugijos pirmininkas, literatas ir poetas Liudvikas Gira. Gira ir dailininkas Justinas sakė kalbas [...][18].

1921 metų lapkričio 12 d.
Šeštadienis

Vokietijos markės nuosmukis jau sutrikdė Lietuvos ekonomiką. Tačiau tai gali pakenkti ne tik ekonomikai, bet ir politinei situacijai bei apskritai valstybės aparato funkcionavimui. Tai viena skaudžiausių valiutos svyravimo ir staigaus jos nuosmukio padarinių. Atrodo, mažiausiai valiutos nuosmukis palietė ūkininkus, o gal jiems ši padėtis naudinga, nes ūkininkai tampa privilegijuotu luomu. Tačiau krentantis markės kursas ypač skaudus tarnautojams, gaunantiems algą. Jų padėtis blogesnė nei darbininkų, nes pastarieji gali streikuoti. Jie tai daro ir greitai išsikovoja algos pakėlimą. Tarnautojams streikuoti sudėtinga. Jų atlyginimai labai maži, palyginti su prieškariniais. Perskaičiavus į aukso valiutą aiškėja, kad atlyginimai net

16. Lietuvių meno kūrėjų draugija. Jos sumanytojai ir pagrindiniai steigėjai – Adomas Varnas ir Stasys Šilingas. Nuo 1920 m. turėjo Muzikų (pirmininkai Juozas Tallat-Kelpša, Stasys Šimkus), Literatų (pirmininkas Vincas Krėvė), nuo 1921 m. Dramos (pirmininkai Antanas Vanagaitis, Liudas Gira), Plastikos (pirmininkas Justinas Vienožinskis) sekcijas. Draugija neturėjo aiškios idėjinės ir meninės programos. Rinko lietuvių dailės ir tautodailės kūrinius, rengė dailės parodas, konkursus, steigė kūrybines įstaigas, rėmė užsienyje studijuojančius menininkus. 1920 m. išleido du laikraščio *Menas* numerius (redaktorius Stasys Šilingas).

17. Penkaitis Pranas (1877–1931), teisininkas, 1921 m. Kauno apygardos teismo teisėjas.

18. Matyt, Vienožinskis Justinas (1886–1960), dailininkas tapytojas, dailėtyrininkas, M. Römerio žemietis, nes gimęs Mataučiznoje, to meto Rokiškio valsčiuje.

kelis kartus mažesni nei prieš markės nuosmukį. Labai daug tarnautojų gauna kelis šimtus markių – 700, 800, 1000 per mėnesį. 2000 markių alga jau laikoma didele, o uždirbančių per 2000 markių yra nedaug. Kol markės kursas buvo stabilus, galiojo draudimas išvežti žemės ūkio derlių. Kadangi maisto produktų netrūko ir jų kainos krito, valstybės tarnautojų materialinė padėtis, nepaisant nedidelių algų, buvo pakenčiama. Vis dėlto pastaruoju metu ji vis sudėtingėjo, o žemesnės kategorijos tarnautojams jau ir nepakenčiama. Jiems beliko dvi išeitys – vogti arba badmiriauti. Visa tai fatališkai veikia valstybės aparatą ir Lietuva ritasi link tokio dezorganizacinio chaoso, kokį buvo galima stebėti Lenkijoje. Šios dezorganizacijos pasekmės jau matomos, o pati padėtis grėsminga. Štai Vokietijai dėl tam tikrų politinių priežasčių doičmarkės kurso nuosmukis gali būti net ir pageidautinas. Yra tam tikrų ženklų, kad vokiečiai tikslingai siekia nusmukdyti markę. Tačiau Lietuva, kuri su Vokietija yra sukaustyta bendros valiutos, tad nuo Vokietijos priklauso, turi pakelti visas Vokietijos politikos arba Antantės politikos Vokietijos atžvilgiu pasekmes. Kol neturi savos valiutos, negali tapti ekonomiškai nepriklausoma ir sukurti savo ekonominę politiką. Na, Lenkijoje, nepaisant valiutos kurso smukimo, tarnautojų padėtis yra šiek tiek geresnė, nes ten įteisintas automatinis vadinamasis atlyginimo pakėlimas: jeigu kyla kainos, didėja atlyginimas. Tuo tarpu Lietuvoje atlyginimą kelti galima tik priėmus įstatymą – kiek kartų būtų norima jį kelti, tiek kartų tektų priimti naują įstatymą. Iš tiesų net ir nežinau, ar valstybės iždas, neturintis savų pinigų emisijos, apskritai turi teisę didinti atlyginimą, kai krenta valiutos kursas. Šiuo metu jau streikavo geležinkelininkai, tad geležinkelio eismas nepatikimas, o Finansų ministerija nenori eiti, o galbūt ir negali, į kompromisus ir maitina pažadais, kad Seimas įstatymu pakels atlyginimus nuo naujųjų metų.

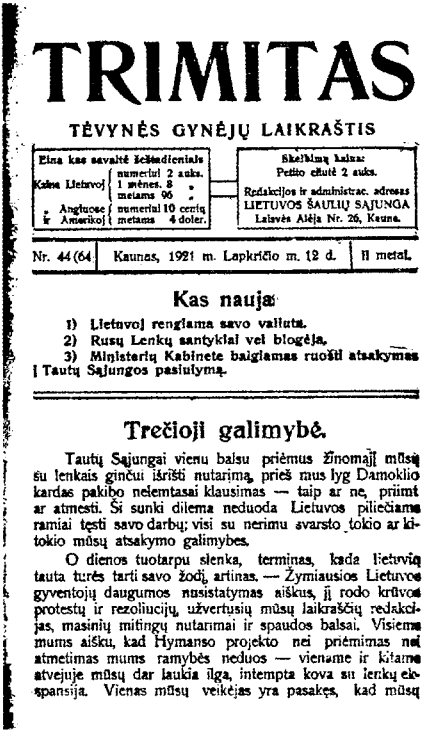
Vakar vakare Ministerijos baltarusių reikalams patalpose buvome organizavę savo Glaudžios sąjungos[19] posėdį. Jame dalyvavo: aš, Kairys, Janulaitis, Žemaitis, Vaclovas Biržiška, Bielskis, Semaška ir Felicija Bortkevičienė. Nedalyvavo Sležević̆ius ir Vileišis. Patvirtinome naujų narių priėmimą. Tai Uria Kacelenbogenas – pirmasis žydas mūsų Sąjungos Kauno grupėje. Taip pat aptarėme kandidatūras, iš kurių patvirtinome Seimo nario Čepinskio[20] iš Socialdemokratų frakcijos kandidatūrą, buvo pateiktos dviejų naujų kandidatų pavardės svarstyti: Seimo nario

19. Taip *Dienoraštyje* M. Römeris vadina masonų ložę „Lietuva".
20. Čepinskis Vincas, fizikas, pedagogas.

Račkausko[21] ir teisėjo Suginto[22]. Per posėdį Janulaitis skaitė referatą apie kovos su klerikalizmu, siekiančiu įgyti dominuojantį vaidmenį, būtinybę. Taip pat diskutavome apie lėšas, reikalingas šiai akcijai. Pavedėme Janulaičiui susisteminti mūsų išvadas, kurios išsirutuliojo šiandienės diskusijos metu; jis pateiks jas per kitą posėdį. Biržiška gavo užduotį susisteminti temas brošiūroms, skirtoms kovai su klerikalizmu.

1921 metų lapkričio 13 d.
Sekmadienis

Prieš kelias dienas, remdamasis Dominyko Semaškos žodžiais, rašiau apie Ministrų tarybos ketinimą pateikti galutinį atsakymą Tautų Lygai dėl Hymanso projekto. Pasirodo, ši informacija nepasitvirtino. Kol kas Ministrų taryba nepriėmė jokio sprendimo ir užima laukimo poziciją. Atseit laiko dar yra, nes, remiantis Tautų Lygos statutu, galutiniam suinteresuotų šalių – Lenkijos ir Lietuvos – atsakymui skirti trys mėnesiai nuo datos, kai Lygos plenumas priėmė įstatymą pateikti siūlymus. Taigi laiko yra iki gruodžio 5 dienos. Lietuvos vyriausybė neskuba, nes nenori per anksti atverti savo kortų Lenkijai ir kol kas itin įdėmiai stebi tarptautines konsteliacijas, kurių vienos ar kitos išsidėstymas turi labai didelės reikšmės vienokiam ar kitokiam sprendimui Vilniaus klausimu. Man atrodo, kad Ministrų tarybos oportunistinis sparnas, kurio pagrindiniai veikėjai yra Galvanauskas ir Purickis, taip pat tikisi sulaukti, kol iš atostogų grįš ministras pirmininkas Grinius ir sustiprins jų sparną. Gal Ministrų taryboje atsirastų opozicija (Skipitis, Semaška, galbūt Šimkus). Galų gale Vyriausybė iš pra-

TRIMITAS

TĖVYNĖS GYNĖJŲ LAIKRAŠTIS

Eina kas savaitė šeštadieniais
Kaina Lietuvoj { numeriui 2 auks. / 1 mėnes. 8 " / metams 96 "
" Anglijose ir Amerikoj { numeriui 10 centų / metams 4 doler.

Skelbimų kaina: Petito eilutė 2 auks.
Redakcijos ir administrac. adresas LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGA Laisvės Alėja Nr. 26, Kaunas.

Nr. 44 (64) | Kaunas, 1921 m. Lapkričio m. 12 d. | II metai.

Kas nauja:

1) Lietuvoj rengiama savo valiuta.
2) Rusų Lenkų santykiai vel blogėja.
3) Ministerių Kabinete baigiamas ruošti atsakymas į Tautų Sąjungos pasiulymą.

Trečioji galimybė.

Tautų Sąjungai vienu balsu priėmus žinomąjį mūsų su lenkais ginčui išrišti nutarimą, prieš mus lyg Damoklio kardas pakibo nelemtasai klausimas — taip ar ne, priimt ar atmesti. Ši sunki dilema neduoda Lietuvos piliečiams ramiai tęsti savo darbų; visi su nerimu svarsto tokio ar kitokio mūsų atsakymo galimybes.

O dienos tuotarpu slenka, terminas, kada lietuvių tauta turės tarti savo žodį, artinas. — Žymiausios Lietuvos gyventojų daugumos nusistatymas aiškus, jį rodo krūvos protestų ir rezoliucijų, užvertusių mūsų laikraščių redakcijas, masinių mitingų nutarimai ir spaudos balsai. Visiems mums aišku, kad Hymanso projekto nei priėmimas nei atmetimas mums ramybės neduos — viename ir kitame atvejuje mūsų dar laukia ilga, intempta kova su lenkų ekspansija. Vienas mūsų veikėjas yra pasakęs, kad mūsų

Straipsnio apie P. Hymanso projekto grėsmes Lietuvai faksimilė.
Trimitas, nr. 44.

21. Račkauskas Vytautas Aleksandras Steigiamajame seime buvo Valstiečių sąjungos deputatas.
22. Sugintas Antanas (1890–1971), teisininkas. Nuo 1917 m. priklausė Lietuvos socialistų liaudininkų sąjungai.

džių privalo tinkamai išanalizuoti pastaruosius įvykius: Želigovskio pasitraukimą, Aleksandro Meištovičiaus paskyrimą vadovauti Vyriausybei, Vilniaus seimo sušaukimą ir tik tada paskelbti savo sprendimą. Apie šiuos įvykius, susijusius su Vilniumi, Lietuvos vyriausybė turi žinių kol kas tik iš manęs, vadinasi, žino tik tiek, kiek aš pasakiau perpasakodamas Žemaičiui lenkų ryšių karininko Eustachijaus Volovičiaus žodžius. Esdekai (ypač Janulaitis) vis dar įtaria Vyriausybę (Purickį ir Galvanauską) ir krikščionis demokratus, kad šie slapta susitarė priversti priimti Hymanso projektą, tai padaryti ketino tikindami, kad Tautų Lygos Taryba reikalauja atsakymo iš vyriausybių, o ne tik iš seimų, kurių kompetencijai priklauso tik *post factum* atsakymo ratifikavimas. O atsakymą jie pateiks patys, nesitardami su Seimu. Jie atsakydami pritartų Hymanso projektui, pateiktų tik tariamas „išlygas", o Seimas, netikėtai gavęs tokį atsakymą, atkreiptų dėmesį vien į „išlygas" ir suteiktų Vyriausybei pasitikėjimo votumą, kartu sankcionuodamas jos atsakymą. Tada, kai Lyga nepritars „išlygoms", palieptų vykdyti Hymanso projektą, kadangi jam buvo pritarta. Tuomet Seimui beliktų jį tik ratifikuoti, nes kur kas sudėtingiau nepritarti projektui, kuris yra jau ratifikuojamas, negu dabar. Esdekai įtaria, kad tokie oportunistai slapta tariasi Vyriausybėje su krikščionimis demokratais. Pagrindiniai sąmokslo rengėjai yra lyg tai Stulginskis, kunigas Vailokaitis ir kunigas Staugaitis. Pagal šią versiją tarp krikščionių demokratų kilusi opozicija Hymanso projektui, jai vadovauja deputatas Ambrazaitis[23], yra apsimestinė, iš anksto ir slapta susitarus suplanuota.

Mane labai intriguoja Sleževičiaus išvyka atseit su labai slaptu ir kilniu tikslu. Apie tai užsiminė Semaška, kuris yra Ministrų tarybos narys, tad gerai informuotas, tačiau davęs priesaiką; tad man paaiškino, kad negali atskleisti paslapties, su kokiu konkrečiai tikslu Sleževičius išvyksta. Be galo įdomu, kur Sleževičius išvyko ir su kokiu tikslu.

23. Ambrozaitis Kazimieras (1882–1957), visuomenės ir politikos veikėjas. 1917 m. dalyvavo Lietuvių seime Peterburge, 1919–1920 m. dirbo katalikų organizacijose, 1919 m. vienas iš katalikiškos pakraipos organizacijos – Lietuvos darbo federacijos – įkūrėjų. Buvo jos pirmininkas, 1920–1922 m. Lietuvos krikščionių demokratų partijos centro valdybos narys. Steigiamajame seime priklausė Krikščionių demokratų ir Lietuvos darbo federacijos frakcijai, dirbo Žemės reformos komisijoje.

1921 metų lapkričio 14 d.
Pirmadienis

Liudvikas Abramovičius Vilniuje leidžia *Przegląd Wileński*. Jau mačiau pirmą numerį. Rašė, kad atsiųs man pavyzdinį egzempliorių, tačiau Jonynas, atnešęs man Abramovičiaus laišką, pavyzdinio numerio neatnešė. Iliustruotą *Pogoń* Abramovičius atsisakė leisti. Nors Abramovičius teigia, kad *Przegląd* turi būti atnaujintas prieškarinis *Przegląd Wileński*, pirmasis šio leidinio numeris labai skiriasi nuo senojo laikraščio. Pagrindinis skirtumas – senajam *Przegląd* vadovavo ir ideologiškai jį formavo Vitoldas Abramovičius, Kšyžanovskis, Nagrodzkis, Janas Pilsudskis. Ši grupė buvo idėjinis šiandienės Demokratų partijos[24] branduolys. Ji palaikė vadinamąjį federalizmą, kuris iš esmės suformavo visalenkišką imperializmą. Šiandien šios stovyklos leidinys yra *Gazeta Krajowa*, kuris yra labiau susijęs su senuoju *Przegląd Wileński* nei dabartinis atnaujintas *Przegląd*. Pastarasis bent jau pirmame puslapyje laikosi šalies pozicijos, tai reiškia lietuviškos valstybinės. Tačiau Liudvikas Abramovičius turi jaustis labai vienišas dirbdamas tokį darbą Vilniuje. Apie atsinaujinusį *Przegląd Wileński* prieš kelias dienas parašiau straipsnį į leidinį *Litwa*.

1921 metų lapkričio 15 d.
Antradienis

Labai neįprastas vaizdas susidaro stebint lietuvių kariuomenę. Eilinis lietuvių kareivis man nepanašus į jokios matytos kariuomenės kareivį – nei į rusų, nei į lenkų, nei į vokiečių, nors vokiečiai turėjo didelę įtaką lietuvių kariuomenės formavimuisi, kuri dažnai deklaruoja išėjusi vokišką mokyklą. Kitokių kariuomenių pavyzdžių

24. Lenkų demokratų partiją Vilniuje 1913 m. vasario pabaigoje įkūrė apie *Przegląd Wileński* laikraštį susibūrę demokratinės orientacijos krajovcai, buvę M. Römerio bendraminčiai, Liudvikas ir Vitoldas Abramovičiai, Janas Pilsudskis, Bronislavas Kšyžanovskis, Janas Klotas, Zygmuntas Nagrodzkis, Stanislavas Baginskis ir kt. M. Römerį kvietė stoti į partiją, tačiau jis pasiūlymą atmetė kaip prieštaraujantį jo krajoviškumo sampratai ir principams. Anot jo, pirmiausia *„neužsidaryti į tautiškas trobeles"*. Šiuo atveju užsiimti veikla, tenkinančia lenkų visuomenės interesą. *Dienoraštyje* jis tuomet rašė: „Iš esmės dėl savo prigimties nenoriu susisieti su partine organizacija, be to, man kyla tam tikrų abejonių dėl nacionalistinių tos grupės srovių ir dėl pradėto darbo demokratiškumo" (M. Römer, *Dziennik*, t. 3, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 138-2230, l. 227, 1913 m. vasario 28 d. (kovo 13) įrašas). Iš esmės M. Römerio įtarimai pasitvirtino šiai partijai dalyvaujant „Vidurio Lietuvos" rinkimuose 1922 m. sausio 8 d. Vėliau jos atstovai „Vidurio Lietuvos" seime pritarė tokio dirbtinio politinio teritorinio darinio inkorporacijai į Lenkijos valstybės sudėtį (Srebrakowski A. *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i jej realizacja*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995, s. 65, 79–84, 94, 105–107).

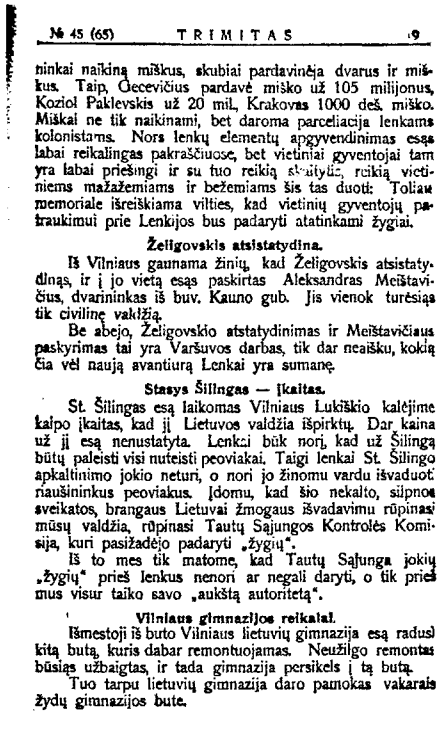
lietuviai neturėjo. Kariuomenės apmokymai vyko pagal vokiečių ir rusų metodiką – rusiškos metodikos pasisėmė didžiulis lietuvių karininkų skaičius, tarnavęs buvusioje rusų armijoje. Lietuvių karininkai didžiuojasi, kad jaunoji Lietuvos kariuomenė iš vokiečių išmoko rimtumo, laikysenos, puikios disciplinos rikiuotėje. Vis dėlto tautiniai charakterio bruožai turėjo didžiulę įtaką ir susiformavo savitas lietuvių kariuomenės stilius. Kiekvienas lietuvių kareivis marširuoja, stovi, žygiuoja ir rankomis mojuoja absoliučiai savitai, man regis, jokia kita kariuomenė šitaip nejuda. Tipiško lietuvio kūno sudėjimui būdingos ilgos kojos, trumpas liemuo, o žygiuodamas jis koją išmeta toli į priekį, tuo tarpu kūnas esti tiesus ir remiasi ant tuo metu nejudančios kojos. Tad kūnas kartu su nejudančia koja atrodo, tarsi liktų vietoje ir šiek tiek atsiloštų atgal, o kai pastato pakeltą koją ant žemės, tarsi pritupia ant kitos kojos. Kita koja žengdamas žingsnį kareivis vėl atrodo taip pat. Tokia eisena būdinga visiems lietuviams, ne tik kareiviams. Jų judesiai ne banguojantys, o kapoti. Judesys, kūno sustingimas, kojos išmetimas į priekį, švelnus pritūpimas ant kitos kojos, nejudrus kūnas, judesys ir t. t. Šitaip juda ne tik lietuviai vyrai, bet ir moterys. Kadangi lietuvių kariuomenė žygiuoja itin lėtai, charakteringi judesiai dar labiau išryškėja ir atrodo tarsi manieringi. Sukaustytus žingsnius lydi atitinkami rankų judesiai, jos staigiais judesiais iškeliamos į orą. Kai žygiuoja lietuvių kariuomenė tokiu savitu žingsniu, atrodo, kad žygiuoja daugiagalvė lėlė, kurią valdo labai tikslus laikrodžio mechanizmas. Lietuvių kariuomenės dainos labai gražios, dainuojamos keliais balsais, kaip ir liaudies dainos. Jos labai skiriasi nuo lenkų kariuomenės dainų, linksmų ir valiūkiškų, mielų, tačiau labiau choru išrėktų, nei išdainuotų. Lietuvių kariuomenės dainose yra daug muzikalumo, daug rimties ir didžiulio jausmingumo. Jos tokios panašios į liaudies muziką – dainas[25].

1921 metų lapkričio 16 d.
Trečiadienis

Šiandien po pietų buvau sutikęs Purėną[26], kuriam mūsų Glaudžios sąjungos vardu pateikiau siūlymą įstoti į mūsų sąjungą. Pasikalbėjome maždaug valandą. Jis sutiko. Purėnas Kaune apsigyveno neseniai. Jis yra vedęs Mariją Vienožinskytę, baigusią teisę, iš Vienožinskių šeimos, kilusios iš mūsų Bagdoniškio kraštų (ji dailininko Justino Vienožinskio ir mano a. a. Mamos krikštasūnio Apolinaro Vienožinskio, dabartinio departamento direktoriaus Ūkio ministerijoje, sesuo). Sugrįžęs iš Ru-

25. M. Römerio *Dienoraštyje* kariuomenės arba kitokios dainos vadinamos „pieśń", o kalbėdamas apie liaudies dainas jis vartoja lietuvišką žodį „dojna" (vertėjos pastaba).
26. Purėnas Antanas.

sijos maždaug 1918 ar 1919 metais laikinai apsistojo gimtajame žmonos krašte – Rokiškyje. 1919 metais, bolševikų invazijos metais, Rokiškyje jis ėjo švietimo komisaro pareigas. Tačiau jis nėra ir niekada nebuvo pagal įsitikinimus bolševikas. Buvo ir yra partinis esdekas. Tylus, rimtas, susikaupęs žmogus, pedagogas pagal išsilavinimą, labiau darbštus kultūros veikėjas nei politikas. Jis tylus, rimtas, taktiškas, o štai jo žmona pikta, isteriško temperamento, užsidegusi politika, mėgstanti entuziastingas agitacijas. Pasitraukus bolševikams Purėnas liko Rokiškyje ir ėjo vietos gimnazijos direktoriaus pareigas, o jo žmona dirbo Rokiškyje notare. 1920 metais Purėnas buvo išrinktas Įstatymų leidžiamojo seimo deputatu, kuriame priklausė s.-d.[27] frakcijai, bet netrukus atsisakė deputato mandato ir politiką iškeitė į darbą kultūros ir švietimo srityse. Tais laikais, kai Purėnas buvo gimnazijos direktorius, mokykla garsėjo kaip viena radikaliausių šalyje – skatinama pažanga, o jaunimas nuteikęs itin šviesiai. Ši gimnazija, Purėno įtaka jai ir grupė pažangių pedagogų buvo tarsi rakštis vietiniam klerui. Klerikalai, kurių agentu tapo Rokiškio vikaras kun. Rumšas, pradėjo griežtą kampaniją prieš Purėną ir jo gimnaziją. Purėnas kovojo, tačiau vietiniuose sluoksniuose klerikalų jėga buvo didesnė. Šių mokslo metų pradžioje Purėnas nusprendė atsisakyti direktoriaus pareigų ir persikėlė į Kauną, kur pradėjo dirbti lektoriumi Aukštesniuosiuose mokslo kursuose ir greičiausiai taps Universiteto, kurį ketinama atidaryti po naujųjų metų, profesoriumi.

№ 45 (65) TRIMITAS 9

ninkai naikiną miškus, skubiai pardavinėja dvarus ir miškus. Taip, Gecevičius pardavė mišką už 105 milijonus, Koziol Paklevskis už 20 mil., Krakovas 1000 deš. miško. Miškai ne tik naikinami, bet daroma parceliacija lenkams kolonistams. Nors lenkų elementų apgyvendinimas esąs labai reikalingas pakraščiuose, bet vietiniai gyventojai tam yra labai priešingi ir su tuo reikią skaitytis, reikią vietiniams mažažemiams ir bežemiams šis tas duoti. Toliau memoriale išreiškiama vilties, kad vietinių gyventojų patraukimui prie Lenkijos bus padaryti atatinkami žygiai.

Želigovskis atsistatydina.

Iš Vilniaus gaunama žinių, kad Želigovskis atsistatydinąs, ir į jo vietą esąs paskirtas Aleksandras Meištavičius, dvarininkas iš buv. Kauno gub. Jis vienok turėsiąs tik civilinę valdžią.

Be abejo, Želigovskio atstatydinimas ir Meištavičiaus paskyrimas tai yra Varšuvos darbas, tik dar neaišku, kokią čia vėl naują avantiurą Lenkai yra sumanę.

Stasys Šilingas — įkaitas.

St. Šilingas esą laikomas Vilniaus Lukiškio kalėjime kaipo įkaitas, kad jį Lietuvos valdžia išpirktų. Dar kaina už jį esą nenustatyta. Lenkai būk norį, kad už Šilingą būtų paleisti visi nuteisti peoviakai. Taigi lenkai St. Šilingo apkaltinimo jokio neturi, o nori jo žinomu vardu išvaduoti riaušininkus peoviakus. Įdomu, kad šio nekalto, silpnos sveikatos, brangaus Lietuvai žmogaus išvadavimu rūpinasi mūsų valdžia, rūpinasi Tautų Sąjungos Kontrolės Komisija, kuri pasižadėjo padaryti „žygių".

Iš to mes tik matome, kad Tautų Sąjunga jokių „žygių" prieš lenkus nenori ar negali daryti, o tik prieš mus visur taiko savo „aukštą autoritetą".

Vilniaus gimnazijos reikalai.

Išmestoji iš buto Vilniaus lietuvių gimnazija esą radusi kitą butą, kuris dabar remontuojamas. Neužilgo remontas būsiąs užbaigtas, ir tada gimnazija persikels į tą butą.

Tuo tarpu lietuvių gimnazija daro pamokas vakarais žydų gimnazijos bute.

Informacija apie gen. L. Želigovskio atsistatydinimą ir Stasio Šilingo kalinimą, faksimilė. *Trimitas*, 1921, lapkričio 19, nr. 45.

Sužinojau nemalonią naujieną: vakar arba užvakar areštuotas Aleksandras Babianskis[28]. Suėmimo priežastis – pasibaigęs paso, kurį Babianskis pateikė norėdamas užsiregistruoti Kaune, galiojimo laikas (girdėjau, kad tai Lenkijoje išduotas

27. Socialdemokratų frakcija.

28. Babianskis Aleksandras (Babiański Aleksander; 1853–1931), teisininkas, Kauno gubernijoje gimęs politikos veikėjas. Rusijos III dūmos deputatas, įtakingas lenkų karo pabėgėlių Petrograde bendruomenės veikėjas. Grįžęs į Lenkiją 1919 m. aktyviai veikė kaip „kresų" problemų žinovas.

užsienio pasas, su kuriuo prieš kelis mėnesius Babianskis atvyko į Lietuvą). Savaime aišku, arešto priežastis banali, nes Babianskis žinomas asmuo, kad būtų proga kabinėtis prie jo paso arba areštuoti jį tik dėl tokios priežasties. Jeigu priežastis būtų tik pasas, iškart paleistų – galbūt taip ir atsitiks. Tačiau girdėjau ir tokius gandus (tarp kitų ir iš Janulaičio), kad reikia Babianskio suėmimo faktą pateikti kaip revanšą už Vilniuje areštuotą Šilingą[29]. Šilingas kalinamas jau tris mėnesius ir yra žinių, kad jo paleidimas priklausys nuo to, ar lietuviai paleis visus kalinamus Lenkų karinės organizacijos[30] (POW) byloje Kaune. Jei tai tiesa, vadinasi, Šilingą Vilniaus valdžia laiko kaip įkaitą. Tai būtų šiek tiek keista, nes neįmanoma teismo nuteistų politinių kalinių paleisti be amnestijos akto, kuriam jokios įtakos negali turėti kita pusė, paėmusi įkaitus. Taigi, sklinda nuomonė, kad Babianskį reikia laikyti kaip įkaitą, kitaip tariant, akis už akį dėl Šilingo. Aš asmeniškai nemanau, kad taip nutiks, tačiau pats jo arešto faktas suteikia progą piktybiškai grasinti Babianskiui. Lietuvių visuomenėje vyrauja nusivylimas ir susierzinimas dėl nepopuliaraus Hymanso projekto, o Babianskis – manau, nevisiškai teisingai – laikomas šio projekto inspiratoriumi, todėl pats pastaruoju metu vertinamas neigiamai ir apie jį kalbama su panieka. Seniau Babianskio susitaikymą skatinančias kalbas lietuviai vertino gana palankiai. Babianskį laikė geros valios žmogumi, nors į jo veiklą labai rimtai nežiūrėjo. Kai Babianskis laikraštyje *Lietuva* išspausdino straipsnį, kuriame kalbėjo apie Hymanso projekto naudą ir įkalbinėjo pradėti naujas visuomenines derybas tarp Kauno, Vilniaus ir Varšuvos, kita spauda lenktyniaudama ėmė pulti jį ir *Lietuvą* kaltindama Babianskį provokacija ir išvadindama lenkų imperializmo agentu.

1921 metų lapkričio 17 d.
Ketvirtadienis

Rytų Lietuvos reikalų komisija pagaliau nusprendė sukviesti visuomenės veikėjus pasitarti dėl Lietuvos valstybinės politikos programos Vilnijos klausimu. Jeigu peržiūrėtumėte mano dienoraštį, rastumėte įrašą, kad toks susirinkimas jau buvo planuojamas seniai, dar vasarą, tačiau dėl įvairių priežasčių atidėliojamas. Žemaitis pasakojo, kad Purickis buvo prieš šį susirinkimą nusiteikęs ir aiškino, jog reikia palaukti, kol paaiškės Hymanso projekto ateitis. Laikas bėgo ir niekas nesikeitė. Panašu, jog Purickis apskritai bijo visuomenės kišimosi į Vilniaus krašto reikalus ir norėtų, kad jis būtų sprendžiamas diplomatų kabinetuose už uždarų durų.

29. Šilingas Stasys, teisininkas, politikas.
30. Toliau LkKL (POW).

Na, dabar atėjo laikas, kai daugiau laukti neįmanoma. Nepakanka aptakių pareiškimų, kad Lietuva pasirengusi suteikti autonomiją Vilniaus kraštui. Štai dabar Vilniaus valdžia rengiasi Seimo rinkimams Vilniuje. Lietuvių veikėjai prieštarauja tokio Seimo egzistavimui. Lietuviai, žydai ir baltarusiai rengiasi Vilniuje šiuos rinkimus boikotuoti. Tačiau, kad agitacija prieš rinkimus ar prieš Vilniaus seimą, sušaukiamą dabartinėmis sąlygomis, ir apskritai vardan lietuviškosios propagandos tame krašte būtų veiksminga, nepakanka vien tik baksnoti pirštu į Lenkijos valstybės, lenkų valdymo, lenkiškojo imperializmo ydas. Reikia kokio nors pozityvo, reikia parodyti, ką Lietuva gali suteikti Vilniaus kraštui, ką Vilniaus kraštas laimės tapęs Lietuvos valstybės dalimi, reikia turėti konkrečių faktų, o kol kas nieko panašaus nėra, egzistuoja tik nekonkretūs šūkiai. Būtų gerai, jeigu Seimas arba Vyriausybė iškilmingai paskelbtų kokį nors pareiškimą, gal priimtų kokį įstatymą, tiksliai suformuluotų taisykles ar programą.

Nr. 39. Niedziela 2 Października 1921 r. Rok 1.

GŁOS WILEŃSKI

Pismo tygodniowe Związku Ludowo-Narodowego dla miast i wsi.

Wbrew woli Wileńszczyzny.

Straipsnio, kritiškai vertinančio P. Hymanso projektą, faksimilė. *Głos Wileński*, 1921, spalio 2, nr. 39.

Tačiau jokių konkrečių veiksmų nesiimama. Lietuviai iki šiol labai keistai elgiasi su šia problema, tarsi bijotų ją konkretizuoti, tarsi tyčia tik puse lūpų apie ją kalbėtų. Toks elgesys Vilniaus krašte gali turėti tik neigiamos įtakos, nes susidaro vaizdas, jog lietuviai vengia preciziškumo, tarytum norėdami palikti atvirus vartus, kad galėtų prasmukti atgal, jeigu ką nors nekonkretaus pažadėtų ir netesėtų. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Seimas kuria konstitucijos projektą, Seimo komisija konstitucijos skyrių apie tautinių mažumų teises. Vilniečiai, aišku, negali dalyvauti kuriant šiuos projektus, vis dėlto jiems jie labai rūpi ir šio krašto gyventojai labai reikšmingi Vilniaus krašto ateities sprendimams, jeigu Vilnius bus sujungtas su Lietuva. Tad juo labiau daugiau pastangų reikia dėti, kad būtų tiksliai ir konkrečiai suformuluoti Vilniaus krašto poreikiai ir padaryti tokiu būdu, kad Vilniaus krašto gyventojai jaustų, jog Lietuva jų reikalais rūpinasi ne taip kaip pamotė podukra. Todėl užvakar per Rytų Lietuvos reikalų komisijos posėdį reikalavau, kad seniai planuotas pasitarimas pagaliau įvyktų. Kadangi Vyriausybės sluoksniai, ypač Užsienio rei-

kalų ministerija, atrodo, labai nenoriai vertina šią akciją, nusprendėme pasitarimą sukviesti ne Komisijos, o kelių iniciatyvių žmonių vardu. Reikalavau, kad į pasitarimą būtų pakviesti baltarusių atstovai; sprendžiant Vilniaus klausimą būtina turėti ir jų palankumą. Reikalavau, kad neapsiribotume kviesdami vien Šemašką ir Čerkasą iš Ministerijos (lietuviškos) baltarusių reikalams, kad būtų pakviesti baltarusių tautininkų atstovai, kurie susibūrę prie baltarusiškos Lastouskio[31] vyriausybės. Žemaitis ir Rozenbaumas sutiko. Aš paminėjau Cvikevičiaus [32] ir Čarapuko[33] pavardes – mano nuomone, šiuos žmones galima kviesti į pasitarimą. Šiandien apie tai kalbėjausi su Semaška, ir jis buvo nusiteikęs prieš šiuos asmenis, kadangi jų požiūris į Ministeriją baltarusių reikalams yra neigiamas. Tada nuėjau pasikalbėti su Lastouskiu, su juo pakalbėjęs nusprendžiau pakviesti Golovinskį.

Su Lastouskiu pasikalbėjome apie mūsų Glaudžios sąjungos ir jų Sąjungos kontaktus, kurie įvyko baltarusių iniciatyva. Pas mus buvo nuspręsta: toks kontaktas būtinas, ir aš buvau paskirtas jį užmegzti. Baltarusių atstovas ryšiams palaikyti bus Lastouskis, kadangi mes jį pažįstame asmeniškai, nes jis anksčiau Vilniuje priklausė mūsų bendrai Sąjungos organizacijai[34]. Kartu nutarėme, jog pirmiausia reikia, kad abi Sąjungos – lietuvių ir baltarusių – pateiktų savo išvadas apie bendradarbiavimą. Reikia apsispręsti, ar sąjungos turi susitikti skubotai, ar reikia sukurti, pavyzdžiui, federacinio tipo santykius. Reikia aptarti ir teritorijos klausimą (ar teritorijos turėtų būti atskiros, ar sąjungos veiktų lygiomis teisėmis bendrose teritorijose), ir dar daug kitokių klausimų, tarp jų dalykinių ir bendravimo.

1921 metų lapkričio 18 d.
Penktadienis

Babianskį paleido iš kalėjimo. Šiandien jis pas mane užsuko. Sako, apsisprendęs grįžti į Vilnių. Atsisako ketinimų agituoti, kad Kaune betarpiškai vyktų Kauno–Varšuvos–Vilniaus susitarimas. Savo kailiu patyrė, kad visuomenės nuotaikos dėl Vilniaus yra labai karštos ir verdant emocijoms be galo sunku kviesti žmones blaiviai mąstyti apie kokius nors tiesioginius susitarimus. Babianskis per daug pasitikėjo ankstesniu populiarumu ir lietuvių nuomone apie jį, kaip „geros valios" žmogų ir geranorišką tarpininką. Neįvertino, kad žmonių mąstymas iš esmės pa-

31. Lastouskis Vaclavas (Lastoŭski Vaclaŭ).
32. Cvikevičius Aleksandras (Цьвікевіч Aleksandr).
33. Čerepukas Janas.
34. Kalbama apie 1914 m. iš „Litwos" (Lietuvos) ložės, kuriai vadovavo M. Römeris, atsiskyrusią ložę „Bialoruś" (Baltarusija).

sikeitė, o tuos pokyčius paskatino visuotinis nepasitenkinimas Hymanso projektu, tad bet koks noras eiti į kompromisus sutinkamas įtariai. Visuomenė nekenčia visų, kurie kategoriškai nepasisako prieš šį projektą. Mintys, kurias dar prieš kelis mėnesius lietuvių visuomenė laikė svarstytinomis, šiandien skamba tarsi sąmokslas, nukreiptas prieš Lietuvos nepriklausomybę. Vienas Babianskio straipsnis *Lietuvoje* sukėlė tokią kampaniją prieš jį patį[35], kad šiandien kiekvienas jo ištartas žodis gali kompromituoti tai, ką jis pasakytų. Tad apie jokią veiklą, kuria Babianskis galėtų čia užsiimti, nė kalbos būti negali. Lietuviai jį laiko Pilsudskio emisaru, bloga linkinčiu lapinu, didžiuliu intrigantu, turinčiu tikslą Lietuvą pražudyti ir priversti ją pasiduoti Lenkijai. Nuomonė apie Babianskį, kaip Hymanso projekto inspiratorių – nežinau, teisinga ar ne – visiškai nusmukdė jo reputaciją. Be abejo, jo areštas buvo parodomasis, suteikiantis pasitenkinimo supykdytiems lietuvių jausmams. Buvo ir tokių nuomonių, kad jis turėtų būti laikomas įkaitu, kad būtų atkeršyta už Šilingo kalinimą Vilniuje. Babianskis areštinėje išbuvo iki sekmadienio[36] – iki vakar. Dvi pirmąsias dienas sėdėjo milicijos komisariato areštinėje. Čia neturėjo net lovos, tad senam žmogui buvo labai nelengvos dienos. Vėliau jį perkėlė į ligoninę. Išleido įsikišus Žemaičiui. Be abejonės, Babianskis likti čia negali. Dar prieš savaitę, kai pas mane užsuko pasipasakoti apie savo projektus, sakiau jam, kad nieko nenuveiks, nes padėtis tolia, kad viena lietuvių dalis yra politiškai veikli ir visiškai nelinkusi eiti į bet kokius kompromisus, naudodamasi savo parodomosios patriotinės stovyklos persvara besąlygiškai ir aiškiai neprileidžia prie balso tų, kurie nusiteikę oportunistiškai ir kartu patys kaltinami patriotizmo stoka. Opozicija labai gudriai paveikė visuomenės nuomonę. Oportunistai, palaikomi Vyriausybės, bijo reikšti savo nuomonę ir yra terorizuojami. Tuo tarpu nepalenkiamieji, kurių dalies patriotizmą lemia karjerizmas arba partinė galimybė nuversti valdžią ir pasiimti ją, kitą dalį sudaro gilių patriotinių įsitikinimų elementas, nenusiteikęs nusileisti nė per plauką. Šiuose sluoksniuose, turinčiuose tokių nepalenkiamų asmenų kaip Janulaitis, susikūrė specialų ideologinį principą: „kuo blogiau – tuo geriau“. Šis sluoksnis trokšta karinės Lenkijos intervencijos, siekia, kad Lietuva būtų išprievartauta, kad tokiu būdu būtų sukurta padėtis be išeities. Jis tiki, kad prievarta sustiprins Lietuvą ir kad tai geriausias būdas galutinai laimėti kovą. Tad šie kraštutiniai nepalenkiamieji ne tik nenori taikstytis su jokiais pusiaujiškumais ir kompromisais, bet ir yra linkę

35. 1925 m. lapkričio 4 d. *Lietuvos* dienraštyje buvo išspausdintas Aleksandro Babianskio straipsnis, kuriame jis siūlė papildyti Hymanso projektą tiesioginiu Kauno ir Vilniaus politikų susitarimu.

36. Teksto originale parašyta „do niedzieli“. Tačiau akivaizdu, kad suklysta – turėtų būti „nuo sekmadienio“ („od niedzieli“).

perlenkti lazdą, provokuoti intervenciją. Taigi, ką tokiomis sąlygomis galėtų čia nuveikti Babianskis su savo išmąstyta kombinacijų propaganda, iki galo net tiksliai nesuformuluota? Žemaitis Babianskiui sakė, kad rytoj kviečiamas visuomenės veikėjų pasitarimas Vilniaus klausimu. Babianskis Žemaičiui ir man teisingai aiškino, kad Seimui būtina specialia deklaracija suformuluoti labai tikslią santvarkos, kuri vyraus šalyje Vilniaus kraštui atitekus Lietuvai, programą. Jis siūlo tokios santvarkos pavyzdžiu imti tą, kurią lietuviai esdekai Klaipėdos konferencijoje pasiūlė Klaipėdai. Pasak Babianskio, Seimo deklaracija galėtų būti išeities taškas kuriant atsakymą Tautų Lygai Lietuvos vardu ir atmetant Hymanso projekto dalis, kuriose nepaisoma Lietuvos suverenumo Lenkijos atžvilgiu.

1921 metų lapkričio 19 d.
Šeštadienis

Vakare Seimo rūmuose, tiesą sakant, viename iš kabinetų, įvyko visuomenės veikėjų pasitarimas Vilniaus klausimu; vadovavo Jonas Vileišis. Susirinkime dalyvavo šie asmenys: trys Rytų Lietuvos reikalų komisijos nariai, susirinkimo iniciatoriai – Žemaitis, aš ir Rozenbaumas jaunesnysis, Seimo deputatai iš Socialdemokratų frakcijos – Kairys, Čepinskis ir Digrys, esdekai Bielskis ir Janulaitis, Seimo deputatai iš Socialistų liaudininkų frakcijos – dr. Staugaitis ir Ruseckas[37], Seimo narys iš Žydų frakcijos Finkelšteinas[38], teisininkas žydas Beliackinas[39], Jonas Vileišis, Vaclovas Biržiška, buvęs lietuvių komendantas Vilniuje Kurkauskas[40], ministras baltarusis Semaška, du baltarusiai, tos pačios ministerijos darbuotojai – Čerkasas ir Kaziačyjnas, baltarusis Golovinskis iš sluoksnių, besiburiančių prie Lastouskio vyriausybės. Atrodo, tai visi susirinkimo dalyviai. Įdomu tai, kad į susirinkimą neatėjo nė vienas kviestas krikščionių demokratų atstovas, nei Smetona iš „Pažangos" partijos; jis taip pat gavo kvietimą. Iš krikščionių demokratų buvo pakviesti Seimo

37. Kalbama apie Joną Staugaitį ir Petrą Rusecką.
38. Finkelšteinas Ozeris (1863–1932), žydų veikėjas, teisininkas. XX a. pradžioje simpatizavo BUND (Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos žydų darbininkų sąjungai), nuo 1918 m. Vilniuje dirbo Žydų demokratų partijos gretose, į Steigiamąjį seimą buvo išrinktas Raseinių rinkiminėje apygardoje pagal „suvienytų žydų liaudies sąrašą". Seime priklausė Žydų frakcijai, nuo 1920 m. liepos 5 d. buvo jos seniūnas. 1920–1922 m. kaip teisininkas dirbo Bendrosios teisės kolegijoje.
39. Beliackinas Simonas (1874–1944), poetas, prozininkas, teisininkas, Ministerijos žydų reikalams juriskonsultas.
40. Kurkauskas Vladas.

deputatai kun. Vailokaitis, dr. Jokantas[41] ir advokatas Tumėnas[42]. Per susirinkimą buvo atkreiptas dėmesys, kad šie asmenys ignoravo kvietimą, ir pabrėžta, kad šis faktas buvo ne visai atsitiktinis. Paaiškėjo, kad Vilniaus klausimo sprendimas taikiu susitarimu ir remiantis liaudies politika, užuot ėmusis diplomatinių kombinacijų, artimiausias kairiesiems, kurie Vilniaus klausimą linkę spręsti liberaliausiai. O kuo tolyn į dešinę, tuo šios tendencijos labiau nyksta. Tarp pakviestų partinių daugiausiai dalyvavo esdekų, jie aktyviausiai dalyvavo diskusijose. Be susitikimo iniciatorių, baltarusių ir pirmininkaujančio Vileišio, kalbėjo vien esdekai. Į susitikimą atvyko tik du liaudininkai – dr. Staugaitis ir dr. Ruseckas[43], tačiau jie visiškai nekalbėjo. Kvietėme ir daugiau liaudininkų (Sleževičių, Račkauską[44]). Esdekai yra užkietėję Hymanso projekto priešininkai ir Vilniaus klausimo sprendimą mato einant susitarimo keliu ir Vilniaus krašto gyventojams suteikiant visišką laisvę apsispręsti dėl vidinio santykio su valstybe, nesvarbu, ar būtų pritarta autonomijai ar kantonui. Kuriant vidinį Vilniaus krašto santykį su visa Lietuva esdekai visiškai atmeta nacionalizmo pradą. Liaudininkai šiuo požiūriu mažiau paslankūs ir linkę į restrikciją, kilusią iš kai kurių nacionalistinės prigimties bruožų.

Per susirinkimą daugiausiai kalbėjo Žemaitis, Beliackinas, aš, Vileišis, Kairys, Golovinskis, Semaška. Visi pasisakėme už tai, kad Lietuvos valstybei būtina tiksliai savo programoje atskleisti santykį su Vilniaus kraštu ir tai padaryti turi Seimas, priėmęs deklaraciją arba rezoliuciją, kurios gali būti papildytos tam tikromis konstitucijos garantijomis. Esmė ta: programa arba tikslus Lietuvos santykis su Vilniaus kraštu būtų nustatytas ne kokių nors partijų ar Vyriausybės deleguotų atstovų, kaip buvo iki šiol praktikuojama, bet kad tai padarytų būtent Steigiamasis seimas, nes tada tai būtų Lietuvos prisiimti įsipareigojimai. Aptarti du galimi šio apibrėžimo variantai: arba suteikti Vilniui teisę spręsti pačiam, kam jis nori priklausyti, ir savarankiškai kurti įstatymus savo santykio su valstybe (vidinius santykius, savaime aišku, iš anksto numačius, kad valstybei jis priklausys), bet paliekant atvirą klausimą santykio turiniui nusakyti, arba eiti panašiu keliu, kurį esdekai neseniai pasirinko dėl Klaipėdos ir iškart labai aiškiai suformulavo visas problemas, liečiančias visą valstybės aparatą, visa kita paliekant autonominiam Vilniaus kraštui spręsti. Per susirinkimą ginčų nekilo. Visi laikėsi tos pačios nuostatos: Vilniaus kraštui rei-

41. Jokantas Kazimieras (1880–1945), gydytojas, švietimo veikėjas, artimas krikščionims demokratams.
42. Tumėnas Antanas (1880–1946), teisininkas, Krikščionių demokratų partijos veikėjas, 1919–1926 m. partijos centrinio komiteto narys.
43. Ruseckas Petras.
44. Račkauskas Vytautas Aleksandras.

kia palikti visas teritorines ir tautines teises, kokių tik šis pageidaus. Reikia pabrėžti, kad šiame susirinkime iš lietuvių dalyvavo tauriausi žmonės – Lietuvos laisvės idėjos žiedai. Norėta priimti rezoliuciją, bet Kairiui pasiūlius pasirinktas kitas kelias: nutarta kreiptis į visas Seimo partijas ir jas įtikinti, kad Seimas privalo viešai pasisakyti ir prašyti jų iniciatyvos šiuo reikalu. Esdekai savo frakcijoje pasikalbės apie sumanymą, nes tarp jų šis klausimas yra pribrendęs. Liaudininkų frakciją supažindins atstovai, dalyvavę šios dienos susirinkime. O kreiptis į Krikščionių demokratų frakciją susirinkimas išrinko delegatus – Joną Vileišį, Zigmantą Žemaitį ir mane. Šios dienos susirinkimas man paliko itin gerą įspūdį.

1921 metų lapkričio 20 d.
Sekmadienis

Esu rašęs apie Kauno apygardos teismą. Dabar pakalbėsiu apie kitą lietuviškos teisėtvarkos sferą. Mūsų Vyriausiasis tribunolas susieja net trijų teismo institucijų, buvusių rusų laikais, funkcijas. Taigi jis perėmė buvusių Teismo rūmų funkciją. Tai reiškia, kad yra apeliacinė instancija tiek civilinių, tiek baudžiamųjų bylų, kurias išnagrinėja I instancijos Apygardos teismai. Mūsų teismas perėmė buvusio Valdančiojo rusų senato funkcijas ir jas vykdo keliomis kryptimis. Pirmiausia tai kasacinė instancija tų civilinių ir baudžiamųjų bylų, kurias I instancijoje nagrinėja taikos teisėjai ir II instancijoje, teikiant apeliaciją, nagrinėjamos Apygardos teismų. Mūsų teismas kartu yra institucija, turinti drausminę funkciją visų kitų teismų atžvilgiu. Na, pagaliau tai institucija, turinti teisę tam tikromis sąlygomis išaiškinti įstatymų. Mūsų teismas perėmė ir anksčiau egzistavusio Vyriausiojo karo teismo funkciją ir yra kasacinė instancija politinėse bylose, kurias nagrinėjo Armijos teismas. Lietuvos įstatymų numatyta tvarka Tribunolas tapo kasacine ir apeliacine instancija, nagrinėjančia Armijos teismo, tai yra eilinio karinio teismo, nuosprendžius. Tad Tribunolui teko „militarizuotis“ nagrinėjant šias bylas ir į teisėjus kviestis vieną iš Armijos teismo teisėjų. Kai šios bylos nagrinėjamos, dalyvauja keturi teisėjai: trys Tribunolo teisėjai ir vienas Armijos teismo teisėjas. Armijos teismas, pagrindinis karo teismas, turi nuolatinius narius, kitaip tariant, tikruosius teisėjus, tarp jų pirmininką; jie yra teisininkai ir kartu kariškiai. Be to, į Armijos teismo sudėtį įeina vadinamieji laikini nariai, renkami iš karininkų ir kareivių, atitinkamu būdu deleguojamų į tam tikrus kariuomenės padalinius. Šie laikini nariai keičiasi kas šešis mėnesius. Armijos teismo teisėjų komplektą sudaro vienas nuolatinis teisėjas (arba teismo pirmininkas), kuris yra posėdžio pirmininkas, ir keturi laikini nariai: du karininkai ir du kareiviai. Visi jie turi vienodą balso teisę, tik vienas teisėjo

balsas prilygsta keturiems neteisėjų balsams. Tad teismas yra ne tikrai profesinis, o vadinamasis visuomenės nuomonės teismas, aišku, šiuo atveju tai – kariuomenės luomo nuomonės. Karinei teisėsaugai priklauso ir vadinamieji pulko teismai, kurie yra žemesnės instancijos ir priklauso Armijos teismui, ir visiškai atskiras Karo lauko teismas – visiškai kitoks, skirtas ypatingiems atvejams ypatingomis sąlygomis. Įstatymas dėl karinės padėties, galiojantis praktiškai nuo pat pradžių ir iki šiol visoje Lietuvos teritorijoje (išskyrus trumpą laikotarpį nuo rinkimų į Steigiamąjį seimą, tai reiškia nuo 1920 metų kovo ar balandžio iki tų metų liepos mėnesio, kai, bolševikams užėmus Vilnių, karinė padėtis Seimo nutartimi apėmė visą Lietuvos teritoriją, kartu stabdant konstitucijos garantijas ir sugrąžinant mirties bausmę) bei remiantis Specialiuoju įstatymu dėl šalies gynybos. Armijos teismas esant karinei padėčiai nagrinėja įvairias bendrąsias bylas – tarp jų visas politines, dėl nužudymo, plėšimo ir pan., net jeigu nusikaltimą įvykdo civiliai asmenys. Dėl šių aplinkybių Armijos teismas karinės padėties metu tampa normaliu teismu, tokiu pat kaip ir eiliniai civiliniai teismai, nors iš esmės jis turėtų labai skirtis nuo civilinių teismų, nes jo branduolį sudaro kariškiai, tad pats teismas yra persismelkęs kastų psichologijos. Nors šiuolaikinė armija nėra jokia kasta ir yra „liaudies armija" tarsi priartinta prie „ginkluotos liaudies" sąvokos, vis dėlto joje vyrauja išskirtinumo dvasia, luomo instinktas, itin panašus į kastų psichologiją.

1921 metų lapkričio 21 d.
Pirmadienis

Per Tribunolo teismo posėdžius, kuriuose nagrinėjami apskųsti Armijos teismo nuosprendžiai, dalyvauja tik nuolatinis Armijos teismo narys – teisininkas. Laikinasis narys tokios teisės neturi. Šiuo metu nuolatiniai nariai teisininkai Armijos teisme yra trys. Tai Armijos teismo pirmininkas Antanas Šniukšta, teisėjai Vimeris[45] ir Landsbergis[46] . Jie parinkti unikaliai ir itin dera vienas su kitu, turi gerai išvystytą solidarumo jausmą, kuris visą Armijos teismą paverčia tikrąja korporacija. Tai yra ir gerai, ir blogai. Taigi, šie teisėjai be galo prisirišę prie savo teismo ir rūpindamiesi jo garbe dirba itin kruopščiai ir atsidavę. Šia prasme Kauno apygardos teismas atrodo itin atsilikęs ir visiškai neorganizuotas, išties galėtų daug ko pasimokyti. Visi trys teisėjai elgiasi lanksčiai, laikosi tvarkos ir veikia ranka rankon. Armijos teisme jie puikiai pasiskirstė darbus. Jokių nesusipratimų tarp jų

45. Vimeris Emilis (1885–1974), Kariuomenės (armijos) teismo prokuroras, brigados generolas.
46. Landsbergis Juozas (1886–1943), Lietuvos kariuomenės karininkas, dvejus metus dirbo Kariuomenės (armijos) teisme.

darbe nekyla, bylas nagrinėja laikrodžio tikslumu. Bylas nagrinėja greitai, neišnagrinėtų nelieka, o raštinė yra praėjusi puikų muštrą. Vertinant vien darbo reviziją, šis teismas dirba pavyzdingai. Tačiau ne taip puikiai atrodo jo darbas kalbant apie teisingumą. Armijos teismas yra veikiau represijos nei teisingumo organas. Greičiausiai jo kūrėjai to ir siekė, bet reikia pasakyti, kad ir teisėjai per daug nuoširdžiai įsijautė į šį vaidmenį. Įstatymai jiems suteikia teisę skirti griežtas bausmes, o jie siekia maksimalių bausmių ir didžiausio griežtumo savo teisėjų darbe. Be to, teismas aiškiai turi tendenciją atlikti inkvizicijos – tai reiškia, kad kaltinamasis yra ne tik iš anksto laikomas nusikaltėliu, bet ir juntamas polinkis jį nuteisti *eo ipso*[47], dėl to fakto, kad pateko į teismą, jeigu jis neįrodys savo nekaltumo. Armijos teismas linkęs painioti teisėjo ir kaltintojo funkcijas bei „[...] *probandi*" kaltintoją (prokuratūrą) ir kaltinamąjį. Nebūtų keista, jeigu tokia tendencija būtų būdinga eiliniams karininkams ir kareiviams, dirbantiems Armijos teisme. Tačiau tokia tendencija būdinga net ir visiems trims nuolatiniams Armijos teismo nariams – išsilavinusiems teisininkams. Advokatai vienbalsiai jiems tai prikiša, ir aš įsitikinau, kad tai tikra tiesa. Tokias tendencijas skatina per didelis teisėjų noras vykdyti represijas, kurios numatytos Armijos teismo nuostatose. Tai nėra sveikas ar sveikintinas reiškinys ir juo labiau palankus teisėsaugai. Šiuo atžvilgiu visi trys Armijos teismo teisėjai panašūs – tarsi trys vandens lašai. Greičiausiai todėl didžiulis šio teismo gerbėjas yra mūsų Janulaitis, kuris visom keturiom palaiko inkvizicijos tendencijas teisėjų darbe. Ši tendencija ypač aiški, kai Armijos teismas nagrinėja politines bylas. Vargas tam, kas esti kaltinamas bolševikų arba lenkų bylose, nes pats kaltinimo faktas teisėjams – kaltės prezumpcija ir praktiškai jos įrodymas.

Piktybiška ir giliai įsišaknijusi korporacijos dvasia, taip pat solidarumo dvasia, vyraujanti Armijos teisme tarp trijų jo narių, ypač rėžia akį jiems pasirodžius Tribunolo teismo posėdžiuose. Reikia pripažinti: į posėdžius jie ateina kruopščiai pasirengę, susipažinę su bylomis, kurios bus nagrinėjamos. Tačiau jų vaidmuo ne vieniems jas nagrinėti, o motyvuoti Armijos teismo priimtą nuosprendį. Tai, aišku, nesutampa su Armijos teismo įgaliojimų kūrėjų nuostata, kuri ir atvedė juos į Tribunolo teisėjų gretą. Tad nagrinėjant bylas iki Tribunolo, be tikrųjų pusių – kaltinamojo ir kaltintojo arba jo gynėjo – pasirodo ir kokia nors trečioji pusė, veikianti ne atvirai, o per teisėjų pasitarimą, kurie bylą nagrinėjant tyli – I instancijos nuosprendžio gynėjas. Tai nenormalu. Taip, tai faktas, kuris turi [...][48] bet kurioje Tribunolo nagrinėjamoje byloje, [...][49] iš Armijos teismo.

47. Pirmoji posakio dalis originaliame tekste neįskaitoma.
48. Tekstas neįskaitomas.
49. Tekstas neįskaitomas.

1921 metų lapkričio 22 d.
Antradienis

Atrodo, krikščionių demokratų nedalyvavimas šeštadienio susirinkime dėl Vilniaus klausimo nebuvo atsitiktinis. Tiek Vyriausybė, tiek Krikščionių demokratų frakcijos prezidiumas demonstruoja kažkokį keistą nepasitenkinimą akcija, kurią vykdyti nutarta per susirinkimą, ar nepasitikėjimą ja. Kaip jau rašiau, per šį susirinkimą buvo nutarta kreiptis į visas Seimo frakcijas su iniciatyva išjudinti Seime Vilniaus klausimą ir paskatinti parengti programą, pagal kurią Vilniaus kraštui bus suteikiama autonomija ir galimybė pačiam apibrėžti savo santykį su valstybe. Kadangi susirinkime nedalyvavo nė vienas krikščionių demokratų atstovas, tad buvo nutarta pas juos nusiųsti išrinktus atstovus – Žemaitį, Vileišį ir mane. Na, štai paaiškėja, kad krikščionys demokratai nori išvengti susitikti su mumis. Vakar Žemaitis kelis kartus bandė telefonu susisiekti su Krikščionių demokratų prezidiumu ir susitarti, kuriuo laiku galėtų būti priimti delegatai, tačiau niekaip nepavyko sulaukti jų atsakymo. Šiandien Žemaitis šios frakcijos prezidiumui pateikė oficialią raštišką užklausą, pasiųstą per Rytų Lietuvos reikalų komisijos sekretorių Diskiną. Prezidiumas tarėsi pusvalandį ir, užuot pateikęs raštišką atsakymą Žemaičiui, paprašė Diskino Žemaičiui pranešti, kad kun. Krupavičius[50] – Seimo krikščionių demokratų lyderis – asmeniškai susisieks su Žemaičiu. Žemaitis, savaime aišku, nusprendė neleisti, kad pokalbis su susirinkimo deleguotais asmenimis būtų pakeistas privačiu susitikimu su Krupavičiumi, ir reikalaus, kad delegacija būtų oficialiai priimta. Matyt, krikščionys demokratai, o gal veikiau tarp jų esantys sukčiai, patyliukais nori numarinti visą iniciatyvą ir išvengti Vilniaus klausimo svarstymo Seime. Sklando įvairūs gandai, jog krikščionių demokratų vadovybė (kad kai kurie išties, nėra abejonių) siekia, kad Hymanso projektas būtų priimtas, ir veikia kartu su Hymanso projekto sekėjais Vyriausybėje, ko gero, nereikia stebėtis, jog su Vilniaus klausimu susijusių problemų viešinti nenori. Hymanso projekto šalininkų žaidimo esmė yra ta, kad visuomenė, kuri kol kas aršiai priešinasi, organizuoja mitingus ir skelbia rezoliucijas, po truputį būtų laiko užliūliuota, o tuo metu Vyriausybė paslapčia nusiųstų Tautų Lygai pasirašytą sutikimą pritarti Hymanso projektui, kuris tik dėl akių būtų papildytas tam tikromis išlygomis. Tada Lietuva, o kartu Seimas atsidurs įvykusio fakto akivaizdoje, su kuriuo kovoti kur kas sunkiau, nei jo neprileisti. Todėl jie ir nenori diskutuoti apie Vilniaus krašto likimą, nenori, kad Seimas priimtų kokią nors veikimo programą, pagaliau išnarpliosiančią šią problemą. Kita vertus net ir ministras pirmininkas

50. Krupavičius Mykolas.

Grinius, kuriam Žemaitis papasakojo apie akciją, pradėtą per šeštadienio susirinkimą, leido suprasti, kad Vyriausybei tokia iniciatyva visiškai nereikalinga, nors Žemaitis ir paaiškino, kad šią iniciatyvą pasiūlė ne Rytų Lietuvos reikalų komisija, vyriausybinė organizacija, o šios komisijos nariai. Girdėjome ir tai, kad Sleževičius, vienas iš svarbiausių grandžių, palaikančių Hymanso projektą, neigiamai kalbėjo apie šeštadienio susirinkimą ir jame išsirutuliojusią iniciatyvą. Jo nuomone, tokia iniciatyva nepageidautina. Jis į susirinkimą buvo kviestas, bet neatvyko. Apskritai Hymanso projekto šalininkai labiausiai baiminasi, kad Seimas atsibus ir ims domėtis Vilniaus problema. Jie supranta, kad tai didžiausia kliūtis jų siekiams įgyvendinti, nes jiems kaip tik reikia veikti šešėlyje ir palaukti, kol visuomenė užsnūs. Hymanso projekto šalininkų akcija, kuri, sako, jau eina į pabaigą, bet kurią dieną gali tapti įvykusiu faktu, pasiektu slaptos intrigos, spekuliacijos būdu, absoliučiai prieštaraujančiu demokratijos taisyklėms. Tuo tarpu Hymanso projekto priešininkai reikalauja viešumo ir stengiasi kuo garsiau apie tai kalbėti. Jie taip pat nori išprovokuoti stiprų Lietuvos valstybės atsaką, kuriuo būtų pasisakyta už laisvę ir Vilniaus krašto savarankiškumą Lietuvos valstybės sudėtyje, tačiau be jokių išlygų dėl pačios nepriklausomybės, o jai grėsmę kelia Hymanso projektas, primetantis Lietuvai priverstinę sąjungą su Lenkija.

Apie šios dienos mūsų Glaudžios sąjungos posėdį, kuris buvo labai įdomus, dar papasakosiu.

1921 metų lapkričio 23 d.
Trečiadienis

Papasakosiu apie vakarykštį mūsų Glaudžios sąjungos posėdį, įvykusį Ministerijos baltarusių reikalams patalpose. Posėdyje dalyvavo: aš, Dominykas Semaška, Vaclovas Bielskis, Steponas Kairys, Jonas Vileišis ir Mykolas Sleževičius. Pirmiausia labai maloniai buvo priimtas naujas narys – Seimo socialdemokratų frakcijos – Čepinskis[51]. Nors iki kvorumo, kurio reikalauja statutas, mums trūko vieno nario (kvorumą turi sudaryti septyni nariai), tačiau atsižvelgiant į tai, kad Čepinskio kandidatūrai jau anksčiau pritarta vienbalsiai, įvedėme jį į savo būrį. Po naujo nario priėmimo procedūros, dalyvaujant Čepinskiui, jau turėjome reikalingą kvorumą. Temų, kurias reikėjo aptarti, buvo gausu: kandidatai į naujus narius aptariami per kiekvieną susirinkimą, bendradarbiavimas su baltarusiškąja Sąjunga, po to klerikalizmo problema, perkelta iš praėjusio posėdžio, toliau Vilniaus problemos sprendimas, Semaškos

51. Čepinskis Vincas.

pokalbis apie Hymanso projektą ministrų kabinete ir dar daugelis mažiau aktualių temų. Klerikalizmo tema iškart atkrito, kadangi neatvyko pranešėjai – Augustinas Janulaitis ir Vaclovas Biržiška. Taip pat nekalbėjome apie Vilniaus akciją, nes nepasirodė ją referuoti turėjęs Zigmantas Žemaitis. Semaška mane įspėjo, kad dalyvaujant Sleževičiui ir nedalyvaujant kitiems nariams (ypač Janulaičiui ir Žemaičiui) geriau atsisakyti jo pranešimo, nes jame būtų kalbama apie intrigas Ministrų taryboje dėl pritarimo Hymanso projektui. Pranešimą turėjo papildyti Semaškos kreipimasis į mus dėl patarimo, kaip kovoti su minėtomis intrigomis, kadangi Sleževičius vienas iš užkulisinių intrigų iniciatorių, tokio pranešimo geriau atsisakyti. Todėl neliko nieko kita, kaip į darbotvarkę įtraukti vieną iš organizacinių reikalų – kontaktą su baltarusių organizacija. Aš papasakojau apie pokalbį su Lastouskiu. Nutarta, kad mūsų ir baltarusių sąjungoms nereikia pasidalyti veiklos teritorijų, o mūsų ir baltarusių sąjungų bendradarbiavimo klausimą palikti atvirą. Manome, kad dabar neaktuali kokia nors šių sąjungų federacija, nes geriau palaikyti nuolatinį kontaktą tarp narių, kuriuos išrinks kiekviena organizacija. Kai pradėjome nagrinėti bendravimo poreikį, į susirinkimą atėjo Žemaitis ir praktiškai tuoj pat išėjo Sleževičius; jis man iš karto pasakė, kad užsuko tik trumpai ir laukė, kol ateis kas nors, kad neliktume be kvorumo. Nors tai, ką pasakysiu, yra labai nemalonu ir kenkia mūsų Sąjungai, nes mūsų siekis yra meilė, tarpusavio pasitikėjimas ir sąžiningumas, tačiau faktas lieka faktu: išėjus Sleževičiui, visi lengviau atsikvėpėme. Sleževičius yra kažkoks nesąžiningas, jo elgesys visus kažkaip dirgina. Nežinau, ar tai jo įprotis, ar politinio spekulianto gyslelė, kuri šiaip neretai būdinga valstybės ar politikos veikėjams. Ta gyslelė paverčia juos žmonėmis, gyvenančiais melo apsuptyje, jie slepia savo mintis ir pagal poreikį keičia kaukes, nes jų žodžiai ir mintys yra priemonės, manevrai vienokiam ar kitokiam efektui pasiekti, o ne gryna tiesa. Šie Sleževičiaus bruožai atitolina jį nuo mūsų, jis mūsų bendruomenėje, tokioje tyroje, tampa svetimas, tarsi blogai suderintas simfoninio orkestro smuikas. Be to, Sleževičius yra vienas didžiausių užkulisinių machinacijų Hymanso projekto skandalo veikėjų. Pasidavė intrigai, o mūsų bendruomenėje, mūsų Sąjungoje vyrauja griežtas požiūris į Hymanso projektą. Iš esmės griežčiau vertiname ne projektą, o visas spekuliacijas ir intrigas, susijusias su jo įgyvendinimu.

Išėjus Sleževičiui prasidėjo diskusija, galbūt ne tiek diskusija, kiek dalijimasis mintimis, kurios virto visiškai realiai įgyvendinamomis išvadomis. Žemaitis, kalbėdamas apie kliūtis, kurias daro krikščionys demokratai nenorėdami priimti delegacijos, išrinktos per šeštadienio susirinkimą, pakalbėjo ir apie būdą Vilniaus krašto problemai spręsti iš vidaus, tai yra suteikiant jam išskirtines teises Lietuvos valstybėje, o kad tai padarytų, jam teko pakalbėti apie slaptus veiksmus, vykdomus

Hymanso projekto šalininkų. Tada balso paprašė Ministrų tarybos narys Semaška. Jis pasakė, kad kalbės konfidencialiai, ir paprašė mūsų patarimo. Papasakojo, kaip Hymanso projektas vertinamas Ministrų taryboje. Taryba išsiaiškino, kad daugelis narių balsuos už projektą. Didžiausi jo šalininkai yra Grinius, Purickis, Galvanauskas ir Karoblis. Kai kuriuos asmenis, užimančius aukštesnes vyriausybės tarnautojų pareigas ir dalyvaujančius Ministrų tarybos pasitarimuose, bet nepritariančius Hymanso projektui, jau pakeitė kiti – projekto šalininkai.

1921 metų lapkričio 24 d.
Ketvirtadienis

Tęsiu pasakojimą apie užvakar vykusį mūsų Sąjungos posėdį. Dominyko Semaškos pranešimas. Hymanso projekto šalininkai Vyriausybėje turi tikslą priimti sprendimą savarankiškai, be Seimo žinios. Jie jau žino, kad Taryboje turės balsų daugumą, ir yra tikri, kad savo tikslą pasieks. Turi būti pritarta projektui su „išlygomis". Kaip skamba tos išlygos – Semaška nežino, tačiau iš to, kas jau buvo kalbėta, sprendžia, kad tai tik figos lapelis pridengti lietuvių visuomenės nepasitenkinimui, o kokia nors jų verte netiki net tie, kurie tas išlygas formuluoja. Iš tiesų tai vargana komedija, skirta apgauti visuomenę ir išsisukti. Suprantu, galima manyti, kad būtina pritarti Hymanso projektui, tačiau būdas, kuriuo to siekia šios aferos šalininkai, nepateisinamas ir nepriimtinas. Tai demokratijos, Seimo, Konstitucijos, Vyriausybės reikšmės paniekinimas. Tai klounų komedija, neverta vadintis politiniais veiksmais. Suprasčiau ir pateisinčiau tam tikromis sąlygomis net ir tokio sprendimo primetimą šaliai savo nuožiūra, suprasčiau vyriausybę, kuri nesibaimina imtis diktatoriaus sprendimų, tačiau šiuolaikiniai spekuliantai vyriausybėje yra bailiai ir nori savo tikslą pasiekti apgaudinėdami, išsisukinėdami ir meluodami, o lietuvių demokratiją vertindami kaip naivų vaiką. Tai paniekos savo tautai viršūnė. Nesistebiu, kad Tautų Lyga, Prancūzija ir Anglija įkalbinėja Vyriausybę imtis tokių būdų, jiems rūpi Vilniaus problemą išspręsti, tad ir ieško bet kokių kelių tikslui įgyvendinti. Lietuva ir jos visuomenė joms atrodo kaip kaprizingas vaikas, kurį reikia apgauti ir kuriam galima įkalbėti bet ką, o kadangi ir lietuvių Vyriausybė mano lygiai taip pat, tad šitaip elgtis ir patariama. Tačiau lietuvių Vyriausybė savo veiksmais kankina tautą ir kompromituoja Lietuvą Europos akyse. Su tokia kaprizinga ir vaikiška šalimi tarptautiniai veiksniai negali rimtai kalbėtis. Ir štai Semaška sako: Hymanso projektas Ministrų taryboje bus svarstomas per penktadienio posėdį. Projektas jau turėjo būti svarstomas prieš porą savaičių, vis dėlto tuo metu ši tema buvo iš dienotvarkės išbraukta. Greičiausiai penktadienį Ministrų taryba paskelbs

savo sprendimą. Semaška jau susisiekė su vidaus reikalų ministru Skipičiu[52], kuris taip pat yra Hymanso projekto priešininkas ir nusprendė tuoj pat pateikti motyvuotą atsistatydinimą, jeigu tik projektui būtų pritarta. Nors jo atsistatydinimas būtų demonstratyvus, visuomenei galėtų tapti kelrodžiu, o kartu palaikytų projekto priešininkų gretas ir atskleistų Vyriausybės politinės veiklos metodus, iš esmės jie nelabai ką ir pakeis, jeigu faktas bus įvykdytas. Jeigu iš Vyriausybės atsistatydins du ar net trys ministrai, ministrų kabinetas nepatirs krizės. Krizė būtų tik tada, jeigu atsistatydintų ministras pirmininkas arba visas ministrų kabinetas, tuo tarpu Vyriausybė savo atsakymą nusiųs Tautų Lygai, kuri taip pat reikalauja atsakyti dėl Hymanso projekto – ir reikalauja ne iš Seimo, o Vyriausybės. Tad faktas bus įvykęs ir Seimas bus su juo supažindintas. Kaip tik to ir siekia Hymanso projekto šalininkai, taip jiems elgtis pataria prancūzų ar anglų politinės jėgos. Hymanso projekte numatoma, kad Seimo funkcija yra tik ratifikuoti susitarimą *post factum*[53]. Net jeigu Seimas, sužinojęs Vyriausybės sprendimą, paskelbtų nepasitikėjimo votumą ir atstatydintų ministrų kabinetą, vis tiek problema kol kas nebūtų *eo ipso* išspręsta. Tautų Lyga bus gavusi Vyriausybės sutikimą ir jį patvirtins, o atmetusi „išlygas" tik šį bei tą pakeis Hymanso projekte. Naujai Vyriausybei be galo sunku bus atšaukti tai, ką ankstesnioji Vyriausybė deklaravo, nes tai būtų Lietuvos kompromitavimas prieš Tautų Lygą ir rodytų valstybės nestabilumą – tai būtų priežastis kitoms valstybėms nesiskaityti su Lietuva. Europa ir Hymanso projekto šalininkai Lietuvoje nesibaimina nepasitikėjimo votumo, svarbiausia, kad iki tol projektui būtų pritarta faktiškai. Bet kuriuo atveju, kai faktas įvyks, bus sudėtingiau ką nors keisti, negu dabar neleisti, kad jis įvyktų. Jeigu projektui bus pritarta faktiškai, labai sustiprės projekto šalininkų gretos, nors visuomenė jas ir smerkia. Pabaigsiu rytoj.

1921 metų lapkričio 25 d.
Penktadienis

Baigsiu pasakoti apie mūsų Glaudžios sąjungos posėdį, vykusį šio mėnesio 22 dieną. Per diskusiją, kuri išsirutuliojo išklausius Semaškos pranešimą, visi posėdžio dalyviai pabrėžė, kad nepakanka imtis tokių priemonių, kaip Semaškos ir Skipičio atsistatydinimas Ministrų tarybai oficialiai pritarus Hymanso projektui. Jų atsistatydinimas gali turėti atgarsį, tačiau Ministrų tarybai pritarus projektas bus pripažintas ir vykdomas. Įvyks tai, ko labai trokšta projekto šalininkai: Lietuva

52. Skipitis Rapolas.
53. *Post factum* (lot.) – po to, kai padaryta.

ir jos Seimas bus nustebinti, kad faktas jau įvyko. Kalbėtojai svarstė: reikėtų dėti pastangas, kad sprendimą priimtų ne Ministrų taryba, o Seimas savo nutartimi: jeigu Hymanso projektui turi būti pritarta, tegul tai sprendžia Seimas ir prisiima atsakomybę, o ne Vyriausybė, kuri pasielgtų autokratiškai ir pažeistų konstituciją. Posėdyje dalyvavę mūsų nariai – išskyrus mane, nes neturiu šiuo klausimu tvirtos nuomonės ir pats negaliu pasakyti – sakė: geriau bus Lietuvai, jeigu pritars Hymanso projektui, ar jeigu jį atmes, ir galbūt išskyrus Vileišį, kuris taip pat neturi tvirtos pozicijos; visi kiti (Žemaitis, Čepinskis, Kairys, Bielskis, Semaška) buvo tvirti Hymanso projekto priešininkai ir žinojo, kad jeigu sprendimas priklausytų nuo Seimo – jis jam nepritartų, nes projektas nepopuliarus visuomenėje ir neatsiras daugumos, kuri turėtų drąsos pritarti. Todėl būtina daryti spaudimą, kad šis sprendimas taptų ne Vyriausybės, o Seimo funkcija. Kaip sakiau, aš neturiu tvirtos nuomonės dėl Hymanso projekto ir manau, kad Lietuvos nesužlugdytų nei pritarimas jam, nei atsisakymas jį vykdyti. Mano nuomone, Lietuvos valstybės tvirtumas priklauso nuo nepriklausomybės ir vidinio visuomenės tvirtumo, kurio nesunaikins nei galimos neigiamos Hymanso projekto pasekmės, nei blogiausi šio projekto atmetimo padariniai. Nemaniau, kad ši problema tokia svarbi, kaip kad kiti manė, tačiau negaliu nepripažinti: Vyriausybės veikla ir jos pasirinkti metodai neteisingi, pažeidžia demokratiją ir gali sukompromituoti Lietuvos valstybę. Tad štai kas buvo sumanyta mūsų posėdžio metu. Buvo svarstoma galimybė, kad esdekai kreiptųsi dėl skubios interpeliacijos Seime dar prieš įvyksiantį penktadienio Ministrų tarybos posėdį, kuriame turi būti patvirtintas Hymanso projektas. Vėliau nutarta, kad tai bus neveiksminga. Pagal Seimo reglamentą, jeigu Seimas skelbia skubią interpeliaciją, Vyriausybė atsakyti turi per 10 dienų. Tad kol interpeliacija bus svarstoma, Vyriausybė jau gali būti išsiuntusi Hymanso projektą ir net jeigu dėl interpeliacijos Vyriausybė būtų priversta atsistatydinti, faktas jau bus faktu. Projekto šalininkai nesibaimina Vyriausybės griūties, kai bus pritarta projektui, nes jie tikisi, kad Lietuva neįstengs atšaukti sprendimo nekompromituodama valstybės ir ši aplinkybė padės Lietuvai susitaikyti su įvykusiu faktu. Kairiui galutinai pasiūlius posėdžio dalyviai nusprendė įpareigoti Semašką, kad šis per trečiadienio posėdį Ministrų taryboje pasitaręs su ministru Skipičiu ir galbūt kitais ministrais, kurie yra projekto priešininkai, pareikalautų aiškaus Tarybos atsakymo, ar Vyriausybės atsakymas Tautų Lygai gali būti pateiktas tik po to, kai bus išklausytas Seimo sprendimas, ar gali būti suteiktas Vyriausybės savarankiškai. Jeigu Ministrų taryba atsakytų, kad Seimo sprendimas nereikalingas, Semaška su kolegomis turėtų atsistatydinti nedelsiant, nelaukiant Ministrų tarybos sprendimo dėl Hymanso projekto. Atsistatydinimą jie turėtų motyvuoti tuo, kad Vyriausybė laužo konstituciją. Tuomet visuo-

menei ir Seimui bus paskelbtas pavojus dar prieš Vyriausybės sprendimą pritarti Hymanso projektui ir gal opozicija dar spės truktelėti už atitinkamų virvelių, kad būtų sukliudyta projektui pritarti.

Mūsų posėdis vyko prieš tris dienas. Ar Semaška vakar įvykdė savo įsipareigojimus ir kaip tai padarė – neturiu supratimo, nes jo nemačiau visas tas dienas. Taip pat nežinau, ar į šios dienos Ministrų tarybos posėdžio dienotvarkę įtrauktas Hymanso projekto svarstymas. Ko gero, Semaška ir Skipitis dar neatsistatydino, nes apie tai jau sklistų kalbos. Štai šiandien sužinojau naują faktą. Naktį buvo įvykdytas teroristinis aktas prieš ministrą Galvanauską. Iš gatvės pro langą įmetė sprogstamąją medžiagą – bombą – ar kokią kitą velnio įrangą, kuri sprogo su milžinišku trenksmu. Galvanausko miegamasis, lova ir baldai buvo sunaikinti, o pats Galvanauskas sunkiai sužeistas. Jau kurį laiką sklido kalbos apie teroristinius išpuolius prieš ministrus, skubančius pritarti Hymanso projektui. Kas įvykdė šį – neaišku. Tyrimą atlieka Tribunolo prokuratūra, vadovaujama Kalvaičio. Sklando kalbos, kad išpuolį organizavo laisvųjų šaulių aplinka („Šauliai"), kurie itin aršiai priešinasi Hymanso projektui. Tačiau girdėjau ir kitokią versiją: terorizmo aktą įvykdė darbininkų sluoksniai, kurie nepatenkinti Galvanausko politika ir jos pasekmėmis – nuolat kylančiomis kainomis. Darbininkai nepatenkinti Galvanausko nuostata nekelti atlyginimų darbininkams ir valstybės tarnautojams.

1921 metų lapkričio 26 d.
Šeštadienis

Pas Sleževičius buvau kviestinės arbatėlės. Sleževičius – vienas iš politinių šulų Lietuvos Respublikoje. Vienas iš jos „hommes d'état"[54], kurie, net ir neužimdami posto Vyriausybėje, faktiškai valdo valstybę pasitelkę savo įtaką, sumaniai laviruodami. Sleževičius, būdamas socialistų liaudininkų lyderis Seime ir Seimo komisijos užsienio reikalams pirmininkas bei premjero Griniaus, kuris atsižvelgia į jo nuomonę, artimas bičiulis ir karo ministro Šimkaus draugas, be to, „Gynimo komiteto" pirmininkas ir apskritai žmogus, savo rankose turįs įvairias įtakos zonas, yra vienas stipriausių žmonių šalyje. Šiuo metu, atsižvelgiant į jo vaidmenį sprendžiant Hymanso projektą, jo populiarumas smarkiai sušlubavo, o kartu ant plauko pakibo ir jo, kaip lyderio, padėtis partijoje, vis dėlto šalį valdančių oligarchų sluoksniuose jis iki šiol yra vienas įtakingiausių žmonių. Galbūt žlugus sistemai ir jis žlugs, tačiau kol kas dar galingas. Sleževičius yra ryškus demagogas, tai itin matyti jo pranešimuose,

54. *Les hommes d'état* (pranc.) – valstybės vyrai, veikėjai.

kurį laiką vaidino liaudies atstovą ir prieš susirenkant Seimui, dar Tarybos valdymo laikais, buvo žmogus, apie kurį būrėsi visi kairieji. Sleževičius buvo jų vadas ir kartu vienintelis žmogus, sugebėjęs būti visų partijų koalicijų idėjinis vadas. Iš tiesų jo demagogija apsimestinė, nes jis - grynakraujis oportunistas, tik dėl ryšių ir valdžios turi polinkį į politinę spekuliaciją ir užkulisinį politinį valdymą. Vis dėlto jo žvaigždė jau blėsta – patriotiniuose sluoksniuose ir kairiųjų visuomenėje buvęs populiarus dabar laikomas nepatikimu ir pastaruoju metu siejamas su Galvanausku bei Purickiu, įvardijamas vos ne kaip tautos išdavikas. Vis dėlto jo įtaka vykdomojoje valdžioje dar itin stipri. Sleževičius yra advokatas, tad uždirba daug ir turi grynųjų. Jo profesinis populiarumas kilo ne dėl sukauptų žinių ar talento, o dėl įtakos, kuri traukia klientus kaip magnetas, na, iš jų susirenka nemažus pinigus. Todėl ir gali leisti sau organizuoti kviestines arbatėles, tokias kaip šiandienė, kurios kainuoja tūkstančius markių. Būti pakviestam tokios arbatėlės pas Sleževičių yra tas pat, kas gauti diplomą tam tikrai padėčiai užimti – tą reikia turėti omeny. Jo arbatėlėse dalyvauja ir moterys, tad čia vieta ne tik pasikalbėti, bet ir pabendrauti. Kviečiami kitų kraštų diplomatai, garsesni užsieniečiai, viešintys Kaune, žymios politinės asmenybės. Sleževičius itin kruopščiai renkasi žmones, kuriuos kviečiasi į namus. Taigi ir šiandien, be užsienio diplomatų, dalyvavo keli karininkai, premjeras Grinius, Seimo pirmininko pavaduotojas dr. Staugaitis[55], keli aukšti pareigūnai, šiek tiek jaunimo, apskritai susirinko apie 30 žmonių. Būdamas socialistų liaudininkų lyderis, Sleževičius negali į savo namų saloną pasikviesti krikščionių demokratų, ypač gausesnio jų būrio, o partiniai kolegos iš socialistų liaudininkų stovyklos šiuo metu nelabai veržiasi į jo namus, be to, nelabai tinka prie kompanijos, kurios daugumą sudaro diplomatai ir aukštuomenei būdingų manierų žmonės. Nei „Pažanga“, nei esdekai į Sleževičiaus namus nenori eiti. Tad, išskyrus užsienio diplomatus, pas Sleževičių susirenka daugiausia vyriausybės atstovų. Vadinamojoje arbatėlėje, be arbatos ir juodos kavos, buvo pyragų, tortų, saldėsių, džiovintų vaisių, vietinių ir atvežtinių vaisių, o iš stipriųjų gėrimų - puikusis lietuviškas krupnikas, midus, benediktinas.

Kol kas tyrimas dėl pasikėsinimo į ministro Galvanausko gyvybę nepasistūmėjo į priekį, jokie pėdsakai nerasti. Sleževičius sakė, kad tai „ura-patriotų“ darbas. Kas labiau už Sleževičių neseniai savo kalbose buvo toks pat „ura-patriotas“, kai iš Seimo tribūnos visa gerkle šaukė valstiečiams apie dvarininkus ir lenkus tokiais žodžiais: „Griebkite lazdas ir dalgius, kas ką galite, muškite ir vykite iš Lietuvos šiuos išdavikus.“ *Tempora mutantur...*[56]

55. Staugaitis Jonas.
56. *Tempora mutantur nos et mutamur in illis* (lot.) – laikai keičiasi, ir mes su jais keičiamės.

1921 metų lapkričio 27 d.
Sekmadienis

Jau kelias dienas Kaune vieši Franekas Olechnovičius (baltarusiškai Alechnovič)[57], kitados buvęs mano bendradarbis. Mes kartu dirbome 1906 metais *Gazeta Wileńska*. Franekas su Adolfu Narkevičiumi[58] ir jau mirusiu Adomu Gedvila[59] dirbo reporteriu. Tad mano pažintis su juo artima. Prieš kelerius metus, dar prieš karą, Olechnovičius save įvardijo baltarusiu ir šiandien yra vienas iš garsiausių, geriausiai žinomų ir populiarių baltarusių literatų, daugelio teatro pjesių, pasakojimų ir dainų autorius bei tautinio baltarusių teatro veikėjas. Šioje srityje išties pademonstravo didžiulį talentą. Jis kartu ir autorius, ir aktorius, artistinis vadovas, teatro direktorius. Kaip politiko vertė jo nulinė, jam trūksta inteligentiško mąstymo, be to, jis laisvo elgesio žmogus ir girtuoklis, tačiau labai veiklus, turi artisto intuiciją, kuri puikiai atstoja inteligencijos stoką. Jis apsukrus ir mėgsta iš gyvenimo semtis daug įspūdžių. 1919 metais, kai lenkai pasitraukė iš Minsko, tuo metu jis ten gyveno, kurį laiką leido baltarusišką leidinuką su aiškia prolenkiška kryptimi. Atrodo, jį subsidijavo vietinis vadinamojo II padalinio agentas Vojevudzkis[60]. 1920 metais, bolševikų laikais, Minske dirbo baltarusių kultūros atstovu, kurią palaikė vadinamosios Baltosios Sovietų Rusijos valdžia. Vėliau atvažiavo į Vilnių ir, regis, buvo artimas Taraškevičiaus[61] grupei. Vadovavo kažkokiai baltarusiško klajokliško teatro trupei, su kuria keliavo į Lydą, į Baranovičius ir t. t. Pastaruoju metu pasirašinėjo redaktoriaus vardu baltarusių leidinyje *Baltarusių varpas*[62] – tai tautinis leidinys, leidžiamas, berods, iš lietuvių lėšų. Dabar iš Vilniaus į Kauną važiavo traukiniu ir kinkiniu, šiek tiek ėjo pėsčias. Neturi reikiamų leidimų, tačiau turi tikslą iš Kauno vykti į Berlyną ir pasimatyti su kažkokiu Sovietų Baltosios Rusios[63] agentu, kuris

57. Alachnowicz Franciszek (Аляхновіч Францішак; 1883–1944), baltarusių tautinio judėjimo veikėjas, publicistas, poetas, rašytojas, teatro veikėjas.
58. Narkevičius Adolfas (Narkiewicz Adolf; apie 1880–1941?), gydytojas, tarpukariu Vilniaus vyriausiasis sanitarijos gydytojas.
59. Gedvila Adomas (Giedwiłło Adam).
60. Vojevudzkis (Wojewódzki).
61. Taraškevičius Bronislavas (Taraszkiewicz Bronisław, Тарашкевіч Броніслаў; 1892–1938), mokytojas, kalbotyrininkas, baltarusių visuomenės ir politikos veikėjas. Vienas iš baltarusių ortografijos kūrėjų, parašė pirmąją baltarusių kalbos gramatiką (pirma laida išėjo 1918 m., antra – 1931 m.). 1921–1923 m. buvo Vilniaus baltarusių gimnazijos direktorius. Tuo laiku B. Taraškevičius glaudžiai bendradarbiavo su Vakarų Baltarusijos komunistų partija ir 1926 m. buvo priimtas į jos gretas. 1927 m. už pogrindinę veiklą lenkų valdžia jį suėmė ir nuteisė 12 metų kalėti.
62. *Dzwon Białoruski*.
63. M. Römeris šituo atveju originale vartoja „Białej Rusi Sowieckiej".

tikisi nupirkti leidybos teises į visą jo baltarusišką kūrybą. Į Kauną Olechnovičius atvyko praktiškai be cento kišenėje, tačiau čia, tarpininkaujant Baltarusių Liaudies Respublikos vyriausybei (Lastouskio vyriausybės, radusios prieglobstį Lietuvoje), turi gauti pasą, su kuriuo galės važiuoti į Vokietiją ir pasiskolinti pinigų. Laikinai apsistojo pas mane, tai yra ne tiek apsigyveno, kiek nakvojo ant grindų pasitieses skudurus, nes jokių daiktų neatsivežė. Iš tiesų baltarusiai jam suteikė 1000 markių paskolą, bet išvažiuoti nespėjo, o pinigus per kelias dienas pragėrė. Pasas dar nebuvo padarytas, tad norėdamas išgyventi ir susirinkti pinigų kelionei pasisiūlė vaidinti kabarete Zalkindo restorane prie Levinsono viešbučio. Pasivadinęs Baltruko Piškos pseudonimu vakarais deklamavo eiles ir dainavo baltarusiškas dainas. Per dieną uždirbdavo po 75 markes, be to, gaudavo pietus ir vakarienę. Bandė dar įsidarbinti iškabų dažytoju, tačiau šio darbo negavo. Dabar sumanė įsidarbinti Žemaičio dienraštyje *Litwa*[64] korektoriumi arba ieškoti kokio nors darbo liaudies savaitraštyje *Nowiny* (*Naujienos*)[65], pradėtame leisti lietuvių dvasia, bet lenkų kalba. Propagandinį leidinį savo lėšomis išlaikė „Gynimo komitetas". Apie kelionę į Berlyną Olechnovičius pradėjo kalbėti taip, tarsi jau neketintų vykti, ir panašu, kad yra linkęs ilgą laiką praleisti Kaune. Šiandien su juo nuėjau į lietuvių kabareto, pasivadinusio „Vilkolakiu", spektaklį. Kabaretui vadovauja Bičiūnas, mėgstantis politinę visuomeninę satyrą, tačiau mums nepasisekė – spektaklis neįvyko[66]. Olechnovičius padėkojo man už nakvynę ir persikėlė pas baltarusius.

Dominykas Semaška šiandien man pasakojo, kad Ministrų kabinete pastebimi pokyčiai, susiję su Hymanso projektu, ir vis dėlto dauguma balsų projektas bus atmestas. Įdomu, ar bus tiesiog atmestas, ar bus pateiktos „išlygos" kaip lietuvių „*credito sine qua non*"[67]. Po išpuolio prieš Galvanauską penktadienį ši tema nebuvo svarstoma Ministrų taryboje – ji atidėta iki kito tarybos posėdžio. Dėl Vyriausybės kreipimosi į Seimą prieš pateikiant oficialų atsakymą Tautų Lygai jau penktadienį, kai esdekai pateikė interpeliaciją (tai mūsų antradienio posėdžio Sąjungoje efek-

64. *Litwa* (lenk. *Lietuva*) – Rytų Lietuvos reikalų komisijos prie Užsienio reikalų ministerijos dienraštis, leistas 1920–1923 m. Kaune lenkų kalba. Redagavo Zigmas Žemaitis, L. Roškauskienė.

65. Savaitraštį 1921–1922 m. leido Vyriausybė.

66. „Vilkolakio" teatras 1920–1925 m. veikė Kaune, įsikūrė 1919 m. kaip menininkų klubas. Klubo iniciatoriai buvo: tapytojai Vytautas Pranas Bičiūnas, Vladas Didžiokas, Vladimiras Dubeneckis, Olga Dubeneckienė, Adomas Galdikas, dailininkas grafikas Paulius Galaunė, dramaturgas Balys Sruoga, režisierius Antanas Sutkus. Klubas veikė Liaudies namų patalpose (Laisvės alėja nr. 3). 1919–1920 m. vadovavo B. Sruoga, 1920–1925 m. – A. Sutkus. Buvo rengiami menininkų susitikimai, vakaronės, diskusijos, skaitomos paskaitos, leidžiamas žurnalas *Dainava*. 1925 m., po socialiai aštrių premjerų, teatrą uždarė.

67. *Credito sine qua non* (lot.) – įsipareigojusi; šiuo atveju galvoje turimas įsipareigojimas ateičiai.

tas), Purickis pareiškė, kad Vyriausybė nesiims jokio „*coup d'état*“[68] ir neignoruos Seimo. Kas nutiks, kai Lietuva atmes Hymanso projektą? Projekto šalininkai, regis, prancūzai, skleidžia gandus, kad tokiu atveju labai greitai Lenkija okupuos Lietuvą. Hymanso projekto priešininkai kalba, jog tai tik bandymai įbauginti Lietuvą, kad ši pritartų projektui, o kai kurie iš jų, atrodo, labai nuoširdžiai tikisi, kad toks faktas įvyks, nes, jų manymu, martirologija Lietuvai tik padės.

1921 metų lapkričio 28 d.
Pirmadienis

Prieš savaitę, pirmadienį, vykusiame Ministrų tarybos susirinkime ministras žydų reikalams Soloveičikas[69] kreipėsi su paraiška dėl Rytų Lietuvos reikalų komisijos reformos, t. y. kad į ją būtų priimta daugiau žmonių ir darbas vyktų intensyviau. Pasak jo, Vilniaus krašte lenkams organizuojant rinkimus į Vilniaus seimą, Lietuva turėtų būti atidesnė ir jautresnė plėtodama čia savo valstybingumą. Ministrų

Vilniaus lietuvių gimnazijos pamokos Želigovskio laikuose.

Karikatūra „Vilniaus lietuvių gimnazijos pamokos Želigovskio laikuose“.
Trimitas, 1921, lapkričio 26, nr. 46.

68. *Coup d'état* (pranc.) – valstybės perversmas.
69. Soloveičikas Maksas (1883–1953), teisininkas, sionistinio judėjimo Rusijoje ir Lietuvoje aktyvistas. 1919–1922 m. Ministrų kabinetuose buvo ministras be portfelio žydų reikalams.

taryba šiuo reikalu užsiimti pavedė specialiai komisijai, kuriai vadovauja Soloveičikas, Purickis, Jonynas ir Žemaitis. Vakar jie susirinko pasitarti. Soloveičikas kalbėjo apie būtinybę sukurti nuolatinį, tikslų ir puikiai veikiantį ryšį tarp Kauno ir Vilniaus, kad būtų įmanomas abipusis bendravimas. Taip pat Vilniuje turėtų būti įvairių tautybių asmenys, veikiantys Lietuvos valstybingumo vardan, ir ši ryšių organizacija, toks komitetas Vilniuje perimtų iniciatyvą ir didžiausius darbus iš mūsų Rytų Lietuvos reikalų komisijos. Jo manymu, į Rytų Lietuvos reikalų komisiją reikia priimti dar daugiau narių – įvairių tautybių žmonių, iš kurių susiburtų kažkas panašaus į Rytų Lietuvos reikalų tarybą, veikiančią nuolatos prie Komisijos. Šie tikslai ne nauji. Pirmasis vykdomas nuolatos, nors neretai ir nėra gerai organizuotas. Antrasis – kontakto Vilniuje organizavimas, yra labai svarbus – apie tai mąstėme dar praėjusią žiemą, o aš bandžiau sukurti kaip mūsų Komisijos atstovybę, tačiau tuo metu mano bandymas nepasisekė. Pasak Jonyno, tokią organizaciją dabar galima kurti Vilniuje. Ji, savaime aišku, veiktų slapta, tačiau jai priklausytų iniciatyva, nes ji yra arčiau akcijos poreikių nei mes, esantys Kaune. Vakar per susirinkimą Žemaitis papasakojo, kaip sekasi mūsų iniciatyva parengti valstybinę programą Vilniaus klausimu, būtent kad Lietuva atitinkama Steigiamojo seimo deklaracija suformuluotų valstybinę programą, į kurią įtrauktų ir Vilniaus kraštą. Ši iniciatyva gimė lapkričio 19 dieną per visuomenės veikėjų pasitarimą. Žemaitis pasakojo apie nepasitenkinimą, kurį iniciatyva sukėlė Vyriausybės sluoksniuose ir Krikščionių demokratų stovykloje, šioji net atsisakė priimti specialius delegatus. Soloveičikas, Jonynas ir Purickis, kuris anksčiau gana skeptiškai vertino tokio susirinkimo iniciatyvą, vakar jam pritarė ir paprašė, kad Rytų Lietuvos reikalų komisija kuo greičiau pateiktų Seimui parengtą Seimo deklaracijos projektą. Atrodo, Hymanso projekto žlugimas prisidės prie Vilniaus programos kūrimo. Šiandien, pavyzdžiui, per Komisijos posėdį aš apsiėmiau per rytdieną parengti tokio Seimo atsišaukimo projektą. Analogišką Seimo atsišaukimo projektą jau esu rašęs pernai prašomas Lenkų informacinio biuro prie Lenkų deputatų frakcijos. Tuo metu Seimui jo neprireikė, o jeigu anksčiau Seimas jį būtų vykdęs, kai Vilnius dar buvo lietuvių rankose – būtų bent jau pavyzdys ir tam tikrų atsišaukimų, kreipimųsi tradicija, su kuriais Lietuva pasveikins savo sostinę ir rytų sritis. Tad šiandien man bus malonu tokį atsišaukimą rašyti, kur kas maloniau nei prieš metus. Tada Lietuva turėjo Vilnių ir įvairios proklamacijos, šūkiai apie Vilniaus teises būtų buvę tik teisingumo aktas, o ne interesai, nes tuo metu Lietuva buvo tikra dėl Vilniaus. Šiandien tokią proklamaciją krikščionys demokratai, galbūt ir didžioji Seimo dauguma supranta kaip politikos aktą, būdą prisijaukinti Vilnių bei konkurencijos su

Lenkija metodą. Taip, krikščionių demagogų dauguma, taip, Purickių vyriausybe! „*Turėjai, chame, aukso ragą!*“[70] Turėjote jį prieš metus, tačiau pūsti į jį neišdrįsote. Šiandien sutinkate pūsti, tačiau efektas nebe tas.

1921 metų lapkričio 29 d.
Antradienis

Parašiau Seimo deklaracijos projektą dėl Vilniaus. Galėjau rinktis vieną iš dviejų būdų – arba rašyti oficialia, sausa forma, kartu įtraukiant ir problemos santrumpą, arba parašyti manifestą Vilniaus krašto žmonėms. Pasirinkau antrą deklaracijos formą. Neatsisakiau aptarti pačią problemą, tačiau kartu tai betarpiškas kreipimasis į liaudį, Lietuvos steigiamojo seimo prakalba, pakylėta aukščiau tų, kurie, veikdami Lenkijos vardu, Lietuvos okupantais išvadinti, apsimeta Vilniaus krašto ir „Kauno Lietuvos“ tarpininkais, o iš tikrųjų bando atplėšti Vilniaus kraštą nuo Lietuvos valstybės ir prijungti jį prie Lenkijos. Deklaracijos ašis – Lietuvos protestas prieš Vilniaus valdžios inicijuotus Seimo rinkimus. Tekste deklaruoju, kad Lietuva prisiima išlaikyti Vilniaus krašto savitumą, kad šio krašto, prijungto prie Lietuvos, santvarka negali būti iš viršaus primesta, o tik įsiklausius į Vilniaus žmonių valią. Trumpai pasakoju apie pasiūlymą, kuris liečia visą valstybę, palikdamas Vilniaus kraštui pačiam apibrėžti savo santykį su Lietuva – tokį, kokio žmonės pageidaus. Manifeste sąmoningai vengiu kalbėti apie įvairius išpuolius prieš lenkus ir Lenkiją, nevartoju aštrių ir erzinančių žodžių, nes lenkų įtaka ir simpatijos jiems šiame krašte yra stiprios, tad bet koks jausmų erzinimas yra nemalonus ir man asmeniškai nepriimtinas. Tai galėtų liaudžiai sukelti nerimą ir atstumti ją nuo Lietuvos, kuri kaip tik turėtų tiesti ranką Vilniaus krašto žmonėms, net ir lenkams. Tiesti ranką nuoširdžiai, ne kerštо trokšdama, ne neapykantos vedina, o pamiršusi šiuos jausmus ieškoti vienybės, meilės ir taikos, nes tik šitaip gali laimėti.

Nežinau, ar mano sukurta kreipimosi forma bus rytoj patvirtinta ir laikoma tinkama. Kažkodėl įtariu, kad ne. Labai abejoju, ar Seimas su savo kvaila ir demagogiška krikščionių demokratų dauguma turėtų drąsos skelbti tokius karštus ir nuoširdžius žodžius, galbūt net nelabai būdingus šiems laikams, šiek tiek labiau

70. Citata iš Stanislovo Vyspianskio knygos *Vestuvės* (Stanisław Wyspiański *Wesele*). Kūrinyje vaizduojami Abiejų Tautų Respublikos padalijimo laikai. 1900 m. lapkritį ūkininkas susapnavo Lenkijos nepriklausomybę ir samdiniui davė stebuklingą aukso ragą, kad šis jį pūstų ir kviestų liaudį vienytis ir kovoti dėl nepriklausomybės, tačiau bernas pamatė ant grindinio gulinčią kepurę su puošnia povo plunksna, pasilenkė norėdamas ją pasiimti ir pametė aukso ragą. Chamais buvo vadinami valstiečiai (vertėjos pastaba).

primenančius 1848 m. „tautų pavasarį". Vis dėlto šie žodžiai vienija abiejų kraštų gyventojus, tad tuo labiau drąsūs, nepaliekantys pravirų vartų, pro kuriuos būtų galima grįžti atgal – būtent šito aš labiausiai ir siekiu. Tik tada, kai Lietuva jaus simpatiją ir pasitikės Vilniaus krašto gyventojais, šie jai atsakys tuo pačiu. Visa tai pasiekti įmanoma tik pasitelkus gerą valią. Manifestas liaudžiai labai skaidrus, tačiau Lietuva per daug apleido Vilniaus kraštą, per daug nuodėmių gula ant jos sąžinės, kad dabar galėtų atsisakyti skaidrumo. Ligšiolinės demagogijos ir nacionalizmo skaidrumas veda į priešingos krypties skaidrumą, kuriuo tik pastarąjį ir galima nugalėti. Tas skaidrumas – telkiantis, be paslapčių ir nutylėjimo, pripažįstantis teises Vilniaus kraštui. Manifestas – tai forma, kuri man priimtiniausia.

Iš baltarusių sužinojau, kad Milicijos departamento įsakymu vakar suimtas Olechnovičius. Ponas Navakas[71], jaunas šio departamento direktorius, labai jau mėgsta areštuoti žmones. Įtariu, visos aplinkybės greitai paaiškės ir Olechnovičius bus greitai paleistas. Tačiau šis faktas, ko gero, nesukels jo simpatijų Kaunui.

1921 metų lapkričio 30 d.
Trečiadienis

Apie 9 valandą ryto, prieš Tribunolo teismo posėdį, užsukau pas Žemaitį, turėjome susieiti trise: Žemaitis, aš ir dar vienas Rytų Lietuvos reikalų komisijos narys – jaunesnysis Rozenbaumas – ir paskaityti mano parašytą projektą Steigiamojo seimo manifestą Vilniaus krašto žmonėms. Man svarbu išgirsti tik Žemaičio nuomonę, nes Rozenbaumas nėra nei įžvalgus, nei savarankiškai mąstantis žmogus, jis tik blyškus žydų politinio sluoksnio atspindys, neryški asmenybė. Mano parašytas manifestas ir perteikiama jėga, kurios siekiau jį rašydamas, patiko abiem. Tik kilo klausimas: ar turėtų jis skambėti kaip manifestas, ar deklaracija. Žemaitis palaikė mano nuomonę: manifestas geriau už deklaraciją. Rozenbaumas laikėsi priešingos nuomonės. Tačiau Žemaitis turėjo tam tikrų abejonių, ar Seimo dauguma ir Vyriausybė sutiks su manifesto forma, ypač tokia kategoriška, stipria ir saistančia. Na, aš ir pats turiu tokių pat abejonių, nesu tikras, ar mano sukurtam projektui bus pritarta. Vis dėlto jį pateiksiu kaip tik tokios formos, ginsiu ir darysiu viską, kad jam būtų pritarta. Žinau dvi priežastis, kurios greičiausiai užklius Seimo daugu-

71. Navakas Jonas (1896–1955), teisininkas, visuomenės ir politikos veikėjas. 1920–1923 m. dirbo Vidaus reikalų ministerijoje, ėjo Piliečių apsaugos departamento direktoriaus pareigas, 1933–1935 m. Klaipėdos krašto gubernatorius. Dalyvavo Tautininkų sąjungos veikloje, 1940 m. Vilniaus kraštui remti draugijos vyriausiojo komiteto pirmininkas. Bendradarbiavo periodinėje spaudoje: *Lietuvos aide*, *Vaire*, *Policijoje*.

mai ir Vyriausybei. Pirmoji: krikščionys demokratai yra demagogai ir spekuliuoja nacionalistiniais jausmais, nemėgsta drąsių, aiškų minčių, kurios nepalieka kelio pasitraukti. Šiandien ši partija pasiryžusi pripažinti Vilniaus krašto autonomiją, o gal net ir kantoninę santvarką, įvairias teises žmonėms ir pan., tačiau kalbėti apie tai nori tik puse lūpų, tik iš dalies, gestais, o ne kategoriškais žodžiais, kurių laužyti nevalia. Jai svarbu visada pasilikti pravirus vartus pasitraukti. Kadangi krikščionys demokratai Seime turi daugumą ir nuo jų priklauso sprendimas, tad labai abejoju, ar bus pritarta tokiam nuoširdžiam atsišaukimui, koks yra manasis manifestas. Kita vertus demagogai ne tik krikščionys demokratai. Tarp liaudininkų irgi yra demagogiškai nacionalistinis sparnas su Sleževičiumi priešaky, kuris, atrodo, vadovaujasi tomis pat nuostatomis vykdant Vilniaus krašto politiką. Kita priežastis, kuri kels pasipriešinimą Vyriausybėje, yra ta, kad Seimo manifestas Vilniaus krašto liaudžiai, būdamas priešiškas aktas Vilniaus ir lenkų valdžiai, bandančiai atriboti šio krašto gyventojus nuo Kauno, gali sukelti tarptautines komplikacijas ir sulaukti priekaištų, kad Lietuva, kuri bylinėjasi su Lenkija Tautų Lygos akivaizdoje dėl Vilniaus krašto, elgiasi nelojaliai, nes, užuot veikusi teisinėmis priemonėmis, nusileidžia iki atsišaukimų, skirtų Vilniaus krašto liaudžiai, ir kartu ją kursto. Galima būtų į tokį priekaištą atsakyti: Lenkija pirmoji nusižengė veikdama vien politinėmis priemonėmis, šiuo metu organizuoja rinkimus į Vilniaus seimą ir taip bando oficialų ginčą, sprendžiamą teisinėmis priemonėmis, paversti įvykdytu faktu. Jeigu Vyriausybė ir Seimo dauguma dar slapta tikisi, kad Tautų Lyga padės įgyvendinti *quand même*[72] kažkokiu būdu Hymanso projektą, tai tokie pasisakymai, iškilmingos deklaracijos ir ypač manifestai, skirti Vilniaus krašto liaudžiai, turėtų būti laikomi netinkamais ir nepageidaujamais. Šiandien mano projekto rankraštis buvo išspausdintas ir rytoj bus įtektas Seimo frakcijų lyderiams ir kai kuriems Seimo veikėjams, greičiausiai kažkam iš tų, kas dalyvavo lapkričio 19 dienos susirinkime. Paskui planuojame su keliais visuomenės veikėjais susirinkti ir aptarti manifestą, nuspręsime, kokia forma jį pateikti – manifesto ar deklaracijos. Galutinai tekstą suredaguosime ir atiduosime Vyriausybei arba, prieš tai su ja pasitarę, Seimo frakcijoms, kurios jį pateiks Seimui svarstyti.

72. *Quand même* (pranc.) – jeigu.

1921 metų gruodžio 1 d.
Ketvirtadienis

Šiandien pas mane į Tribunolą užsuko Franekas Olechnovičius. Atėjo „angelo sargo" draugijoje – tai yra su lydinčiu kareiviu. Jis vis dar nelaisvėje. Man pasakojo, kad kelias dienas praleido areštinėje, o po to buvo paleistas. Jam iškėlė sąlygą pasirašyti raštišką sutikimą nedelsiant išvykti iš Lietuvos Respublikos teritorijos. Olechnovičius atsisakė dokumentus pasirašyti motyvuodamas, kad įsidarbino pas Žemaitį brošiūrų, kurias leidžia Rytų Lietuvos reikalų komisija, korektoriumi ir už darbą paėmė avansą (Žemaitis iš tiesų mano prašomas jam išmokėjo 500 markių avanso ir įdarbino korektoriumi), tad negali išvykti iš Lietuvos, nes nesilaikytų įsipareigojimų, o tai daryti nėra pratęs. Nežinau, ar išties Olechnovičius norėjo pasielgti sąžiningai, ar norėjo išeiti į laisvę be jokių sąlygų ir ko šiuo metu jis siekia. Tačiau jis pasielgė ir atsakė teisingai. Kadangi atsisakė dokumentus pasirašyti dėl skubaus išvykimo, jis buvo internuotas ir apgyvendintas internuotųjų asmenų stovykloje Fredoje, čia dabar yra laikomas. Baltarusiai iš Lastouskio vyriausybės deda pastangas jį išlaisvinti, o Žemaitis kreipėsi į ministrą Skipitį prašydamas kuo greičiau išsiaiškinti Olechnovičiaus suėmimo aplinkybes ir jį išlaisvinti, jeigu jis nėra kaltinamas konkrečiais nusižengimais arba nėra su jo veikla susijusių įrodymų. Nežinau, ar jo išlaisvinimui įtakos turi civiliai. Mano manymu, net jeigu sprendimą dėl išlaisvinimo gali priimti tik karinė valdžia, vis dėlto atitinkama intervencija tokių asmenų kaip vidaus reikalų ministras Skipitis ir ministras baltarusių reikalams Semaška turėtų būti veiksminga. Aš nemanau, kad Olechnovičiaus sąžinę gali slėgti kokie nors priešiški veiksmai Lietuvos atžvilgiu. Jį areštavus buvo primetami visiškai nereikšmingi kaltinimai, kurie bylojo daugiau apie milicijos įtarumą nei kokius konkrečius įkalčius. Tarkim, buvo išreikšta nuostaba, kad žinomas baltarusių literatas sutiko su menkai mokamais pasirodymais restorano kabarete, ir pabrėžta, kad antrame aukšte virš kabareto esanti kažkokios „lenkų misijos" būstinė. Taip pat kaltintas tuo, kad gatvėje su kažkuo apie kažką kalbėjosi ir tas asmuo milicijai pasirodė esąs neaiškus, nors ir nenorėta pasakyti, apie ką jiedu kalbėję. Nesusipratimą, tarp kita ko, sukėlė tai, kad Olechnovičius negalėjo įrodyti, kur nakvojo pirmas naktis atvykęs į Kauną (juk jis nakvojo pas mane, ir pats jo prašiau, kad apie tai nekalbėtų, nes nenorėjau įrašyti jo į namų knygą – jeigu tai paaiškėtų, galėtų būti skirta bauda ir man, ir namo savininkui). O baisiausia – man kyla įtarimų, kad Olechnovičius buvo areštuotas ir internuotas įsikišus Semaškai. Juk dar sekmadienį, kai buvau pas Semašką ir papasakojau jam apie Olechnovičių, Semaška užsiminė, kad, ko gero, būtų verta jį areštuoti ir kelias savaites palaikyti

uždarytą, nes kurį laiką (1919 metais) Olechnovičius už lenkų lėšas leido baltarusių leidinį (*Bialoruskoje życio*[73]). Aš šiuos žodžius palaikiau juoku, tačiau tada pas Semašką buvo ir Donatas Malinauskas[74]; jiedu yra tokie žmonės, kurie gali ryžtis tai padaryti. Ypač Malinauskas, bet, deja, turiu pripažinti, kad ir Semaška. Iš pažiūros jie geranoriški, o iš tikrųjų yra piktybiški, tiki policijos taikomomis priemonėmis, kuriomis norėtų sunaikinti visus lietuvybei kenkiančios veiklos pėdsakus. Jie kažkuo primena rusus – kupini veidmainystės ir geranoriškumo, sumišusių su policininko ar šnipo gudrumu. Šitaip kalbėti apie Semašką man labai nemalonu, nes jis yra mūsų Glaudžios sąjungos narys. Jeigu jai nepriklausytų ir kas nors teiktų jo kandidatūrą, balsuočiau prieš. Iš esmės jį mėgstu, tačiau nepasitikiu jo veiksmų tyrumu, nes visa, ką jis daro – daro tvirtai įsitikinęs, o jo charakteriui būdingas sąžiningumas ir fanatiškumas, sumišęs su tam tikra perversija. Tad nesu tikras, ar Semaška prikišo nagus prie Olechnovičiaus suėmimo, vis dėlto įtariu, kad taip. Jei ne Semaška, tai Malinauskas tikrai turėjo jo areštui įtakos. Semaškai parašiau apie tai, kad Olechnovičius nakvojo pas mane, ir paprašiau, kad darytų išvadas ir prisidėtų prie jo išlaisvinimo.

Štai, galbūt ir be reikalo įtarinėjau Semašką, nes ką tik Jadzė atnešė jo atsakymą į mano laišką. Semaška rašo, kad vakar visą dieną bėgiojo dėl Olechnovičiaus išlaisvinimo ir pagaliau jis laisvas. Paleistas Semaškai laiduojant. Vis dėlto Olechnovičius dar šiandien apie pietus buvo pas mane lydimas kareivio, taigi laisvas nebuvo. Na, nebent išėjo iš lagerio atlikti tyrimų anksčiau, nei atėjo įsakymas jį paleisti. Tikrai nesidžiaugsiu, kai pamatysiu jį laisvėje, nes ne tik man asmeniškai jo gaila, tačiau manau, kad tokie dalykai kenkia Vilniaus reikalams ir iš principo nedaug kuo skiriasi nuo Šilingo areštavimo Vilniuje. Ypač negerai, kai suimami baltarusiai, kuriuos Lietuva kaip tik turėtų vienyti, rišti prie savęs, nes be jų Vilniaus problema gali ir nebūti išspręsta Lietuvos naudai. Na, o Šilingas pagaliau buvo paleistas iš Vilniaus kalėjimo ir šiomis dienomis sugrįžo į Kauną.

73. *Беларускае жыцьцё* – baltarusių visuomeninis politinis ir literatūrinis žurnalas, orientuotas tautiškai demokratiškai. Buvo leidžiamas Vilniuje 1919 m. birželį, o nuo 1917 m. gruodžio iki 1920 m. Minske. Redaktorius F. Olechnovičius.

74. Malinauskas Donatas (1869–1942), lietuvių tautinio judėjimo veikėjas, Lietuvos Nepriklausomybės akto (1918-ųjų vasario 16-osios) signataras, 1911–1912 m. priklausė M. Römerio vadovaujamai masonų ložei „Litwa" (Lietuva), tačiau už masoniškų principų ir moralinių nuostatų pažeidimą pašalintas.

1921 metų gruodžio 2 d.
Penktadienis

Kas bus, kai Lietuva nepritars Hymanso projektui, o lenkų sušauktas Vilniaus seimas arba pritars, kad Vilniaus kraštas būtų inkorporuotas į Lenkiją, kaip tikisi endekai, arba pritars, kaip tikisi federalistai, kažkokiam *quasi* autonominiam dariniui sąjungoje su Lenkija ir betarpiškai ar per tarpininkus kreipsis į Kauną siūlydamas dalyvauti šioje sąjungos formacijoje, apie ką, aišku, Lietuva net girdėti nenorės.

Štai tokios artimiausių dienų perspektyvos. Jeigu Semaška sako tiesą – Ministrų taryba pakeitė savo poziciją. Ar turėjo reikšmės teroristinis išpuolis prieš Galvanauską ir suvokimas, koks aštrus ir beatodairiškas gali būti opozicijos pasipriešinimas, dėl kurio lietuviams nebūtų įmanoma primesti jau aprobuoto Hymanso projekto, arba galbūt Seimo valdantieji privertė pakeisti taktiką. Na, tiek to. Vienu žodžiu, pasak Semaškos, dabar negali būti nė kalbos apie tai, kad Vyriausybė pritartų Hymanso projektui. Šiuo metu Ministrų taryboje sprendžiama: ar tiesiog atmesti Hymanso projektą, ar jį atmetus kartu pateikti savo siūlymus dėl minėtųjų „pataisų". Kita vertus, Vilniuje organizuojami rinkimai į Seimą, apimantys visą vadinamosios Vidurio Lietuvos teritoriją, kartu su Lydos, Breslaujos apskritimis, kurias užėmė ne Želigovskio, o Respublikos kariuomenė ir civilinė jo valdžia. „Federalistai" su endekais kovoja, ar Seimas turi paskelbti tiesiog paprastą aneksiją prie Lenkijos, ar sukurti šio krašto sąjungą su Lenkija. Pagal „federalistų" koncepciją Vilniaus seimas turi paskelbti kaip įvykusį faktą „Vidurio Lietuvos" ir Lenkijos sąjungos suformavimą. Tai būtų puiki proga atsirasti galimybei į šią sąjungą įtraukti ir visą Lietuvą, tai reiškia mūsų „Kauno" Lietuvą. O kas bus, jeigu mūsų, ta tikroji, Lietuva nenorės prisidėti prie sąjungos? Jeigu ji nesutinka pasirašyti Hymanso projekto, tuo mažesnė tikimybė, kad sutiks turėti sąjungą su Lenkija. Kas nutiks tada? Lietuviai, Hymanso projekto šalininkai, tvirtina,

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą, agitacinis plakatas „Parodykime pavyzdį jaunimui stodami pirmi prie 1922 m. sausio 8 d. rinkimų urnų", faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių.
Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

kad Lenkija tokiu atveju panaudos jėgą ir okupuos visą šalį – tai yra Kauną, Žemaitiją ir t. t., kad paspaustų lietuvius. Pasak jų, šitai rodo ne tik lenkų politikos logika, apie tai Lietuvą įspėja ir Europos politikai, ypač Prancūzija. Tad Hymanso projekto šalininkai pataria susitaikyti su mažesniu blogiu, kol dar galima tai padaryti ir gauti Tautų Lygos bei Antantės paramą prieš galimus lenkų išpuolius. Na, o projekto priešininkai pasidaliję į dvi stovyklas: vieni tvirtina, kad nebus jokios lenkų okupacijos, tai tik tušti gąsdinimai, sąmoningai platinami visuomenėje, kad Vyriausybė būtų priversta pasirašyti Hymanso projektą. Kiti mano, kad Lenkijos okupacija gali būti reali, nes Lenkijai iš esmės svarbu turėti ne Vilniaus kraštą, kurį atplėšti nuo vakarinės Lietuvos dalies yra labai problematiška, o pasiglemžti „Kauno" Lietuvą, Žemaitiją, žemutinį Nemuną, jo žiotis, Klaipėdą ir svarbiausia – prieigą prie jūros. Lenkijai reikalinga Vakarų Lietuva kartu su Klaipėda ir dėl Baltijos pakrantės, ir dėl to, kad tai įtvirtintų Rygos sutartimi numatytą Vilniaus, Gardino ir visos Baltosios Rusios perdavimą jai. Visi lenkų ir Pilsudskio veiksmai dėl Vilniaus tėra priemonės spausti ir užimti Vakarų Lietuvą, o paskutinė priemonė palikta kaip rezervas – ginkluotoji okupacija. Aišku, negalima tvirtinti, kad toks mąstymas būtų visiškai nelogiškas. Tačiau Hymanso projekto priešininkai nebijo tokios įvykių eigos, o kai kurie mano, kad tai būtų geriausias sprendimas – jeigu Lietuva būtų okupuota, tai ją tik sustiprintų moraliai. Galbūt, nes kol kas krizė labai aštri ir plėtojasi visu pajėgumu. Ši krizė gali pereiti įvairias metamorfozes ir galime sulaukti įvairių netikėtumų ne tik iš Lenkijos, bet ir iš Rusijos; ji gali užsitęsti dar ištisus mėnesius ar metus. Atrodo, Lietuva dar ilgai plūduriuos toli nuo ramybės uosto.

Šiąnakt sapnavau, kad į Kauną įžengė Lenkijos kariuomenė. Man rodėsi, kad esu kažkur Kauno priemiesčiuose ir staiga atsirado priešakinė lenkų kariuomenė, kurios vadas, jaunas puskarininkis, priartėjęs prie pirmųjų priemiesčių namų, sušuko: „Tegyvuoja Lenkija!", „Tegyvuoja Kaunas!" Net ir sapnuojant apėmė nemalonus jausmas. Man buvo labai nemalonu matyti lenkų kariuomenę, jos mundurus, erelius ant kepurių. Tokios kariuomenės gretose prieš kelerius metus ir pats stovėjau, tuo metu tikėjau, kad ji neša laisvę, tikėjau jaunąja Pilsudskio Lenkija – buvau tarp tų, kurie dabar ateina prievartauti jaunus lietuvių tautos nepriklausomybės daigus ir ketina suteikti tokią formą, kokios ji laisva valia niekada nesirinktų, tačiau ta forma yra naudinga Lenkijai, ketinančiai paversti Lietuvą savo tarnaite, o iš tiesų ji virstų belaisve, kupina neapykantos ir keršto troškimo. Nubudęs dar kurį laiką jaučiausi nejaukiai.

1921 metų gruodžio 3 d.
Šeštadienis

Šiandien įvyko mūsų Glaudžios sąjungos posėdis. Posėdyje dalyvavo dr. Jurgis Romas[75] iš Vilniaus, mūsų sąjungos seniokas, vienas iš pirmojo septintuko, kuris 1910 metais ar 1911 metų pradžioje šią sąjungą suformavo Vilniuje. Romas yra žydas, Vilniuje žinomas visuomenės veikėjas ir chirurgas, priklausantis pažangiųjų žydų stovyklai. Jis vienas pirmųjų kartu su jau mirusiu broliu Eljašu Romu[76], būdami žydų visuomenės veikėjai, neužsisklendė savam rate, kas buvo būdinga daugeliui žydų inteligentų, neapsiribojo vien kontaktais su rusų partijomis, veikiančiomis pagal Rusijos valstybingumo principus, o puikiai jautė mūsų šalies sąlygas, visuomenės santykius ir ieškojo ryšių su vietos gyventojais, su veikiančiomis politinėmis bei visuomeninėmis srovėmis, su visais, kas kūrėsi ir brendo mūsų šalyje. Šiandien jis senolis, jau matosi amžiaus palikti pėdsakai. Prieš kelias savaites jis sugrįžo iš Prancūzijos, kur viešėjo kelerius metus. Pavargęs nuo politinės įtampos, palaužtas asmeninio gyvenimo problemų (turi jauną žmoną, kurią vedė maždaug prieš dešimt metų, bet ji prarado sveiką protą. Apgyvendino ją Berlyno pamišėlių namuose, o pats augino aštuonerių metų sūnelį) negrįžta į Vilnių, nes nebegali pakęsti to karščio, kuriame Vilnius verda, žada pasilikti Kaune arba apsigyventi kokiame kitame Vakarų Lietuvos mieste. Be senojo Romo, posėdyje dalyvavo: aš, Kairys, Semaška, Vaclovas Biržiška, Beliackinas[77], Janulaitis, Žemaitis, Kacelenbogenas ir Čepinskis. Kaip visada kalbėjomės apie naujus kandidatus, o vėliau aptarėme padėtį Vilniuje ir Seimo deklaracijos Vilniaus klausimu būtinybę.

Hymanso projektas atmestas. Faktas įvyko. Ministrų taryba priėmė potvarkį jį atmesti.

TRIMITAS

TĖVYNĖS GYNĖJŲ LAIKRAŠTIS

Eina kas savaitė šeštadieniais
Kaina Lietuvoj { numeriui 2 auks. / 1 mėnes. 8 / metams 96 "
Angliczoj ir Amerikoj { numeriui 10 centų / metams 4 doler.

Skelbimų kaina:
Petito eilutė 2 auks.
Redakcijos ir administrac. adresas
LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGA
Laisvės Alėja Nr. 26, Kaune.

Nr. 48 (68) | Kaunas, 1921 m. Gruodžio m. 10 d. | II metai.

Hymanso projektas atmestas.

Kaip žinome, Lietuvai buvo pasiūlyta priimti Hymanso projektą lietuvių—lenkų ginčui išspręsti, kitaip sakant, buvo pasiūlyta lietuvių tautai išsižadėti nepriklausomybės ir pasiduoti Lenkijos globai.

Buvo pastatytas klausimas: priimsim ar atmesim?

Per spaudą, gausingus mitingus, begalinę daugybę rezoliucijų ir protestų Lietuvos visuomenė davė visiškai vienodą, aiškų ir griežtą atsakymą: a t m e s i m!

Bet mūsų delegacija pradžioj parodė nusistatymą už to projekto priėmimą, o vyriausybės nusistatymas nebuvo žinomas. Galimas daiktas, kad vyriausybei tokiu opiu klausimu sunku buvo iškarto nusistatyti, o nusistačius, gal būt, del tam tikrų priežasčių ji negalėjo išanksto visuomenei apie tai skelbti.

Del to susidarė labai neaiški padėtis. Kurį laiką atrodė taip, kad visuomenė eina vienu keliu, o vyriausybė—kitu.

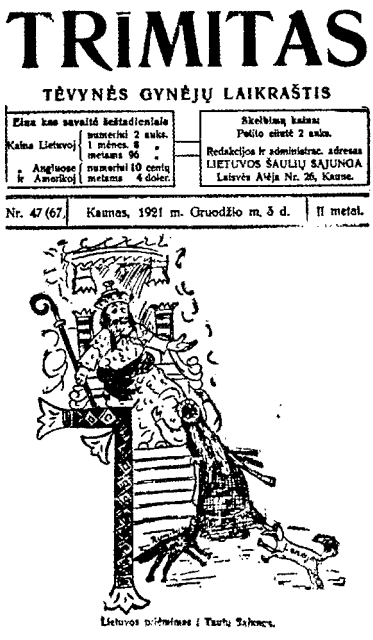
Piliečių tarpe buvo skleidžiama įvairių gandų, kurie kėlė visuomenėj neramumą, nusiminimą ir upo nupuolimą.

Visa mūsų spauda vienbalsiai spėja, kad toji neaiški padėtis buvo net priežastimi to labai liūdno įvykio, kokiuo yra pasikėsinimas pries ministerio p. Galvanausko gyvybę.

Straipsnio apie P. Hymanso projekto atmetimą faksimilė. *Trimitas*, 1921, gruodžio 10, nr. 48.

75. Romm Jerzy.
76. Romm Eljasz.
77. Beliackinas Simonas.

Teismui grasina bolševikai! Į Tribunolą iš Armijos teismo pateko labai daug bylų, susijusių su bolševikais. Jos iškeltos dėl bolševikų agitacijos Lietuvos teritorijoje ir jų, ko gero, tiek pat arba dar daugiau negu lenkams iškeltųjų. Šios bylos man labai nepatinka, nes esu iš principo prieš kovą su politinėmis srovėmis pasitelkus represijas, tad nepatiriu malonumo būdamas tokių represijų įrankiu. Baudžiamąjį persekiojimą pripažįstu tik tais atvejais, kai politinė revoliucinė veikla grindžiama prievarta. Tokiu atveju valstybė ir visuomenė turi teisę bei pagrindą savigynai panaudoti represiją, kuri taip pat yra viena iš prievartos formų. Lietuva, nors ir pasiskelbė demokratine Respublika, vis dar mąsto Rusijos, kuriai priklausė, absoliučios politinės santvarkos šablonais. Tai ypač pastebima lietuvių inteligentų teisių suvokime, o kadangi šalyje galioja Baudžiamasis rusų kodeksas, tai palengvina senųjų metodų taikymą, nors jie ir nesutampa su demokratine respublikos santvarka. Nuolatinė karinė padėtis taip pat palengvina ėjimą šia kryptimi – tad požiūris į politines bylas tiek milicijos ir administracijos, tiek teismo, mano nuomone, yra labai ydingas. Nagrinėjant šias bylas Tribunole, dažniausiai mano nuomonė nuo kolegų skiriasi ir balsuoju kitaip nei jie. Taip pat neretai skelbiu *votum separatum*. Prieš dvi savaites ar savaitę Tribunolas nagrinėjo Sapazo ir kitų, išrinktų į Kauno miesto tarybą, bylą. Visi jie komunistinių pažiūrų. Nekyla abejonių, kad šios rinkiminės grupės komiteto atsišaukimuose nuolatos buvo komunistiniai bolševikiniai šūkiai ir argumentai. Tad remiantis šiais ir kitais įkalčiais buvo iškeltas kaltinimas, kad šio rinkimo komiteto nariai priklauso slaptai revoliucinei organizacijai ir agituoja už perversmą. Armijos teismas juos nuteisė. Tribunole aš su Janulaičiu pareiškėme *votum separatum* ir manėme, kad juos reikia išteisinti, nes pirmininko Kriščiukaičio ir Armijos teismo teisėjų balsais Tribunolas jų kaltę pripažino. Janulaitis pareiškė *votum separatum* todėl, kad, jo nuomone, kaltė neįrodyta, o aš dar ir dėl to, jog manau, kad kelti politinius kaltinimus dėl legalios rinkiminės agitacijos yra rinkiminės laisvės nepaisymas ir pilietinių teisių pažeidimas. Taigi nuteistasis Sapazas pateikė „protestą“ prieš Tribunolo nuosprendį. Vienas „protesto“ egzempliorius

TRĪMITAS

TĖVYNĖS GYNĖJŲ LAIKRAŠTIS

Eina kas savaitė šeštadieniais
Kaina Lietuvoj: numeris 2 auks. 1 mėnes. 8 " metams 96 "
" Anglijose ir Amerikoj: numeris 10 centų metams 4 doler.

Skelbimų kainos Puslo eilutė 2 auks.
Redakcijos ir administrac. adresas LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGA Laisvės Alėja Nr. 26, Kaune.

Nr. 47 (67.) Kaunas, 1921 m. Gruodžio m. 3 d. II metai.

Lietuvos priėmimas į Tautų Sąjungą.

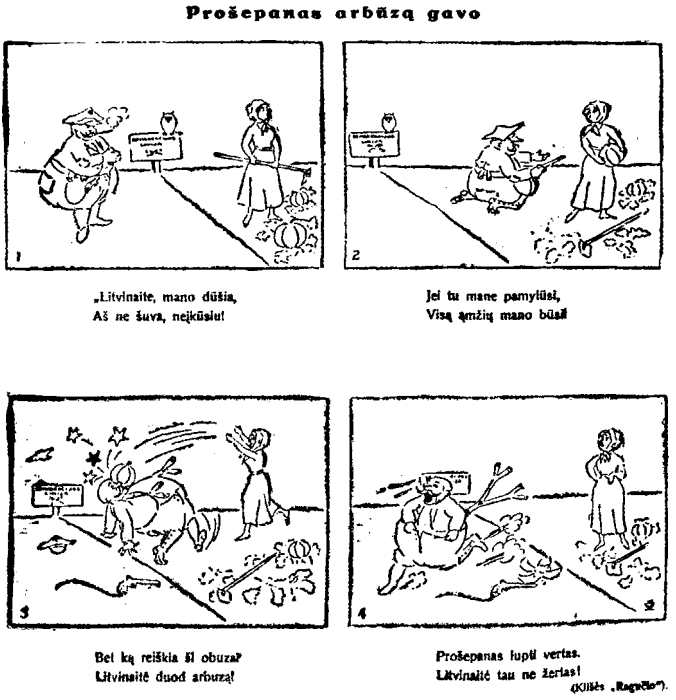
Karikatūra „Lietuvos priėmimas į tautų sąjungą“. *Trimitas*, 1921, gruodžio 3, nr. 47.

buvo nusiųstas Respublikos Prezidentui, kitas – Tribunolui. Šiame „proteste" jis Tribunolo nuosprendį vadina begėdišku ir grasina, kad *„ateis laikas, kai liaudis parodys ką gali ir nesibodės padaryti atitinkamas išvadas"*. Savaime aišku, Sapazo „protestą" perdavėme prokurorui, kad šis jo autoriui iškeltų kaltinimą dėl Teismo įžeidimo. Komunistai grasina jau ne pirmą kartą. Būdavo ir konkretesnių grasinimų, tačiau iki šiolei tik anonimiškų.

1921 metų gruodžio 4 d.
Sekmadienis

Po pietų dalyvavau kasmetiniame visuotiniame Lietuvos teisininkų draugijos susirinkime, kuris vyko teismo posėdžių salėje. Pirmininkavo Tribunolo pirmininkas ir kartu šios draugijos valdybos pirmininkas Kriščiukaitis. Lietuvos teisininkų draugija įsteigta 1920 metais, bet per pusantrus gyvavimo metus ničnieko nenuveikė. Draugijos nariai pasidalijo į keturias sekcijas. Jos tokios: teisėsaugos organizavimo sekcija, civilinės teisės sekcija, baudžiamosios teisės sekcija ir notarų sekcija, tačiau visos šios sekcijos gyvavo tik popieriuje. Valdyba, kuriai priklausė Kriščiukaitis, Janulaitis, Leonas, Stašinskis ir Noreika, – miegojo. Nuo 1920 metų lapkričio iki 1921 metų spalio nė karto nesusirinko. Valdybos veikla apsiribojo teisėsauga, ji savo darbo ne tik nebaigė, bet net ir nebaigė parengiamųjų užduočių. Per šios dienos posėdį labai aiškiai pasimatė valdybos neveiksnumas, sukėlęs narių nepasitenkinimą, vis dėlto daugelis narių yra ir patys kalti, nes nė vienam į galvą nešovė mintis, kad gali ką nors veikti savarankiškai, pavyzdžiui, burti valdybą ar imtis kokios kitos iniciatyvos. Kriščiukaitis šiandien pirmininkavo itin nerangiai. Prasidėjus diskusijai tik keli asmenys sureagavo į aptariamas problemas ir išsiskyrė karštesnėmis ir emocingomis mintimis, tai ypatingos reikšmės bylų tardytojas Toliušis[78], Apygardos teismo teisėjas Sugintas, Janulaitis, Karo ministerijos jurisko nsultas Papečkys[79] ir Armijos teismo teisėjas Landsbergis. Į susirinkimą atėjo tik keli asmenys: valdybos nariai Leonas ir Noreika, advokatas Tumėnas ir, atrodo, tai viskas. Iš viso buvo iki 20 narių. Buvo nutarta, kad teisininkų leidinį redaguos

78. Toliušis Zigmas (1889–1971), teisininkas, advokatas.
79. Papečkys Juozas (1890–1942), teisininkas, Lietuvos valstybės ir karo veikėjas, pulkininkas leitenantas. 1916 m. baigė teisės studijas Maskvos universitete. Mobilizuotas į kariuomenę, 1917 m. baigė Maskvos Aleksejaus karo mokyklą, tarnavo pėstininkų pulke, Maskvos lietuvių tremtinių komiteto juriskonsultas. Po 1917 m. bolševikų perversmo Rusijoje išvyko į Kaukazą. Nuo 1919 m. mobilizuotas, kovojo generolo Antono Denikino baltojoje armijoje. 1919 m. grįžo į Lietuvą, Lietuvos kariuomenės savanoris. Paskirtas valstybės gynėjo padėjėju Kariuomenės teisme. Buvo valstybės kaltintojas lenkų sąmokslininkų (POW) byloje.

Karikatūra apie Lenkijos pretenzijų į Lietuvą žlugimą, atmetus P. Hymanso projektą. *Trimitas*, 1921, gruodžio 3, nr. 48.

ir leis draugija. Buvo iškeltas klausimas: ar tokį leidinį turėtų leisti Teisingumo ministerija ar Teisininkų draugija už ministerijos skirtas lėšas. Lėšų šiam leidiniui ministerija turi ir sutinka draugijai duoti subsidijų. Teisininkams skirtas leidinys būtinas jaunai Lietuvos valstybei, ypač jaunai ir daugeliu atžvilgių prastai dirbančiai teisėsaugai, kartu jis pagyvins ir draugijos veiklą. Neišbuvau iki susirinkimo pabaigos. Kai buvo paskelbti valdybos rinkimai – išėjau. Nežinau, ką išrinko į valdybą. Viliuosi, stiprius žmones, kurie į draugijos veiklą įpūs gyvybės.

1921 metų gruodžio 5 d.
Pirmadienis

Ne visada užsimenu dienoraštyje apie savo straipsnius, parašytus dienraščiui *Litwa*. Rašinėju pasirinkęs „Rys" slapyvardį. Neužsimenu, nes menkai vertinu šį savo epizodinį publicistinį darbą *Litwoje*. Nesu karštas leidinio gerbėjas, nes neretai jo tonas kalbant apie Lenkiją ir lenkus, nors ir suprantamas dėl vyraujančios kovos psichologijos, dėl tos kovos, mano manymu, kaltę tenka prisiimti Lenkijai, o ne lie-

tuviams, vis dėlto mane erzina. Be to, leidinio įtaka ir skaitomumas yra minimalūs, tad ir išspausdinti straipsniai dažniausiai tėra aidas tyruose, todėl dirbti tokiame leidinyje ne itin malonu. Perdėm didelis nesuderinamumas tarp mano straipsniuose dėstomų vertybinių nuostatų ir leidinio veiklos. Retkarčiais rašau straipsnius į šį dienraštį, bet tik dėl to, kad Žemaitis labai atkakliai manęs prašo. Visus dienraštyje *Litwa* spausdinamus straipsnius kaupiu ir įtraukiu į savo publicistinių darbų rinkinį, kurį pradėjau vėl kaupti, kaip dariau anksčiau, prieš karą. Šis rinkinys, sudarytas iš įvairių leidinių iškarpų su mano straipsniais, suklijuotų specialiai tam skirtuose sąsiuviniuose, išliks, jeigu nedings dėl kokio nors įvykio, kaip kad dingo mano publicistikos palikimas, kauptas iki šiol. Čia rasis ne viena dalykiška mintis, galinti pasitarnauti tarpetninių mūsų krašto santykių kūrimui. Galbūt kada nors šis straipsnių rinkinys bus išleistas atskiru leidiniu. Ar tai įvyks dar man gyvam esant ir ar aš tai padarysiu – labai abejoju. Esu per daug vienišas. Dar pradėjau rašinėti į Liudviko Abramovičiaus *Przegląd Wileński*, tačiau dėl labai sudėtingo ir ilgai trunkančio susisiekimo su Vilniumi mano straipsniai į *Przegląd* patenka retai. Dar yra mano darbas apie politines Lietuvos partijas. Antrą jo dalį išsiunčiau Mykolui Biržiškai į Vilnių, bet dar nesulaukiau atsakymo ir nežinau, koks bus jos likimas. Kol nežinau, ar bus išleista, nerašau trečios dalies.

Sužinojau įdomių dalykų apie Vilniaus žydų padėtį, į kurią jie pateko pradėjus organizuoti rinkimus į Vilniaus seimą. Žydai, o ypač vilniečiai, pasisakė, kad Lietuva pritartų Hymanso projektui. Jiems nieko negali būti blogau už Lietuvos suskaldymą mažais atskirais gabaliukais. Nepriklausomybė, kuriai lietuviai skiria tiek daug dėmesio, žydams rūpi mažiau, jiems svarbu, kad Vilnius ir Kaunas išlai-

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų agitacinis plakatas „Tiktai Seimas Vilniuje nuspręs mūsų likimą. ..!", faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

kytų ryšį. O kad tarp sujungtos Lietuvos ir Lenkijos būtų tam tikri ryšiai, žydams naudinga. Vilniaus žydai, su kuriais lenkai ten labai koketuoja ir bet kokia kaina nori įtraukti į Seimo rinkimus, nes pats faktas, kad tokia svarbi tauta kaip žydai Vilniaus krašte dalyvaus rinkimuose, pasaulio akyse tam Seimui suteiks svarumo. Nebus galima sakyti, kad rinkimuose dalyvavo vien lenkai. Regis, žydai vis labiau linkę atsisakyti dar pernai skelbto Seimo rinkimų boikoto ir dalyvauti rinkimuose. Jie mato, kad laikina padėtis užsitęsė *ad finitum*[80], pabaigos nesimato ir lietuviai nerodo noro eiti į kompromisus, kurie leistų įžvelgti kažkokias perspektyvas ir galėtų leisti daryti kokius nors patiems naudingus sprendimus. Tokia žydų nuostata lietuvius erzina ir kelia nerimą, nors nestinga ir tokių, dažniausiai kairiųjų pažiūrų, kurių nuomone rinkimai ir pats Seimas – nebūtinai besąlygiškas blogis. Vis dėlto didžioji lietuvių dauguma yra sunerimusi ir nepatenkinta, kad Vilniaus žydų žadėtas Seimo rinkimų boikotas gali ir neįvykti, nors viešai ir garsiai apie tai dar nekalba. Net ir Vilniaus sionistai turi vieną atšaką, linkusią dalyvauti rinkimuose; žydų demokratai ir socialistai dar aiškiau demonstruoja šią tendenciją. Žydai, savaime aišku, veikia labai atsargiai, taktiškai ir gudriai. Mainais už dalyvavimą rinkimuose jie iš lenkų reikalauja, kad žydų problemos būtų sprendžiamos pačioje Lenkijoje, na, ir greičiausiai – tuo bent jau aš neabejoju – reikalauja tam tikrų garantijų iš lenkų federalistų (kaip tik federalistai daugiausiai dėmesio skiria žydams ir jų dalyvavimui Seimo rinkimuose) – pasisako prieš, kad Vilnių užimtų lenkai ir kad būtų palikta galimybė atstatyti Vilniaus ir Vakarų Lietuvos derinį. Kaip tik dėl to manau, kad Vilniaus žydai, nelengvu laiku patekę į Seimą, gali Lietuvai būti naudingi. Aišku, kovodami dėl dalyvavimo Vilniaus seimo rinkimuose puikiai sugeba veikti dviem frontais. Lenkams bando įrodyti, kad labai pasiaukos, jeigu dalyvaus Seimo rinkimuose, na, o lietuviams, kurie jų dalyvavimu rinkimuose piktinasi, aiškina, kad negali kitaip elgtis, nes bijo lenkų keršto, jei atsisakytų eiti į Seimą. Labai įdomi ir verčianti susimąstyti yra senojo Rozenbaumo[81], Žydų tautinės lygos [Lietuvos žydų tautos tarybos. – *Sudarytojas.*] pirmininko ir Lietuvos deputato į Stei-

80. *Ad finitum* (lot.) – iki begalės.

81. Rozenbaumas Simonas (Rozenbaum Šimšon; 1859–1934), teisininkas, Steigiamojo seimo narys, priklausė Žydų frakcijai, dirbo Redakcinėje ir Užsienio reikalų komisijose, 1920–1924 m. Lietuvos žydų tautos tarybos pirmininkas, sionistas. 1918 m. lapkričio 12 d. buvo kooptuotas į Lietuvos valstybės tarybą, 1918–1919 m. ėjo užsienio reikalų viceministro pareigas. 1919 m. buvo Lietuvos delegacijos prie Paryžiaus taikos konferencijos narys. Lietuvos Vilniaus krašto klausimu prancūzų kalba parengė memorandumą, kuris buvo išleistas atskiru leidiniu *La Question Polono-Lituanienne* Paryžiuje 1919 m. Nustatant rytines valstybės sienas stengėsi istoriškai ir teisiškai pagrįsti teritorines Lietuvos pretenzijas. Šiuo klausimu su Juozu Purickiu parengė dar vieną memorandumą. Surinkta etnografinė, istorinė, statistinė medžiaga išleista *Les territoires Lituaniennes. Le Gouvernement de Grodno* pavadinimu 1919 m. Paryžiuje.

giamąjį seimą, kelionė į Varšuvą. Netrūksta sensacingų žinių, kad ši išvyka buvo organizuota ir suderinta su Lenkijos užsienio reikalų ministru Skirmuntu[82]. Tačiau apie tai parašysiu, ko gero, jau kitą kartą.

1921 metų gruodžio 6 d.
Antradienis

Olechnovičius dar kalinamas internuotųjų stovykloje. Nepaisant baltarusių iš Lastouskio vyriausybės pastangų, nepaisant Semaškos užtarimo, nepaisant Žemaičio intervencijos ir kelių kitų ministrų pažadų, jis nebuvo paleistas. Šiandien apie Olechnovičių kalbėjausi su Žemaičiu; jis pasakė, kad jo padėtis nėra tokia paprasta, kaip mums atrodė. Žemaitis asmeniškai pasidomėjo jo byla. Paaiškėjo, kad apie Olechnovičiaus atvykimą Lietuvos policiją įspėjo dar prieš šiam atvykstant. Kaunui pranešė Vilniaus žvalgybininkai. Jie teigė, kad Olechnovičių išsiuntė vadinamoji lenkų defenzyva Vilniuje (pasižymėjęs II padalinys Vilniuje, jam vadovauja Marianas Koscialkovskis[83]. Jis kartu atsakingas už žvalgybos darbą ir politinę propagandą). Atitinkamos tarnybos sekti Olechnovičių pradėjo tada, kai jis peržengė demarkacijos liniją. Jos puikiai žinojo, kur jis nakvojo, pas ką lankėsi atvykęs į Kauną ir ką veikė. Tarnybos buvo įspėtos, kad Olechnovičius gruodžio 14 dieną turi grįžti į Vilnių, tad neskubėjo jo areštuoti ir laukė, kol jis gaus leidimą išvykti į Berlyną. Kai Olechnovičius gavo leidimą, iškart suėmė. Kai milicija Olechnovičių suėmė, jis prisipažino, kad pastaruoju metu nuolatos užsukdavo į II Vilniaus skyrių. Tai darydavo maždaug kas dvi savaites, matydavosi su vienu ryškiausių (pridursiu ir simpatiškiausių) II skyriaus politinių veikėjų – karininku Oleiničakovskiu[84] ir Tšeciaku[85] (pastarasis pabėgo iš Lietuvos į Vilnių ir tarnavo II skyriuje). Olechnovičius teigė, kad tiedu yra asmeniniai jo pažįstami ir kad iš II skyriaus gaudavo subsidijas baltarusių teatrui. Aš asmeniškai nenorėčiau patikėti, kad išties Olechnovičius į Kauną atvyko šnipinėti, kad jis yra II skyriaus agentas – informatorius, nes jis man atrodo pernelyg silpnos politinės orientacijos. Vis dėlto sunku stebėtis, kad lietuviams jo atvykimas tokiomis aplinkybėmis pasirodė įtartinas ir kad jie stengiasi apsidrausti. Kita vertus, kas žino, kaip yra iš tikrųjų. Olechnovičius – palaidūnas, mėgsta išgerti, jam nuolatos trūksta pinigų, nes nesugeba taupyti ir apskritai yra labiau lenkas nei baltarusis,

82. Skirmuntas Konstantas (Skirmunt Konstanty; 1866–1949), lenkų politikas, diplomatas. Nuo 1921 m. birželio 11 d. iki 1922 m. birželio 6 d. buvo Lenkijos užsienio reikalų ministras.
83. Zyndram-Kościałkowski Marian.
84. Oleiniczakowski.
85. Trzeciak. Galbūt Trečiokas?

tad natūraliai gali simpatizuoti lenkams. Ir apskritai šis karas labai pakenkė žmonių moralei, kad jau niekas nebestebina. Tad kas žino, kaip yra iš tiesų!

Vakar užsiminiau apie senojo Rozenbaumo, vieno ryškiausių žydų politinių spekuliantų, „kelionę" į Varšuvą. Rozenbaumas, buvęs advokatas Minske, įsisuko Lietuvoje nuo pat šalies susikūrimo pradžios ir gebėjo tapti itin reikšmingas – yra Lietuvos žydų tautinės tarybos pirmininkas, Steigiamojo seimo deputatas ir vienas iš patikimų Purickio patarėjų, *persona grata*[86] Užsienio reikalų ministerijoje. Jo „ekskursija" į Varšuvą, kuri pasirodė esanti iš anksto suplanuota dėl politinių tikslų, lietuviams ir Ministrų tarybai tapo netikėta naujiena. Kauną nustebino Rozenbaumo atvykimas į Varšuvą sužinojus iš Varšuvos spaudos, kurioje buvo spausdinami interviu su Rozenbaumu, kalbėjusiu apie tarnybinę ar pusiau tarnybinę kelionės misiją. Sužinojęs tai Kaunas pasipiktino, nes Rozenbaumas Varšuvoje buvo sutiktas tarytum patikimas tarpininkas, kurį Lietuva siuntė ištirti padėties šalyje ir galimybių pasiekti lenkų ir lietuvių susitarimą. Varšuvoje Rozenbaumas dalyvavo daugelyje susitikimų, kuriuos vainikavo pokalbis su užsienio reikalų ministru Skirmuntu. Lietuvių politinės jėgos, pakėlusios aliarmą reaguodamos į informaciją, paskelbtą Varšuvos spaudoje ir kituose šaltiniuose, užčiuopė siūlo galą ir atkapstė tam tikrus šios kelionės genezės elementus: paaiškėjo, kad Rozenbaumas iš anksto susisiekė su lenkų komendantu Karaliaučiuje, kuris tarpininkavo pranešant Skirmuntui apie Rozenbaumo kelionę. Prieš karą Rozenbaumas jau turėjo kontaktų su Skirmuntu. Lenkijos konsulatas Karaliaučiuje Skirmunto vardu išsiuntė Rozenbaumui kvietimą atvykti į Varšuvą. Šiomis dienomis Rozenbaumas jau grįžo į Kauną. Paaiškėjo, kad iš Varšuvos jis dar spėjo nuvykti į Vilnių. Lietuvos politinius sluoksnius ir aktyvią visuomenę labai sujaudino šie savavališki diplomatiniai seno politinio spekulianto veiksmai.

1921 metų gruodžio 7 d.
Trečiadienis

Vis dėlto Olechnovičių paleido. Jis tvirtina, kad į Vilnių vyks tik pasiimti savo daiktų ir dabartinės „žmonos" – šokėjos Nižinskos[87] – ir sugrįš visiems laikams į Kauną. Labai abejoju, ar po visų patirtų nuotykių jis išties apsisprendęs tokiam žingsniui. Atrodo, jo areštas ir visi įtarimai, kurie buvo pateikti, tėra Milicijos departamento ir jo direktoriaus Navako per didelio įtarumo ir stropumo vaisius.

86. *Persona grata* (lot.) – žymus asmuo.
87. Niżyńska.

Šiandien atsitiktinai sužinojau, kad sekmadienį per visuotinį Teisininkų draugijos susirinkimą buvau išrinktas į draugijos valdybą. Į naujos tarybos sudėtį įeis: aš, Kriščiukaitis, Janulaitis, tardytojas Toliušis ir advokatas Noreika. Su didžiausiu malonumu imsiuos šio darbo. Pirmiausia reikia organizuoti teisės leidinio leidimą.

Noriu dar pakalbėti apie Rozenbaumo aferą. Ministrų taryba, reaguodama į žinią apie Rozenbaumo kelionę į Varšuvą ir atsižvelgusi į komentarus, pasirodžiusius Varšuvos spaudoje apie išvykos pobūdį, pirmadienį jį išsikvietė į posėdį ir pareikalavo pasiaiškinti, papasakoti apie kelionės tikslus. Visa tai mums vakar per susitikimą Rytų Lietuvos reikalų komisijoje pasakojo Žemaitis, pats dalyvavęs Ministrų tarybos posėdyje. Nors Ministrų taryba apie šią diplomatinę Rozenbaumo kelionę nieko nežinojo, paaiškėjo, kad ji nebuvo visiškai savavališka. Rozenbaumas išvyką buvo suderinęs su tam tikrais Vyriausybės žmonėmis. Su kokiais – Žemaitis, privalantis laikytis konfidencialumo, negalėjo pasakyti, tačiau kai kurias detales nesunku atspėti pačiam. Būtent, kad į šį reikalą įsivėlęs Purickis. Ministras žydų reikalams Soloveičikas, išklausęs Rozenbaumo paaiškinimo, pareiškė – ir paprašė pareiškimą įtraukti į protokolą, – kad Žydų tautinė taryba, reaguodama į šį Rozenbaumo žingsnį, pareikalaus jo atsistatydinimo iš pirmininko pareigų ir kad Žydų deputatų frakcija Seime, nenorinti solidarizuotis su Rozenbaumu, pareikalaus sugrąžinti deputato mandatą. Ministras pirmininkas Grinius, atsižvelgdamas į faktą, kad Ministrų tarybos posėdyje dalyvavo pašaliniai asmenys, neleido diskutuoti ir daryti išvadų, susijusių su Rozenbaumu. Jis pasakė, kad Ministrų taryba per kitą susirinkimą aptars Rozenbaumo poelgį.

Rytų Lietuvos reikalų komisija dabar svarsto organizacinę problemą, kurią Ministrų taryboje iškėlė Soloveičikas. Kalbu apie Komisijos plėtrą, o tiksliau apie sukūrimą prie jos Rytų Lietuvos reikalų tarybos. Į šią tarybą įeitų visuomenės veikėjai, susipažinę su Vilniaus problema ir išmanantys Vilniaus krašte tvyrančius santykius. Turėtų būti po kelis įvairių tautybių – lietuvių, žydų, baltarusių, lenkų – atstovus. Tokia taryba privalėtų reguliariai rinktis į posėdžius ir išsakyti savo nuomonę visais lietuviškos politikos Vilniaus atžvilgiu aspektais, o komisija būtų vykdomasis tarybos organas. Galbūt prieš susirenkant parlamentui tokia taryba galėtų tapti surogatiniu organu, tokiu pat, kokia 1918 metais buvo taryba. Man atrodo, kad mintis sukurti tarybą puiki. Didžiausia problema bus surasti lenkus, arba lenkų kultūros piliečius, kadangi dažniausiai tie lenkai, kurie aiškiai pasisako už Lietuvos valstybingumą, vadina save lenkų kultūros lietuviais (Daujotas, Daugėla, Milvydas, Bytautas[88], Bilevičius), kurie galėtų priklausyti tarybai. Aišku, jos nariais

88. Bytautas Stanislovas (Bitowt).

gali tapti tik tie Lietuvos lenkai, kurie kategoriškai palaiko Lietuvos valstybingumą. Šiuo metu kartu su Žemaičiu esame pasinėrę į tarybos organizavimą. Neabejojame, kad Daujotas[89] ir Česlovas Milvydas turėtų būti jos nariai. Kol kas dar svarstome kitas kandidatūras. Daujotas kaip tik dabar vieši Kaune ir labai susidomėjo taryba. Kelis kartus buvo užsukęs pas mane ir Žemaitį pasikalbėti apie iniciatyvą. Dabar Kaune yra ir Dominykas Daugėla[90], kurį šiandien suvedžiau su Žemaičiu. Kol kas dar nenuspręsta, ar Daugėla bus pakviestas į tarybą. Man buvo svarbu, kad Žemaitis su Daugėla susipažintų ir susigaudytų, koks tas žmogus. Daugėla gali būti labai pageidautinas taryboje arba organizuojant leidinį, apie kurį Žemaitis nuolatos mąsto norėdamas reformuoti *Litwa* ir perduoti ją į lenkų rankas. 9 valandą vakaro susitikome su Daugėla ir Žemaičiu „Versalio" restorane. Vakarieniavome kabinete ir kartu kalbėjomės iki 11.30. Iš pradžių sunkiai sekėsi bendrauti, bet po kurio laiko jau gana lengvai kalbėjome. Daugėla elgėsi santūriai, tačiau vėliau man pasakė, kad Žemaitis paliko gerą įspūdį.

1921 metų gruodžio 8 d.
Ketvirtadienis

Nuo 5 iki 8 valandos vakaro vyko Rytų Lietuvos reikalų komisijos susirinkimas, kuriame dalyvavo grupelė kviestinių asmenų. Susirinkome aptarti deklaraciją Vilniaus krašto gyventojams, svarstėme, kokia forma ji turėtų būti pateikta: atsišaukimo ar Seimo manifesto. Be komisijos narių, Žemaičio, Rozenbaumo jaunesniojo ir manęs, dalyvavo dar ministras baltarusių reikalams Semaška, ministras žydų reikalams Soloveičikas, krikščionių demokratų lyderis ir vienas iš įtakingiausių Lietuvos žmonių – kunigas Vailokaitis[91], baltarusis Golovinskis, esdekai Bielskis ir Janulaitis. Susirinkimui pirmininkavo Janulaitis. Žemaičiui pasiūlius priimta dienotvarkė: aš perskaitysiu Seimo atsišaukimo (manifesto) į Vilniaus krašto gyventojus tekstą, paskui svarstysime deklaraciją ir kas ją turėtų pasirašyti – Vyriausybė ar Seimas, ir pagaliau koks turi būti šio akto turinys. Susirinkimas negalėjo nieko nutarti ar priimti, o tik išsakyti savo nuomonę, tiesą sakant, aptarti šią deklaraciją, kad diskutuodama Rytų Lietuvos reikalų komisija galėtų susipažinti su Vilniaus krašto problemas išmanančiais visuomenės veikėjais. Aš, Bielskis, Žemaitis ir, regis, Semaška pasisakėme, kad būtų palikta manifesto Seimo vardu forma. Prieš manifestą ir už

89. Daujotas Jurgis (Dowiatt Jerzy; 1873–1924), dvarininkas, palaikė lietuvių tautinį judėjimą.
90. Daugėla Dominykas (Dowgiałło Dominik; 1867–1931), Ukmergės apskrities Siesikų dvarininkas.
91. Vailokaitis Justinas, kunigas.

Seimo deklaraciją, analogišką Seimo deklaracijai Klaipėdos klausimu, pasisakė Vailokaitis. Soloveičiko nuomone, tai turėtų būti pirmiausia Vyriausybės deklaracija, galbūt dar ir Seimo. Jis teigė, kad, ko gero, kuriant deklaraciją neverta skubėti, kad nepasakytum to, ką tolesnė įvykių raida galėtų iš esmės pakeisti. Jis siūlė palaukti, kol paaiškės tam tikri faktai ir įvairių Vilniaus krašto tautų atstovų pozicija į Seimo rinkimus. Svarstėme, ar šią deklaraciją – manifestą – reikia susieti su Hymanso projekto atmetimu, ar apie atmetimą vertėtų pranešti atskirai. Galbūt kaip tik susieti jį su protestu prieš Vilniaus okupantų valdžią ir Lenkijos seimo Varšuvoje Vilniaus krašte organizuojamus rinkimus. Trumpai pasitarę nutarėme: deklaracija dėl Vilniaus krašto autonominių teisių galėtų būti susieta ir su pranešimu apie atsisakymą pritarti Hymanso projektui, tačiau atsišaukimas, skirtas Vilniaus krašto žmonėms, su atsakymu atmesti Hymanso projektą jokiu būdu negali būti siejamas. Jis gali būti siejamas tik su Lietuvos protestu prieš Varšuvos kišimąsi organizuojant Vilniaus seimo rinkimus. Taip atsakyta į Soloveičiko abejones, kad, Lietuvos seimui paskelbus manifestą ir betarpišką kreipimąsi į liaudį, galėtų kilti tarptautinės komplikacijos ir pakenkti Lietuvai, nes Lietuvos ir Lenkijos ginčas yra viešas bei vyksta stebint tarptautinei auditorijai; tad tuoj pat pasigirstų kaltinimai, kad šalis yra nelojali ir kursto liaudį prieš egzistuojančią Vilniaus valdžią, kuri nors ir laikina, tačiau faktiškai egzistuoja. Pasak Bielskio, Lietuva galėtų ignoruoti tarptautinę Tautų Lygos organizaciją, kurios klausyti nėra reikalo, juo labiau kad pati Tautų Lyga dažnai priima žinion įvykusius faktus ir nepaiso teisinių normų, galiojančių abiem besiginčijančioms pusėms. Tautų Lyga toleravo ir net sankcionavo nelegalią Želigovskio valdžią ir vienašališką Vilniaus okupacijos faktą. Bielskis kaip pavyzdį pateikė Rusijos vy-

CZYTAJ OGŁOSZENIA NA ULICACH O WYBORACH!
JEŻELI NIE ZNASZ ADRESU SWOJEJ KOMISJI OBWODOWEJ-ZWRÓĆ SIĘ: UL. MICKIEWICZA, SĄD OKRĘGOWY POKÓJ 139, TEL. N°516, – TAMŻE UDZIELĄ CI WSZELKICH INFORMACJI W ZWIĄZKU z WYBORAMI KTÓRE SIĘ ODBĘDĄ 8 STYCZ. 1922.
– BIURO PROPAGANDY WYBORCZEJ –

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų propagandos biuro plakatas „Skaityk skelbimus gatvėse apie rinkimus...", faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

riausiojo vado manifestus, skirtus Austrijos liaudžiai, Belgijos karaliaus manifestą Belgijai, kai šią šalį okupavo Vokietija, ir karaliaus ar vyriausybės, o gal Serbijos seimo manifestą gyventojams, kai Serbiją okupavo Austrijos ir Vokietijos kariuomenė Didžiojo karo metais, manė, kad į Lietuvos seimo atsišaukimą Vilniaus krašto liaudžiai gali būti, o gal net privalo būti, įtrauktas ir Lietuvos atsisakymas pasirašyti Hymanso projektą. Aš šiai minčiai nepritariau ir visi, neišskiriant ir paties Bielskio, su manimi sutiko. Savo argumentą pagrindžiau teisės išmanymu: taigi, kadangi Lietuva sutiko ginčą dėl Vilniaus krašto perkelti į tarptautinę areną, dalyvaujant Tautų Lygai ir atsisakant karo su Lenkija, būtų netikslinga prijungti neigiamą atsakymą dėl Hymanso kompromiso projekto su kokiu vienašališku manifestu, skirtu Vilniaus krašto liaudžiai. Kadangi Lenkija paskelbė vienašališkus rinkimus į Vilniaus seimą, pirmoji nusižengė lojalumui ir Lietuva turi teisę prieš tokį Lenkijos žingsnį protestuoti ir paskelbti taip pat vienašališką protestą liaudžiai. Tokiomis sąlygomis Lietuvos niekas negali niekuo kaltinti. Pagaliau visi susirinkimo dalyviai sutiko, kad Vyriausybės kreipimasis į Seimą dėl deklaracijos Vilniaus krašto klausimu dėl Lenkijos organizuotų rinkimų į Vilniaus seimą ir seimo paskelbta rezoliucija tuo pačiu klausimu yra būtina ir turi būti įvykdyta kuo skubiau, nepaisant, ar dar atskirai bus paskelbtas Seimo manifestas Vilniaus krašto liaudžiai, ar ne. Diskutavome ir apie manifestą, ir jo turinį, tačiau apie tai parašysiu rytoj.

1921 metų gruodžio 9 d.
Penktadienis

Kaip žadėjau, tęsiu pasakojimą apie vakar dienos susirinkimą. Visi sutiko, kad Vyriausybė turėtų pateikti Seimui deklaraciją Vilniaus klausimu, o išeities taškas būtų protestas prieš Lenkijos (juos organizuoja ne tik „Vidurio Lietuvos" valdžia) organizuojamus rinkimus į Vilniaus seimą. Seimas turėtų priimti programos rezoliuciją, panašią į tą, kuri neseniai buvo priimta Klaipėdos klausimu, tai reiškia, kad joje turėtų būti patvirtintos autonomijos teisės Vilniaus kraštui, priklausančiam Lietuvos Respublikai. Tai turėtų būti atlikta kuo skubiau ir labai aiškia forma. Daugiau ginčų kilo dėl atsišaukimo (manifesto) Seimo vardu. Dauguma susirinkimo dalyvių pasisakė, kad vis dėlto tai turėtų būti manifestas. Net ir Vailokaitis neprieštaravo labai smarkiai. Sakė, kad manifesto naudą galės įvertinti tik tada, kai pamatys tekstą, kuris jį įtikins. Vis dėlto man susidarė įspūdis, kad Vailokaitis ir krikščionys demokratai apskritai prieštaraus Seimo atsišaukimui ir dėl to manifestas nebus paskelbtas. Jiems nepatinka pats faktas, kad manifeste kreipiamasi į liaudies masę, kuri gali būti pavojinga ir pakenkti sprendžiant šį ginčą pasitelkus kokių nors kom-

promisų. Krikščionys demokratai, atrodo, labiau pasitiki spekuliacine politika ir aplinkybių žaidimais, tad bijo bet kokio kategoriško ėjimo. Pasak Vailokaičio, būtų tinkamas tik toks atsišaukimo ar manifesto tekstas, kuris nekviestų liaudies ko nors imtis, kuris nepataikautų liaudžiai ir nekalbėtų apie būsimą Vilniaus krašto teisę, nes apie tai bus rašoma specialioje deklaracijoje, kaip ir apie Lietuvos pažadus šiam kraštui, nes šią valandą liaudis jais gali ir nepatikėti. Jeigu taip nutiktų, Seimas ir Lietuva susikompromituotų. Jo manymu, labiau verta kalbėti apie prielaidas, kurias nulėmė istorijos raida ir nauda vietos gyventojams būti Vilniaus kraštui Lietuvos sudėtyje. Žodžiu, Vailokaičio nuomone, Vilniaus krašto teisių deklaracija turėtų būti išsakyta ne Seimo atsišaukime liaudžiai, o įtraukta į Seimo rezoliuciją, kuri yra teisinis ir apibrėžtas aktas. Na, o jeigu jau būtina skelbti atsišaukimą, tai jame turėtų būti tik dalykinių prielaidų, iš kurių liaudis pati nuspręstų ryšį su Lietuva, kuo tikslesnės formuluotės. Tuo tarpu įvairios proklamacijos ir atsišaukimai galėtų būti leidžiami partijų, grupių ir pan., tačiau ne Seimo. Soloveičikas atsišaukimą kritikavo – jam nepatiko mano projektas – ir nurodė, koks turėtų būti, jei turi būti išleistas. Taigi, pasak jo, išleisti atsišaukimą gali būti gera mintis, tačiau tik tada, jeigu jis nebūtų vienas, o tiesiogiai skirtas baltarusiams, žydams, Vilniaus lenkams ar tiems žmonėms, kurie save lenkais laiko. Tokius specifinius atsišaukimus gali išleisti ne Seimas. Kadangi Seimas negali išleisti jokio kitokio atsišaukimo, kaip tik vieną bendrą visam Vilniaus kraštui, ir viename atsišaukime negali kalbėti apie skirtingus dalykus, tad reikia išrinkti tai, kas labiausiai tinka grupei, kuria labiausiai galima pasikliauti. Lietuviai gali mažiausiai pasitikėti Vilniaus krašto lenkais ir tais, kuriuos kausto kultūra, kalba ir Lenkijos įtaka, nes jie linksta prie Lenkijos ir jokie atsišaukimai jų neįtikins. Lietuva gali pasitikėti tik tikraisiais Vilniaus krašto lietuviais, žydais ir baltarusiais. O kas gali labiausiai žydus ir baltarusius traukti prie Lietuvos ir ką tokiame atsišaukime ar manifeste reikėtų labiausiai pabrėžti? Žydus domina personalinė kultūrinė autonomija, kurią Lietuva jiems užtikrina, o baltarusius, tikriau baltarusių valstietį, – radikali agrarinė reforma, atiduosianti valstiečiams dvarų žemes. Tuo tarpu savo projekte apie tautinę, kultūrinę, personalinę autonomiją ir apie agrarinę reformą praktiškai nieko nerašau, todėl perskaičius mano projektą susidaro įspūdis, tarsi jis būtų skirtas vien Vilniaus krašto lenkams, kurie skatinami pritarti sąjungai su Lietuva. Ir tai, pasak Soloveičiko, yra silpnoji projekto pusė. Be to, Soloveičikas mano, kad toks atsišaukimas, kuriuo reiškiamas protestas prieš dabartinėmis sąlygomis organizuojamus rinkimus Vilniuje, negali neturėti Lietuvos santykio su tuo Seimu, kuris atsiras po rinkimų. Toks Seimas, pasak Soloveičiko, bus suklastotas. Ne tik liaudies valia išnaudojant persvarą, kokią šiandien turi Vilniaus krašte Lenkija, bet ir rinkimų procedūra bus klastojama

techniškai. Lietuva šitai turėtų iš anksto numatyti ir atsišaukime pabrėžti, kad rinkimai į šį Seimą, kad ir koks jis būtų, bus suklastoti. Reikia sudėti visus taškus ant „i" ir kuo aiškiau, be jokių abejonių, kad vėliau nebūtų kalbama, jog štai rinkimų į Seimą rezultatai lėmė, kad Lietuva atrodo melavusi, kad žlugo jos viltys, siejamos su liaudies valia, ir formavo jos nuomonę. Netinkamas Seimo atsakymas gali diskredituoti ir atitverti liaudį didžiule nepasitikėjimo siena. Apie tolesnius diskusijos ginčus pakalbėsiu rytoj.

1921 metų gruodžio 10 d.
Šeštadienis

Panašu, kad artimiausiu laiku kils jeigu ne dalinė kabineto krizė, tai bent jau atsistatydins užsienio reikalų ministras Purickis. Jo kėdė kliba dėl Hymanso projekto, įvairių gandų ir atgarsių apie grupę žmonių, kuriai vadovauja Purickis ir kuri įsipainiojusi į didžiulę prekių kontrabandą, vykdomą prisidengus diplomatine kurjerių transporto neliečiamybe. Pastaruoju metu Purickį iš kėdės verčia skandalingas sulaikymas kontrabandos, kuri buvo vežama plombuotuose diplomatiniuose vagonuose į Rusiją. Panašu, kad jau ir krikščionys demokratai nedrįsta dangstyti Purickio, o Ministrų taryboje kai kurie jo kolegos kategoriškai reikalauja atsistatydinti. Pateikia tai kaip ultimatumą. Jeigu Purickis žlugs, tai labai tikėtina, itin įdomu, kas perims jo portfelį. Rozenbaumo skandalas taip pat neprisidėjo prie Purickio pozicijų sustiprinimo. Tarp galimų kandidatų į Purickio vietą minimi Lietuvos diplomatas Londone Naruševičius[92], o neseniai pradėta kalbėti ir apie krikščionių demokratų kandidatą, Seimo deputatą kunigą Jurgutį[93]. Tautiniame esdekų sparne (Janulaitis, diplomatas Digrys[94]) pastebima tendencija kovoti su kunigų kandidatūromis ir paveikti liaudininkus, norint juos palenkti į opozicijos pusę. Reikalas tas, kad šis sparnas nepasitiki Vyriausybe, kuri atmetė Hymanso projektą, ir įtaria, kad tai netikra, o vėliau šis projektas bus grąžintas svarstyti kokiais nors būdais, atsiradusiais dėl diplomatinių kombinacijų. Jie įsitikinę: vienas iš įtakingų veiksnių, kuris veikia krikščionis demokratus taip, kad šie pritartų Hymanso projektui, yra Romos kurija ir todėl labiausiai baiminasi, kad kunigas užims Lietuvos Res-

92. Naruševičius, Norus-Naruševičius Tadas.
93. Jurgutis Vladas (1885–1966), kunigas, LKDP narys, nuo 1921 m. jos CK narys. 1922 m. iš partijos pasitraukė ir liko nepartinis. Steigiamajame seime priklausė LKDP frakcijai. Dirbo Užsienio reikalų, Finansų ir biudžeto komisijose. 1922 m. rugpjūčio 9 d. Steigiamajam seimui priėmus Lito įstatymą, buvo paskirtas Lietuvos banko valdytoju ir pareigas ėjo iki 1929 m.
94. Digrys Stasys.

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Agitacinis rinkimų plakatas „Nukalk savo likimą! Balsuok į seimą sausio 8", faksimilė.
Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

publikos vyriausybės premjero postą. Kunigo Jurgučio asmeniškai nepažįstu, tačiau girdėjau apie jį tik gerus atsiliepimus.

Tęsiu pasakojimą apie užvakar vykusį susirinkimą. Apie debatus kalbu tiek daug ne todėl, kad tikėčiau, jog šio susirinkimo nuomonė gali turėti įtakos Seimo manifestui, skirtam Vilniaus krašto liaudžiai, nes esu praktiškai tikras, kad Seimas nesiryš šiam žingsniui (mano nuomone, toks žingsnis būtų labai pageidautinas Lietuvos pozicijai sustiprinti Vilniaus krašte), bet todėl, kad noriu apibūdinti sroves, išryškėjusias tame gana įdomiame pasikalbėjime. Taigi, po Soloveičiko, kurio pasakojimą trumpai aprašiau, ir vėl žodžio paprašė Vailokaitis. Nors jis pats, rašiau anksčiau, nepritaria manifestui, tačiau oponavo Soloveičiko išvedžiojimams, kad būtina sudėlioti visus taškus ant „i" dėl neigiamo Lietuvos santykio į sušaukiamą Seimą Vilniuje. Jis pabrėžė: nors savaime aišku, Lietuva turėtų protestuoti galbūt prieš Lenkijos rengiamus rinkimus ir prieš įvykusių faktų politiką, kokią Lenkija bando forsuoti, tačiau negalima iš anksto numatyti, kokį vaidmenį šis Seimas gali suvaidinti. Tam tikromis sąlygomis, kurių iš anksto negalima atmesti, šis Seimas gali pasirodyti būtent naudingiausia susitarimo ir sudėtingos problemos sprendimo priemonė. Bet kuriuo atveju pačioje visuomenėje yra srovių, kurios vis stipriau veiks žmonių sąmonę jungtis prie Lietuvos, ir visai gali būti, kad tos srovės susiformuos Seime. Šią pagrindinę Vailokaičio mintį pratęsė Bielskis, o vėliau ir aš. Mano mintys siekia dar toliau nei Vailokaičio, bet gali būti, kad ir jo mintys toli siekia, nors apie tai kalbėti lietuviams šiandien, ko gero, dar ne laikas. Aš neatsisakau minties, kad tam tikri Vilniaus lenkų „krajovcų" elementai, priklausantys federalistų stovyklai, o gal iš dalies ir Juzefas Pilsudskis orientuojasi į Seimą ir bandys jį vairuoti taip, kad šis užkirstų kelią aneksijai ir sukurtų naują metodą Lietuvai suvienyti. Greičiausiai politinėse federalistų ir Pilsudskio projekcijose toks Lietuvos „suvienijimas" siejamas su Lenkijos hegemonijos sąvoka. Vis dėlto negalima atmesti tikimybės, kad susivienijimo srovė – tegul tik ji konsoliduosis – laimės su Lenkijos hegemonijos veiksniu. Taip, šiandien Lietuva negali protestuoti prieš Vilniuje paskelbtus rinkimus, nors

ir iš anksto, apsidrausdama neigti šį Seimą, jeigu jis pradės aneksijos akciją. Tačiau, kaip pabrėžiau savo prakalboje, nereikia spjauti į šulinį, iš kurio galbūt teks atsigerti vandens. Nepasakiau, kad gal intencijos, bent jau kai kurių šio Seimo kūrėjų (pirmiausia, ko gero, Aleksandro Meištovičiaus, paskui greičiausiai ir tokių žmonių kaip Vitoldas Abramovičius), nėra tokios blogos, kokias jas mato Kaune. Šitų minčių neišsakiau, nes jos galėtų erzinti lietuvius, kurių nepasitikėjimas „Vidurio Lietuvos" inscenizuotojais yra pernelyg didelis. Visgi pasakiau, kad protestuojant prieš intencijas sušaukti Vilniaus seimą ir prieš politines spekuliacijas, kurios ryškėja šiuose rinkimuose, negalima iš anksto, kaip negalima ir šiandien, pasmerkti patį Seimą, nes dar nežinome, koks jis bus. Nesutikau ir su Soloveičiko išvadomis, kad į atsišaukimą reikia įtraukti informaciją apie agrarinę reformą. Mano nuomone, atsišaukimu siekiama ne to. Ne aukso kalnus Vilniaus krašto žmonėms reikia žadėti prisijungus prie Lietuvos, ne pažadais juos maitinti reikia [...][95]. Kur kas svarbiau aiškiai pabrėžti ne reformas, nors ir itin tobulas, o žmonių teises, ypač politines. Svaresnis pasakymas, kad žmonės patys galės savarankiškai nuspręsti tai, ką pripažins esant tobula [...][96].

1921 metų gruodžio 11 d.
Sekmadienis

Sužinojau, kad Purickis jau atsistatydino. Paliko savo postą praradęs garbę ir gerą vardą, krito po skandalo dėl paprastos materialios spekuliacijos, neturinčios nieko bendra su politika. Užsienio reikalų ministro postas labai svarbus, ypač tokiomis sąlygomis, kuriose šiuo metu atsidūrė Lietuva. Na, o žmonės nesiliauja kalbėję apie kunigo Jurgučio kandidatūrą; ją, pasak jų, kelia krikščionys demokratai. Tačiau šiandien išgirdau ir kitą versiją, apie kitą kandidatą į Vyriausybės vadovo postą, man gana netikėtą – advokato Stasio Šilingo, neseniai kalinto Vilniuje, buvusio tarybos pirmininko, Smetonos įpėdinio šiame poste. Jeigu gandai pasitvirtintų, greičiausiai jo išrinkimui į Vyriausybės vadovo postą didžiausią įtaką turės faktas, kad Šilingas neseniai Vilniuje kalėjo kelis mėnesius. Sako, yra ir kita priežastis, kodėl Šilingo kandidatūra svarstoma. Jis yra nepartinis, o kadaise buvo radikalaus lietuvių jaunimo lyderis, artimas Liaudininkų partijai. Karo metais kartu su Leonu ir kitais sukūrė inteligentiškai pažangią „Santaros" partiją. Kaip „Santaros" kandidatas ir pateko į tarybą. Tačiau vėliau ryšius su „Santara" nutraukė ir išėjo iš partijos

95. Neįskaitomas žodžių junginys.
96. Neįskaitomas žodis.

dėl asmeninių priežasčių, kilusių dėl per daug ambicingo ir kategoriško jo būdo. Šilingas – geras oratorius, kalbama, kad visiškai neturi organizacinių sugebėjimų. Jis pasipūtęs savimyla, siekia valdžios ir besąlygiško paklusnumo. Iš išvaizdos atrodo kaip koks baisus padarėlis: mažutis, negražus, jam neauga barzda, ilgaplaukis (atsiprašau, atrodo, suklydau kalbėdamas apie barzdą, nes ką tik prisiminiau, kad užsiaugino barzdą ir ją nuolatos čiupinėja pirštais. Vis dėlto jo barzda labai vargana ir negraži. Nesuteikia jam vyriško žavesio. Nežinau, kodėl apie jį galvodamas įsivaizduoju vyrą be barzdos, matyt, todėl, kad ant smakro vos keli plaukeliai styro). Dar iš tarybos laikų Šilingas išlaikė artimus ryšius su šalies prezidentu Antanu Smetona ir užsienio reikalų ministru Voldemaru, šiandien į Seimą nepatekusios opozicijos lyderiais. Šioji opozicija atstovauja tai pačiai politinei užsienio politikos pakraipai kaip ir Seimo kraštutiniai kairieji, nors šių dviejų srovių vidaus politika absoliučiai skiriasi. Opozicija, nepaprastai aistringa ir išraiškinga, daug prisidėjo prie kombinacijų, susijusių su Hymanso projekto išaiškinimu, prie Vyriausybės krizės ir jos, ypač Purickio, diskreditavimo, taip padėdama jam pasišalinti iš posto. Vadovaujantis sluoksnis, krikščionys demokratai ir Sleževičius norėtų pritildyti opoziciją priartindami ją prie valdžios. Jie puikiai žino, kad šios opozicijos lyderiai, o ypač ambicingasis Voldemaras, labai ilgisi valdžios ir labiausiai įsiunta dėl to, kad jos neturi. Tačiau opozicija buvo itin ryški, o Smetonos ir Voldemaro vaidmuo itin aštrus, kad būtų galima juos įtraukti į ministrų kabinetą. Todėl nebloga išeitis galėtų būti įtraukti jiems artimą žmogų, tačiau nepriklausantį jų partijai. Tad Šilingo paskyrimas, atrodo, būtų kontakto užmezgimas, kompromisų tiltas su dešiniųjų opozicija. Nurodau tokią galimybę dar ir todėl, kadangi krikščionys demokratai nelabai norėtų prisiimti visos atsakomybės už užsienio politiką šiais sudėtingais laikais ir skirti savo kandidatą.

Šiandien su Žemaičiu ir Daujotu sudarėme sąrašą asmenų, iš kurių būtų sudaryta Rytų Lietuvos reikalų taryba, kaip patariamasis ir taikinamasis Rytų Lietuvos reikalų komisijos organas. Mintis sudaryti tokią tarybą man atrodo itin vykusi. Šią tarybą sudarytų keturių pagrindinių tautinių kultūrinių grupių, analogiškų gyvenančioms Vilniaus krašte, atstovai. Tai reiškia – lietuvių, lenkų (arba lenkų kultūros atstovų), baltarusių, žydų. Tie asmenys būtų ne rinkti ar deleguoti, o pakviesti. Santykis tarp šių keturių grupių būtų paritetinis – tarkim, po keturis asmenis. Suplanavome, kad iš lietuvių pakviesime Kairį (s-dekas), Joną Vileišį (liaudininkas), kunigą Vailokaitį (krikščionis demokratas) ir Smetoną („Pažanga“). Iš lenkų arba lenkų kultūros atstovų pasirinkome Jurgį Daujotą, grafą Aleksandrą Tiškevičių iš

Kretingos[97], Steponą Bilevičių[98] ir ketvirtą, jeigu pavyktų, iš darbininkų arba amatininkų klasės. Iš baltarusių – vieną Ministerijos baltarusių reikalams atstovą, vieną iš Lastouskio vyriausybės, vieną iš eserų partijos ir vieną iš rusiškos Bojevo ir Korčavskio grupės, kuri dangstosi baltarusybe. Dėl žydų kandidatų neaišku, nes sunku jų rasti tiek tarp demokratų, kaip [...][99] – nuspręsime su jais susisiekę.

1921 metų gruodžio 12 d.
Pirmadienis

Be kunigo Jurgučio, Naruševičiaus ir Šilingo kandidatūrų, apie kurias jau užsiminiau, į užsienio reikalų ministro postą šiandien girdėjau minint Galvanauską ir netgi Jonyną. Labai abejoju, kad pastarasis iš tiesų galėtų būti svarstomas kaip kandidatas. Galvanausko, kuris jau priklauso Ministrų tarybai, skyrimas pirmiausia reikštų aiškią Hymanso projekto liniją, nes Galvanauskas atviriausiai iš visų pasisako už jo pasirašymą. Ir antra, tai rodytų, jog kabinetas yra apsisprendęs neleisti, kad įsivyrautų net dalinė krizė Purickiui atsistatydinus ir būtų tos pačios sudėties, be jokio naujo žmogaus. Tačiau plačiausiai minima kunigo Jurgučio kandidatūra.

Žemaitis sukūrė savo projektą Steigiamojo seimo atsišaukimo (manifesto), skirto Vilniaus krašto gyventojams. Šiandien jį garsiai perskaitė Rytų Lietuvos reikalų komisijoje. Jo projektas geras, o kai kuriais atžvilgiais man labiau patinka už manąjį. Į jį įtraukta eilė svarbiausių problemų, be to, Žemaitis be galo taikliai parinko kreipinius į pavienes Vilniaus krašto gyventojų grupes – lenkus, arba kalbančius lenkiškai, baltarusius, žydus ir net rusus. Tie kreipiniai labai taktiški. Mažiau vykęs

97. Tiškevičius Aleksandras (Tyszkiewicz Aleksandr; 1864–1945), dvarininkas, visuomenės veikėjas, lietuviškos spaudos gynėjas, mecenatas. Vedė 1887 m. Mariją Puslovskaitę. Turėjo 10 vaikų. Baigęs karo tarnybą kartu su šeima apsigyveno Kretingos dvare, kurį paveldėjo iš tėvo. Spaudos draudimo laikotarpiu jis pasisakė už laisvą lietuvišką žodį, įrodinėjo rusinimo politikos neracionalumą. Prie dvaro veikė nelegali mokykla, kurioje dvariškių ir miestelėnų vaikai buvo mokomi rašto, lenkų, rusų, lietuvių kalbų, ruošiami pirmajai komunijai. 1919 m. grafas A. Tiškevičius buvo išrinktas pirmuoju Kretingos valsčiaus tarybos pirmininku. Puoselėjo tėvo kurtą dvaro sodybą, rekonstravo per gaisrą nukentėjusią vakarinę dvaro dalį. Buvo pertvarkytas žiemos sodas, kuris išlaikė savo grožį ir nenustojo traukęs kretingiškių ir miesto svečių. Per žemės reformą Tiškevičių šeima neteko nemažos dalies savo žemių, o kartu ir daug pajamų. A. Tiškevičius nutarė plėsti palivarkines valdas, o pinigų investicijoms skolinosi iš valstybės. Nepaisydamas skolų ir didelių investicijų, grafas išlaikė į pensiją išėjusius dvaro tarnautojus ir tarnus, žemės ūkio darbuotojai iš grafo gaudavo didesnes algas nei kituose dvaruose.

98. Bilevičius Steponas (Bielewicz, Billewicz), dvarininkas, orientavosi į lietuviškąją kultūrą. Jo dukterys buvo Joana Narutavičienė, Stanislovo Narutavičiaus žmona, ir Sofija Zubovienė, Vladimiro Zubovo žmona.

99. Vienas žodis neįskaitomas. Gali būti, kad kalbama apie sionistus.

man pasirodė Žemaičio projekte istorinis įvadas. Žemaitis mums sakė, kad Ministrų taryba pasisakė tik už deklaraciją, jos manymu, manifesto forma yra netinkama ir ne laiku. Ministras pirmininkas Grinius asmeniškai tokios deklaracijos projektą sukūrė, o Žemaitis, kuris jį skaitė, sakė, kad projektas sukurtas Griniaus stiliumi, jame daug sakinių be pabaigos, tarsi kapotų minčių fragmentų, tad tame tekste pasakyta labai nedaug. Šiandien Ministrų taryba per vakarinį posėdį svarstys Griniaus deklaracijos projektą. Kartu Ministrų tarybai bus pateikti mano ir Žemaičio projektai. Man atrodo, greičiausiai bus pritarta Griniaus deklaracijos projektui. Pasak Žemaičio, Seimas greičiausiai pasielgs taip, kaip kalbėjo Vailokaitis, tai reiškia, jeigu Vyriausybės deklaracija tenkins Seimą, jis apsiribos jai pritardamas. O jeigu deklaracija Seimo netenkins, tuomet atsiras poreikis asmeniškai pasisakyti Seimui pasirinkus deklaracijos ar net manifesto formą, jeigu bus atitinkamai suredaguotas pastarojo projektas. Žemaičio projektas turi tokią pat ydą kaip manasis – yra per ilgas. Prieš kelias dienas, kai leidau vakarą su Žemaičiu ir Dominyku Daugėla „Versalio" restorano kabinete, kažkokiu reikalu užsukau trumpai į rūbinę. Tuo pat metu iš gatvės užėjo mergina ir pasuko prie durelių, pro kurias einama link slaptų laiptų, vedančių į viršų, link viešbučio. Tarp durų jos jau laukė budėtojas. Žinodamas viešbučių praktiką puikiai supratau, ką tai reiškia: mergina buvo užsakyta numerio svečiui. Mačiau ją tik akimirką – labai jauna, grakšti, gražios eisenos, labai skaisčios odos, o jos skruostai buvo įraudę nuo šalčio. Įėjusi stabtelėjo minutėlę prie atvirų restorano salės durų. Salėje sklido muzika ir scenoje koncertavo kažkoks kabaretas. Ji pasižiūrėjo į vidų, paskui praeidama žvilgtelėjo į veidrodį ir po to gana greitai pasuko link durelių, skubėdama atlikti savo kūnišką pareigą, kam ir buvo išnuomota. Ji buvo guvi, gyvybingų judesių, graži iš pirmo žvilgsnio, viliojanti jaunyste ir erzinanti paprastumu, su kokiu eina atsiduoti vyriškiems malonumams. Ji nebuvo panaši į tas liūdnas gatvės merginas, kurių kūnai per anksti nuvyto, o temperamentas dingo dėl per didelio vartojimo. Jos atrodo kaip iškamšos, o ne kaip moterys. Šioji mergina turėjo būti tas kąsnelis, kuris rezervuojamas gurmanams ir žinovams, kurie moka, tačiau reikalauja geros prekės. Tuo viskas ir baigėsi, tačiau kartais, pats nesuprantu kodėl, kokia nors detalė, įspūdis, vienas iš daugelio paprastų ir eilinių, ima ir įstringa atminty, o vėliau neduoda ramybės ir vis grįžta prisiminimais. Taip ir šios merginos vaizdas – įprastas reiškinys viešbučių gyvenime – paveikė mano vaizduotę ir nuolatos ši scena ir ši mergina tarsi koks vaiduoklis išdygsta man prieš akis, uždega vaizduotę karščiu, tarsi turėtų ką nors ypatinga. Vyriškas geismas – tarsi vulkanas, iš kurio veržiasi lava.

1921 metų gruodžio 13 d.
Antradienis

Šiandien išgirdau dar apie vieną galimą kandidatą į užsienio reikalų ministro postą – tai keisčiausia ir savotiškiausia kandidatūra. Buvo kalbama apie senąjį Rozenbaumą. Tikrai nemanau, kad toks paskyrimas įmanomas. Jau nekalbu, kaip keistai atrodytų toks užsienio reikalų ministras. Žydų sionistas katalikiškame krašte, kuriam vadovauja klerikalų dauguma. Pasitaiko įvairiausių keistenybių, tačiau neseniai paaiškėję faktai apie Rozenbaumo išvyką į Varšuvą ir po jos kilęs nepasitenkinimas, pasipiktinimas bei skubotas atsižegnojimas nuo Rozenbaumo tautiečių žydų iš Seimo žydų frakcijos ir Žydų tautinės tarybos, vien tai, ko gero, daro tokį paskyrimą šiuo metu neįmanomą. Girdėjau dar ir kitokią versiją, atseit labiau autentišką: kad ministras būtų Jurgutis, o Rozenbaumas viceministras. Man asmeniškai atrodo, jeigu Rozenbaumas gautų kokias aukštesnes pareigas, tai būtų aukščiausio laipsnio klaida. Ir ne dėl garsios jo ekskursijos į Varšuvą, ir ne todėl, kad jis buvo žlugusio ministro Purickio inspiratorius, o paprasčiausiai todėl, kad pirmiausia tai žmogus, kuris į politiką žiūri pro prekybininko akinius, ir, kaip žydui įprasta, jam nesvetimos spekuliacijos. Antroji priežastis ta, kad Rozenbaumas yra atklydėlis, su tikrąja Lietuva ir lietuvių visuomene neturintis nieko bendra. Ir pagaliau todėl, kad iš tikrųjų jį domina tik žydiški siekiai, o ne pati Nepriklausoma Lietuva. Labai viliuosi, kad Nepriklausoma Lietuva nekarūnuos savo politikos anoniminės žydų šalies politinėmis spekuliacijomis. Jeigu jau turi būti žydas viceministras, lai būna kuris nors kitas.

Apie Purickio spekuliacijos mastus ir jo prekybą su Rusija, kuri vyko prisidengus diplomatine neliečiamybe ir naudojantis diplomatinėmis pažintimis, šiandien girdėjau iš mūsų prokuroro Kalvaičio; jis papasakojo skandalingas ir šlykščias detales. Teismo tyrimas pradėtas. Jam vadovauja jaunas ir energingas ypatingųjų bylų tyrėjas Toliušis. Greičiausiai iš to kils skandalingas teismo procesas, su kuriuo ir mes Tribunole turėsime reikalų.

Šiandien baigiau rašyti ilgą straipsnį, pavadintą „Tautiniai santykiai Lietuvoje“[100] ir skirtą žydų žurnalui, kurį redaguoja Kacelenbogenas.

Prieš pietus Tribunolo pirmininko kabinete pirmą kartą susirinko nauja Lietuvos teisininkų draugijos valdyba. Jos nariai – Kriščiukaitis, Janulaitis, Noreika, Toliušis ir aš. Pasiskirstėme užduotis ir pirmininku išrinkome Kriščiukaitį, vicepirmininku mane, sekretoriumi Noreiką, iždininku Toliušį ir bibliotekininku Janulaitį. Dėl specialaus teisės leidinio Kriščiukaitis turi nedelsiant susisiekti su

100. *Stosunki narodowe w Litwie.*

Teisingumo ministerija, kuri turėjo skirti subsidijas jo leidybai. Dar reikėjo išsiaiškinti ministerijos sąlygas. Atsakymą turime gauti iš Kriščiukaičio poryt, per kitą valdybos susirinkimą. Kai tai paaiškės, nedelsdami pradėsime organizuoti leidinio išleidimą. Dar prieš šventes turi įvykti Draugijos susirinkimas, kad išklausytume mokslinius referatus, kuriuos perskaitys Mačys[101] ir Toliušis. Toliušis itin pabrėžia, jog referatai ir sistemingai organizuojamos diskusijos Draugijoje apie aktualiausias teisėsaugos problemas, organizacinius teismų reikalus, konstituciją, tarptautinius santykius būtinos tam, kad teisėsaugos draugijos nuomonė prigytų visuomenėje. Svarbu, kad būtų reaguojama į visus jaunos lietuvių šalies organizavimo poreikius. Toliušis yra drąsus ir gyvybingas žmogus.

1921 metų gruodžio 14 d.
Trečiadienis

Iš kažkokio baltarusio Aponovičiaus arba Oponovičiaus, kuris prieš kelias dienas atvyko iš Vilniaus ir rytoj grįžta atgal, gavau žodinį Kraskovskio[102] pranešimą, kad mūsų Sąjungos grupė Vilniuje vystosi gerai. Žinia mane labai nudžiugino, nes ši formacija man labai svarbi. Tai ryšių tarp įvairių tautybių, partijų ir politinių pakraipų krašte, priklausančių vienai liaudies ir humanistinių idealų srovei, palaikymo priemonė. Jai Lietuvoje skirta atlikti svarbią užduotį. Labai džiaugiuosi, kad Sąjungos veikla plečiasi. Vilniuje ji bus itin naudinga. Kad ji gyvuotų, reikalingi veiklūs žmonės ir svarbu, kad kiekviena grupė turėtų žmogų, kuris geba suburti kitus, turi organizacinių gebėjimų ir moka įkvėpti dvasingą turinį į formą. Kadangi tokio žmogaus, apie kurį kiti burtųsi, neturėjome, pernai ir šių metų pradžioje negalėjo atgimti Vilniaus grupė. Žmonių mums netrūksta, nes prieš karą mūsų Sąjungai priklausė šie vilniečiai: Mykolas Biržiška, dr. Šabadas[103], Antonis Luckevičius, Zaštautas[104] (nežinau, ar jis priimtas į šiandienę mūsų grupę) ir kiti. Tačiau visi, nors ir ryžtingi, buvo užsiėmę savo veikla ir nė vienas nesiėmė su didžiuliu užsidegimu burti žmones darbui mūsų visuomenėje. Tik atvykus Kraskovskiui radosi proga atkurti Vilniaus grupę. Kraskovskis yra grupės entuziastas, kupinas

101. Mačys Vladas (1867–1936), teisininkas, lietuvių tautinio judėjimo dalyvis, Steigiamojo seimo rinkimų komisijos narys.
102. Kraskovskis Ivanas (Kraskoûski Ivan; 1880–1955), baltarusių visuomenės ir politikos veikėjas. Kartu su M. Römeriu veikė masonų ložėse Vilniuje ir Kaune.
103. Šabadas Cemakas (Shabad Cemach).
104. Zaštautas Aleksandras (Zasztowt Aleksandr).

noro ir ryžto dirbti vardan jos skleidžiamų idėjų. Mane labai džiugina ir tas faktas, kad čia, Kaune, 1920 metais mūsų atkurta pirmoji Sąjungos grupė, kuri pirmaisiais gyvavimo metais vos vos vegetavo, pastaruoju metu įgavo gyvybės ir jau juntami jos darbo vaisiai. Dar pavasarį abejojau, ar Sąjunga išliks, nes bevaisiai atrodė bandymai įpūsti jai gyvybės. Tačiau štai dabar Kauno grupė veikia taip, kad galime patys sukurti antrą grupę. Tad netrukus mūsų Sąjunga turės tris grupes – vieną Vilniuje ir dvi Kaune.

Vakare gavau Jonyno persiųstą paketą su laiškais iš Vilniaus. Kaip paprastai paketas su laiškais mėnesį gulėjo pas [...][105] Jonyną. Jame buvo kelių mėnesių senumo Liusės Roškovskos iš Lomžos laiškai, taip pat laiškai nuo Henrysiaus Volovičiaus, Mykolo Pesliako[106], Aleksandro Rudoinskio[107]. Buvo ten ir man įdomiausias Mykolo Biržiškos laiškas, rašytas pirmomis lapkričio dienomis. Biržiška rašo, kad gavo mano antrą rankraščio dalį apie Lietuvos politines partijas, ten yra skyriai apie krikščionis demokratus, „Santarą" ir socialistus liaudininkus. Jis patvirtina tai, ką rašė anksčiau, kad šis darbas po to, kai bus išspausdintas *Vilniaus naujienose*[108], bus išleistas atskira knyga, pavadinta taip, kaip aš pageidauju – *Nepriklausoma Lietuva*[109]. Tačiau knygos formatas bus nedidelis, nes būtina išleisti tokį, į kurį galima perkelti mano darbus iš laikraščio. Tad ne tik plotis, bet ir ilgis bus nedidelis. Biržiška paskaičiavo: knyga bus 300 spaudos puslapių (man atrodo, kad jis klysta, nes jeigu toks mažas knygos formatas, tai joje turi būti daugiau puslapių). Kadangi knygos formatas bus nedidelis, Biržiška siūlo išleisti ją 2 tomais. Tai iš tiesų geriau, nes vienas tomas, išleistas tokiu formatu, atrodytų beprotiškai didelis. Kita vertus, knyga, suskaldyta į du tomus, geriau, nes pirmą tomą galima išleisti tuoj pat, net nelaukiant, kol baigsiu šį darbą, kurio viso net neturiu rankraštyje. Biržiška siūlo, kad į pirmą dalį arba tomą būtų įtraukta pradžia iki „Santaros" imtinai. Antrame tome būtų liaudininkai ir likusi dalis. Labai laukiu šios knygos ir džiaugiuosi jos išleidimu.

105. Neįskaitomas žodis.
106. Pieślak Michał.
107. Rudoiński Aleksander.
108. *Nowiny Wileńskie.*
109. *Litwa Niepodległa.*

1921 metų gruodžio 15 d.
Ketvirtadienis

Šiandien sukviečiau mūsų Glaudžios sąjungos susirinkimą, tačiau diena klostėsi kažkaip nesėkmingai, nes buvo paskelbta, kad rytoj Seimui svarstyti bus įteikta Vyriausybės deklaracija Vilniaus krašto klausimu ir visos Seimo frakcijos karštligiškai dirba su Seimo rezoliucijos tekstu, kuriam Seimas vienbalsiai pritartų. Tai nelengva užduotis, kadangi reikia atsižvelgti į įvairias tendencijas ir jas suderinti. Iš principo atrodo, kad krikščionys demokratai šia rezoliucija nori pasakyti kuo mažiau arba bent jau nesudėlioti visų taškų ant „i". Kitose grupėse ryškėja įvairūs siekiai. Pasigirdo ir tokių nuomonių, kad rezoliuciją reikia priartinti prie manifesto formos, suteikiant jai paprastumo, kad lengvai suprastų Vilniaus liaudies masės. Vienu žodžiu, visą šios dienos popietę ir vakarą vyksta frakcijų ir tarpfrakciniai susirinkimai. Todėl mūsų Sąjungos nariai, kurie kartu yra ir Seimo deputatai, neatvyko į mūsų susirinkimą. Tačiau kai kurių iš jų nėra ir dėl kitų priežasčių (ligos, išvykos, laiko stokos). Kadangi jiems nesant nesusirinko kvorumas, nevyko ir posėdis. Į posėdį atėjome tik penkiese: aš, Semaška, senasis Romas[110] – jau labai aiškiai matyti jo senatvinis proto aptemimas – Žemaitis ir Kacelenbogenas. Vis dėlto vieną veiksmą atlikome: įvykdėme tik savo patvirtintas nutartis, o tiksliau, priėmėme į mūsų narių draugiją Purėną. Jis apsiėmė per Kalėdas išversti mano rašyto statuto projektą į lietuvių kalbą, kurį parašiau lenkiškai.

Kacelenbogenas norėtų iškelti mūsų Sąjungos moralinio bendravimo, remiantis idealistinio žmogaus kulto ir žmonių brolybės prielaida, momentą. Iš principo tai pagrindinė mūsų Sąjungos užduotis, bet praktiškai dominuoja politinio kontakto veiksniai ir einamieji politiniai klausimai. Tokioje grupėje kaip mūsų ir tokio visuotinio visuomenės susikaupimo laikais politikos persvara prieš humanizmą suprantama. Dauguma mūsų narių yra veiklūs politikai, neretai partijos lyderiai arba vienokios ar kitokios politinės veiklos lyderiai. Jie gyvena politikos sferoje, tad politikos pradą nešioja savyje ir visur juo dalijasi. Kadangi mūsų Sąjunga negali nematyti aktualių politinių problemų, tad politika užpildo mūsų posėdžius, neretai išstumdama iš Sąjungos idealistinį brolybės kultą, kuris turėtų tarpti mums bendraujant. Tai vis ryškiau matyti, nes, pavyzdžiui, plėtojasi šaltesni santykiai ir sumažėjo pasitikėjimas mūsų nariais (Sleževičius, Bortkevičienė), kurie šiuo politiniu laikotarpiu linksta prie kitokių veiklos metodų nei didžioji mūsų Sąjungos dauguma. Bet kuriuo atveju vieną iš posėdžių po švenčių skirsiu Kacelenbogeno referatui, kad jis galėtų pakalbėti apie tai ir pasistengti iškelti humanitarinį pradą aukščiau politikos.

110. Romas Jurgis, Gerasimas (Romm Jerzy).

1921 metų gruodžio 16 d.
Penktadienis

Kol kas nežinau, kaip šiandien pasibaigė Seimo posėdis, per kurį turėjo ministras pirmininkas dr. Grinius perskaityti iškilmingą Vyriausybės deklaraciją Vilniaus klausimu.

Kol kas nežinau, kokie buvo frakcijų lyderių pranešimai, ar Seimas patvirtino rezoliuciją. Jeigu taip, tai koks jos turinys? Ar pritarė Vyriausybės deklaracijai, ar patvirtino savo deklaraciją arba atsišaukimą? O gal atidėjo rezoliucijos klausimą iki kito posėdžio... Jau vakar Seimo frakcijos turėjo tarp savęs susitarti, nes visos laikėsi bendros nuomonės, kad šiuo klausimu Seimas turi balsuoti vieningai. Tačiau kaip vakar vyko pasitarimas tarp frakcijų – nieko negirdėjau. Ryte Žemaitis mane telefonu kvietė atvykti į Seimą ir dalyvauti pasitarime, nes galbūt paskutiniu momentu dar ką nors teks pakeisti, paaiškinti. Ten nenuėjau, nes nenoriu, kad mano pavardė būtų minima toje užkulisių veikloje, kuri iš tiesų yra jau tik Seimo rankose. Dalyvavau parengiamuosiuose darbuose ir tai, ką maniau esant tinkama – jau pasakiau ir į tai dėmesį atkreipiau, o daugiau nesikišiu. Nenoriu prisiimti atsakomybės už tai, ką įvykdys Seimas. Žemaitis, savaime aišku, dirba ir prižiūri, kad šis reikalas būtų padarytas iki galo, tačiau mano vaidmuo yra kitoks. Nesu taip, kaip Žemaitis, atsakingas Vilniaus politikos vadovas, esu tik vienas iš Rytų Lietuvos reikalų komisijos narių, greičiau ekspertas ir patarėjas nei veiklioji grandis. Norėčiau šį vaidmenį ir tęsti.

Mažiau nei po savaitės išvykstu švenčių į Bagdoniškį. Ilgokai galėsiu ten pailsėti – net iki sausio 10 dienos. Janulaitis visam švenčių laikotarpiui išvyko į Berlyną mokslinėms studijoms archyve. Tad per Tribunolo posėdžius, kurie vyks iki švenčių ir greičiausiai dar kelis pirmus posėdžius po Naujųjų metų, man pačiam teks pristatyti bylas ir skelbti nuosprendžius. Dabar apskritai Tribunole yra daugiau darbo, nei buvo rudens pradžioje. Pas mus patenka vis daugiau Apygardos teismo kasacinių bylų – tiek civilinių, tiek baudžiamųjų. Tad šiuo metu dirbu Tribunole kasdien iki pietų – maždaug iki trečios valandos. Gal netrukus Tribunolas nenagrinės apeliacinių Armijos teismo bylų. Politinės bylos – vienos nemaloniausių. Armijos teismo iniciatyva gimė įstatymo projektas dėl apeliacinės tvarkos panaikinimo šiai bylų kategorijai ir siūloma palikti vieną šio teismo nuosprendžių apskundimo būdą – kasacinį. Tokį įstatymo pakeitimą mums, Tribunolo teisėjams, pristatė teisingumo ministras ir prašė pasakyti savo nuomonę šia tema. Visi trys teisėjai – Kriščiukaitis, Janulaitis ir aš, nors ir vedini skirtingų motyvų – pasisakėme už apeliacinės tvarkos panaikinimą. Aš savo nuomonę pagrindžiau taip: kadangi įstatymų leidėjas nusprendė, kad taip reikia – tai, mano nuomone, yra klaida – išimti tam

tikrą bylų kategoriją (dėl politinių nusikaltimų) iš visuotinių teismų ir perduoti jas Armijos teismui, tai yra išimtiniam teismui, tai neturėtų jis jų II instancijoje siųsti į Tribunolą, bandydamas sustiprinti Tribunolo teisėjų sudėtį vienu karo teismo teisėju ir suteikti Tribunolui taip pat kokią nepaprastą kategoriją: pirma, šito tikslo pasiekti neįmanoma, nes Tribunolas, net ir papildytas „militarizuotu" asmeniu, nepakeis savo tikrosios prigimties ir nepersiims kažkokia ypatinga karo „dvasia". Antra, tai yra Tribunolo garbės pažeminimas, kadangi jis įtraukiamas į ypatingų teismų sistemą ir tampa vienu iš jo organų. Aš pasisakiau pirmiausia ir principingai už tai, kad būtų panaikinti ypatingi teismai politinėms byloms, o jeigu įstatymų leidėjai šiai minčiai nepritars – bent jau kad būtų panaikinta apeliacinė tvarka šioms Armijos teismo byloms, patekusioms į Tribunolą. Kartu griežtai pasisakiau, kad į Tribunolo teisėjų sudėtį nebūtų įtrauktas karo teisėjas toms byloms, kurios iš Armijos teismo patenka apeliacine arba kasacine tvarka. Pastarąją mano nuomonę palaikė ir Kriščiukaitis, kurį aš įtikinau. Tribunolo prokuroras Kalvaitis, pasitaręs su ministru Karobliu, pasisakė, kuo aš labai džiaugiuosi, taip pat už tai, kad politinės bylos būtų nagrinėjamos visuotiniuose teismuose – ir greičiausiai šią poziciją jis gins. Nors Seime Karoblis pasakė, kad su Kalvaičiu pasielgė taip ne tiek dėl to, kad tokie jų principai, o daugiau dėl nepasitikėjimo Armijos teismo pirmininku ir teisėjais – bet jau tiek to. Tuo tarpu Janulaitis, didžiulis Armijos teismo gerbėjas, palaiko nuomonę, kad šios bylos turi būti nagrinėjamos tame teisme.

1921 metų gruodžio 17 d.
Šeštadienis

Vakar gavau laišką, rašytą Sofijos (Eugenijaus) Romerienės iš Tytuvėnų[111]. Jau anksčiau man yra rašiusi, kad mano *ex* žmona Regina ruošiasi išsikelti iš Tytuvėnų į Lenkijos demarkacinę pusę ir apsigyventi Gardine, o mūsų dukrą Cesią planuoja išleisti mokytis į Brigitiečių vienuolyną. Dabar Sofija rašo, kad Regina su dukra (greičiausiai ir su prancūze panele Claris Courtot) jau išvyko. Nesistebiu Reginos pasirinkimu, nes ji turi mūrinį namą (seną istorinį mūrinį Romerių namą, kitaip vadinamą „Romerių būda", esantį prie anksčiau vadinamos Savičiaus, o vėliau Bokšto gatvės) Vilniuje ir didelį dvarą Lunoje ant Nemuno prie Gardino. Stebėjausi, kad ji gyvena išsinuomotame name gilioj provincijoj, nors visiškai nėra jausmais susijusi su Lietuva. Nors ir nesu vienuolių mokyklų šalininkas, manau, Cesiai bus

111. Kalbama apie Sofiją Romerienę-Dembovskytę (Dembowska Romerowa Zosia; 1885–1972), tapytoją, Tytuvėnų dvaro savininko Eugenijaus Romerio (Romer Eugeniusz) žmoną.

geriau mokytis vienuolyne, nei augti po kvailos motinos ir isteriškos prancūzės sparneliu. Su jomis mano dukra nieko neišmoktų, taip ir liktų be jokio išsilavinimo, o jos charakteris sugestų, jeigu būtų tokių moterų apsupta. O, Cesia, tu mano dukra, mano vienintele! Ar aš tave dar pamatysiu, kokią ir kada? Ar būsime gimininga dvasiškai taip, kaip gimininga esame per kraują? Esu užsiėmęs einamaisiais reikalais, įtrauktas kasdienių rūpesčių ir nejaučiu tavęs, nepažįstu. Tačiau nuolatos tavęs ilgiuosi, kaip jūreivis išplaukęs į atvirą jūrą ilgisi kranto. Ar atplauksiu iki jo ir kokį uostą rasiu? O, mano Cesia! Mokykis ir auk, vaikeli, nežinodama, kad turi tėvą, kuris tave myli ir laimina. Cesios atidavimas į Brigitiečių vienuolyną Gardine kelia man dar vieną viltį. Jeigu mano senoji geroji panelė Vilhelmina Koscialkovska[112], gyvenanti Gardine, nemirė, pasinaudojęs jos palankumu galbūt galėsiu susisiekti su ja ir per ją perduoti Cesiai pirmą laišką nuo tėvo bei gauti pirmą atsakymą nuo dukros. Ponia Vilhelmina Koscialkovska yra artima Reginos giminaitė, pusseserė ir draugė jos mirusios motinos, tad ir Cesios giminaitė. Bandysiu įgyvendinti šią mintį. Juk neturiu jokių blogų ketinimų. Kuo galiu pakenkti Reginai, jeigu susisieksiu su dukra, kuri yra tiek jos, tiek mano! Ši piktoji moteris neleidžia man pasinaudoti tėvo teise ir naudojasi tuo, kad dukra gyvena su ja.

Atrodo, Seimas vakar neposėdžiavo ir nesvarstė Vyriausybės deklaracijos Vilniaus klausimu, kurią perskaitė Grinius, arba tiesiog nepriėmė dar jokio nutarimo. Kadangi šiandien buvau teismo posėdyje Tribunole, neturėjau galimybės sužinoti daugiau Seimo naujienų. Vyriausybės deklaracija, kurią perskaitė Grinius, šiandien jau išspausdinta laikraščiuose. Jos turinys nėra toks blogas. Pasakyčiau tik viena:

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Kvietimas registruotis į rinkimus iki 1921 m. gruodžio 20 d., faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

112. Kościałkowska Wilhelmina.

vienoje pastraipoje apie šiuo metu sušaukiamą Vilniaus seimą rašoma taip: „Tokie rinkimai ir pats Seimas, jeigu net ir būtų išrinktas, negali būti Lietuvos Respublikos pripažintas." Neneigiu, kad Lietuva negali pripažinti šių rinkimų ir turi protestuoti prieš juos ir ypač prieš intenciją tų, kurie juos organizuoja. Tačiau iš anksto smerkti Seimą, kurio dar nėra ir kuris neaišku dar koks bus – manau, nereikalingas faktų paankstinimas. Tokiu būdu Lietuva tarsi iš anksto prieš save nuteikia ir atstumia tuos, kurie gali atsirasti tame Seime. Atrodo, beveik 90 iš 100 tikėtina, kad šis Seimas nusigręš nuo Lietuvos ir atsisuks į Lenkiją. Neturiu optimistinių iliuzijų, tačiau negaliu atmesti ir kitokios kombinacijos. Tad kam spjauti į šulinį, iš kurio gali tekti patiems gerti! Deklaracijoje yra ir kitokių klaidų, tačiau iš esmės ji nėra bloga.

Vokiečių knygyno atvirukas „Kaunas. Vytauto bažnyčia" (dail. E. Kobe).
Reprodukcija iš Miškinis A., Morkūnas K. *Kauno atvirukai 1918–1940. Katalogas.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001, p. 57.

1921 metų gruodžio 18 d.
Sekmadienis

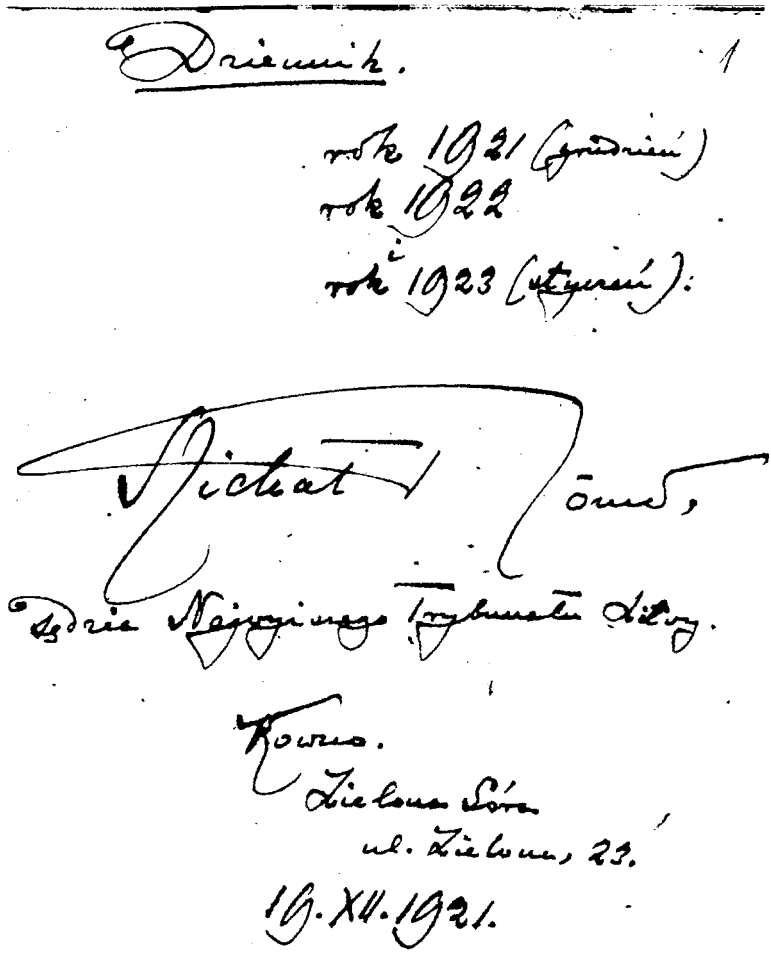
Po ilgai trunkančio sauso šalčio vakar prasidėjo pūga, o šiandien jau atolydis. Susidarė plikledis ir sliduma tokia, kad iš Žaliakalnio, kuriame gyvenu, patekti į miestą nepargriuvus praktiškai neįmanoma. Reikėtų akrobatinių sugebėjimų, kurių aš neturiu. Tad šiandien nedrįsau eiti į miestą, nes apledėjusių kelių baimė yra mano silpnoji pusė. Rytą pabandžiau išeiti iš namų, tačiau vos išlindau pro vartelius ir pati mintis nusileisti į Kauno senamiestį mane sukaustė. Grįžau namo kuo greičiau. Taigi visą dieną praleidau namie. Pasiunčiau vargšę Jadzę, kuri yra drąsesnė už mane ir privalo mano paliepimus vykdyti, nes yra tarnaitė, sutvarkyti kelis reikalus, o aš padirbėjau su nuosprendžiais.

Šiandien iš Bagdoniškio turėtų atvykti Marynia[113]. Čia jai reikia sutvarkyti du reikalus: gauti leidimą parduoti „Plytinę" ir gauti leidimą važiuoti į Vilnių. Tikiuosi, leidimą vykti į Vilnių ji gaus, tačiau abejoju, kad gaus

113. Römerienė Marija (Römer Maria), Marynia, Mykolo sesuo.

leidimą parduoti, arba bent jau ne per tokį trumpą laiką, kaip ji tikisi. Nusiunčiau Jadzę pasitikti Marynios į traukinių stotį, o pats laukiu jų namie. Vargšelė Jadzė! Eiti tamsoje tokiu slidžiu keliu yra tikra kančia. Ši mergina taip prisirišusi prie Marynios, kad su didžiausiu džiaugsmu išbėgo jos pasitikti. Tačiau Jadzė grįžo viena – Marynia neatvažiavo.

Štai ir dar vienas dienoraščio tomas baigtas.

Dziennik. 1

rok 1921 (grudzień)
rok 1922
rok 1923 (styczeń).

Victat Ōmus,

Dyrekcja Najwyższego Trybunału Skarbowego.

Kowno.
Zielona Góra
ul. Zielona, 23.
16.XII.1921.

Tom XXIX.

Mykolo Römerio *Dienoraščio* 29 tomo titulinio lapo faksimilė.
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 138-2255.

MYKOLAS RÖMERIS

DIENORAŠTIS

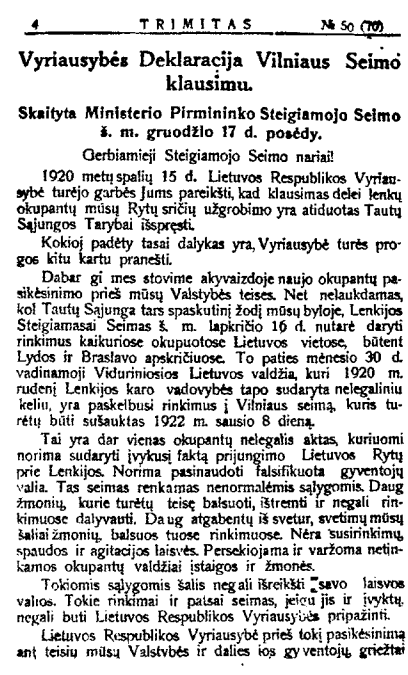
XXIX TOMAS

1921 METŲ GRUODŽIO 19-OJI–
1922 METŲ BIRŽELIO 15-OJI

1921 metų gruodžio 19 d.
Pirmadienis

Tik šiandien sužinojau, kad Vyriausybės deklaracijai Vilniaus klausimu Seimas pritarė ir patvirtino ją be jokių išlygų, turinio ar formos pataisų, be papildymų. Tad ir visas tezes, esančias deklaracijoje apie Vilniaus krašto autonomijos teises, Seimas iškilmingai pripažino. Iš principo ši deklaracija daro gerą įspūdį. Ji labai skiriasi nuo pernai skaitytų Krupavičiaus ir Sleževičiaus pranešimų. Šiedu veikėjai anksčiau nekalbėdavo apie žmonių teises, visiškai ignoravo teigiamą programos dalį Vilniaus atžvilgiu ir visą sudėtingą Vilniaus krašto problemą paversdavo vien priekaištais dvarininkams. Reikia pripažinti, kad Lietuva, vertindama Vilniaus problemą, pažengė toli į priekį. Pernai, kai Vilnius buvo lietuvių rankose, lietuviai – tiek visuomenė su labai nedidelėmis išimtinis, tiek Vyriausybė – nieko nenorėjo girdėti apie autonomiją arba kokias nors išskirtines Vilniaus krašto teises. Kai aš rašiau savo neišleistos brošiūros rankraštyje apie tai, kokia turėtų būti Lietuvos politika Vilniaus krašto atžvilgiu, dabartinis užsienio reikalų viceministras Klimas, kuriam Purickis davė paskaityti mano rankraštį, palaikė jį pavojingu bandymu skleisti federacines tendencijas. O kai Lenkų informacinio biuro[1] atstovai – Zygmuntas Jundzilas, ko gero, Aleksandras Meištovičius (dabartinis Želigovskio įpėdinis Vilniuje) ir dar kas nors trečias (Konstantinas Zyberk-Pliateris[2], Velhorskis[3],

1. Informacinis biuras prie Lenkų deputatų frakcijos Lietuvos seime, įkurtas Kaune 1920 m. Jam vadovavo Kazimieras Jančevskis (Kazimierz Janczewski) ir Eugenijus Romeris.
2. Pliateris-Zyberk Konstantinas (Zyberk-Pliater Konstanty; 1886–1956), dvarininkas, Kurtuvėnų dvaro savininkas, vienas žinomiausių lenkų visuomenės veikėjų Lietuvoje, korporacijos „Lauda" Kaune organizatorius, vienas iš draugijos „Pochodnia" įkūrėjų.
3. Velhorskis Liudvikas (Wielhorski Ludwik; 1885 – 1953), lenkų visuomenės veikėjas Lietuvoje, *Kauno dienos* (*Dzień Kowieński*) publicistas, istorikas, tyrinėjęs lenkų ir lietuvių santykius, daugelio mokslinių publikacijų Lietuvos istorijos ir etnografijos temomis autorius.

4 TRIMITAS № 50 (70)

Vyriausybės Deklaracija Vilniaus Seimo klausimu.

Skaityta Ministerio Pirmininko Steigiamojo Seimo š. m. gruodžio 17 d. posėdy.

Gerbiamieji Steigiamojo Seimo nariai!

1920 metų spalių 15 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė turėjo garbės Jums pareikšti, kad klausimas dėlei lenkų okupantų mūsų Rytų sričių užgrobimo yra atiduotas Tautų Sąjungos Tarybai išspręsti.

Kokioj padėty tasai dalykas yra, Vyriausybė turės progos kitu kartu pranešti.

Dabar gi mes stovime akyvaizdoje naujo okupantų pasikėsinimo prieš mūsų Valstybės teises. Net nelaukdamas, kol Tautų Sąjunga tars spaskutinį žodį mūsų byloje, Lenkijos Steigiamasai Seimas š. m. lapkričio 16 d. nutarė daryti rinkimus kaikuriose okupuotose Lietuvos vietose, būtent Lydos ir Braslavo apskričiuose. To paties mėnesio 30 d. vadinamoji Viduriniosios Lietuvos valdžia, kuri 1920 m. rudenį Lenkijos karo vadovybės tapo sudaryta nelegaliniu keliu, yra paskelbusi rinkimus į Vilniaus seimą, kuris turėtų būti sušauktas 1922 m. sausio 8 dieną.

Tai yra dar vienas okupantų nelegalis aktas, kuriuomi norima sudaryti įvykusį faktą prijungimo Lietuvos Rytų prie Lenkijos. Norima pasinaudoti falsifikuota gyventojų valia. Tas seimas renkamas nenormaliėmis sąlygomis. Daug žmonių, kurie turėtų teisę balsuoti, ištremti ir negali rinkimuose dalyvauti. Da ug atgabentų iš svetur, svetimų mūsų šaliai žmonių, balsuos tuose rinkimuose. Nėra susirinkimų, spaudos ir agitacijos laisvės. Persekiojama ir varžoma netinkamos okupantų valdžiai įstaigos ir žmonės.

Tokiomis sąlygomis šalis negali išreikšti „savo laisvos valios. Tokie rinkimai ir patsai seimas, jeigu jis ir įvyktų, negali buti Lietuvos Respublikos Vyriausybės pripažinti.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė prieš tokį pasikėsinimą ant teisių mūsų Valstybės ir dalies jos gyventojų griežtai

Vyriausybės deklaracija dėl Vilniaus seimo, faksimilė. *Trimitas*, 1921, gruodžio 24, nr. 50.

Jančevskis[4] arba Lukomskis[5]) per specialią audienciją pas Grinių pateikė savo išvadas vien tik Vilniaus krašto autonomijos, jos buvo išklausytos labai nenoriai ir ypač Purickio išjuoktos ir nepaisomos. Valdant Vilnių lietuviams, tokie ponai, kaip tuometinis Vilniaus apygardos teismo pirmininkas p. Kalnietis[6], nesutiko net su nedideliu prašymu: leisti Vilniaus teismuose advokatams kalbėti nelietuviškai. Net tada, kai šis prašymas buvo oficialiai patenkintas, jie garsiai abejojo, ar galima leisti advokatams teikti paraiškas lenkų kalba! Reikia pripažinti, kad lietuvių laikais Vilniuje veikė ir šviesesni žmonės, pavyzdžiui, komendantas Kurkauskas[7], Žemaitis, Jonynas, Biržiška, tačiau vis tiek baisu prisiminti, kiek anais laikais būta netakto ir klaidų, atrodė neįmanoma pripažinti Vilniaus kraštui autonomijos ir apskritai visa, kas šiandien įtraukta į valstybinę deklaraciją, kurią Vyriausybė paskelbė, o Seimas iškilmingai patvirtino, dar visai neseniai atrodė neįgyvendinama! Prireikė Želigovskio smūgio, kad lietuviai susivoktų, kaip iš tiesų sudėtinga atgauti Vilnių ir kad negalima ignoruoti šio krašto gyventojų, jų nuomonės ir nuotaikos. Tačiau, dėkui Dievui, ši pamoka išmokta. Šiandien Lietuva jau protingai žvelgia į Vilniaus problemą. Kadangi Vilniaus sąjunga su Lietuva ir kartu istorinės teisybės atkūrimas man atrodo būtina, dar labai džiaugiuosi, kad Lietuva pagaliau šioje sudėtingoje situacijoje pasuko teisingu keliu. Ir turiu pripažinti: pasirenkant kelią, didžiulę įtaką valstybei turėjo Žemaitis.

4. Jančiauskas Kazimieras (Janczewski Kazimierz; 1878–1959), dvarininkas, gimęs Raseinių apskrities Blinstrubiškių dvare, lenkų veikėjas Lietuvoje, lenkų komiteto pirmininkas, Kauno miesto tarybos narys, o vėliau jos pirmininkas.

5. Lukomskis Kazimieras (Łukomski Kazimierz), advokatas, Bitaičių dvaro savininkas, Kauno ūkininkų draugijos Šiaulių skyriaus pirmininkas, kartu su Jurgiu Daujotu leidęs *Lietuvos naujienas*, lojalumo Lietuvos Respublikai deklaracijos, pasirašytos dalies lenkų dvarininkų (1920 m. sausio 21 d.), signataras, vėliau Ūkininkų draugijos ūkio gamintojų veikėjas.

6. Kalnietis Vincas (1876–1941), teisininkas, prieš Pirmąjį pasaulinį karą dirbo tyrėju Taline, 1920 m. grįžo į Lietuvą, dirbo Kauno apygardos teisme, vėliau Lietuvos Vyriausiajame tribunole.

7. Kurkauskas Vladas (1895–1970), ūkininkų organizacijų veikėjas. 1920 m. liepą paskirtas Vilniaus komendantu. 1921–1922 m. buvo Aukštesniųjų karininkų kursų lektorius.

Purickio[8] atsistatydinimas jau kelios dienos kaip patvirtintas, tačiau jo vietos dar niekas neužėmė. Šiuo metu daug kalbama apie Balučio kandidatūrą[9], sako, kad jis turi daugiausiai galimybių užimti Purickio vietą. Balutis buvo Užsienio reikalų ministerijos Vakarų departamento direktorius.

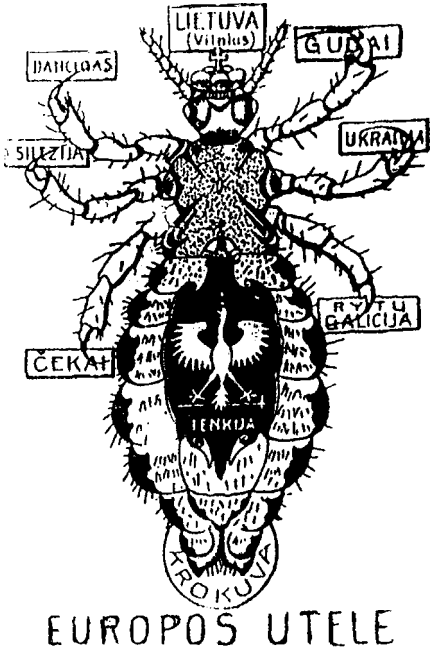
Šiandien Jadzė vėl buvo nuėjusi į traukinių stotį pasitikti Marynios, tačiau ji neatvyko.

1921 metų gruodžio 20 d.
Antradienis

Žemaitis šiandien mane pakvietė 11 valandą į susirinkimą, sušauktą baltarusių iš Rytų Lietuvos reikalų komisijos iniciatyva. Susirinkimas užtruko maždaug iki 2 valandos. Susirinkime dalyvavo: mes trys iš Rytų Lietuvos reikalų komisijos, tai yra jos pirmininkas Žemaitis ir nariai, aš ir Rozenbaumas jaunesnysis, ministras žydų reikalams Soloveičikas, ministras baltarusių reikalams Semaška ir baltarusiai, susirinkimo iniciatoriai – „Baltarusijos Respublikos vyriausybės" ministras pirmininkas Vaclavas Lastouskis ir tos Vyriausybės ministras Cvikevičius. Paaiškėjo, kad baltarusiai tikėjosi, jog susirinkime dalyvaus daugiau žmonių. Jie ėmėsi šios iniciatyvos norėdami pasiūlyti apsvarstyti Seimui du būdus, kurie gali tapti alternatyva Vilniaus krašto prijungimui prie Lenkijos: organizuoti nelegalių peticijų ir nutarčių prieš šio krašto prijungimą prie Lenkijos masinę akciją Vilniaus krašte ir sušaukti kur nors, už Vilniaus krašto ribų, neutralioje teritorijoje, pavyzdžiui, Rygoje, Vilniaus krašto patikėtinių didįjį suvažiavimą tą pat dieną, kurią Vilniuje bus sušauktas Seimas, kad vyktų masiški protestai prieš jo nutartis ir prieš jį patį – šalies valios uzurpatorių. Pasak baltarusių, iki šiol lietuvių politika Vilniaus krašto atžvilgiu nebuvo vienalytė ir neigė bet kokį galimą bendradarbiavimą su baltarusiais, nerodė iniciatyvos imtis kokių aktyvių veiksmų Vilniaus krašte. Buvo panašu, kad lietuvių politika pasidavė determinizmui, vadovavosi tikėjimu, kad pati istorija, be jokių lietuvių pastangų, anksčiau ar vėliau pastūmės Vilnių į Lietuvą. Tik neseniai baltarusiai pajuto, kad lietuviai pradėjo akty-

8. 1921 m. gruodį J. Purickis buvo priverstas atsistatydinti kilus skandalui. Jis buvo kaltinamas žinojęs ir dalyvavęs kokaino kontrabandoje, paslėptoje vagonuose su sacharinu, kuris buvo vežamas kaip Lietuvos pagalba Sovietų Rusijai. Dėl šios priežasties po kelerių metų Tribunole buvo teisiamas dėl spekuliacijos.

9. Balutis Bronius Kazys (1879–1967), diplomatas, visuomenės ir valstybės veikėjas. 1920 m. rugsėjo–spalio mėn. buvo lietuvių delegacijos derybose su lenkais Kalvarijoje ir Suvalkuose pirmininkas. Lietuvos atstovas Varšuvos pasitarime su Tarptautine komisija dėl plebiscito Vilniuje (1921) ir pasitarime su Tautų Lygos Kontrolės komisija (1920–1922).

„Europos utėlė". Karikatūra. *Ragutis*, 1921, nr. 3. Lenkija vaizduojama kaip kraujasiurbė, „prikibusi" prie kaimynų.

viai spręsti Vilniaus problemą, o Vyriausybės deklaracija, pateikta Seimui, bus pirmasis dokumentas, įteisinantis Vilniaus krašto autonomines teises Lietuvoje. Todėl baltarusiai, pateikdami savo projektus, siūlo kartu koordinuoti Lietuvos ir tautinę baltarusių politinę veiklą Vilniaus krašte. Baltarusiai pabrėžia, kad Baltarusijos Respublikos vyriausybė, remdamasi pernai lapkričio mėn. susitarimu su Lietuva dėl ateities taikaus abiejų šalių sienų nustatymo[10], baltarusių šalies formavimo pagrindu renkasi Minską, o ne Vilnių, kurį kartu su Vilniaus kraštu laiko faktiškai priklausančiu Lietuvos valstybei. Todėl siūlydama koordinuoti politinius veiksmus ketina dalyvauti ne kaip Baltarusijos Respublikos vyriausybė, o kaip baltarusių tautinio atgimimo organizatorė.

Diskusija pakrypo dviem kryptimis. Buvo aptariami konkretūs baltarusių projektai – nutarčių ir suvažiavimo organizavimas. Susirinkimo dalyviai laikėsi skirtingos nuomonės apie šių projektų įgyvendinimo ir veiksmingumo galimybes. Kita vertus, aš, išklausęs baltarusių siūlymą, pasidariau bendras išvadas, labiau praktiškas – būtent dėl nuolatinio ir organizuoto įvairių tautinių elementų veiklos koordinavimo Vilniaus krašte. Kaip tik tokių koordinuotų veiksmų iki šiol trūko labiausiai. Tokie veiksmai gali būti naudingi Rytų Lietuvos reikalų komisijai ir prie jos besikuriančiai Rytų Lietuvos tarybai. Mano mintį gražiai išplėtojo Soloveičikas: jis teigė, kad būtent šia kryptimi ir turi būti telkiamos pajėgos. Rytų Lietuvos reikalų komisija yra gera forma, puikus molis, iš kurio galima nulipdyti galingą veiklos priemonę, išvystyti iki okupuotojo krašto (Vilniaus krašto) ministerijos, o Rytų Lietuvos reikalų komisijos tarybai suteikti ikiparlamentinės Vilniaus institucijos įgaliojimus. Belieka pasinau-

10. Kalbama apie 1920 m. lapkričio 11 d. sutartį, kuri buvo pasirašyta kaip Lenkijos ir bolševikų Rusijos Rygos sutarties kontrpriemonė siekiant neutralizuoti pastarosios sutarties punktus, kėlusius grėsmę Lietuvos ir Baltarusijos teritoriniam suverenumui.

doti sąjunga ir suteikti jai tokį turinį ir tokią sandarą, kuri reikalinga visai Vilniaus politikai valdyti. Dabar kaip tik tinkamas metas gauti iš valdžios galimybę kurti autonominę Vilniaus krašto politiką ir atitinkama kryptimi plėtoti Komisiją ir jos Tarybą. Soloveičikas labai teisingai sakė, kad svarbi ne tik organizuota veikla Vilniaus krašte, bet ir ne mažiau svarbu čia Kaune veikti taip, kad Vilniaus krašto poreikiai būtų matomi. Svarbu neleisti, kad Lietuvos valstybės kūrimui įtaką darytų vien šios (Kauno) dalies poreikiai.

1921 metų gruodžio 21 d.
Trečiadienis

Iki pietų dalyvavau Tribunolo teisminiame susirinkime. Janulaitis nedalyvavo, tad jį pavadavo vienas iš Apygardos teismo teisėjų – p. Šurna.

Be to, šią dieną skyriau pasiruošimui išvykti į Bagdoniškį. Jau rytoj ten važiuoju. Ryte nusipirkau dar vieną balandį (baltai mėlyną – pašto balandžių veislės), vešiu dovanų Maryniai, ji neseniai įrengė balandinę. Vakar pripirkau šventinių dovanų Elvyros vaikams (kaleidoskopą, cimbolus, penalą, dažus ir piešimo sąsiuvinį, fejerverkų, medinį žaisliuką Michasiui). Šiuos daiktus supakavau dar iš vakaro, o šiandien Jadzė nunešė lagaminą ir kreželį į traukinių stotį ir paliko juos saugojimo patalpoje. Tad rytoj nereikės samdytis vežėjo. Šiandien miesto stotyje nusipirksiu bilietus (nuo gruodžio 1 dienos bilietai labai pabrango). Kartu šventėms vežuosi ir Jadzę. Iš Kauno išvykstame rytoj vakare, nes, pasirodo, pasikeitė traukinių tvarkaraštis ir į Rokiškį dabar važiuoti tenka ne per dieną, o visą naktį.

Prieš kelias dienas būdamas pas Semašką skaičiau Purickio pasiaiškinimą, kurį jis išsiuntė visiems buvusiems kolegoms ministrams, dėl kontrabandos. Kaip anksčiau minėjau, tai buvo jo atsistatydinimo priežastis. Kontrabandos skandalas pradėtas tirti. Purickis įkliuvo, kai sacharinas ir kokainas surasti diplomatiniuose vagonuose, vykusiuose *via* Joniškis, per Latviją į Rusiją, kaip maisto pagalba badaujantiems Rusijos gyventojams, kartu ten buvo maisto prekės Lietuvos atstovams Maskvoje. Taigi, jo pasiaiškinimas toks: 1917 metų rudens revoliucijos metinių dieną, kai Rusijos valdžia buvo atiduota į bolševikų rankas, per iškilmes rusų ambasadoje Kaune Lietuvos atstovas p. Avižonis[11], Lietuvos vardu sveikinęs Rusiją, pažadėjo, kad Lietuvos vyriausybė skirs du vagonus maisto badaujančiai Rusijos liaudžiai. Avižonis nebuvo įpareigotas dalyti tokius pažadus. Jis neturėjo

11. Avižonis Juozas (1882–?), mokytojas, visuomenės veikėjas. 1921–1922 m. Lietuvos atstovybės Maskvoje sekretorius ir patarėjas.

kreditų, už kuriuos galėtų nupirkti žadėtus produktus Rusijai, atrodė, kad reikėtų atsižadėti iškilmingo Avižonio pažado. Tačiau Rusija šiais pažadais patikėjo, o jos ambasadorius Kaune[12] išsiuntė telegramą Čičerinui[13], jis dėkojo Lietuvos vyriausybei ir t. t. Atsižvelgiant į diplomatinius santykius su Rusija, buvo labai nepalanku atšaukti Avižonio pažadą. Tada Purickis, būdamas užsienio reikalų ministru, pasitaręs su Avižoniu ir kitais, sumanė tokią kombinaciją: kartu su maistu nupirkti ir išsiųsti į Maskvą sacharino partiją, kurią pardavus Rusijoje sugrįžtų pinigai už nuvežtas maisto prekes.

Štai taip bus ir avis sveika, ir vilkas sotus: pažadas bus įvykdytas, o Rusija dėkinga Lietuvai, kuriai ši operacija nekainuos nė cento. Kad šioji versija būtų įtikinama, Purickis pridėjo laiškų Avižoniui ir kitiems citatas. Toks pasiaiškinimas atrodo labai įtartinas. Ką jau kalbėti apie moralinį tokios spekuliacijos aspektą, grįstą kainų skirtumu, ir apie tokiu būdu teikiamą labdarą badaujančiai Rusijai. Juo labiau neverta kalbėti, kaip atrodo šalis, kuri sau leidžia tokias „kombinacijas". Kažin ar Purickio pasiaiškinimas ko nors vertas, nes labai jau neįtikėtinai skamba. Galima manyti, kad Avižonio pažadas buvo sugalvotas manevras paslėpti iš anksto suplanuotai spekuliacijai. Šios spekuliacijos pelnas turėjo siekti per 20 milijonų ostmarkių.

1921 metų gruodžio 22 d.
Ketvirtadienis

Iki pietų dalyvavau Tribunolo susirinkime ūkio reikalams. Apie pietus grįžau namo, suvalgiau ankstyvus pietus ir persirengiau kelionei. Susipakavau paskutinius daiktus, nusiunčiau Jadzę į miestą tvarkyti kelių reikalų ir apie 4 valandą su Jadze išėjome į traukinių stotį. Pagal naująjį traukinių tvarkaraštį keleivinis traukinys, vykstantis į Obelius, iš Kauno išvažiuoja 7 valandą vakaro. Norėjau stotyje būti anksčiau, kad užsiimtume vietas vagone, nes prieš šventes traukiniai esti sausakimši. Pasielgiau teisingai – man pavyko patekti į peroną prieš atvykstant traukiniui, tad susiradau sau ir Jadzei geras sėdimąsias vietas.

12. Aralovas Semionas (1880–1969), sovietų diplomatas, Sovietų Rusijos atstovas Lietuvoje (1920–1921).
13. Čičerinas Georgijus (1872–1936), sovietų diplomatas, 1918–1930 m. užsienio reikalų komisaras.

1921 metų gruodžio 23 d.
Penktadienis

Kelionė išvargino, nes negalėjome išsitiesti ant sėdimųjų suolų. Vagonas visą kelionę buvo sausakimšas. Gerai, kad bent jau nešalome. Be to, labai smarkiai vėlavome. Vakare Kėdainiuose traukinys stovėjo 2 valandas, nes užsidegė priekinė garvežio ratų ašis. Į Radviliškį, o vėliau į Panevėžį atvykome dvi valandas vėluodami. Panevėžyje į traukinį ėmė plūste plūsti keliautojai, skubantys šventėms į Rokiškį. Buvo užimtos ne tik sėdimosios vietos – visi praėjimai buvo užkimšti žmonių ir lagaminų, kad apskritai pajudėti neįmanoma. Nuo Panevėžio iki Rokiškio traukinys ilgiau stoviniavo stotyse, nei važiavo.

Tad Rokiškyje vietoj 7.30 ryto atsiradome tik apie vidurdienį. Mane pasitiko Marynia rogėmis, o jaunoji Elvyros vaikų mokytoja – panelė Sofija Gerkovičuvna[14] – atvyko pasiimti Jadzės ir mano daiktų. Ši panelė, dvidešimt kelerių metų, privataus advokato iš Biržų dukra, paliko labai gerą įspūdį. Itin patraukli, natūrali, gerai išauklėta, lengvai sugyvenama. Elvyros vaikai labai apsidžiaugė žaisliukais, kuriuos jiems atvežiau.

TRIMITAS

TĖVYNES GYNĖJŲ LAIKRAŠTIS

Eina kas savaitė šeštadieniais
Kaina Lietuvoj { numeriui 2 auks. / 1 mėnes. 8 / metams 96 "
Užsieniuose ir Amerikoj { numeriui 10 centų / metams 4 doler.

Skelbimų kainos: Petito eilutė 2 auks.
Redakcijos ir administrac. adresas: LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGA Laisvės Alėja Nr. 26, Kaune.

Nr. 50 (70) | Kaunas, 1921 m. Gruodžio m. 24 d. | II metai.

Rinkimai į Vilniaus seimą.

Balsavimų laisvė.

Karikatūra pašiepia rinkimus į Vilniaus seimą. *Trimitas*, 1921, gruodžio 24, nr. 50.

1921 metų gruodžio 24 d.
Šeštadienis

Kūčių diena. Rytą su panele Sofija ir dviem vyresniais Elvyros vaikais – Helcia ir Andžejumi – nuvažiavome į Gojų[15] eglutės. Gražu dabar važiuoti rogėmis, oras toks švelniai gaivus, tad pasivažinėjimas teikia didžiulio malonumo. Ilgai vaikščiojome po jauną mišką Karveliškėse, ieškodami tinkamos eglutės. Išsirinkome labai gražią ir nemažą. Patys iškirtome ir parsivežėme namo. Eglė buvo aukšta, tad patrumpinome ir pastatėme didžiajame kambaryje. Panelė Sofija ėmėsi ją puošti.

Kūčių vakarienę valgėme šeimos rate. Tai reiškia – Elvyra, Marynia, aš ir vaikai: Helcia,

14. Zofja Siedkowiczówna.
15. Miško pavadinimas.

Andžejus ir Michasius. Vienintelė ne šeimos narė buvo Sofija, nors Bagdoniškyje ji gyvena neseniai, čia apsiprato ir susigyveno taip, kad, atrodo, yra artimas šeimai žmogus.

1921 metų gruodžio 25 d.
Sekmadienis

Rytą visas mūsų dvaras, išskyrus vaikus, išvyko į Kriaunų bažnyčią. Kadangi mišios bažnyčioje labai ankstyvos, išvažiavome labai anksti. Marynia mus pažadino 5 valandą ryto. Pirmose rogėse, didžiulėse ir plačiose, į kurias buvo įkinkyta Barka, važiavo Elvyra ir Marynia. Antrose rogėse – mažesnėse – aš su panele Sofija ir ji vadeliojo, o trečiose – samdinys Gavelis vežė tarnaites Anusią Krasovską ir Verusią. Bažnyčioje kaip tik vyko antrosios mišios – giedamos. Išklausę nedrįsome pasilikti trečiose mišiose, sumoje, nes bažnyčioje buvo šalta, o po sumos dar turėjo skaityti pamokslą ir laikyti mišparus. Tad savo noro ta proga aplankyti ir kleboną neįgyvendinome. Iš bažnyčios nuvykome į Kriaunų dvarą pas Lisandrą, pas kurį seniai planavau užsukti. Pas jį viešėjome trumpai. Marynia Lisandrą pakvietė vakare į Bagdoniškį, taip pat jo seserį p. Florovą ir svainį p. Florą. Taigi jie atvyko vakare ir, didžiam neišsimiegojusios Elvyros nusivylimui, viešėjo iki 11 valandos vakaro. Lisandro viešnagė gana išvargino, mat jis kalba vokiškai, o mes nepakankamai gerai mokame šią kalbą. Be to, Lisandras kalba greitakalbe, nepaprastai sunku jį suprasti. Tačiau kaimynas jis geras, daug padeda Elvyrai ir Maryniai. Jo galvoje nuolatos kirba mintys, įvairūs projektai, net nemažai grynųjų turi jiems įgyvendinti, vis dėlto panašu, kad jam reikia labai daug laiko, kol mintis virsta kūnu. Lisandro svainis Floras, viešintis čia kaip rezidentas, vis svajoja apie vienokį ar kitokį verslą. Iš pradžių nori pabandyti atidaryti aliejaus spaudyklą – jau net ir specialią įrangą atsigabeno.

Panelė Sofija Gerkovičuvna, Marynia su ja kur buvus kur nebuvus vis pajuokauja, kad ši galėtų tapti Lisandro žmona, regis, kalbas rimtai paėmė į širdį. Pasipuošusi pagal Marynios patarimus vis viliasi, kad Lisandras į ją kreipia ypatingą dėmesį ir dar pavydi dėl mano dėmesio. Marynia, regzdama tokias intrigėles, linksminasi. Panelė Sofija, gera ir miela, nekvaila, taktiška, bet turi vieną silpnybę, ko gero, bendrą visoms panelėms, kurioms per dvidešimt – lengvai patiki įvairiomis vedybinėmis ir meilės perspektyvomis. Ji svajoja apie artimus santykius su kitos lyties atstovais, ilgisi šeimyninio gyvenimo, ir mintys apie vyrus neišeina jai iš galvos. Iš tokio amžiaus panelių itin lengva pasišaipyti ir neblogai pasilinksminti dėl jų naivumo. Nėra nieko lengviau, nei įkalti joms į galvą, ką tik nori, ir jos tikės,

kad vienas ar kitas vyras be proto jų geidžia. Šios fiziškai nepaliestos panelės, kurias mergystė ima slėgti, auga tarsi prisirpęs vaisius ir dega svajonių ugnimi. Svajonės, virtusios vizijomis, visiškai apakina ir jos, iš šalies žiūrint, tiesiog limpa prie vyrų. Be to, kiekviename vyre įžvelgia aistrą, kuria liepsnoja pačios. Lisandras, aš, kaip ir kiekvienas kitas, yra panelės Sofijos vizijų ir jaudulio objektas. Tačiau šios savybės netrukdo įžvelgti, kad panelė Sofija yra labai kilni ir miela mergina.

1921 metų gruodžio 26 d.
Pirmadienis

Pavalgę ankstyvus pietus išvykome pasisvečiuoti į Gačionis. Vienose rogėse važiavo Elvyra ir Marynia su samdiniu Zamulevskiu, kitose aš, aišku, su panele Sofija. Nuostabu tokiu metu važiuoti rogėmis – puikus kelias ir laikas tokiems pasivažinėjimams. Gačionyse sutikome gausią Rosenų šeimą. Be Piotro Roseno su žmona ir vaikais, buvo panelė Ana Pisaniova su kvailoka dukra Terenia ir Marysia Stavska su savo trim vaikais. Buvo atvykęs kalėdoti ir pasilikęs pasisvečiuoti Jūžintų klebonas. Erdviame Gačionių dvaro prieškambaryje stovėjo didžiulė, prabangiai išpuošta eglė. Po kalėdojimo uždegė eglutės žvakutes ir visas būrys dvaro ir samdinių vaikų su merginomis tarnaitėmis bei samdiniais vyrais apsupo eglutę ratu. Panelė Pisaniova sėdo skambinti fortepijonu. Klebonas ėmėsi vadovauti linksmybėms ir pasiūlė sušokti figūrinius lietuvių liaudies šokius, vaizduojančius ūkio darbus ir tam tikrų augalų auginimą, pavyzdžiui, „aguonėlę“ ir kitus.

Neblogai praleidome laiką Gačionyse. Man teko rūpintis panele Sofija ir jai asistuoti – nebuvo sunku ir nereikėjo ypatingų pastangų. P. Ana Pisaniova sumanė panelei Sofijai, pelniusiai visų simpatijas, pripiršti p. Juzefą Stavskį iš Anapolio, pagyvenusį žmogų ir našlį, tačiau labai turtingą ir dorą. Iš tiesų, mintis puiki. Nusprendėme ir vėl atvykti į Gačionis, kur panelė Sofija susitiktų su Juzefu Stavskiu.

Po vakarienės grįžome į Bagdoniškį. Čia sutikau Marysią Stavską, Rosenaitę, mūsų bendražygę ir bičiulę; ligi šiol mudu vienas į kitą kreipiamės „tu“. Nebuvau jos matęs kelerius metus. Apskritai tik kartą ją po vestuvių mačiau. Neseniai ji su vyru ir vaikais sugrįžo iš Rusijos. Vis dar atrodo patraukliai. Dvi jaunėlės jos dukrytės – Anulka ir Marysia – gražios, apskritai visi trys vaikai labai mandagūs ir mieli. Marysia kilusi iš lenkų dvarininkų šeimos, o ištekėjo už lietuvių valstiečio Stavskio. Tuomet jos vedybos buvo sukėlusios skandalą, kurį itin skaudžiai išgyveno jos tėvai, broliai, seserys ir papiktino visus kaimynystėje gyvenančius dvarininkus. Tai buvo mezaliansas, pažeminęs Rosenus ir kėlęs pasipiktinimą tarp lenkų dvarininkų. Dar didesnį pasipiktinimą sukėlė žinia, kad susikūrė ši šeima ne dėl meilės, o dėl pa-

prasčiausio atsitiktinumo, apgaubto paslapties. Buvo kalbama, kad galbūt Stavskis suvedžiojo Marysią, o gal jis ją vedė dėl to, kad ją suvedžiojo Eugenijus Falejevas[16]; jį Marysia buvo įsimylėjusi. Jeigu Marysia būtų ištekėjusi už kokio vyro, gyvenančio toli ir nepažįstamo, tuomet nebūtų kilęs toks didelis „skandalas" tarp aristokratų, kaip kad dabar, kai jos vyras gyvena visai šalia ir visi žino jo valstietišką luomą. Juk ne už kilmingųjų ištekėjo ir mano dukterėčios – Eva Romerytė-Mejerienė[17] ir Irena Prušanauskaitė-Venglovskienė[18], tačiau jos tuokėsi jau karo laikais, kai aristokratiškos tradicijos ėmė griūti. Be to, Mejeris ir Venglovskis yra „lenkai", lenkų karininkai, žmonės, apie kurių kilmę niekas nieko nežino. Elizka Komorovska niekaip negali apsiprasti su Mejerio pavarde ir liautis gėdytis santuokos. Vis dėlto pirmuoju atveju buvo dar baisiau, nes ir laikai kiti, ir Stavskis – lietuvis, vadinasi, valstietis (šiuo atveju lenkų dvarininkams šleikštulį kėlė ne vedybos su lietuviu, nors jie buvo nekenčiami, o valstietiška jo prigimtis), pagal išsilavinimą lyg ir fotografas; apie jį sklandė įvairios nuomonės, beje, santuokos genezė buvo labai įtartina. Marysios ir Stavskio vaikai turi dvi tautybes, dažnai taip nutinka mišriose šeimose. Marysia save laiko lenke, be to, nepamiršta ir savo kilmingo kraujo, tad irgi ne itin mėgsta lietuvius, ko gero, dar labiau už kitus, nes dėl santuokos buvo numesta į jų lygmenį. Marysia skiepija vaikams lenkiškumą ir „geresnės prigimties" sąvokas, o gamta ir jos santuokos logika paverčia juos lietuviškais vaikais. Tautiškumo problemą Marysia planuoja išspręsti taip: sūnų išleisti į lietuvių gimnaziją ir paleisti lietuviškais keliais, o dukrytę auklėti pati pagal motinos tradicijas.

1921 metų gruodžio 27 d.
Antradienis

Vakaras. Bagdoniškis. Sėdžiu savo kambaryje, viršuje. Tame kambaryje, kuris priklauso man jau dvidešimt kelerius metus; jo sienos matė, kaip augau, kaip iš berniuko virtau jaunuoliu, vyru – jaunu, subrendusiu, pagaliau dabar mato sulaukusį vidutinio amžiaus. Atvykus į Bagdoniškį, šis kambarys priklausydavo man. Viskas pasikeitė mano gyvenime – tik šis kambarys vis dar tas pat, tik jį vienintelį Bagdoniškyje atrandu ir jaučiu, kad jis labai savas. Čia šilta ir tylu. Už sienos girdėti vien vėjo, keliančio pūgas, siausmas. Vėjas šėlsta senųjų liepų ir jaunųjų uosių viršūnėse, o dejonės kamine suteikia žavesio šilumai ir mano vienišai širdžiai. Medžiai ošia,

16. Eugeniusz Falejew.
17. Meyer Ewa Helena (1898–?), Marynios ir Vytauto Römerių dukra. 1920 m. ištekėjo už lenkų kariuomenės majoro Konstantino Mejerio (Konstantyn Meyer) ir apsigyveno Varšuvoje.
18. Prušanovska Helena (Irena, Pruszanowska-Węgłowska; 1897–?), M. Römerio dukterėčia.

vėjas kaukia įsisukęs į laukus ir kažką švilpauja bandydamas prasibrauti vidun pro orlaidę. Klasikinis Bagdoniškio vėjas, kuris čia beveik niekados nenutyla! Viršutinis naujo Bagdoniškio namo sparnas, stovintis ant plokščios kalvos viršūnės krašto, po kuria driekiasi Kriaunų žemuma, Pokenės pelkės ir Sartų ežeras, atsisukęs tiesiai prieš vėją, kuris visada daužosi į namų sienas. Žiemos pūgos, virstančios nuostabiu uraganu, čia normalus reiškinys.

Turiu įprotį duoti užgesinti degtukus panoms. Žinoma, taip elgiuosi tik su tomis panelėmis, kurias geriau pažįstu ir su kuriomis sieja tam tikras pasitikėjimas, o su kaimo mergomis (panomis) kasdieniuose santykiuose gana dažnai nutinka. Taip juokauju ir išbandau jų moteriškumą. Juk degtuko ugnis simbolizuoja karštį, įkvėpimą, emociją, gyvastį. Vis dėlto Moteris – nepaisant idealistinio poetų vaizdo – gesina bet kokį vyrišką karštį, užgesina jame ugnį, fiziškai ir psichiškai suvaldo. Moteris tokį aiškinimą dažniausiai ginčija. Nieko čia nenuveiksi, nes moters prigimtis nulemia. Ji nepakenčia savo prigimtimi to vyriško užsidegimo, liepsnojimo, jeigu jis nenukreiptas link Jos ir į Ją. Ji pavydi TOS ugnies ir nenurimsta tol, kol Jos neužgesina ar neapvaldo.

Paimkime ir pašalinkime iš savo gyvenimo visas moteris: tikrai visa žmonių giminė, susidedanti vien iš vyrų, išmirtų per vieną kartą. Tačiau ar tuomet vyrai nesukurtų didžių, nemirtingų darbų, nes išlaisvinta vyriška energija, neapvaldyta moters, persikūnytų į meno kūrinius, technikos išradimus, mokslinę mintį? Iš tikro kokią vertę visa turėtų, jeigu nepaisant atsiradusios nenusakomos kūrybinės energijos išnyktų žmonių giminė?

Ar galime įsivaizduoti Jėzų Kristų su žmona ir vaikais? Ar būtų Jis tuomet sukūręs savo Didįjį Kūrinį, ar būtų išpirkęs Žmonių kaltes per visišką kančios nukryžiavimą! Kaip tik tuo remiasi Katalikų bažnyčios kunigų celibatas. Moteris apvaldo ir taip gesina vyro ugnį, subergždindama laisvą kūrybinį jo pradą, pakirpdama jam sparnus didžiajam skrydžiui. Vis dėlto šiame vaidmenyje Ji įvykdo labai subtilią ir garbingą funkciją. Kaip tik ji virsta stebuklingu įrankiu gesindama vyrišką karštį, paversdama jį žmonių giminės pratęsimu, užtikrindama nemirtingąjį giminės tęstinumą, gelbėdama gyvenimą nuo mirties. Kaip tik dėl moters gyvenimas nugali mirtį, Jos kilniosios misijos kaina randasi kad ir mažiausio skrydžio tęstinumas, o derlingumas įveikia bergždumą.

Klasikinė moteris, tikra moteris – visuomet priešinasi tam, kas didinga; nemėgsta ji ugnies, užsidegimo, nekenčia šviesos ir įkvėpimo, kurie jai trukdo ir ją žlugdo. Jos simbolis, Jos karalystė – naktis ir meilė, tad todėl ji nuolat ieško, kaip išsivaduoti iš šviesos, ugnies, kaitros, jėgos ir energijos, kaip ją užgesinti, nes tik taip ji gali išreikšti savo esmę.

Moteris yra antitezė to, kas kilnu, stipru, aišku, nuostabu ir kas išreiškia vyriškojo Prado esmę. Kaip tik tokia ji ir privalo būti, nes kitaip nebus trokštamos dviejų pradų sintezės.

1921 metų gruodžio 28 d.
Trečiadienis

Neįmanoma atsiginti svečių. Kai atvykstu į Bagdoniškį, noriu kaimiškos namų ramybės ir poilsio, nesuvaržyto žodžiu „reikia" ar kitokia prievarta. Kiekvienas svečias daugiau ar mažiau tą ramybę drumsčia. Bagdoniškyje laiką leidžiu visiškai nieko neveikdamas, tingiai ir neįpareigojančiai. Rašau tiktai dienoraštį, daugiau nieko. Kartais važiuodamas į Bagdoniškį kuriu kokio straipsnio, darbo projektą, kai čia atsirandu – nemoku ir nenoriu imtis darbo. Kartais – vien iš būtinybės – atlieku kokias nors pareigas, išklausau kokių prašymų arba turiu padėti sesėms patarimais.

Daugiau nieko veikti savęs neverčiu ir laiką leidžiu be jokios programos ar pareigos. Žaidžiu su vaikais įvairius žaidimus – šita veikla visada domina, o vaikai ir panelė Sofija mėgsta juoktis iš mano sąmojo. Stebiu, kaip sesės tvarkosi ūkyje, kartu einu pas gyvulius, taip praeina dar viena diena. Tačiau vis atvyksta kokie nors svečiai, su kuriais leisti laiką neretai dar ir nuobodu.

Šiandien buvo Kriaunų kun. klebonas, iš Kavoliškio atvažiavo Elizka su Hektoru ir Juleku. Paprastai svečius čionai aš traukiu. Tačiau Komorovskiai pasirodė ne tik dėl manęs. Jie turėjo reikalą: Hektoras pardavė Kumšas Michasiaus Kligio uošviui už 3000 dolerių, tad atvažiavo atsakyti nuomos Kumšų nuomininkei Nemickai. Būtina, kad ji atsisakytų teisių į nuomą, nes antraip neįmanoma parduoti valdos. Nemicka atsisakė nuomos už 3000 markių ir keliasdešimt pūdų rugių. Vis dėlto nesu tikras, ar Hektorui pavyks parduoti žemę, nes jis bandys gauti leidimą 15 dešimtinių (didesniam plotui praktiškai neįmanoma leidimo gauti), o kitą Kumšų dalį nori išnuomoti 36 metams. Man atrodo, šis sandoris bus sudėtingas dėl įstatymų, susijusių su agrarine reforma[19]. Gaila Kumšų, nes Elvyrai, o ypač Maryniai, jos būtų puikus jų palikimo dalių papildymas, daug svarbesnis už kažkokį Stačiaragį, kurį šiandien turi Elvyra. Vis dėlto jeigu jau Kumšos turi būti parduotos, geriau, kad patektų į Kligių šeimos rankas, nei atitektų visiškai svetimiems žmonėms, nes su Kligiu Elvyra galės kartais dėl ko nors susitarti, ir kaimynystė bus gera. Dvarininkai, bent jų dauguma, ypač Komorovskiai, vienu atžvilgiu mane labai erzina:

19. 1920 m. spalio 30 d. Seime buvo priimtas įstatymas apie privačias žemės valdas, pagal jį tiesiogiai vienas valdytojas galėjo turėti iki 77 ha. Visa kita valdoma žemė turėjo atitekti valstybei ir būti perduota bežemiams ir mažažemiams.

jie ne tik nusiteikę neigiamai Lietuvos atžvilgiu, bet ir niekina visa, kas valstietiška ir lietuviška. Labai liūdna regėti tą panieką, norą sutrypti viską, kas savita, individualu mūsų šaliai, kurioje, beje, ir šie ponai gyvena. Ši panieka, šis piktybiškumas, savos šalies trypimas yra nenormalus ir labai liūdnas reiškinys, nes tai tas pats, kas savo lizdo niekinimas, juk jų taip niekinama Lietuva yra šių žmonių lizdas ir vienintelė buveinė. Liūdnos ir tuščios turi būti širdys tų žmonių, kurie nejaučia jokio meilės ryšio juos supančiai aplinkai – tokie tik akmenį užanty nešiotis gali. Kokie vis dėlto jie vieniši ir nelaimingi! Jų santykis su šalimi tik egzotinis ir materialus, be pilietinių pareigų. Kiek laimingesni už juos yra lietuviai – kiekvienas lietuvių inteligentas, mylintis šią šalį, džiaugiasi kiekvienu jos laimėjimu ir išgyvena dėl jos nesėkmių. Lietuvai ne visada gerai sekasi, tačiau tie, kurie ją myli, nori taisyti klaidas, džiaugiasi jas pastebėję ir galėdami ką nors vardan savo šalies nuveikti. Liūdna padėtis! Dvarininkų atsiribojimas, žmonių vertinimas pagal turimo turto kiekį iš šalies išgujo pilietinį aristokratijos instinktą ir pavertė ją svetima savo liaudžiai, blogesne už kolonistus.

1921 metų gruodžio 29 d.
Ketvirtadienis

Ši diena labai tyli. Joks svečias, joks žmogus nesudrumstė ramybės. Bagdoniškis ruošiasi vestuvėms. Veda senasis Jonas Kligys. Po savo mylimos Emulkos mirties 1919 metais tapo našliu. Vienintelis sūnus Michasius pernai vedė turtingą ūkininkų dukrą, kuri gavo kraičio ir jam padovanojo puikų dvarelį už Rudelių. Michasius Kligys jau susilaukė sūnaus, kurį pakrikštijo Algirdo vardu. Po sūnaus vestuvių senasis tėvas Jonas Kligys, dar stiprus vyras, penkiasdešimt kelerių metų, pasijuto vienišas ir apleistas. Tad nors ir labai gražius prisiminimus apie mirusią žmoną Emiliją išsaugojo, vis dėlto galvoje ėmė suktis mintys apie vedybas. Ilgai svyravo ir mąstė, o kadangi turi turto – Bagdoniškio valako ūkininkas, – merginoms ir našlėms yra neblogas kąsnelis. Tarp kandidačių buvo našlė Nemicka, Kumšų nuominink ė, pasiturinti ir stipri ūkininkė, ir Elvyros tarnaitė – mūsų Bagdoniškio virėja Marytė Pagirytė, pusės valako ūkio savininko iš Ažubalio dukra. Jai per trisdešimt, visai graži, bet nutukusi mergina, nors, kita vertus, švelni, gera ir nekvaila. Ilgai mąstęs Kligys neseniai priėmė sprendimą: vesti Marytę. Dar šią savaitę turi važiuoti pas kleboną ir pakalbėti apie vestuves; jas nori iškelti kuo greičiau, be užsakų. Tai vedybos iš išskaičiavimo – *un mariage de convenance*[20], tačiau grįstos abipuse

20. *Un mariage de convenance* (pranc.) – meilė iš išskaičiavimo.

simpatija ir nuoširdžiu jaunosios dėkingumu. Jonas Kligys – turtingas ūkininkas, labai tvarkingas ir gerbiamas. Mūsų santykiai labai geri. Prisimenu jį jaunystėje, dar anuomet, kai gyvas buvo tėvas – senasis Justinas Kligys, jau, berods, 20 metų miręs. Visiškai kitaip atrodė jo meilės reikalai prieš 30 metų, kai jaunas vaikinas mergino pirmąją žmoną Emilija Tičkutę, dirbusią pas mus kambarine. Tuo laiku jis kraustėsi iš proto dėl meilės ir pavydėjo savo išrinktosios nežmoniškai. Bėgiojo paskui Emilytę, vakarais po langais tupėdavo ir klausydavosi, ką ji veikia, šnipinėjo ir tūnojo prie jos namų naktimis, įtarinėjo, kad flirtuoja su liokajumi iš Antanašės Izidoriumi Krasovskiu, kurio nekentė, ir ketino pasamdyti ką nors, kas jį sumuštų. Tai buvo „*un mariage d' amour*"[21].

1921 metų gruodžio 30 d.
Penktadienis

Planavau su Marynia važiuoti į Gojų, tačiau Marynia neišsiruošė. Elvyra su panele Sofija buvo nuvykusios į Rokiškį sumokėti mokesčių ir atiduoti Bagdoniškio rekviziciją į intendantūrą.

Elvyra iš Rokiškio parvežė paštą. *Lietuvių balsą* – opozicijos, vadovaujamos Smetonos ir Valdemaro leidinį, kuris nuo lapkričio pakeitė uždarytą *Lietuvos balsą*. Vietoj pastarojo imta leisti *Tautos balsą*[22].

Šiemet žiema labai gili. Nuo lapkričio pradžios laikosi šaltis ir sniegas. Jau apie 10 dienų oras švelnus, o temperatūra apie nulį – kartais pakyla aukščiau, o kartais nukrenta žemiau, bet vis sninga ir sniego daugėja. Keliai užpustyti, o pusnys kasdien didėja.

1921 metų gruodžio 31 d.
Šeštadienis

Baigiasi metai. 10 valanda vakaro. Brūkštelėsiu kelis žodžius dienoraštyje ir eisiu miegoti. Naujieji metai mane užklups miegantį, o kai prabusiu, jau bus 1922-ieji. Ko palinkėti Naujųjų proga? Sau – nedaug: asmeniniame gyvenime pasiekiau tokį lygį, kad sau jau nelinkiu nieko pozityvaus. Galiu tik pasakyti, ko sau nelinkiu, o tokių dalykų, kurių linkėčiau ir kurie galėtų išsipildyti – nėra. Turiu vieną linkėjimą, kad nenutiktų kas nors baisiau už mirtį, nes yra ir už mirtį baisesnių dalykų. Mirtis,

21. *Un mariage d' amour* (pranc.) – vedybos iš meilės.
22. *Tautos balsas* – tautinės minties leidinys, ėjęs Kaune nuo 1921 m. gruodžio, redaktorius – A. Smetona. Leidinį uždarius 1922 m. sausį, pradėtas leisti *Tėvynės balsas*.

mano nuomone, mažiausias blogis ir jos visiškai nebijau. Lai ji ateina! Nesimeldžiu, kad mano gyvenimas tęstųsi, netrokštu jo. Myliu gyvenimą, tačiau ne savo asmeninį. Kas man buvo skirta gražaus patirti, tą Dievui leidus jau patyriau. Dievas man į rankas davė sklidiną ir gardžią gyvenimo taurę, kurią jau išgėriau. Na, šiandien maldauju vienintelės malonės: norėčiau rinktis verčiau mirtį nei nelaimę. Šiaip ar taip, mano asmeninis gyvenimas jau baigtas. Dar gyvas mano kūnas ir gyva aistra, tačiau gyvenimo tikslo nebeturiu. Tad mirčiai esu visiškai abejingas. Į savo gyvenimo praeitį panardinęs žvilgsnį – su didžiuliu dėkingumu ir giliu meilės jausmu iš mirties šešėlių sugrįžta daug epizodų ir mielų man žmonių, tarp jų tarsi du dideli kelrodžiai, tarsi brangakmeniai Mama ir Ana[23]. Vien už jas tave, mano Dieve, myliu.

Karščiausiai šiais metais trokštu, kad Lietuva atgautų Vilnių, kad įsivyrautų taika tarp lenkų ir lietuvių ir Lietuva su Lenkija susitaikytų. Žinau, tai nelengva, tačiau palinkėti juk galiu. Nesitikiu, kad susitaikymas įvyks greitai, ir manau, neįmanoma, kad jis įvyktų jau 1922 metais, net jeigu ir stotų formali taika. Taika labiau priklauso nuo Lenkijos nei nuo Lietuvos, tačiau Pilsudskio Lenkija taikai nepasiduos. Pilsudskį myliu ir gerbiu. Jis gimė dvarininkų šeimoje Švenčionių apskrityje, augo Vilniuje. Iš šalies išvažiavo būdamas labai jaunas ir labai seniai, šiuolaikinės Lietuvos jis nepažįsta ir nesupranta, juolab kad visi visuomenės procesai įvyko tada, kai jis jų gyvai nebematė. Jo sieloje gyvena senoji dvarininkų lenkų Lietuva, ją jis myli ir vardan jos pasiryžęs didžiulėms aukoms. Kitokios Lietuvos jis nepažįsta ir nejaučia, tad nemoka ir negali jos įtraukti į savo politiką. Štai čia ir slypi didžioji jo Lietuvos politikos klaida, kuri turės patirti fiasko. Lenkija, sustiprinta liaudies veiksnių Rytuose ir dėl to natūraliai nepriklausomų šalių – lietuvių, baltarusių, rusų, latvių žemėse, – taptų kaimyninių gyventojų susitikimų vieta, jų centru, politiniu jų koalicijos lyderiu. Pilsudskis to trokšta ir mano, kad būtina koalicija, kurios centrinis ir vienijantis vaidmuo tektų Lenkijai, tačiau neranda kelių, vedančių į tikslą, ir neturi rakto nuo paslapčių skrynios. Jis turi viską, išskyrus „aukso ragą" (Vispianskis *Vestuvės*), kurį turėjo vykdydamas Lenkijos vidaus politiką. Todėl Pilsudskis neįvykdys savo didžiojo siekio. Kelias negali vesti per dvarininkišką lenkišką Lietuvą ir Baltarusiją (juo labiau sustiprintą lenkų kolonistų, kaip dabar Baltojoje Rusioje, o tik per liaudies Lietuvą (Baltarusiją, Rusiją, Ukrainą) – apie jos egzistavimą Pilsudskis nenutuokia). Kol kas nė vienas lenkų politikos Kolumbas tokios Lietuvos neatrado ir neįsisąmonino.

23. Anna Wolberg.

1922 metų sausio 1 d.
Sekmadienis

Šiandien planavome traukti į Gačionis. Pakvietė į ponios Rosenienės vardines, kurias perkėlė iš penktadienio į šią dieną. Buvo ir kita vizito priežastis – p. Ana Pisaniova sumanė p. Juzefui Stavskiui iš Anapolio pripiršti panelę Sofiją Gerkovičuvną. Juzefas Stavskis dabar jau nejaunas žmogus, jam maždaug 50 metų. Lietuvis, gražaus Anapolio dvarelio Dusetų valsčiuje ties Sartų ežeru savininkas. Jis turtingas našlys, labai taurus mūsų kaimynas. Buvo vedęs medicinos daktarę Gedminaitę iš Dusetų. Mylėjo ją beprotiškai, tačiau ji mirė po kelių bendro gyvenimo metų, vokiečių okupacijos laikais. Su Rosenais susigiminiavo per savo giminaitį, taip pat Juozą Stavskį, vedusį Marytę Rosenaitę. P. Pisaniova sukūrė panelės Sofijos pripiršimo Stavskiui planą pusiau juokais, tačiau šioji mintis patiko ir gačioniškiams, ir mums, tad nebuvo vien tušti juokai. Be to, atrodo, nors panelė Sofija juokauja, jai mintis patinka ir ji nesikrato tokios galimybės. Ji labai norėjo važiuoti į Gačionis.

Kol susiruošėme į Gačionis, pas mus atvyko su vizitu ponai Nefai – p. Jonas Nefas, vokietis, veterinaras, šiuo metu Lietuvos vyriausybės tarnautojas Rokiškyje, ir jo žmona Ava, buvusi Korsakaitė. Su ja susipažino vokiečių okupacijos laikais, kai dirbo vokiečių karo veterinaru. Ją vedė ir pasiliko šalyje. Ponai Nefai pas mus užsibuvo iki sutemų. P. Ava Nefova, po trejų bergždžių santuokinio gyvenimo metų, pagaliau pastojo ir vasarį tikisi gimdyti. Kai Nefai išvažiavo, buvo per vėlu traukti į Gačionis.

1922 metų sausio 2 d.
Pirmadienis

Tyli, rami diena. Vaikai su panele Sofija pradėjo mokytis. Aš iki pietų tvarkiau biblioteką. Po pietų su panele Sofija, Helcia ir Andžejumi išėjome pasivaikščioti. Sniego daug, šilta, lengvas atolydis. Mums patiko vartytis sniege, šokinėti, braidyti ir šiaip išdykauti. Buvome ir Gojuje. Marynia važiavo į Rokiškio turgų ir už pinigus, gautus iš miško pardavimo, nupirko 2 arklius. Elvyra važiavo į Ažubalius pas savo tėvus tartis dėl kraičio. Taip ir prabėgo diena Bagdoniškyje.

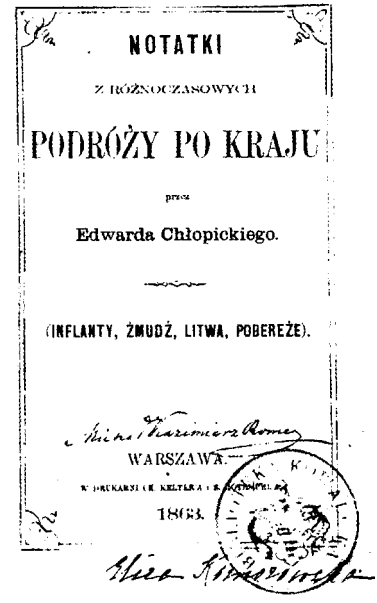
1922 metų sausio 3 d.
Antradienis

Šiandien kartu su Elvyra ir Marynia nuvažiavome į Rokiškį. Vienose rogėse aš su Aleksiejūnu, Stačiaragio nuomininku ir girininku, kitose rogėse – Elvyra su Marynia. Kai išvažiavome, vėjas žarstė sniegą tiesiai mums į akis, o kelias buvo aklinai

užpustytas. Tačiau po truputį dangus ėmė giedrėti, liovėsi pustyti ir kuo labiau artėjome prie Rokiškio, tuo kelias gerėjo. Kol atvykau, kaip reikiant sušalau kojas. Rokiškyje Elvyra ir Marynia turėjo daug reikalų. Elvyra ėjo pas notarą dėl Viveliškių pardavimo Kotunios Prušanovskos vardu, Marynia pas ūkio inspektorių dėl Plytinės nuomos Eigminui, be to, turėjo apmokėti sąskaitas. Aš lydėjau seseris, nes esu teisininkas ir autoritetas daugelyje vietinių įstaigų. Dar pasisvečiavome pas Peisachą Ruchą; jis pavaišino mus arbata, medumi, meduoliais, riestainiais ir degtine. Į Bagdoniškį sugrįžome vakare. Važiuojant namo kelias buvo geresnis. Dangus visiškai giedras, vėjas nurimo, o švelnus šaltukas smarkiai nesikandžiojo.

1922 metų sausio 4 d.
Trečiadienis

Didžiąją dienos dalį tvarkiau biblioteką, kurioje tvyro visiškas chaosas. Mano biblioteka didžiulė. Asmeninį knygyną prieš karą sudarė apie 1200 kūrinių (tikrai ne mažiau nei 2000 tomų). Jis buvo sunumeruotas, tvarkingas, nors sistematiškumo ir trūko, knygos įtrauktos į katalogą. Knygyną sudaro 1901 metais tetos Kazės Tiškevičienės iš Pleščenicų dovanota biblioteka – apie 600 kūrinių, mano a. a. močiutės Vitalijos Römerienės (2 voto[24] Žukovskos), Mamos knygos, keliasdešimt knygučių, atitekusių iš Zigmunto Savickio, ir keli šimtai mano knygų. Vokiečių okupacijos metais visas mano knygynas buvo išmėtytas. Sugrįžęs į Bagdoniškį radau sujauktų knygų šūsnį. Dabar jas renku ir dėlioju pagal senąją numerologiją, tačiau nemažai trūks. Pirmiausia dėlioju knygas „Pleščenicos spintoje"; čia telpa apie 600 pavadinimų. Perku labai patogią spintą knygoms iš Kotunios Prušanovskos; pagal palikimą jai priklauso. Tvarkytis man padeda tarnaitė Jadzė. Kai išvyksiu, pagal senuosius numerius katalogą sudarys panelė Sofija.

NOTATKI
Z RÓŻNOCZASOWYCH
PODRÓŻY PO KRAJU
przez
Edwarda Chłopickiego.
(INFLANTY, ŻMUDŹ, LITWA, POBEREŻE).
WARSZAWA.
1863.

Mykolo Kazimiero Römerio ir jo dukters Elvyros Römerytės Komorowskos autografai knygoje *Notatki z różnoczasowych podróży po kraju przez Edwarda Chłopickiego (Inflanty, Żmudź, Litwa, Pobereże)*, Warszawa, 1863, faksimilė. Yra ir Kavoliškio dvaro bibliotekos ekslibrisas.
Iš Algimanto Muzikevičiaus rinkinių. Dokumentai.

24. Taip pažymėtos antrosios jos vedybos. Kalbama apie Mykolo Römerio tėvo Kazimiero Römerio motiną Kobilinską, Kobilinskaitę Vitaliją (Kobylińska Witalia, Żukowska). Ji buvo ištekėjusi už Mykolo Stepono Römerio. Jam mirus ištekėjo dar kartą už Aleksandro Žukovskio (Alexander Żukowski).

Papos biblioteka Bagdoniškyje buvo didesnė už manąją. Ją sudarė sena ir graži biblioteka a. a. senelio Antano Römerio (mano senelio Mykolo Stepono Römerio pusbrolis) iš Janapolės[25] ir paties Papos knygos. Papos biblioteka buvo padalyta į 6 lygias dalis visiems paveldėtojams. Gavau keliasdešimt kūrinių, kurie papildys mano biblioteką. Papos knygos bus sunumeruotos ir įtrauktos į katalogą. Be bibliotekos, turiu čia didžiulį archyvą – savo ir a. a. Papos. Didžiulę archyvo dalį sudaro laiškai. Mano archyvas, kaip ir biblioteka, taip pat buvo išmėtytas. Tačiau jo tvarkyti dar nepradėjau. Tai bus kur kas sunkesnis darbas, nei tvarkingai susidėlioti knygas.

1922 metų sausio 5 d.
Ketvirtadienis

Vėl didžiąją dienos dalį tvarkiau savo biblioteką. Nors šio darbo dabar neįstengsiu užbaigti, vis dėlto daug jau padariau. Prieš pietus su vaikais važiavau rogėmis į Gojų. Į roges įkinkė seną darbinę kumelę, vadinamą Damute; šiandien ji priklauso Elvyrai. Damutė – seniausia iš visų Bagdoniškio arklių. Vadeliojo Andrius. Aišku, visą dieną linksminau Sofiją ir vaikus.

Elvyra su Marynia beveik visą dieną praleido miške, kiekviena savame: Elvyra Stačiaragio, o Marynia – Mataučiznoje. Per kelias dienas Elvyra ir Marynia iš retinto parduoto miško gavo kiekviena po kelis tūkstančius markių. Miškas ligi šiol yra vienintelis grynųjų pinigų šaltinis. Norinčiųjų pirkti mišką daug, kainą už medieną Marynia su Elvyra kelia kone kasdien, o pirkėjų niekada netrūksta. Jų ne tik netrūksta, bet ir per daug. Valstiečiai perka savo reikmėms. Aplinkiniams ūkininkams didžiulė laimė, kad Bagdoniškio miškų valstybė nenusavino, nes jiems tai vienintelis būdas apsirūpinti statybinėmis medžiagomis. Nusavinti miškai neparduodami paskirai, o tik sklypais ir visiškai iškirsti. Tad iš valstybinio miško valstietis negali nusipirkti savo poreikiams medienos tiesiai iš vyriausybės. Kas perka sklypą iškirtimui, iš būtinybės turi spekuliuoti, tačiau tokiam pirkiniui reikia daugiau lėšų ir organizuotumo. Tad valstiečiai, išskyrus tuos, kuriems priklauso lengvatos, gali pirkti iš valstybinių miškų savo poreikiams medieną tik iš trečiųjų rankų – tai yra iš spekuliantų. Aišku, valstiečiams toks privačių miškų suvalstybinimo rezultatas nenaudingas. Tad jie laimingi, kad Bagdoniško miškas išliko privačioje nuosavybėje, na, o mano seserys turi klientų daugiau, negu reikia. Ačiū Dievui, iki šiol Miškų departamentas neatnaujina bylos dėl Bagdoniškio miškų nuosavybės, tad niekas netrukdo kiekvienam iš mūsų turėti savo mišką.

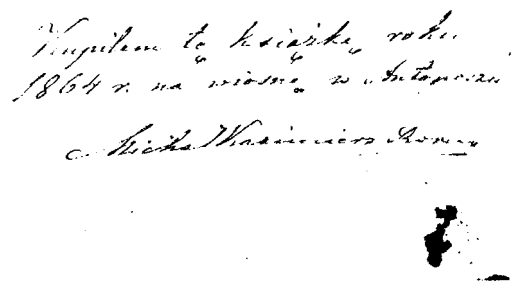
25. Janapolė – vietovė Latvijoje, kur Römeriai turėjo valdas.

1922 metų sausio 6 d.
Penktadienis

Šiandien buvome nusprendę vykti į Gačionis, mat naujametis vizitas neįvyko. Nelabai norėjau važiuoti, nes labai daug sniego, kelias prastas, o namie dar daug darbo bibliotekoje. Vis dėlto privalėjau važiuoti vien iš mandagumo ir palaikyti draugiją panelei Sofijai, kuriai mano draugystė – vienintelis būdas prasiblaškyti. Kai Marynia su Elvyra nusprendė, kad panelė Sofija negali pati vadelioti dėl prasto kelio ir kad arba man, arba samdiniui reikės vadelioti, pasinaudojau susiklosčiusia padėtimi ir pasilikau. Panelė Sofija išvažiavo prastos nuotaikos.

Nors pats ir neišvykau į svečius, tačiau svečio sulaukiau namie; visai netrukus, kai išvyko Elvyra, Marynia ir panelė Sofija, aplankė Lisandras. Jis ilgai neužsibuvo. Atvažiavo ir išvažiavo ant *ski*[26] pririštomis odiniu diržu prie rogių, kurios jį tempė.

Dėliojau knygas savo bibliotekoje, skaičiau garsiai Helciai ir Andžejui ir ant grindų su jais žaidžiau kortomis vaikišką žaidimą, vadinamą „durniumi".

Mykolo Kazimiero Römerio autografas knygoje *Notatki z różnoczasowych podróży po kraju przez Edwarda Chłopickiego (Inflanty, Żmudź, Litwa, Pobereże)*, Warszawa, 1863 su įrašu: „Pirkau šią knygą 1864 m. pavasarį Antanašėje", faksimilė.
Iš Algimanto Muzikevičiaus rinkinių. Dokumentai.

Dabar vakare, kai rašau dienoraštį, sėdžiu didžiajame kambaryje ir laukiu grįžtančių iš Gačionių Elvyros, Marynios ir panelės Sofijos. Panelė Sofija turėjo susitikti su p. Juzefu Stavskiu iš Anapolio, galimu kandidatu į vyrus.

1922 metų sausio 7 d.
Šeštadienis

Šiandien, likus dienai iki mano išvykimo, į Bagdoniškį sugužėjo svečių galybė. Atvažiavo iš Antazavės p. Iza Ropaitė, iš Gačionių Piotras Rosenas, iš Užukriaunų Povilas Kozela, iš Kriaunų kunigas klebonas. Jie atvyko ne tik pasisvečiuoti, kie-

26. *Un ski* (pranc.) – slidės.

Lenkai dvarininkai lieja karčias ašaras dėl žemės reformos įstatymo.

Lapams krintant.

Atmeni mūsų pavasarį?
Viskas buvo mūsų: saulė, gėlės, dainos...
Vakarais lyg archaniuolo zefiriniai sparnai tyliai kilo nuo žaliuojančių palankių balzgana migla, gaivia vuale globdama atėjusius laimės gyventi nerūpestinguosius vaikus.

Karikatūra „Lenkai lieja karčias ašaras dėl žemės reformos", faksimilė.
Trimitas, 1921, rugsėjo 17, nr. 36.

kvienas turėjo dar ir reikalų. Kunigas atvažiavo mūsų miško medžių bažnyčios stogui, Povilas Kozela, kaip mūsų palikimo superarbitras, atseit tam, kad su manimi pasitartų dėl arbitrų veiklos likvidavimo, o iš tiesų dėl savo turtinių teisinių reikalų. P. Ropaitė su tokiu pat tikslu, Piotras Rosenas taip pat tikėjosi mano patarimo. Mano viešnagė Bagdoniškyje vilioja svečius, nes kiekvienam reikia patarti. Vargšai mūsų dvarininkai, išsigandę agrarinės reformos, sukasi kaip gali ir bando įvairiomis kombinacijomis išsaugoti kuo daugiau turto arba teisėtai parduoti jį, arba ieškoti būdų parduoti apeidami įstatymą. Sunku nesistebėti tokia dvarininkų pozicija, nes tas, kuriam kyla grėsmė – ginasi. Aš asmeniškai nesu nei entuziastas, nei šalininkas šios agrarinės reformos. Atvirkščiai, manau, ji nenaudinga visuomenei, jos sumanymas skriaudžia nukentėjusiosius. Todėl palaikau dvarininkų gelbėjimosi akciją ir dėl to, kad įgimtas teisingumo instinktas kaskart verčia mane užjausti ir padėti engiamai pusei. Mano jausmai visada yra ne siundytojo, o užsiundytojo pusėje. O agrarinėje reformoje dvarininkas yra *la bête noire*[27] – apsuptas jo turtų trokštančių persekiotojų.

Nepaisydamas svečių buvau nuvykęs su Marynia į Gojų, į jos miško sklypą Mataučiznoje. Norėjau apžiūrėti sesers valdas. Vakare, kai svečiai išvyko, garsiai perskaičiau Ibseno „Norą"[28].

Gaila, kad jau rytoj turėsiu išvykti. Matau, didžiulį įspūdį padariau panelei Sofijai, bet mano širdyje ji nepaliko gilaus pėdsako, nors jaučiu jai žmogišką simpatiją, tačiau tokią pat, kaip kiekvienam mielam ir geram žmogui. Ech tos panelės, kaip naiviai jos žvelgia į vyrus!

27. *La bête noire* (pranc.) – visiškas kvailys.
28. Ibsenas Henrikas (1828–1906), norvegų dramaturgas. *Nora* (1882) – realistinė drama, atskleidžianti netikrą miesčionišką moralę.

1921 metų sausio 8 d.
Sekmadienis

Diena, kai turiu išvykti iš Bagdoniškio. Dar beveik visą dieną iki 7 valandos vakaro praleidau čia. Laiką skyriau daiktams pakuoti ir daugiausiai žaidžiau su vaikais, kuriems – ypač Andžejui – mano išvykimas tarsi gedulas. Didžioji daiktų pakavimo užduotis teko Maryniai ir mano tarnaitei Jadzei, nes diduma daiktų buvo mano maisto atsargų papildymas. Panelė Sofija jaudinosi, nervinosi dėl to, kad išvykstu. Ji labai jautri, tad labai lengvai susijaudina, pravirksta, nors ir bando jaudulį paslėpti po šypsena, tačiau ašaros rieda nevalingai. Būčiau per didelis egoistas ir tikrai neteisingas, jeigu panelės Sofijos jausmus man pavadinčiau meile arba bent jau įsimylėjimu. Taip nėra. Tačiau ši mergina tokia jautri ir švelni, kad pati prigimtis verčia ją labai prisirišti prie žmonių, kurie elgėsi maloniai. Tokius švelnius jausmus ji ir man jautė.

Su manimi į Kauną vyksta Marynia, nes nori gauti leidimą kirsti demarkacijos liniją ir nuvažiuoti į Vilnių. Vakare, kai atsisveikinau su Bagdoniškiu, išvažiavome į Rokiškio traukinių stotį. Mus palydėjo ir panelė Sofija, kuri mane nuvežė rogėmis į Rokiškį. Labai miela buvo ši atsisveikinimo kelionė su gera ir simpatiška mergina. Mėnulis švietė, kelias buvo geras, o važiuodami gėrėjomės gražiu Rudelių mišku.

1922 metų sausio 9 d.
Pirmadienis

Su Marynia ir Jadze visą naktį keliavome. Nors vagone buvo ankšta, tačiau ne taip, kaip važiuojant iš Kauno į Rokiškį prieš šventes. Kauną traukinys pasiekė 10 valandą rytoj. Buvome pavargę, tačiau ne baisiai. Būčiau nėjęs niekur iš namų, bet Maryniai labai reikėjo kuo skubiau gauti leidimą, dėl kurio čia ir atvyko, tad norėjo dar šiandien kreiptis į asmenis, galinčius padėti leidimą gauti. Po pietų, valgėme namie, pirmiausia nuėjome pas Žmuidzinavičius. Radome tik p. Žmuidzinavičienę, sužinojome, kad ji rytoj rytą su vyru vyksta į užsienį, vadinasi, niekaip neįstengs Maryniai padėti. Tada nuėjome pas Sližį[29]. Sližių šeima dar pieš karą priklausė augančiai turtingai lietuvių klasei, turinčiai žemių Utenoje, p. Antonienės Pisaniovos kaimynystėje. Taigi juos pažįstame seniai. Vienas iš jaunųjų Sližių, inžinierius Bo-

29. Sližys Pranas (1889–1961), karo gydytojas, pulkininkas. 1920–1922 m. buvo Piliečių gynimo departamento direktorius, vienas iš Kauno medikų draugijos (1919) įkūrėjų ir narių.

leslovas Sližys[30], kelerius metus buvo įsimylėjęs Marynią. Dr. Sližys, jaunosios lietuvių pramonės pionierius, šiandien jau turtingas žmogus, iš pramonės gaunantis milijoninį pelną ir, aišku, nepatenkintas radikaliomis Lietuvos politikos srovėmis. Jis „*ura*" konservatyvių pažiūrų opozicionierius, labai mielas žmogus. Mus labai maloniai sutiko ir pažadėjo Maryniai padėti sutvarkyti leidimą generaliniame štabe. Pas jį pasilikome išgerti arbatos, tad namo sugrįžome vėlyvą vakarą.

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų komisija skaičiuoja balsus, faksimilė.
Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

1922 metų sausio 10 d.
Antradienis

Šiandien buvau užsukęs į Tribunolą, tačiau dirbti nepradėjau. Pirmasis posėdis dėl ūkio reikalų. Janulaitis dar negrįžo iš Berlyno, kol kas man teks referuoti visas bylas.

Politinių naujienų lig tol sužinojau nedaug, žinios labai chaotiškos. Vakar Vilniuje vyko rinkimai į Seimą[31]. Buvau sutikęs dr. Legeiką[32], ką tik atvykusį iš Vilniaus. Jis sakė, kad rinkimai praėjo labai ramiai. Lietuviai, žydai ir baltarusiai (išskyrus lenkofilišką Aleksiuko[33] grupę) rinkimuose nedalyvavo[34]. Kaimas balsavo gausiai. Kol kas rinkimų rezultatai nepaaiškėjo.

Lietuvos užsienio reikalų ministru tapo kunigas Jurgutis. Lietuvos delegacija išvyko į Tautų Lygos posėdį Ženevoje, per kurį bus aptariama ir Vilniaus problema. Posėdis Ženevoje turi pra-

30. Sližys Boleslovas (1885–1957), inžinierius, pulkininkas. Krašto gynybos ministerijos Inžinerijos skyriaus viršininkas (1919–1922), krašto gynybos (1922–1924) ir susisiekimo (1924–1926) ministras.
31. Kalbama apie 1922 m. sausio 8 d. rinkimus, kuriuos paskelbė Vidurio Lietuvos laikinoji valdančioji komisija.
32. Legeika Vytautas (1882–1953), gydytojas. Baigęs studijas Maskvoje apsigyveno Vilniuje. Nuo 1933 m. buvo Sanitarinės pagalbos Vilniaus lietuviams draugijos ligoninės ir poliklinikos vedėjas.
33. Aleksiuk Pavel (1892–?), baltarusių politikos veikėjas, pasisakęs už bendradarbiavimą su lenkais.
34. Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas, kurio pirmininkas M. Biržiška, susitaręs su baltarusių veikėjais, boikotavo rinkimus. Jų boikoto akcija buvo sėkminga, nes rinkimuose dalyvavo praktiškai vien lenkų tautybės žmonės.

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkėjai, faksimilė.
Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

sidėti šiandien. Delegacijai vadovaus Naruševičius[35], kiti nariai – Milašius[36] ir Sidzikauskas[37]. Galvanauskas, berods, nenuvyko. Seimo daugumos partijos į Ženevą išsiuntė savo atstovus, kad šie kontroliuotų valstybinės lietuvių delegacijos veiklą. Krikščionims demokratams atstovavo kun. Šmulkštys[38], o socialistams liaudininkams – Seimo sekretorius, deputatas Natkevičius[39].

Purickis, susikompromitavęs spekuliacijos skandalu, jau pasiekė Vokietiją. Visuomenės nuomone, jo išvykimas reiškia pabėgimą. Kalbama, kad jis paspruko pa-

35. Naruševičius (Norus) Tomas (1871–1927), inžinierius, visuomenės ir valstybės veikėjas, diplomatas. Dalyvavo lietuvių ir rusų derybose, kai buvo pasirašoma taikos sutartis Maskvoje 1920 m. liepos 12 d., buvo Lietuvos atstovas derybose su Lenkija Briuselyje, kai buvo aptariamas Hymanso projektas (1921), 1921–1923 m. Lietuvos įgaliotasis pasiuntinys Londone, susisiekimo ministras (1923–1924).

36. Milašius Oskaras (Miłosz; 1877–1939), lietuvių ir prancūzų poetas, filosofas mistikas, diplomatas.

37. Sidzikauskas Vaclovas (1893–1973), teisininkas, visuomenės ir valstybės veikėjas, diplomatas. Lietuvos atstovas Šveicarijoje (1919–1922), Lietuvos įgaliotasis pasiuntinys Šveicarijoje ir Austrijoje (1925–1931), Didžiojoje Britanijoje (1931–1934). 1920–1934 m. su pertraukomis buvo Lietuvos atstovas Tautų Lygoje. 1931–1932 m. buvo Lietuvos atstovas Hagos Tribunole sprendžiant Klaipėdos klausimą.

38. Šmulkštys Antanas (1886–1951), kunigas, rašytojas, publicistas, visuomenės veikėjas. Steigiamojo seimo narys (1920–1922), išrinktas pagal krikščionių demokratų sąrašą.

39. Natkevičius Ladas (1893–1945), teisininkas, diplomatas, Steigiamojo seimo sekretorius (1920–1922). 1923–1939 m. dirbo Lietuvos ambasadoje Paryžiuje ir užėmė įvairias pareigas. Nuo 1939 m. balandžio mėn. Lietuvos įgaliotasis pasiuntinys Sovietų Sąjungoje.

tyliukais ir kirto sieną ties Eitkūnais[40]. Girdėjau įvairias versijas, kaip kirto sieną. Kalbama, kad kun. Staugaitis, Seimo vicepirmininkas, vienas iš krikščionių demokratų lyderių, jam padėjo pasiekti sieną. Žmonės šneka, kad Purickis užsienyje turi keliolika ar net keliasdešimt milijonų markių ir vilą Rivjeroje[41]!

Be to, girdėjau, kad Seimas pradėjo galutines derybas dėl agrarinės reformos trečiu detaliu skaitymu. Daug kalbama apie naują ir ryžtingą anglų politikos kryptį, skirtą tarptautinės Vokietijos ir Rusijos padėties restitucijai bei visos politinės sistemos, sukurtos Versalio traktatu, revizijai. Kalbama, kad Anglija šia kryptimi pradėjo veikti energingai. Iš tokios politikos lietuviai tikisi perspektyvų Vilniaus kraštui. Puse lūpų šnekama, kad bus peržiūrėtos Rygos sutartimi nustatytos sienos Rusijos naudai, o Lenkija atitraukta iki Kerzono (Cursono) linijos. Taip būtų atsikratyta lenkų pretenzijų į Vilnių ir palengvėtų Vilniaus grąžinimas Lietuvai su išlyga, kad Vilniaus kraštas bus autonomiškas.

Laikraštyje skaičiau: karo komendantas iš Kauno ištrėmė Voldemarą[42]. Įsakymas dar neįvykdytas, tačiau egzistuoja. Voldemaras, ryškiausias opozicijos veidas, gerai ištampė nervus Vyriausybei ir Seimui [...][43]. Jo pakęsti jau negali.

1922 metų sausio 11 d.
Trečiadienis

Marynia jau gavo sau ir Elvyrai generalinio štabo leidimą vykti į Vilnių ir sugrįžti atgal. Tad rytoj ji grįžta į Bagdoniškį, iš ten kitą savaitę važiuos vežimu į Dūkštą. Buvome su Marynia Ūkio ministerijoje pas departamento direktorių Vienažinskį dėl Plytinės dvarelio nuomos. Įsikišus vietiniam Rokiškio ūkio inspektoriui dvarelis be Marynios žinios buvo išnuomotas Eigminui ilgesniam laikui ir kitomis, nei Marynia nori, sąlygomis; visa tai netyčia išaiškėjo kaip neteisėta veikla. Vizitas pas Vienažinskį buvo vaisingas. Yra vilties, kad Rokiškio ūkio inspektoriaus veiksmai dėl Plytinės bus anuliuoti.

40. Eitkūnai – miestelis Lietuvos ir Rytų Prūsijos pasienyje, traukinių linijos Kaunas–Karaliaučius stotis.
41. Vidužemio jūros pakrantės nuo Kanų Prancūzijoje iki La Spezijos Italijoje pavadinimas.
42. A. Voldemaras 1921 m. rudenį tautininkų leidinio *Vairas* šeštame numeryje apkaltino E. Galvanauską valstybės interesų išdavimu. Voldemaro nuomone, E. Galvanauskas per vizitą Estijoje tarėsi su lenkais dėl Baltijos sąjungos organizavimo. Šioje Sąjungoje Lenkija galėjo dominuoti. E. Galvanauskas kreipėsi į teisingumo ministrą ir prašė patraukti A. Voldemarą baudžiamojon atsakomybėn už valdžios šmeižtą. Kauno miesto ir apskrities karo komendanto įsakymu Voldemaras ištremtas į Varnius vienam mėnesiui. Be to, jam buvo uždrausta gyventi Kaune galiojant karo padėčiai. Todėl iki 1926 m. pabaigos jis gyveno Kybartuose.
43. Žodis neįskaitomas.

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų agitacinis plakatas „Atsimink, kad krašto ateitis tavo rankose", faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

Paaiškėjo, kad ir man teks greitai važiuoti į Vilnių. Buvau susitikęs su Žemaičiu; jis papasakojo, jog Mykolas Biržiška iš Vilniaus rašė, kad mano vizitas Vilniuje prieš atidarant Vilniaus seimą, tarp sausio 10 ir 15 dienos, būtų be galo naudingas, nes tarp kandidatų į Seimą iš „Odrodzenie" yra tokių, kurie visiškai nelinkę prijungti Vilniaus kraštą prie Lenkijos ir mato jį Lietuvos sudėtyje. Su šiais asmenimis Biržiška norėtų užmegzti ryšius, jeigu paaiškės, kad jie į Seimą patenka. Ir būtų gerai, kad su jais susisiektų Lietuvos valstybingumo akcijos veikėjai. Todėl ir norėtų, kad aš atvykčiau. Biržiška taip pat rašė, kad būtų gerai, jei į Vilnių *incognito* atvyktų tie liaudininkų veikėjai, kurie pernai dalyvavo derybose su „Odrodzenie" (deputatai Račkauskas, Makauskas, Felicija Bortkevičienė). Apie tai Žemaitis kalbėjosi su liaudininkų lyderiu Sleževičiumi, tačiau pastarasis pareiškė: liaudininkai kategoriškai priešinsis, nes praėjusiais metais paaiškėjo, kad Vilniaus derybos ir visa, ką sakė lietuvių delegatai, į protokolą įtraukė „Odrodzenie" atstovai ir perdavė Askenaziui[44]; Briuselio konferencijoje jis tai panaudojo prieš lietuvius. Pasak Sleževičiaus, galbūt liaudininkai galėtų pasinaudoti atitinkamu Vilniaus lenkų elemento kvietimu ir susitikti, bet neoficialiai ir neįpareigojamai, ir tik neutralioje vietoje. Žemaitis mane labai ragina nuvykti į Vilnių. Aš asmeniškai nelabai noriu, nes lenkų ir lietuvių pykčio atmosfera Vilniuje jau savaime atgraso nuo šios kelionės, ypač kai pačiam teks tose intrigose dalyvauti. Nekenčiu nieko, kas atsiduoda intriga, o

44. Askenazis (Askenazy Szimon; 1866–1935), istorikas ir diplomatas. 1920–1923 m. pirmasis lenkų įgaliotasis pasiuntinys prie Tautų Lygos, Lvovo universiteto ir Lenkų mokslo akademijos profesorius.

tokia akcija, siekianti susisiekti su deputatų dalimi, kad būtų galima juos atitraukti nuo partijos numatytos veiklos kelio, ypač veikiant paslapčia, nes, savaime aišku, apie atvirus veiksmus Vilniuje kol kas negali būti nė kalbos, kvepia labai nemaloniu sąmokslu. Tad Žemaičiui pasakiau: jeigu sutikčiau vykti, nors ir nenorom, tai tik su sąlyga, kad jokios iniciatyvos nesiimsiu, bet galiu Mykolui Biržiškai pageidaujant susisiekti su tais asmenimis, su kuriais jis mane suvesti norės. Vienu žodžiu, nesiimsiu nieko daugiau, tik informacinės veiklos, kurią Mykolas Biržiška inicijuoja. Vilniuje pats nieko neorganizuosiu ir jokios iniciatyvos nesiimsiu.

Paaiškėjo, gandai apie Purickio pabėgimą netikri. Jis jau sugrįžo į Kauną.

1922 metų sausio 12 d.
Ketvirtadienis

Vakariniu traukiniu išvyko Marynia. Man buvo labai gera, kol ji pas mane svečiavosi, o dabar įsivyravo tuštuma. Vis dėlto prie Marynios esu labai prisirišęs, labiausiai iš visų savo seserų ir giminaičių ją myliu. Nuo pat ankstyvos vaikystės, nuo kūdikystės ji mano artima draugė. Iki šiandien po Mamos ir Anos – jos abi jau mirusios – ji man liko artimiausia iš visų gyvųjų, galbūt ne artimiausia savo įsitikinimais, tačiau tikrai artimiausia širdimi, o kartu siela ir psichikos sandara.

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų štabas dirba, faksimilė.
Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

Kartais pavydžiu jos meilės dukrai Evai, tai yra ne tiek pavydžiu, kiek man gaila, kad pasaulyje ji turi už mane artimesnį žmogų. Mano gyvenimo aplinkybės taip susidėliojo, kad mirus Mamai ir meilužei – žmonai – vienintelė dukra man svetimesnė už seserį. Dukros nepažįstu ir mano jausmai jai plaukia ne tiek iš širdies, kiek iš svajonių ir vaizduotės, todėl labai žemiški. Broliška meilė Maryniai trykšta tiesiai iš širdies, ji labai šilta ir neblėstanti, nes nuolatos atnaujinama. Liūdna man šiandien buvo su ja atsisveikinti.

Kol kas nežinau, ar važiuosiu į Vilnių. Neturiu noro ir dėl Vilniuje tvyrančios atmosferos, ir dėl neaiškaus vaidmens, kurį turėčiau atlikti. Kaip minėjau, nekenčiu intrigų ir nekenčiu prikišti prie jų nagus, bijau, kad mano išvyką ir viešnagę Vilniuje panaudotų kaip tik intrigoms. Tačiau yra kitas aspektas, kuris mane atgraso nuo tokios kelionės. Baiminuosi, kad tokia kelionė nebūtų tapatinama su neseniai vykusia senojo Rozenbaumo išvyka į Varšuvą. Nieko šita išvyka nepasiekčiau, o ilgainiui kiltų apkalbos ir pradėtų manimi nepasitikėti čia, Kaune, lietuviai, o Vilniuje ir gal net Varšuvoje lenkai. Būčiau kaltinamas savavališka nauja politine spekuliacija, mano veiklą įvardytų kaip kurstančią nesantaiką, kuria iš vienos ir kitos pusės bandoma užmegzti kapitalinį kontaktą dėl istorinio Vilniaus proceso. Nors važiuoti į Vilnių mane skatina tik Žemaitis ir Biržiška, vis dėlto Grinius apie ją žino ir mano, kad tokia išvyka reikalinga; tiesą pasakius, nenorėčiau prisiimti tokios atsakomybės pats arba būti remiamas kelių politikų. Norėčiau bent jau apie tai pasikalbėti su mūsų Glaudžios sąjungos[45] nariais ir apsispręsti tik tada, kai jie mane palaikys ir tokiai kelionei pritars. Man svarbus moralinis palaikymas tų žmonių, kurių nuomonė rūpi ir kuriais pasitikiu. Tačiau šiandien mano kelionė į Vilnių pakibo ore dėl kitų priežasčių. Dar neaišku, kas buvo išrinktas į Vilniaus seimą. Galbūt paaiškės, jog tie „Odrodzenie" kandidatai, kuriuos turėjo omeny Mykolas Biržiška, ir norėjo, kad aš su jais susitikčiau, visai nebuvo išrinkti į Seimą. Tuomet mano kelionė netektų prasmės. Lietuvai galėtų būti labai svarbu tai, kad Seimo nutartis Vilniuje, Seimo, kurį sudaro patys lenkai, nes lietuviai, žydai ir baltarusiai oficialiai rinkimuose nedalyvavo, taigi kad nutartis būtų paskelbta bent jau nevienbalsiai. Tada Lietuvos valstybės šalininkai galėtų teigti: net ir patys Vilniaus lenkai nėra vienminčiai, efektas būtų didesnis, jeigu rinkimuose dalyvautų iš Lenkijos atvykęs elementas, dėl to tas Seimas nebūtų net vietos lenkų valios išraiška ir todėl nėra šia prasme vienareikšmis. Jeigu vis dėlto nebuvo į Seimą išrinktas nė vienas asmuo, kurį patraukti savo pusėn tikisi Biržiška, mano kelionė į Vilnių neturi tokios prasmės, kokią mato Biržiška ir Žemaitis. Kadangi šiandien iš

45. Masonų ložė „Lietuva".

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų agitacija, faksimilė.
Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

Vilniaus turėjo atskristi Jonynas, greičiausiai atveš naujos informacijos, tad nusprendžiau su Žemaičiu palaukti ir rytoj spręsti, ar verta keliauti į Vilnių. Kol kas iš Vilniaus turime tik tokių žinių: rinkimuose dalyvavo nedaug žmonių, o rinkėjų, priklausančių prie lietuviškai kalbančių vietovių, aktyvumas buvo minimalus. Sklando šnekos, kad endekų laimėjimas – idėjos prijungti Lietuvą prie Lenkijos – buvo didelis.

1922 metų sausio 13 d.
Penktadienis

Šiandien vis dar nežinau, keliausiu į Vilnių ar ne, nes Jonynas dar neatvyko iš Vilniaus. Greičiausiai pats laukia tikslių rinkimų rezultatų, kad galėtų į Kauną atvežti kuo tikslesnę informaciją. Sprendimas dėl mano kelionės vėl buvo atidėtas iki tol, kol sugrįš Jonynas. Vis dėlto manau, kad mano kelionė neįvyks, nes dažnai nutinka, jog tai, kas atidedama, apskritai neįvyksta. Matau, net ir Žemaitis, kuris labai į širdį ėmė mano kelionę į Vilnių ir norėjo, kad kuo greičiau išvažiuočiau, išklausęs mano argumentus, šiek tiek atvėso. O aš tuo tik džiaugiuosi, mat šioji kelionė didelio džiaugsmo nekelia.

Vakar nespėjau parašyti, kad vakar rytą buvau Seimo konstitucinės komisijos posėdyje. Dalyvavau kaip vienas iš dalyko žinovų, nes buvo diskutuojama apie specialųjį konstitucijos priedą, kalbantį apie tautinių mažumų teises Lietuvoje. Konstitucinė komisija, sukurta šiam skyriui, išrinko specialią komisiją. Tačiau dėl įvairių priežasčių pastaroji savo pareigos neįvykdė ir tai atliko vienas narys – ministras žydų reikalams Soloveičikas; jis pats suredagavo atitinkamą projektą ir pateikė Konstitucijos komisijai. Komisija į pagalbą pasikvietė dalyko žinovus specialistus, kurie galėtų peržvelgti projektą. Pakvietė visus mūsų Rytų Lietuvos reikalų komisijos narius, tai reiškia Žemaitį, mane, Rozenbaumą jaunesnįjį ir naują mūsų komisijos narį baltarusį Čerkasą. Be to, tarp specialistų buvo ir Dominykas Semaška. Iš Seimo konstitucinės komisijos vakar susirinkime dalyvavo jos pirmininkas Tumė-

nas ir vicepirmininkas Sleževičius, projekto kūrėjas Soloveičikas, deputatai Starkus[46], dr. Lašas[47], Venclauskas[48], Čepinskis[49], Ruseckas[50] ir galbūt dar keli asmenys. Diskusija buvo gana gyva, užtruko apie tris valandas. Daugiausiai kalbėjo Soloveičikas, Žemaitis, aš, Sleževičius, Čepinskis, Starkus. Mums pavyko aptarti tik du pirmuosius straipsnius, kuriems komisija su mažomis pataisomis pritarė. Diskusiją atidėjome iki pirmadienio. Soloveičiko projektas apima tik vadinamosios personalinės tautinės autonomijos organizavimą. Teritorinė sričių autonomija (Vilniaus kraštas, Klaipėda) į projektą neįtraukta. Tiesą pasakius, kalbant konkrečiai, teritorinė sričių autonomija aptaria ir garantuoja ne tiek tautinę, kiek sričių autonomiją. Kadangi sričių įvairovė ir iš to išplaukiančios autonominės garantijos labai dažnai, o Lietuvoje ypač – pirmiausia kalbant apie Klaipėdą ir Vilniaus kraštą, – grindžiamos jų tautinės sudėties išskirtinumu, ši autonomijos forma turi įtakos ir yra susijusi su tautinių mažumų teisėmis. Kai kurioms tautinėms mažumoms, gyvenančioms visoje Lietuvos teritorijoje, ypač Lietuvos lenkams ir baltarusiams, teritorinė autonomija yra pagrindinė problema, nes susijusi su jų tautinės sąrangos nustatymu valstybėje. Todėl jos klausimas daug svarbesnis už personalinę autonomiją, kuri domina pirmiausia žydus. Pastariesiems tai alfa ir omega jų tautinių teisių, o teritorinė sričių autonomija žydų visiškai nedomina, atvirkščiai, giliai širdyje jie tokios autonomijos šalinasi. Todėl nieko keista, kad projekto autorius – žydas; Soloveičikas visą autonomijos problemą projekte suvedė į tezes apie personalinę autonomiją. Net ir toks apsukrus žmogus kaip Soloveičikas supranta, kaip Lietuvai svarbu pripažinti teritorinę sričių autonomiją, bet nejunta, kad sričių autonomijos labai susijusios su tautine autonomija. Tačiau mes su Žemaičiu apsisprendėme praplėsti autonomijos ribas ir įvardyti jas kaip tautines sričių Konstitucijos komisijoje arba bent jau to reikalauti.

46. Starkus Zigmas (1874–1944), valstybės ir visuomenės veikėjas. 1920–1927 m. Seimo deputatas, išrinktas pagal krikščionių demokratų sąrašą. Pirmosios Lietuvos konstitucijos referentas, 1922–1924 m. Agrarinės reformos valdybos pirmininkas.

47. Lašas Vladas (1892–1966), gydytojas, daugkartinis Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto dekanas, Steigiamojo seimo ir I Seimo deputatas.

48. Venclauskas Kazimieras (1880–1940), teisininkas, visuomenės ir politikos veikėjas, vienas iš Lietuvos socialdemokratų lyderių, Šiaulių miesto burmistras (1918–1919), Seimų deputatas, tarp jų ir Steigiamojo.

49. Čepinskis Vincas.

50. Ruseckas Petras (1883–1945), rašytojas, visuomenės veikėjas. Vienas iš Valstiečių sąjungos įkūrėjų (1906), Steigiamojo seimo deputatas, žurnalo *Karys* redaktorius (1922–1925), Šaulių sąjungos veikėjas.

1922 metų sausio 14 d.
Šeštadienis

Vakar socialistų liaudininkų frakcija Seime pateikė prašymą atšaukti iš Vyriausybės frakcijos narį ministrą pirmininką dr. Grinių. Tai nėra visiškai netikėtas sprendimas, jau kelis sykius partija svarstė Griniaus atšaukimą. Partijos kairieji, kurie pastaruoju metu itin sustiprino veiklą prieš oportunistinį Sleževičiaus sparną, jam priklauso pats Grinius, jau seniai buvo nepatenkinti liaudininkų ir krikščionių demokratų bloku; labai išraiškinga asmenybė buvo liaudininkas Grinius, vadovaujantis krikščionių demokratų vyriausybei, kurioje liaudininkai buvo tik nereikšmingos figūrėlės, savo vardais papildantys Seimo veiklą; vis dėlto tikrieji šeimininkai ir Lietuvos politikos veidas buvo krikščionys demokratai. Griniaus atšaukimas greičiausiai reiškia, kad iširs socialistų liaudininkų ir krikščionių demokratų blokas. Kadangi Grinius yra premjeras, jo dimisija veikiausiai sukels viso kabineto atstatydinimą, kartu ir Vyriausybės krizę. Įdomu, kas imsis kurti Vyriausybę, kokios jėgos dalyvaus ir kas pateks. Labai abejoju, kad dabartinė padėtis kaip nors paveiktų politikos krypties pakeitimą. Krikščionys demokratai – perdėm migloti,

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų komisija skaičiuoja balsus, faksimilė.
Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

neapsisprendę, perdėm demagogiškai kalba ir iš tiesų perdėm bailūs, kad ryžtųsi kokiems nors rimtiems pokyčiams ir sąžiningai viena ar kita kryptimi veiktų.

Jei galima tikėti šiandien *Lietuvoje* pasirodžiusia informacija apie rinkimų į Vilniaus seimą rezultatus, tai balsuotojų skaičius svyruoja apie 60–70 % turinčiųjų teisę balsuoti. Tai nedideli skaičiai. Rinkimuose į Lenkijos steigiamąjį seimą 1919 metais balsavo po 80, 90 ir iki 100 %, tokie pat skaičiai buvo ir renkant Lietuvos steigiamąjį seimą 1920 metais. Turint omeny, kad Seimo rinkimai Vilniuje vyko lenkų okupacijos laikais – „Vidurio Lietuvos" nepriklausomybė yra farsas – ir kad tik viena, lenkų, pusė turi dirbtinę persvarą ir sąlygas veikti, rezultatas yra toks ir šio Seimo įtaka sprendžiant valstybinį ginčą dėl Vilniaus valstybinio priklausymo negali būti itin didelė. Jeigu tikėtume tomis žiniomis, gautų mandatų kiekis yra toks: endekai – 40, Kresų sargyba – 30, „Odrodzenie" – 15, PSL – 12, demokratai (Vitoldo Abramovičiaus grupė) – 5, PPS – 3 ir „baltarusiai" (greičiausiai Aleksiuko grupė) – 2. Jeigu neklystu, apytiksliai galima mandatus suklasifikuoti taip: pirmos dvi formacijos (endekai ir Kresų sargyba) išreiškia aneksines pozicijas (70 mandatų), visos kitos – federalistines (37 mandatai). Tad endekų krypties laimėjimas nėra toks didžiulis, kokio buvo galima tikėtis. Federalistų stovykla gali sukurti gana stiprią opoziciją, pagaliau čia gali atsidurti ir kritiškesnės bei krajovciškos orientacijos grupelės.

Vakar užsiminiau: jeigu personalinės autonomijos (tautinės savivaldos) klausimas, kaip viena iš Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų teisių garantų, bus įtrauktas į Lietuvos konstitucijos projektą žydų pastangomis, mat kaip tik žydams tokia autonomija labai naudinga ir detaliai, kruopščiai aptarta specialiame skyriuje, tai teritorinė sričių autonomija tame pat Konstitucijos projekte ignoruojama. Kažkuriame konstitucinių straipsnių skyriuje užsimenama, tačiau labai apibendrinant, kad tokia teisė yra, bet jokios taisyklės bent apytiksliai nenustatytos; tuo tarpu Lietuvos krikščioniškoms tautinėms mažumoms – Lietuvos lenkams ir baltarusiams – sričių autonomija yra kur kas svarbesnė už žydams taip rūpimą personalinę autonomiją. Suprantama, žydai rūpinasi daugiausia savo interesais. Baltarusių ir lenkų Seime faktiškai nėra, ir taip susiklostė santykiai, kad dabar nėra kam rūpintis šių tautų teisėmis Konstitucijoje, kaip kad gali daryti žydai. Vis dėlto tai, kad patys valstybės vyrai ar Lietuvos politikai Seime nekreipia į tai reikiamo dėmesio – didžiulė politinė jų klaida, nes šios problemos įtraukimas į Konstituciją turi milžinišką reikšmę Lietuvos valstybingumui.

1922 metų sausio 15 d.
Sekmadienis

Tai, kad lietuviai politikai mažiau baiminasi personalinės tautinės autonomijos nei sričių autonomijos – tai faktas ir šis faktas yra visiškai suprantamas. Pirmąja autonomijos forma daugiausiai pasinaudos žydai, o antrąja – Lietuvos lenkai ir baltarusiai (Vilniaus kraštas), galbūt Klaipėdoje vokiečiai. Lietuviai, žvelgdami iš valstybės pozicijų (nekalbu apie visuomenines ar ekonomines), nebijo, nes žino: lietuvių tauta nepavirs žydais, taip pat niekas nepretenduoja žydus sulietuvinti. Tautinė žydų visuomenė šalyje yra visai atskiras reiškinys, tautiškai ir kultūriškai svetimas. Tad lietuviai, ypač demokratai, be jokių išlygų linkę toleruoti tokias sąlygas, kurios šiai visuomenei leis organizuotis taip, kaip jai pačiai patogu, ir šias sąlygas įtraukti į šalies Konstituciją. Visai kitaip atrodo lenkų problema, ypač tose vietovėse, kur jų gyvena daugiausiai – Vilniaus krašte, o Klaipėdoje – vokiečių. Vilniaus krašte lenkai, o Klaipėdoje vokiečiai yra perdėm artimi vietos liaudžiai, perdėm giminingi savo mąstysena ir kultūra, nes patys dažniausiai yra tik polonizavimo arba germanizavimo produktas tos pat nuo amžių čia gyvenusios lietuvių tautos. Jų gyslomis teka tas pat kraujas, tad, be jokios abejonės, jie nebus tik svetimkūnis šalies organizme taip, kaip žydai bus visais laikais, ir toliau bus taip, kaip yra šiandien, viso šalies polonizavimo arba germanizavimo proceso tęsinys – nelygu apie kurį kraštą kalbama. Nors nepriklausomoje Lietuvoje, net esant sričių autonomijoms, šiems polonizavimo ir germanizavimo procesams bus priešinamasi smarkiau nei iki šiol, vyks tautinio susikaupimo procesas ir net lietuvių tautybės atstovų daugės, vis dėlto lietuviai patriotai norėtų iš anksto susilpninti, o gal ir visiškai užkirsti kelią šalies polonizavimui ir germanizavimui. Tai viena iš priežasčių, dėl kurios jiems nemaloni sričių autonomijos idėja, suteikianti geresnes sąlygas konsoliduotis lenkų tautybės veiksniams (lenkų Vilniaus krašte, o vokiečių Klaipėdoje). Be to, išskyrus norą sustabdyti polonizaciją Vilniaus krašte, o Klaipėdoje germanizaciją, yra dar viena priežastis: tarp lietuvių patriotų labai populiarus tikėjimas tuo, jog Lietuvoje lenkai, net ir baltarusiai Vilniaus krašte gali labai greitai sulietuvėti, kad tik visi turėtų vienodas sąlygas šalyje ir kad jų neveiktų išorės veiksniai. Lietuvos lenkus ir baltarusius (nors mažiau nei lenkus) lietuvių patriotai vertina ne taip kaip žydus ir nelaiko jų svetimais, tačiau greičiau mano, kad tai pasiklydusios avelės, kurios palankiai susiklosčius aplinkybėms sugrįš į lietuvių kaimenę. Apie tai kalbėdami garsiai ar tyliai pasvajodami, nenori suteikti tokių sąlygų, kurios pabrėžtų jų kitoniškumą, jų svetimumą lietuvių tautinėje visuomenėje. Kadangi jie jaučia ir žino (ir veikiausiai neklysta), kad sričių autonomija tam susvetimėjimui bus nau-

dingesnė nei tautinė personalinė autonomija, tad giliai širdyje jai priešinasi. Taip gali būti paaiškinamas lietuvių pasipriešinimas kantoninėms ar sričių autonomijos formacijos idėjoms dar net iki 1921 metų. Lietuviai visuomet stengėsi tautinių mažumų teisių garantijų problemą sieti ne su sričių autonomijos idėja, bet su personaline autonomijos sudėtine dalimi, taip ją apibrėžti ir išspręsti. Tokiems siekiams visada labiausiai priešinosi lenkai, kurie, vedini teisingo instinkto, konsekventiškai atsisakinėjo personalinės autonomijos. Ir tik 1921 metais lietuviai įsitikino: tiek Klaipėdos, tiek Vilniaus (šiuo atžvilgiu Želigovskio afera tapo jiems gera mokykla lavinant politinį protą) problema nėra tokia lengva ir paprasta, kaip kad jie tikėjosi, ir vien geranoriškumo neužtenka jai išspręsti. Tad tiek kalbant apie Klaipėdą, tiek apie Vilnių pagaliau lietuviai sutiko nusileisti iki teritorinės autonomijos, fiksuojant naują koncepciją atitinkamose Seimo deklaracijose. Tačiau šis principas jiems daugiau yra politinio proto ir valstybės konjunktūros išdava nei širdies padiktuotas poreikis. Nors ir pripažįstamas autonomijos poreikis – jis nėra populiarus. Todėl toliau apie tai kalbama nenoriai ir todėl Konstitucijos projekte atsirado nevienodi įrašai apie personalinę ir sričių autonomiją. Kad Seimo deklaracija Klaipėdos ir Vilniaus klausimu būtų veiksminga, būtina atitinkamai tokias pat tezes išsakyti ir Konstitucijoje. Jeigu to neatliks *motu proprio*[51] lietuvių Seimo politikai, priklausantys Konstitucijos komisijai, ta kryptimi turi veikti Rytų Lietuvos reikalų komisija. Pastarajai šita užduotis turėtų būti numeris vienas, ir mes su Žemaičiu tai turime omenyje. Be to, turime ir kitų pastabų Konstitucijos projekto tekstui – kalbu apie Rytų Lietuvą (Vilniaus kraštą) ir jo prijungimą prie Lietuvos.

1922 metų sausio 16 d.
Pirmadienis

Girdėjau, kad socialistai liaudininkai ir krikščionys demokratai rengia pasitarimus dėl kabineto krizės likvidavimo, kuris numatomas dėl liaudininkų pareiškimo apie Griniaus atšaukimą iš Vyriausybės ir dėl tolesnio dviejų valdančiųjų partijų bloko išlaikymo. Šiandien girdėjau apie tai kalbančius seimūnus, kai buvau Konstitucinės komisijos susirinkime. Kol kas Grinius dar nepateikė oficialaus pareiškimo apie savo atsistatydinimą. Socialistai liaudininkai pabrėžia du pagrindinius punktus: vienas – agrarinė reforma, liaudininkai kaltina krikščionis demokratus oportunizmu, nes jie savo politika kenkia bežemiams ir mažažemiams, kurie reikalauja žemės; kitas – universitetas, ant kurio krikščionys demokratai nori „uždėti savo ranką“ ir

51. *Motu proprio* (lot.) – savo iniciatyva.

paveikti jį konfesiškai. Dėl agrarinės reformos liaudininkai turi du priekaištus: kad neliečiamos nuosavybės maksimalus dydis būtų ne 50 dešimtinių, o 80 ha, projekte numatytas atlygis už nusavintą žemę būtų pakeistas konfiskavimu (iš esmės tas atlygis toks juokingai mažas, kad vertas tik pašaipos, tačiau liaudininkų jis vis tiek netenkina), kad nuo nusavinimo, bent jau už tokį „atlygį", turi būti apsaugotas inventorius. Neaišku, ar tokie debatai duos rezultatų, vis dėlto aš baiminuosi, kad jie gali baigtis baisiausiu kompromisu, koks tik gali būti: krikščionys demokratai gali „nusileisti" dėl agrarinės reformos, o liaudininkai – dėl universiteto. Krikščionys demokratai labai susirūpinę universitetu ir apskritai švietimu, norėdami jiems turėti savo krikščioniškąją įtaką, nei kautis dėl didesnės žemės nuosavybės. O liaudininkai, ypač pataikaudami toms masėms, į kurias jie nori remtis – patenkinti apetitus dėl žemės. Tai Lietuvai būtų blogiausia išeitis, nes ši agrarinė reforma dabartiniame projekte jau ir taip yra per daug radikali, kraštui atneš daugiau žalos nei naudos, kadangi dezorganizuos visą ūkį ir skatins demagoginį veltėdžiavimą. Tuo tarpu švietimas kartu su universitetu būtų atiduoti obskurantizmo valiai. Turint omeny visą šį triukšmą, inicijuotą liaudininkų parašu, pastarieji labiau rūpinasi artėjančiais rinkimais, nei pergyvena dėl gerų, kokybiškų įstatymų rengimo. Jie rinkėjams nori pasirodyti kaip opozicinė partija, neprisiimanti atsakomybės už šiuolaikinės ekonomikos padėtį ir Seimo įstatymus, kadangi jaučia, kad visuomenė nepatenkinta Seimo darbo vaisiais ir greičiausiai nebus patenkinta ir įstatymų pasekmėmis, net jeigu jos būtų laipsniu ar keliais laipsniais radikalesnės. Taigi, galima tikėtis, kad tvirtos sąjungos vis dėlto nebus. Tarp galimų kandidatų į ministro pirmininko vietą, jeigu Grinius atsistatydintų, minimos advokato Tumėno ir kun. Vailokaičio[52] pavardės.

Šiandien per Seimo konstitucinės komisijos posėdį buvo svarstomas tik vienas Soloveičiko projekto straipsnis apie tautinių mažumų teises. Šis straipsnis liečia visų svarbiausią projekto aspektą – tautinių mažumų ministerijų klausimą ir personalinės autonomijos sąvoką bendrame valstybės kūrimo kontekste. Soloveičikas labai atkakliai gynė savo projekto pozicijas ir reikalavo atskirų ministerijų, siejančių tautines autonomijas su valstybe ir kartu išskiriančių jas iš valstybės sandaros. Soloveičikui labiausiai oponavo Čepinskis, įvertinęs personalinę autonomiją ir iš politinių, ir iš neutralių pozicijų. Užuot steigus atskiras ministerijas jis siūlė įkurti atitinkamus tautinius savivaldų skyrius prie Vidaus reikalų ministerijos Savivaldų departamento. Anot jo, personalinę autonomiją reiktų suteikti tik žydams ir lenkams, o punktą apie tautines problemas sujungti su sričių autonomija Vilniui

52. Vailokaitis Jonas (1886–1944), Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, finansininkas, pramonininkas. Steigiamojo seimo deputatas, Krikščionių demokratų frakcijos narys, Finansų ir valstybės biudžeto komisijos pirmininkas.

ir Klaipėdai. Tai iš tiesų labiau domintų ir galbūt tenkintų Lietuvos lenkus ir baltarusius, o Klaipėdoje vokiečius, bet ne žydus. Čepinskį palaikė Sleževičius, sutikęs daugiausiai su viena tautinių mažumų ministerija.

Soloveičikas kovojo labai aršiai. Savo ilgoje kalboje pateikė argumentų, kalbėjo apie garbę ir moralinius įsipareigojimus, kuriuos Lietuva jau turi prieš žydus, ir labai diplomatiškai, vos vos juntamai gerinosi krikščionims demokratams. Tačiau nė vienas pastarųjų atstovas neprašė balso. Problema nebuvo išspręsta.

1922 metų sausio 17 d.
Antradienis

Sklinda kalbos, kad derybos tarp socialistų liaudininkų ir krikščionių demokratų buvo nevaisingos ir jų sąjunga nebus atnaujinta. Šiandien per Seimo posėdį krikščionys demokratai turėjo pateikti savo kontrdeklaraciją prieš socialistų liaudininkų deklaraciją. Tad visa atsakomybė dėl Vyriausybės sukonstravimo, atsistatydinus Griniui, kris ant krikščionių demokratų pečių. Jiems tai nebus nei lengvas, nei malonus uždavinys, kadangi per artėjančius rinkimus jie bus atsakingi už valdžią, kuria negalės pasidalyti su socialistais liaudininkais, pasprukusiais laiku. Kadangi per praėjusius rinkimus jie veikė naudodami demagogijos metodus ir lenktyniavo su kairiaisiais dėl radikalių pažadų, prisižadėjo tiek, kiek nepajėgia tesėti, tad tiek žmonių nepasitenkinimas valdžia, tiek neįvykdyti pažadai atsisuks prieš juos.

Šiandien vyko mūsų Rytų Lietuvos reikalų komisijos posėdis. Kai gruodį Seimui buvo atiduota deklaracija dėl Vilniaus krašto autonomijos, kuri buvo įgyvendinta daugiausiai mūsų Komisijos pastangomis, ir sumanyta sušaukti Rytų Lietuvos reikalų tarybą, mūsų Komisija tapo labiau matoma ir su ja imta labiau skaitytis. Komisijos narių skaičių nuo naujųjų metų papildė naujas narys baltarusis. Išvykus Konopackiui, Komisijoje atsirado laisva vieta. Naujuoju nariu baltarusiu tapo Čerkasas – pagyvenęs žmogus, prieš karą dirbo Drisoje, Vitebsko gubernijoje, o dabar Ministerijoje baltarusių reikalams (teisininkas). Iš principo Čerkaso dalyvavimas mūsų Komisijoje turi būti lyg ir laikinas, kol jo vietą užims Baltarusių tautinio komiteto patikėtinis. Tačiau labai dažnai teisinga patarlė: nieko pastoviau už laikinumą; įtariu, kad ir šiuo atveju taip gali atsitikti. Šiandien per susirinkimą nagrinėjome dvi labai svarbias problemas. Viena – tautinių mažumų teisių gynimas Seimo konstitucinėje komisijoje, kita – Rytų Lietuvos reikalų tarybos steigimas. Abu klausimus aptarinėjau ir išvadas pateikiau aš. Tad mano principinėms išvadoms Komisija pritarė. Ji man pavedė parengti Tarybos organizavimo projektą. Parengiau jį ir papasakojau apie principus ir svarbiausius šios organizacijos aspektus, kurie turi

būti pristatyti Komisijai svarstyti per organizacinį susirinkimą, spręsiantį visus su Taryba susijusius klausimus. Tai dar turime išsamiai aptarti mūsų Komisijoje artimiausiu laiku. O dėl tautinių mažumų teisių gynimo iš Seimo konstitucijos komisijos nusprendėme reikalauti, kad Komisija į konstitucijos projektą, be skyriaus apie tautinę personalinę autonomiją, įtrauktų aiškiai suformuluotą punktą apie Vilniaus krašto (ir Klaipėdos, jeigu bus tokia galimybė) teritorinę autonomiją laikantis taisyklių, numatytų iškilmingoje gruodžio mėnesio deklaracijoje. Kadangi personalinės autonomijos ir teritorinės autonomijos tapatinimas teisiškai kelia keblumų ir negalima vienos kurios nei išbraukti, nei pateikti taip, kad viena su kita konkuruotų – kur veikia viena, ten kita neveikia, nes tai neįmanoma, ypač atsižvelgiant į žydus; jiems būtina vienalytė personalinė autonomija visoje Lietuvos teritorijoje, neišskiriant ir autonominio Vilniaus krašto, o atsižvelgus į lietuvius, kurie Vilniaus krašto autonominėje srityje turės mažumos teises, negalima apsiriboti vien visoje šalyje galiojančia personaline autonomija, nes visos Lietuvos teritorijoje lietuviai negali naudotis personalinės mažumos teisėmis ir tada Vilniaus lietuviai būtų nuskriausti. Tad mes parengėme formuluotę, kuri minėtus sunkumus panaikins, bet apie tai pakalbėsiu rytoj.

1922 metų sausio 18 d.
Trečiadienis

Šiandien vėl turiu naujienų iš ministrų kabineto. Girdėjau, kad nesutarimų bus atsisakyta, socialistų liaudininkų ir krikščionių demokratų kompromisas tęsis toliau. Sakoma, susitarimas dar nepasiektas, tačiau viskas krypsta gera linkme. Kalbas patvirtina Sleževičius, o jis vis dar yra socialistų liaudininkų vadas, pagrindinis politinis sraigtas, didysis meistras ir partinės bažnyčios dvasininkas. Kadangi jis šitas kalbas patvirtina, vadinasi, reikalas aiškus. Vienas iš slenksčių, grėsusių kompromisui, kaip žinia, buvo ginčas dėl žemės grąžinimo vienuolynams. Grąžinimui pritarė krikščionių demokratų dauguma, nepaisydama kategoriškos kairiųjų ir socialistų liaudininkų opozicijos. Iš esmės tai nėra labai svarbus klausimas, atrodo, kad tos žemės – bent jau taip tvirtina krikščionys demokratai – yra ne daug daugiau nei 100 dešimtinių. Tačiau kairieji vien dėl savo tradicinių dogmų šitai pavertė esmine problema. Ir sakoma, kad kompromisas, kurio siekia liaudininkai ir klerikalai, bus grindžiamas nuolaidomis krikščionims demokratams dėl universiteto ir rezervuojant jiems laimėjimą dėl vienuolyno žemių. Na, o aš manau, kad nepriklausomo mokslo universitete užtikrinimas yra svarbesnis nei vienuolyno žemių klausimas, jeigu išties tų žemių yra nedaug.

Šiandien Tribunolo posėdis užsitęsė iki 4 valandos po pietų, tai Tribunole pasitaiko itin retai. Tačiau posėdis praėjo maloniai, keliose bylose peržiūrėję pirmosios instancijos nuosprendžius ir išteisinę kaltinamuosius, regis, tikrai įvykdėme teisingumą. Sąžinė mums kuždėjo, kad kaltinamieji nekalti, nors tam tikrų sutapimų netrūko. Tačiau sąžinė mums sakė: tai buvo tik nelaimingas atsitiktinumas, tad išteisinę kaltinamuosius visi pajutome palengvėjimą ir pasitenkinimą. Ypatingai tai jaučiau tokių Ildefonso Goštauto[53] ir Taukelio Šmito[54] byloje. Prieš juos buvo tam tikrų įrodymų, buvo ir jų pasirašytas kaltės prisipažinimas milicijoje, tačiau sakoma, kad išgautas naudojant fizinę jėgą (mušimo sistema milicijoje ir įtariamųjų prisipažinimo išgavimas pas mus praktikuojamas itin dažnai). Kad juos išteisintume, mums pakako jų išklausyti. Ildefonsas Goštautas taip susijaudino dėl išteisinamojo nuosprendžio (Apygardos teismas abu nuteisė už arklių vagystę 3 metus griežto režimo kalėjimo), kad išėjęs su ašaromis akyse atsiklaupė prieš teismo salę, sunėrė rankas maldai ir padėkojo už teisingumą. Tas Ildefonsas Goštautas, senas dvarininkas nuo Krekenavos[55], ūkininkas, turintis keliasdešimt dešimtinių žemės, yra klasikinis lietuvių liaudies dvarininkų tipas. Lietuvių kalbos nemoka, šneka lenkiškai, tačiau jo lenkų kalba yra „tuteišiška, vietinė" tarmė, kurią būtų galima įvardyti lietuvių kalba, išreikšta lenkiškai. Lenkiškus žodžius jis sudėlioja pagal tobulą lietuvišką konstrukciją, vertą Jablonskio[56] gramatikos. Štai keli tokio dialekto pavyzdžiai, kuriuos prisiminiau klausydamasis Ildefonso (koks klasikinis vardas tarp besimėgaujančių rinktiniais, aukštuomenės sluoksniui būdingais vardais) Goštauto. Taigi užsirašiau: „suradau arklį įsisukusį" (lenkiška konstrukcija būtų tokia: suradau arklį įsipainiojusį); „saulei leidžiantis grįžau" (klasikinis lietuviškas sakinys, kuris lenkiškai skambėtų taip: sugrįžau, kai saulė leidosi); „Šulcas pripažino" (vietoj prisipažino). Arba štai: „mano dalyvavimas"[57] (*accusativus* „moją udzielnicę" – charakteringa vietos lenkų tarties forma, su vos girdimu nosiniu galūnės *accusativus femininum* garsu – būdingu lietuvių kalbai); „tuomet" („w tą porę" vietoj lenkiško „wtedy").

53. Ildefons Gasztowt.
54. Taukiel Szmit.
55. Krekenava – miestelis Panevėžio apskrityje ties Nevėžiu, dešiniajame jo krante, 32 km nuo Panevėžio.
56. Jablonskis Jonas (1860–1930), lingvistas, bendrinės lietuvių kalbos kūrėjas. Lietuvių tautos atgimimo veikėjas, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto profesorius.
57. „Moja udzielnica" – pastarojo žodžio apskritai lenkų kalboje nėra, matyt, tai vietos lenkų darinys (vertėjos pastaba).

Ir vėl sklando kalbos, kad krikščionys demokratai su liaudininkais vis dėlto nesusitars ir kad Vyriausybės krizė gali sprogti kiekvieną minutę. Man šiandien tai pasakojo ir Tumėnas, ir ministras baltarusių reikalams Semaška.

Rytą Seimo rūmuose vyko jau trečiasis Seimo konstitucinės komisijos susirinkimas, kuriame dalyvavo dalyko žinovai, sukviesti aptarti konstitucijos skyriaus apie tautinių mažumų teises projektą. Praėjusiame posėdyje buvo aštriai puolama idėja įkurti atskiras tautinių mažumų ministerijas, tai į projektą įtraukė Soloveičikas. Tokios ministerijos naudingiausios žydams, ir šiandien į posėdį, be Soloveičiko, atvyko dar du žydai deputatai Rozenbaumas senasis ir Rachmilevičius[58]. Pastarieji turėjo tik patariamojo balso teisę, nes nepriklauso konstitucinei komisijai. Susirinkimo pradžioje Žemaitis turėjo perskaityti Rytų Lietuvos reikalų komisijos deklaraciją, kuria prašoma konstitucijoje atsižvelgti į teritorinės autonomijos Vilniui ir Klaipėdai principus bei mūsų Komisijos sukurtą personalinės ir teritorinės autonomijos suderinamumą. Žemaitis turėjo perskaityti mūsų deklaraciją, o aš privalėjau ją argumentuoti. Mes pateikėme planą sukurti personalinę autonomiją su teritorine tokiu būdu, kad kiekviena tautybė, kuri Lietuvos tautiniam kadastrui pateiks ne mažesnį nei 10 % narių skaičių iš visų gyventojų, gaus personalinės autonomijos teises visos Respublikos teritorijoje. Tos tautybės, kurios tokių sąlygų neatitinka, tačiau jų gyventojų skaičius sudaro bent 10 % autonominėje teritorijoje, turi teisę į personalinę autonomiją autonominės teritorijos viduje, kuri būtų organizuota pagal tuos pat principus. Vis dėlto Žemaitis pavėlavo, tad mūsų Komisijos nutarimus pats referavau plačiai ir motyvuotai pasisakydamas. Kalbos pabaigoje jau ne mūsų Komisijos vardu, o savo vardu kalbėjau apie sunkumus, kuriuos gali sukelti faktas, jeigu į konstituciją įtrauksime Klaipėdos ir Vilniaus autonomijos teises, kai Klaipėdos likimas dar neišspręstas tarptautiniu mastu ir kai Vilniaus sąjunga su Lietuva gali būti fiksuota derybomis ir susitarus su Vilniaus krašto liaudimi, o autonomijos teisės būtų vienašališkai ir nepakeičiamai įtrauktos į konstituciją. Tuomet kiltų problemos, nes, kaip žinia, bet kurie konstitucijos pakeitimai gali būti daromi tik referendumu. Vis dėlto manau, kad reikia vienaip ar kitaip į konstituciją įtraukti sričių autonomijos taisykles, ir pabrėžiau būdus, kokiais, mano nuomone, būtų galima šiuos įstatymus modifikuoti remiantis Vilniaus krašto gyventojų valia ir apeinant

58. Rachmilevičius Nachmanas (Rachmilewicz Nachman; 1876–1941), žydų visuomenės veikėjas, Lietuvos valstybės tarybos narys (1918). Prekybos ir pramonės ministerijos viceministras (1918–1920), Steigiamojo seimo deputatas, Lietuvos generalinis konsulas Tel Avive (1933–1940).

normalią referendumo procedūrą. Vėliau diskutavome apie Soloveičiko projekto 3 straipsnį. Ir vėl kalbėjome apie tautines ministerijas, kurių nepageidavo lietuvių dauguma; tokią idėją karštai gynė žydai. Paskui kalbėjome apie tautybes, kurios turės teisę į personalinę autonomiją. Svarstėme, ar autonomija turėtų būti apibrėžta gyventojų skaičiumi – Soloveičikas savo projekte pateikia 10 000 tam tikros tautybės asmenų kaip minimalų skaičių, leisiantį turėti teises į personalinę autonomiją. Ar reikėtų nustatyti gyventojų skaičių procentais, – mūsų Rytų Lietuvos reikalų komisijos siūlymu, tai turėtų būti 10 % gyventojų. Aptarinėjome ir aną kartą deputato Čepinskio teiktus siūlymus tiesiog išvardyti tautybes, kurioms konstitucija numato teises į personalinę autonomiją: Čepinskis siūlė, kad tokias teises turėtų tik žydų ir lenkų tautybės gyventojai, kadangi jos gausiai išsibarsčiusios po visą šalies teritoriją ir gali norėti bei pretenduoti į tautines savivaldas, nepaisant to, kokioje teritorijoje šios tautybės gyvena daugiausiai. Na, o kitų tautybių atstovai, gyvenantys tam tikrose bendrose teritorijose, nesuinteresuoti personaline autonomija. Vokietis deputatas Biuchleris[59] aršiai reikalavo tokių personalinės autonomijos teisių, kuriomis galėtų naudotis ir Lietuvos vokiečiai. Diskusijoje buvo kalbama ir apie mano minėtas problemas; jas pateikiau Rytų Lietuvos reikalų komisijos vardu.

1922 metų sausio 20 d.
Penktadienis

Vakar per Konstitucinės komisijos susirinkimą niekas neoponavo mūsų pateiktoms Rytų Lietuvos reikalų komisijos išvadoms. Susirinkimo dalyviai pripažino: Lietuvos konstitucijoje teritorijos autonomijos teisė turi būti ne mažiau svarbi nei teisė į personalinę autonomiją. Pastebėjau, kad Konstitucinės komisijos nariai, kiek galima spręsti iš jų pastabų ir pasisakymų, ypač iš praėjusio susirinkimo, kai dar nebuvo perskaitytas mūsų pranešimas, turi tendenciją apriboti personalinės autonomijos apimtis, kurias jie vertina kaip *suis generis*[60] privilegiją žydams ir yra linkę jai priešpriešinti teritorinę autonomiją kaip daug sveikesnę formą, padedančią užganėdinti susitelkusių tam tikrose teritorijose gyvenančių tautinių mažumų interesus. Tad galima teigti, kad teritorinės autonomijos tezė jiems kelia simpatiją, o personalinė autonomija – antipatiją. Juolab kad pastaroji konstitucijos projekte itin išryškinama, o pirmoji praktiškai nepastebima. Tai žydų su Soloveičiku prieša-

59. Biuchleris Oskaras (Büchler Oscar; 1877–?), teisininkas, advokatas, Steigiamojo seimo deputatas. 1920–1922 m. buvo Aukštesniųjų kursų lektorius, o 1922–1926 m. – Lietuvos universiteto docentas.
60. *Suis generis* (lot.) – tam tikra.

ky nuopelnas, kadangi žydams rūpėjo tik personalinė autonomija. Pasitarimas dėl Soloveičiko projekto labiau primena turgų ir kovos areną, kai Konstitucinės komisijos nariai bando kuo daugiau pataisų įtraukti į projektą, o Soloveičikas visais būdais bando jį apginti ir praleisti kuo mažiau pakeitimų. Kad konstitucijos projekte per mažai dėmesio skiriama teritorinei autonomijai, galima paaiškinti tuo, kad per menkai stengtasi veikti šia linkme, kadangi žydams teritorinė autonomija nerūpi, o lietuviai, būdami dauguma, nerodė iniciatyvos ir nenorėjo sukti galvos tiksliau konstitucijoje apibrėžti tautinių mažumų teises. Vienintelis vokietis deputatas suinteresuotas šia problema, nes baltarusių deputatų Seime nėra, o deputatai lenkai po garsaus skandalo, kuris iškilo jiems pateikus deklaraciją Tautų Lygai dėl lenkų persekiojimo Lietuvoje, praktiškai atsiribojo nuo dalyvavimo bet kokioje Seimo veikloje. Yra ir kitas paaiškinimas, kodėl per mažai dėmesio skiriama teritorinei autonomijai: kol kas faktiškai abi sritys, kurioms galėtų būti suteikta teritorinė autonomija – Klaipėdos ir Vilniaus – nepriklauso Lietuvos valstybei. Mano įsitikinimu, jau dabar Konstitucinė komisija turi parengti prielaidas teritorinei autonomijai suteikti. Vakar net ir deputatai žydai per posėdį aistringai pritarė mūsų išvadoms, nes jaučia, kad pavojinga neigti ar priešintis teritorinei autonomijai, mat tai turėtų neigiamos įtakos jų taip pageidaujamai personalinei autonomijai. Tačiau jie daugiau bandė suderinti šitas dvi autonomijos formas norėdami gauti mūsų paramą geidžiamai personalinei autonomijai. Vis dėlto konkrečiai buvo mažai pasisakančiųjų, kaip turėtų būti įgyvendintos mūsų išvados, nes dėl sunkumų, apie kuriuos jau kalbėjau, tai nėra paprasta. Vienintelis kun. Staugaitis konkrečiau kalbėjo apie šią problemą. Jis pasiūlė tiksliau apibrėžti teritorinės autonomijos sąvoką pačiame konstitucijos tekste, o tai padaryti bus sunku, kol Vilnius ir Klaipėda nėra sudėtinės mūsų šalies dalys, tad daryti reikėtų kitame autentiškame tekste – deklaracijoje; ji būtų konstitucijos numatomų įstatymų priedas. Ko gero, tai neprasta mintis. Šiandien ją ir svarstėme Rytų Lietuvos reikalų komisijoje. Soloveičiko projekto 3 straipsnis vakar dar nebuvo galutinai aptartas per Konstitucinės komisijos posėdį. Tai svarbiausias viso projekto straipsnis, keliantis daugiausiai ginčų ir suteikiantis daugiausiai dėmesio personalinei autonomijai. Straipsnio tekstas išspręs ir tautinių ministerijų problemą, kurią žydai laiko kaip būtiną ir svarbią savo poreikiams, kuriai – mano nuomone, visiškai teisingai – lietuviai komisijos nariai itin priešinasi. Siūlytiems 3 straipsnio pataisymams suredaguoti ir galbūt kai kuriems jų suderinti išrinkta pakomisė: Soloveičikas, Žemaitis, aš, Biuchleris, kun. Staugaitis, Sleževičius, Čepinskis ir Starkus. Pakomisė turi susirinkti rytojaus vakarą.

Žinia, kad Konstitucinė komisija nepritaria tautinių mažumų ministerijoms, sukėlė didžiulę sumaištį žydų visuomenėje. Žydai mobilizuoja visas galimas jėgas

ir imsis veikti, kad būtų išgelbėta jų geidžiama institucija. Jie ėmė kalbėti, kad tokios ministerijos naudingos šaliai ir palankios Vilniaus politikai, prabilo apie savo tautos nuopelnus ir simpatijas valstybei, Lietuvos savigarbą, apie anksčiau jiems duotus pažadus ir įsipareigojimus. Štai šiandien pas mane buvo užsukęs Kacelenbogenas[61] su prašymu leisti jam šią problemą iškelti rytoj per mūsų Glaudžios sąjungos susibūrimą. Šiandien oficialiai pranešta, kad vakar prezidentui buvo įteiktas viso Griniaus kabineto atsistatydinimo raštas. Tad oficialiai krizė jau prasidėjo.

1922 metų sausio 21 d.
Šeštadienis

###

Iki pietų dirbau Tribunole, kur vyko teismo posėdis. Buvo nagrinėjamos kasacine tvarka patekusios bylos. Didelį procentą Apygardos teismų nuosprendžių civilinėse bylose mes panaikiname. Tai patvirtina tezę, kad kasacinė instancija buvo reikalinga.

Maždaug 7 vakaro Seimo rūmuose įvyko ketvirtadienį Konstitucinės komisijos išrinktos pakomisės susirinkimas. Mūsų užduotis – suredaguoti visas pateiktas pataisas Soloveičiko parengtam konstitucijos 3 straipsniui. Posėdyje dalyvavo: Soloveičikas, Biuchleris, aš, kun. Staugaitis, Čepinskis ir Konstitucinės komisijos pirmininkas Tumėnas. Pavestą darbą atlikome per valandą. Kadangi diskusija dėl 3 straipsnio dar nebuvo išgvildenta pačioje Konstitucinėje komisijoje, gali atsirasti naujų pataisų arba būti keičiamos jau pateiktosios pataisos.

Iš ten nuvykau tiesiai į mūsų Glaudžios sąjungos[62] susirinkimą. Dalyvavo: aš, Kairys[63], Vileišis[64], Semaška, Janulaitis, Bielskis[65], Kacelenbogenas ir Čepinskis. Iš organizacinių reikalų buvo aptariama galimybė suburti grupę Panevėžyje, kur jau apsistojo du mūsų nariai – Kacelenbogenas ir senasis Romas[66]. Pritarėme Gabrie-

61. Kacelenbogenas Uria.
62. Masonų ložė „Lietuva".
63. Kairys Steponas (1878–1864), inžinierius, vienas iš Lietuvos socialdemokratų partijos lyderių. Tarybos narys ir Nepriklausomybės akto signataras, aprūpinimo maistu ministras antrame Sleževičiaus kabinete (1919), Lietuvos seimo deputatas 1920–1927 m.
64. Vileišis Jonas (1872–1942), teisininkas, vienas iš Lietuvos liaudininkų lyderių.
65. Bielskis Vaclovas (1870–1938), inžinierius, visuomenės ir politikos veikėjas iš Šiaulių, socialdemokratas. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą priklausė Vilniaus masonų ložei „Lietuva", kuriai vadovavo M. Römeris.
66. Romas Jurgis.

lės Petkevičaitės[67] kandidatūrai į Panevėžio skyrių; ją priimti įpareigojome Romą ir Kacelenbogeną, dalyvaujant man arba Bortkevičienei. Jeigu Petkevičaitė įstos į mūsų Sąjungą, Panevėžio grupė pradės veikti. Be to, dar numatytos kitos kandidatūros – Moigio[68] ir Petraškevičiaus[69]. Patvirtinome taip pat kandidatus į mūsų Kauno grupę – deputatą Račkauską ir teisėją Sugintą[70]. Paskui kalbėjomės apie kovą su klerikalizmu, kuris Lietuvoje užima vis stipresnes pozicijas ir kuriam paklūsta visos valstybinio gyvenimo sritys, o didžiausią įtaką klerikalai turi švietimo srityje. Janulaitis pranešimą skaitė kaip tik šia tema. Nutarėme, kad būtina kovoti su klerikalizmu ne tik Seime, Aukštesniuosiuose mokslo kursuose[71], bet ir visur kitur, kur mūsų nariai turi prieigą ir susiduria su klerikalų savivale ir gobšumu. Kadangi patys neturime lėšų išleisti leidinius, skatinančius kovoti su klerikalizmu, nusprendėme susisiekti su leidyklomis. Šiai akcijai išrinkome pakomisę, o jos nariais – Janulaitį, Purėną[72] ir Vileišį. Tačiau man kyla abejonių, ar šios veiklos kryptis, jeigu ji tik išsiplėtos, gali dar labiau suaktyvinti klerikalizmo plėtotę. Klerikalizmu laikau religijos esmės iškreipimą, kai bažnyčia tiesiogiai pajungiama valstybei. Tuomet ir pati valstybė suvokiama per religijos prizmę. Į tokį vyksmą žvelgiu priešiškai, mūsų Sąjungoje jau įžvelgiu tokias tendencijas. Na, ir posėdžiui baigiantis buvo paliesta dabar aktuali tema apie personalinę autonomiją, kurią svarsto Seimo konstitucinė komisija, ypač vieną jos elementą – pavienes ministerijas ar tautinius ministrus. Šia tema norėjo pakalbėti Kacelenbogenas, prabilęs apie būtinybę steigti centrinį autonomijos organą – Tautinę tarybą, kiekviena tautinė mažuma įkurtų savą, – apie būtinybę turėti ministrus tautiečius, kurie, pasak Kacelenbogeno, ministrų kabinete

67. Petkevičaitė Gabrielė (1861–1943), rašytoja, visuomenės ir politikos veikėja. Viena iš Moterų judėjimo Lietuvoje lyderių.

68. Moigis Jonas (1867–1933), teisininkas, visuomenės veikėjas. 1922–1923 m. dirbo notaru Panevėžyje.

69. Petraškevičius Česlovas (1886–1941), advokatas, visuomenės veikėjas, socialdemokratas. 1919 m. dirbo V. Mickevičiaus-Kapsuko vyriausybės bolševikų komisariate. Vėliau apsistojo Panevėžyje ir iki gyvenimo pabaigos dirbo advokatu. Dalyvavo Miesto tarybos veikloje kaip socialdemokratų frakcijos narys, Lietuvos miestų sąjungos pirmininkas (1924).

70. Sugintas Antanas (1890–?), advokatas, politikos veikėjas. 1923–1927 m. Lietuvos seimo deputatas, Liaudininkų frakcijos narys. Dirbo Kauno apygardos teismo teisėju (1921–1923), advokatu Kaune (1924–1944).

71. Kauno aukštesnieji mokslo kursai veikė 1920–1922 m., vykdė vienintelės aukštosios mokyklos Lietuvoje funkciją tol, kol buvo atidarytas Lietuvos universitetas. Kursai turėjo penkis skyrius: humanitarinį, teisės, matematikos–fizikos, gamtos mokslų, medicinos ir technikos. Kursams vadovavo Z. Žemaitis (1920) ir J. Vabalas-Gudaitis (1921–1922). Šių kursų pagrindu buvo steigiamas Lietuvos universitetas.

72. Purėnas Antanas (1883–po 1958), chemikas, visuomenės veikėjas. 1919–1921 m. Rokiškio gimnazijos direktorius, nuo 1922 m. profesorius, organinės chemijos dėstytojas Lietuvos universitete.

turėtų sprendžiamąjį balsą tik tais atvejais, kai problema būtų susijusi su jų tautos autonomija. Jau buvo vėlus laikas, tolesnę diskusiją nukėlėme į kitą susirinkimą.

Deja, tenka pripažinti, kad mūsų Glaudžios sąjungos veikla šlubuoja. Pasitaiko akimirkų, kai jaučiamas pagyvėjimas, tačiau jos retos ir daugiau atsitiktinės, švysteli per posėdžius kartkartėmis. Sąjungai trūksta vienalyčio pulso, savarankiškumo ir su pagrindiniais idealais susijusios veiklos. Tai organizmas, kurio nuolatinė būsena yra letargas, o gyvybingos kibirkštėlės pasirodo tiktai retkarčiais ir tuoj pat išnyksta.

1922 metų sausio 22 d.
Sekmadienis

Vakare nuo 5 iki 8 valandos Apygardos teismo posėdžių salėje aš pirmininkavau visuotiniam Lietuvos teisininkų draugijos[73] susirinkimui. Pagal taisykles, nustatytas per kasmetinį susirinkimą, kuris vyko gruodžio mėnesį, valdybos pareiga yra esant galimybei kas mėnesį arba ir dažniau šaukti bendrus susirinkimus, kuriuose būtų skaitomi pranešimai ir svarstomi valstybės juridiniai reikalai, jurisprudencija arba įstatymų projektai. Kadangi Seimo konstitucinė komisija ką tik paskelbė savo parengtą konstitucijos projektą (skliaustuose parašysiu, kad pastarasis modifikuotas tekstas kai kuriais itin reikšmingais elementais labai skiriasi nuo pirminio, pateikto spalio–lapkričio mėnesiais svarstyti Konstitucinės komisijos specialistams), tad Teisininkų draugijos valdyba nusprendė jį apsvarstyti savo draugijoje. Buvo sumanyta skaityti referatus ir diskutuoti bent apie pagrindinius šio projekto skyrius. Šiandien aptarinėjome prezidentūros klausimą. Pirmiausia draugijos narys ir kartu Seimo konstitucinės komisijos pirmininkas advokatas Tumėnas trumpai referavo projekto atsiradimo istoriją, o vėliau savo referatu advokatas Noreika ir kontrreferatu Tribunolo teisėjas Janulaitis aptarė prezidentūros klausimą. Dabartiniame konstitucijos projekte Respublikos prezidento institucija, kurios nebuvo ankstesniame projekto tekste, yra numatyta, tačiau jai palikta tik šešėlinė valdžios galia, daugiausiai numatytas šalies reprezentacinis vaidmuo. Noreika pasisakė už tai, kad institucijos valdžios galios būtų išplėstos ir prezidentas turėtų „veto“ teisę ir teisę paleisti Seimą. Janulaitis teigė, kad prezidento institucijos apskritai nebūtų. Susirinkimo dalyviai šia tema nediskutavo. Susirinkimas pavedė formuluoti dienos pranešimų tezes ir pateikti svarstyti kitame susirinkime, kuris turėtų įvykti ateinantį sekmadienį, ir pasi-

73. Lietuvos teisininkų draugija veikė 1920 m. sausio 24–1940 m. birželio 15 d. 1920–1933 m. jos pirmininkas buvo A. Kriščiukaitis, 1934–1935 – P. Leonas, 1937–1938 – J. Gudauskas, 1938–1940 – Č. Butkus. Draugija daug dėmesio skyrė teisinei kultūrai propaguoti Lietuvoje ir leido žurnalą *Teisė*.

stengti rasti prelegentus konstitucijos skyriams aptarti. Greičiausiai valdyba prašys pasisakyti Voldemaro, kuris ką tik pradėjo skelbti virtinę kritinių straipsnių apie konstitucijos projektą; juos spausdino *Tėvynės balsas*.

Vyriausybės krizė atsidūrė mirties taške. Griniaus kabineto atsistatydinimas pateiktas, tačiau dar nepatvirtintas. Tuo tarpu krikščionys demokratai su socialistais liaudininkais ir toliau bando rasti kompromisą. Vis dėlto labai maža vilties, kad jį suras. Kaip galimą kandidatą į ministro pirmininko postą, jeigu Griniaus atsistatydinimas bus priimtas, dar mini Tumėną – vieną iš protingiausių Krikščionių demokratų partijos deputatų, be to, teisininką. Jo pozicija Seime pakankamai reikšminga. Jis yra Konstitucinės komisijos ir Teisinės komisijos pirmininkas. Pastaroji sukurta visų įstatymų projektams redaguoti. Tumėnui netrūksta apsukrumo ir net, sakyčiau, savotiško humoro jausmo. Protingas, labai sąžiningas žmogus, tad gerbiamas ir užsitarnavęs gerą vardą. Tačiau jis nepaprastai lėtas – flegmatikas, rimtas ir lėtapėdis. Kalba labai atsargiai ir iš lėto renka žodžius. Klausantis atrodo, kad burnoje juos dar „apvolioja" ir per minutę pasako vos vieną žodį. Toks pat nuobodus ne tik kalbėdamas, bet ir imdamasis kokios nors veiklos. Tarybos laikais, 1919 metais, ministrų kabinetas trumpą laiką priklausė dešiniesiems, klerikalams, su ultrakatalikiškuoju Dovydaičiu[74] priešaky. Pats kabinetas, jo premjeras pasirodė itin neveiksnūs ir politiškai neįgalūs. Šito kabineto priešininkai šaipydamiesi vadino jį „gyvo rožančiaus" kabinetu. Dabar juokaujama, kad nuobodaus Tumėno „dėka" kabinetas bus „negyvo rožančiaus" kabinetas.

1922 metų sausio 23 d.
Pirmadienis

Na, ir žiema šiemet! Kai pasnigo per Visus šventus, tai iki šiol žiema karaliauja visu smarkumu. Trečias jos mėnuo eina, o dar tiktai sausio pabaiga. Prieš akis visas vasaris – klasikinis žiemos mėnuo, o mūsų klimate įprasta žiema išsitęsia ir į kovą. Tad dar mažiausiai mėnuo, o gal ir du liko. Buvo atlydžių prieš Kalėdas, bet itin švelnių ir jie žiemos karaliavimo nenutraukė. Dabar atslinko stingdančio šalčio banga kartu su gražiu saulėtu oru. Šįryt spaudė -18 laipsnių šaltukas.

Rytą Seimo rūmuose vyko Konstitucinės komisijos posėdis. Ir šiandien nebaigėme diskutuoti dėl 3 Soloveičiko projekto straipsnio, kalbančio apie tautinių mažumų konstitucines garantijas. Jau atrodė, kad netrukus diskusijos baigsis, mat

74. Dovydaitis Pranas (1886–1942), publicistas, visuomenės veikėjas, Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, III Vyriausybės kabineto premjeras (1919 m. kovo 12–balandžio 12 d.), nuo 1922 m. dirbo Lietuvos universitete ir vadovavo Istorijos katedrai.

išseko kalbėtojų gretos, buvo aptartos visos pateiktos pastabos, ir Soloveičikas perskaitė baigiamąjį pranešimą kaip referentas. Savo prakalboje jis paminėjo tiek problemų, susijusių su pateiktomis pataisomis, kad visi priėjo prie išvados: reikia kiekvieną sakinį ilgame 3 straipsnyje aptarti detaliai, remiantis teisinga mintimi, geriau leisti per daug kalbėti ir galbūt rasti bendrą kalbą, nei trumpinti laiką ir ką nors konstitucijos tekste pražiopsoti arba įtraukti ne tai, ką reikia. Išklausius Soloveičiko kalbos, tenka sutikti su jo argumentais: formuoti personalinę autonomiją, ją apibrėžiant pagal tautinės mažumos procentus, – blogiau nei nustatyti minimalų tautinės mažumos atstovų skaičių arba tiesiog išvardyti tautines mažumas, kurios galėtų naudotis personalinės autonomijos privalumais. Išbraukiau Rytų Lietuvos reikalų komisijos 3 straipsnio pirmojo sakinio pataisą, kuri siūlė minėtą apibrėžimą (10 %), ir tvirtai pasakiau, kad remiu Čepinskio siūlymą tiesiog išvardyti atitinkamas tautines mažumas, turinčias teisę į autonomiją, o konkrečiai – baltarusių, lenkų ir žydų. Tolesnė diskusijos eiga nukelta į ketvirtadienį. Šios dienos posėdyje nedalyvavo Žemaitis; jis turėjo kalbėti Rytų Lietuvos reikalų komisijos vardu ir išdėstyti, kaip, mūsų nuomone, turėtų būti teritorinė Vilniaus ir Klaipėdos krašto autonomija įtraukta į Konstituciją. Žemaitis apie tai dar pasisakys. Aš nenorėjau apie tai kalbėti šiandien, nes jau esu kalbėjęs apie teritorinę autonomiją per praėjusį susirinkimą, nenorėjau sudaryti įspūdžio, kad nors apie tai kalbama Rytų Lietuvos reikalų komisijos vardu, iš tiesų tokias mintis remia vien įvairiatautis, nelietuviškas jos elementas. Tad tegu šiuo klausimu suskamba ir lietuvių – Žemaičio – balsas.

Panašu, kad netrukus iš Seimo pasklis naujiena, kuri nors ir neatrodo labai reikšminga, nes nekeis daugumos kiekybinio santykio, vis dėlto gali turėti tam tikrą poveikį pačiam Seimui, žinoma, jeigu įvyks tai, apie ką kalbu. Dešinysis krikščionių demokratų blokas – „Ūkininkų sąjunga“ – krikščionių demokratų gretose yra mažai paveikus, nes klerikalinis krikščionių demokratų centras, tikrasis partijos branduolys, besivaikantis populiarumo ir manipuliuojantis visuomene demagoginiais, radikaliais šūkiais, remiasi kairiuoju sparnu – „Darbo federacija“. „Ūkininkų sąjunga“, priklausydama šio bloko frakcijai, iki šiol taikstėsi su tuo, nors ne vienas iš jos narių ilgesingai žvalgėsi į klerikalinės „Žemdirbių sąjungos“ gretas, kuri solidarizavosi su opozicine „Pažanga“, nes jautė, kad kaip tik ten tarpsta artima ideologija ir todėl jų vieta kaip tik ten, o ne klerikalinės demokratijos bloke.

1922 metų sausio 24 d.
Antradienis

Krikščionių demokratų bloko frakcijai priklausantys „Ūkininkų sąjungos" nariai Seime ilgai kentė pažeminimą. Krikščionys demokratai, vaikydamiesi demagoginių efektų, pataikavo savo kairiųjų bičiulių – „Darbo federacijos" – augančiam apetitui, gėdingai nutylėdami „Ūkininkų sąjungos" siekius. Tačiau krikščionių demokratų atstovai, laikydami už vadžių dešinįjį sparną, gebėjo išlaikyti discipliną, ir frakcija nesubyrėjo it kortų namelis. Štai dabar ji pradeda skeldėti veikiama, pavyzdžiui, tokių veiksnių: nepalankios ir nenaudingos turtingiems ūkininkams agrarinės reformos, savarankiškos ir nepriklausomos „Žemdirbių sąjungos" įtakos, kuri atstovauja pasiturinčių ūkininkų interesams, ir artėjantys Seimo rinkimai. Pirmasis „Ūkininkų sąjungos" gretas paliko ir Seime nuo kojų dulkes nusipurtė deputatas Šilgalis[75], ūkininkas ir publicistas, pasirašantis „Damazo Treigio" pseudonimu. Jis – pasižymėjęs Seimo darbo referentas, rašantis į opozicinį „Pažangos" dienraštį *Tėvynės balsas* (*Tėvynės balsas* yra uždarytų *Tautos balso*, *Lietuvių balso* ir *Lietuvos balso* tęsinys). Tai pirmas toks deputato perėjimas dešiniųjų pusėn šio Seimo istorijoje. Šilgalis – pirmasis pranašas, kristalizavimosi pačiame Seime konservatyvios ir nuosaikios opozicijos, besikuriančios kaip reakcija į demagogiją, išraiška. Ši opozicija auga ir stiprėja kasdien kaupdama jėgas veiklai. Jai vadovauja „Pažangos" partijos ir „Žemdirbių sąjungos" vadovai Antanas Smetona ir Voldemaras. Šilgalio, kurio nuotaikos ir nuomonė nebuvo paslaptis, pasitraukimas savaime jau būtų vertas dėmesio faktas, juo labiau kad paprastai sudėtingiausia yra pradžia, o pavyzdys užkrečia ir kitus, negalinčius kol kas apsispręsti žengti pirmo žingsnio. Ką tik vienas iš aktyvių „Žemdirbių sąjungos" aplinkos veikėjų, Žilinskas[76], beje, mūsų Tribunolo prokuroro asistentas, prasitarė, kad Šilgalio pasitraukimas yra tik pirmas žingsnis, pirma besivystančios politinės diferenciacijos proceso kregždė. Jo pasekmė, anot kai kurių politinių jėgų, galėtų būti naujos dešiniųjų frakcijos – „Žemdirbių" – susikūrimas Seime. Ji taptų Krikščionių demokratų partijos ir Vyriausybės opozicija. Tikimasi, kad Šilgalio pėdomis seks dar keli „Ūkininkų" frakcijos nariai. Kol kas šie deputatai dar nėra apsisprendę tokiam žingsniui, tačiau pasekti Šilgaliu juos skatina už Seimo veikianti opozicija.

75. Šilgalis Antanas (1885–?), publicistas, visuomenės veikėjas. Steigiamojo seimo deputatas, Lietuvių krikščionių demokratų frakcijos Seime narys.
76. Žilinskas Aleksandras (1885–?), teisininkas, teisingumo ministras (1928–1934). 1919 m. tyrė LkKO veikėjų bylą. 1920–1928 m. dirbo Kauno apygardos teisme ir ėjo įvairias pareigas. Nuo 1934 m. birželio 12 d. dirbo notaru Kaune. 1941 m. sovietų areštuotas ir ištremtas į Sibirą.

Pagal Seimo reglamentą trys deputatai gali sudaryti frakciją. Taigi labai tikėtina ir įmanoma, kad Šilgaliui vadovaujant atsiras dar viena frakcija. Tai būtų sveikintinas ir sveikas politikos reiškinys.

1922 metų sausio 25 d.
Trečiadienis

Kriščiukaitis[77] serga. Šios dienos Tribunolo teismo susirinkime jį pavadavo Janulaitis, kuris ir buvo teismo posėdžio pirmininkas. Janulaitis pavadavo pirmininką, mat už mane vyresnis (trečiuoju teismo teisėjų nariu buvo pakviestas Staškevičius[78]). Nors Janulaitis gabus teisėjas, kaip teismo pirmininkas jis pasirodė netinkamas. Atrodo, jam niekada iki šiol neteko būti teismo posėdžių pirmininku. Teisėjo karjerą pradėjo iškart aukščiausioje instancijoje, tad jam trūksta techninių darbo gebėjimų ir dėl to Janulaitis nepasitikėjo savimi, buvo susikaustęs. Šiandien įsitikinau, kad aš esu kur kas kvalifikuotesnis teisėjas pirmininkauti teismo posėdžiuose ir valdyti teismo procesą nei Janulaitis: turiu gebėjimų būti pirmininkas, žinau, kaip pasielgti įvairiose situacijoje, be to, man patinka posėdžiams pirmininkauti. Vis dėlto dar negreit galėsiu būti teismo proceso, vykstančio mūsų Tribunole, pirmininkas. Veikiausiai kada nors, kai Tribunole dirbs daugiau teisėjų, įvyks sisteminis darbų pasidalijimas. Kol kas esame tik trise, kartu su pirmininku, o aš iš mūsų visų esu jauniausias. Nors į teismą patenka vis daugiau bylų ir vis daugiau darbo yra, kol kas susitvarkome su krūviu. Greičiausiai pavasarį reikės ieškoti dar vieno teisėjo, vis dėlto neaišku, ar Tribunolas, jeigu Lietuvos teritorija nepadidės, savo veiklą išplėtos taip, kad atsirastų keliolikos darbuotojų, kurie dirbtų atitinkamuose skyriuose, poreikis. Šiandien sužinojau, kad jau suformuota nauja Vyriausybė. Krikščionys demokratai su socialistais liaudininkais nepasiekė kompromiso, ir dėl to Griniaus kabineto atsistatydinimas virto faktu. Naujojo ministrų kabineto vadovas yra Šilingas[79], advokatas (dar tik prisiekusiojo advokato padėjėjas), buvęs Tarybos pirmininkas, tas pat Šilingas, kuris nuo 1921 metų rugpjūčio iki gruodžio buvo

77. Kriščiukaitis Antanas.
78. Staškevičius Jonas (1879–1950), teisininkas, Kauno apygardos teismo teisėjas.
79. Šilingas Stasys (1885–1962), teisininkas, visuomenės ir politikos veikėjas. Jo partinės pažiūros keitėsi. Savo partinės veiklos pradžioje buvo socialdemokratas. 1917 m. kartu su P. Leonu ir J. Baltrušaičiu buvo liberaliai demokratinės partijos „Santara" įkūrėjas. 1919 m. paliko „Santarą" ir prisidėjo prie Lietuvos ūkininkų sąjungos, pagal jos sąrašą 1922–1926 m. pateko į Seimą, kartu veikė Lietuvos šaulių sąjungoje. 1926 m. gruodžio 17 d. sąmokslo dalyvis, teisingumo ministras (1926–1928 ir 1934–1938), advokatas. 1928–1938 m. buvo Valstybės tarybos pirmininkas. Vienas iš artimiausių ir turinčių didžiausią įtaką Smetonai tautininkų valdymo laikais.

kalinamas Vilniuje. Kadangi visą dieną praleidau Tribunolo posėdyje, o po pietų niekur iš namų neišėjau, neturėjau progos sužinoti visų smulkmenų apie naujos Vyriausybės formavimo ypatybes. Vakarinės *Lietuvos* neskaičiau. Žinau tik tai, ką girdėjau iš penktų ar dešimtų lūpų. Taigi girdėjau, kad finansų ministro portfelis naujajame kabinete tenka Dobkevičiui[80], o užsienio reikalų ministro – Ambrozaičiui[81]. Pastarasis yra „Darbo frakcijos" deputatas, agrarinės reformos Seime referentas. Kam atitenka karo ministro portfelis – kol kas nežinau. Kalbama, kad teisingumo ir švietimo ministrų portfelius gavo Karoblis ir Bizauskas[82]. Iš pavardžių galima spręsti, kad šis kabinetas bus tapatus partijų padėčiai Seime, kiek kitoks nei Griniaus kabinetas; krikščionių demokratų jame daugiau (Jurgutis, Ambrozaitis, Bizauskas ir Bičiūnas[83]). Tačiau kabinetui vadovauja žmogus, kuris nėra krikščionis demokratas. Maždaug 1910 metais, dar studijų laikais, Šilingas vadovavo pažangiajam Lietuvos jaunimui ir buvo artimas tuometiniams demokratams – tiesą sakant, liaudininkams (iš jų kilę šiuolaikiniai socialistai liaudininkai). 1916–1917 metais kartu su Leonu[84] buvo vienas iš „Santaros"[85] įkūrėjų, kaip šios partijos narys 1918 metais, sugrįžęs iš emigracijos, pateko į Tarybą. Paskui paliko „Santarą". Dabar jis nepartinis. Beje, geras oratorius, atrodo labiau kalbos nei veiksmo žmogus. Žmonės kalba, kad neturi organizacinių gebėjimų, kad yra sunkiai sukalbamas ir didžiulis savimyla. Dėl tokių savybių su juo sunku bendradarbiauti, nes jis visur, visiems ir visada nori primesti savo valią. Iš išorės neišvaizdus ir nepatrauklus. Kai jo kandidatūra buvo minima užsienio ministro postui užimti atsistatydinus Purickiui, buvo manoma, kad toks žingsnis reiškia susitaikymo gestą su dešiniąją „Pažangos" opozicija, nes dar nuo Tarybos laikų Šilingą sieja artimi ryšiai su Smetona. Nors jis nėra „Pažangos" atstovas, vis dėlto dešinieji jį laiko savu žmogumi.

80. Dobkevičius Jonas (1866–1934), ekonomistas. Finansų, prekybos ir pramonės viceministras (1920–1922), ministras (1922), vėliau Finansų, pramonės ir prekybos ministerijos patarėjas.

81. Ambrozaitis Kazimieras (1892–?), mokytojas, publicistas. Steigiamojo seimo deputatas, I–II Seimų prezidiumo sekretorius, III Seimo vicepirmininkas, Darbo federacijos pirmininkas.

82. Bizauskas Kazimieras (1892–1941), krikščionių demokratų veikėjas, lietuvių diplomatas, Steigiamojo seimo deputatas, švietimo ministras (1920–1922). Lietuvos atstovas Vatikane (1922–1923), Vašingtone (1923–1927), Rygoje (1927–1928), Londone (1928–1930) ir Hagoje (1930–1931), 1939 m. vicepremjeras, Vyriausybės įgaliotinis prijungtame Vilniaus krašte (1939–1940).

83. Bičiūnas Vytautas Pranas (1893–1945), kritikas, dramaturgas, prozininkas, dailininkas, mokytojas. Religijos departamento pirmasis direktorius, Steigiamojo ir I Seimo deputatas priklausė krikščionių demokratų frakcijai.

84. Leonas Petras (1864–1938), teisininkas, lietuvių tautos atgimimo ir politikos veikėjas.

85. „Santara" – liberaliai demokratinė sąjunga, įkurta 1917 m. kovą Rusijoje. Pagrindiniai jos veikėjai J. Baltrušaitis, P. Leonas, S. Šilingas. 1918 m. jos atstovai buvo pakviesti į Lietuvos tarybą. Partijos leidinys buvo Peterburge ir Kaune leidžiama *Santara* (1917–1920). 1925 m. pasivadino Valstiečių partija.

Smetoną su Šilingu labai suartino bendras darbas Taryboje, o vėliau, kai Smetona tapo Respublikos prezidentu – abiejų bendradarbiavimas.

Jeigu Šilingas skiriamas ministru būtent dėl šių priežasčių, tai reiškia susitaikymą ar susitarimą su dešiniaisiais. Tuo tarpu kvietimas dirbti ūkio ministru aršiausio agrarinės reformos šalininko Seime Ambrozaičio reikštų staigų posūkį į kairę. Vienu žodžiu, šioje Vyriausybėje, regis, aiškiausiai matomas krikščionių demokratų dviveidiškumas, beje, jiems būdingas. Krikščionys demokratai garbina Dievą ir velnią vienu metu, tikisi partijoje suderinti tiek kairiųjų, tiek dešiniųjų pažiūras ir principus. Ypač jie vengia kategoriškai apibrėžti savo poziciją. Bet visa tai, ką rašau, kol kas tik mano pasvarstymai.

1922 metų sausio 26 d.
Ketvirtadienis

Tai, ką vakar rašiau, išties buvo šakėmis ant vandens rašyta. Tiksliau tai, ką girdėjau apie Šilingo kabineto kūrimą. Iki šiol Vyriausybės krizė dar nesibaigė ir nepatvirtintas ministrų kabinetas. Šiandien daugiausiai kalbama apie kandidatus užimti ministro pirmininko postą – Šilingą ir deputatą kun. Krupavičių. Pastarasis itin garsus demagogas, krikščionių demokratų stovyklos lyderis. Mano manymu, Krupavičiaus kabinetas būtų blogiausias variantas iš visų galimų. Pastarosiomis dienomis vis daugiau rimtų kalbų girdėti apie galimą Galvanausko kabinetą. Tai būtų ne partinis kabinetas, visiškai priešingas galimam Krupavičiaus kabinetui, o vadinamasis profesionalus. Aš asmeniškai Galvanausko kabinetą pasveikinčiau su didžiausiu džiaugsmu. Kita vertus, visa tai dar tuščios kalbos, nes variantų galima prisigalvoti įvairių įvairiausių. Girdėjau, kad Grinius ir Sleževičius taip pat sulaukė pasiūlymo formuoti Vyriausybę – ne kaip socialistų liaudininkų partijos nariai, o kaip asmenys ir veikėjai – kiek žinau, jie, atsižvelgę į savo partijos pozicijas, pasiūlymo nepriėmė.

Iš Vilniaus mus pasiekia nemalonios naujienos. Šiomis dienomis tenykštė valdžia atliko kratas ir suėmė nemažai iškilių lietuvių ir baltarusių veikėjų[86]. Žemaitis man parodė areštuotų asmenų sąrašą, išspausdintą Vilniaus lietuvių dienraštyje *Vilnietis*[87]; čia išvydau šias pavardes: Mykolas Biržiška, jo brolis Viktoras Biržiš-

86. Lietuviai ir baltarusiai boikotavo 1922 m. sausio 8 d. rinkimus, kuriuos organizavo Laikinoji valdančioji komisija. Šis boikotas buvo itin sėkmingas, kadangi rinkimuose dalyvavo praktiškai vien lenkų tautybės rinkėjai. Aleksandro Meištovičiaus įsaku, jis vadovavo Laikinajai valdančiajai komisijai, 1922 m. vasario 4 d. 33 lietuvių ir baltarusių aktyvistų grupė buvo deportuota į Lietuvą.
87. *Vilnietis* – dienraštis šiuo pavadinimu ėjo Vilniuje 1921 m. spalio–1922 m. birželio mėn. Redaktorius ir leidėjas buvo Mykolas Biržiška.

ka[88], dr. Augustaitis[89], Andrius Rondomanskis[90], Boleslovas Stadzevičius[91], kunigas Kukta[92] ir kiti. O sąraše minimi baltarusiai Karabačius[93], Jeremičius[94] ir kiti. Pasak vienos versijos, Vilniaus valdžia šiems asmenims ketina iškelti stambią bylą inkriminuojant didžiulį nusikaltimą – valstybės išdavimą ir atseit turi surinkusi nemažai kompromituojančios medžiagos. Pasak kitos versijos, kratas paskatino lenkų valdžiai perteikta žinia, kad minėtieji asmenys ketina Tautų Lygos atstovams, kurie turėjo netrukus atvykti į Vilnių, įteikti sukauptą didžiulę medžiagą, diskredituojančią neseniai Vilniuje vykusius Seimo rinkimus. Bet kuriuo atveju vėl turime labai nemalonią ir nesantaiką kurstančią padėtį, kuri dar labiau įkaitins nesantaiką ir ginčus dėl Vilniaus krašto. Jeigu iš tiesų ketinama Vilniuje pradėti bylą dėl valstybės išdavystės, turi kilti klausimas, kokia ta išdavystė ir kokios valstybės („état") – tai reiškia, kokiai valstybei įtariamieji nusikalto ir kokią „išdavė". Jeigu Vilnius, vadinamoji „Vidurio Lietuva", egzistuotų kaip valstybė, kuri būtų laikoma

88. Biržiška Viktoras (1886–1964), visuomenės veikėjas, publicistas. Privačios lietuvių Vytauto Didžiojo gimnazijos Vilniuje mokytojas, Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto narys (1920–1922), Lietuvių mokslininkų draugijos Vilniuje narys (1920–1922), Lietuvos universiteto profesorius (1922–1939) ir Vilniaus universiteto profesorius (1940–1944).

89. Augustaitis Pranas (1883–1941), poetas, publicistas. Lietuvos universiteto (1922–1939) ir Vilniaus universiteto (1940–1941) profesorius, Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas (1920–1921). Bendradarbiavo su Vilniaus lietuviška spauda.

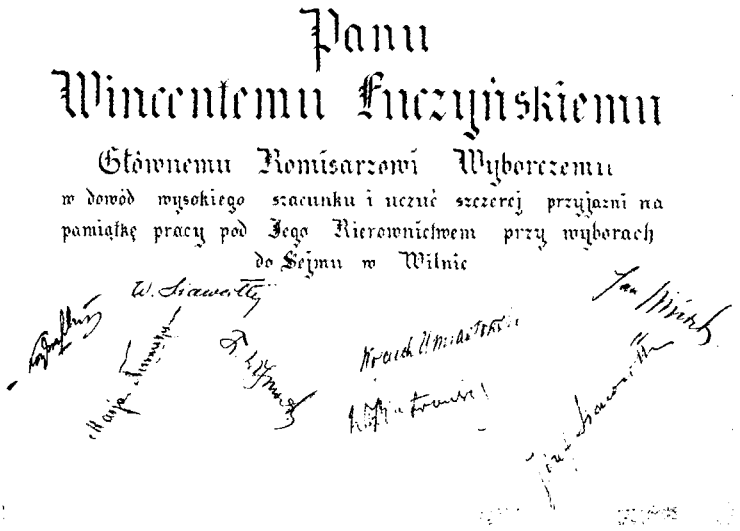
90. Rondomanskis Andrius (1889–1943), Vytauto Didžiojo privačios gimnazijos Vilniuje mokytojas (nuo 1922), žurnalistas, publicistas.

91. Stadzevičius Boleslovas (Stadziewicz Bołesław; ?–?), krajovcas, Vilniaus krašto veikėjas, lenkų kalbos ir kultūros atstovas, laikantis save lietuviu. 1913–1914 m. buvo ketvirtinio leidinio *Przegląd Handlowo-Przemysłowy* (Prekybos ir pramonės apžvalga) redaktorius ir leidėjas; čia buvo rašoma Lietuvos ir Baltarusijos prekybos ir pramonės temomis. Leidinys stengėsi analizuoti ekonominius procesus buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, perkeldamas krajovcų idėjas į ekonomikos lygmenį. Leidinyje bendradarbiavo ir M. Römeris. Paskutinį leidinio numerį (1914 m. liepos 3 d.) pasirašė jau trijų narių redakcijos komitetas: Stadzevičius, Severinas Ludkevičius ir M. Römeris. 1919–1920 m. dalyvavo leidžiant Vilniuje leidinius lenkų kalba. Priklausė *Echo Litwy* redakcijai, buvo jos administratorius, o leidinio redaktorius M. Biržiška. 1922 m. kovo 4 d. deportuotas iš Vilniaus, apsigyveno Kaune.

92. Kukta Juozapas (1873–1942), kunigas, vyskupas, visuomenės veikėjas. Lietuvių ir lietuvių kalbos gynėjas Vilniuje. 1918–1922 m. Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto narys, artimiausias arkivyskupo J. Matulaičio padėjėjas. 1922 m. kovo 4 d. deportuotas iš Vilniaus. Tada vyskupas J. Matulaitis paskyrė jį Vilniaus arkivyskupijos lietuviškosios dalies administratoriumi. 1925 m. balandžio 5 d. Popiežius jį konsekravo Kaišiadorių vyskupu.

93. Karabačius Aleksandras, baltarusių visuomenės ir politikos veikėjas. Baltarusių tautinio komiteto Vilniuje pirmininko pavaduotojas (1919–1922). 1922 m. kovo 4 d. deportuotas iš Vilniaus. Apsigyveno Kaune.

94. Jeremičius Fabianas (1891–1958), baltarusių visuomenės ir politikos veikėjas. Baltarusių tautinio komiteto Vilniuje pirmininkas (1919–1922), Lenkijos II seimo deputatas, baltarusių valstiečių sąjungos pirmininkas.

Panu
Wincentemu Łuczyńskiemu
Głównemu Komisarzowi Wyborczemu
w dowód wysokiego szacunku i uczuć szczerej przyjaźni na
pamiątkę pracy pod Jego Kierownictwem przy wyborach
do Sejmu w Wilnie

Grupės asmenų padėka ponui Vincentui Luczynskiui, Vyriausiajam rinkimų į 1922 m. „Vilniaus seimą" komisarui už darbą, faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

savarankišku dariniu, kokiu yra, tarkim, Lenkija ar Lietuva, tai neabejoju, kad Biržiškos ir kitų areštuotųjų, kurie nori šią valstybę nugriauti ir prijungti Vilnių prie Lietuvos, veikloje atsirastų nemažai įrodymų dėl „valstybės išdavystės". Tačiau tą pat galima pasakyti ir apie veiklą asmenų, ketinančių nuversti „Vidurio Lietuvą" ir sujungti ją su Lenkija. Vis dėlto pastarieji Vilniuje ne tik oficialiai toleruojami, bet ir aiškiai remiami. Tad esant tokioms pat sąlygoms negi galima pirmiesiems kelti kaltinimus!! Vis dėlto „Vidurio Lietuva" nėra tikras valstybinis darinys. Ne tik iš tarptautinių pozicijų tai dviejų šalių – Lenkijos ir Lietuvos – ginčo objektas, bet ir žiūrint jos kūrėjų bei valdytojų akimis tai laikinasis darinys, kurio valstybinė priklausomybė su Lenkija arba Lietuva turi būti paties krašto padiktuota. Vilniuje buvo sušauktas Seimas taip pat ne kokiu nors kitu tikslu, o tam, kad spręstų šio krašto valstybinę priklausomybę. Todėl Vilniuje atsiradę siekiai Vilniaus kraštą prijungti prie Lietuvos teisiškai gali būti tokia pat „valstybės išdavystė" kaip ir noras jį prijungti prie Lenkijos. Greičiausiai ponai iš Vilniaus mano, kad tos pat teisės, kurias turėjo Lietuva peoviakų byloje, galioja ir „Vidurio Lietuvos" lietuviams. Tiek Lietuva, tiek Lenkija yra valstybė, o „Vidurio Lietuva" neturi valstybės statuso, nes tokia pati nepasiskelbė, bet iki šiol šis kraštas nėra ir Lenkija.

Iš ponios Sofijos Gerkovičuvnos iš Bagdoniškio ir Marynios laiškų, rašytų šių metų sausio 20 dieną, žinau, kad Marynia su Elvyra jau kirto demarkacijos liniją ir yra Vilniaus krašte. Marynia planuoja namo grįžti maždaug vasarį, o Elvyra šiek tiek anksčiau. Negerai, kad abi iš namų išvažiavo vienu metu, kad paliko namus,

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų komisijos pirmininkas, faksimilė.
Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

ūkį ir Elvyros vaikus likimo valiai, tačiau jei Dievas leis, nieko bloga nenutiks. Šiomis dienomis gavau ir Tado Romerio[95] laišką; jis man rašė iš Varšuvos. Galbūt apie šį laišką dar užsiminsiu kitą kartą.

Na, o rytoj dienoraštyje norėčiau aptarti šios dienos Konstitucinės komisijos posėdį.

95. Romeris Tadeušas (Romer Tadeusz; 1894–1978), gimė Antanašėje, Bronislovo Antano sūnus. Išlaikęs brandos egzaminus išvyko į Šveicariją, studijavo politikos mokslus ir teisę (1913–1917), gavo visuomeninių ir politikos mokslų magistro laipsnį. 1915 m. tapo Pagalbos karo aukoms Lenkijoje komiteto sekretoriumi. Komitetui vadovavo žinomas rašytojas Henrikas Senkievičius. 1917 m. dirbo Romano Dmovskio asmeniniu sekretoriumi, vėliau Lenkų tautinio komiteto Paryžiuje sekretoriumi. Po karo dirbo diplomatinėje tarnyboje: iki 1921 m. sekretorius Paryžiaus pasiuntinybėje, o 1921–1928 m. Užsienio reikalų ministerijos Varšuvoje darbuotojas. 1928 m. deleguotas į Romą diplomatiniu patarėju, o vėliau *chargé d'affaires* Lenkijos ambasadoje. 1935–1937 m. buvo Lenkijos ypatingų įgaliojimų pasiuntinys Lisabonoje, nuo 1937 m. atstovas, vėliau ambasadorius Tokijuje. 1943 m. Lenkijos Respublikos ambasadorius Londone, SSRS Kuibyševe, dalyvavo konferencijose su Stalinu ir Molotovu. Nutraukus santykius su SSRS, komisaras lenkų reikalams Artimuosiuose Rytuose. Mirus gen. Sikorskiui tapo užsienio reikalų ministru Stanislavo Mikolaičiko kabinete (1943–1944). Po karo gyveno Londone, Kanadoje (nuo 1948).

1922 metų sausio 27 d.
Penktadienis

Pastarosiomis dienomis parengiau įstatymo projekto dėl agrarinės reformos analizę (ne kritiką), kurią išdėsčiau didžiuliame straipsnyje, skirtame *Przegląd Wilenski*. Netrukus šiam leidiniui parengsiu ir kito didžiulio Lietuvos Respublikos konstitucijos projekto analizę. Šiuose dideliuose įstatymų projektuose iš tiesų matomas mūsų Steigiamojo seimo uždavinys. Mano bendradarbiavimas su Liudviko Abramovičiaus leidžiamu *Przegląd Wilenski* ir grindžiamas pateikiant dalykinę informaciją apie Lietuvos valstybės kūrimąsi ir visuomeninius santykius. Tik labai gaila, kad susisiekimas su Vilniumi toks nereguliarus ir sudėtingas, kad bendradarbiauti yra be galo sunku. Aš, pavyzdžiui, čia, Kaune, apskritai nematau *Przegląd Wilenski* ir dėl to leidinį žinau tik iš nuogirdų. Iki šiol šiam leidiniui nusiunčiau du straipsnius. Šitas jau trečiasis. Labai mielai skirčiau daugiau laiko šiam darbui, bet turėčiau turėti galimybę jį sekti, skaityti, prie jo prisitaikyti, galiausiai turėti galimybę reguliariai perduoti straipsnius, nes antraip labai daug medžiagos nueina niekais, mat ji praranda aktualumą ir informacijos patikimumą. Štai vakar pabaigiau rašyti straipsnį ir parengiau paketą išsiųsti, o staiga gavau žinią, kad jį perduoti dar šįryt negalima, tad gali tekti laukti dar dvi savaites.

Baiminuosi, kad Mykolo Biržiškos areštas Vilniuje neturėtų neigiamos įtakos mano knygai apie lietuvių politines partijas išleisti[96]. Nežinau, kas perėmė Mykolo Biržiškos darbus. Greičiausiai jo žmona. Visgi įdomu, ar tvyrant įtampai ir sumaiščiai, kurią sukėlė areštai, nenutrūks mano knygos leidimas. Sužinojęs apie Vilniuje vykusius areštus, vakar parašiau straipsniuką į dienraštį *Litwa*[97]. Jame vien iš teisininko pozicijų aptariu „Vidurio Lietuvos" valstybės išdavystės galimybes, susijusias su veikėjais, kurie siekė, kad šis kraštas būtų prijungtas prie Lietuvos.

Dienoraštyje noriu aprašyti vakarykštį Konstitucinės komisijos posėdį ir jo rezultatus. Gaila, labai mažai vietos beturiu, tad temos neišnagrinėsiu išsamiai. Per praėjusį posėdį nutarta diskutuoti kiekvieną Soloveičiko projekto 3 punkto sakinį. Šitas straipsnis yra svarbiausias ir dėl to kelia daugiausiai ginčų iš viso personalinės autonomijos projekto. Nuo to, kaip jis skambės, koks bus priimtas, priklausys valstybės pozicija tautinės personalinės tautinių mažumų autonomijos atžvilgiu. Pirmajame sakinyje daugiausiai ginčų sukėlė faktas, kurį iš trijų siūlymų imti pagrindu personalinės autonomijos teisei suteikti. Pirminėje Soloveičiko versijoje įra-

96. Knyga, pavadinta *Lietuvos politinės partijos* (117 p.), buvo išleista Vilniuje su 1921 m. data.
97. *Litwa* leidžiama Vilniuje nuo 1922 m. birželio 2 iki vasario 4 d. Redaktorius – Vlodzimežas Sakovičius (Włodzimierz Sakowicz), redaktorius ir leidėjas – Pavelas Sipovičius (Paweł Sipowicz).

šytas skaičius 100 000, tai reiškia, kad personalinė autonomija turi tarnauti toms Lietuvos tautinėms mažumoms, kurios tautiniame kadastre turi tiek užregistruotų narių. Pačioje diskusijos pradžioje apie šį straipsnį deputatas Čepinskis išsakė nuomonę, kad tautinės mažumos, gyvenančios tam tikroje tautinėje teritorijoje, pavyzdžiui, lenkai ir baltarusiai Vilniaus krašte arba vokiečiai Klaipėdoje, turi turėti teisę į teritorinę autonomiją, nes jiems ji svarbesnė, suteikia jų teisėms didesnes garantijas ir labiau patenkina poreikius nei personalinė autonomija, tad personalinė autonomija yra reikšminga tik toms konkrečioms tautinėms mažumoms, kurios, kaip kad žydai, yra išsibarsčiusios po visą šalį ir nesusikaupusios vienoje konkrečioje teritorijoje arba kurios, tarkim, lenkai, sudaro didesnį gyventojų skaičių taip pat toje šalies dalyje, kurioje jokios autonomijos neturės, jos nereikalauja ir pasiūlė tiesiog įstatyme išvardyti dvi tautines mažumas – lenkus ir žydus – kaip turinčias teisę į personalinę autonomiją. Trečias siūlymas, kurį pirmiausia išsakė Sleževičius ir išplėtė Rytų Lietuvos reikalų komisija, parengusi pataisas, nustatė procentais minimalų tautinės mažumos gyventojų skaičių, palyginti su visos šalies gyventojų skaičiumi. Rytų Lietuvos reikalų komisija pasirinko procentinį metodą, kadangi manė, kad tai techniškai patogiausias būdas atskirti autonomines personalines gyventojų teises visoje šalies teritorijoje (to ypač reikalavo žydai) nuo tokių pat teisių autonominėse šalies teritorijose (šitai itin reikalinga lietuviams autonominiame Vilniaus krašte). Tad Komisija, kategoriškai neapibrėždama skaičiaus procentais, pasiūlė juos nurodyti kaip principą, kuris nulems, ar tautinė mažuma atitinka tam tikrą šalies gyventojų skaičių, ar tik tam tikroje autonominėje teritorijoje turi teisę į personalinės autonomijos teises – visoje šalyje arba tik tam tikroje teritorijoje.

1922 metų sausio 28 d.
Šeštadienis

Šiandien per Tribunolo teismo posėdį iš Janulaičio išgirdau, kad naujosios vyriausybės kabineto formavimas jau baigtas. Janulaitis sakė, kad tai patikimos žinios. Kadangi neturėjau progos žinių patikrinti, aprašau kaip galimą variantą, nes gali paaiškėti, kad ir šios žinios pasklido per anksti, kaip prieš kelias dienas gandai apie tariamą Šilingo kabinetą. Taigi, sakoma, kabinetui vadovaus Galvanauskas; kabineto nariai Šimkus (karo ministras), Skipitis (vidaus reikalų), Jurgutis (užsienio reikalų), Karoblis (teisingumo). Finansus perima Dobkevičius. Kas gaus ūkio ministro portfelį – nežinau. Švietimo ministro postą, kaip sakoma, palieka Bizauskas, o kas jį pakeis – neaišku, tačiau girdėjau kalbant apie Šilingą. Tai būtų nepartinis ir apskritai ne politinis, o profesinis kabinetas. Ir iš tiesų čia krikščionių demokratų partinis

elementas būtų dar labiau praskiestas nei buvo Griniaus kabinete. Jeigu ūkio ministro portfelis nepatektų į susijusio su agrarine reforma ministro rankas, šis kabinetas reikštų poslinkį į dešinę (pirmiausia Galvanauskas kaip kabineto vadovas, paskui Šilingas, politiškai artimas Smetonai, nors jis švietimo srityje, ko gero, pažangesnis už savo pirmtaką klerikalizmo šalininką Bizauską). Bet kuriuo atveju visa tai pateikiu kaip akimirkos informaciją. Dar girdėjau, kad užsienis daro spaudimą Galvanauską paskirti ministru pirmininku – jį palankiai vertina Prancūzija. Galbūt Galvanausko skyrimas ministru pirmininku ir susijęs su Vilniaus klausimu.

Ir vėl grįžtu prie vakarykščių debatų dėl Soloveičiko projekto 3 straipsnio, vykusių Seimo konstitucinėje komisijoje. Dėl kriterijų, kurie leistų naudotis tautine personaline autonomija, buvo pasiūlytos trys alternatyvios formulės: *a.* tam tikro gyventojų skaičiaus minimumo (10 000 pirminiame Soloveičiko projekte ir 37 555 deputato Biuchlerio pataisoje. Pastarasis norėjo šį skaičių pritaikyti balsų skaičiui, tenkančiam vienam Seimo deputatui, skaičiuodamas, kad Lietuvos vokiečiai į Seimą gavo 1 mandatą); *b.* procentinio gyventojų skaičiaus formulė (Rytų Lietuvos reikalų komisija savo pataisoje pateikė tik patį principą, be konkretaus skaičiaus, kuris vis dėlto vėliau buvo įrašytas – būtent 10 %); *c.* išvardyti konkrečias tautines mažumas, turinčias teisę į personalinę autonomiją (anksčiau deputatas Čepinskis siūlė įrašyti lenkus ir žydus, Soloveičikas pasiūlė šį sąrašą papildyti baltarusiais, Biuchleris reikalavo įtraukti ir vokiečius). Kai Soloveičikas ir Rozenbaumas ėmė itin kritikuoti procentinio santykio formulę, teigdami, kad tokia formuluotė diskredituoja ir demoralizuoja šalies vidaus politinius santykius, nes tos tautybės, kurios negali pasiekti tokio skaičiaus, dės visas pastangas šiam skaičiui pasiekti ir sumažinti kitų tautybių procentinį skaičių, patikėjau jo argumentais ir Rytų Lietuvos reikalų komisijos vardu pašalinau pataisą, numatančią procentinį santykį, ir pritariau formulei, numatančiai įstatyme įvardyti konkrečias tautybes, būtent baltarusius, lenkus ir žydus, kaip tris vietos mažumas; jų svarba Lietuvoje, o ypač Vilniaus krašte, suteikia jiems teisę, nepaisant įvairių skaičiavimų, į autonomiją skirtingai nei kitoms Lietuvoje gyvenančioms tautinėms mažumoms. Kai tai padariau, Čepinskis, iš pradžių pats buvęs tautybių įvardijimo šalininkas, pareiškė: kadangi Rytų Lietuvos reikalų komisija pripažino, kad Konstitucijos projekte turėtų būti įtraukta teritorinė Vilniaus ir Klaipėdos krašto autonomija, tai jis asmeniškai mano esant būtina ir rems, atsisako savo siūlymo įvardyti konkrečias tautybes ir remia Rytų Lietuvos reikalų komisijos jau išbrauktą pataisą dėl 5 % gyventojų skaičiaus minimumo, kaip teisės į autonomiją. Kai atėjo laikas balsuoti, Konstitucinės komisijos dauguma atmetė tautybių įvardijimą projekte ir minimalų gyventojų skaičių ir pritarė, kad gyventojų, turinčių teisę į autonomiją, skaičius turi sudaryti

ne 5, o 10 %. Tai buvo didžiulis smūgis žydams, kurie buvo labiausiai suinteresuoti personaline autonomija, nes žydai, kaip rodo rinkimų į Steigiamąjį seimą rezultatai, šalyje sudaro apie 7, daugiausiai 8 % viso gyventojų skaičiaus; 10 % jie tikrai nesurinks. Pasirinktas apibrėžimas dėl 10 procentų visą autonomijos skyrių paverčia beverčiu, jeigu Lietuva turės tas pačias sienas, kaip turi dabar, ir prie jos nebus prijungtas Vilniaus kraštas, nes jokia tautinė mažuma, išskyrus lietuvių daugumą, 10 procentų nesudaro. O jeigu bus Didžioji Lietuvos valstybė su Vilniaus kraštu, žydai vis tiek neturės 10 procentų gyventojų; tik šis procentas leidžia turėti personalinę autonomiją Lietuvoje. Manau, ja galės naudotis tik lenkai (galbūt dar tam tikromis sąlygomis ir baltarusiai), nes Vilniaus kraštas lenkų skaičių šalyje pakels taip stipriai, kad tikrai perkops per 10 procentų, ypač dabar, kai didžioji baltarusių katalikų dauguma ir net lietuvių Vilniaus krašte dėl vienokių ar kitokių priežasčių save įvardija lenkais. Tad negalima atmesti fakto: didžioji šio elemento dalis visam laikui sulenkės. Tokios konkrečios dešimties procentų barjero pasekmės, jeigu jos bus įtrauktos į Konstituciją.

1922 metų sausio 29 d.
Sekmadienis

Vakare Apygardos teismo salėje įvyko antras Teisininkų draugijos posėdis, skirtas Seimo konstitucijos projektui. Ir vėl turėjau pirmininkauti. Apibendrintą pranešimą perskaitė Draugijos narys profesorius Voldemaras. Aš iš Voldemaro tikėjausi turiningesnio referato, o ypač svarbesnės ir vertingesnės kritikos. Matyt, jis rašo kur kas geriau, nei kalba. Jis geras politikos publicistas, tačiau prastas referentas ir oratorius. Šįkart diskusijos nebuvo. Abu praėjusio susirinkimo referentai ir šios dienos referentas turi suformuluoti konkrečias tezes ir pateikti jas diskusijai. Susirinkime dalyvavo apie 30–40 asmenų.

Šiandien kavinėje peržvelgiau paskutinį *Litwos* numerį ir nemaloniai apstulbau, koks jis neskoningas. Čia išspausdintas mano straipsnis (*Litwoje* pasirašinėju „Rys" slapyvardžiu) ir dar keli straipsneliai – kažkokia pasakaitė apie Vilniaus krašto santykius ir kažkoks eilėraštukas, labai nepadoriai ir tiesmukai įžeidžiantis lenkus. Vienoje vietoje parašyta aliuzija, kad kiaulės ir lenkai yra giminės, kitoje – lenkai ir lenkiškumas tapatinami su purvu ir nešvarumais. Nesuprantu, kaip galima leisti tokius dalykus spausdinti laikraštyje, leidžiamame lenkų kalba ir skirtame lenkakalbiams Lietuvos gyventojams, kurių dalis greičiausiai laiko save lenkais. Tokie straipsniai, užuot skatinę juos susitapatinti su Lietuva, paveiks priešingai ir atstums nuo Lietuvos ir lietuvių. Tai absoliutus netaktas ir elementarios kultūros

stygius. Aš pastoviai neskaitau *Litwos*, tad, matyt, pražiopsojau tokias rašliavas. Jeigu būčiau žinojęs, kad tokie tekstai pakliūva į laikraštį, juo labiau visai šalia mano straipsnio, nieku gyvu nebūčiau čia spausdinęs savo darbų. Manau, tai ne Žemaičio darbas, mat jis retai užsuka į redakciją. Vis dėlto atkreipsiu jo dėmesį į tokius dalykus. Tiek, kad dabar tai jau nebe svarbu, nes nuo vasario 1-osios dienraštis nebus leidžiamas. Žemaitis svajoja iš naujosios Vyriausybės gauti lėšų ir vietoj dienraščio *Litwa* leisti savaitraštį.

Naujojo ministrų kabineto formavimas dar nėra galutinai baigtas. Atrodo, tik viena kol kas visiškai aišku – naująjį kabinetą formuos Galvanauskas, kuris apsiėmė šios misijos.

Vakar rašiau, kad ketvirtadienį per Seimo konstitucinės komisijos susirinkimą dėl Soloveičiko projekto 3 straipsnio buvo nutarta: pirmas sakinys skambės taip, kad teises į tautinę personalinę autonomiją gauna tautinė mažuma, jeigu ji sudaro 10 procentų visos šalies gyventojų. Žydams tai reiškia kapitalų pralaimėjimą, nes tokio santykio nei dabartinėmis sąlygomis, nei prie Lietuvos prisijungus Vilniaus kraštui jie nepasieks, o esant tokiai Lietuvai kaip šiandien, visas Konstitucijos skyrius praranda reikšmę, nes nė viena tautinė mažuma šitokio skaičiaus procentais nėra pasiekusi. Tik tuomet, jeigu prie Lietuvos bus prijungtas Vilniaus kraštas, šį skaičių pasieks greičiausiai lenkai, o gal ir baltarusiai, bet tikrai ne žydai, kurie labiausiai suinteresuoti personaline autonomija. Susirinkime dalyvavę žydai – Soloveičikas, Rozenbaumas senasis ir Rozenbaumas jaunesnysis – labai nemaloniai nustebo ir susijaudino. Jei komisija priimtų įstatymą – nuosprendis būtų pateiktas ir visos žydų pastangos keisti kitas projekto vietas jau neturėtų realios prasmės. Vis dėlto jie nepasidavė ir kovojo toliau. Jie žino, jog komisija dar kreipsis į plenumą ir dar bus galima paliesti daug įvairių įtakos grandžių, kad ši nutartis būtų pakeista, o politinių argumentų, išjudinančių minėtąsias grandis, jiems nepritrūks, nes dėl daugelio priežasčių, o ypač kovojant dėl Vilniaus, jie jaučiasi reikalingi lietuviams. Todėl žydai tikisi: reikalai dar pakryps jiems naudinga linkme. Be to, jie bando, kaip pastebėjau, labai vikriai ir šalutiniais keliais, pasinaudodami politinėmis spekuliacijomis, į tolesnį tekstą įtraukti tokias pataisas, kurios prieštarautų įstatymui dėl procentinio skaičiaus ir suteiktų galimybę interpretuojant kvestionuoti jiems nenaudingą įstatymą. Per šį posėdį jiems pavyko šį bei tą nuveikti. Bet apie tai pakalbėsiu jau rytoj.

1922 metų sausio 30 d.
Pirmadienis

Atkreipiau Žemaičio dėmesį į tai, kad dienraštyje *Litwa* buvo labai grubiai ir tiesmukai šaipomasi iš lenkų ir lenkiškumo. Žemaitis, tik oficialiai vadovaujantis leidiniui, tačiau faktiškai nesantis jo redaktorius ir negalintis juo būti, nes paprasčiausiai neturi laiko šiam darbui, savaime aišku, visiškai man pritaria. Leidinys jau baigia skaičiuoti savo dienas, tad dabar ne laikas koreguoti jo klaidas, kadangi Žemaitis mano, kad leidinys turėtų atgimti kaip savaitraštis, tad būtų gerai, kad jis pamąstytų, kas leidinyje turėtų būti netoleruojama. Galima labai aršiai ir kategoriškai priešintis Lenkijos intrigoms ir siekiams prisijungti Vilniaus kraštą bei bandymams užvaldyti visą Lietuvą, tačiau taip tiesmukai kalbėti apie lenkiškumą ir dar lenkų kalba leidžiamame leidinyje – neleistina. Tai kompromituoja pačią poziciją, kurią laikraštis gina.

Karikatūra „Po rinkimų Vilniuje". *„Kryžiuotis: Ei, Lietuvi, pralaimėjai Vilniuje! Dabar gausi iš mūsų du kardelius: eik ir nugalėk lenkus! Lietuvis: Hm! Padaryčiau tai, jeigu galėčiau, deja, jūsų kardai nieko man gero nežada. Prisiminkit tuos du, kuriuos pasiuntėt 1410 m. Griunvaldo lauke Jogailai, o jis juos iškart po to išmirkė jūsų kraujyje?"*
Mucha, 1922, nr. 6. Dailininko Vaclavo Lipinskio piešinys.

Šiandien vyko Seimo konstitucinės komisijos posėdis, kuriame dalyvavo ekspertai specialistai. Buvo diskutuojama ir priimamas vienas po kito sakinys iš Soloveičiko projekto 3 straipsnio. Tačiau dėl eiliškumo kol kas grįšiu prie ankstesnių pasitarimų. Kai buvo priimtas pirmasis daug ginčų sukėlusio straipsnio sakinys ir pritarta procentinei taisyklei (10 %) kaip kriterijui, suteikiančiam teises į tautinių mažumų personalinę autonomiją, pradėtas svarstyti antrasis sakinys, labai ilgas; jame buvo kalbama apie dalykinę tautinės personalinės autonomijos kompetenciją. Pirminis Soloveičiko sakinys apėmė „visas liaudies švietimo pakopas, visuomenės pagalbą, labdarą, savitarpio pagalbą ir apskritai tautinės kultūros ir tautinės būties klausimus". Taigi pirmiausia aš oponavau prieš perdavimą tautinei personalinei autonomijai kulto ir įstatymų kūrimo klausimų. Kad tai nebūtų fiksuota konstitucijoje, minėti klausimai susiejami

su tautiniais klausimais. Atkreipiau dėmesį, kad taip Lietuvos konstitucija sukurtų tam tikras tautines bažnyčias ir dar daugiau – sankcionuotų galimą tautinę – religinę prievartą visiems žmonėms, priskiriantiems save prie tam tikros tautinės mažumos, jeigu visi tos tautybės nariai norėtų naudotis šia konstitucine teise. Kalbėjau ir apie tai, kad pas mus tik viena tautinė mažuma – žydai – gali kalbėti apie savo tautinę bažnyčią, nes kitos didesnės mažumos, pavyzdžiui, lenkai arba baltarusiai, neturi savo tautinių bažnyčių ir save laiko katalikų bažnyčios atstovais ar katalikų ir stačiatikių, o šios bažnyčios yra visuotinės. Čepinskis, nors ir yra esdekas, pasisakė prieš mano poziciją, vis dėlto jau per ketvirtadienio susirinkimą, kai šį klausimą iškėliau per mūsų Glaudžios sąjungos posėdį, man pritarė. Soloveičikas, matydamas, kad po mano pasisakymo auga opozicija „kulto klausimams", paprašė „kulto klausimus" išbraukti iš teksto ir įrašyti 3 straipsnio pataisą, kuria sakoma: jeigu tam tikra tautybė, kuri naudojasi personalinės autonomijos teisėmis, išreikš pageidavimą į savo rankas perimti kulto klausimų tvarkymą, jai tokia teisė bus suteikta. Savo poziciją gynė sakydamas, kad supranta, jog kitoms tautinėms mažumoms, neturinčioms savo tautinės bažnyčios, kulto klausimas nėra tapatinamas su tautybe, dėl to tekste apie kulto klausimą kalbėti nereikia, bet reikia suteikti teisę tokioms tautinėms mažumoms kaip žydai įtraukti į autonomijos sąrangą ir kulto klausimą, jeigu jie patys to norės ir manys, kad jiems tai naudinga. Aš ir toliau prieštaravau, nes personalinės autonomijos įstatymas nėra rašomas ir skiriamas ne vien žydams, o visoms tautinėms mažumoms, gyvenančioms Lietuvoje; tad pagal Soloveičiko pataisą kiekviena mažuma galėtų balsų dauguma pareikalauti įtraukti kulto klausimą ir susikurti tautinę bažnyčią, kurią išlaikyti turėtų ir tie tautinės mažumos nariai, kurie, tarkim, nori likti visuotinės katalikų bažnyčios nariais, ir tie, kurie, pavyzdžiui, nesieja savęs su jokiu kultu. Paaiškinau, kad bendras konstitucijos projekto įstatymas leidžia kiekvienai piliečių grupei sukurti religinę sąjungą ir laisvai plėtoti savo kultą. Kiekviena piliečių grupė gali panorėjusi inicijuoti tautinę bažnyčią ir tautinę religiją, tačiau jai negali būti suteikta teisė paversti tokią bažnyčią visiems privaloma ir primesti tikėjimą visai konkrečiai tautinei mažumai, kaip kad galėtų atsitikti sujungus tautinės bažnyčios ir tautinės autonomijos klausimus. Aptariamas tautinės autonomijos projektas turi būti skirtas tautinėms organizacijoms, o ne religiniams poreikiams ir teisėms. Tautinės autonomijos nereikia painioti su kulto klausimais. Net ir kalbant apie žydus, apie tai, ar jų kultui reikia sukurti kokį teisinį valstybinį pagrindą, būtų galima svarstyti, tačiau ne dabar, kai kalbama apie tautinę autonomiją kaip tautinės prigimties poreikių tenkinimo išraišką.

1922 metų sausio 31 d.
Antradienis

Noriu pagaliau baigti rašyti apie šiuos du paskutinius Seimo konstitucinės komisijos posėdžius, kuriuose balsuojant buvo priimamas Soloveičiko projekto 3 straipsnio tekstas – ši tema jau per ilgai tęsiama. Komisijos darbas redaguojant 3 straipsnį – tai kovos ir derybų su žydais dėl tautinės personalinės autonomijos istorija. Nors diskusijų dalyviai žydai – Soloveičikas, Rozenbaumas senasis ir Rachmilevičius – vis grįždavo prie Lietuvos tautai duoto pažado ir tarptautinių įsipareigojimų, kurių laužymas, anot jų, yra negarbingas žingsnis ir kenkia politikai, vis dėlto jie su pabrėžtu iškilnumu vengė derėtis kaip turguje dėl savo interesų ir patetiškai pareikšdavo: veikia ne dėl savo vienašališkų interesų patenkinimo, o rūpinasi visos valstybės gerove, stengdamiesi kuo geriau konstitucijoje suformuluoti šalies raidos prielaidas ir principus. Pralaimėję dėl komisijos priimto procentinio skaičiaus, suteikiančio teisę tautinėms mažumoms į autonomiją, žydai atsigriebė versdami kulto klausimus sudėtine autonominių teisių dalimi. Ir darė tai labai gudriai, pasirinkę puikią taktiką. Kai aš oponavau dėl kulto klausimų, kalbėdamas, kad Lietuvos konstitucija negali gimdyti kokių nors *a priori*[98] tautinių bažnyčių, galinčių tapti prievarta tam tikroms tautinėms mažumoms dėl konstitucijos įstatymų, ir kai dauguma jau linko man pritarti, žydai labai lengvai pajuto, jog lietuviai komisijos nariai, net ir lietuviai klerikalai iš krikščionių demokratų stovyklos man pritaria ne todėl, kad norėtų iš esmės atskirti kultą nuo teisinio valstybinio tautinės personalinės autonomijos sąrangos sutvarkymo, o todėl, kad dėl tautinių priežasčių baiminasi, jog kulto klausimai, atsidūrę lenkų ir baltarusių rankose, autonominėse srityse, ypač pirmųjų rankose, netaptų polonizacijos įrankiu silpnesnio elemento Vilniaus krašte arba stipriu trukdžiu atlietuvinti sulenkintus gyventojus. Žinoma, šių baimių ir abejonių klerikalai nesieja su žydais ir žydų „kulto klausimu". Žydai akimirksniu susiorientavę sutiko su visais argumentais, ir mano, ir kitų, kad iš autonomijos sąrangos būtų išbrauktas kulto klausimas – kai kalbama apie bendrus principus ir krikščioniškas bendruomenes. Tačiau ėmė įrodinėti savo kulto išskirtinumą kaip tikrai tautinį ir dar labiau – kulto reikšmę jų gyvenime ir tautinei egzistencijai. Todėl apie tai gali spręsti tik jie patys, nes niekas geriau nežino ir negali perprasti žydų tautos mąstysenos, kurios krikščionys nesupranta ir nejaučia, o žydų tikėjimas (Mozės) nėra jokia bažnyčia, tai būdinga kitoms tautoms, kurioms tikėjimas nėra tapatus religijai. Žydams jų religija yra svarbiausias tautiškumo elementas, labai glaudžiai susijęs su tautybe, kuri žydams taip pat reiškia ką kita nei

98. *A priori* (lot.) – iš anksto, nepatikrinus.

krikščioniškoms Europos tautoms (istorinis faktas vis dar gyvas žydų bendruomenėje, tačiau faktas, kad šiandien jau ardomas vis naujų, vis galingesnių veiksnių, verčiančių žydus evoliucionuoti link tautinės formacijos, įprastos Europos civilizacijoje) – tad personalinės autonomijos projekte būtina žydams padaryti išimtį ir jiems vieniems leisti tapatinti kultą su tautine personaline autonomija. Veltui prieštaravau: komisija balsų dauguma pritarė 3 straipsnio pastabai, kad į žydų personalinę autonomiją įtraukiami ir kulto klausimai. Šia pataisa žydai nušovė iškart du zuikius. *Primo* – išsiderėjo, kad kulto klausimai būtų ne valstybės, o jų autonominio tautinio, įstatymų leidimo ir valdymo objektas. *Secundo* – konstitucijos projekte iškovojo pastabą dėl savo teisės į personalinę autonomiją. Jeigu minėtasis 10 procentų gyventojų skaičius jiems uždaro duris į personalinę autonomiją, tai ši pataisa atvėrė langą, pro kurį jie jau vieną koją stato ant autonomijos slenksčio. Nepaisant to, jog bendras įstatymas skamba taip, kad autonomijos teisėmis gali naudotis tik tos tautinės mažumos, kurios įrodys, jog jų gyventojų skaičius sudaro 10 procentų bendro šalies gyventojų skaičiaus, vis dėlto 3 straipsnio pataisoje yra aiškus įrašas: į žydų personalinę autonomiją įtraukiami kulto klausimai, o tai iš anksto nulemia jų teisę į autonomiją. Kai šiai pastabai buvo pritarta, prakalbau apie anomaliją: arba reikia laikytis numatyto tautinės mažumos gyventojų skaičiaus procentais, arba norint individualiai kalbėti apie įvairių tautinių mažumų teises reikia apibrėžti kiekvienos tautinės mažumos teises atskirai. Na, ir vėl nebaigiau.

1922 metų vasario 1 d.
Trečiadienis

Vis dar nesibaigė Vyriausybės krizė, nors ji tęsiasi geras kelias savaites ir iš daugelio galimybių bei kombinacijų buvo pasirinkta, berods, jau galutinai Galvanausko kandidatūra užimti ministro pirmininko postą. Iš gerai informuotų šaltinių girdėjau, kad dauguma ministrų portfelių jau išdalyta kandidatams, tačiau vis dar nepaskirtas ministras vietoj vidaus reikalų ministro Skipičio[99], paliekančio postą. Tap pat postą palieka krašto gynybos (karo) ministras Šimkus[100], sako, kad šis portfelis numatytas karo inžinieriui Boleslovui Sližiui, vienam iš brolių Sližių, kilusių

99. Skipitis Rapolas (1887–1976), lietuvių valstybės veikėjas, 1920–1922 m. vidaus reikalų ministras, 1923–1926 m. Seimo deputatas, kartu dirbęs advokatu. Po karo pasitraukė į emigraciją.
100. Šimkus Jonas (1873–1944), chemikas, visuomenės ir valstybės veikėjas. Prekybos ir pramonės ministras (1918 m. gruodžio 26–1919 m. vasario 12 d. ir 1919 m. balandžio 12–1919 m. spalio 7 d.), krašto apsaugos ministras (1921 m. balandžio 7–1922 m. vasario 4 d.), pirmasis Lietuvos universiteto rektorius (1922–1923), vėliau šio universiteto profesorius.

iš Vilkmergės[101] apskrities (dabar, regis, Utenos) ir ten turinčių žemės nuosavybės. Tai tas Boleslovas Sližys, kuris prieš karą buvo įsimylėjęs Marynią, o dabar neseniai padėjo jai ir Elvyrai gauti leidimus vykti į Vilnių. Marynia nuoširdžiai apsidžiaugs, kai sužinos apie Sližio paaukštinimą, nes jam iki šiol jaučia didžiulę simpatiją. Broliai Sližiai, vienas yra labai veiklus pramonininkas, o kitas gydytojas, priklauso lietuvių visuomenės dešiniajam sparnui, išpažįstančiam konservatyvias idėjas ir besipriešinančiam bet kokiai demagogijai ir radikaliosioms tendencijoms. Atrodo, tiek agrarinės reformos, tiek užsienio politikos klausimais laikosi nuosaikios pozicijos ir nepritaria tiesmukiškiems arba rizikingiems sprendimams. Iš visų mano artimai pažįstamų lietuvių tik trys kategoriškai pasisakė už pritarimą Hymanso projektui – tai Jurgis Šaulys, teisėjas Šurna ir dr. Sližys. Manau, ir Boleslovas Sližys galėtų priklausyti šiai grupei. Jeigu iš tiesų taip yra, jis tiek šiuo klausimu, tiek kitais bus Galvanausko bendramintis. Įdomu, kad būtent tokį žmogų Galvanauskas pasirinko krašto apsaugos ministro postui užimti. Iš pavardžių, kurios minimos Galvanausko kabinete, galima spręsti, kad Vyriausybės veikla pasuks nuosaikesniu keliu, o politika bus realistinė (oportunistinė). Atrodo, oportunizmas bus ryškiausias šio kabineto bruožas. Tarp kairiųjų jau girdimas nepasitenkinimas šiuo kabinetu. Apie jį jau kalbama pašaipiai. „Pažangos" dešinieji, jiems Galvanauskas gana artimas, greičiausiai jam aršiai pasipriešins dėl to pat oportunizmo užsienio politikoje, priešiško ultra nepriklausomybės šalininkų stovykloje.

Šiandien jau būtinai privalau baigti pasakoti apie Seimo konstitucinės komisijos posėdį ir sprendimus, susijusius su Soloveičiko konstitucijos projekto 3 straipsniu. Kadangi, kaip minėjau, žydai pralaimėjo kovą dėl personalinės autonomijos, įvedus procentinį tautinės mažumos skaičiaus minimumą, tačiau „kulto klausimais" jie laimėjo. Be mano siūlymo išbraukti iš personalinės autonomijos kompetencijos kulto klausimus, Čepinskis dar pasiūlė išbraukti ir visuomeninės pagalbos klausimą, kadangi tokia pagalba turi būti valstybės prerogatyva ir atiduoti ją į autonominių sričių rankas negalima, juo labiau kad tokie reikalai nėra vien tautinių mažumų kompetencijoje ir kad tai neįeina į tautinės kultūros sąvoką. Kažkas kitas pasiūlė išbraukti „tautinės būties" problemas. Šiam siūlymui žydai neprieštaravo, nes į „tautinės kultūros problemas", išvardytas projekte, įeina ir „tautinė būtis". Tačiau dėl „visuomeninės pagalbos" žydai, padrąsinti „kulto klausimų" precedento, pasiūlė įrašyti pataisą ir į jau įtrauktą pataisos tekstą dėl „kulto klausimų" perdavimo žydų autonomijai pridurti, kad jiems perleidžiami ir „visuomeninės pagalbos" reikalai. Ypač šito reikalavo senasis Rozenbaumas ir aiškino, kad visuomeninė žydų pagalba veikia laikantis tautinių ir religinių principų, tad ir turėtų jiems priklausyti. Tada aš

101. Rašant *Dienoraštį* taip buvo vadinama Ukmergė.

ir vėl aštriai pasipriešinau, kad žydams būtų perleistos šios ypatingos teisės, kurias suteikti griežtai atsisakoma kitiems, nes tokia privilegija žydams suteiktų progą skųstis kitoms tautinėms mažumoms dėl diskriminavimo, jeigu religinio kulto klausimas gali būti sprendžiamas kitaip nei kitoms tautinėms mažumoms, neturinčioms savos tautinės religijos, vis dėlto visuomeninės pagalbos funkcija gali būti ir kitų tautybių išskirtinė funkcija, tačiau kitoms tautinėms mažumoms ši funkcija nebuvo suteikta. Pagaliau net ir Soloveičikas suprato, kad negalima tik žydams suteikti visuomeninės pagalbos privilegijos, ir kitame posėdyje paprašė išbraukti tokią pataisą, tad ir klausimas šis daugiau nebuvo svarstomas.

1922 metų vasario 2 d.
Ketvirtadienis

Jau kelintą dieną nesveikuoju. Matyt, peršalau. Turiu šiek tiek temperatūros, sloguoju, laužo kaulus, ypač skauda kojas. Greičiausiai liga panaši į ispaniškąjį gripą arba *influenca* virusą. Bandau nepasiduoti ligai ir nenoriu gultis į lovą. Turiu labai daug darbo Tribunole ir namie, nes privalau parašyti visą eilę suplanuotų straipsnių įvairiems leidiniams, ką jau kalbėti apie tai, kad būtinai privalau pabaigti savo knygą apie politines lietuvių partijas. Pastarąjį darbą sustabdžiau iki to laiko, kol Vilniuje pasirodys pirmasis mano knygos tomas. Dabar dirbu prie didžiulio straipsnio *Przegląd Wileński*, jame analizuosiu Lietuvos konstitucijos įstatymo projektą. Taip pat noriu parašyti į *Przegląd* politinį straipsnį apie Vyriausybės krizę ir naująjį Galvanausko kabinetą. O dar būtina imtis rašyti straipsnius į lietuvišką teisininkų leidinį, vėliau reikia parašyti straipsnį į žydišką liaudininkų pakraipos leidinį, leidžiamą Panevėžyje; jo redaktorius yra Kacelenbogenas.

Girdėjau, kad naujasis Galvanausko kabinetas jau suformuotas. Šiandien *Lietuva* pranešė, kad prezidentas patenkino Griniaus kabineto atsistatydinimą ir įpareigojo Galvanauską formuoti naują ministrų kabinetą. Matyt, visos kliūtys buvo pašalintos. Sužinojau, kad jau rastas kandidatas vidaus reikalų ministro postui užimti. Tai Oleka, buvęs Apygardos teismo teisėjas, mano kolega iš Kauno apygardos teismo. Oleka rudenį atsistatydino iš pareigų, nes negalėjo susitaikyti su teisme tvyrančia netvarka ir anarchija. Pastaruoju metu jis buvo Valstybės centrinio archyvo direktorius. Kiti portfeliai išdalyti šiems asmenims: užsienio reikalų – kun. Jurgučiui (vienintelis partinis kabinete, krikščionis demokratas ir Seimo deputatas), finansų – Dobkevičiui, susisiekimo – inžinieriui Petrui Vileišiui[102], šalies gynybos

102. Vileišis Petras (1851–1926), inžinierius, visuomenės ir ekonomikos veikėjas, tiltų statybos firmos savininkas, Lietuvių tautinio judėjimo mecenatas, 1922–1923 m. susisiekimo ministras, daugelio literatūros kūrinių ir brošiūrų, populiarinančių mokslą, autorius.

(karo) – Baliui Sližiui, švietimo – pof. Juodakiui[103], ūkio – Aleksai[104], teisingumo – Karobliui[105], ministras pirmininkas – Galvanauskas, be portfelio. Kol kas nežinau, kas taps ministrais žydų ir baltarusių reikalams.

Šiandien dalyvavau Konstitucinės komisijos posėdyje. Praėjusio posėdžio metu buvo baigtas svarstyti Soloveičiko projekto 3 straipsnis. Žydams pavyko apginti punktą dėl tautinių mažumų ministerijų. Jų poreikis buvo svarstomas itin rimtai, ypač daug šiuo klausimu diskutavo kairiųjų atstovas Čepinskis ir dešiniųjų deputatas Starkus. Šį kartą žydų pusėn stojo kun. Staugaitis ir Sleževičius; jie iš politinio oportunizmo paskatų pasiūlė kompromisą: tad buvo pritarta tautinių mažumų ministrų tezei iš anksto nenumatant, ar šie ministrai neturės portfelių, kaip buvo iki šiol, ar ministerijos, kurios kuruos klausimus, susijusius su tautine personaline autonomija, – šito labai tikėjosi ir tikisi žydai. Bet kuriuo atveju ministerijos institucija buvo išsaugota. Šiandien pritarta mūsų – Rytų Lietuvos reikalų komisijos – pataisai dėl autonominių personalinių teisių tautinėms mažumoms, turinčioms teritorines autonomines sritis, o vėliau buvo diskutuojama apie kitus Soloveičiko projekto straipsnius. Aš į diskusiją nesivėliau ir laikiausi kaip pasyvus klausytojas, mat buvo kalbama apie mažiau svarbų įstatymą, kuris nebūtinai turi būti įtrauktas į konstituciją.

1922 metų vasario 3 d.
Penktadienis

Šiandien neturiu ką rašyti. Imu laisvadienį ir nieko daugiau neparašysiu.

103. Juodakis Petras (1872–1940), chemikas, mokslo ir valstybės veikėjas. Aukštesniųjų mokslo kursų lektorius (1921–1922), Lietuvos universiteto profesorius (1922–1939), E. Galvanausko kabinete švietimo ministras (1922).
104. Aleksa Jonas Pranas (1879–1955), agronomas, ekonomistas, visuomenės ir politikos veikėjas. Ūkio departamento direktorius (1918–1920), ūkio ministras (1920–1923), Kauno universiteto docentas (1925–1942).
105. Karoblis Vincas (1866–1939), teisininkas. Kauno apygardos teismo narys (1920–1922), daugkartinis teisingumo ministras K. Griniaus (1920 m. birželio 19 d.), E. Galvanausko (1922 m. vasario 2 d.), L. Bistro (1925 m. rugsėjo 25 d.) kabinetuose. II Seimo deputatas nuo Ūkininkų sąjungos (1926).

1922 metų vasario 4 d.
Šeštadienis

Vakar vakare ir šiandien ryte jaučiausi geriau, nors dar ne visai pasveikęs. Dabar, atrodo, ir vėl peršalau, nes į vakarą vėl blogai jaučiuosiu. Temperatūros neturiu, vis dėlto jaučiu tam tikrus peršalimo simptomus. Skauda galvą, kas man pasitaiko itin retai. Be reikalo išėjau iš namų ir per ilgai užsisėdėjau pas teisėją Fridmaną[106], kurį norėjau aplankyti. Namie irgi šalta, nes krosnis blogai kūrenosi. Lauke spaudžia keliolikos laipsnių šaltukas. Ir apskritai visą laiką jaučiuosi ne visai pasveikęs, nes ir skrandis negaluoja.

Todėl šiandien dienoraštyje daug nerašysiu.

Galvanausko kabinetas jau suformuotas ir ministrų pavardės oficialiai paskelbtos. Vakar vakare įvyko pirmasis naujosios Ministrų tarybos posėdis.

Šiandien iš Vilniaus krašto į Bagdoniškį turėjo sugrįžti Elvyra. Būsiu ramesnis, kai sulauksiu žinių, kad ji jau grįžo. Neprotingai pasielgė mano sesės Elvyra ir Marynia, kad kartu išvyko į tokią kelionę, palikdamos vaikus ir visą ūkį panelės Sofijos globai. Panelė Sofija veikli ir labai stengiasi, tačiau ne su visais sunkumais gali susitvarkyti. Marynia žadėjo sugrįžti namo keliomis dienomis vėliau už Elvyrą.

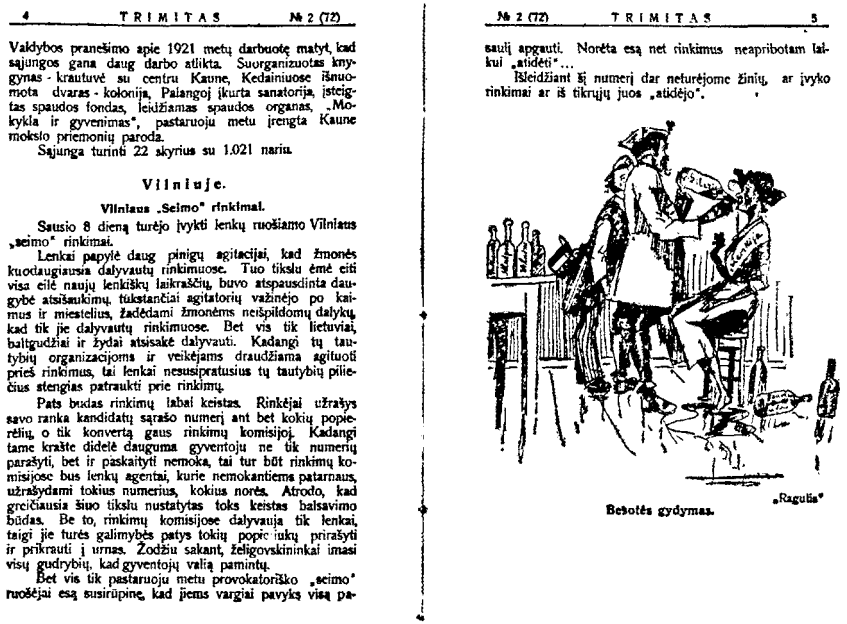
1922 metų vasario 5 d.
Sekmadienis

Rytoj arba poryt turėsiu progą perduoti į Vilnių (važiuoja karininkas Bielūnas, Lietuvos ryšių karininkas prie Tautų Lygos Kontrolės komisijos, Stepono Bilevičiaus sūnus) laišką Liudvikui Abramovičiui ir straipsnį *Przegląd Wileński*. Tad skubėjau baigti rašyti straipsnį apie konstitucijos įstatymo projektą Lietuvos seime ir dar parašiau straipsnį, pavadintą „Grinius – Galvanauskas", apie jau pasibaigusią Vyriausybės kabineto krizę Lietuvoje. Visą dieną skyriau šiam darbui, nepaisydamas kasdienio triūso – motyvų aprašymus Tribunolo nuosprendžiams (kasdien aprašau mažiausiai po vieną nuosprendį, bet tai sunkus ir kruopštus darbas, nes kiekvieną nuosprendį stengiuosi tobulai motyvuoti).

Lietuvos užsienio reikalų ministras Jurgutis ir Lenkijos užsienio reikalų ministras Skirmuntas[107] vienas kitam rašo diplomatines notas Vilniaus klausimu. Pir-

106. Fridmanas Bernardas.

107. Skirmuntas Konstantas (Skirmuntt Konstant; 1866–1949), Lenkijos Respublikos pasiuntinys Romoje (1919–1921), užsienio reikalų ministras (1921–1922), Lenkijos Respublikos pasiuntinys ir ambasadorius Londone (1921–1922).

4 TRIMITAS № 2 (72)

Valdybos pranešimo apie 1921 metų darbuotę matyt, kad sąjungos gana daug darbo atlikta. Suorganizuotas knygynas - krautuvė su centru Kaune, Kedainiuose išnuomota dvaras - kolonija, Palangoj įkurta sanatorija, įsteigtas spaudos fondas, leidžiamas spaudos organas, „Mokykla ir gyvenimas", pastaruoju metu įrengta Kaune mokslo priemonių paroda.

Sąjunga turinti 22 skyrius su 1.021 nariu.

Vilniuje.

Vilniaus „Seimo" rinkimai.

Sausio 8 dieną turėjo įvykti lenkų ruošiamo Vilniaus „seimo" rinkimai.

Lenkai papylė daug pinigų agitacijai, kad žmonės kuodaugiausia dalyvautų rinkimuose. Tuo tikslu ėmė eiti visa eilė naujų lenkiškų laikraščių, buvo atspausdinta daugybė atsišaukimų, tūkstančiai agitatorių važinėjo po kaimus ir miestelius, žadėdami žmonėms neišpildomų dalykų, kad tik jie dalyvautų rinkimuose. Bet vis tik lietuviai, baltgudžiai ir žydai atsisakė dalyvauti. Kadangi tų tautybių organizacijoms ir veikėjams draudžiama agituoti prieš rinkimus, tai lenkai nesusipratusius tų tautybių piliečius stengias patraukti prie rinkimų.

Pats budas rinkimų labai keistas. Rinkėjai užrašys savo ranka kandidatų sąrašo numerį ant bet kokių popierėlių, o tik konvertą gaus rinkimų komisijoj. Kadangi tame krašte didelė dauguma gyventojų ne tik numerių paražyti, bet ir paskaityti nemoka, tai tur būt rinkimų komisijose bus lenkų agentai, kurie nemokantiems patarnaus, užrašydami tokius numerius, kokius norės. Atrodo, kad greičiausia šiuo tikslu nustatytas toks keistas balsavimo būdas. Be to, rinkimų komisijose dalyvauja tik lenkai, taigi jie turės galimybės patys tokių popie iukų prirašyti ir prikrauti į urnas. Žodžiu sakant, želigovskininkai imasi visų gudrybių, kad gyventojų valią pamintų.

Bet vis tik pastaruoju metu provokatoriško „seimo" ruošėjai esą susirūpinę, kad jiems vargiai pavyks visą pa-

№ 2 (72) TRIMITAS 5

saulį apgauti. Norėta esą net rinkimus neapribotam laikui „atidėti"...

Išleidžiant šį numerį dar neturėjome žinių, ar įvyko rinkimai ar iš tikrųjų juos „atidėjo".

Bebotės gydymas.

Informacija apie rinkimus į Vilniaus seimą.
Faksimilė. *Trimitas*, 1922, sausio 14, nr. 2.

mąją notą sausio 27 dieną išsiuntė Jurgutis. Perskaitęs ją ilgai mąsčiau, ką ji galėtų reikšti ir kokiu tikslu buvo išsiųsta. Ne aš vienas negalėjau nieko suprasti. Jurgutis notoje kreipiasi į Lenkiją siūlydamas tiesiogines derybas ir kartu priduria, kad, savaime aišku, Lietuva negali pripažinti nelegalių ir neatspindinčių tikrosios Vilniaus krašto gyventojų valios rinkimų į Vilniaus seimą. Tad neigia šį Seimą ir kaip pagrindą pradėti derybas reikalauja paversti *status quo*[108] Suvalkų sutartį, pasirašytą 1920 metų spalį. Tai yra, reikalauja, kad Lenkija likviduotų visus Želigovskio veiksmus ir atitrauktų demarkacijos liniją į Suvalkus – vadinasi, iki Varėnos–Bastūnų. Manau, visi supranta, kad siūlymas derėtis tokiomis sąlygomis, net jeigu Lietuvos reikalavimai būtų ir teisėti, jokios praktinės naudos neturės, nes Želigovskio afera yra pagrindinis Lenkijos koziris, kuriuo ji jau sužaidė, o Vilnius Lenkijos rankose ir yra visų nesutarimų priežastis – *„wo ist der Hund begraben"*[109]. Po kelių dienų

108. *Status quo* (lot.) – faktinė arba teisinė (dabartinė) padėtis (kurią norima išsaugoti arba atkurti).

109. *Wo ist der Hund begraben* (vok.) – kur šuo pakastas.

atėjo Skirmunto atsakymas. Jis entuziastingai vertina siūlymą pradėti derybas ir demonstruoja pasirengimą joms, išvardydamas visą eilę abiem pusėms aktualių problemų, kurias kuo skubiau reikėtų spręsti. Tad prašo nurodyti derybų vietą, laiką ir delegatus, kurie bus išsiųsti derėtis. Tačiau iš anksto pabrėžia: Vilniaus klausimas nebus keliamas, nes ten, anot jo, veikia Seimas, išrinktas laisva valia, legaliai, ir tik jis gali priimti sprendimus tokius, kokius mano esant teisingus. Šio Seimo sprendimų Skirmuntas nekomentuoja ir iš anksto neprognozuoja, be to, mano, kad jų negalima kvestionuoti.

1922 metų vasario 6 d.
Pirmadienis

Šiandien nebaigsiu savo svarstymų dėl Jurgučio ir Skirmunto pasikeitimo notomis, nes yra aktualesnė problema, betarpiškesnė, apie kurią ir noriu papasakoti. Po pietų dėl vieno reikalo nuėjau pasikalbėti pas eksministrą baltarusių reikalams Dominyką Semašką ir visai netyčia sužinojau, kad šiandien į Kauną atvyko visi Vilniuje areštuoti lietuvių ir baltarusių veikėjai. Man rodos, buvau užsiminęs dienoraštyje apie šią suėmimų bangą Vilniuje prieš dvi savaites. Tuo metu buvo atliekama daug kratų ir Lukiškėse – Lukiškių kalėjime – įkalinti žymiausi lietuvių ir baltarusių veikėjai su Mykolu Biržiška priešaky. Šiems areštams buvo numatytas „prologo" vaidmuo dideliam politiniam teisiniam procesui dėl „valstybės išdavystės" ir sąmokslo, netgi sukilimo organizavimo. Jonynas Lietuvos vardu užprotestavo dėl asmenų suėmimo Tautų Lygos Kontrolės komisijai, o šios komisijos pirmininkas pulkininkas Šardini ėmėsi šiuo klausimu kažkokių veiksmų Varšuvoje ir informavo, jog tikisi, kad labai greitai šis įvykis bus išnagrinėtas. Prieš kelias dienas atėjo žinių, kad septyni iš suimtų asmenų, tačiau tik tie, kurie yra lojalūs, buvo išlaisvinti, o pagrindiniai veikėjai vis dar sėdi. Sklido gandai, kad Varšuva spaudžia Vilniaus valdžią spręsti šį klausimą, tačiau tiksliau nieko nežinoma. Bylą gaubė tyla ir ramybė. Tačiau štai šiandien visas areštuotųjų būrys atvyko į Kauną. Vilniaus valdžia juos deportavo už „Vidurio Lietuvos" ribų, atgabeno tiesiai iš kalėjimo iki demarkacinės linijos Lietuvos pusėje. Tarp deportuotųjų, atvykusių į Kauną, yra keliolika baltarusių (girdėjau, kad tai vien baltarusių eserai, nes baltarusių esdekų, kurie taip pat nusiteikę priešiškai Vilniaus valdžios atžvilgiu ir jų politiką, ta pati valdžia nelaiko pavojingais, kadangi, jos manymu, esdekai neturi liaudies palaikymo, o eserai, jų yra ir Lastouskio „vyriausybėje", turi įtaką liaudžiai ir sukelia Vilniaus valdžiai nepalankų sąmyšį. Taigi liko nepaliestas žinomas veikėjas Antonis Lucke-

vičius[110], o kitas baltarusis esdekas – Jeremičius – buvo su kitais suimtas, tačiau netrukus be jokių kaltinimų paleistas). Tarp deportuotų baltarusių yra Kraskovskis, Karabačius, kitų asmenų pavardžių neatsimenu, nes jų nepažįstu. Nors Semaškos Galvanauskas nepaskyrė ministru, tačiau šis vis dar eina ministro pareigas tol, kol bus paskirtas kitas asmuo. Jis laikinai ministerijos patalpose suteikė iš Vilniaus deportuotiems baltarusiams prieglobstį. Norėjau susitikti su Kraskovskiu, tad nuėjau kartu su Semaška į ministeriją. Ten nė vieno iš baltarusių nesuradome. Mačiau, kad jiems gražiai įrengtos laikinos patalpos. Iš ligoninės jiems atvežė keliolika lovų su čiužiniais ir patalyne. Lovos buvo sustatytos trijuose ministerijos šoniniuose kambariuose. Šie kambariai priminė miniatiūriškas kareivines vargšams tremtiniams. Nemaža tikimybė, kad vienas iš Vilniaus deportuotų baltarusių bus paskirtas ministru baltarusių reikalams. Kol kas šis postas tuščias. Galvanauskas, turėdamas omeny baltarusių patriotų nepalankumą Semaškai, jo neįtraukė į ministrų sąrašą ir ketino pasitarti su Baltarusių tautiniu komitetu Vilniuje, kurį kandidatą į ministrus pasirinkti. Tarp deportuotųjų atsiras tikrųjų Vilniaus krašto veikėjų, turinčių artimų ryšių tame krašte ir dalyvaujančių tautiniame judėjime, turinčių įtaką ir, be abejonės, autoritetą dėl deportavimo iš šalies už veiklą savo tautos naudai. Atrodo labai natūralu pasirinkti vieną iš jų ministru baltarusių reikalams. Toks sprendimas padarytų tam tikrą politinį efektą. Manau, šansų turi Kraskovskis, o gal Karabačius.

Buvau susitikęs su broliais Biržiškomis – Mykolu ir Viktoru[111]; jie taip pat atvyko su deportuotais lietuviais. Kažkas man užsiminė, kad jie yra „Metropolyje" (lietuvių klube). Jie ten buvo kartu su broliu Vaclovu Biržiška[112], Jonu Vileišiu ir operos solistu Petrausku[113]. Pastarasis liūdnų deportuotųjų garbei vaišino šampanu ir vaisiais, vis dėlto nuotaika tvyrojo toli gražu ne pakili. Mykolas Biržiška kaip

110. Luckevičius Antonis (Łuckiewicz Antoni; 1884–1946), baltarusių tautinio judėjimo ideologas, politikas, publicistas, Baltarusijos Liaudies Respublikos paskelbimo iniciatorius ir BLR ministras pirmininkas (1918), Baltarusių Aukščiausiosios tarybos pirmininkas, tarpukariu – baltarusių gimnazijos Vilniuje mokytojas.

111. Biržiška Viktoras (1886–1964), inžinierius, visuomenės veikėjas, publicistas. Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto narys (nuo 1920), privačios Vytauto Didžiojo gimnazijos Vilniuje mokytojas, lietuviškos spaudos Vilniuje bendraautoris. 1922 m. vasario 4 d. Vidurio Lietuvos Laikinosios valdančiosios komisijos pirmininko įsakymu kartu su kitais aktyviausiais lietuvių ir baltarusių veikėjais deportuotas į Nepriklausomos Lietuvos teritoriją.

112. Biržiška Vaclovas (1884–1956), bibliografas ir lietuvių kultūros istorikas. Lietuvos universiteto Teisės fakulteto profesorius (1922–1940). Vienas iš *Lietuviškosios enciklopedijos* redaktorių (1932–1934), monumentalios tautinės bibliografijos *Lietuvių Bibliografija* autorius. 1911–1915 m. priklausė masonų ložei „Lietuva", kuriai vadovavo M. Römeris.

113. Petrauskas Mikas (1837–1937), operos solistas (tenoras), kompozitorius, choro dirigentas.

visada atrodė rimtas, susikaupęs ir paniręs į savo mintis. Į Kauną atvažiavo, regis, apie 20 deportuotų lietuvių. Tarp jų buvo Stadzevičius, Randomanskis, Česlovas Landsbergis[114], dr. Augevičius[115].

1922 metų vasario 7 d.
Antradienis

Iš Vilniaus į Kauną atvyko, berods, dvidešimt deportuotų lietuvių. Vakar broliai Biržiškos pasakojo, kad jų byloje buvo pradėtas tyrimas, juos prokuroro pavedimu apklausė tardytojas. Jiems bandė įteigti, kad byla yra itin rimta, kad prieš juos sukaupta daug įrodymų. Jie buvo kaltinami šnipinėjimu, ginkluoto sukilimo organizavimu ir t. t., o paskui staiga vieną naktį jiems buvo liepta rengtis, sėsti į automobilius. Kiekvienam buvo leista trumpai užsukti į namus ir atsisveikinti su šeima, pasiimti šiltų drabužių. Paskui įtariamieji nuvežti į traukinių stotį, susodinti į vagonus ir išvežti iki demarkacijos linijos. O toliau – paliepta žygiuoti į Lietuvos pusę, kas yra tapatu draudimui sugrįžti į Vilnių. Mykolą Biržišką ši istorija labai paveikė, nes jis su Vilniumi labai suaugęs – veikla, visa savo esybe, o čia, sako, jį gaubs didžiulė tuštuma. Sako, jau geriau būtų išvežtas į Varšuvą ar kur nors kitur į internuotųjų stovyklą, nes iš ten anksčiau ar vėliau turėtų progą sugrįžti į Vilnių. Išvarymas į Kauną reiškia, kad nėra kelio atgal į Vilnių tol, kol jis liks dabartinės valdžios rankose. Su jais pasielgė pagal ultrareakcingojo Obsto[116] seniai rekomenduojamus patarimus, spausdintus dienraštyje *Rzeczpospolita*. Obstas rekomendavo nežaisti mandagumo žaidimų ir neflirtuoti su neramiąja Vilniaus lietuvių grupele, nedaryti iš musės dramblio ir rimtai įvertinti jų agitaciją, nekeliant bylų ir tokiu būdu šių veikėjų nepaverčiant kankiniais, o paprasčiausiai juos išgaudyti ir su apsauga išvežti iki demarkacijos linijos bei sugrąžinti Lietuvai savo veikėjus – lai Lietuva juos turi, o jie Lietuvoje jaučiasi laimingi, tegul mus Vilniuje palieka ramybėje, nes jie Vilniui nereikalingi. Pasak Obsto, tokia paprasta operacija vienu metu išspręstų lietuvių Vilniuje problemą, nes ji egzistuoja tik dėl Biržiškos ir keliolikos

114. Landsbergis Česlovas (?), inžinierius, Vilniaus lietuvių veikėjas, Lietuvių prekybos ir pramonės banko Vilniuje pirmininkas (1921). 1922 m. vasario 4 d. Vidurio Lietuvos Laikinosios valdančiosios komisijos pirmininko įsakymu kartu su 33 aktyviausiais lietuvių ir baltarusių veikėjais deportuotas į Lietuvos teritoriją. Nepriklausomoje Lietuvoje dirbo Geležinkelių tarnyboje (iki 1925), Lietuvos banko Klaipėdoje direktorius.
115. Augevičius Jonas (1883–1953), lietuviškų mokyklų ir prieglaudų Vilniuje gydytojas. 1919–1922 m. Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto sekretorius, Vilniaus sanitarinis gydytojas, 1922 m. su 33 kitais lietuvių ir baltarusių veikėjais deportuotas į Kauną, kur iki 1940 m. dirbo karo gydytoju.
116. Obst Jan.

jo aplinkos žmonių veiklos. Iš tiesų Vilnius labai daug prarado išplėšus Mykolą Biržišką iš Vilniaus, nes jis buvo be galo vertingas veikėjas – jį pakeisti bus itin sudėtinga, mat šis žmogus vertingas savaime. Tačiau problema ne tokia paprastutė, kaip galėtų atrodyti, kad vien ištrėmus Biržišką ir keliolika artimiausių jo bendraminčių ir bendražygių būtų palaidota visa Vilniaus lietuvių veikla. Inteligentų netrūksta ne tik Vilniuje, yra jaunimo ir ištisos lietuvių kolonijos, visuomeninės institucijos, kultūros ir švietimo įstaigos, kurias sistemingai materialiai remia Kaunas. Be to, įvairiose Vilniaus krašto vietose, ypač didžiojoje Švenčionių apskrities dalyje, tam tikrose Trakų apskrities vietose (Marcinkonyse, Valkininkuose, Varėnoje), net kur ne kur Lydos apskrityje esama lietuvių, kuriems šios gimtosios vietos tai žemė, nuolatos auginanti deportuotųjų sekėjus. Ir iš tiesų, pasak Biržiškos, lietuvių veikla tiek spaudoje, tiek leidyklose, mokyklose ir draugijose nenurimo nė minutės, kai buvo areštuoti iškiliausi lietuvių veikėjai. Išryškėjo naujieji lyderiai ir tuoj pat perėmė veiklą. Metodas, kai išvaromi lyderiai, yra ne tik brutalus, bet ir bevaisis – toks būdas absoliučiai neveiksmingas. Lietuvių judėjimas Vilniaus krašte yra mažumos judėjimas, bet, nepaisant to, giliai įsišaknijęs, stiprus, kupinas azarto ir masinis, neretai į savo gretas pritraukiantis ir lenkiškai kalbančių asmenų, nors pastarųjų šiame judėjime vienetai. Klysta tie, kurie tiki, kad galima šį lietuvių judė-

1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų agitaciniai plakatai, faksimilė.
Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.

jimą nugalėti pasitelkus Obsto metodiką. Ne mažiau bevaisė yra tokia pat kova su baltarusių judėjimu šalyje, nes Vilniaus krašte daugiausiai gyventojų sudaro baltarusiai. Nieko nereiškia faktas, kad didžioji baltarusių liaudies dalis kol kas dar nėra sąmoninga. Kai Vilniaus krašte vykdoma smarkaus lenkinimo politika, baltarusių sąmoningumas auga ir augs dar greičiau. Vilniaus lenkų viltys, kad galima šio krašto santykius išspręsti vien lenkų primesta valia, yra iliuzija. Neįmanoma nieko nuveikti prievarta. Tai tokia pati iliuzija, kuria gyveno lietuviai 1920 metais trumpam perėmę į savo rankas Vilnių. Tik susitarimas, tik koordinuoti veiksmai ir įsiklausymas į visų gyventojų valią gali išspręsti problemą. Kitokiu atveju laukia katastrofa ir sprogimai, kurie anksčiau ar vėliau vyktų. Sprogimai kol kas nevyks, mat vienašališką Vilniaus lenkų politiką stipriai remia Lenkijos valstybė, tačiau ateis laikas, kai sprogimas įvyks, nes anksčiau ar vėliau užsidegs sprogstamoji medžiaga. Tokia politika pražūtinga ir neprotinga, tačiau šiandien politiką valdo maksimalizmas, kuris akina ir neleidžia įžvelgti realybės. Labai smarkiai nekaltinu lenkų, nes jie daro tai, ką darė ir kiti, smerkiu pačią politiką. Nieko negalima nuveikti per prievartą ir vienašališkai apgaudinėjant. Deportuotieji iš Vilniaus šiandien lankėsi Užsienio reikalų ministerijoje, o vakare susirinko į pasitarimą, kaip jiems toliau elgtis atsidūrus Kaune. Mykolo Biržiškos taktiškumas bus geriausias patarėjas.

Šiandien aplankiau įdomią lenkų agitacinės literatūros parodą (spauda, skrajutės, atsišaukimai, plakatai), susijusią su Vilniaus krašto Seimo rinkimais. Paroda eksponuojama Meno kūrėjų draugijos[117] būstinėje, Rytų Lietuvos reikalų komisijos iniciatyva. Išties įdomi paroda, tačiau labai liūdną įspūdį man paliko, tokį pat liūdną, kaip ir pati lenkų politika.

1922 metų vasario 8 d.
Trečiadienis

Vakar vakarą dalyvavau atsisveikinimo vakarienėje, surengtoje viename lietuvių klubo kabinete, buvusio ministro pirmininko dr. Griniaus garbei. Vakarienę organizavo ministrų kabineto kanceliarijos darbuotojai ir institucijos, betarpiškai priklausančios ministrų kabinetui, tokios kaip Rytų Lietuvos reikalų komisija, naujienų agentūra „Elta", valstybinių institucijų juriskonsultų komisija. Šioje atsisveikinimo vakarienėje dalyvavo itin nedaug žmonių. Be dr. Griniaus, atėjo vidaus reika-

117. Lietuvių meno kūrėjų draugija įsteigta Kaune 1920 m. sausio 29 d. Draugijos įkūrimo iniciatoriai buvo dailininkai, rašytojai, architektai, teatrologai A. Galdikas, F. Kirša, A. Sutkus, Maironis, J. Naujalis, J. Savickis, A. Varnas ir kiti. Draugija užsiėmė organizaciniais meno reikalais. Buvo 4 skyriai: teatro, muzikos, meno ir literatūros. Draugija veikė iki 1934 m. sausio 9 d.

lų ministras Skipitis, Zigmantas Žemaitis, aš, juriskonsultų komisijos pirmininkas Veryko-Darovskis[118], naujasis „Eltos" direktorius Šalčius[119], Ministrų tarybos sekretorius Lozoraitis[120], viena mašininkė ir du Ministrų tarybos raštinės darbuotojai. Vakarienė vyko vadinamajame Trijų karalių kabinete. Šis kabinetas pavadintas taip, kadangi jame kabo trys dailininko Kalpoko[121] nutapyti didžiųjų Lietuvos kunigaikščių portretai. Vakarienė kaip tokia buvo gera, o ypač skanus vynas. Tačiau, mano manymu, jai trūko gyvumo. Trumpai apie Grinių pasisakė Lozoraitis. Ne ką ilgiau kalbėjo ir vakarienės kaltininkas. Išsiskirstėme maždaug apie vidurnaktį.

Telegramos informuoja apie popiežiaus rinkimus mirus Benediktui XV[122]. Naujuoju popiežiumi tapo kardinolas Ratis, pasivadinęs Pijumi XI[123]. Anksčiau Ratis buvo popiežiaus nuncijus ar apaštališkasis vizitatorius Lenkijoje. Jo kandidatūra labai naudinga Prancūzijai ir Lenkijai, turės didelę įtaką lenkų politikai, vykdomai Rytuose. Panašu, kad šio popiežiaus išrinkimas siejasi su katalikybės propagandos plėtojimu Rytuose ir bažnytinės unijos idėja Rusijoje. Tai vienas būdų atkurti didžiuosius Vatikano planus apie Rytų ir Vakarų bažnyčių uniją. Ateitis parodys, kaip Vatikanas pasinaudos savo įtaka valstybėse, įsikūrusiose buvusios Rusijos vakarinėje dalyje.

Greičiausiai nemažą vaidmenį vis dėlto Vatikanas skirs Lenkijai, kuri savo įtaka pasinaudos vykdydama valstybinę politiką.

Šiandien mano iniciatyva buvo sukviestas Rytų Lietuvos reikalų komisijos posėdis, nes jau buvo pribrendę nemažai aktualių problemų. Pirmiausia reikėjo apsvarstyti mūsų iškeltą problemą Konstitucinėje komisijoje dėl teritorinės autonomijos, išsiaiškinti dėl Rytų Lietuvos reikalų komisijos inicijuojamos Tarybos sušaukimo, pagaliau Komisijos požiūrį į Kaune esančius deportuotus Vilniaus veikėjus. Labai norėjau, kad šiame susirinkime dalyvautų ir Mykolas Biržiška, kuris itin giliai jaučia

118. Nėra duomenų.

119. Šalčius Matas (1890–1940), mokytojas, visuomenės veikėjas, publicistas, redaktorius, keliautojas. Vienas iš Šaulių sąjungos iniciatorių (1919), 1920–1925 m. buvo šios sąjungos leidinio *Trimitas* redaktorius, ilgametis valdybos narys ir valdybos pirmininkas (1925–1926). 1920 m. dienraščio *Lietuva* redaktorius. 1922 m. – lietuvių naujienų agentūros ELTA direktorius, Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungos vicepirmininkas (1924–1925). Daugelio knygų turizmo ir pasaulio tautų gyvenimo klausimais autorius.

120. Lozoraitis Stasys (1898–1983), lietuvių diplomatas. 1919–1923 m. dirbo Ministrų tarybos raštinėje. Nuo 1923 m. diplomatinėje tarnyboje, 1934–1938 m. užsienio reikalų ministras, 1939 m. pasiuntinys Italijoje, po 1940 m. lietuviškų atstovybių užsienyje vadovas.

121. Kalpokas Petras (1880–1945), lietuvių dailininkas, žinomas portretų meistras.

122. Benediktas XV (Giacomo Della Chiesa; 1854–1922), markizas, popiežius nuo 1914 m.

123. Pijus XI (Achille Ratti; 1857–1939), popiežius nuo 1922 m. 1918 m. buvo apaštališkasis vizitatorius Lenkijai ir Lietuvai.

Vilniaus krašto problemas. Jo dalyvavimas mūsų komisijoje būtų be galo naudingas. Tiesą sakant, nemanau, kad mūsų komisija pagreitintų Vilniaus krašto problemos sprendimą, ir neabejoju, kad šiuo metu, tvyrant tokiems politiniams santykiams, dar labai ilgai ši problema nebus išspręsta, vis dėlto esu įsitikinęs: tinkamai ir konsekventiškai vykdoma Lietuvos valstybinė politika ir įstatymų leidyba, suderinta su Vilniaus krašto poreikiais, – amžina vertybė. Priklausys nuo to, gerai ar blogai Lietuvos valstybingumas išspręs šį uždavinį. Ir tuomet Lietuvai arba pavyks Vilniaus kraštą patraukti savo pusėn, arba atvirkščiai – atstums jį nuo savęs. Todėl laikausi nuostatos: vienas svarbiausių Rytų Lietuvos reikalų komisijos uždavinių – ypatingos atidos priežiūra, kad politika Vilniaus krašto atžvilgiu būtų vykdoma tinkamai. Tai daug svarbiau už agitaciją šalies viduje. Čia Mykolo Biržiškos balsas ir to balso įtaka, turint galvoje kaip Biržišką gerbia visuomenė, mums yra nepaprastai svarbus. Vis dėlto gali būti ir toks variantas, kad Mykolas Biržiška vengs angažuotis Rytų Lietuvos reikalų komisijoje, nes per susirinkimą, kuriame dalyvavo deportuoti iš Vilniaus veikėjai, buvo nutarta dėti visas pastangas, kad šie asmenys galėtų sugrįžti į Vilnių, kur, anot jų, ir yra tikroji jų veiklos vieta. Kad patys neapsisunkintų galimybių sugrįžti, nusprendė čia elgtis atsargiai ir nesiimti jokios viešos veiklos. Kol kas jie ieško būdų per Tautų Lygos Kontrolės komisiją ir kitais būdais atšaukti dabartinės Vilniaus krašto valdžios įsakymą neįsileisti jų į kraštą.

1922 metų vasario 9 d.
Ketvirtadienis

Iki šiol nesulaukiau jokių žinių iš Bagdoniškio. Nėra jų, nors Elvyra jau turėjo būti sugrįžusi iš Panevėžio, tad jau būtų pats laikas gauti laišką. Man jau neramu. Jeigu Marynios planai nepasikeitė, vakar ji turėjo kirsti demarkacijos liniją ir dabar vykti į Bagdoniškį.

Šiandien dalyvavau eiliniame Seimo konstitucinės komisijos posėdyje. Komisija susirinko svarstyti Soloveičiko konstitucijos projektą, o tiksliau skyrių apie tautinių mažumų teises. Šiandien buvo pradėtas trečiasis Soloveičiko projekto skaitymas. Per trečiąjį skaitymą buvo priimti du pirmieji straipsniai. Komisija labai patenkinta savo darbu, nes nori dar šią savaitę baigti šį skyrių svarstyti ir tuoj pat perduoti visą konstitucijos įstatymo projektą, kuris, išskyrus šį skyrių, jau parengtas, Seimo plenumui. Todėl labai abejoju, ar šitaip skubotai svarstant projektą mums pavyks susitarti dėl teritorinės autonomijos. Mes, tai yra Rytų Lietuvos reikalų komisija, jau buvome iškėlę šį klausimą per antrąjį Soloveičiko projekto skaitymą, tačiau atsižvelgiant į tai, kad buvo kalbama apie konkretų tautinės autonomijos pro-

jektą, negalėjome šio klausimo įtraukti į tuometinę diskusiją. Tačiau manėme, kad diskutuoti apie tai specialiai reikia, nes Rytų Lietuvos reikalų komisija *in corpore*[124] Seimo konstitucinės komisijos buvo paprašyta pareikšti savo nuomonę dėl tautinių mažumų teisių, įtrauktų į konstituciją. Turėjome oficialią teisę pabrėžti, kad, mūsų nuomone, skyrius apie tautinę personalinę autonomiją išsamiai neaptaria ir netenkina Rytų Lietuvos gyventojų poreikių bei pažeidžia jų teises. O pastarąsias iškilmingai pripažino savo deklaracijoje pats Seimas. Konstitucinė komisija išklausė mūsų argumentų ir iš principo jiems neprieštaravo. Tiek mes, tiek Konstitucinės komisijos nariai pabrėžėme, kad sudėtinga tiksliai apibrėžti konstitucijoje teritorinės autonomijos teises Vilniaus kraštui (juolab Klaipėdai), kadangi Vilniaus kraštas iki šiol faktiškai nepriklauso mūsų valstybei. Vis dėlto, kadangi debatai toliau turėjo vykti dėl konkretaus Soloveičiko projekto, mūsų iškeltas klausimas pakibo ore. Kitą kartą priminėme šį klausimą Komisijai ir paprašėme, kad ji paskirtų laiką debatams, įtrauktų į darbotvarkę ir nustatytų vietą, kai bus aptariamas Soloveičiko projektas. Iš esmės Komisija mums pažadėjo surengti pasitarimą šiuo klausimu, tačiau paprašė, kad pateiktume jai svarstyti konkrečius siūlymus. Vis dėlto aš asmeniškai baiminuosi, kad Konstitucinė komisija neskirs pakankamai dėmesio mūsų iškeltai problemai. Vakar ją svarstėme susirinkę į Rytų Lietuvos reikalų komisijos posėdį. Puikiai supratome, kaip sudėtinga šiais laikais konstitucijoje apibrėžti teritorinės autonomijos teises Vilniaus kraštui, supratome, kad Konstitucinė komisija, privalanti baigti derinti konstituciją, nelabai norės ir nelabai galės į konstitucijos tekstą įtraukti nuorodas ir Seimo deklaraciją Vilniaus klausimu arba prijungti dokumentą kaip deklaraciją dėl Vilniaus krašto teisių, kurioje atsispindėtų konstituciniai pažadai. Tokiu atveju pats įstatymas būtų netikslus, mat jame, be tikslių nurodymų, būtų įrašyti ir dar kažkokie „vekseliai", kuriuos pagal konstituciją tektų ateity realizuoti. Tad sutikome, kad dabar nebūtų tiksliai aprašomi teritoriniai autonominiai pažadai konstitucijoje, ir palikome savo mintis embriono stadijoje. Kol kas pasitenkinome tuo, kad Seimo deklaracijos Vilniaus krašto ir Klaipėdos autonomijos klausimu jau savaime yra „autentiški aktai", apie kuriuos kalbėjo kunigas Staugaitis. Tad nusprendėme paprašyti Komisijos, kad oficialiame komentare apie įstatymo projektą, kuriame motyvuojami sprendimai dėl įstatymo (tokį komentarą turi parengti Konstitucinės komisijos pirmininkas ir jos referentas Seime Antanas Tumėnas) būtų atskirai paminėta ir teritorinės autonomijos problema, nurodant, dėl kokių priežasčių ji nebuvo tinkamai aptarta konstitucijos įstatymo projekte, primenant ir minėtąsias Seimo deklaracijas kaip principą problemai spręsti.

124. *In corpore* (lot.) – visi kartu.

1922 vasario 10 d.
Penktadienis

Šiandien esu piktas dėl dviejų priežasčių: pirma – gavau laišką iš p. Sofijos Gerkovičuvnos iš Bagdoniškio, rašytą vasario 9 dieną. P. Sofija rašo, kad lig šiol nei Elvyra, nei Marynia negrįžo į Bagdoniškį. Ėmiau rimtai nerimauti. Daug kas gali nutikti šiais laikais kertant demarkacijos liniją. Galbūt mano sesės negalėjo jos kirsti, nes neturėjo lenkų išduoto leidimo, arba dėl to, kad norėjo persivesti arklius. Vienaip ar kitaip, jų vis dar nėra, o Bagdoniškyje liko Elvyros vaikai ir abiejų seserų ūkis paliktas panelės Sofijos globai. Panelė Sofija labai apsukri ir drąsi, tačiau ilgai viena šeimininkauti nepajėgs. Apie Bagdoniškio ūkį sulaukiau gerų žinių: Marynios tvarte apsiveršiavo pirma iš telyčių, išsirito pirma balandžių porelė.

Antras sunervinęs dalykas – vakar nebuvo išsiųstas mano laiškas su straipsniais, skirtais Liudviko Abramovičiaus leidžiamam *Przegląd Wileński*. Proga buvo puiki, tačiau jau pramiegota, o kada pasitaikys nauja – neaišku, nes Tautų Lygos Kontrolės komisija likviduojama ir nei Jonynas, nei Biliūnas[125] greičiausiai jau niekur nevyks. Tad daugiau tokių oficialių progų perduoti straipsnius gali ir nepasitaikyti. Beliks konspiraciniai keliai, kuriais teka lietuviška agitacija. Teks jų ieškoti šaulių būrių neutralioje ir demarkacijos zonoje, vis dėlto šie būdai nepatikimi, netikri ir sudėtingi. Mano laiškas su straipsniais, parengtais perduoti, pragulėjo Rytų Lietuvos reikalų komisijos sekretoriaus Diskino[126] stalčiuje. Šis žmogus daug žada, tačiau iš tiesų jau ne kartą pavedė ir nuvylė. Labai gaila man darbo, įdėto rašant straipsnius, ir jų pačių, nes tai kapitalūs darbai, kuriuos labai norėjau perduoti Abramovičiui. Dabar neturiu kitos išeities, kaip tik prašyti Rytų Lietuvos reikalų komisijos mašininkės, kad nukopijuotų šiuos rankraščius, ir kopijas įvairiais konspiraciniais keliais bandyti išsiųsti. Kai kurie egzemplioriai gali dingti, tačiau kai kurie gal ir pasieks tikslą. Visa tai truks labai ilgai. Ir dėl to esu be galo susierzinęs.

Vakar žadėjau dienoraštyje smulkiau aprašyti, ko nusprendėme reikalauti iš Seimo konstitucinės komisijos Rytų Lietuvos reikalų komisijos vardu. Kaip jau rašiau, nusprendėme, kad konstitucijos įstatymo projekte neįmanoma suformuluoti teksto dėl teritorinės autonomijos, tad ir nėra tikslo daryti spaudimą, kad toks tekstas ten atsirastų. Tad apsiribosime reikalavimu, kad į Konstitucinės komisijos oficialius komentarus būtų įtrauktas punktas apie Seimo deklaracijas dėl Vilniaus ir Klaipėdos bei priežastys, dėl kurių konstitucijos projekte netinkamai suformuluotos teritorinės autonomijos teisės. Tačiau nusprendėme kategoriškai pareikalau-

125. Trūksta duomenų.
126. Trūksta duomenų.

ti, kad konstitucijos įstatymo projekte aprašytas straipsnis apie Konstitucijos peržiūrėjimą ir pataisas (pataisoms numatytas liaudies referendumas, kuris turi teisę paleisti Seimą, tik naujas Seimas turi įgaliojimus priimti atitinkamus konstitucijos pakeitimus) būtų papildytas tekstu apie tai, kad pirmasis Lietuvos seimas, kuris susirinks po rinkimų, vykusių visoje šalies teritorijoje (tai yra, imtinai su Vilniaus kraštu) turėtų konstitucijos numatytą teisę keisti konstituciją be referendumo. Tai reiškia, kad tas Seimas, kuriame pirmą kartą dalyvaus Vilniaus krašto gyventojai, turės Steigiamojo seimo įgaliojimus ir bus jo darbų tesėjas. Aš manau, kad ši tezė yra esminė, rodanti neliečiamą Vilniaus krašto teisę, kuriai neturėtų būti ir negali būti atimta teisė turėti įstatymų leidžiamąją („*constituante*") funkciją, nes lenkų okupacija atėmė iš šio krašto gyventojų galimybę dalyvauti „konstituantoje"[127]. Tos pat nuomonės laikosi ir Mykolas Biržiška. Rytų Lietuvos reikalų komisijoje Žemaitis dėl to suabejojo, tačiau mano, Čerkaso ir Rozenbaumo balsais priėmėme specialų nutarimą Komisijos vardu. Iš tiesų Vilniuje dažnai kalbama, kad Lietuva Vilnių laiko jau savo kraštu ir suteikia jam tik pasyvias teises. Kitaip tariant, laiko jį sudėtine Kaune suformuotos valstybės Žemaitijos–Užnemunės kraštų dalimi. Taip, iš esmės *neguojama*[128] Vilniaus krašto teisė dalyvauti kuriant pačią valstybę, nes pagrindinė šio kūrinio išraiška yra įstatymų leidžiamoji funkcija. Jeigu Lietuva nori Vilniaus, gali jį priimti tik kaip bendrą kūrėją, negali su kraštu elgtis kaip su užimta provincija, kuri privalo priimti tai, kas jau sukurta ir kas jam primesta. Tad nusprendėme pateikti Konstitucinei komisijai šias pataisas, kurias aš jau kelis sykius siūliau. Bet, deja, labai abejoju, ar tokios pataisos turės kokios nors realios naudos, nes po trečiojo skaitymo konstitucijos įstatymo projektui pritarta ir pats reglamentas, ko gero, nesuteikia teisės dabar įtraukti kokių nors pataisų. Vis dėlto bent pareikalausiu, kad mūsų pareiškimas būtų įtrauktas į protokolą, galbūt kas nors per plenumą šią problemą dar iškels.

1922 metų vasario 11 d.
Šeštadienis

Mūsų eilinis šeštadienio posėdis Tribunole užtruko neįprastai ilgai – iki 9 vakaro. Tai toks pirmas atvejis, kai pradėjau dirbti Tribunole. Buvau prieš pietus išėjęs, maždaug apie 1.30, nes skubiai turėjau išbėgti į Konstitucinės komisijos posėdį, tačiau tai neturėjo įtakos posėdžiui – jis nenutrūko, nes dalyvavo pakviestas *ad hoc*[129]

127. Valstybės kūrimo darbe.
128. M. Römerio parašytas žodis; veikiausiai turima galvoje *nepripažįstama*.
129. *Ad hoc* (lot.) – šiuo atveju, be to.

manęs pavaduoti Apygardos teismo teisėjas Šurna. Pietų pertrauka truko tik nuo 3–5 valandos. Į Tribunolą patenka vis daugiau bylų. Kasacinė instancija byloms, apeliaciniu būdu nagrinėjamoms Apygardos teismuose, verčia mus vis daugiau paplušėti. Kasacinė instancija vis dėlto buvo labai reikalinga. Ypač civilinių bylų nuosprendžiuose matomos akivaizdžios spragos, dėl kurių mes panaikiname iki 80 % nuosprendžių, jeigu ne daugiau. Tačiau darbo turime tiek daug, kad artimiausiu laiku bus būtina papildyti Tribunolo teisėjų gretas. Jau dabar aš ir Janulaitis turime per daug darbo.

Seimo konstitucinėje komisijoje per kelis paskutinius posėdžius, skubotai sušauktus, trečiuoju bandymu buvo baigtas svarstyti Soloveičiko projektas. Buvo įrašyta daug santrumpų, išbrauktas mažiau reikšmingas tekstas, be to, įvestos kelios itin svarbios ir pozityvios pataisos. Svarbiausi pakeitimai yra šie: į 3 straipsnį, kuris yra viso projekto ašis, buvo įrašyta deputato Starkaus inicijuota pataisa, keičianti visą tautinės personalinės autonomijos pobūdį. Dienoraštyje buvau užsiminęs, kad tokia autonomija (tautinės savivaldos) buvo tik kai kurių tautinių mažumų, atitinkančių tam tikrus reikalavimus, privilegija. Ginčytina tik tokios kvalifikacijos formulė: vieni reikalavo, kad tautybės būtų įvardytos, kiti siūlė nustatyti minimalų skaičių (100 000 tam tikros tautinės mažumos piliečių), treti – nurodyti tam tikrą minimalų gyventojų skaičių procentais. Per antrą skaitymą komisija pritarė antrai formulei ir nutarė, kad tautinėmis savivaldomis galės naudotis tos tautinės mažumos, kurių registruotų gyventojų skaičius kadastre sudaro ne mažiau nei 10 % visos šalies gyventojų. Dabar per trečią skaitymą deputatas Biuchleris (vokietis) siūlė įtraukti pataisą, kad būtų priimtos 2 formulės: viena išvardytų tautybes (baltarusius, lenkus, žydus ir vokiečius), kurios turėtų teisę į aukščiausią autonomijos stadiją, tai reiškia teisę turėti ministrą ar tautinės mažumos ministeriją. Deputatas, krikščionis demokratas Starkus pasiūlė pataisą, kuri irgi grindžiama Biuchlerio metodika, tačiau dar plačiau ir liberaliau nustato tautinių mažumų savivaldų teises. Starkaus pataisoms buvo pritarta. Buvo atmesta bet kokia kvalifikacija gauti teises į autonomiją ir pritarta minčiai, kad kiekviena tautinė mažuma sukuria tikrąją tautinę sąjungą, turinčią teisę į liaudies švietimą, savitarpio pagalbą, tautinę kultūrą ir teisę į savo reprezentacinius organus. Tos tautinės mažumos, kurių gyventojų skaičius viršija nustatytą procentinį santykį, turi savo ministrą. Man pareikalavus, šio procento minimumas buvo sumažintas iki 5 %. Pataisos plačiau apibrėžia autonomines teises ir tenkina visas tautines mažumas. Žydų reikalavimas, kad konstitucija numatytų „ministerijas“, o ne „ministrus“, buvo atmestas ir paliktas kitų įstatymų prerogatyvai. Kita svarbi pataisa: išbraukta žydų privilegija, siejanti religinius jų klausimus su tautine autonomija. Aš stengiausi, kad šitai būtų išbraukta, nes

konstitucija nesukuria jokios valstybinės bažnyčios šalyje (konstitucijoje numatyta, kad nėra valstybinės bažnyčios), tad toks įstatymas prieštarautų konstitucijai – jeigu žydams būtų suteikta teisė į valstybinę religiją jų autonomijos ribose. Be to, tai būtų žydų privilegija, suteikianti šiai tautai išimtines teises. Man pritarė kunigas Staugaitis. Šį kartą ir kiti krikščionių demokratų deputatai nebalsavo už šią žydams suteiktą privilegiją, balsų dauguma, nepaisant žydų pozicijos, šis punktas buvo išbrauktas. Konstitucijos įstatymo projekto skyriaus visuma buvo sukonstruota per trečią skaitymą ir yra kur kas geresnė, nei buvo per antrąjį.

1922 metų vasario 12 d.
Sekmadienis

Tęsiu pasakojimą apie vakar dieną ir Seimo konstitucinės komisijos posėdžio pabaigą. Šiame posėdyje buvo nagrinėjama mūsų Rytų Lietuvos reikalų komisijos paraiška. Ką mes buvome nusprendę – rašiau dienoraštyje užvakar. Jau minėjau, dėl kokių priežasčių abejoju, ar Konstitucinė komisija apsispręs bent jau svarstyti ją, o juo labiau balsuoti dėl mūsų svarbiausios paraiškos tezės, kuria mes reikalaujame papildyti konstitucijos projekto 88 straipsnio tekstą, kalbantį apie konstitucijos pakeitimą, kurio sąlyga tokia, kad Pirmasis seimas, kuris susirinks iš visos Lietuvos teritorijos, tai yra dalyvaujant ir šiuo metu nuo Lietuvos atkirstų teritorijų deputatams, turėtų įgaliojimus savarankiškai keisti konstituciją nesušaukiant liaudies referendumo. Toks įstatymo papildymas išsaugotų Vilniaus kraštui teisę į įstatymų leidžiamąją funkciją, kurią dabar realizuoja Lietuvos vakarinė dalis per Steigiamąjį seimą. Referendumo principas, įtrauktas į konstitucijos įstatymo projektą, yra tik logiška išdava pagrindinio principo, priimto tame projekte. Jis skelbia, kad aukščiausia (suvereni) valdžia Lietuvoje yra „visų piliečių rankose". Tad jeigu ji yra ne Seimo ir ne valstybės, kurios aukščiausias organas yra Seimas, rankose, o visų piliečių, labai natūralu, jog neatsižvelgęs bent jau į daugumos piliečių valią Seimas negali keisti konstitucijos įstatymų, nes tokiems pakeitimams reikalingas suverenus sprendimas. Tačiau tatai netaikoma šiuo metu egzistuojančiam Steigiamajam seimui, kuris dabar yra suverenus ir gali valdymo teises perleisti kam panorėjęs. Ne kas nors kitas, o Seimas savo konstitucijoje numatytomis teisėmis dabar gali perleisti jas „visiems piliečiams". Todėl šiai konstitucijai referendumas nebūtinas, nes pats Seimas suvereniai priima sprendimus. Kadangi Vilniaus kraštas nedalyvavo ir negalėjo dalyvauti Steigiamajame seime, į kurį ateityje susirinks Vilniaus krašto deputatai, ta pati suverenumo privilegija, kuria naudojasi dabartinis Seimas, bus sugrąžinta ir jiems. Štai šitaip Vilniaus kraštas bus prilygintas visai Lietuvai ir

turės tokias pat teises. Negana, kad jo gyventojai įsilies į bendrą masę „visų piliečių", kurie nors ir yra suverenūs, tačiau suverenūs ne *ipso facto*[130], o pagal „*konstitucijos numatytas*" teises prasuvereniame[131] Steigiamajame seime. Nuo tokio „prasuverenumo" Vilniaus kraštas bus atleistas ir „prasuverenumas" taps Vakarų Lietuvos privilegija. Kaip sakiau, baiminausi, kad mūsų paraiška liks neaptarta ir nediskutuota Seimo konstitucinėje komisijoje tiktai dėl formalių priežasčių. Konstitucijos įstatymo projektas jau buvo per trečią skaitymą priimtas, tad negali būti šioje stadijoje įtrauktos jokios pataisos arba priedai. Tačiau prieš pat baigiantis debatams ties tautinių mažumų teisių pataisomis, Konstitucijos komisija vakar pritarė keliems įstatymams, kuriuos parengė deputatas Starkus, dėl valstybinės kalbos ir vietinių bei tautinių mažumų kalbų vartojimo ir nutarta šiuos įstatymus įrašyti į bendrą konstitucinio projekto tekstą. Mums tai buvo precedentas, nes jeigu galima papildyti kitus konstitucijos skyrius nauju tekstu, kurį sukūrė Starkus, galima papildyti ir 88 straipsnį mūsų tekstu, jeigu jam bus pritarta. Kai buvo pritarta visam skyriui apie tautinių mažumų teises, Žemaitis Rytų Lietuvos reikalų komisijos vardu perskaitė mūsų išvadas, išdėstytas deklaratyvios formos raštu. Juos argumentuodamas žodiniais paaiškinimais, atsakydamas į Seimo konstitucinės komisijos pirmininko, deputato Tumėno pastabą, kad konstitucijos projektas per trečią skaitymą jau yra suformuluotas ir kyla klausimas, ar šiuo metu apskritai įmanoma tekstą pildyti įvairiais priedais ar pakeitimais, Žemaitis labai lengvai atmetė jo argumentą ir kaip pavyzdį pateikė prieš kelias akimirkas įvykusį precedentą su Starkaus išvadomis. Tad taip buvo pradėta diskusija dėl mūsų siūlomų 88 straipsnio papildymų. Bet apie tai rytoj.

1922 metų vasario 13 d.
Pirmadienis

Grįžtu vėl prie užvakar vykusios Seimo konstitucinės komisijos diskusijos dėl Rytų Lietuvos reikalų komisijos pateikto siūlymo papildyti konstitucijos projekto 88 straipsnį. Iš pradžių Konstitucinės komisijos nariai labai palankiai išklausė mūsų išvadas. Bent jau taip galėjome spręsti iš deputatų elgesio, kai Žemaitis motyvavo siūlymus. Atrodė, kad visi pritaria jo mintims. Keli pasisakė taip pat palankiai. Tačiau vėliau paprašė balso deputatas Čepinskis. Jis neoponavo išvadų esmei. Sakė, kad jai pritaria, tačiau paprašė paaiškinti grynai teisiniais argumentais, ar tos pataisos

130. *Ipso facto* (lot.) – pačiu faktu, dėl to, savaime.
131. Tokį apibūdinimą vartoja *Dienoraščio* autorius.

nepavers būsimo Pirmojo seimo, kuris susirinks iš visos Lietuvos teritorijos atstovų, naujuoju Steigiamuoju seimu, o dabartinis Steigiamasis seimas netaps kažkokiu „prieš Steigiamuoju seimu", kuris, užuot kūręs valstybę, sukūrė tik kažkokį laikiną darinį. Čepinskio užklausa pateikta kaip pastaba, kurios, pats geriau pamąstęs pripažįstu, neįmanoma įvardyti neteisinga, nes tikrai gali sukomplikuoti Lietuvos valstybės teisinę sistemą. Ir tai sujaudino kitus deputatus ir sukėlė jų įtarumą. Aš Čepinskiui paaiškinau, kad nors pagal mūsų išvadas būsimas Seimas nebus Steigiamuoju seimu tikrąja to žodžio prasme, nes nebus sušauktas kaip dabartinis Steigiamasis seimas kurti valstybei konstitucijos, tačiau turės išimtinę teisę keisti konstituciją nerengdamas gyventojų referendumo. Tai bus Seimas, turintis įstatymų leidimo funkcijas, nes turės valdžią, nevaržomą „visų gyventojų" suverenumo. Mano aiškinimai nevisiškai išsklaidė abejones. Čepinskis jau nieko nesakė, tačiau deputatas Marma[132] paaiškino, kad jam visa tai neaišku ir kad iš principo neprieštarauja mūsų išvadoms, tačiau nėra tikras, ar joms pritarus nekils komplikacijų pačiai konstitucijai, arba jai neprieštaraus. Tada Soloveičikas pasiūlė pataisą mūsų išvadoms – siūlė apriboti įstatymų leidžiamąją teisę (tai reiškia teisę keisti konstituciją be referendumo) šio būsimo Seimo tik toms teritorijoms, kurioms neatstovauja dabartinis Steigiamasis seimas. Soloveičiko pataisa iš principo pakeitė mūsų siūlymų idėją, siekiančią visiškai sulyginti Vilniaus krašto deputatų ir vakarų šalies sričių deputatų įstatymų leidžiamąsias funkcijas, galimybę kurti valstybę, o ne tik nusakyti Vilniaus krašto santykį su valstybe. Žemaitis buvo pasiryžęs sutikti su Soloveičiko pataisa, nes iš esmės tai tas pat, ką ir siūlė Žemaitis Rytų Lietuvos reikalų komisijoje. Tačiau aš nurodžiau esminį išvadų ir pataisos skirtumą, o Žemaitis, kaip visada lojalus, pritarė, kad mūsų Komisija negali šioms pataisoms pritarti. Toliau buvo paskelbtas balsavimas. Prieš balsuojant kunigas Steponavičius[133] paprašė balso, kad išaiškintų motyvus, nes Vilniaus krašto gyventojus stipriai veikia lenkų endekai ir per pirmuosius rinkimus Vilniaus krašte gali į Seimą patekti daug tokių deputatų, kurie, pasinaudoję jiems suteiktomis įstatymų leidžiamosiomis funkcijomis, galės pareikšti: „mes norime sugrįžti pas Motiną – tėvynę Lenkiją", balsuoti prieš Lietuvos nepriklausomybę ir palaikyti Lietuvos susijungimą su Lenkija. Tad jis, nenorėdamas rizikuoti Lietuvos nepriklausomybe esant tokiai neaiškiai padėčiai, balsuos prieš mūsų pateiktas svarstyti išvadas. Šis pareiškimas turėjo neigiamą įtaką mūsų išvadoms.

132. Marma Mykolas (1886–?), visuomenės veikėjas, Steigiamojo seimo deputatas, Liaudininkų frakcijos narys. Po Antrojo pasaulinio karo atsidūrė Sibire.

133. Steponavičius Jonas (Stefanowicz Ivan; 1880–1947), kunigas, filosofijos daktaras, visuomenės ir valstybės veikėjas. Švietimo draugijos Vilniuje „Rytas" narys (1912–1914), Lietuvos mokslo draugijos, Lietuvos meno draugijos narys ir Steigiamojo seimo krikščionių demokratų deputatas.

Kai Tumėnas paskelbė balsavimą, dauguma susilaikė ir nebalsavo. Pirmiausia buvo pakartotinai balsuojama už Soloveičiko pataisas, kurios „krito". Toliau buvo balsuojama dėl mūsų išvadų. Du balsai (tarp jų ir Čepinskio) buvo „už" ir du „prieš". Tad išvados nebuvo patvirtintos. Balsavimo teisę turi tik Konstitucinės komisijos nariai, Seimo deputatai. Mane nuliūdino toks balsavimo rezultatas. Kunigo Steponavičiaus pastabą laikau nerimta, nes pagal mūsų išvadas teisę keisti konstituciją turėtų visas būsimasis Seimas, o ne tik jo dalis – Vilniaus krašto deputatai. Tačiau Konstitucinės komisijos nariai, matydami, kad tai galutinai nieko nelemia ir kad kai po pirmojo skaitymo Seime konstitucijos projektas sugrįš į Komisiją, dar bus galima apmąstyti šį klausimą ir į pasitarimą pakviesti vėl Rytų Lietuvos reikalų komisijos narius, pridurčiau, „ir Mykolą Biržišką". Su tuo visi, suprantama, sutiko.

1922 metų vasario 14 d.
Antradienis

Iki šiol nesulaukiu žinių iš savo seserų, nežinau, ar jos grįžo į Bagdoniškį. Tai mane vis labiau jaudina, juolab kad iki šiol neturiu kaip susisiekti su jomis ir jeigu jos negrįžo, nežinau ką ir daryti. Kol kas vis dar gyvenu mintimi, kad jos namo nesugrįžo ne dėl to, jog kas nors nutiko, o dėl trijų galimų priežasčių: *a.* Elvyra išsigando stipraus šalčio, kuris atlėgo tik prieš dvi dienas, *b.* Elvyra ir Marynia nusprendė grįžti namo kartu ir *c.* Marynia turėjo sutvarkyti tiek daug neatidėliotinų reikalų, tarkim, dukros vizitas, palikimas Zamoscyje[134] ir kelionė į Bydgoščiaus miestą[135], kur turėjo parduoti savo turtą, tad nespėjo taip greitai susisukti. Tačiau jeigu būtų nutikę kas nors rimto, jos iš tiesų neturėtų galimybės mums pranešti, o mes apie tai sužinoti. Nuo tada, kai Biržiška buvo areštuotas ir išvarytas iš Vilniaus, o Tautų Lygos komisija atšaukė savo veiksmus, man susisiekti laiškais su Vilniumi neįmanoma. Padėtis tarp Vilniaus ir Kauno dabar yra tokia: jeigu kas nors iš čia pervažiuoja tą prakeiktą demarkacijos liniją į aną pusę arba iš anos pusės į šią, tai visus likusius artimuosius apima toks jausmas, kad žmogus dingo tarsi į šulinį – visos žinios apie jį kažkur dingsta. Lengviau susisiekti su Amerika nei Vilniui su Kaunu, nepaisant to, kad šiuos miestus per amžius siejo gera ar liūdna istorija ir jie susaistyti tūkstančiais saitų. Tai nesuderinama su šių miestų prigimtimi. Netikiu, kad tai ims ir

134. Zamoscis (Zamość) – miestas Zamoscio žemumoje, ties Labunka ir jos dešiniuoju intaku Topornica.
135. Bydgoščius (Bydgoszcz) – miestas Torunės žemumoje, kairiajame Vyslos krante, išsidėstęs išilgai upės Brda ir Bydgoščiaus kanalo.

pasikeis. Na, o Elvyra buvo pasiryžusi iš šio vizito pas vyrą parsivežti naują meilės vaisių, kuris pasaulį išvystų po devynių mėnesių!

Šiandien vakarą buvau pakviestas į du renginius: į Aukštųjų mokslo kursų draugijos[136] renginį kaip Teisininkų draugijos delegatas. Buvo ruošiamasi aptarti šiuo metu aktualų universiteto klausimą, kuris užstrigo Seime dėl krikščionių demokratų nesutarimo su visu kairiuoju Seimo sparnu, kovojančiu su klerikalų gobšumu pasitelkus obstrukcijos metodą – nesuteikti plenumui kvorumo. Be to, buvau pakviestas į iškilmingą II vietinės žydų bendruomenės savivaldų delegatų iš visos Lietuvos suvažiavimą. Nenuėjau nė į vieną, mat namuose turiu darbo: turiu parašyti du straipsnius lietuviškai į būsimą teisininkų leidinį.

1922 metų vasario 15 d.
Trečiadienis

Šiandien pirmoji pavasarinių vėjų diena. Tribunole vyko teismo posėdis. Nagrinėjome civilines kasacines bylas – daugelio jų nuosprendžius panaikinome. Be to, diena buvo niekuo neypatinga, neturiu net ką parašyti.

Rytų Lietuvos reikalų komisijoje vis dar negalime baigti organizuoti ir sušaukti „Rytų Lietuvos reikalų tarybos". Šis projektas gimė jau seniai. Pastaruoju metu atrodė, kad netrukus galėsime įvykdyti savo sumanymą (anksčiau iškildavo įvairiausių problemų, paskui kurį laiką vyriausybės sluoksniai nenorėjo pritarti projektui įkurti Tarybą). O mes prieš sušaukdami tikrąją Tarybą, norime sukviesti visuomenės veikėjų organizacinį susirinkimą – jo dalyviai praktiškai bus tie žmonės, kuriuos planuojame pakviesti į Tarybą. Susirinkimo metu norime galutinai priimti veiklos taisykles, o gal ir Tarybos statutą. Šiame susirinkime, be Rytų Lietuvos reikalų komisijos narių, dalyvautų 4 lietuviai (norime kviesti Antaną Smetoną, kun. Vailokaitį, Joną Vileišį ir Steponą Kairį), 4 baltarusiai, 4 žydai ir 4 Lietuvos lenkai arba Lietuvos piliečiai, lenkų kultūros atstovai. Sudėtingiausia išsirinkti lenkus, nes, savaime aišku, ieškome tik tokių žmonių, kurie aiškiai pasisako už Lietuvos valstybingumą (nepriklausomybę) su Vilniumi. Taigi į šią grupę įtraukėme Jurgį Daujotą[137], Steponą

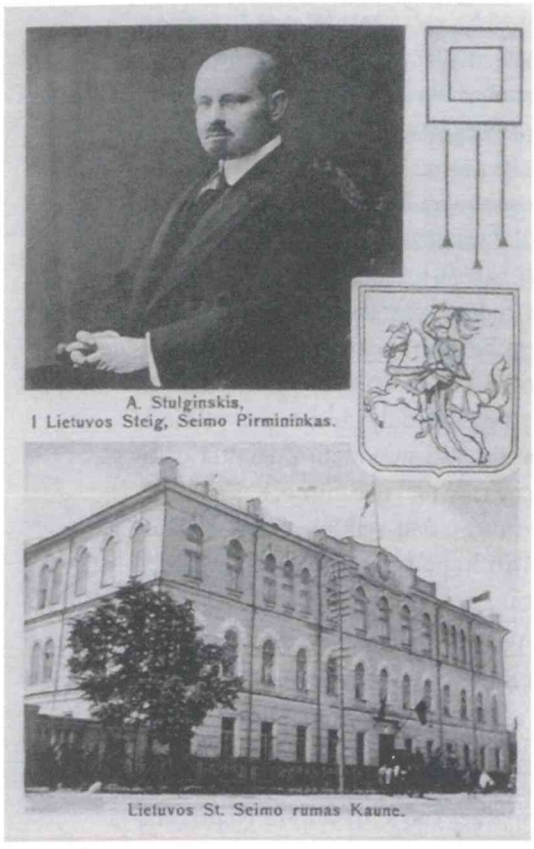
136. Aukštųjų mokslo kursų draugija įsteigta 1919 m. lapkričio mėn. Kaune siekiant išlaikyti Aukštuosius mokslo kursus. Ji ieškojo lektorių ir lėšų kursams išlaikyti, rūpinosi jų materialine baze.
137. Daujotas Jurgis (Dowiatt Jerzy; ?–1924), dvarininkas, lietuvių patriotas. Dalyvavo Tarybos veikloje, buvo lietuvių delegacijos Paryžiaus taikos derybose delegatas (1919) ir konferencijos Spa delegatas (1920).

Bilevičių[138] ir Aleksandrą Tiškevičių[139] iš Kretingos; ketvirto kandidato nusprendėme ieškoti tarp Kauno darbininkų ar amatininkų. Kai Žemaitis apie mūsų siūlymą parašė Tiškevičiui, pastarasis iš esmės sutiko, vis dėlto parašė pastabą: kadangi ūkio ministras Aleksa, atsakydamas į kažkokią interpeliaciją Seime, įžeidė jį, tad jis, Tiškevičius, nusprendė tol, kol nesulauks atsiprašymo iš Vyriausybės, nevykti į Kauną ir nesiimti jokios viešos veiklos, išskyrus savo veiklą Kretingos apskrityje, kur liaudis išrinko jį į savivaldą. Jis galėtų priimti Žemaičio kvietimą tik tuo atveju, jeigu kvietimą patvirtintų Vyriausybė. Tiktai ši sąlyga jį tenkina. Na, o kadangi Daujotas ir Bilevičius yra lenkų kultūros atstovai, tačiau savęs lenkais tikrai nelaiko, ir kadangi surasti ką nors vietoj Tiškevičiaus yra be galo sudėtinga, o man asmeniškai atrodo (manau, ir apskritai tai būtų teisinga), kad susirinkimą reikia atidėti, kol bus išaiškintas incidentas su Tiškevičium, jis galėtų dalyvauti mūsų veikloje. Mane palaikė Čerkasas ir Rozenbaumas jaunesnysis. Tad šiuo metu Žemaitis aiškinasi minėtąjį incidentą. Atrodo, Aleksa Seime nepasakė nieko esminio, kas neleistų vyriausybei paremti Tiškevičiaus kvietimą dalyvauti mūsų veikloje. Taigi kol kas organizacinis susirinkimas dėl Tarybos praktiškai kybo ore. Laikas bėga, bet ką daryti. Jokių naujienų apie Vilniaus seimą neturiu.

1922 metų vasario 16 d.
Ketvirtadienis

Vasario 16-oji, šią dieną 1918 metais „Taryba" Vilniuje dar vokiečių okupacijos laikais savavališkai paskelbė Lietuvos Nepriklausomybę. Tad ši diena yra Nepriklausomybės diena, ryškiausia jaunos valstybės šventė. Kasmet ji iškilmingai minima. Šiemet taip pat nuo pat ryto miestas pasipuošė linksmomis tautinės vėliavos spalvomis ir skydais su Vyčio atvaizdu. Šiandien nedirba nei valstybinės institucijos, nei parduotuvės. Prieš pietus vyko didžiulės šventinės mišios, paskui žygiavo eisena, kurią sudarė įvairių sąjungų ir draugijų nariai nešini plakatais. Buvo sakomos kalbos Nepriklausomybės proga – kalbėjo tiek liaudies, tiek valdžios ar visuomeninių institucijų atstovai (kalbą liaudžiai sakė meras Jonas Vileišis, ministras pirmininkas Galvanauskas, Seimo pirmininkas Stulginskis[140], kartu einantis ir Respublikos prezidento pareigas). Taip pat prieš Karo muziejų buvo galima stebėti karinį paradą, didžiojo „Laisvės varpo" pašventinimą – šis varpas, Amerikos lietuvių dovana Lie-

138. Bilevičius Steponas (Bielewicz, Billewicz Stefan), Miškų departamento prie Lietuvos ūkio ministerijos direktorius (1921).
139. Tiškevičius Aleksandras (Tyszkiewicz Aleksandr; 1882–1930), dvarininkas, diplomatas. Dirbo rusų, vėliau lietuvių diplomatinėse tarnybose. Lietuvos pasiuntinys Londone 1920–1921 m.
140. Stulginskis Aleksandras.

Atvirukas „A. Stulginskis, I Lietuvos Steigiamojo seimo pirmininkas. Lietuvos Steigiamojo seimo rūmas Kaune". Reprodukcija. Miškinis A., Morkūnas K. *Kauno atvirukai 1918–1940. Katalogas.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001, p. 57.

tuvai, buvo pakabintas Karo muziejaus bokšte.

Pats nedalyvavau iškilmėse, tačiau regėjau jas per Apygardos teismo, įsikūrusio Laisvės alėjoje, langus. Eisenoje, beje, dalyvavo lenkų ir žydų mokyklos. Pramogos – kinas, teatras, koncertas – buvo nemokamos. Vakarop šaudė fejerverkai, o Laisvės alėja pasipuošė gražiu apšvietimu.

Dalyvavau kitoje iškilmingos šventinės programos dalyje. Kartu su Kriščiukaičiu ir Janulaičiu gavau Seimo pirmininko–Prezidento kvietimą į iškilmingą Steigiamojo seimo posėdį ir vakarą Lietuvių klube. Buvau ir ten, ir ten. Seimo posėdis iškilmingai banalus. Jis apsiribojo tik Stulginskio kalbos išklausymu. Kalba kažkuo priminė karalių kalbą, buvo labai stilizuota, paviršutiniškai apžvelgianti praėjusius ketverius Nepriklausomybės metus ir Seimo įvykdytus uždavinius. Pabaigoje su ovacijomis išklausyti sveikinimai, skirti salėje esantiems užsienio šalių atstovams. Paskui Seimo sekretorius Natkevičius[141] perskaitė kelias telegramas ir iškilmingas posėdis baigėsi. Vakare Lietuvių klube susirinko minia svečių. Čia šeimininkavo Stulginskis. Vaišinta gausia šalta vakariene *á la fourchette*[142], degtine ir vynu. Vakarienė pavyko, tačiau svečių būta per daug, o salė per maža, kad būtų galima laisvai jaustis (bufeto salėje ir dviejuose bufeto kabinetuose stovėjo trys dideli ir vienas mažesnis stalai). Na, o po vakarienės vyko šokiai, kuriuose dalyvavo ir pats Stulginskis. Per šią vakarienę daugiausiai bendravau su baltarusiais, deportuotais iš Vilniaus, gėriau ir valgiau su Kraskovskiu. Vakarienėje užtrukau tik 2 valandas.

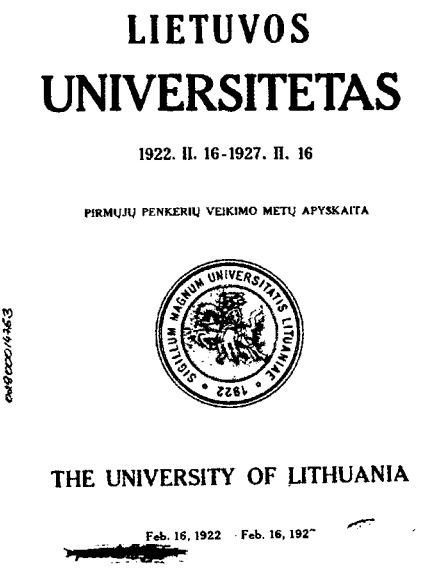
141. Natkevičius Ladas (1893–1945), teisininkas ir lietuvių diplomatas, 1920–1922 m. Seimo deputatas, nuo 1930 m. dirbo Užsienio reikalų ministerijoje ir nuo 1934 m. Lietuvos atstovybės Paryžiuje patarėjas, 1939 m. Lietuvos pasiuntinys SSRS, nuo 1944 m. gyveno emigracijoje.
142. *Á la fourchette* (pranc.) – šakutė; šiuo atveju – su šakute.

Vyriausybė išsprendė universiteto klausimą; jis buvo įstrigęs Seime. Padarė tai prakirpdama Gordijaus mazgą – paskelbė Vyriausybės dekretą. Tad Lietuva jau turi universitetą.

1922 metų vasario 17 d.
Penktadienis

Šiandien užsukau į Rytų Lietuvos reikalų komisijos būstinę ir Žemaitis man parodė jo paties – Komisijos pirmininko – rašytą raštą Ministrų tarybos pirmininkui; Komisijos vardu jis nurodo būtinybę išlaisvinti Lietuvos Prezidentui visus nuteistuosius POW[143] byloje. Žemaitis prašė laišką perskaityti ir paklausė, ar sutinku su tokiu pareiškimu Komisijos vardu.

Savaime aišku, sutikau ir buvau laimingas, kad Žemaitis jį parašė. Manau, peoviakų išlaisvinimas ir šio liūdno, nemalonaus reikalo baigimas būtų didžiulio politinio takto bei teisingumo išraiška. Žemaitis dėl pareiškimo iš anksto susisiekė su Galvanausku. Prezidentas Stulginskis taip pat yra už tokį projektą, nes jo vardu bus suteikiama malonė. Šiuos veikėjus išlaisvinti paskatino vieno iš pagrindinių nuteistųjų Nekrašo[144] mirtis kalėjime nuo vidurių šiltinės. Girdėjau, kad dar keli peoviakai taip pat mirė nuo vidurių šiltinės; itin pavojinga jos forma siaučia Kauno kalėjime[145]. Šis išlaisvinimas kartu

LIETUVOS
UNIVERSITETAS

1922. II. 16-1927. II. 16

PIRMŲJŲ PENKERIŲ VEIKIMO METŲ APYSKAITA

SIGILLUM MAGNUM UNIVERSITATIS LITUANIAE 1922

THE UNIVERSITY OF LITHUANIA

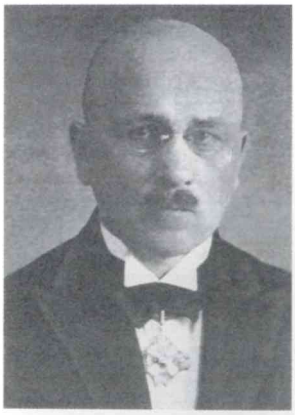
Feb. 16, 1922 Feb. 16, 192

Leidinio *Lietuvos universitetas 1922. II. 16 – 1927. II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita.* Kaunas, 1927, titulinio lapo faksimilė.

143. POW – LkKO (Lenkų karinė organizacija). Inspiruojama J. Pilsudskio ir jo aplinkos, 1919 m. rugpjūčio pabaigoje organizacija bandė nuversti Lietuvos vyriausybę ir, pasitelkusi Lenkijos kariuomenę, besąlygiškai prijungti Lietuvą prie Lenkijos.

144. Nekrašas Janas (Niekrasz Jan, pseud. J. Jelski; 1896–1922), vienas pagrindinių Lenkų karinės organizacijos (POW) veikėjų Kaune (1919), POW Žvalgybos skyriaus vadas. Lietuvos teismo areštuotas ir nuteistas. Mirė kalėjime nuo vidurių šiltinės.

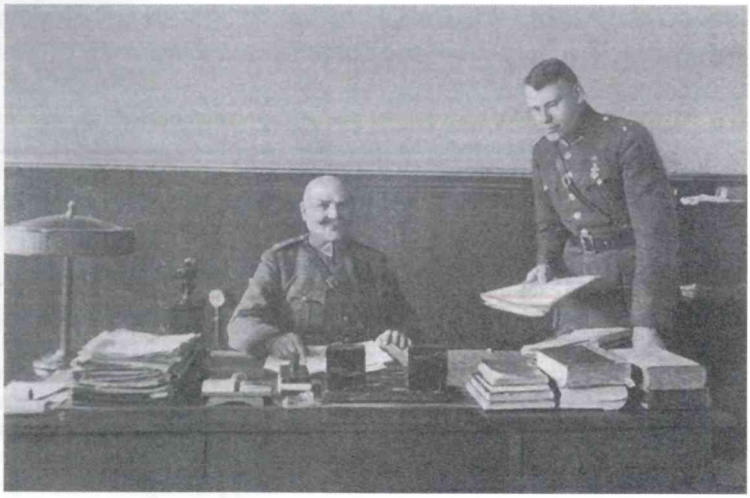
145. 1920 m. gruodį kaltinamasis aktas buvo surašytas 117 asmenų, tačiau prieš teismą stojo 60, iš kurių 51 pripažintas kaltas ir nuteistas kalėti (6 iki gyvos galvos, 18 nuo 6 iki 15 metų kalėjimo, likusieji nuo 8 mėnesių iki 4 metų). 1921 m. liepą papildomai buvo teisiami 8 kaltinamieji dėl priklausymo Panemunės šaulių organizacijai (Organizacja Strzelców Nadniemiańskich), iš jų 2 nuteisti iki gyvos galvos, o kiti nuo 8 iki 20 metų kalėti. Dalis nuteistųjų abiejose bylose artimiausiais metais buvo paleista arba iškeista neoficialiai susitarus su Lenkija. Du, o ne daugiau, kaip tekste teigia M. Römeris, Janas Nekrašas ir Janas Konstantinovičius, 1922 m. mirė kalėjime siaučiant vidurių šiltinei. Kai kurie iš jų atgavo laisvę pasibaigus kalinimo laikui.

POW byla. Ypatingos tardymo komisijos pirmininkas ats. pulk. leit. J. Liandsbergis. Valstybės gynėjas pulk. leit. Juozas Papečkys. Teismo pirmininkas pulk. Petras Šniukšta darbo kabinete.
Nuotraukos iš *1919–1929 Kariuomenės teismas*, Kaunas, 1929.

būtų labai kilnus atsakymas į Meištovičiaus represijas Vilniuje. Bus gražus aktas tiek viduje, tiek išorėje. Ir paliks tikrai teigiamą įspūdį toms Europos zonoms, kurios stebi lietuvių ir lenkų nesutarimų eigą. Greičiausiai paliks įspūdį Varšuvai ir pačiam Vilniui, aišku, išskyrus tuos politinius sluoksnius, kurie apskritai nenori jokio susitaikymo, priešingai – bet kokia kaina siekia aitrinti padėtį ir kurstyti nesutarimų liepsną. Visa ši peoviakų istorija buvo kaip tik ta nesantaiką kurstanti ugnis ir pateikiama tam, kad įsižiebtų dar didesnė neapykantos ugnis prieš Lietuvą ir lietuvius, o kurstė ją Vilniuje esančios grupės, siekiančios atplėšti Vilnių nuo Lietuvos. Kelių peoviakų mirtis, ypač Nekrašo, suteikė jiems progą dar labiau aitrinti santykius. O malonės aktas peoviakams, kuris būtų tarsi seno rūbo nusimetimas ir užmiršimas šio sunkaus epizodo, vykusio kuriantis Lietuvos Nepriklausomybei, neleistų Lietuvos priešams galąsti ginklų ir ne vieną priešiškai nusiteikusį teigiamai nuteiktų Lietuvos atžvilgiu. Šie motyvai išdėstyti Žemaičio rašte. Tuo aš labai džiaugiuosi. Akimirka paskelbti malonę pasirinkta labai vykusiu metu, nes būtent dabar, kai Meištovičiaus valdžia Vilniuje, atrodo, eidama prieš Varšuvos valią ir nepaisydama Vilniaus seimo pozicijų (bent jau tokios kalbos sklinda) brutaliai iš Vilniaus išvarė iškiliausius lietuvių ir baltarusių veikėjus, kurie prieš tai buvo kalinami ir veltui prašė būti teisiami. O Kauno peoviakai, nors jų veikla buvo nusikals-

tama Lietuvos Nepriklausomybės atžvilgiu, vis dėlto yra švarūs idėjos žmonės; juos laikyti kalėjime iki bausmės pabaigos būtų labai žiauru. Kalėjimo vadovybė praneša, kad kalėjime jie elgiasi pavyzdingai ir verti aukščiausios pagarbos.

Žemaitis sako: peoviakams šimtu procentų bus suteikta malonė, kuri bus susieta su vakarykštėmis Nepriklausomybės metinėmis. Nemoku pasakyti, kaip mane džiugina šioji žinia ir kaip malonu, kad į tai buvo įtraukta Rytų Lietuvos reikalų komisija! Kas žino, ar tai tam tikru mastu nėra susiję su Jurgučio ir Skirmunto pasikeitimu notomis ir su tam tikro psichologinio pagrindo derybų idėjai kūrimu, kuri šiuo metu, deja, man atrodo, vis dar būtų bevaisė.

Tačiau horizonte ir vėl pasirodė Babianskis[146], nenuilstantis susitarimų idėjų, Hymanso projektų ir įvairaus plauko derybų propaguotojas. Bėgioja jis pas Žemaitį, kalbasi su deportuotais vilniečiais, ir kas žino, ar slapta nesikalbėjo su Galvanausku ir Jurgučiu. Labai jau domisi peoviakams suteikiama malone, ne mažiau nei kitados domėjosi Vyriausybės ir Seimo deklaracija Vilniaus krašto liaudžiai. Veikia labai aršiai, nes pernelyg išjuokta yra jo veikla bet kokių susitarimų priešininkų ir per daug nepopuliari tarp jų Babianskio pavardė. Kartu Babianskis tikisi gauti pasą ir išvykti. Neabejoju, savo veiklą toliau tęs Varšuvoje ir Vilniuje, kur veiks tais pat metodais.

POW byla. Petras Vrubliauskas (Daukantas), Aldona Čarneckaitė laikraščio *Głos Litwy* redakcijoje. Nuotraukos iš Lossowski P. *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*, Warszawa, 1996.

1922 metų vasario 18 d.
Šeštadienis

Galų gale sulaukiau žinių apie seseris. Laukiau jų nekantriai ir su baime. Abi jau atsidūrė šioje demarkacinės linijos pusėje. Bent jau tai gerai, nes tai svarbiausia. Iškilo joms problemų kertant demarkacijos liniją, bet tai mane mažiau jaudina. Šiandien Tribunole gavau telegramą su Marynios ir Elvyros parašais, siųstą iš Utenos. Sesės prašė, kad susisiekčiau su Boleslovu Sližiu ir kuo skubiau nuvyktume į Generalinį štabą, nes „Žvalgyba" (karinė žvalgybos ir saugumo tarnyba) jas laiko jau dvi dienas Utenoje ir nenori išleisti, mat sese-

146. Babianskis Aleksandras (Babiański Aleksander; 1853–1931), teisininkas, politikos veikėjas, kilęs iš Kauno gubernijos. Buvo atstovas III Rusijos valstybės dūmoje, įtakingas lenkų pabėgėlių veikėjas Pirmojo pasaulinio karo metais Petrograde. Į Lenkiją grįžo 1919 m.

rys per demarkacijos liniją persivedė arklius be leidimo. Telegramoje rašo, kad su seserimis kartu važiuoja ir ponia Bžozovska (Piotro Roseno uošvė). Jeigu iš tiesų jas laiko tik dėl arklių, tai nesusipratimas, kurį bus nesunku paaiškinti. Arklių gabenimas per demarkacijos liniją be leidimo negali būti baudžiamas.'Manyčiau, atvirkščiai, turėtų būti skatinamas arklių pergabenimas iš kitos demarkacijos linijos pusės, nes Lietuva turės iš jų naudos. Tikiuosi, jog „Žvalgyba" nemano, kad tai Trojos arkliai, kurių viduje slepiasi lenkų Želigovskio legionieriai, pasiruošę vykdyti perversmą Lietuvoje! Gal seserys galėjo būti sulaikytos dėl pasibaigusių leidimų, mat jie galiojo tik iki sausio 26 dienos, tačiau apie tai nieko telegramoje nerašo. Jeigu būtų sulaikytos dėl šios priežasties, pakaktų surašyti protokolą, ir tiek. Problemų negalėtų kilti, nes Elvyra ir Marynia yra Lietuvos pilietės, turi pasus, nuolatinę gyvenamąją vietą, nekilnojamojo turto ir ūkį, tad niekur nepabėgs. Boleslovas Sližys, kurio pagalbos prašo mano seserys, yra karo ministras. Tai gerai. Kadangi turėjau būti Tribunolo teismo posėdyje, pas Sližį galėjau nueiti tik maždaug apie 4 valandą po pietų. Išaiškinau jam problemą, perdaviau seserų rašytą telegramą ir paprašiau tarpininkauti. Sližys man pažadėjo, kad tuoj pat išsiųs atitinkamą žinutę „Žvalgybos" viršininkui. Tikrai turiu vilties, kad jos neturės daugiau problemų. Ir jau lioviausi nerimavęs, priešingai, džiaugiausi, kad mano seserys yra šioje demarkacijos linijos pusėje.

Janulaitis raukosi sužinojęs, kad ketinama suteikti malonę nuteistiesiems LkKO byloje. Pasak jo, tai rodo lietuvių valdžios bejėgiškumą, didžiulį minkštumą, nuolaidžiavimą ir padlaižiavimą Lenkijai, kitaip tariant, toks lietuvių žingsnis reiškia: Lietuva yra tarsi pasviręs medis, ant kurio bet kada gali nebaudžiamos visos ožkos lipti. Jo manymu, šis veiksmas atitinka Hymanso projekto dvasią, nes tai bandymas įsiteikti Lenkijai, kuri, aišku, tuo pasinaudos ir pateiks dar didesnius reikalavimus. Toks elgesys suteiks Lietuvos vidaus ir išorės priešams daugiau drąsos veikti nebaudžiamiems. Šitoks žingsnis byloja apie Lietuvos silpnumą, negebėjimą nepasiduoti kitų įtakai. Kartu įrodo, kad Lietuvai trūksta savigarbos, kadangi malonė nuteistiesiems turi būti suteikta kaip tik tuo metu, kai Vilniaus Meištovičiaus valdžia tyčiojasi iš visų įstatymų ir be jokio pagrindo išvaro iš Vilniaus tuos veikėjus, kurie jiems nepatinka. Janulaitis mano, kad lenkų valdžia Vilniuje suvoks peoviakų išlaisvinimą kaip priemonę atšaukti potvarkį dėl 30 veikėjų išlaisvinimo. Ji triumfuos ir sakys, kad su chamais tik taip ir reikia elgtis: kai buvo ištremti nepritaikius jokių teisinių priemonių, tai lietuviai suminkštėjo ir iškart išleido peoviakus. Pasak Janulaičio, tokie žmonės kaip Tupalskis[147] ir į jį panašūs skleis Vilniuje panašias

147. Tupalskis (Tupalski), gen. L. Želigovskio kariuomenės pulkininkas.

kalbas, o gal ir pats Meištovičius šitaip samprotaus. Nors taip gali būti, tačiau man atrodo, kad Janulaitis neteisus. Vis dėlto Janulaitis tikrai ne vienintelis taip manantis lietuvis. Visuomenėje gana populiari būtent tokia nuomonė.

1922 metų vasario 19 d.
Sekmadienis

Šiandien ilgai kalbėjausi su Boleslovu Stadzevičiumi, vienu iš 30 deportuotų vilniečių. Šį žmogų labai mėgstu, labai seniai pažįstu. Daugelį metų su juo susitikdavau įvairiuose pradedančio gyvuoti demokratinio judėjimo renginiuose. Visada jis jautė didžiulę simpatiją lietuviams, tačiau tos simpatijos pagrindas buvo ne tautinės paskatos, o meilė šaliai. Jis iki šiol nemoka ir niekada nemokėjo lietuvių kalbos, kilęs iš pusiau inteligentų pramonininkų amatininkų sluoksnio ir toliau jam priklauso, yra laisvos profesijos atstovas (pats yra draudimo tinklo darbuotojas). Iki 1905 metų buvo nuolatos susijęs su šiomis lenkų demokratinėmis srovėmis Vilniuje. Minėtos srovės veikė pagal vadinamąjį šalies principą ir priešinosi visalenkiškai nacionalistinei endekų politikai. Tačiau tikrajame lietuvių judėjime šis žmogus nedalyvavo. Kol kas čia neturėjo ryšių ir asmeninių pažinčių. Tai nelabai išsilavinęs, tačiau labai teisingas ir geras, stipriai prisirišęs prie savo krašto ir jo savitumo žmogus. Stiprus ir užsispyręs, savo įsitikinimus narsiai ginantis. Kai lenkų demokratinis judėjimas Vilniuje ėmė vis labiau krypti nuo krajovcinių pozicijų link nacionalistinių, pasirinkdamas visalenkišką politiką, Stadzevičius ėmė nuo jo tolti ir linkti prie lietuvių judėjimo. Iš pradžių vienišas stovėjo ant vieno ir kito judėjimo slenksčio, tačiau ėmė save vadinti lietuviu su krajovcinio piliečio potekste, ne lenku visalenkiškos nacionalistinės politikos šalininku. Tik tada, kai Lenkija perėmė Vilnių ir savo politika užliejo visą kraštą primesdama jam visalenkišką koncepciją, šis žmogus galutinai apsisprendė prisidėti prie lietuvių veiklos Vilniuje. Nuo 1919 metų jis tapo vienu iš veikliausių ir aistringiausių lietuvių judėjimo, kurio pradininkas buvo Biržiška, veikėjų. Iš principo jis liko toks, koks buvo: ne lietuvis nacionalistas, o tvirtas ir stiprus lietuvis krajovcas, pasirengęs sąžiningai atremti lenkų nacionalizmą ir valstybingumą, nusitaikiusį į Lietuvos savarankiškumą, ne mažiau pasiryžęs atremti lietuvių nacionalizmą, jeigu šis bandys varžyti kita kalba kalbančius ir kitai kultūrai priklausančius piliečius. Tai krajovcas iš prigimties, stiprus savo vidumi ir narsus. Nėra jis unikalus Vilniaus krašte, rodos, ponai, gyvenantys Varšuvoje, patys sukurs vis daugiau tokių, į Stadzevičių panašių žmonių – lietuvių ne dėl tautybės ir kalbos, tačiau dėl prigimtinės meilės kraštui. Varšuvos įtaka sukels reakciją vilniečių sąmonėje ir norą pasipriešinti net tarp lenkiškai kalbančių ir len-

kais save laikančių, tačiau sudarančių savitą rūšį. Mano nuomone, Lietuvos lenkai Vilniaus krašte, ką jau kalbėti apie vienetus, apie visą liaudies masę, yra tik viena iš trijų krašto visuomenės rūšių (lietuvių, lenkų, baltarusių), turinčių visų šių tautybių savybių, kurios ir suformuoja jų savitumą. Jie yra labiau krašto visuomenės nei lenkų tautos atstovai.

Visą popietę skyriau darbui su savo straipsniu, skirtu teisininkų leidinio pirmam numeriui, kuris netrukus turi pasirodyti. Šis leidinys vadinsis *Teisė*[148]. Mano straipsnis jau beveik baigtas. Dirbau prie jo kaip jautis, vienu prisėdimu, vienu atodūsiu net iki nakties ir likau patenkintas. Pavadinau savo straipsnį „Luomų tvarka ir papročiai". Straipsnis ilgas[149].

1922 metų vasario 20 d.
Pirmadienis

Karikatūra. „4/VII 1569 – Liublinas – Vilnius 20/II 1922". *„Varšuva sako Kaunui – Slėpk kūjį! Jau šio vazonėlio nesudaužysi! Dabar aš jau jį saugau!"* *Mucha*, 1922, nr. 9. Dailininko Bogdano Nowakowskio piešinys.

Šiandien girdėjau, kad peoviakų malonė turi būti vykdoma ne visai taip, kaip rašiau anksčiau. Į Prezidento savavališką malonės aktą turi patekti tik tie, kurie šioje byloje nuteisti trumpesniems kalėjimo metams (ar ne ilgesniems) nei 10 metų. Pagrindiniams nuteistiesiems už sunkius nusikaltimus malonė nebus taikoma, tačiau jeigu jie patys parašys malonės prašymą, jis bus patenkintas. Persakau generolo Babianskio žodžius, kuriam šią žinią pranešė Žemaitis. Žemaitį mačiau tik prabėgomis, buvo užsiėmęs, tad neturėjau progos jo smulkiau išklausinėti. Babianskis skubėjo šią žinią pranešti atitinkamiems lenkų sluoksniams, susijusiems su peoviakais, ir įkalbėti juos, kad likusieji peoviakai parašytų malonės prašymus. Pats Babianskis rytoj išvyksta į Varšuvą per Karaliaučių–Tezevą.

Apie Vilniaus seimą turiu tik tiek žinių: didžiosios daugumos balsais – septynias-

148. *Teisė* – leidinys, skirtas teisės mokslui ir praktikai, leidžiamas Kaune 1922–1940 m. Pirmasis redaktorius buvo A. Kriščiukaitis (1922–1933), o vėliau Jurgis Byla.
149. Straipsnis buvo publikuotas *Teisė*, 1922, nr. 1, p. 19–35.

dešimt keliais ir prieš 29, berods, – buvo priimta rezoliucija dėl Vilniaus krašto („Vidurio Lietuvos“) prijungimo prie Lenkijos be jokių išlygų ir sąlygų. Opozicija gynė tezę, kad Vidurio Lietuvos sąjunga su Lenkija turėtų būti Vilniaus ir Varšuvos susitarimo pagrindas (ne prijungimas, o sąjunga). Kiek girdėjau, opozicijoje pirmuoju smuiku (pagal pasisakymų iš Seimo pakylos skaičių) griežia Liudvikas Chominskis[150] („Odrodzenie-Wyzwolenie“ grupės lyderis) ir Stefanas Mickevičius[151] („Odrodzenie“). Mickevičius su keliais deputatais valstiečiais laikosi radikalesnių pažiūrų ir labiausiai iš visų Seimo frakcijų yra priartėjęs prie lietuviškų pozicijų (artimiausių Lietuvos nepriklausomybei, tačiau neatmeta galimybės laikytis sąjungos su Lenkija tezės). Vis dėlto panašu, kad dėl tarptautinės įtakos, kurios Varšuva negali ignoruoti, sudėtinga Vilnių tiesiog prijungti prie Lenkijos; ši įtaka palanki Pilsudskio siekiams sukurti *quasi sąjungą* Vilniaus su Lenkija. Vis dėlto savo žodį šiuo klausimu turės tarti ir Varšuva.

Žemaitis man pranešė žinias, kurias šiandien gavo Lietuvos karinė žvalgyba, apie kažkokius didžiulius darbininkų sukilimus Lenkijoje, Varšuvos apskrityje ir su jais susijusias kariuomenės dalinių dislokacijas, skirtas tvarkai palaikyti. Pats nesiimu vertinti, ar žinios teisingos, ar ne.

Praėjusią savaitę Lietuvos steigiamasis seimas priėmė jau galutinį Agrarinės reformos įstatymą. Paskutinę minutę buvo įtrauktos dar kelios pataisos, iš kurių svarbiausia, atrodo, yra ta, kad žemės valdos, neviršijančios 150 ha, savininkai gaus kompensaciją už nusavintą žemę. Išmokų dydis bus skaičiuojamas dabartine rinkos kaina, o ne fiktyvia, kurią numato įstatymas nusavintų žemių visumai. Kita vertus, žemės valdos, neviršijančios 150 ha, pagal įstatymą dėl žemės nusavinimo gali būti atimtos tik viršijus 80 ha neliečiamos žemės tada, kai visos kitos žemės valdos jau bus nusavintos. Trečiu skaitymu pritarta labai svarbiai pataisai, sakančiai, kad kilnojamasis inventorius nebus nusavinamas. Yra dar kažkokia pataisa apie 80 ha nenusavinamos žemės apsaugą. Nepaisant visų šių pataisų, esu šio įstatymo priešininkas. Artimiausiu laiku įstatymas bus paskelbtas *Vyriausybės žiniose* ir įsigalios. Vadinasi, tai įvyko.

Kol kas negavau laiško iš seserų.

---

150. Chominskis Liudvikas (Chomiński Ludwik; 1890–1958), žurnalistas, visuomenės veikėjas, bibliofilas. Redagavo ir leido *Biuletyn Wileński* (1916–1918), *Unia* (1919), *Nasz Kraj* (1919), *Gazeta Krajowa*, *Gazeta Ludowa*, *Gazeta Wileńska*, *Alma Mater Vilnensis*. Buvo Spaustuvės „Lux“ Vilniuje savininkas.

151. Mickevičius Stefanas (Mickiewicz Stefan; apie 1886–?), advokatas, liaudies judėjimo Vilniaus krašte veikėjas. 1922 m. Vilniaus seimo deputatas, į Seimą pateko pagal Lenkų liaudies sąjungos „Odrodzenie“ sąrašą.

Neturiu supratimo, ar jos vis dar Utenoje, ar jau grįžo į Bagdoniškį. Per daug nesijaudinu, nes visada atsiras koks nors sprendimas. Svarbiausia, kad jos jau šiapus demarkacijos linijos. Viliuosi, kad Sližys pašalino kliūtis, dėl kurių mano seserys įstrigo Utenoje. Galėtų man ir parašyti iš Utenos, o ne vien apsiriboti lakoniška telegrama, iš kurios sudėtinga susidaryti realų vaizdą.

1922 metų vasario 21 d.
Antradienis

Šįryt atėjęs į Tribunolą vėl radau Marynios siųstą telegramą. Šį kartą jau iš Rokiškio. Telegrama išsiųsta vasario 20 dieną – vakar. Jos turinys toks: „Ačiū. Vakar laimingai sugrįžome namo. Rašau. Marja." Labai lauksiu laiško, kuris rytoj mane turi pasiekti. Dėkui Dievui, seserys jau Bagdoniškyje. Esu laimingas ir nusiraminęs. Matyt, ministro Sližio įsikišimas greitai suveikė ir seseris išleido. Labai įdomu, kaip klostėsi jų kelionė, kaip joms sekėsi Vilniaus krašte, kaip persivedė arklius ir ką rado Bagdoniškyje.

Pagaliau atsirado galimybė perduoti Liudvikui Abramovičiui straipsnius, skirtus *Przegląd Wileński*. Tiesioginiu keliu neturėjau jų kaip perduoti, tad keliaus per Gdanską ir iš ten bus išsiųsti paštu Liudvikui Abramovičiui į Vilnių. Iškart pasitaikė net dvi progos. Viena per Juleką Komorovskį, vykstantį per Gdanską į Berlyną, ir kita per Rozenbaumą jaunesnįjį, kuris vyksta į Gdanską. Turiu vilties, kad šį sykį laiškai adresatą pasieks. Paskutinis straipsnis – apie konstitucijos projektą – dar nebus išsiųstas, nes reikia jį išspausdinti keliais egzemplioriais spausdinimo mašinėle, o šis darbas dar nebaigtas. Rankraščiai spausdinami mašinėle keliais egzemplioriais, kad galėtų būti skirtingais keliais išsiųsti.

Dėl peoviakų išlaisvinimo iš dviejų priešingų stovyklų mus pasiekia viena kitai prieštaraujančios žinios. Lenkų nacionalistiniuose sluoksniuose, pasak Juleko Komorovskio, su kandžia pašaipa kalbama: kas, kad kelis išlaisvino, jeigu drąsiausius užkrėtė kalėjimo utėlėm ir bacilom, o ir iš tų išlaisvintų keli jau guli ligoninėje ir greičiausiai gyvi iš jos neišeis. Tai tik parodomasis manevras, lietuviai nesulauks dėkingumo už tokią „malonę"! Girdėjau ir žinias, sklindančias iš lietuvių nacionalistinių sluoksnių; jie baisisi Janulaičiu, nes šioji „malonė" skirta dvarininkams, mat tarp gavusių malonę minimos Geištoro[152], Stepono Zyberk-Pliaterio[153] pavardės, ir t. t. Tad praktiškai malonės aktas skirtas keliems ponaičiams. Ech – išties sunku įtikti žmonėms.

152. Geištoras Steponas (Giejsztor Stefan, „Kairys"; 1868–?), vienas iš dvylikos POW apskrities komendantų.

153. Pliateris-Zyberkas Steponas (Zyberk-Plater Stefan, „Socha"; 1891–1943), dvarininkas, fotografas menininkas. Už veiklą prieš Lietuvos Respubliką ir dalyvavimą Lenkų karinėje organizacijoje įkalintas. Pritaikius malonę apsigyveno Lenkijoje.

1922 metų vasario 22 d.
Trečiadienis

Šiandien buvau kirpykloje ir įsitikinau: turiu labai daug žilų plaukų. Dar visai neseniai jų neturėjau. Pirmieji pavieniai ėmė rastis tik prieš metus. Ir dabar tik pavieniai žili plaukai, tačiau jų jau daug. Nereikia sklaidyti plaukų, kad juos aptiktum, nes jų pilna visa galva. Žili plaukai labai greitai lenda į paviršių. Netrukus mano galva bus dvispalvė, o paskui visai žila. Artėja senatvė. Nejaudina manęs ta žilė ar senatvės artėjimas, nes mirties nebijau. Nuo tada, kai mirė Ana, lioviausi bijojęs mirties ir praradau prisirišimą prie savo gyvenimo. Ne, nesilioviau mylėjęs gyvenimo, kaip tokio, išskyrus savo individualumą. Yra priežasčių, dėl kurių ilgiuosi mirties, atnešančios nusiraminimą ir išsilaisvinimą iš galimų dar blogesnių likimo vingių. Bet bus taip, kaip Dievas lems.

Šiandien gavau Marynios laišką, kurį rašė jau būdama Bagdoniškyje. Džiugu, kad sesuo sugrįžo ir yra gerai nusiteikusi, labai džiaugiasi, kad jai nesant ūkiu gerai pasirūpinta. Yra prieauglio, karvė veršiuojasi, ožka taip pat netrukus atsives mažylių. Pavasaris artėja, o tai džiaugsmo kaimui metas. Tai gyvybės atsinaujinimas, grįžimas prie darbo ir kūrybos. Po šios kelionės seserys sako jaučiančios dar didesnį jėgų antplūdį. Nemalonią staigmeną joms iškrėtė Utenos „Žvalgybos" viršininkas, kuris su Marynia ir Elvyra elgėsi brutaliai, šaukė ant jų, neteisėtai sulaikė, kamavo. Patarsiu Maryniai, kad ministrui Sližiui nusiųstų oficialų skundą dėl to tamstos veiksmų. Reikalinga pamoka, jis privalo išmokti gerbti piliečių teises. Toks girtas chamas, išauklėtas carinės Rusijos savivalės pavyzdžiu, mano: jeigu turi reikalų su lenkų tautybės Lietuvos piliečiais, tai turi teisę juos kamuoti ir už tai nebus nubaustas. Joks nusikaltimas manęs taip neerzina, kaip policijos žandarmerijos organų savivalė. Tokius maskvietiškos dresūros mokyklos auklėtinius be jokio pasigailėjimo karčiau tarsi šunis.

Šiandien buvau sutikęs Kraskovskį. Šiomis dienomis jis su Mykolu Biržiška ir baltarusiu Horeckiu[154], taip pat deportuotu iš Vilniaus baltarusių poetu, vyksta į Rygą. Mykolas Biržiška ir Horeckis yra delegacijos nariai, pakviesti į 100-ąsias latvių rašto ar latvių spaudos metines. Kraskovskis[155] iš Rygos važiuos į Dineburgą;

154. Gareckis Maksimas (Harecki, Horecki, pseud. Belarus, Maksim Belarus, M. G. it. d.; 1893–1938), rašytojas, literatūros tyrinėtojas, leksikografas, baltarusių veikėjas. 1920–1921 m. Vilniuje leido ir redagavo žurnalą *Nasza Dumka*, o nuo 1921 m. – *Belaruskija Wiedamasci*. 1922 m. kalintas Lukiškių kalėjime Vilniuje, vėliau kartu su 33 kitais lietuvių ir baltarusių veikėjais deportuotas į Kauną.
155. Kraskovskis Ivanas (Kraskouski Ivan; 1880–1955), pedagogas, baltarusių visuomenės ir politikos veikėjas, kartu su M. Römeriu buvo veiklus masonų ložės narys Vilniuje iki Pirmojo pasaulinio karo ir vėliau Kaune. Nukentėjo nuo Stalino represijų.

vietos baltarusių veikėjai čia kviečia baltarusių darbuotojus dirbti kultūrinį darbą, ypač Baltarusių gimnazijoje Dineburge. Sako, Latvijos Dineburgo kraštuose labai energingai plinta baltarusių spauda ir latviai ją priima palankiai. Kraskovskis vyksta apsižvalgyti, tačiau greičiausiai apsispręs ten pasilikti ir patraukti iš Kauno kai kuriuos kitus baltarusius, deportuotus iš Vilniaus. Kraskovskis man pasakė, kad Vilniaus baltarusių tautinis komitetas, į kurį Galvanauskas kreipėsi per tarpininką, kunigą baltarusį Cekotą (ar Cykotą)[156], kad šis įvardytų kandidatus užimti ministro baltarusių reikalams vietą Lietuvos vyriausybėje. Šis pateikė tris kandidatus: Kraskovskį, Horeckį ir Kochanovičių[157] iš Vilniaus. Tačiau Kraskovskis neturi didelio noro eiti šių pareigų. Jam dabar geriau užsiimti kultūrine veikla ir, atrodo, jį labai vilioja Dineburgas. Kol kas jokio oficialaus pasiūlymo dėl ministro posto iš Lietuvos vyriausybės jis nesulaukė.

1922 metų vasario 23 d.
Ketvirtadienis

Man šis tas nutiko – labai staigiai ir netikėtai. Visa tai rašau dieną po įvykio, nes buvau tokios būklės, kad negalėjau pajudėti. O buvo taip: rytą atsibudau ir jaučiausi visiškai normaliai. Atlikau *Miulerio* pratimus – pritūpimus ir specialius pratimus atsigulęs ant grindų. Puikiai jaučiausi. Tačiau kai maždaug apie 10 ryto nuėjau pas daktarą Frumkiną[158], pas jį gydausi, staiga vilkdamasis paltą kambaryje pajutau ties kryžiumi skausmą, tarsi kas nors į nugarą būtų peilį įsmeigęs, ir sustingau. Susvyravau ir vos nenualpau. Nenugriuvau ant žemės tik didžiulių valios pastangų dėka. Įėjau į daktaro laukiamąjį ir atsisėdau ant kėdės, o jausmas buvo toks, kad nežinojau, ar sugebėsiu nuo jos pakilti. Nuo mažiausio judesio jaučiau spazmus ir skausmą kryžiaus srityje. Negalėjau suvokti, kas tai. Buvau išsigandęs, kad galbūt tai paralyžius. Vis dėlto jaučiau: valdau rankas ir kojas, tiksliau galėčiau valdyti, jeigu taip labai neskaudėtų nugaros. Skaudėjo ją taip, kad sujudėjęs jaučiausi visas

156. Cikota Andriejus (Cykota Andrzej; 1891–1952), kunigas, marijonas, baltarusių visuomenės veikėjas. Baigęs Peterburgo dvasininkų akademiją 1918–1920 m. dėstė teologiją Minske. Vyskupo Jurgio Matulaičio įkvėptas 1920 m. įstojo į Marijonų vienuolyną. Novicijumi buvo Marijampolėje, kur išmoko lietuvių kalbos. 1921 m. įsteigė Marijonų vienuolyną ir baltarusių gimnaziją Drujoje. Buvo šių įstaigų vadovas iki 1933-ųjų, tais metais buvo išrinktas marijonų generolu. Mirė tremtyje Sibire.

157. Kochanovičius Mykolas (Kochanowicz Michał, Kachanowicz Michaś; 1882–1934), vertėjas, publicistas, baltarusių politikos veikėjas Vilniuje, *Sovietų Baltarusijos* redaktorius, nubaustas mirties bausme už dalyvavimą neegzistuojančioje organizacijoje Baltarusių tautinis centras.

158. Frumkinas – žinomo žydų veikėjo, gydytojo Simono Frumkino (1886–1918) sūnus, taip pat gydytojas.

skausmo surakintas. Vis dėlto, atėjus mano eilei eiti pas gydytoją, įėjau į jo kabinetą. Buvau išblyškęs ir vos pastovėjau ant kojų. Pasiskundžiau daktarui kryžiaus skausmu. Jis iškart įjungė elektrinį prietaisą ir atliko juosmens masažą. Tuo metu atrodė, kad palengvėjo. Tačiau vis dar labai skaudėjo juosmenį, negalėjau eiti. Iš daktaro ėjau jau tiesiai namo, norėjau atsigulti, nes jaučiausi labai silpnas. Jutau, kad negaliu susilenkti, o kiekvienas judesys kėlė milžiniškus spazmus ir juosmens skausmą. Vos parsivilkau į Žaliakalnį – labai lėtai ėjau pėsčiomis, man atrodė, kad geriau jau vilktis pačiam, nei kratytis karietoje. Grįžęs pabandžiau atsigulti nenusirengęs drabužių, tačiau man nepalengvėjo, o kai norėjau atsistoti, kankinausi nežmoniškai. Vis dėlto susikaupiau ir parašiau kelis žodžius Maryniai, paaiškinau, kaip jai elgtis mano mirties atveju. Laišką įsidėjau į kišenę, nes nežinojau, kas man atsitiko, ir maniau, kad visada reikia būti pasiruošusiam mirčiai. Paskui šiaip taip nusirengiau ir įsiropščiau į lovą. Lovoje spazmai nesiliovė, o kartkartėmis skausmas tiesiog sukaustydavo – tarsi replėmis suspausdavo. Spazmai buvo tokie skausmingi, kad liežuvis išlįsdavo iš burnos ir tik didžiulėmis pastangomis susivaldydavau nerėkęs. Baisiausia, kad menkiausias judesys sukeldavo skausmo bangą. Jokia kūno poza nebuvo man patogi. Norėdamas apsiversti pasijusdavau tarsi patekęs į pragarą. Vis dėlto papietavau atsisėdęs prie stalo, tačiau vilkėjau tik marškinius. Neturėjau jėgų sėdėti ir valgyti lovoje. Kojas valdau, bet tas juosmuo! Po pietų pasijutau dar blogiau: nugaros spazmai buvo dažnesni ir skausmingesni. Neturėjau iš ko rinktis, jau temstant nusiunčiau Jadzę, kad pakviestų daktarą Roką Šliūpą[159].

Atėjo doras žmogus ir nedaug paskaičiavo už paslaugas. Prieš ateinant daktarui įsitikinau, kad tai ne paralyžiaus ataka, ir ėmiau svarstyti, ar spazmai nėra nervinės kilmės. Daktaras Šliūpas pamatavo man temperatūrą. Ji nebuvo pakilusi. Padaužė nugarą, apžiūrėjo ir pasakė, kad inkstai ir visi kiti vidaus organai sveiki ir kad tai tikrai labai aštrios formos radikulitas. Prirašė miltelių, į kurių sudėtį įeina *salicilas*, *phoenacetynas* ir *kofeinas*, patarė tepti nugarą kamparu ir būtinai gulėti šiltoje lovoje, šildyti nugarą buteliais su karštu vandeniu. Girdėjau, kad panašius radikulito priepuolius kitados kentė jau miręs Zysius Komorovskis[160].

159. Šliūpas Rokas (1865–1959), gydytojas, lietuvių tautinio judėjimo veikėjas, Raudonojo kryžiaus Lietuvoje įkūrėjas.

160. Komorovskis Zygmuntas (Zygmunt hr. Komorowski; 1865–1920), grafas, Kavoliškių dvaro Rokiškio apskrityje paveldėtojas, Elizos Irenos Römer, Mykolo Römerio sesers, vyras.

1922 metų vasario 24 d.
Penktadienis

Visą dieną pragulėjau lovoje. Vis dėlto šiandien išties jaučiuosi geriau – tai mane labai džiugina ir teikia vilties. Pasijutau ramiau jau vakar, kai mane aplankė daktaras Šliūpas, bent jau žinau, kad tai praeinantis reiškinys. Tačiau skausmas gali varginti ir kankinti, jeigu radikulitas užsitęs. O dar ir oras už lango bjaurus – atlydis, drėgmė, sunkuma, jokios vilties, kad dangus išsigiedrins. Manau, geras oras ir saulė būtų man veiksmingiausias vaistas. Bet kuriuo atveju turiu save patausoti. Šiai ligai padeda ne tiek vaistai, kiek šiluma. Taip pat labai svarbu neperšlapti. Rytą raumenų spazmai dar kartojosi, bet buvo reti ir ne tokie aštrūs kaip vakar. Vakare spazmai tik kelis kartus užėjo, bet jau švelnesni. Bijau sau nepakenkti rašydamas dienoraštį, nes buvo nelengva. Sunkiausia vakare nueiti iki tualeto, nors eidamas išsitepiau nugarą vaistais ir apsivyniojau šiltu rankšluosčiu. Man šlykštu gamtinius reikalus atlikti namie ir nemalonu prašyti Jadzės, kad paskui kibirą išneštų. Tačiau jau galiu lengviau atsigulti į lovą ir persiversti nuo vieno šono ant kito.

1922 metų vasario 25 d.
Šeštadienis

Naktį ir rytą tarsi blogiau jaučiausi nei vakar vakare, arba man taip atrodė. Gulėdamas tiek ant nugaros, tiek ant šono jaučiau tam tikrą nelabai stiprų, tačiau nuolatinį kryžiaus raumenų skausmą. Tai net ne skausmas, o tam tikras negalavimas, kuris iš juosmens raumenų plinta į šonus ir pasiekia priekinius skrandžio raumenis. Jausmas kažkuo primena pilvo pūtimą. Jau pradėjau nerimauti ir jaučiausi prislėgtas. Baiminausi, kad vakar rašydamas dienoraštį ir prisivertęs nueiti į išvietę pakenkiau sau ir grįžau į vakarykštę būseną. Vis dėlto po truputį raumenų spazmai liovėsi. Naktį tik kartą suskaudo nugarą, skausmas buvo silpnas. Dieną spazmai nepasikartojo. Po pietų jau jaučiausi kur kas geriau – geriau negu vakar. Tačiau kol kas jaučiuosi nusilpęs ir manau, kad dar ilgai užtruks, kol pasveiksiu.

Gulėdamas lovoje daug skaitau. Dabar tai pagrindinis mano užsiėmimas. Skaitau ir vadovauju Jadzei. Atnešė darbo iš Tribunolo, tad teoriškai galiu rašyti nuosprendžius, bet kol kas neturiu jėgų dirbti.

Šiandien gavau išsamų Marynios laišką, tai jau antrasis jai grįžus namo. Pacituosiu vieną pastraipą apie Vilniuje tarp lenkų sklandančią versiją dėl lietuvių ir baltarusių veikėjų sulaikymo ir deportavimo iš Vilniaus krašto. Ši versija, savaime aišku, netiksli ir perdėta, kupina melo. Tai pastebės kiekvienas, pažįstantis

tokius žmones kaip Biržiška ir Stadzevičius, ir t. t., ir žinantis, ką galima manyti apie jų veiklą.

Štai ką rašo Marynia apie Vilniuje sklandančias kalbas: „Dabar parašysiu Tau, ką žinau apie tą lietuvių ir baltarusių sąmokslą Vilniuje. Norėta pasielgti panašiai kaip kad Želigovskis – atimti Vilnių. Iš Minsko krašto buvo pakviesta baltarusių bolševikų divizija, kuri turėjo pulti Vilnių, o Kapsukas[161] planavo sukurti vietinę savanorių armiją Vilniaus, Suvalkų ir Gardino kraštuose. Iš tiesų baltarusių divizija pajudėjo, kirto sieną ir pasiekė Dolhinovą[162], bolševikai apie tai pranešė lenkams. Taip buvo atskleistas Vilniaus sąmokslas. Pas kun. Kuktą[163] rastas ginklų sandėlis, o paskui suimti visi veikėjai. Pulkininkas Tupalskis[164] ėmėsi vadovauti visam sąmokslo tyrimui, tačiau atvyko Pilsudskis ir atstatydino Tupalskį dėl per didelio uolumo. Jis pasakė, kad negalima šitaip erzinti lietuvių, ir be teismo išsiuntė visus įtariamuosius už Vilniaus krašto ir Vidurio Lietuvos ribų. Vilnius labai pasipiktinęs Pilsudskio veiksmais. Sakoma, galėjo būti į šį reikalą įveltų daug nekaltų žmonių, tačiau teismo nebuvo ir jie tiesiog buvo deportuoti." Žinoma, daug nesąmonių šiuose žodžiuose ir tipiškų lenkų ponų visuomenei žinučių (Kapsukas? Juk jis su kitais lietuvių komunistais sėdi užrakintas Prūsuose, kur juos suėmė Karaliaučiaus konferencijoje? Kapsukas ir Želigovskis? Kapsukas ir sąmokslas su Kaunu? Savanorių armija iš Suvalkų? Kun. Kukta? Ginklų sandėlis? Ir t. t.). Visgi labai įdomu, ką toliau Marynia rašo pasakodama savo įpūdžius apie Vilnių. Marynia, kuri yra labiau lenkė nei lietuvė ir kuri iš visų jėgų Lenkiją, o ne Lietuvą laiko savo tėvyne

161. Mickevičius-Kapsukas Vincas (1880–1935), lietuvių bolševikų veikėjas. 1918–1919 m. vadovavo Lietuvos–Baltarusijos Sovietų Respublikos (LitBelo) vyriausybei. 1920 m. vadovaudamas revoliuciniam komitetui Vilniuje rengėsi perimti valdžią Lietuvoje.

162. Dolhinovas (Daŭhinava, Даўгінава, Долгиново, Dołhinow) – miestelis, dabar esantis Baltarusijos teritorijoje. Įsikūręs prie kelio, jungiančio Vilnelę su Dysna, į šiaurę nuo dešiniojo Neries kranto.

163. Kukta Juozapas (1873–1942), vyskupas, lietuvių tautinio judėjimo dalyvis, Vilniaus lietuvių veikėjas. 1901 m. lietuviams gavus Šv. Mikalojaus bažnyčią paskirtas jos klebonu. 1906–1908 m. Vilniaus kunigų seminarijoje dėstė lietuvių kalbą, 1909 m. dalyvavo komisijoje, kuri turėjo spręsti lietuvių kalbos vartojimo Vilniaus vyskupijos bažnyčiose klausimą. 1917 m. vysk. E. Ropas jį paskyrė Vilniaus katedros kanauninku. 1918–1922 m. Lietuvių draugijos dėl karo nukentėjusiesiems šelpti pirmininkas ir Laikinojo Vilniaus komiteto narys. Atvykus į Vilnių vyskupui J. Matulaičiui jis tapo artimiausiu jo padėjėju. 1922 m. sausį buvo suimtas ir uždarytas į Lukiškių kalėjimą kaip (šitaip teigiama tekste) Vilniaus krašto sukilimo prieš to meto lenkų valdžią vienas iš 9 organizatorių. 1922 m. vasario 6 d. kartu su 19 lietuvių ir 13 baltarusių veikėjų buvo ištremtas iš Vilniaus į Lietuvą. 1922 m. kovo 3 d. vysk. J. Matulaitis paskyrė jį administruoti Lietuvos pusėje esančią Vilniaus vyskupijos dalį. 1925 m. popiežius Pijus XI skyrė jį Vilniaus vyskupijos dalies apaštališkuoju administratoriumi, 1926 m. balandžio 5 d. kuriant Lietuvos bažnytinę provinciją, popiežius jį patvirtino ir konsekravo Kaišiadorių vyskupu.

164. Trūksta duomenų.

ir myli. Štai tolesnis jos laiško tekstas: „Tau rašau tai, ką ten girdėjau. Aš nesikišu į politiką, tačiau man skaudu, kad Vilnius šitaip iš Lietuvos išplėštas. Jis nebus Lenkija, nes liaudis yra kitokia, ir amžinai bus suluošinta. Važiuodama arkliais nuo Obodovcų per Kanutą, Kuženecą, Medilą, Karolinuvą (dėdienės nebuvo), Adutiškį, Tverečių, Vidiškes, Dūkštą, mačiau šiuos pokyčius ir liaudies nepasitenkinimą. Dalis šių vietovių iš pradžių Lenkija, paskui Lietuva, paskui vėl Lenkija, kur negalima prekių iš Vilniaus pargabenti, o tik iš Gardino – tai didžiulis nepatogumas."

Iš tiesų keistai karpoma liaudis ir kraštas, kuris nėra Lenkija. Todėl keista, kad tai ne Lenkija, tačiau Lenkijos karpoma politinių spekuliacijų tikslais.

1922 metų vasario 26 d.
Sekmadienis

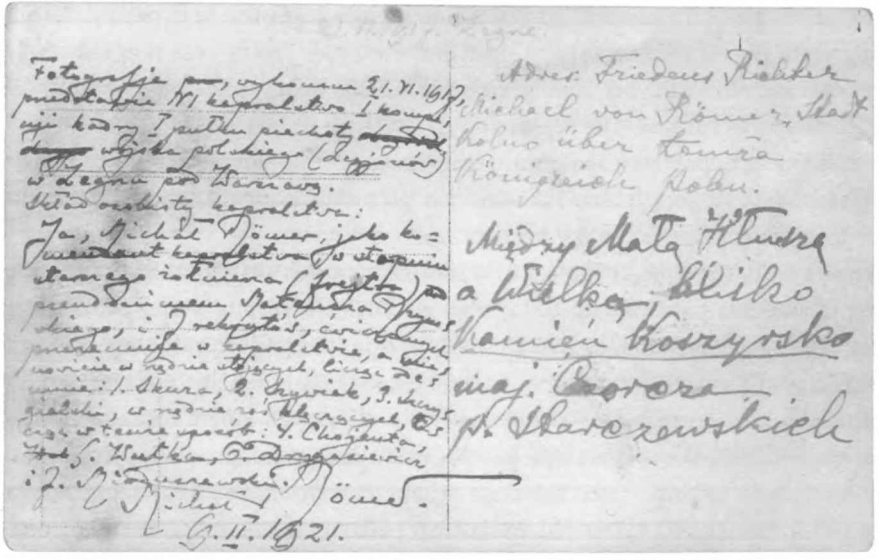
Visad naktimis atrodo, kad sveikata blogėja. Paryčiais paprastai skausmas kryžiuje būna stipresnis. Naktį miegu daug ir gerai, iš vakaro mane aplanko įvairūs sapnai, paprastai labai sudėtingi su probleminiu siužetu, kurį reikia išnarplioti, praktiškai filosofinės užduotys. Šiandien paryčiais juosmens raumenų spazmai pasikartojo kelis kartus, bet nebuvo labai skausmingi. Rytą apsirengiau, nes privalėjau nueiti į išvietę. Sugrįžęs išgėriau kavos ir nenusirengęs pabandžiau parašyti motyvacinį nuosprendį vienoje byloje. Rašydamas sėdėjau taip, tarsi būčiau nuimtas nuo kryžiaus: kiekvienas kūno judesys tarsi aidas atsiliepdavo diegliu nugaroje. Kai baigiau rašyti ir atsistojau, skausmo tarsi nebūta, ir labai lengvai, nepersikreipęs galėjau vaikščioti. Tai buvo džiuginantis atradimas, nes ligi šiol, sėdėdamas kėdėje ir paskui atsistojęs, jaučiau skausmą, kiekvienas žingsnis buvo tikra kančia. Tad šiandien nusprendžiau: vis dėlto mano sveikata taisosi. Nors ir labai iš lėto, tačiau taisosi. Vis dėlto kol nebus gero oro ir saulės, nesitikiu pasveikti. Nesitikiu, kad greitai atsikelsiu iš lovos, o juo labiau išeisiu iš namų į miestą. Bus gerai, jeigu savaitės pabaigoje drįsiu išeiti į miestą. Jaučiuosi nusilpęs nuo gulėjimo lovoje. Vis dėlto rytinis eksperimentas mane kiek nuramino, išdrįsau į vakarą vėl apsirengti ir atsisėsti rašyti dienoraščio. O paskui pabandyti parašyti laišką ir dar vieną nuosprendį.

Šiandien mane aplankė Boleslovas Stadzevičius ir apygardos teisėjas Fridmanas. Jų vizitas ilgokai užtruko. Esu išvargintas nuolatinio gulinėjimo lovoje ir pasiilgęs žmonių draugijos.

Dabar žinau, kokia sunki ir skausminga liga yra radikulitas. Ji užklumpa staiga, nukrenta ant nugaros tarsi bomba, o išnyksta lėtai, tarsi vėžlys! Galbūt tai vadinamasis „*iochias*", sunkesnė radikulito forma. Ir viena, ir kita liga yra reumatinės kilmės. Ar gali būti, kad dabar atsiliepia mano dalyvavimas Legionuose 1915 metais.

Mykolas Römeris Lenkijos legionuose. Nuotraukos darytos 1917 m. birželio 21 d. Zegžėje (Zegrze) netoli Varšuvos, faksimilė.

Mykolo Römerio įrašo ant nuotraukos – Mykolas Römeris Lenkijos legionuose – antra pusė, faksimilė. Parašyta: Nuotrauka daryta 1917 VI 21. Joje nufotografuoti lenkų kariuomenės (Legionų) I Kampanijos I pulko kapralai. Asmeninė kapralų sudėtis – Aš, Mykolas Römeris, tuomet kapralų komendantas, vyresniojo kario (jefreitoriaus) laipsnyje, pseudonimas Mateusz Rzymski (Mateuš Žymski) ir 7 pašauktiniai, kuriuos aš mokiau. Toje pačioje kaip ir aš, į kairę nuo manęs, eilėje stovi: 1. Skuza, 2. Szywiak, 3. Szczygielski; Priklaupusiųjų eilėje ta pačia kryptimi: 4. Chojenta, 5. Wartka, 6. Drygasiewicz ir 7. Miarkuszewski. Mykolas Römeris 9. II. 1921.

Ar gali tai būti pavėluotas anų įvykių aidas[165], o gal šis aidas – įspėjimas, kad ateity užklups dar stipresni radikulito priepuoliai? Mirti viena, o sirgti ir būti neįgaliam labai liūdna ir baisu. Neleisk, Dieve, kad šitaip nutiktų!

1922 metų vasario 27 d.
Pirmadienis

Juosmens skausmas pamažu silpnėja, radikulitas švelnėja, vis dėlto ir pats kasdien jaučiuosi vis silpnesnis. Įtariu, tie vaistai, kurie sukelia prakaitavimą, taip nusilpnino mano organizmą. Esu išblyškęs ir toks nusilpęs, kad, rodos, menkiausias vėjelio pūstelėjimas mane iš kojų išverstų, jeigu iš namų išeičiau. Kai pereinu kelis sykius per kambarį, akyse ima suktis, vaizdas šokinėja, galvoje ūžia, atrodo, tuoj tuoj apalpsiu. Apetitu nesiskundžiu, valgau gerai, bet mano jėgos senka. Šiandien dirbau taip pat kaip vakar, tačiau akys limpa, o nuovargis sekina. Širdies veikla irgi trinka, įtariu, tai dėl *fenacetino*, esančio milteliuose, kuriuos geriu tris kartus per dieną. Bandydamas įveikti ligą (radikulitą), matyt, ir savo organizmą baigiu sunaikinti. Dar tolimas kelias iki visiško radikulito įveikimo. Labai ilgiuosi gražaus oro ir saulės, nes tai būtų veiksmingiausi vaistai, tačiau jokioje vaistinėje jų neparduoda. Šių vaistų galima įsigyti tik Dievo vaistinėje. Šiandien apie pietus oras išsigiedrino ir kelis sykius išlindo saulė, bet labai greitai vėl tamsūs debesys užtraukė dangų, vėl purškė lietus, oras sunkus – ne vėjuotas.

Šiąnakt visai nepatyriau spazminių nugaros skausmų juosmens srityje. Tačiau, kaip visada, ryte nugarą labiau skaudėjo nei po pietų. Kaip man ši liga atsibodo, kada ji baigsis!

Vienoje prancūziškoje knygoje, kurią šiomis dienomis skaitau, radau prancūzų patarlę; ją autorius pateikė kaip tik apie radikulitą: „Nukirptai avelei Dievas vėją siunčia saikingai." Tai reiškia, kad Dievo apvaizda, pasigailėdama gyvulėlio, praradusio natūralią apsaugą, siunčia vėjo tiek, kiek jo tas gali pakelti. Tad tas, kuriam peršalimas sukėlė reumatinius skausmus (radikulitą), yra kartu apsaugotas nuo slogos: geraširdiška Dievo apvaizda tuo pat metu jam nesiunčia slogos. Ir iš tiesų radikulitas mane užklupo tada, kai sloga praėjo. Peršalęs buvau gana seniai, sloga praėjo pakankamai lengvai, o visi peršalimo padariniai susikaupė reumato priepuolyje. Kuo labiau susikaupusi liga puolė, tuo aršiau pasireiškė. Vis dėlto norėčiau, kad būtų įvykę atvirkščiai: kad peršalimas pasireikštų sloga, o ne kryžiaus skausmais. Bet ką čia – Ponas Dievas geriau žino.

165. 1915 m. spalį M. Römeris slapyvardžiu Mateuš Žymski buvo Pirmos brigados I pulko eilinis, dalyvavo kovose ties Manevyčiais, Gorodoku, Trojanuvka Polesėje.

1922 metų vasario 28 d.
Antradienis

Paryčiais nugaros skausmas (ir kirkšnies) paprastai esti stipriausias. Raumenų mėšlungio praktiškai nejaučiu. Ryte pirmą kartą keldamasis iš lovos, judėdamas, vaikščiojau sunkiausiai. Tada kūnas yra tarsi sustingęs, atrodo, kad ant nugaros būtų kas sunkų alavo svarmenį uždėjęs. Paskui tokia būklė praeina, o judesiai pasidaro lengvesni ir minkštesni. Na, o rytais vis tas pat, kasdien tenka įveikti kūno stingulį ir kiekvieną rytą atrodo, kad sveikata pablogėjo. Tokį pat įspūdį susidariau ir šiandien keldamasis iš lovos, tačiau netrukus įsitikinau: klystu. Sėdėjau, vaikštinėjau po kambarį, buvau nuėjęs į išvietę, dirbau prie nuosprendžių, guliausi ir vėl kėliausi iš lovos – visa tai daryti man nebuvo sunku. Šiandien jau visą dieną nenusirengiu. Rodos, jaučiuosi nepalyginti geriau. Nugaros skausmą ties juosmeniu vis dar jaučiu, galbūt jis net dažnesnis, nei buvo vakar ar užvakar, bet jis yra kažkoks lengvas, galbūt net malonus, kintantis, šokinėjantis iš vienos vietos į kitą, vienoje ar kitoje vietoje kartais švelniai duriantis, nieko bendra neturintis su skausmingais dūriais ar alavo svorio spąstais. Dabartinis skausmas, palyginti su buvusiu, atrodo tarsi šampanas, lyginamas su degtine arba sunkiu naminiu alumi. Per pietus dar ir dangus išsigiedrino, o saulė nušvito skaidriame, jokio debesėlio netemdomame danguje, ir sukėlė man didžiulę viltį pasveikti. Galbūt rytoj pabandysiu nueiti į miestą. Galbūt, nes bijau Žaliakalnio purvo ir sušlapti kojas. Šiandien jaučiausi labiau atsigavęs nei vakar, mažiau mieguistas. Sumažinau vaistų dozes (miltelių su *salicilu*, *fenacetinu* ir *kofeinu*). Nuo vakar pradėjau gerti miltelius 2 kartus per dieną vietoj 3 kartų. Tačiau po pietų ir vėl jaučiausi mieguistas, sugrįžo ir silpnumo jausmas, savijauta vis tiek buvo šiek tiek geresnė nei vakar. Stiprus ir atsigavęs jaučiuosi po pietų tik tada, kai guliu. Tačiau kai atsisėdu dirbti, jaučiuosi mieguistas ir silpnas.

Nuo pat ryto maždaug iki 2 valandos po pietų stipri patrankų kanonada virpino orą – net namo sienos drebėjo. Iš pradžių pamaniau, kad tai pirmasis pavasario griaustinis, bet, matyt, Kauno forte vyko karinės pratybos.

Gavau pavėluotą Marynios ir Elvyros laišką, rašytą iš Salako[166], kai tik seserys perėjo demarkacijos liniją, tad dar prieš nuotykius Utenoje. Tik iš jo sužinojau, kad Elvyra su Marynia persivedė po 3 arklius. Marynia tris arklius pirko skolon už 45 000 Vokietijos markių (!) iš Mečio Bohdanovičiaus iš Obodovcų. Marynios arkliai yra iš tų, kuriuos Mečys pirko ir atsivarė iš Krokuvos apylinkių – atrodo, jie kilę iš Vengrijos žirgyno. Vadinasi, tai žirgai. Marynia tikisi iš jų gerai užsidirbti,

166. Salakas – kaimas, to meto Zarasų apskrities valsčiaus centras, įsikūręs 18 km į šiaurės vakarus nuo Zarasų ant Luodžio ežero kranto.

sako, kad Bagdoniškis dar niekada nematė tokių nuostabių žirgų (net tais laikais, prieš 40–50 metų, kai Bagdoniškio arklidėse stovėdavo puikūs veisliniai žirgai, kuriuos pamenu šiek tiek iš pasakojimų, o kartais tarsi per rūką regiu vaikystės prisiminimuose). Marynia tikisi, kad kiekvienas iš žirgų bus įvertintas čia po 40–50 tūkstančių markių! Kažin, ar tai įmanoma. Iš vėlesnių jos laiškų žinau, kad du iš atsivežtų žirgų (atrodo, tai kumelės) ji ketina parduoti Kamajų[167] arklių turguje, vyksiančiame per šv. Kazimierą, o trečią kumelę nori pasilikti sau.

1922 metų kovo 1 d.
Trečiadienis

Šiandien pagaliau pabandžiau išeiti iš namų. Pirmą kartą po ilgos pertraukos nuėjau netoli: pas kirpėją nusiskusti. Meistras, pas kurį patraukiau, turi savo kirpyklą prie Ukmergės plento, toje vietoje, kur susikerta akmeniniai laiptai, vedantys iš Žaliakalnio iki Kauno daubos (į Ožeškovos gatvę). Tad tai viso labo pusiaukelė iki miesto. Kirpyklą pasiekiau sėkmingai. Nesijaučiu pavargęs ir turiu vilties, kad pasivaikščiojimas man nepakenks. Dabar jau ir sėdžiu, ir vaikštau nesunkiai, nors vis dar nuolatos jaučiu savo nugaros svorį. Šiąnakt ir paryčiais taip pat geriau jaučiausi nei praėjusiomis naktimis. Jei Dievas leis, netrukus būsiu visiškai sveikas. Nuo šiol, matyt, jau visą gyvenimą baiminsiuos radikulito – niekada nemaniau, kad tai tokia nemaloni ir skausminga liga.

Oras jau antrą dieną keičiasi, regis, ir tai teigiamai veikia mano kančią. Drėgnas ir nejaukus atolydis, lydimas rūko ir žemų debesų purškiamo lietaus, toks tamsus ir skleidžiantis puvėsio kvapą tirpstantis sniegas jau praeityje. Dabar jį išsklaidė smarkūs kovo vėjai, džiovinantys žemę ir retkarčiais nustumiantys debesis nuo mylimos saulės, ir leidžia jos spinduliams paglostyti žemę.

Šiandien pelenų diena. Pasninkauju.

Mano dienos tokios vienišos. Nuo sekmadienio nieko nemačiau, su niekuo nesikalbėjau, išskyrus tarnaitę Jadzę, kuri yra visiškai kvaila ir neturi jokių kvalifikacijų būti pašnekovė.

Iš laikraščių, kuriuos skaitau, sprendžiu, kad jokių ypatingų politinių įvykių pastaruoju metu neįvyko.

Atmintin įstrigo pokalbis su dr. Roku Šliūpu – kalbėjausi pirmąją ligos dieną. Dr. Šliūpas, matyt, linkęs paplepėti, nes užsisėdėjo pas mane ilgokai ir daug kal-

167. Kamajai – miestelis, to meto Rokiškio apskrityje buvęs valsčiaus centras, įsikūręs 18 km nuo Rokiškio. 1923 m. čia gyveno 625 gyventojai.

bėjo. Man atrodo, kad labai protingai mąsto apie Vilniaus problemą. Sako: jeigu šiandien Vilnius nenori priklausyti Lietuvai, tai neverta siekti jo kokiomis nors kombinacijomis ir, pasitelkus politinę spekuliaciją, pasiekti, kad būtų prijungtas prie Lietuvos. Jo manymu, spekuliacijos būdu prie šalies prijungtas Vilniaus kraštas nejaus tvirto ryšio su valstybe ir šalyje nebus sveikų santykių. Jei tikėtum realiu pagrindu šitaip prijungti Vilnių, o kartu ir būtinybe jį išsaugoti ateityje, geriau palaukti, kol to norės patys vilniečiai, kol jų sąmonė prabus. Tada Vilnius ateis į Lietuvą ir sukurti tinkamus tarpusavio santykius nebus sudėtinga. Jo žodžiuose, be abejo, skamba daug gyvenimiškos patirties ir protingos logikos, atrodo, kad tokia logika būdinga visiems Hymanso projekto priešininkams. Išties faktas, kad dažniausiai Hymanso projektų šalininkai arba kitokių politinių ir tarptautinių spekuliacijų mėgėjai tarp lietuvių politikų yra žmonės, kurie paprastai labiau svaidosi garsiomis frazėmis ir garsiai rėkia, nei mąsto realiai. Tai reiškia, šie žmonės yra linkę į politines spekuliacijas.

Na, kita vertus, ar teisinga manyti, jog ta Vilniaus krašto „liaudies" „valia" šiandien yra tokia aiški, kad ja remiantis galima manyti: Vilniaus krašto gyventojai nusiteikę prieš Lietuvą ir nori priklausyti Lenkijai! Jeigu kalbėtume ne apie Vilniaus miesto gyventojus ir lenkų inteligentus, o iš tiesų apie didžiulę tautiškai mišrią liaudies masę, gyvenančią toje šalies dalyje, tai atrodo, kad sąmoninga jų valia pasisakyti už Lenkiją yra didžiulis mitas ir pasaka, kuria nevalia suabejoti.

1922 metų kovo 2 d.
Ketvirtadienis

Naktį ir vėl oras subjuro. Rytą tvyrojo rūkas, purškė lietus, drėgmė skverbėsi vidun. Bijojau pajudėti iš namų, kad staiga gatvėje manęs nesuriestų radikulitas, kaip nutiko prieš savaitę, ir nepakeistų visų pastangų, kurių dėka jaučiuosi gerai. Bijau net pagalvoti, kad vėl prasidėtų radikulito priepuoliai, mat jie užklumpa žmogų tarsi perkūnas iš giedro dangaus, o priepuolio nei nujausti, nei numatyti neįmanoma. Kiek galėdamas prisirengiau, kad tik išvengčiau peršalimo – gerai apsijuosiau juosmenį minkštu šiltu rankšluosčiu, apsivilkau dvejus marškinius, užsimoviau dvejas pamautes. Atrodžiau kaip besmegenis, tačiau vis dar nesijaučiau saugus. Ilgai svarsčiau, pasilikti namie ar ne, ir tik apie pietus išdrįsau išeiti. Lauke dar vis buvo debesuota, tačiau oras šiek tiek pragiedrėjo, pūtė lengvas vėjelis, sumažėjo debesų. Nuėjau į Tribunolą, užtrukau apie valandą, tik tiek, kiek užtruko mano pokalbis su pirmininku, ir laimingai grįžau namo. Be jokios abejonės, mano savijauta kasdien

vis gerėja. Tad po pietų dar kartą išsiruošiau į miestą. Pasiėmiau Jadzę. Laimei, sutvarkiau būtinus reikalus ir nieko bloga nenutiko.

Markės ir vėl smunka, o doleriai brangsta. Aišku, kartu kyla ir kainos. Tai nėra malonus reiškinys, kai tenka gyventi iš nuolatinio atlyginimo.

Marynia man rašo, kad Regina[168], viešėdama Vilniuje – atvyko iš Gardino ar Lunos[169] ir dabar ten gyvena, – atidavė Cesią[170] mokytis į Brigitiečių[171] vienuolyną, o pati labai tikslingai apžiūrinėjo jai priklausantį Römerių šeimos palikimą, kaupiamą dideliame istoriniame Römerių name Bokšte (Savičiaus gatvė). Tai buvo prosenelio Mykolo Römerio[172], Vilniaus miesto prezidento Napoleono žygio laikais, vėliau Lietuvos ir Vilniaus gubernijos didikų maršalo, vieno iš Lietuvos masonų ložių pirmininko XIX amžiaus pradžios nuosavybė. Tad čia, sename prosenelių name, kuris nuo tada visada priklausė šeimai (tai senelio Edvardo Römerio, vyriausio iš prosenelio Mykolo sūnų, butas, vėliau priklausęs Edvardo žmonai bobutei Sofijai (iš Bialozorų Römerytei), paskui jų sūnui Edvardui, Reginos tėvui, o dar vėliau našlei Reginos motinai ir mano uošvei – dėdienei Juziai Edvardienei Römerienei, dar vėliau Jurekui Römeriui, Reginos broliui, kuris mirė 1919 metais). Šiame bute per tiek metų susikaupė nemažai prisiminimų ir relikvijų, keliavusių iš rankų į rankas, iš kartos į kartą. Taigi sako, kad Regina šias relikvijas apžiūrinėja ir tikisi parduoti, o dabar bute sukiojasi žydai, kurių buvimas kelia įtarimą, kad Regina ruošiasi visą turtą išparduoti. Taigi Helcia *Čarna* Römerytė (dailininkė iš Ciskadų Römerių iš Latvijos, Felicijono dukra ir Leono sesuo) ir Stasius Römeris (Izidoriaus sūnus, Eugenijaus brolis iš Tytuvėnų)[173], gyvenantys tame name, susirūpinę ir sunerimę

168. Römerienė Regina (1882–1940), Edvardo Motiejaus Römerio ir Juzefos iš Chelkovskių dukra, Mykolo Römerio žmona. Jų santuoka, įvykusi 1909 m., iširo praėjus vos keliems mėnesiams po vestuvių; sutuoktiniai neišsiskyrė iki 1932 m.

169. Luna (Łunny, Łunna, Łonna) – miestelis prie Nemuno Gardino apskrityje. Valsčiaus centras, nuo Gardino nutolęs 43 km.

170. Römerytė Celina (1910–1944?), Mykolo Römerio ir Reginos Römerienės dukra. Celina augo su motina, ryšį su tėvu palaikė tik laiškais. Iš pradžių gyveno Lietuvoje, o nuo trečiojo dešimtmečio pradžios Gardine.

171. Brigytietės – Brigitos vienuolynas, Švenčiausiojo Išganytojo vienuolynas (*Ordo Sanctissimi Salvatoris*) įsteigtas apie 1346 m. Vadstenoje (Švedija). Steigėja Brigita Švedė.

172. Römeris Mykolas (1778–1835).

173. Römeris Stanislavas Maria (1892–1965), Izidoriaus ir Celinos Römerių sūnus. Karo laikais nuo 1916 m. tarnavo rusų armijoje, nuo 1918 m. – I lenkų korpuso rusų kariuomenėje, vėliau lenkų kariuomenėje. Būdamas 77 pėstininkų pulko karininku praėjo visą mūšio lauką. Dalyvavo 1920 m. kampanijoje ir vadinamajame Želigovskio „bunte". Po 1922 m. dirbo Vilniuje, apylinkės valsčiuje, o vėliau buvo Vilniaus apskrities Šalies oro gynybos lygos direktorius. 1939 m. internuotas Lietuvoje. 1940 m. liepą pervežtas į Kazliškių II stovyklą. Kartu su gen. Anderso armija perėjo į Artimuosius Rytus. Po karo apsigyveno Anglijoje (1947).

Reginos ketinimais parduoti šeimos relikvijas. Tačiau atrodo, kad tokio „pasipiktinimo" ir pasiaukojimo šeimai genezė yra ne tiek Stasiaus ir Helios noras apsaugoti šeimos relikvijas, kiek pyktis ant Reginos, kad pastaroji, viešėdama Vilniuje, išprašo Helcią ir Stasių iš buto, nes greičiausia, gyvendami senajame Römerių šeimos name, nematė reikalo mokėti Reginai nuomos – *šit*aip rašo Marynia. Aš labai gerai žinau šį šlėktišką „pasipiktinimą" tariamai nekaltų „Römerių būdos" avelių. Man labai įdomu, kaip galėčiau užprotestuoti Reginos sandorį. Helia ir Stasius, mano mylimi giminaičiai, dabar prisiminė mano – Reginos vyro – teises, o kitados, mūsų santuoką ištikus krizei, trypė teises padoriais ir nepadoriais būdais ir neigė mano autoritetą. Tai, kas kartą buvo sugadinta, jau nebus pataisoma, ypač kai kalbama apie tokią kvailą moterį, kokia yra Regina. Galų gale man dar įdomu, iš kokių lėšų turi pragyventi Regina ir už ką auginti savo vaiką, jeigu dvaras sunaikintas, o name gyvena mylimi giminaičiai, norėdami gyventi už dyką, dar ir šeimos relikvijų parduoti neleidžia!

1922 metų kovo 3 d.
Penktadienis

Mano sveikata gerokai pasitaisė. Dienomis juosmens jau praktiškai neskauda. Tik naktį, tikriau paryčiais dar šiokį tokį skausmą jaučiu ir tada galvoju, kad man vėl pablogėjo. Vaistus vis geriu – 2 kartus per dieną. Šiandien bjaurus oras, dangus apniukęs, pučia šaltas vėjas, kuris nuo žemės paviršiaus nušluoja drėgmę, tai man yra labai palanku. Buvau nuėjęs į Tribunolą ir dalyvavau susirinkime dėl ūkio reikalų. Tačiau po pietų grįžau namo ir daugiau eiti į miestą neketinu.

Vėl iš savo santaupų nusipirkau 10 dolerių už 2460 markių (po 260 markių už dolerį). Tai didelė kaina, panaši į buvusią rudenį, kai markės vertė staigiai krito. Dar prieš mėnesį, o juo labiau prieš du galėjau nusipirkti dolerių už maždaug 170–180 markių. Tačiau atrodo, kad ir dabar nieko neprarandu, nes markės nuosmukio tendencija didžiulė. Dabar *iš viso turiu 25 dolerius*. Prieš karą didžiulė suma, o šiandien – didelė. Beveik du Lietuvos Aukščiausiojo tribunolo teisėjo atlyginimai.

Prieš dvi savaites netikėtai gavau savo portretą. Iki šiol tokio nesu turėjęs. Kitados – 1907 metais – mano portreto škicą nupiešė Krokuvoje dailininkas lietuvis Vaitiekus Staneika[174] (mano portretas buvo eksponuojamas vienoje pirmųjų lietuviškojo meno parodų, berods, 1908 ar 1909 metais ir antrą kartą lietuvių retros-

174. Staneika Adalbertas Vaitiekus (1885–1962), lietuvių tapytojas, portreto meistras. 1903–1905 m. studijavo Krokuvos menų akademijoje. 1921–1930 m. dirbo Lietuvos ambasadoje Romoje. Nuo 1949 m. gyveno JAV.

pektyvaus meno parodoje 1920 metais. Jo autorius Staneika šiuo metu Romoje yra Lietuvos ambasados prie Šventojo sosto sekretorius). Antrą kartą mano portretą – škicą – piešė p. Janulaitienė-Jurašaitytė, teisėjo Augustino Janulaičio[175] žmona. Tai jau išbaigtas škicas, pieštas anglimi. Ponios Janulaitienės darbas man patiko ir kurį laiką ketinau pasisiūlyti jį nupirkti, tačiau bijojau, kad bus per brangus, ir pagailėjau pinigų, kurių ir taip daug neturiu. Jeigu turėčiau sūnų ir jo dėka nenutrūktų mano šeimos Römerių linija, kuri tik vyriška išlaiko tęstinumą, galbūt būčiau įsigijęs tą portretą, kad juo papildyčiau mūsų šeimos portretų galeriją Bagdoniškyje. Nežinau, ar ponios Janulaitienės škicas išliko, jį piešė tik norėdama pasitreniruoti, ir gali būti, kad jį jau ištrynė. Na, o apie portreto istoriją, kurį įsigijau ir kuris šiandien kabo mano kambaryje Kaune, bet vėliau bus pervežtas į Bagdoniškį, papasakosiu kitą kartą. Manau, tai tam tikra korupcija, noras papirkti mane – Tribunolo teisėją. Tokią nuojautą turiu, tačiau tiksliai savo įtarimų negaliu patvirtinti.

1922 metų kovo 4 d.
Šeštadienis

Oras vis dar būdingas kovui. Tai pasirodo saulė ir pučia žemę sausinantis vėjas, tai dangų užtraukia debesys – sunkūs ir galingi, iš kurių prapliumpa lietus ir žemę užkloja rūkas. Per dieną oras pasikeičia daug kartų.

Šiandien beveik neišėjau iš namų. Tik po pietų buvau pas Perkauską cukrainėje išgerti kavos. Ten sutikau inžinierių Julių Janušauską[176] iš Sapiežiškės. Tada nuėjau į Vilniaus deportuotųjų lietuvių ir baltarusių koloniją pakalbėti su Karabačium, paskui gatvėje sutikau Dominyką Semašką ir užsukau su juo į cukrainę išgerti kavos. O šiaip visą laiką išsėdėjau namie. Šiandien šventė – Lietuvos globėjo šv. Kazimiero diena.

Vakar vakare, o ypač šiandien dieną labai intensyviai dirbau: rašiau antrą suplanuotą straipsnį kuriamam lietuvių teisininkų leidiniui *Teisė*. Straipsnį pavadinau lietuviškai „Lietuvos Suvereninė Valdžia konstitucijos projektu“[177].

Tai vienos iš konstitucijos projekto tezių kritika. Tezė kalba apie suverenios Lietuvos valdžios perdavimą „visiems šalies piliečiams“. Kovoju su šia teze pagal Jelineko[178] mokyklą – taigi siūlau tezę, kad „valstybė“, o ne „visi piliečiai“ turi su-

175. Janulaitienė-Jurašaitytė Elena (1893–1982), lietuvių tapytoja.
176. Trūksta duomenų.
177. Straipsnis buvo spausdintas *Teisė*, 1922, nr. 1, p. 3–12.
178. Jelinekas Georgas (Jellinek Georg; 1851–1911), vokiečių teisininkas, valstybės teisės žinovas ir šalies teisės teoretikas.

verenią valdžią. Antras straipsnis toks pat išsamus kaip ir pirmasis. Rašiau jį visą rytą ir iki pietų, o vėliau dar 2–3 valandas vakare. Pabaigiau. Ir esu šiuo straipsniu patenkintas. Jaučiuosi pavargęs po tokio intensyvaus darbo. Mano sveikatos būklė kur kas geresnė.

1922 metų kovo 5 d.
Sekmadienis

Jeigu jausčiausi visiškai pasveikęs, šiandien būčiau nuėjęs 5 valandą pasiklausyti viešos Mykolo Biržiškos prakalbos apie kultūrinio darbo laimėjimus Vilniuje į vieną iš universiteto aulų arba į Teisininkų draugijos posėdį, kuriame advokatas Samajauskas[179] turi perskaityti kritinį referatą apie teisėtvarkos organizavimą laikantis konstitucijos projekto. Kadangi dar nesijaučiu visiškai sveikas ir ši diena lietinga bei vėjuota, pasilikau namie ir šiandien, išskyrus tai, kad parašiau motyvuotą vieno nuosprendžio nuosprendį, neturiu daugiau ką veikti.

Rytą buvau užsukęs pas Žemaitį, o paskui nuėjau pasivaikščioti prie Nemuno. Norėjau pažiūrėti, kaip Nemunu slenka ižas. Šiemet buvo daug ledo, o sniegas ėmė tirpti staiga. Neseniai ledai sueižėjo ir upė pajudėjo, nešė didžiulius ledo luitus, stumdė juos į krūvą ir pati nuolat didėjo; iškilo rimtas pavojus, kad ižas sugadins tiltus ir prasidės potvynis. Kelias dienas specialūs kariniai daliniai sprogdino ledus dinamitu šalia tiltų, kad šie susmulkėtų ir nesusidarytų ledo grūsčių. Tas garsas, kurį kelias dienas girdėjau ir maniau, kad tai artilerijos pratybos Kauno fortuose, buvo kaip tik sprogdinamų ledų garsas. Šiandien upės vidurys jau be ledų, vanduo senka ir teka tolygiai. Tik krantai, nejudrios įlankos ir sala vis dar aptraukti ledais.

Taigi papasakosiu, kaip gavau savo portretą. Kartą, prieš kelias savaites grįžęs papietauti, namie radau manęs laukiantį kažkokį jaunuolį, žydą. Jis prisistatė, kad yra fotografijos salono, pavadinto „Progress", įsikūrusio Laisvės alėjoje, savininkas. Paklausė, ar prisimenu, kad kartą fotografavausi pas jį. Neatsiminiau tokio fakto, bet kai parodė juostą ir išvydau savo nuotrauką, mažo, pasui reikalingo formato, prisipažinau, kad tai iš tiesų mano nuotrauka. Pamaniau, gal nusifotografavau ir pamiršau pasiimti nuotraukas ir susimokėti. Tačiau ne. Kai jaunuolio paklausiau, ko jis pageidauja, paaiškino, kad prie Lietuvos artistų draugijos „Meno kūrėjų draugija" kuriasi artistinės fotografijos skyrius ir buvo surengtas konkursas fotografo menininko talentui atskleisti. Šiam konkursui turi būti pateikti portretai, kuriuos fotografai padarė iš fotojuostų. Taigi jaunuolis iš savo nuotraukų rinkinio

179. Samajauskas Kazimieras (1869–1937), advokatas, visuomenės veikėjas.

išrinko trijų žmonių atvaizdus – būtent mano, Seimo pirmininko Stulginskio ir poeto Vaičiūno[180] – ir iš mažų fotojuostelių rankomis padidino portretus iki praktiškai natūralaus dydžio. Vis dėlto nenorėdamas jų panaudoti be konkrečių asmenų žinios ir sutikimo, atėjo atsiklausti, ar leisiu eksponuoti savo portretą konkurse ir galbūt konkurso darbų parodoje. Aš sutikau, o jis man pažadėjo atnešti jau parengtą portretą. Kai jam pasiūliau užnešti į Tribunolą, o ne į namus, jis pasakė, kad verčiau atneš man į namus.

1922 metų kovo 6 d.
Pirmadienis

Perrašau vieną pastraipą laiško, rašyto šiandien Maryniai:

„Dėl tavo pasakojimo apie deportuotus Vilniaus veikėjus (lietuvius ir baltarusius) ir apskritai visą Vilniaus krašto problemą, pasakojimą perskaičiau tavo laiške; čia daug pasakos elementų ir šlėktiškų paskalų bruožų, sukurptų šiek tiek iš faktų ir šiek tiek iš fantazijų. Žmonės dažniausiai tiki tuo, kuo nori tikėti! O kadangi Vilniaus inkorporavimo į Lenkiją šalininkams Vilniaus lietuvių ir baltarusių (Biržiškos ir kitų) veikla tarsi krislas akyje, tad visokie gandai, kurie galėtų juos kokiu nors būdu apdergti ir susieti su nekenčiamais bolševikais, atrodo labai patikimi, ir kiekviena apie tai išgirsta žinutė pavirsta virtine gandų, skleidžiamų toliau ir virstančių sensacingomis žiniomis; iš tiesų jose nėra tiesos, o jeigu ir yra koks krislas, tai labai smulkus. Atrodo tiesa, kad vienas bolševikų pulkas peržengė sieną ir pasislinko (galbūt iki Dolhinovo). Kad baltarusių ir lietuvių veikla nukreipta prieš Vilniaus krašto prijungimą prie Lenkijos, taip pat tiesa. Tačiau melas, kad pas kun. Kuktą buvo rastas ginklų sandėlis. Kaip ir tai, jog Kapsukas netapo ir negalėjo tapti sąmokslo organizatoriumi vien dėl to, kad jis rudenį kartu su bendraminčių grupele buvo sučiuptas Karaliaučiuje per slaptą komunistų konferenciją ir iki šiol kali Vokietijoje. Gryna fantazija ir žinia, kad Kapsukas ar kiti komunistinio judėjimo lyderiai turėjo tikslą, užėmus Vilnių, verbuoti kažkokią savanorių armiją... Suvalkuose (!); kuo čia dėti Suvalkai? Gali būti, kad vienas ar kitas lietuvių ar baltarusių veikėjas galėjo būti palankus komunistams, tikėdamasis paties velnio pagalbos neleisti Vilniaus kraštą prijungti prie Lenkijos, ir galbūt net bandė su komunistais tartis. Kad tai būtų buvęs gerai organizuotas lietuvių, baltarusių ir komunistų sąmokslas Vilniuje su tokiais veikėjais priešaky kaip Mykolas Biržiška, visiškai netikiu, nes tai nėra ir negali būti

180. Vaičiūnas Petras (1890–1959), lietuvių poetas ir dramaturgas. 1920–1926 m. dirbo Valstybinio Kauno teatro direkcijoje.

tiesa. Pagaliau deportuotieji iš Vilniaus nieko daugiau nereikalauja, kaip tik sugrįžti į Vilnių ir būti teisiami. Ne tie, kurie kaltina, tačiau deportuotieji reikalauja teismo, o tie, kurie juos kaltina, kaip tik stengiasi teismo išvengti. Kaltinamieji nebėgo nuo teismo, tačiau kaltintojai juos išvarė, kad teismo procesas neįvyktų. Tokiomis sąlygomis kaltinama tik viena pusė. Kaip tik tokiu pat būdu Vilniuje lenkai pripaišo lietuviams ir baltarusiams nesamas kaltes ir sąžiningai tiki, kad kiekvienas lietuvis yra bolševikų velnias, kuriantis sąmokslą prieš Lenkiją, o čia, Lietuvoje, lietuviai įsivaizduoja ir nuoširdžiai tiki, kad kiekvienas lenkų dvaras šnipinėja Želigovskiui, turi sukūręs sąmokslą su lenkų kariuomene, organizuoja jų nusižengimus, slapta siunčia javus ir pinigus, kad pamaitintų lenkų kariuomenę Lietuvoje ir šitaip paskubintų Vilniaus perdavimą Lenkijai. Žmonės yra tiktai žmonės, kad ir kur jie gyventų, ir akli, nesvarbu, ar jie lietuviai, lenkai ar baltarusiai.

O dėl to, kas vyksta Vilniuje, kaltinu tiek lenkus, tiek lietuvius, nes pastarieji taip pat padarė daug netaktiškų klaidų, savo veikla atbaidydami Vilnių. Taigi, mano nuomonė yra tokia. Tiesa ta, kad Vilniaus ir Kauno išskyrimas yra priešiškas pačiai prigimčiai ir kad anksčiau ar vėliau šitie du vienos šalies kraštai susijungs. Nesutinku su mintimis, kad įvairiaspalvė Vilniaus krašto masė (kaimo masė, ne Vilniaus) sąmoningai ir tvirtai yra lenkų kilmės ir įsitikinimų, trokšta prisijungti prie Lenkijos ir nepriklausyti Vakarų Lietuvai. Ta masė kol kas pasyvi ir apskritai jokios veiklos nesiima. Vis dėlto labiausiai šiame krašte veikia tie, kurie siekia Vilniaus kraštą prijungti prie Lenkijos. Tačiau nors jų yra mažuma, jie diktuoja sąlygas, mat veikia ryžtingai, drįsta imtis iniciatyvos, tuo tarpu su neveikliosios daugumos nuomone niekas nesiskaito. Tas pat vyksta šalies ir tautų istorijoje, kaip ir privačiame ūkyje bei apskritai gyvenime. Iniciatyva, drąsa, veiklumas daugiau reiškia nei masė, kiekis, bevalė fizinė materija. Laimi tas, kuris sugeba norėti, kuris žino, ko nori...“

1922 metų kovo 7 d.
Antradienis

Toliau cituoju pastraipą iš mano rašyto laiško Maryniai:

„...Tad Vilniaus krašte nemiegančios ir neveiklios masės nuotaikos, nors ir labai nepatenkintos istorijos eiga, tačiau energija ir valia darbingiausių ir geriausiai išsivysčiusių elementų šiuo metu sprendžia šalies likimą. Daugiausiai dirbantis ir geriausiai išvystytas to krašto elementas yra lenkai ir pirmiausia pats Vilnius – pas mus toks elementas yra lietuviai. Ir nepaisant to, kad daugiausiai dirbantis elementas sudaro mažumą, vis dėlto būtent jis turi lemiamą balsą ir geba sufabrikuoti

tariamos daugumos įspūdį – tokį, kokio pats siekia. Tad susiklosčius tokioms sąlygoms šiandien galima pasakyti: Vilnius (mat Vilniaus krašte Vilnius valdo pasyvųjį kaimą) šiandien nori priklausyti Lenkijai ir nenori būti prijungtas prie Lietuvos. O kadangi įvykiai klostosi būtent taip, tai dabar neverta siekti prijungti Vilnių prie Lietuvos nepaisant jo valios ir naudojant kokias politines tarptautines spekuliacijas ir t. t. Tai ištiės būtų politinė spekuliacija. Net jeigu toks žingsnis ir būtų veiksmingas, tas kraštas nuolatos kunkuliuotų tarytum vulkanas, kurstomas abiejų pusių, o jo rusenimas visuomenei taptų nepakeliamas ir būtų nesveikas reiškinys.

Vilniaus kraštas pirmiausia turi pats suviršinti įvykius, nuotaikas, norus. Kaip ir bet kurioje kitoje vietovėje, kur gyvena įvairių tautybių gyventojai, virš jo kabo prakeiksmo kardas. Tai reiškia, kad šį kraštą alina vidinės kovos ir plėšo priešiškos srovės, – ir visa tai dar truks labai ilgai. Atrodo, šio krašto prijungimas vienokiu ar kitokiu būdu neišvengiamas. Nebus tai amžinas darinys, nes vien dėl prijungimo Vilniaus kraštas savaime netaps Lenkija, tačiau tada, kai bus prie jos prijungtas, iš lėto bręs ir kristalizuosis sąmonė, kad Vilniaus kraštas yra tikroji (tiek geografiškai, tiek fiziškai ir dvasiškai) ne mozūrų ties Vysla ir Varta, o lietuvių ir visos žmonijos, gyvenančios prie Nemuno ir žemutinės Neries, sesuo. Štai tada ir ateis laikas, Vilniaus krašte ims dominuoti nuotaikos ir sąmoningas noras priklausyti Lietuvos valstybei. Tada, kai ne tik viena pusė (Kaunas) kaip šiandien, tačiau abidvi (Kaunas ir Vilnius) norės susijungti, nebus sudėtinga susitarti dėl sąlygų, kuriomis tokia sąjunga turėtų būti grįsta (autonomija, kantonai, teisių į kalbą pripažinimas, teisių į tautybės deklaravimą ir t. t.). Kol tokios sąjungos siekia tik viena pusė (Kaunas), o kita (Vilnius) tyli arba tiesiogiai jai priešinasi, nebus naudos nei iš sentimentų, nei iš meilės.

Tad lietuvių (ir baltarusių ar netgi lenkų vadinamoji „krajova" – vadinasi, ta, kuri siekia sąjungos su Lietuva, jeigu Lietuvoje bus garantuotos tautinės lenkų teisės) veikla turėtų siekti ne kurstyti sukilimus ar juolab bolševikų intervenciją, kuri pasmaugtų ir vienus, ir kitus, tačiau veikti vidinės propagandos principais – skatinti gyventojų sąmoningumą ir norą pareikšti valią prisijungti prie Lietuvos. Kiek žinau, toks yra Mykolo Biržiškos veiklos principas. Tikiu, ilgainiui Vilnius prisijungs prie Lietuvos, tačiau abejoju, kad tokią sąjungą galima būtų pasiekti politinėmis spekuliacijomis..."

Na, galbūt per daug kategoriškos mano anksčiau išdėstytos mintys. Mykolo Biržiškos veiksmai, be abejonės, neapsiribojo vien propaganda, jis veikė skatinamas tikėjimo, kad įmanoma iškart sukurti Vilniaus krašto sąjungą su Lietuva, ir dėl to stengėsi (faktas byloja, kad Mykolas Biržiška neatsisakė nedelsiant sujungti Vilnių su Lietuva ir jis priklauso prie Hymanso projekto šalininkų). Jo įsitikinimu, neužkirstas kelias tuoj pat sukurti Vilniaus krašto sąjungą su Lietuva net ir dabartinėmis sąlygomis, tereikia sulaukti tinkamos progos. Tačiau aš vis labiau įsitikinu:

Lietuvoje pirmiausia turi subręsti mintis ir prisitaikyti prie Vilniaus krašto valios, kol bus įmanoma sukurti tvirtą sąjungą, dėl to Lietuvos valstybininkų veikla pirmiausia turi skatinti minties brandą ir atsisakyti spekuliacijų, kombinacijų gaudyti progas ir, joms pasitaikius, tiesiog pasiimti Vilnių.

1922 metų kovo 8 d.
Trečiadienis

Jau jaučiuosi sveikas. Dar kartais, kai bandau lenktis į priekį, suskausta nugarą, bet tas skausmas nereikšmingas. Švelnų juosmens raumenų skausmą jaučiu taip pat naktį ir rytą. Nepaisydamas to, jau jaučiuosi sveikas ir stiprus. Nebegeriu vaistų, kasdien nekuriu krosnies, nešildau juosmens šilto vandens buteliu. Tačiau kasdien apsijuosiu šiltu rankšluosčiu, užsivelku dvejus apatinius marškinius ir užsimaunu dvejas pamautes, nes labai bijau peršalti.

Nebuvau nuėjęs į sekmadieninį Teisininkų draugijos susirinkimą, kuriame advokatas Samajauskas perskaitė referatą apie teisėsaugos organizavimą. Man pasakojo, kad referatas buvo silpnas ir daugeliu atžvilgių, švelniai tariant, keistokas. Nė kiek nesistebiu, nes Samajauskas mąsto chaotiškai ir netiksliai, jo galva kupina keistų ir nekoordinuotų labirintų. Tačiau sako, kad šis jo referatas sukėlė gyvą diskusiją – kritiką Konstitucijos projekto skyriaus, kalbančio apie Teismo instituciją. Visi susirinkusieji ypatingai pasipiktino Konstitucijos straipsniu, kad Tribunolo (Aukščiausiojo teismo) teisėjus skiria Seimas iš tų kandidatų, kuriuos Seimui pateikia Ministrų taryba. Visi teisininkai vienbalsiai pritarė, kad vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios įtaka aukščiausiajai teismo valdžiai paverčia pastarąją priklausomą toms dviem valdžioms ir pažeidžia Konstitucijos principus, kad Teismo institucija turi būti nepriklausoma. Per susirinkimą buvo išrinkta komisija, kuri kartu su Teisininkų draugijos valdyba savarankiškai parengtų skyriaus pataisų projektą dėl teismo teisių, numatytų Konstitucijoje, ir pateiktų per artimiausią Teisininkų draugijos susirinkimą, kuriame turėtų būti patvirtinta, o vėliau Teisininkų draugijos vardu pateikta Seimo frakcijoms ir Seimo konstitucijos komisijai. Vakar po pietų Tribunolo pirmininko kabinete dėl to susirinko valdyba: pirmininkas Kriščiukaitis, aš, Noreika, Toliušis ir komisijos nariai *ad hoc* Samajauskas, teisėjas Budreckas[181], teisėjas Beliackinas[182] (žydas, vienas geriausių Lietuvos teisininkų, puikus Europos įsta-

181. Budreckas Juozas (1860?–1929), teisėjas, Teisingumo ministerijos patarėjas, Kauno apygardos teismo narys.
182. Beliackinas Simonas (1874–1944), teisėjas, Žydų reikalų ministerijos juriskonsultas (1921), Lietuvos universiteto profesorius (nuo 1922).

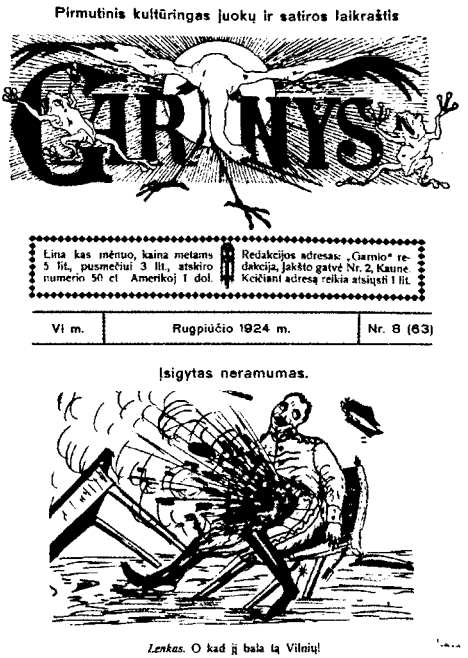
tymų žinovas, itin gabus žmogus, mokantis lietuvių kalbą). Buvo trumpai užsukęs Jonas Vileišis – paliko savo sukurtą projektą ir išėjo (jis visada skuba, nes yra Kauno burmistras ir turi labai daug veiklos, o šiomis dienomis vyksta su miesto reikalais į Londoną). Nors ir buvome susirinkę, tačiau darbo nebaigėme. Sutarėme rytoj vėl susirinkti ir baigti užduotį. Iš Budrecko ir Samajausko komisija neturi jokios naudos. Šiedu žmonės yra tokie plepūs, netikslūs ir nesuprantantys teisinių sąvokų, kad tampa destruktyviu bet kokio darbo veiksniu. Po diskusijų atmetėme keistas Samajausko ir Budrecko konstrukcijas, pritarėme dviem tezėms, skambančioms taip pat, kaip ir pateiktame Konstitucijos projekte: 1. Teismas yra nepriklausomas; 2. Teismo nuosprendžiai skiriami vadovaujantis Lietuvos Respublikos įstatymais. Šių tezių konstrukcija labai gera, iš principo logiška ir nepriekaištinga. Ilgiau diskutavome apie žemiausios teismo valdžios formulavimą Konstitucijoje.

1922 metų kovo 9 d.
Ketvirtadienis

Šiandien Rytų Lietuvos reikalų komisijoje dvi valandas skaičiau naujus Varšuvoje leidžiamus laikraščius, išėjusius kovo 4 ir 5 dienomis (*Rzeczypospolita*[183], *Robotnik*[184], *Nasz Kurjer*[185], *Kurjer Polski*[186]). Laikraščiai atkeliavo per Gdanską (specialiai į Gdanską važiavo Rozenbaumas jaunesnysis, kad organizuotų nuolatinį Varšuvos spaudos siuntimą per Gdanską). Labai įdomiai klostėsi įvykiai priimant inkorporacinę nutartį Vilniaus seime. Situacija buvo pakankamai keista, kadangi Vilniaus „seimas" priėmė nutartį dėl Vilniaus krašto prijungimo prie Lenkijos, „be jokių išlygų", o Lenkija, užuot pasinaudojusi tokia padėtimi, pradėjo reikšti „išlygas". Tad Vilnius pasirodė „plus papiste que le pape"[187]. Geriau Lenkija būtų pareikalavusi inkorporacijos, o Vilnius („Vidurio Lietuva") jai priešintųsi, kaip kad buvo anksčiau, prieš daugelį amžių sudarant uniją. Dabar pats Vilnius (tiesa, tik lenkiškas „Seimo" Vilnius) sulindo Lenkijai į gerklę, reikalaudamas, kad ši jį prarytų. Lenkija gynėsi,

183. *Rzeczypospolita* – politinis informacinis dienraštis, leidžiamas Varšuvoje 1920–1932 m., lenkų krikdemų spaudos organas. Iki 1924 m. daugiausiai buvo finansuojamas iš I. Paderevskio lėšų. Vyriausiasis redaktorius S. Stronskis (S. Stroński).
184. *Robotnik* (*Darbininkas*) – socialistų leidinys, leidžiamas nuo 1894 m. Karaliaučiuje nereguliariai ir nelegaliai, PPS spaudos organas. Nuo 1919 m. legaliai ėjo Varšuvoje kaip PPS dienraštis. Redaktoriai buvo F. Perlas, M. Nedzialkovskis (nuo 1927).
185. Nėra duomenų.
186. *Kurier Polski* (*Lenkų kurjeris*) – informacinis politinis leidinys, leidžiamas 1898–1939 m. Varšuvoje. Tarpukariu atstovavo didžiųjų pramonininkų interesams. Redaktoriai buvo I. Rosneris (1920–1926), Z. Lempickis (nuo 1931).
187. *Plus papiste que le pape* (pranc.) – didesnis popiežiaus gerbėjas nei pats popiežius.

purtėsi, kratėsi ir nenorėjo šio kąsnio nuryti. Bent jau toks vaizdas susidarė stebint iš šalies. Klysta tie, kurie mano, kad šalys veikė vedinos altruizmo, nenoro užimti ne savo žemę, pagarbos lietuvių ir baltarusių individualizmui. Priežastys buvo visiškai kitos. Viena iš realių priežasčių – didžiųjų užsienio valstybių spaudimas. Vakarų valstybės kategoriškai nesutinka su paprasta Vilniaus aneksija ir įspėjo Lenkiją, kad tokio fakto jos nepripažins ir pasipriešins. Kita priežastis buvo Pilsudskio ir vadinamųjų federalistų politikos pagrindinė idėja. Taigi pagal tokią politiką ašis yra ne Vilnius ir Lenkijos teritorijos prijungus Vilnių išplėtimas, o Vilnius kaip kabliukas, kurį užmetus ateityje galima būtų parsitraukti ir visą Lietuvą, kurios neįmanoma gauti aneksuojant, bet galima sukurti sąjungą su Lenkija ir paversti ją Lenkijos satelitu, besisukančiu jos politikos orbitoje ir priklausančią jos įtakos zonai. Jeigu Vilnius būtų taip paprastai prijungtas prie Lenkijos, šio plano nebūtų įmanoma įvykdyti, o jeigu būtų paliktas *quasi* valstybės forma, su Seimu ir vidine organizacija, tvirtoje sąjungoje su Lenkija, tai suteiktų vilties, kad ilgainiui gretimos Lietuvos teritorijos (pirmiausia Kauno Lietuva, atverianti prieigą prie jūros), jaučiančios trauką prie Vilniaus, susilies su juo ir tokiu būdu prisijungs prie Lenkijos. Aišku, ne tam Pilsudskis 1919 metais išleido atsišaukimą Vilniui, ne tam nepašalino Osmolovskio vyriausybės, priešinosi aneksijai, inscenizavo Želigovskio aferą ir sukūrė „Vidurio Lietuvą“, o galų gale ir „Vilniaus Seimą“, be to, mini Vilniaus aneksiją, kuri galėjo būti atlikta ir be visų šitų skambių inscenizacijų. Tad Pilsudskis, kuriam labai būdingas tikrai lietuviškas užsispyrimas ir valia ir kurio įtaka ir partija Lenkijoje yra itin stiprios, kaupė visas pajėgas lemiamam momentui. Jį rėmė ir palaikė didžiosios Vakarų valstybės, nepritariančios aneksijai. Tad „šioje dvasioje“ pavyko gauti Seimo užsienio reikalų komisijos Varšuvoje nutartį. Pilsudskio politika paėmė viršų. Pritarta taisyklei, kad Vilnius su Lenkija gali būti sujungtas „Statuto“ principu (organizacinio ar autonominio), ir Vilniaus delegaciją išsiuntė derėtis su

Pirmutinis kultūringas juokų ir satiros laikraštis

GARNYS

Lina kas mėnuo, kaina metams 5 lit., pusmečiui 3 lit., atskiro numerio 50 ct. Amerikoj 1 dol. | Redakcijos adresas: „Garnio“ redakcija, Jakšto gatvė Nr. 2, Kaune. Keičiant adresą reikia atsiųsti 1 lit.

VI m. | Rugpiūčio 1924 m. | Nr. 8 (63)

Įsigytas neramumas.

Lenkas. O kad jį bala tą Vilnių!

Karikatūra „Įsigytas neramumas“ pašiepia netvirtą Lenkijos valstybės padėtį prisijungus Vilnių. *Garnys*, 1924, nr. 6.

vyriausybe. Tokiu keliu turėjo būti pasiektas sujungimo ir sąjungos, o ne aneksijos įspūdis. Endekai, siekiantys tiesioginės inkorporacijos, pralaimėjo. Vis dėlto jie sugebėjo pasiekti, kad Vilniaus seimo delegacija, kurioje dominavo tikrieji endekų broliai, tikrieji aneksininkai, pareikalautų į sutarties dėl Vilniaus krašto prijungimo pagal „Statuto" principus įtraukti žodžius „kaip numatoma Konstitucijoje". Dėl tokios apibrėžties sutartis pasidarė fiktyvi, net nesudarė reikalingo tikrosios sutarties įspūdžio, kadangi Vilniaus santykis su Lenkija buvo pagrįstas Lenkijos konstitucija. Šiame reikalavime slypėjo dar kitoks momentas. Konstitucija apibrėžia tiek įstatymų leidžiamąją savivaldą (3 straipsnis), kuri turi teisinės valstybinės autonomijos bruožus, tiek vietinę savivaldą (berods, 65 straipsnis), kuri yra paprastoji vaivadijų ir apskričių savivalda. Tad teiginys „kaip numatoma Konstitucijoje" gali sumažinti minėtąjį Vilniaus krašto „Statutą" iki paprastos „vaivadijų" savivaldos, kurioje, net ir žiūrint per mikroskopą, neįmanoma įžvelgti jokių Vilniaus *quasi* valstybės liekanų.

1922 metų kovo 10 d.
Penktadienis

Taigi šiandien perskaičiau Varšuvos spaudoje, kad prie teksto dokumento, kurį Lenkijos vyriausybė pateikė pasirašyti Vilniaus seimo delegacijai, kalbančio apie Lenkijos ir Vilniaus krašto žemių sujungimą pagal autonominio statuto principus, kurį (statutą) *nota bene* turi patvirtinti Lenkijos Respublikos seimas, Vilniaus delegacijos dauguma (dešinieji, arba aneksininkai) pareikalavo įrašyti žodžius „kaip numatoma Konstitucijoje". Buvo tvirtinama, kad delegacija negali pasirašyti akto be šio priedo, nes tada būtų nesilaikoma Vilniaus seimo inkorporacinio įstatymo, numatančio Vilniaus krašto prijungimą be jokių sąlygų ir išlygų. Lenkijos vyriausybė kategoriškai atsisakė pasirašyti šį priedą, o Vilniaus delegacijos mažuma (kairieji, arba federalistai), jų lyderis, atrodo, Bronislavas Kšyžanovskis (jis yra vienas iš Vilniaus seimo vicepirmininkų)[188], pritarė Lenkijos vyriausybei ir pasirašė suredaguotą aktą. Nė viena iš šalių nenorėjo nusileisti, tad automatiškai abi atsidūrė situacijoje be išeities. Kaip visada žodinė kova priminė Talmudo scholastiką, sofistinę kovą su kardais – nepaprastai aistringą, kai abiejų šalių žodžių mūšis išaugina

188. Kšyžanovskis Bronislavas (1867–1943), teisininkas, politikos ir visuomenės veikėjas. Nuo 1906 m. kartu su M. Römeriu buvo *Gazeta Wileńska* redaktorius, 1911 m. su kitais padėjo išleisti *Przegląd Wileński*. 1920 m. gen. L. Želigovskio politinio štabo narys. 1921 m. veikė PSL „Odrodzenie", o 1922 m. buvo išrinktas Vilniaus seimo pirmininku, vėliau Lenkijos Respublikos seimo deputatas iš PSL „Piast". 1922–1927 m. senatorius.

tvirtovę. Taigi vieni tvirtino: inkorporacija nebus įvykdyta be dešiniųjų parašo, nes Vilniaus sąjunga su Lenkija bus palikta už Lenkijos valstybingumo vartų, o Vilniaus seimas pritarė besąlygiškai inkorporacijai. Kairieji tvirtino: jeigu Vilniaus seimas pritarė inkorporacijai be sąlygų ir išlygų, dabar to Seimo delegacija negali reikalauti jokių prierašų ir priedų, o privalo sutikti su tokia Vilniaus ir Lenkijos sąjungos forma, kokią vienašališkai padiktuos Lenkija. Vadinasi, šioje kovoje dėl formuluotės abi pusės palaiko Vilniaus seimo inkorporacinį įstatymą, tai rodo, kad vadinamieji federalistai iš tiesų jau nebe tie federalistai – šiandien jie gina vien federalizmo liekanas. Jie išsaugojo tik federalizmo efekto įspūdį, patys palaikydami tą pat, kaip ir aneksininkai, taisyklę. Kita vertus, federalizmo idėjos žlugimas jau ne naujiena. Seniai žengdami žingsnį po žingsnio oportunizmo keliu, jie prarado savo pirmykštę idėją ir pasidarė panašūs į juokdarius pajacus, apsisiautusius sulopytais rūbais. Ir tai jų pagrindinė silpnybė, nepaisant to, kad greičiausiai jie laimės. Tačiau laimėjimas, atsižvelgiant į idėjos žlugimą, nebus daugiau nei netikras vaizdas – tai nebus nei federacija, nei inkorporacija, nei Lietuvos ar Lenkijos valstybingumas. Man atrodo, kad žvelgiant iš Lietuvos valstybės pozicijų taip bus geriau, nes nebaigtas reikalas negali būti nebaigtas ir kurstyti dviejų priešingų veiksnių aistras. Taigi pakaks kalbėti bendrais bruožais. Išskyrus žodžių karą, šioje dialekto kovoje tarp kairiųjų ir dešiniųjų, žinoma, tvyro ir uolesnė kova dėl reikalo esmės: aneksininkai konsekventiškai siekia, kad Vilnius priklausytų Lenkijos valstybei, o „federalistai" – kad būtų palikti praviri vartai ir Vilniuje sukurtas precedentas Pilsudskio išsvajotai *quasi* Jogailaičių formacijai; jos principas apjuosti Lenkiją rytuose juosta *quasi* valstybėlių, esančių sąjungoje su Lenkija. Šiame konflikte, neturinčiame išeities, nes nė viena konfliktuojanti pusė nenori nusileisti, Lenkijos Ponikovskio[189] vyriausybė atsistatydino[190]. Kova prasidėjo Varšuvoje, spaudoje, Seime, visuomenėje. Savaime aišku, endekai su visu įtūžiu puolė kairiuosius, Vyriausybę, Belvederį, sukeldami daugelio Vilniaus delegacijos narių pasipriešinimą. Pasirinkta teatralinė priemonė: štai visas Vilniaus seimas *in corpore* atvyko į Varšuvą (šioje ekskursijoje nedalyvavo tik maža radikaliausia ir kartu artimiausia šalies pozicijoms Stepono

189. Ponikovskis Antonis (Ponikowski Antoni; 1878–1949), politikas, visuomenės veikėjas, inžinierius. Regentų tarybos vyriausybėje 1917–1918 m. švietimo ministras, 1918 m. premjeras. 1921–1922 m. premjeras, švietimo, kultūros ir meno ministras. Nuo 1928 m. buvo Lenkijos krikdemų narys, 1930–1935 m. Seimo deputatas.

190. Taigi, delegacijos bei paties Vilniaus seimo atvykimas į Varšuvą neišsprendė problemos, dėl kurios, iš esmės, ir buvo sušauktas, o sukėlė vyriausybės krizę. Vėliau paaiškėjo, kad krizė tik sustiprino vyriausybės pozicijas; bandant surasti kandidatą premjero postui užimti (atsisakė Vitosas (Witos) ir Glombinskis (Głąbiński) paaiškėjo, kad tik Ponikovskis, būdamas neparlamento narys, yra tinkamas kandidatas visoms politinėms partijoms. Naujoji vyriausybė, sudaryta kovo 10 d., buvo iš principo tokia pati, tik su nežymiais skirtumais.

Mickevičiaus valstiečių grupė, kurią sudaro, regis, 3 ar 4 deputatai). Endekai tikėjosi, kad Vilniaus seimo delegacijos atvykimą galima bus paversti didžiule demonstracija: sveikino deputatus stotyje, stengėsi sukurti išvyką kuo efektyvesnę, inscenizavo mišias ir iškilmingą „*Te Deum*" su ilga arkivyskupo, endekų ir Lenkų frakcijos vyriausiojo dvasininko Teodorovičiaus[191] kalba, kinkė žirgus į karietą, kurioje važiavo surūgęs arkivyskupas, Vilniaus deputatas Hryneveckis.[192]

1922 metų kovo 11 d.
Šeštadienis

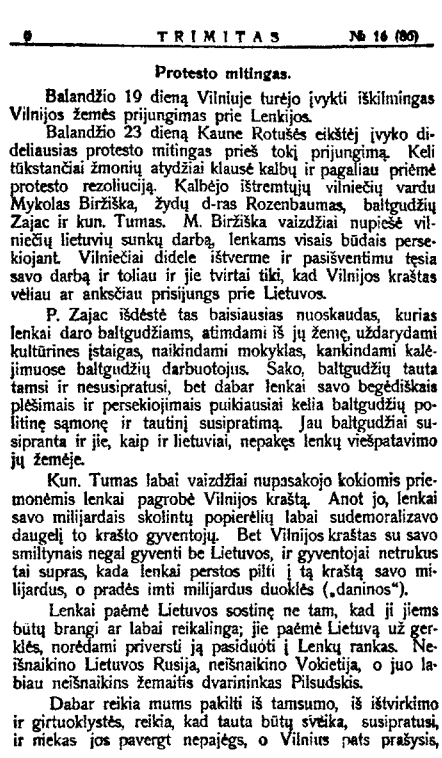
Varšuvos spauda nesiliauja rašiusi apie Vilnių. Vilniaus problema kelia didžiules aistras Lenkijos politiniuose santykiuose. Atrodytų, niekas iš išorės negalėtų sugadinti to reikalo, kurį susitvarkė Lenkija pagal save. Nors Lenkija fiziškai ir turi Vilnių – tai reiškia, turi valdžią, gebėjo Vilniuje sušaukti Seimą, kuris jai priklauso. Visi kitaip mąstantys nušalinti nuo bet kokių sprendimų. Vis dėlto yra šis bei tas, kas trukdo sprendimų laisvei – tarsi šmėkla tų žmonių, kurių nėra, bet kurie dar gyvi, tarsi prisiminimas tų jėgų ir veiksnių, kurių nors ir nėra tarp šitų aktorių, vis dėlto jie realiai egzistuoja. Yra scena ir yra gyvenimas. Gyvenimas trukdo scenai. Nors būtent scenai priklauso balsas, gyvenimas kuria realius faktus. Ir scena tai jaučia. Taip, Lenkija! Esi inscenizacijų meistrė, turi didžiulį meno magą – Pilsudskį – ir vis tiek nuo scenos negali valdyti pasaulio. Ir nerviniesi, ir išsenki nuo savo aistros, kaip aktorė stengiesi sufabrikuoti kombinaciją, kurią norėtų priimti pats gyvenimas. Puikiai žinai, kad Vilniuje negali susitapatinti su gyvenimu, nors namie tą ir gali padaryti, o ten dabar laikai egzaminą, po kurio paaiškės, priims tave Vilnius, ar ne. Teisiškai tu esi Vilniaus valdovė, bet iš tiesų turi su juo skaitytis ir prieš jį lankstytis.

Taigi, kai prasidėjo Varšuvos ministrų kabineto krizė ir atvyko Vilniaus seimo nariai, vienu metu jau atrodė, kad krizė ras kompromisinį variantą. Paskutinės žinios Varšuvos laikraščiuose kovo 5 dieną skelbė, kad praėjusį vakarą pagaliau surasta formuluotė, suderinanti dvi skirtingas pozicijas. Tokia magiška formuluotė turėjo būti žodžiai „pagal Lenkijos Respublikos konstituciją". Iš principo skirtumas

191. Teodorovičius Juzefas Teofilis (Teodorowicz Józef Teofil; 1864–1938), armėnų katalikų arkivyskupas. Religinio ir visuomeninio Lenkijos armėnų gyvenimo reorganizatorius, kartu vienas iš Galicijos lenkų dvasinių vedlių. 1919–1922 m. – Lenkijos Respublikos Steigiamojo seimo deputatas, vėliau senatorius (iki 1923).

192. Hryneveckis Karolis (Hryniewecki Karol; 1841–1929), arkivyskupas. Lvovo katedros kapitulos narys (nuo 1885), apsigyveno Lvove. 1922 m. būdamas vyriausias Vidurio Lietuvos seimo Vilniuje deputatas, pradėjo Seimo darbą.

labai menkas, vietoj „kaip numatyta“ – „pagal“. Tokia formulė „pagal“ turėjo, sprendžiant iš spaudos, išreikšti vienos pusės inkorporacines taisykles, suplakant į viena Vilniaus statutą ir Lenkijos Respublikos valstybingumą. Šiam principui federalistai, pametę savo pirmykštę idėją, jau seniai pritarė. Frazė apsaugojo Vilniaus statutą, kaip vykdomąjį organą vieno ar kito konstitucijos įstatymo straipsnį, paverčiant jį atskiru konstitucijos aktu. Vis dėlto šiandien iš Varšuvos laikraščių, išleistų kovo 7-ąją, sužinojau, kad kitą dieną iš šio kompromiso nieko neliko. Ir Lenkijos vyriausybė, ir Vilniaus delegacijos kairieji atsisakė pasirašyti formuluotę „pagal konstituciją“. Tad krizė tęsiasi toliau, endekai įsiutę, abi pusės dega pykčiu, puola viena kitą. Tęsiasi ir vyriausybės krizė, o Vilniaus seimas sulipo atgal į traukinio vagonus ir grįžo į Vilnių. Vilniaus sujungimo su Lenkija klausimas pakibo ore ir kybos, kol bus likviduota vyriausybės krizė. Žodžiu, kol kas padėtis tokia: nė žingsnio į priekį, nė žingsnio atgal.

0 TRIMITAS № 16 (80)

Protesto mitingas.

Balandžio 19 dieną Vilniuje turėjo įvykti iškilmingas Vilnijos žemės prijungimas prie Lenkijos.

Balandžio 23 dieną Kaune Rotušės cikštėj įvyko didelausias protesto mitingas prieš tokį prijungimą. Keli tūkstančiai žmonių atydžiai klausė kalbų ir pagaliau priėmė protesto rezoliuciją. Kalbėjo ištremtųjų vilniečių vardu Mykolas Biržiška, žydų d-ras Rozenbaumas, baltgudžių Zajac ir kun. Tumas. M. Biržiška vaizdžiai nupiešė vilniečių lietuvių sunkų darbą, lenkams visais būdais persekiojant. Vilniečiai didele ištverme ir pasišventimu tęsia savo darbą ir toliau ir jie tvirtai tiki, kad Vilnijos kraštas vėliau ar anksčiau prisijungs prie Lietuvos.

P. Zajac išdėstė tas baisiausias nuoskaudas, kurias lenkai daro baltgudžiams, atimdami iš jų žemę, uždarydami kultūrines įstaigas, naikindami mokyklas, kankindami kalėjimuose baltgudžių darbuotojus. Šako, baltgudžių tauta tamsi ir nesusipratusi, bet dabar lenkai savo begėdiškais plėšimais ir persekiojimais puikiausiai kelia baltgudžių politinę sąmonę ir tautinį susipratimą. Jau baltgudžiai susipranta ir jie, kaip ir lietuviai, nepakęs lenkų viešpatavimo jų žemėje.

Kun. Tumas labai vaizdžiai nupasakojo kokiomis priemonėmis lenkai pagrobė Vilnijos kraštą. Anot jo, lenkai savo milijardais skolintų popierėlių labai sudemoralizavo daugelį to krašto gyventojų. Bet Vilnijos kraštas su savo smiltynais negal gyventi be Lietuvos, ir gyventojai netrukus tai supras, kada lenkai perstos pilti į tą kraštą savo milijardus, o pradės imti milijardus duoklės („daninos“).

Lenkai paėmė Lietuvos sostinę ne tam, kad ji jiems būtų brangi ar labai reikalinga; jie paėmė Lietuvą už gerklės, norėdami priversti ją pasiduoti į Lenkų rankas. Nešnaikino Lietuvos Rusija, neišnaikino Vokietija, o juo labiau neišnaikins žemaitis dvarininkas Pilsudskis.

Dabar reikia mums pakilti iš tamsumo, iš ištvirkimo ir girtuoklystės, reikia, kad tauta būtų sveika, susipratusi, ir niekas jos pavergt nepajėgs, o Vilnius pats prašysis,

Informacija apie protesto mitingą Kaune prieš Vilniaus įjungimą į Lenkijos sudėtį, faksimilė. *Trimitas*, 1922, balandžio 30, nr. 16.

Man atrodo, kad šios komplikacijos Lietuvai naudingos. Bent jau susidaro įspūdis, kad net patys lenkai, nors ir giriasi, jog rinkimai jiems suteikė teisę patiems spręsti Vilniaus problemą, vis dėlto nėra tokie vieningi, labai stiprūs, nepasitiki savimi ir nemano, kad Vilniaus įtraukimą į Lenkiją galima išspręsti taip paprastai, be jokių komplikacijų ir skrupulų.

Esu ramus dėl Vilniaus ir Lietuvos, nes ateityje viskas pakryps kita linkme. Bet kuriuo atveju ši „inkorporacija“ negalės įvykti be statuto. Tad Vilnius turės šiokią tokią savo santvarką ir turės Seimą. Jeigu kokia nors revoliucija arba išorės kataklizmas nenušluos nuo žemės paviršiaus pačios inkorporacijos, tai bent jau išliks formos ir įrankiai, kuriais pasinaudos šalies opozicija. Nė kiek neabejoju, šitokia opozicija yra, ji augs ir plėsis. Taip pat neabejoju jos triumfu, jeigu ne dabar, tai po

kurio laiko. Šiandien opozicija boikotuoja legalias priemones ir formas, sukurtas taikant inkorporacines kombinacijas. Boikotuoja, nes tikisi pagalbos iš užsienio, kuris visą lenkišką valstybinę kombinaciją nugriaus vos jai susikūrus. Tačiau jei vykdomas kūrinys išliks, tada opozicija pasinaudos Vilniaus krašte egzistuojančiais įstatymais, Seime susikurs lizdą ir savo veiklos atspirties tašką. Endekai elgiasi labai logiškai: jie nori, kad Vilniaus kraštas neturėtų tokių teisių. Jų instinktas visai teisingas. Jie žino, kad tai bus kovos įrankis ne sąjungai su Lenkija sutvirtinti, o nuo jos atsiskirti. Tai ne lenkų inkorporacijos, o atsiskyrimo pradžia, kuri prasidės kaip tik Vilniaus krašte.

1922 metų kovo 12 d.
Sekmadienis

Vakar vakare po ilgos pertraukos įvyko mūsų Glaudžios sąjungos posėdis. Negalėjome susirinkti dėl įvairių priežasčių, o pastaruoju metu dėl mano ligos ir dėl to, kad neradome tinkamos vietos posėdžiams. Kaune labai ankšta, sudėtinga rasti gyvenamąjį plotą, o susirasti būstinę slaptam susirinkimui beveik neįveikiama užduotis. Tad nuo tada, kai Ministerijos baltarusių reikalams būstinė, kurioje rinkomės paskutiniu metu, mums nebeprieinama, nes *primo* Semaška jau nėra ministras, o *secundo* visas šios būstinės sparnas buvo skirtas iš Vilniaus deportuotiems baltarusiams, turėjome didžiulių problemų ieškant tinkamos vietos. Tad nepaisant to, kad atvykus iš Vilniaus deportuotiems veikėjams, tarp kurių yra ir mūsų senieji bičiuliai (Mykolas Biržiška ir Kraskovskis), labai reikėjo mums susirinkti – negalėjome to padaryti. Vis dėlto aš nusprendžiau pasinaudoti šita būstine, nes kol kas tai dar įmanoma, mat Semaška laikinai eina dar nepaskirtojo ministro pareigas. Šios dienos susirinkime dalyvavo: aš, Bielskis, Mykolas ir Vaclovas Biržiškos, Sleževičius, Semaška, Kraskovskis ir Žemaitis (nedalyvavo Janulaitis, Kairys, Čepinskis, Vileišis, Kacelenbogenas ir Purėnas – jie laikinai išvykę iš Kauno). Šiandien planavome kalbėtis apie mūsų Sąjungos išorės ryšius, tarpusavio santykius – tai viena esminių problemų, siejančių mūsų Sąjungos narius. Pirmiausia ji yra brolybės sąjunga, bendraminčių sąjunga, o tarppartiniai santykiai antraeiliai. Tačiau ne visi mūsų nariai prisimena šiuos pagrindinius principus ir dėl to mūsų Sąjungos nariai pradeda ne nuoširdžiai, o paviršutiniškai bendrauti. Šiandien nepriėmėme naujų kandidatų į Sąjungą, kadangi du iš jų, kuriuos nusprendėme priimti, vienas teisėjas Sugintas, sutikęs įsilieti į mūsų gretas, išvykęs iš Kauno, o antrasis deputatas Račkauskas, su kuriuo kalbėjausi aš, vis dar svarsto mūsų siūlymą. Statuto klausimas šiandien taip pat negalėjo būti išspręstas, kadangi Purėnas, apsiėmęs išversti

statuto projektą į lietuvių kalbą, kurį parašiau lenkiškai, į susirinkimą neatvyko. Tad jau manėme, kad susirinkimas neįvyks, bet aš nusprendžiau pasinaudoti proga, susirinkus kvorumui, ir aptarti bent jau neatidėliotinai svarbius organizacinius klausimus. Labai gerai pasielgiau, pavyko priimti kelis naudingus sprendimus ir apskritai tvyrojo itin nuoširdi nuotaika, o tai be galo svarbu mūsų Sąjungai – vidinio bendravimo atmosfera yra mūsų Sąjungos pagrindas. Su malonumu stebėjau, kad labai broliškai nusiteikęs Sleževičius, pastaruoju metu retai pasirodydavęs mūsų susirinkimuose, atrodė, tarsi mūsų šalintųsi, toltų. Man pasiūlius į prezidiumą buvo išrinktas Bielskis, nes iki šiol susirenkame nepastoviu grafiku, tad kol nepriėmėme savo Sąjungos statuto, aš vienas vadovauju Sąjungai. Nuo šiol su Bielskiu jau sudarysime kolegišką prezidiumą. Po to pasiūliau sukurti specialią komisiją, kuri priimtų statutą. Tokią komisiją, išskyrus prezidiumo narius, sudarytų keli mūsų bičiuliai – ilgiausiai priklausantys ir išbandyti mūsų Sąjungos nariai. Į šitą komisiją, išskyrus prezidiumo narius (aš ir Bielskis), buvo išrinkti Mykolas Biržiška, Sleževičius, Kraskovskis. Vis dėlto balsų dauguma buvo nutarta: komisija savo darbo vaisių privalo pristatyti svarstyti plenumui. Aptarėme ir galimybę užmegzti organizacinius ryšius su analogiškomis kaimyninių Baltijos šalių – Latvijos ir Estijos – formacijomis. Paskui kalbėjomės apie kandidatus į mūsų Sąjungos narius iš Vilniaus deportuotųjų tarpo. Nutarėme pritarti iškart, be tiriamosios procedūros, tik dviem kandidatūroms: Viktoro Biržiškos ir Boleslovo Stadzevičiaus. Kraskovskis turėjo tam tikrų priežasčių atsiliepti apie deportuotųjų baltarusių kandidatūras, tad jos iš dienotvarkės buvo išbrauktos. Išrinkę vilniečius kandidatus, kalbėjome apie mūsų Sąjungos vaidmenį ir užduotis, susijusias su Vilniaus problema. Įkalbėjome Mykolą Biržišką padirbėti prie šios temos ir per kitą posėdį perskaityti referatą.

1922 metų kovo 13 d.
Pirmadienis

Šiandien neskaičiau lenkiškų laikraščių; nors jie ir prenumeruojami Gdanske už Rytų Lietuvos reikalų komisijos lėšas, yra pristatomi ne į Komisijos būstinę, o į „Eltą“ (Lietuvos telegrafo agentūrą), čia su pateikta informacija dirba Komisijos tarnautojas. Šitą spaudą būtent „Eltoje“ lengviausia apdoroti. Tačiau man Lenkijos spauda tampa sunkiau pasiekiama. Gaila, šiuo metu ji daug rašo apie Vilnių, ir būtų įdomu paskaityti. Šiandien man pasakojo minėtasis Komisijos tarnautojas, kad Lenkijoje ministerijų krizė jau baigėsi, o mandatas sukurti naująją vyriausybę ir vėl suteiktas Ponikovskiui. Per tą laiką ne tik visas Vilniaus seimas, bet ir

jo delegacija, išrinkta pasirašyti Vilniaus ir Lenkijos susijungimo aktą, jau grįžo į Vilnių. Tad kol kas šis klausimas pakibo ore, kai Varšuvoje bus sukurta naujoji vyriausybė, vėl iškils į dienos šviesą ir privalės būti sprendžiamas. Faktas, kad Ponikovskis pakviestas formuoti vyriausybę ir jai vadovauti, savaime aišku, labai sustiprins jo pozicijas ir sprendžiant Vilniaus problemą, nes Seimas jam vėl patikėjo vykdomąją valdžią, o kartu sutiko su jo vykdoma politika kilus konfliktui su Vilniaus delegacijos ir Vilniaus seimo dauguma. Girdėjau, kad Ponikovskis dabar nenori visiškai nieko girdėti apie kokias nors nuolaidas, kurių reikalauja Vilniaus delegacijos dauguma, ir nenori girdėti apie jos inicijuotą prierašą „kaip numatoma Konstitucijoje" arba „pagal konstituciją". Sako, ir Vilniaus seimo dauguma susivokė, kad pralaimėjo šį žaidimą ir jie nebegali nieko daugiau kaip tik pasirašyti Lenkijos vyriausybės suredaguotą Vilniaus prijungimo prie Lenkijos aktą. Greičiausiai tai įvyks. Endekai pralaimėjo. Jų trokštama paprastoji aneksija neįvyks. Laimėjo Pilsudskis ir „federalistai". Tačiau šis Pilsudskio ir ištikimų jo federalistų „laimėjimas" tėra vargana kitados Pilsudskio sukurtos Rytų programos dalelė. Pirmajame Pilsudskio programos variante Lenkija turėjo būti tarsi didžioji saulė, apsupta satelitų, su ja federacijos sąjungoje esančių Lietuvos, Baltosios Rusios ir Ukrainos valstybių, o visas darinys užlietas Lenkijos spindulių. Vilnius, Minskas ir Kijevas – trijų valstybių sostinės, paklusnios ir dėkingos didžiajai Žečpospolitai, Varšuvai, laimingos, visa širdimi linkstančios prie Lenkijos, vienu ritmu su ja kvėpuojančios, solidarios išorėje, pripažįstančios Pilsudskį savo vadu. Štai tokia buvo didžioji svajonė, štai tokia didžiojo senosios Žečpospolitos kresų riterio programa arba sapnas, nušviestas Jogailaičių aureolės. Šioje svajonėje atgimė Žečpospolita nuo jūros iki jūros, nevisiškai tokia pat, pakoreguota Gegužės 3-osios konstitucijos, tačiau ta pati, tik papildyta vienu metu trijų šalių – Lietuva, Baltoji Rusia ir Ukraina. Šios šalys, vadovaujamos Lenkijos, turėjo sudaryti vieną sistemą. Tai turėjo būti galingas darinys Rytuose, esantis tarp Vokietijos ir Rusijos, papildytas labai glaudžios sąjungos su Latvija, Estija ir Suomija, kurios niekaip nebūtų įstengusios Pilsudskio sapne atsispirti tokiai pramogai. Idėjos vardan 1919 metais išleistas garsusis Pilsudskio atsišaukimas Vilniui, po to 1920 metų pavasarį Lenkija Rusijai iškėlė taikos sąlygas – pareikalavo atkurti 1772 metų sienas, kurios įrėmintų Žečpospolitą, o paskui prasidėjo įspūdingas maršas į Kijevą ir susitarimas su hetmanu Petliūra ir pagaliau, kai atsitiesė po 1920 metų vasaros pralaimėjimo, išleido į tris puses tris „apsišaukėlius": Želigovskį (Lietuva), Balachovičių (Baltarusija) ir Petliūrą (Ukraina). Endekai veikė pasitelkę visą protą, pasinaudodami net bolševikų laimėjimu, vis dėlto nuostabų planą sugadino Rygos sutartis, kuri buvo visiškas pralaimėjimas. Taip sugrąžino Lenkiją į tautinės valstybės lopšį. Iš viso didžiojo projekto liko tik maža dalelė –

„Vidurio Lietuva", Vilnius. Ir štai šiandien įgyvendinama šita nedidukė milžiniško projekto dalis. Endekams nepavyko savo tikslo – gauti Vilnių – pasiekti šimtu procentų, tačiau Vilniaus sąjungos su Lenkija forma, inkorporacinė statutinė, nėra nei velnias, nei gegutė. Tai pusinė sąjunga ir turi šį bei tą iš endekiškosios prigimties, į ją įpinta šiek tiek Pilsudskio svajonių. Beje, silpnoji vieta – sistemos ir logikos stoka. Tokia sąjunga neišsprendžia nei Lietuvos, nei federacijos ar kokios nors kitos problemos apskritai. Pilsudskis, rengdamas didįjį planą, padarė esminę klaidą. Pilsudskis – dvarininkiškos Lietuvos vaikas, o toks būdamas puikiai jautė ir pažinojo Žečpospolitą, kuri iš tikrųjų Lietuvos, Baltosios Rusios ir Ukrainos liaudžiai nėra nei gyva, nei širdimi suvokiama. Bandymas atgaivinti Žečpospolitą nedavė vaisių. Liaudį galima prisijaukinti tik tuo, ką ji myli, o šios Žečpospolitos ji jau nebemylėjo. Ją mylėjo tiktai Pilsudskis ir mažytė prijaučiančiųjų grupelė. Liaudies kooperacijos idėją galima buvo realizuoti beatodairiškai palaikant Nepriklausomybę.

1922 metų kovo 14 d.
Antradienis

Baltarusių ir lietuvių santykiai nuolatos šlubuoja. Baltarusiai jaučia nepasitenkinimą lietuviais ir nešiojasi pyktį. Taip jaučiasi ne tik Lastouskio tautinės vyriausybės aplinkos žmonės, tačiau ir deportuotieji iš Vilniaus baltarusiai, kurie dabar čia sukūrė vilniečių baltarusių koloniją. Baltarusiai priekaištauja lietuviams, kad šie nesąžiningi Baltarusių atžvilgiu, kad valstybinė jų koncepcija Vilniaus klausimu labai skurdi, kad jie ignoruoja baltarusių veiksnius ir nenori suprasti, jog kaip tik baltarusių problema yra viena iš svarbiausių sprendžiant Vilniaus problemą. Priekaištauja lietuviams dėl slepiamo imperializmo – lietuviai visą Vilniaus kraštą kartu su lenkų ir baltarusių gyvenamosiomis teritorijomis laiko savo žeme, kurią reikia užvaldyti ir ateityje sulietuvinti. Lietuviai, pasak baltarusių, tokių ketinimų atsisakyti nesugeba ir nepaiso skaudžios pamokos, kurią jiems parodė Lenkija. Tokie priekaištai ne naujovė. Šitaip lietuvius kaltina baltarusiai, ir šitaip kaltino lenkai. Be jokios abejonės, priekaištuose slypi nemažai tiesos, nors kita vertus negalima teigti, kad pamoka lietuviams nuėjo veltui. Lietuviai iš prigimties nelabai lankstūs, o šios savybės ir polinkis, kuriuo juos kaltina baltarusiai, ko gero, būdingi kiekvienai tautai, pretenduojančiai į tam tikrą teritoriją, apgyvendintą ne vienos tautybės gyventojų. Ir nepaisant to, kad lietuviams trūksta prigimtinio lankstumo, nepaisant fakto, kad Lietuva užsidariusi šiuolaikinėse Kauno ribose mąsto provincialiai, lietuvių Vilniaus politika pasidarė daug lankstesnė. Vis dėlto tokiam lankstumui dar labai toli iki tobulybės; baltarusiai pirštu bado į trūkumus, o jie turėtų atsižvelgti

į tai, kad lankstumas, kuris visiškai patenkintų baltarusius, turėtų reikšti nuolankų pataikavimą baltarusių norams; atrodo, didžiausias jų noras gauti pinigų, kuo daugiau pinigų ir dar kartą pinigų... Baltarusiai, kurių tautinio judėjimo ir tautinių valstybinių aspiracijų poreikiai yra didesni už turimas lėšas, norėtų, kad lietuviai ir jų valstybė taptų melžiama karve, nuolatos duodančia pieno, arba višta, be pertraukos dedančia auksinius kiaušinius. O lietuviai yra gana šykštūs. Baltarusiai mano: remdami lietuvių kovą su lenkais, jie turi teisę reikalauti, kad Lietuva tenkintų įvairius jų poreikius, suprantama, tai darytų autonominiais metodais – tai yra taip, kad lietuviai duotų, o baltarusiai tvarkytųsi patys. Be to, baltarusiai norėtų, kad Lietuvos valstybę eksploatuotų ne tik lietuviai, bet ir baltarusiai savo tikslams. Manau, tik tada jie būtų visiškai patenkinti ir nereikštų pretenzijų lietuviams. Iš principo Ministerija baltarusių reikalams Lietuvos valstybėje turėjo ir turi būti skirta tokiems tikslams, tačiau ligi šiol tokios funkcijos ji neatliko. Kaltę dėl lietuvių ir baltarusių trinties turi prisiimti abi pusės: viena vertus, lietuviai yra per mažai lankstūs, per daug kritiški baltarusiams, per daug priešinasi santykiui *do ut des*[193], kita vertus, baltarusių reikalavimai tokie dideli, kad lietuviai, net ir labiausiai norėdami, negalėtų jų patenkinti nepakenkę savo šalies valstybingumui. Lietuvių ir baltarusių santykių diagnozė Vilniaus klausimu, apibrėžta baltarusių reikalavimuose, iš esmės teisinga, tačiau baltarusių apetitas, man atrodo, nepamatuotai didelis.

Dabartinis konfliktas, apie kurį pasakoja Kraskovskis negailėdamas karčių žodžių lietuviams, liečia ir ministro baltarusių reikalams postą. Rytoj apie tai papasakosiu dienoraštyje, jeigu niekas nesutrukdys. Iki šiol Ministerija baltarusių reikalams, vadovaujama Semaškos, kuris save laiko daugiau lietuviu nei baltarusiu, labiau priminė parodiją ir nevykdė numatytų užduočių. Pats Semaška ir jo vadovaujama ministerija buvo ne baltarusių poreikių išraiška Lietuvos valstybėje, o lietuvių įrankis baltarusiams laikyti. Tiesą sakant, tai buvo karikatūra, su kuria baltarusiai labai rimtai kovojo.

1922 metų kovo 15 d.
Trečiadienis

Semaškos ir jo vadovaujamos Ministerijos baltarusių reikalams bei baltarusių konfliktas itin griausmingai sprogo 1920 metais, kai Vilnius atsidūrė lietuvių rankose. Tuo metu lietuviai, turėdami Vilnių ir jausdamiesi nenugalimi jo šeimininkai, neįžvelgė (praktiškai iki paskutinės minutės) Lenkijos keliamo pavojaus. Kai

193. *Do ut des* (lot.) – duodu, kad ir man duotum.

kurie lietuviai, apsėsti neapykantos ir noro atkeršyti lenkams, naikino viską, kas lenkiška, labai ryškiai lietuvino kraštą, neigė viską, kas nelietuviška, išskyrus žydus. Žmonės, kuriuos Kaunas neprotingai išsiuntė į Vilnių, visur ir visada demonstratyviai kalbėjo rusiškai, kai tik turėjo reikalų su nelietuvių kilmės gyventojais. Jų manymu, rusų kalba ir rusiškos formos buvo laikinos, neutralios. O nenoras pripažinti vietinių gyventojų savitumą – lenkus, baltarusius – liaudžiai primetė rusų kalbą kaip laikiną vienintelės ir teisėtos lietuvių kalbos pakaitalą. Vieni tokių, kurie užėmė aukštas pareigas Vilniuje, buvo, pavyzdžiui, Kalnietis[194] ir Penkaitis[195]. Kiti asmenys, užėmę aukštas pareigas to meto Vilniuje (Žemaitis, Jonynas, Kurkauskas), elgėsi protingiau. Jie neerzino lenkų, priešingai, manė, kad jeigu Lenkija liausis kovoti dėl Vilniaus, tai lenkai, gyvenantys Vilniaus krašte, ne tik nekels Lietuvai pavojaus, bet ir galės būti naudingi piliečiai, mat tai elementas, kurį galima priešpriešinti baltarusiams. Jokiu būdu netvirtinu, kad taip manė ir to siekė Žemaitis; tuo laiku polonofiliškoje lietuvių stovykloje šita mintis ėmė ryškėti labai stipriai. Kai kurie ne visai konkrečiai ją apčiuopė, kiti praktiškai pasąmoningai taip manė. Lietuvių pasidavimas polonofiliškai srovei tą trumpą laiką, kai Vilnius atsidūrė jų rankose, yra neginčijamas faktas. Ta srovė, ko gero, būtų konsekventiškai ir toliau plėtojama, jeigu Lenkija jos nebūtų nutraukusi savo reikalavimais ir Vilnius nebūtų patekęs į jų rankas. Toks politikos krypties pokytis sutramdė polonofiliškas sroves dar pernelyg neišsiplėtusias. Didžiulę įtaką šiame gimstančiame polonofiliškame judėjime suvaidino požiūris į baltarusius ir baltarusių siekius Vilniaus krašte. Lietuviai manė, kad baltarusiai kelia didesnį pavojų Lietuvos valstybingumui nei lenkai (aišku, jei pastarieji nekeltų reikalavimų perimti Vilniaus kraštą, o kai vis dėlto tokie reikalavimai pasigirdo, lietuviai į šalį atidėjo ateities santykius su baltarusiais ir su jais susivienijo, kad atlaikytų Lenkijos smūgius). Tad abi srovės, tuo metu egzistuojančios Vilniuje – ir ekskliuzyvinė nacionalistinė srovė, ryškiai polonofobiška ir polonofiliška, – buvo neigiamai nusiteikusios baltarusių atžvilgiu. Pirmoji srovė apskritai neigė baltarusius, nenorėjo pripažinti jokios baltarusių problemos Vilniaus krašte, o baltarusius laikė arba nutautėjusiais lietuviais, kurie turėtų sugrįžti prie lietuviškų šaknų, arba rusais (stačiatikius baltarusius rytinėje Vilniaus krašto dalyje). Antroji srovė jų neneigė, tačiau bijojo ir jais nepasitikėjo, kadangi jie šalies gyventojai, bet nelietuvių kilmės. Semaška, lietuvių valstybingu-

194. Kalnietis Vincas (1876–1941?), teisininkas, prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo teismo tardytojas Taline, 1920 m. grįžo į Lietuvą ir dirbo Kauno apygardos teisme, vėliau Lietuvos Tribunole. 1941 m. birželį išvežtas į Sibirą.

195. Penkaitis Antanas Algirdas (1902–?), teisininkas. 1922 m. baigė Vytauto Didžiojo lietuvių gimnaziją Vilniuje, studijavo Lietuvos universitete (1922–1926).

mo agentas, siekiantis įtraukti baltarusius į valstybinės politikos gniaužtus, pasidarė nepatikimas patiems baltarusiams. Galbūt jis visai neturėjo noro engti baltarusių ir su jais kovoti – galbūt jo sąmonė neveikė taip, kaip anksčiau minėtų dviejų srovių atstovų Vilniaus atžvilgiu. Vis dėlto pakako fakto, kad jis buvo ne jų atstovas Lietuvos valstybėje, o tas, kuris jiems primetė politinę Lietuvos Respublikos valią. Baltarusiai labai greitai suprato: toje valstybės valioje slypi labai daug nesutampančių su jų aspiracijomis elementų ir dėl to jiems kelia pavojų, su kuriuo, ko gero, teks kovoti, labai aršiai pasipriešino Semaškai, pirmiausia jo darbo metodams, kuriuos sukūrė vadovaudamas Ministerijai baltarusių reikalams; ši institucija netenkino jų tautinio judėjimo poreikių. Štai kur glūdi konflikto, prasidėjusio itin skambiai 1920 metais, esmė.

1922 metų kovo 16 d.
Ketvirtadienis

Baltarusių ir Semaškos konfliktas nesibaigė ir po 1920 metų. Nors lietuviai, pralaimėję kovą dėl Vilniaus, suprato, kad jų politikos klaida buvo baltarusių ignoravimas, 1920 metų lapkričio–gruodžio mėnesiais Kaune suteikė prieglobstį Lastouskio tautinei baltarusių vyriausybei ir sudarė su ja sutartį, o kartu lietuvių ir baltarusių santykiai tapo sveikesni. Lietuviai rėmė įvairias baltarusių veiklos sritis, tačiau pastarieji nesušvelnino nė per plauką savo neigiamo santykio su Semaška, kurį jie laikė uzurpatoriumi, neteisėtai, prieš baltarusių valią užėmusiu ministro baltarusių reikalams postą Lietuvos vyriausybėje. Kaip minėjau, nors Lietuvos vyriausybės pozicija pasikeitė baltarusių atžvilgiu ir buvo jiems palanki, vis dėlto netenkino baltarusių. Jų priekaištai nesiliovė, priešingai, jų vis daugėjo, o Lietuvos vyriausybė iš tiesų konsekventiškai nesilaikė baltarusių politikos. Kita vertus ir baltarusių reikalavimai buvo itin dideli, o juos visiškai patenkinti lietuviams būtų itin sudėtinga, net jeigu jie norėtų tai daryti nuoširdžiai ir iš visos širdies. Tačiau baltarusiai buvo įsitikinę, kad net jeigu lietuvių santykis su jais ir būtų geriausias, ir tenkintų visus jų reikalavimus, vis dėlto niekada nebus teisingas, jei lietuviai nepašalins Semaškos. Vien tas faktas, kad 1920 metais Semaška pasirodė kaip agentas, primetantis baltarusiams Lietuvos vyriausybės valią, užuot buvęs baltarusių atstovas Lietuvos vyriausybėje, baltarusiams buvo nepriimtinas, nepaisant to, kokią valią ir kokią kryptį jiems primesti norėtų Vyriausybė. Baltarusiai reikalavo, kad ministru baltarusių reikalams būtų jų patikėtinis. 1920 metų vasarą jie Vilniaus baltarusių tautinio komiteto vardu iškėlė Kraskovskio kandidatūrą šiam postui užimti. Kadangi tuo metu Griniaus kabineto pozicijos buvo tvirtos ir nekvepėjo jokia ministerijos

krize, niekas Lietuvos vyriausybėje negalvojo apie Semaškos atstatydinimą, tad nebuvo ir laisvos vietos Kraskovskiui – taip šis klausimas nutilo; mat ir teisiškai keliamas negalėjo būti. Ir tik 1922 metais, atsistatydinus Griniaus kabinetui, kai Galvanauskas ėmėsi formuoti naują kabinetą, šis klausimas vėl buvo iškeltas. Iškėlė jį faktiškai pats Galvanauskas, nepakvietęs Semaškos į savo formuojamą kabinetą. Ministro baltarusių reikalams postas liko laisvas. Sklido kalbos, kad Galvanauskas į šią vietą nori paskirti kandidatą, prieš tai pasitaręs su baltarusiais. Baltarusiai, žinia, buvo patenkinti, o Galvanauskas jiems paliko teigiamą įspūdį. Dabar aiškėja, kad Galvanauskas jau turėjo nusižiūrėtą kandidatą į ministro baltarusių reikalams postą – kun. Stankevičių[196] iš Vilniaus, vieną populiariausių ir drąsiausių baltarusių tautinio judėjimo veikėjų. Kunigas Stankevičius, be abejonės, turėtų baltarusių tautininkų pasitikėjimą, kad ir kokiai partijai jie priklausytų (baltarusių partinė diferenciacija prieš jų tautinę valstybinę poziciją šioje judėjimo stadijoje yra antraeilė ir liečia daugiau tam tikrų veiklos metodų skirtumus nei ideologijos, o galbūt ne tiek metodikos, kiek temperamento ir veiklos sferas. Tad baltarusių eserai, kurie šiandien tautiniame judėjime dominuoja ir iš kurių sukurpta Lastouskio vyriausybė, puikiai sutaria ir solidarizuojasi išorėje su liaudininkais, kuriems priklauso ir kunigas Stankevičius; ir baltarusių esdekai, kurių gretose yra tokie veikėjai, kaip, tarkim, Antonis Luckievičius arba Vilniuje Jeremičius, nors ir buvo labai susipykę su eserais, atsisakė kovoti dėl politinės įtakos ir stojo į vieną gretą veikti išorėje kartu su jais ir liaudininkais). Tad Galvanauskas, norėdamas kandidatu pasirinkti kunigą Stankevičių, žinojo: šiai kandidatūrai vienbalsiai pritars Vilniaus baltarusių tautinis komitetas. Taip klostėsi reikalai, kai vasarį Kaune atsidūrė kun. Cikota [Antanas Cykota – *R. M.*], jėzuitas, baltarusis, apsukrus ir energingas žmogus, kitados pagarsėjęs kaip tautinis veikėjas Minske. Tas kun. Cikota, baltarusis, „litvinofilas", o pasak baltarusių, kas žino, ar jis ne daugiau lietuvis nei baltarusis. Vis dėlto baltarusiai jį vertina, net jeigu jis ir būtų labiau lietuvis nei baltarusis, tai juk nebūtų toks kvailas kaip Semaška, jeigu jam tektų Lietuvoje atstovauti baltarusių politikai ir tapti, tarkim, ministru baltarusių reikalams, be jokios abejonės, veiktų kitaip nei Semaška, jo politika būtų kitokia: švelnesnė, neerzinanti baltarusių ir paisanti jų nuomonės.

196. Stankevičius Adamas (Stankiewicz Adam; 1892–1949), kunigas, baltarusių visuomenės ir politikos veikėjas, rašytojas, istorikas. Vienas iš Baltarusių krikščionių demokratų partijos įkūrėjų (1917), 1924–1926 m. Baltarusių mokyklų draugijos pirmininkas, *Biełaruskaja Krynica*, *Šlach Moładzi*, *Samapomać*, *Kałośsie* redaktorius. Mirė tremtyje Sibire.

1922 metų kovo 17 d.
Penktadienis

Kai baltarusis kun. Cikota, atsidūręs Kaune, susisiekė su Galvanausko vyriausybe, labai greitai rado bendrą kalbą. Lietuvos vyriausybė įsitikino, kad kaip tik jis yra tinkamiausias kandidatas užimti ministro baltarusių reikalams postą. Kiek žinau, kun. Cikota irgi buvo linkęs priimti šį siūlymą, tačiau pirma turėjo nuvykti į Vilnių. Viešėdamas Vilniuje planavo susisiekti su Vilniaus baltarusių tautiniu komitetu ir gauti sutikimą šiam postui užimti, arba sužinoti, kokį kitą kandidatą pasiūlys komitetas. Šio žingsnio reikalavo pats Galvanauskas, tenkindamas baltarusių reikalavimus, manė, kad, prieš skiriant ministrą baltarusių reikalams, būtina susisiekti ir susitarti dėl kandidatūros su Vilniaus baltarusių tautiniu komitetu arba bent jau sužinoti šios organizacijos nuomonę. Kun. Cikota laikėsi kitokios nuomonės. Vilniaus baltarusių komitetas yra vienintelė vieša baltarusių formacija, su kuria Lietuvos vyriausybė šiuo klausimu bendradarbiauti neturėtų. Negali ji, aišku, ir tartis su Lastouskio vyriausybe, kuri atstovauja šiuolaikinei Baltarusijos valstybės valdžiai ir dėl to negali turėti balso sprendžiant, kam atiteks ministro baltarusių reikalams postas Lietuvoje. Na, o dėl baltarusių partijos, tautinės Baltarusijos partijos oficialiai palaiko nepriklausomybę, ir tai trukdo lietuviams su jais derėtis dėl vidinio Lietuvos valstybės klausimo. Išskyrus šias partijas, yra įvairių formacijų ir aktyvių grupių arba tokių, kaip Aleksiuko, visiškai tarnaujančių lenkų politikai, arba tokių kaip Taraškevičiaus[197] ir Vaclavo Ivanouskio[198] grupės, kurios atstovavo taikos politikai su Lenkija ir anksčiau aktyviai dalyvavo Želigovskio ir „Vidurio Lietuvos" aferoje. Be jų, netrūksta įvairių atšakų ir baltarusių *quasi* formacijų, nors iš tiesų jos ne baltarusiškos, o rusiškos, besislapstančios po baltarusiškais pavadinimais, tačiau priešiškos baltarusių tautiniams siekiams, tokios, pavyzdžiui, yra Bojevo[199] ir Kor-

197. Taraškevičius Bronislavas (Taraszkiewicz Bronisław; 1892–1938), kalbininkas, politikas, Baltarusių valstiečių ir darbininkų hromados vadas, pirmosios baltarusių gramatikos autorius. 1933 m. keičiantis politiniais kaliniais atsidūrė Minske, buvo sušaudytas už šnipinėjimą Lenkijai.
198. Ivanouskis Vaclavas (Iwanouski Wacław; 1880–1943), politikas, leidėjas, mokslininkas, baltarusių tautinio judėjimo XX a. pradžioje vienas iš kūrėjų, BLR švietimo ministras. 1942–1943 m. Minsko burmistras, žuvo per pasikėsinimą.
199. Bojevas Vsevolodas (1885–1954), advokatas, baltarusių visuomenės ir politikos veikėjas. Buvo Baltarusių tarybos Gardine narys ir Baltarusijos seimo deputatas (1918). Lenkų areštuotas užimant Gardiną (1919 m. gegužę). Tarpininkaujant prof. L. Petražickiui paleistas iš kalėjimo. Apsistojo Kaune ir dirbo Ministerijoje baltarusių reikalams. Buvo Užsienio reikalų ministerijos juriskonsultas, Lietuvos gynybos komiteto narys. Po Antrojo pasaulinio karo apsigyveno Čikagoje, dalyvavo kultūriniame lietuvių emigrantų gyvenime.

činskio[200] grupės Kaune, dalis baltarusių emigrantų iš Gardino, taip pat veikiančių Kaune, ir t. t. Nei su šiais įvairaus plauko aktyvistais, nei su užsimaskavusiais rusais Lietuvos vyriausybė negali sau leisti užmegzti kontakto (su pirmaisiais) ir neturėtų (su antraisiais), nors su pastaraisiais, kai valdžioje buvo Grinius ir Semaška, neretai būta bandymų kontaktuoti. Kalbant apie susitarimą su baltarusiais, savaime aišku, galima turėti omeny tik tokį elementą, kuris daro įtaką tautinei baltarusių visuomenei ir iš tikrųjų atstovauja tautinei srovei. Tokį autoritetą turi tik nepriklausomybininkai – partijos ir grupės. Jos faktiškai ir dominuoja Vilniaus baltarusių tautiniame komitete, kuris oficialiai yra tautinė sričių organizacija. Kadangi tai yra būtent ta sritis, kuri įeina į Lietuvos valstybę ir dėl kurios per savo tautinę Lastouskio vyriausybę baltarusiai pasirašė sutartį su Lietuva, sutikdami, kad kol faktiškai pradės egzistuoti Baltarusijos valstybė, ši sritis priklausys Lietuvai, pasilikdami sau galimybę nustatyti sienas tarp Lietuvos ir Baltosios Rusios, kai Baltarusių Respublika pradės faktiškai egzistuoti; tad Vilniaus komitetas yra *co ipso* vietinė baltarusių, Lietuvos piliečių organizacija, bent jau labai prie tokios artėja. Dėl visų šių priežasčių Lietuvos vyriausybei gali būti svarbi, vykdant Lietuvos valstybėje baltarusių politiką, tik šio Komiteto nuomonė, o ne kokios nors kitos tautinės baltarusių formacijos. Taip visą problemą suvokia baltarusiai. Su tokiu mandatu į Vilnių išvyko kun. Cikota, kandidatas užimti ministro baltarusių reikalams postą Lietuvos vyriausybėje. Tačiau Vilniuje kun. Cikotos planai, susisiekus su vyskupo kun. Matulaičio kurija, pasikeitė. Kun. Cikota grįžo į Kauną su žinia, kad vyksta į Ameriką asmeniškai vykdyti tam tikros misijos. Tad planai, jog jis taps ministru baltarusių reikalams, žlugo. Tačiau kun. Cikota atvežė žinią, kokį kandidatą šiam postui užimti siūlo Vilniaus tautinis baltarusių komitetas. Jis siūlo lietuviams išsirinkti vieną iš trijų kandidatų: Kraskovskio, Horeckio ir Kochanovičiaus. Kun. Stankevičiaus Vilniaus komitetas nepasirinko, kadangi kun. Stankevičius, pasak komiteto, reikalingas Vilniuje. Kun. Cikota žinią pranešė Lietuvos vyriausybei ir grupei baltarusių, deportuotų iš Vilniaus, tarp kurių buvo du iš trijų nurodytųjų kandidatų – Kraskovskis ir Horeckis. Deportuotų iš Vilniaus asmenų grupė per delegatus Karabačių ir kažkurį kitą oficialiai atsakė Lietuvos vyriausybei apie kandidatus, kuriuos pasirinko Vilniaus komitetas.

200. Korčinskis Ivanas (Korczynskij Iwan; 1864–1935), popas, Lietuvos stačiatikių veikėjas, Lietuvos tarybos narys (1919–1920), Gardino apskrities ir miesto viršininkas (1920). 1921–1922 m. dirbo Ministerijoje baltarusių reikalams, 1923–1935 m. Lietuvos stačiatikių vyskupijos pirmininkas.

1922 metų kovo 18 d.
Šeštadienis

Dar vienas mirties nuosprendis mano teisėjo praktikoje. Nuosprendis paskelbtas kasacinėje byloje, tad iš principo jis ne mūsų. Mūsų darbas yra patikrinti kasacinės bylos motyvus, jeigu motyve randame pėdsakų, kad teismas, nagrinėjęs bylą normalia tvarka, pažeidė įstatymus, mes sprendžiame, ar iš tiesų teismas nusižengė įstatymams, ar nepalaikė kaltinamosios pusės interesų, o vėliau, remiantis tokios analizės motyvais – mūsų darbas arba panaikinti teismo nuosprendį ir grąžinti bylą į teismą nagrinėti iš naujo, arba kasacinį skundą atmesti. Tad kai į mūsų teismą patenka kasacinė byla su mirties nuosprendžiu, tai yra ne mūsų nuosprendis, nors mes ir atmestume kasacinį skundą. Mirties nuosprendis negula ant mūsų teismo teisėjų sąžinės. Vis dėlto, kai tenka pripažinti, kad mirties nuosprendis skirtas teisingai, apima negeras jausmas. Mirties nuosprendžiai būna tik bylose, patekusiose pas mus iš Karo teismo. Jau kelis mėnesius pasitaiko kur kas rečiau, nei anksčiau. Tačiau šiandien susidūrėme vėl su mirties nuosprendžiu, kuris buvo juo labiau nemalonus, kad abu nuteistieji, jiems patiems reikalaujant, dalyvavo teismo posėdyje, sėdėjo kaltinamųjų suole surakinti antrankiais, apsupti padidintos apsaugos. Jų kasacinis skundas buvo tik dėl bylos esmės, jame nebuvo jokių kasacinių nurodymų, tad negalėjome pasielgti niekaip kitaip, kaip tik atmesti skundą. Nuteistieji – du jauni vokiečiai, Didžiojo karo ir vokiečių okupacijos metų demoralizuotos atmatos. Jų profesija tapo banditizmas. 1921 metais jiedu atvyko čia iš Vilniaus, kur greičiausiai vykdė tokius pat plėšimus. Atvykę per kelias savaites užmezgė kontaktą su vietos banditėliais ir įvykdė du ginkluotus žydų namų apiplėšimus. Aišku, bausmę jie užsitarnavo, nors ir neigė savo kaltę. Pats faktas liūdnas, ir šie jauni svetimšaliai greičiausiai bus nubausti mirties bausme; kas jų pagailės ir paprašys jų vardu Prezidento malonės. Tai du visiškai pasimetę žmonės, Didžiojo karo vėjų atblokšti į demoralizacijos šiukšlyną, esantį svetimame krašte. Ir bus greičiausiai sunaikinti, kad nemėtytų po šalį demoralizacijos šiukšlių ir nesėtų savo elgesio sėklų. Niekas jų nepagailės, niekas neapraudos. Kaip atvyko niekam nežinomi, taip nežinomi ir žus, atguls į žemę – du vargani pasiklydę žmogeliai. Jauni ir patrauklūs vyrai. Vargas jiems, tačiau ir gėda žmonijai, kurios aistros tokius karus pagimdo. Gerai, gana jau rašyti liūdna tema.

Verčiau papasakosiu apie baltarusius. Taigi Lietuvos vyriausybė pasiūlė užimti ministro baltarusių reikalams postą tik vienam iš trijų kandidatų – Horeckiui. Horeckis yra poetas ir kultūros veikėjas, kadangi jis politikos nemėgsta ir mažai ja žaidžia, tokios garbės atsisakė. Be to, Horeckis nemėgsta lietuvių dėl ligšiolinių santykių su baltarusiais ir dar nemaloniai nustebo, kad Lietuvos vyriausybė krei-

pėsi į jį, nepaisydama pirmojo kandidato Kraskovskio. Be to, jį papiktino pokalbis su Galvanausku, kuris ketino postą paskirti ne laikantis susitarimo su baltarusiais, o norėjo tiesiog pasiūlyti postą, kurį užėmęs asmuo gautų marionetės vaidmenį. Netrukus po šio įvykio Horeckis išvyko į Latviją, planuoja apsistoti Dineburge ir imtis kultūrinės šviečiamosios veiklos, kuri tarp baltarusių labai sparčiai vystosi Latgaloje. Na, o Lietuvos vyriausybė, sužinojusi, kad Horeckis siūlymo atsisakė, daugiau niekam posto nesiūlė. Baltarusiai pasibjaurėję tokiu Vyriausybės elgesiu ir vėl pyksta ant lietuvių. Jų manymu, lietuvių politika – paprasčiausias antausis, skeltas Vilniaus baltarusių komitetui. Pasak baltarusių, lietuviai, engdami baltarusius, daro žalą sau ir praranda taip reikalingus kozirius Vilniaus klausimu. Jų manymu, verčiau jau apskritai nereikėjo kreiptis į Vilniaus komitetą su prašymu nurodyti kandidatus, nei kreiptis ir paskui ignoruoti siūlymus. Visiems aišku, kad baltarusiai tautininkai tokiomis politinėmis sąlygomis yra polonofilai. Pasak jų, nors lenkai juos spaudžia ir be pasigailėjimo naikina baltarusių judėjimą, sugeba išlaikyti kur kas švelnesnes veiklos formas nei lietuviai, kurie Vilniaus klausimu yra baltarusių sąjungininkai. Tad nauja kartėlio banga užliejo lietuvių ir baltarusių santykius, o baltarusiai liko pasibaisėję Kauno politika. Jie kalba net apie tai, kad po paskutinių įvykių, ko gero, geriausia būtų apskritai nutraukti santykius su Kaunu ir savo veiklą perkelti į Varšuvą, nes labiau išsivysčiusioje ir kultūringesnėje lenkų visuomenėje atsiras žmonių, su kuriais galės surasti ryšių ir susitarti dėl opozicinės veiklos, ko negali padaryti šioje periferinėje lietuvių visuomenėje ir vyriausybėje.

1922 metų kovo 19 d.
Sekmadienis

Baltarusiai labai įsiutę dėl lietuvių vykdomos politikos, o ypač Kraskovskis. Nežinau, ar jam rūpi paties pozicija ir kaip, nes šiuo atveju lietuviai būtent jį ignoravo, ar vis dėlto rūpi baltarusių reikalai, kaip pats teigia. Tačiau Kraskovskis tikrai turi teisę pykti dėl mūsų Glaudžios sąjungos narių, kai kurių mūsų bičiulių lietuvių elgesio, aišku, jeigu Kraskovskio informacija patikima. Pasak jo, kai kurie mūsų bičiuliai, turintys įtakos lietuvių politikoje, o ypač Vilniaus politikoje (Kraskovskis paminėjo Sleževičių ir Žemaitį), asmeniškai atkalbinėjo Vyriausybės narius teikti Kraskovskio kandidatūrą, sakydami, kad Kraskovskis nėra tikrasis baltarusis, nes prieš karą Vilniuje jis laikė save rusu, kad buvo ir iš tiesų yra rusas liberalas, išlaikęs Rusijos valstybingumo instinktus, o vėliau paskutiniais metais Kraskovskis tarnavo įvairiems tautiniams dievams ir save „skolino“ tai ukrainiečiams, tai gruzinams, o štai dabar jis „baltarusis“, kai turėjo grįžti į šalį ir prisišlieti prie vienos

ar kitos stovyklos. Kraskovskis visa tai neigia, šie kaltinimai jį erzina ir, atrodo, yra jam labai skausmingi. Galbūt skausmingi dėl to, kad, nepaisant jo neigimo, šiuose žodžiuose nemažai tiesos. Kraskovskis teigia: jeigu patys baltarusių tautininkai neneigia jo tautinių baltarusiškų kvalifikacijų ir jo kandidatūrą užimti ministro baltarusių reikalams Lietuvoje postą įrašo pirmoje vietoje, tai atrodo juokinga ir neteisinga, kai lietuviai šiuo atžvilgiu prisimeta didesniais popiežiaus gerbėjais už patį popiežių. Ir iš tiesų Kraskovskis turi didžiulį pasitikėjimą tarp baltarusių tautininkų ir kelis mėnesius būdamas Vilniuje baltarusiams buvo labai naudingas, ypač dėl neeilinių organizacinių gabumų: jis sugebėjo susieti ir sujungti bendrai organizacinei veiklai neretai susipykusį elementą, Vilniaus baltarusiams tapo jų susivienijimo ir tautinio bendradarbiavimo simboliu, ir dėl to visi vienbalsiai jį laikė savo tautos lyderiu. Gebėjimas suvienyti pajėgas ir sukaupti įvairų elementą, be jokios abejonės, yra didžiulis privalumas ir byloja apie gebėjimą išlikti taktiškas. Tokie žmonės labai vertinami, ypač sunkiais ir atsakingais gyvenimo momentais. Visi baltarusiai apie Kraskovskį atsiliepia pagarbiai, vertindami jo atliekamą darbą. Aišku, visa tai negali sutrukdyti lietuviams kreipti dėmesį į tokias ar kitokias jo charakteristikas, vienokius ar kitokius bruožus ir kvalifikacijas bei požiūrį į Lietuvos valstybingumą. Mano manymu, ne tas reikalas, o jeigu tas ar anas lietuvių veikėjas iš mūsų bičiulių rato ką nors ir pasakė, tai greičiausiai dėl jo veiklos formos. Pagal mūsų Sąjungos esminę idėją visi turėtume būti solidarūs ir sąmoningai veikti dėl bendro tikslo Žmonijos ir įvairių tautų labui. Tad mūsų Sąjungos nariams turėtų rūpėti, kad savi žmonės dalyvautų įvairiose politinėse veiklose, kad jų veikla atsispindėtų visuomenės, kultūros, valstybės ir tautiniame gyvenime. Aišku, tai nereiškia, kad negalime vieno ar kito žmogaus iš savo tarpo laikyti netinkamu imtis kokios nors veiklos. Tačiau tokiu atveju pirmiausia tai reikėtų aptarti mūsų Sąjungos viduje ir tarp savų žmonių sąžiningai išsiaiškinti iškilusias problemas, o ne veltis į užkulisines politines intrigas už Sąjungos ribų ir veikti prieš vieną iš mūsų, nes tokiu atveju pati mūsų Glaudžios sąjungos esmė netenka prasmės. Negalima Sąjungos paversti kokia nors formalia draugija, reikalinga tarppartiniam bendravimui, nes mūsų Sąjungos prigimtis slypi kur kas giliau. Deja, mūsų bičiuliams dar toli iki Sąjungoje priimtos disciplinos ir toli iki pačios Sąjungos esmės suvokimo. Politinė spekuliacija yra tarsi rūdys, kurios apsupa daugelį iš mūsų ir atplėšia nuo tikrosios didžiosios brolijos prigimties, kuri yra mūsų Sąjungos ašis. Kraskovskis nori apie visa tai pakalbėti per mūsų Sąjungos susirinkimą.

1922 metų kovo 20 d.
Pirmadienis

Pirmasis mūsų lietuviškas teisinis leidinys netrukus išvys dienos šviesą. Pirmininkas Kriščiukaitis, apsiėmęs būti jo redaktorius, pagaliau sugebėjo po ilgų ir nevaisingų paieškų rasti spaustuvę, kuri išspausdins leidinį per trumpą laiką. Ši spaustuvė yra Marijampolėje, o čia, Kaune, yra jos darbuotojas, priimantis užsakymus ir kasdien medžiagą perduodantis automobiliu, važiuojančiu Marijampolė–Kaunas trasa. Kaune su spaustuvių paieška problematiška, nes jos pačios yra apverktinos būklės. Ne tik nežmoniškai brangios jų paslaugos, tokios brangios, kad lietuviškus leidinius labiau apsimoka leisti Prūsuose ir Klaipėdoje nei vietoje, bet ir tų spaustuvių stygius lyginant su spausdinimo poreikiais. Spaustuvių nemažai, tačiau užsakymų dar daugiau, tad jos yra perkrautos darbo, visiškai nesirūpina klientais ir neieško užsakymų. Nė viena Kauno spaustuvė nesiėmė išleisti mūsų teisinio leidinio anksčiau nei gegužės mėnesį. Jos turi tiek užsakymų, kad nesugeba susitvarkyti su darbu, aišku, kelia kainas, kurios didėja net neadekvačiai su kylančiomis spausdinimo paslaugų kainomis. O darbininkų organizacijos, prisidengusios jaunojo proletariato šydu ir siekiančios ginti darbuotojus nuo išnaudojimo, pačios išnaudoja *konsumentus* be pasigailėjimo ir spekuliuoja turėdamos darbo monopolį – kelia atlyginimus, prieš kuriuos inteligentų atlyginimai atrodo nenormaliai maži. Sudėtinga tapti spaustuvės darbuotoju, nes netrūksta įvairių apribojimų, tad darbo jėgos nedaugėja ir negali plėstis spaustuvių tinklas Kaune, negali būti konkurencingas ir iniciatyvus. Patys spaustuvininkai neprisileidžia konkurentų, o spausdinto žodžio poreikis auga, tad jie virsta padėties valdovais ir gali diktuoti pramonininkams atlyginimo už darbą sąlygas, keldami savo kainą be galo ir be krašto. Darbininkų akcija jau nebėra kova su juos išnaudojančiais kapitalistais, ji jau seniai tapo spekuliaciniu susitarimu, vos ne banditiškuoju sąmokslu darbo su kapitalu prieš vartotojus. Spaustuvių savininkai nieko nepraranda, kai atlyginimai auga ir didėja spausdinimo kainos; jie žino: išspausdins viską, ir tas spausdintas žodis atsilieps jų kišenei, nes moka tie, kurie užsako darbus, ir tie, kurie perka leidinius. Darbininkų akcija, siekianti profesinio darbo monopolio, kartu apsisaugo nuo konkurencijos ir palieka vartotojus, savo malonei ar nemalonei, priklausomus nuo darbininkų interesų. Populiarūs darbininkų šūkiai, jų kova su kapitalu ir t. t. yra pačių darbininkų iškoneveikti ir iš tiesų panaudoti tikslui, tai neturi nieko bendra su darbininkų klasės emancipacija, su darbo triumfu prieš kapitalą, su teisingumu visų visuomenės sluoksnių atžvilgiu. Tačiau susižavėjimas darbininkų šūkiais ir jų nešama vėliava, po kuria darbininkai slapsto savo rankomis vykdomą spekuliaciją, nėra niekuo geresnė už kitas išnaudo-

jimo formas. Jų spekuliacijos mastai yra tokie dideli, kad darbininkų vėliava kaip tokia, kurioje įrašyta Laisvės ir Teisingumo idėja, virto vienu dideliu fetišu, kad ir ką darytų darbininkai vardan savo interesų, tam niekas, išskyrus reakcingas partijas ir žmones, nedrįsta pasipriešinti, kad nebūtų darbininkų klasės priešai ir neužsitarnautų „išnaudotojo" etiketės. Konkuruoja politinės partijos, kurios daugiau himnų sugiedos darbininkų garbei, įstatymų leidėjai juos apgaubia globa ir visi jiems lankstosi. Tuo tarpu tas Darbininkas, rytojaus žmonijos herojus, Didžiosios ateities riteris, atsiveržia diržą ir šaiposi iš rytdienos, nes šiandien puikiai gyvena iš spekuliacijos. Tokia spaustuvių ir spaustuvininkų padėtis, tačiau ji vis labiau ryškėja ir kitose darbo sferose, neišskiriant ir samdinių dvaruose. Darbininkas iš riterio, kovojančio dėl šviesesnio rytojaus, pavirto šios dienos parazitu.

Na, o grįžtant prie spaustuvių – didžioji Kauno leidinių dalis spausdinama Klaipėdoje, Tilžėje, Karaliaučiuje. Provincija – Šiauliuose, Panevėžyje, Marijampolėje – šiuose miestuose spausdinami ir leidiniai, kurių Kauno spaustuvės nesiėmė spausdinti.

Mūsų teisinis leidinys greičiausiai spaudoje pasirodys balandžio pradžioje. Jame bus išspausdinti du didžiuliai mano darbai, be to, bus Mačio, Leono ir kelių kitų autorių straipsniai. Bus rubrika, skirta Aukščiausiojo Tribunolo darbui; ten bus spausdinamos ištraukos iš svarbiausių Tribunolo nuosprendžių, juos susisteminti – Kriščiukaičio darbas. Šiame Tribunolo nuosprendžių skyriuje daugiausiai bus spausdinami mano parengti nuosprendžiai.

1922 metų kovo 21 d.
Antradienis

Seimas pradėjo antrą Lietuvos Respublikos konstitucijos skaitymą. Seimo dauguma arba krikščionys demokratai įnešė daug pataisų į Konstituciją, ji tampa vis labiau konservatyvios krypties. Konstitucinėje komisijoje krikščionys demokratai elgėsi tyliai, sėdėjo ausis suglaudę, beveik nesipriešino vienokiems ar kitokiems radikaliems įstatymams, kuriuos siūlė kairieji. Tačiau dabar be jokių ceremonijų per plenumo posėdį išmeta visa, kas atsiduoda radikalizmu, ir siekia išlaikyti politinį konservatizmą. Apskritai pastaraisiais metais krikščionys demokratai Seime mažiau žaidžia radikaliuosius žaidimus ir atviriau rodo savo tikrąjį veidą. Panašu, kad visa jų demagogija išsisėmė per agrarinę reformą, kuri buvo duoklė bežemiams ir mažažemiams ir pataikavimas vadinamajai „Darbo federacijai", o jos skiriamasis bruožas – proletariatui būdingas vilko apetitas be proletariato idėjos. Žlugus krikščionių demokratų kompromisui su socialistais liaudininkais ir pradėjus kilti atsiskyrimo fermentui dešiniajame krikščionių demokratų sparne, va-

dinamojoje „Ūkininkų sąjungoje“, greičiausiai ir Galvanausko vyriausybės įtaka, o gal dėl visų minėtųjų priežasčių pagrindinio krikščionių demokratų demagogo Krupavičiaus atsisakymas Seimo mandato, krikščionys demokratai pajuto naują konservatyviųjų jėgų pliūpsnį. Įdomu tai, kad artėjant naujiems Seimo rinkimams krikščionys demokratai sukasi dešinėn. Manau, tai reiškia, kad krikščionys demokratai baiminasi augančios konservatyvios srovės, sklindančios iš „*Žemdirbių sąjungos*“[201], kuri populiarėja tarp valstiečių. Greičiausiai krikščionys demokratai jaučia: šalis pavargo nuo tuščiai skambančių frazių ir demagogiškų eksperimentų ir trokšta tvarkos, stabilumo, saikingos valdžios. Atrodo, krikščionių demokratų polinkis į konservatyvumą labai charakteringas, nes iš esmės krikščionys demokratai turi neblogą uoslę ir nujaučia visuomenės nuotaikas. Na, ir rinkimai į Seimą, kurie, regis, bus ne už kalnų, parodys, ką visuomenė iš tiesų mano ir kokių pozicijų laikosi.

Tuo tarpu mūsų Teisininkų draugija vis dar dirba ties Konstitucijos projekto skyriumi: dėl teismo. Specialioji komisija, turėjusi kartu su valdyba šią užduotį atlikti, projektą pateikė. Užvakar, sekmadienį, davė jį svarstyti *ad hoc* sukviestam Draugijos susirinkimui. Tačiau visuotiniame susirinkime dalyvavo labai nedaug žmonių: Kriščiukaitis, Janulaitis, Toliušis, Budreckas, Bračiulis[202], Landsbergis[203], Žolkovskis[204], Beliackinas, Fridmanas[205] ir aš, dar kažkoks žmogus ir svečias – Seimo deputatas ir Seimo konstitucinės komisijos narys Marma[206]. Nors dalyvių nedaug, susirinkimas įvyko, nes pagal Draugijos statutą teisininkų klausimus gali svarstyti 3 asmenų kvorumas. Nepaisant to, kad buvo nedaug žmonių, išsivystė įdomi ir aistringa diskusija. Buvo diskutuojama daugiausiai dėl teismo nepriklausomybės, dėl jos išsaugojimo ir apsaugojimo, dėl pačios sąvokos, elementų ir pasekmių. Kilo dvejopa diskusija: dėl teismų valdžios nepriklausomybės, kaip vienos iš valstybės suverenios valdžios elementarių ir betarpiškų funkcijų, ir dėl teismų nepriklausomo darbo apsaugos, nors teismo valdžia kaip tokia nebuvo teisiniu valstybiniu požiūriu

201. Lietuvos žemdirbių sąjunga – politinė grupuotė, įkurta 1919 m. gegužę Kaune. Ją įkūrė lietuvių tautininkų šalininkai. Laikėsi negatyvios pozicijos agrarinės reformos projektų atžvilgiu.
202. Bračiulis Pranas (Bradchulis Francis; 1869–1952), pirmasis lietuvių advokatas JAV. Į Čikagą išvyko 1886 m. Aktyviai dalyvavo lietuvių emigrantų visuomeniniame kultūriniame gyvenime, į Lietuvą sugrįžo 1920 m. Kartu su M. Römeriu ir Fridmanu buvo Vilniaus apygardos teismo teisėjas (1920 m. rugsėjo 3–spalio 9 d.). 1921–1922 m. – Kauno apygardos teismo narys. 1922 m. gegužę sugrįžo į JAV.
203. Landsbergis Česlovas.
204. Nėra duomenų.
205. Fridmanas Bernardas (1859–1929), teisininkas.
206. Marma Mykolas (1886–?), teisininkas. Nuo 1922 m. sausio 13 d. Steigiamojo seimo deputatas (socialdemokratų frakcija). 1940 m. ištremtas į Sibirą.

savarankiška. Šiuo atžvilgiu komisija nebuvo konsekventiška. Ji nutarė pritarti, kad Teismo institucija būtų nepriklausoma – turėtų nepriklausomas suverenios valdžios funkcijas, ir tuoj pat kituose straipsniuose teismą susiejo su vykdomąja valdžia, nes pritarė: Aukščiausiojo Tribunolo teisėjus skirtų Respublikos prezidentas (tiesa, jis rinktų iš kandidatų, kuriuos pateiktų pats Tribunolas). Diskutuojant iškilo klausimas: arba išvis atsisakyti teismo, kaip turinčio valdžios funkcijas, nepriklausomybės principų ir išsaugoti tik jo veikimo laisvę, arba prisiimti visas šio teisinio įstatymo pasekmes. Buvo manančiųjų, kad kompromisas įmanomas. Galų gale, atėjus laikui sukonkretinti išvadas, buvo pritarta teiginiui, kad Teismo institucija liks nepriklausoma, su niekuo nesusaistyta. Per susirinkimą buvo diskutuojama ir apie kitokias į Konstituciją įtrauktas tezes apie teismo darbo organizavimą, ypač apie sunkiai suformuluojamą, paliekant visiškai nepriklausomą Teismo instituciją, Tribunolo – aukščiausiojo teismų organo – teisėjų skyrimo tvarką. Vėliau svarstyta, turi ar neturi teisės teismai nagrinėti įstatymų teisėtumą. Kalbėta apie poreikį nuodugniai išaiškinti bylas, patekusias į Aukščiausiąjį teismą, apie Tribunolo teisę nustatyti, ar įstatymai atitinka Konstituciją, ir t. t. Galiausiai nustačius tam tikras teisines taisykles ir gaires, Komisijai kartu su valdyba buvo pavesta parengti atitinkamas tezes atitinkamiems Konstitucijos projekto įstatymams.

1922 metų kovo 22 d.
Trečiadienis

Jau gana vėlu, o aš jaučiuosi pavargęs. Nenoriu ilgai sėdėti, tad šiandien daug nerašysiu.

Rodos, mano dienos Rytų Lietuvos reikalų komisijoje jau suskaičiuotos. Apsisprendžiau išeiti, tačiau nenoriu to daryti prieš pat sušaukiant Tarybos susirinkimą, apie kurią buvo tiek daug kalbama Komisijoje, kuriai buvo tiek ilgai ruošiamasi ir kuri pagaliau sėkmingai pradės veikti. Minėtasis susirinkimas turi vykti poryt. Tai dar nebus tikroji Taryba, tiesiog susirinkusi iš poreikio atlikti užduotis, sukurti tikrosios Tarybos formą bei nustatyti veiklos gaires. Pasitarimas vyks tomis pat tautinio pariteto sąlygomis, kokiomis kuriama ir pati Taryba. Tai bus jos prototipas, jos embrionas – na, bent jau taip įsivaizduoja iniciatoriai. O aš nesu visiškai tikras, ar ši Taryba duos kokį nors vaisių, ar išties bus tikrosios Tarybos pirmtakas ir apskritai rimta organizacija. Bet kokiu atveju kol kas palauksiu ir neteiksiu atsistatydinimo prašymo, nenoriu Komisijos kompromituoti ir palikti prieš pat sušaukiant Tarybą. Pakeisti savo sprendimo nenoriu – turiu daug priežasčių. Pirmoji

ta, kad Komisija neveiksni. Nėra darbų tęstinumo, trūksta sistematiškumo, aiškiai nenustatyta veikla valstybės politikoje. Mūsų komisija yra tarsi vyriausybės arba jos pirmininko pastumdėlė, arba tarsi šiaudinė baidyklė, retkarčiais užsiliepsnojanti kokios nors minties ugnimi, tačiau ugnis užgęsta ir nelieka nieko. O kartais ištisus mėnesius ji tėra kokio politinio organo fikcija, egzistuojanti tik dėl to, kad keli žmonės turėtų priežastį imti varganą papildomą atlygį. Ne apie tokią komisiją svajojau, kai ji buvo kuriama. Be to, mane neretai erzina lenkus niekinančios brošiūros, kurios skamba kvailai, kiauliškai, o Komisija jų leidybą finansuoja arba pati jas leidžia. Yra tam tikrų dalykų, kuriuos Žemaitis atlieka Komisijos vardu, kuriems neturiu jokios įtakos, bet niekaip negaliu su jais taikstytis. Na, ir paskutinė priežastis, tikrai ne menkiausia, ta, kad man būnant Aukščiausiojo šalies teismo teisėju nedera imti Vyriausybės mokamo atlygio. Teisiniu požiūriu teisėjai neturėtų eiti antraeilių pareigų ir gauti už tai atlyginimo, tačiau tokia praktika plačiai paplitusi. Pastarosiomis dienomis kaip tik ši problema buvo aršiai aprašyta spaudoje (*Tėvynės balsas*[207]). Laikraštis rašė apie įvairių ministerijų juriskonsultų pareigas, kurias eina teisėjai. Aš nesu juriskonsultas, tačiau man, teisėjui, nedera būti Komisijos, kuri yra Vyriausybės organas, nariu. Visiškai sutinku su tokia nuomone, suprantu ir žinau, kad toks kelias veda prie teismo nepriklausomybės sunaikinimo. Tad privalau pasidaryti atitinkamas išvadas.

1922 metų kovo 23 d.
Ketvirtadienis

Šiandien apie savo ketinimus atsistatydinti iš Rytų Lietuvos reikalų komisijos raštu informavau Žemaitį, tačiau neoficialiai. Padariau tai, kad jis iš anksto žinotų mano sprendimą ir galbūt per rytdienos pasitarimą paieškotų kito asmens, kuris Komisijoje atstovautų lenkams. Įspėjau, kad oficialų atsistatydinimo prašymą pateiksiu balandžio 1 dieną, ir pabrėžiau: jeigu Taryba susikurtų ir jos įstatai neužkirstų man kelio dalyvauti, mielai jai priklausyčiau. Su dideliu noru imčiausi tokio visuomeninio darbo, o tarnautoju, kuriam mokamas atlyginimas, būti nenoriu, ypač kai šios institucijos kompetencija nėra aiški. Man labai įdomu, koks bus rytdienos Tarybos embriono susirinkimas. Susitiks labai įvairialypis elementas, taigi bus Smetona,

207. *Tėvynės balsas* – tautininkų spaudos organas, leidžiamas Kaune nuo 1922 m. sausio uždarius *Tautos balsą*. Nuo tų metų balandžio – dienraštis, anksčiau – savaitraštis. Redaktorius – A. Voldemaras.

Aleksandras Tiškevičius[208], Daujotas[209], Bojevas – kiekvienas atstovauja skirtingai ideologijai – ir ryškūs baltarusių revoliucionieriai, tarp kurių bus Golovinskis[210] ir Zajacas[211] arba esdekas Kairys, ir t. t. Pagrindinė diskusijos tema – poreikis ir būtinybė įsteigti „Rytų Lietuvos reikalų tarybą" ir organizaciniai jos įsteigimo reikalai. Tarybą turi sudaryti 4 pagrindinių Vilniaus krašto tautybių atstovai, organizacija turi būti panaši į „priešparlamentinę". Kai kurių veikėjų nuomone, nereikia kurti tokios institucijos, nes tokią funkciją turėtų atlikti pati Rytų Lietuvos reikalų komisija. Šiek tiek yra tiesos, šiek tiek ne. Vis dėlto Komisija yra Vyriausybės organas, o Taryba būtų visuomeninis organas, reguliuojantis Komisijos veiklą ir kryptį. Taryba galėtų atlikti teigiamą vaidmenį, nes joje dalyvautų įvairių tautybių ir visuomenės elementų atstovai, kurie nagrinėtų Lietuvos valstybinę politiką Vilniaus klausimu. Pagal projektą, kurį Komisija pateiks rytoj aptarti, Taryba sušaukiama atstovauti ir tenkinti Rytų Lietuvos teisėms ir poreikiams Lietuvos valstybės politikoje ir įstatymuose, kaip numato iškilminga gruodžio deklaracija, kurią pabrėžė Steigiamasis seimas. Ji nagrinėtų Seime svarstomus įstatymus ir Vyriausybės aktus, jeigu jie būtų susiję su Rytų Lietuva, pateiktų savo išvadas ir pastabas atitinkamiems valstybės organams, veiktų per Rytų Lietuvos reikalų komisiją, turėtų įtakos jos sudėčiai. Tarybos pirmininkas dalyvautų Ministrų tarybos posėdžiuose ir turėtų patariamąjį balsą. Taip turėtų atrodyti Taryba pagal Komisijos projektą. Sudėtingiausia nustatyti, kokiomis taisyklėmis vadovaujantis Taryba bus išrinkta. Iki šiol Komisija nesugebėjo jokių tikslių taisyklių suformuluoti. Įžanginis steigiamosios Tarybos posėdis, per kurį gali atsirasti tikrosios Tarybos embrionas, turi įvykti rytojaus vakarą vienoje iš Seimo patalpų.

Šiandien Semaška man papasakojo daug sensacingų ir skandalingų žinių apie baltarusius iš Lastouskio baltarusių liaudies vyriausybės. Galbūt Semaškos žodžiai perdėti, nes karinės intrigos, šios vyriausybės narių trintis su Semaška ir jo politika Lietuvos ministerijoje baltarusių reikalams greičiausiai neleidžia Semaškai būti šališkam. Taigi jis pasakojo apie sandorius, kokius bolševikų ambasada Kaune rezgė su Lastouskio aplinkos žmonėmis. Bolševikų diplomatai bendravo su baltarusiais, priiminėjo juos, vaišino, o kai jokių realių susitarimų nepavyko pasiekti, bolševikų diplomatai susivokė, kad baltarusiai mėgsta pramogauti ir amžinai godūs pinigų. Tada jiems pasiūlė dvi sumas už tai, kad atsisakytų Baltarusių Liaudies Respublikos vardo. Bolševikai įsitikino: baltarusių vyriausybės grupė yra iš principo silpna, o

208. Tiškevičius Aleksandras.
209. Daujotas Jurgis.
210. Nėra duomenų.
211. Nėra duomenų.

vienintelė jos jėga, vienintelis koziris yra Respublikos vardas ir jo autoritetas. Lastouskis nesutiko su tokiu bolševikų pasiūlymu, tačiau kai kurie šios „ministerijos" ministrai ir atstovai su dideliu godumu pradėjo seilėtis užuodę pinigus. Sako, bolševikai pinigų duoda kiekvienam šios grupės nariui, kuris sutinka atsistatydinti iš „vyriausybės", ir tikisi, kad netekusi žmonių visiškai nustos veikti ir egzistuoti pati vyriausybė, kurios veikimo pagrindas yra vien jos vardas. Esą tokiu būdu buvo nupirktas Dušauskis[212], kuris jau atsisakė dirbti Lastouskio vyriausybėje ir už pinigus, gautus iš bolševikų, įkūrė kažkokį techninį biurą; esą tokiu pat keliu išeis ir Holovinskis (Semaška itin nemėgsta Holovinskio), tad kas žino, ar jo specialiai nejuodina. Apskritai baltarusių didžioji darbo dalis iš „vyriausybės" sluoksnių yra gauti pinigus, iš kurių tik mažytė dalis atitenka šalies poreikiams, o didžioji paskęsta „vyriausybės" klikos kišenėse. Pavyzdžiui, už milijoną Vokietijos markių, kurias Lietuva išmokėjo 1921 metų rudenį pasirašydama Lietuvos ir Baltarusijos sutartį. Esą iš jų tik 54 tūkstančiai panaudoti realiai veiklai šalies naudai ir pateko į šalį. Cvikevičius[213], „užsienio reikalų" ministras Lastouskio vyriausybėje, Berlyne išlaiko puikų butą ir didelę šeimą. Žinau, daugelis šių baltarusių veikėjų gyvena plačiai ir mėgsta pasilinksminti. O vedybiniai ir erotiniai šios klikos santykiai esą kupini skandalų. Keista, neretai idėja ir pasiaukojimas siejamas su palaidu gyvenimo būdu, vynu ir moterimis, nes idėja [...][214].

1922 metų kovo 24 d.
Penktadienis

Šiandien turėjo įvykti susirinkimas dėl Rytų Lietuvos reikalų tarybos įsteigimo, tačiau neįvyko. Susirinkimą Žemaitis nukėlė į rytdieną. Vakar Žemaitis kalbėjosi su Aleksandru Tiškevičiumi, atrodo, kad laikinai nėra mieste Soloveičiko – sako sugrįš rytoj. Šio pokalbio detalių nežinau, nes kai šiandien buvau sutikęs Žemaitį Komisijoje, jis buvo labai užsiėmęs ir neturėjo nė minutės laiko, nors sakė norintis pasikalbėti su manimi apie pokalbį su Tiškevičiumi. Sužinojau tik tiek, kad Žemaitis porą valandų kalbėjosi su Tiškevičiumi. Tiškevičius Žemaičiui paliko teigiamą

212. Dušauskis-Duž Klaudijus (Duszewski; 1891–1959), inžinierius, baltarusių visuomenės ir politikos veikėjas. Nuo 1909 m. dalyvavo baltarusių tautiniame judėjime, 1919 m. Vilniuje įkūrė baltarusių „Dumką", buvo Vilniaus ir Gardino baltarusių tarybos pirmininkas. Nuo 1920 m. persikėlė į Kauną. Čia organizavo Baltarusių veiklos centrą ir redagavo baltarusių spaudą (*Białoruski sciag* 1922 m., *Krivić* 1923–1927 m., *Biełaruski Asiŭrodek* 1933–1936 m.).
213. Cvikevičius Aleksandras (Cwikiewicz Aleksander; 1888–1937), istorikas, publicistas, baltarusių visuomenės ir politikos veikėjas.
214. Neįskaitomas žodžių junginys.

įspūdį ir pasakė kažkokius itin svarius argumentus prieš Tarybos steigimą. Jie privertė Žemaitį susimąstyti, ar tokia Taryba apskritai reikalinga. Tad Žemaitis dar apie Tarybą nori pasikalbėti su Galvanausku ir Jurgučiu. Bet kokiu atveju susirinkimas įvyks. Rytoj prieš susirinkimą pabandysiu susirasti Žemaitį ir pasikalbėti, nes man sakė, kad nori, jog aš susitikčiau su Tiškevičiumi.

Šiandien švelniai paklausiau Kraskovskio apie skandalingas žinias, kurias sužinojau apie baltarusius (Holovinskį ir Dušauskį), apie jų santykius su Sovietų ambasada Kaune, bolševikų pinigus ir t. t. Žodžiu, apie tai, ką vakar man pasakojo Semaška. Kraskovskis labai griežtai atsakė, kad tai šmeižtas ir kad tokių švarių ir sąžiningų žmonių kaip Holovinskis dar reikia paieškoti, neįmanoma net įsivaizduoti, kad jis šitaip galėtų pasielgti. Sakė, kad jis šimtu procentų įsitikinęs, jog tai melagingi gandai. Esą tiesa tik tai, kad Lastouskio vyriausybė vedė kažkokias derybas su sovietų diplomatais, ypač su Baltarusijos Sovietų Respublika Minske. Sakė, kad šiose derybose kaip tik baltarusiams atstovavo Holovinskis, tačiau jos neturėjo nieko bendra su kažkokiu bandymu papirkti. Aš taip pat esu linkęs manyti, kad Semaška išmąstė tokias informacijas, norėdamas sukompromituoti Lastouskio vyriausybės baltarusių tautininkų veiklą, mat su jais labai seniai nesutaria. Tačiau net ir Kraskovskis pripažįsta: baltarusiai elgiasi neprotingai ir neatsargiai, leisdamiesi į sandorius su bolševikais. Sovietų politikoje ir diplomatijoje yra daug azijietiškų bruožų ir rytietiško apsukrumo. Tad negalima paneigti, kad, simuliuodami gerus santykius su baltarusiais ir vesdami su jais derybas, jiems už nugarų veikia prieš juos, pakišdami lietuviams įvairias intrigas, kompromituojančias baltarusius. Atrodo, baltarusių diplomatija niekada nesielgia sąžiningai ir savo metodais primena nerangią Rytų dukrą, yra ištikima klasikinei caro diplomatijai, kurios veiklos metodai – apgaudinėti priešus ir tariamus draugus visus su visais supriešinant.

1922 metų kovo 25 d.
Šeštadienis

Šiandien dienoraštyje norėčiau papasakoti apie keturis įvykius – apie savo vizitą pas seną gerą pažįstamą Matuševskį[215], kuris čia yra Sovietų Rusijos viceambasadorius, apie Teisininkų draugijos valdybos susirinkimą, per kurį pagal draugijos visuotinį susirinkimą priimtas nuostatas buvo suredaguotas Teisininkų draugijos sukurtas

215. Matuševskis Vladyslavas (Matuszewski Władysław; 1882–1942), teisininkas. 1903 m. įstojo į PPS; šiai skilus (1906) perėjo į PPS-Lewica (kairiuosius), o nuo 1907 m. į Lietuvos socialdemokratų partiją. 1917 m. Petrogrado komiteto PPS-Lewica ir Komisariato lenkų reikalams sekretorius. 1920–1921 m. Sovietų komisijos Berlyno kaliniams evakuoti narys. Vėlesniais metais sovietų diplomatas.

Konstitucijos skyrius apie teismą, paskui apie arbatėlę pas Lastouskį, kurią šis organizavo ketvirtųjų metinių Baltosios Rusios nepriklausomybės paskelbimo Minske proga, na, ir apie vakar vakarą vykusį susirinkimą, kurio tikslas suformuoti Rytų Lietuvos reikalų tarybą. Kadangi trūksta vietos, dviejų pirmųjų temų atsisakysiu. Greičiausiai apie Matuševskį pakalbėsiu kada nors vėliau.

Baltarusijos nepriklausomybės metinių iškilmės buvo švenčiamos tarp savų žmonių. Lastouskis, kaip Baltarusijos Liaudies Respublikos ne namie dirbančios vyriausybės premjeras, šia proga pakvietė arbatos. Iškilminga arbatėlė vyko vyriausybės patalpose. Susirinko iki 40 žmonių, iš jų apie 10 baltarusių, kurie jautėsi šeimininkais ir savo laiką skyrė svečiams, vienas žydas, berods, Soloveičikas, vienas lenkas – aš, likusieji svečiai – lietuviai, tarp jų buvęs ministras pirmininkas dr. Grinius, Seimo vicepirmininkas dr. Staugaitis, socialistų liaudininkų lyderis deputatas Sleževičius, ūkio ministras Aleksa, karo viceministras Papečkys, Užsienio reikalų ministerijos Rytų departamento direktorius Lastauskas[216], Mykolas Biržiška ir dar daug kitų. Atvyko daugiausiai kairiosios pakraipos lietuvių, artimų socialistams liaudininkams. Buvome vaišinami kava, arbata, likeriais, krupniku, pyragais, tortu ir vaisiais. Per pobūvį žmonės linksmai kalbėjosi, tačiau bendravo tik su staliuko kaimynais. Jokių prakalbų, garsiai sakomų tostų. Privačiai baltarusiams buvo linkima, kad kitas nepriklausomybės metines švęstų laisvoje savos Respublikos teritorijoje.

Iš šio pobūvio nuskubėjau tiesiai į Seimą, kur viename iš kabinetų 7 valandą turėjo įvykti susirinkimas dėl Rytų Lietuvos reikalų tarybos formavimo. Išskyrus visus Rytų Lietuvos reikalų komisijos narius, tai yra Žemaitį, mane, Čerkasą ir Rozenbaumą jaunesnįjį, susirinkime dalyvavo lietuviai – Seimo krikščionių demokratų partijos deputatas dr. Jokantas, socialistai liaudininkai dr. Grinius ir Seimo vicepirmininkas dr. Staugaitis, esdekas deputatas Kairys, Mykolas Biržiška. Lenkas buvo tik vienas – Aleksandras Tiškevičius iš Kretingos. Baltarusiai – baltarusių vadinamosios „Suwiaź", tautinių partijų sąjungos, deleguoti Zajacas ir Golovinskis, deportuotų iš Vilniaus baltarusių atstovas Karabačius ir advokatas Bojevas, prisistatantis baltarusiu, nors iš tiesų besislepiantis po baltarusiška vėliava rusas – jį delegavo moskalofiliška vadinamoji „Hromada", jungianti elementus, apsimetančius baltarusiais, ir veikianti ne tautiniais tikslais, o dirbanti rusams, besiilginti tos „vienintelės, nedalomos" senosios Rusijos, žydai – ministras žydų reikalams Lietuvos vyriausybėje Soloveičikas, deputatai Rachmilevičius (ortodoksų pakraipa), Rozenbaumas senasis (sionistai) ir Finkelšteinas (demokratai), na ir Landau[217]

216. Trūksta duomenų.

217. Landau Samuelis (1886–?), žydų veikėjas, Lietuvos Steigiamojo seimo deputatas. Buvo žydų frakcijos atstovas, vėliau Centrinio kooperacijos banko direktorius.

(atrodo, jis priklauso socialistų tautininkų stovyklai, vadinasi, kuriai nors iš socialinių sionistinių formacijų). Be minėtųjų asmenų, susirinkime dalyvavo dar Boleslovas Stadzevičius, tikras vilnietis iki kaulų smegenų, lenkų kalbos ir kultūros atstovas, save laikantis lietuviu, ir dar kažkoks žmogus, kurio nežinau nei pavardės, nei tautybės. Dėl įvairių priežasčių nedalyvavo šie pakviestieji: Antanas Smetona, Dominykas Semaška, Jurgis Daujotas ir du Žemaičio šiomis dienomis pakviesti lenkai – kažkokie Voleišo ir Stulinskis – Kauno magistrato darbuotojai. Žemaičiui šiuos asmenis nurodė kaip Lietuvos valstybingumą palaikančius valstybės piliečius. Jie priėmė kvietimą ir pažadėjo atvykti, tačiau paskutinę minutę Žemaičiui pranešė, kad negali susirinkime dalyvauti, nes lenkų tautinė organizacija – Centrinis rinkimų komitetas[218], kuriam vadovauja Kazimieras Jančevskis[219] (greičiausiai tai tas pat Lenkijos informacinis biuras) ir kuriam jie privalo paklusti, – uždraudė dalyvauti susirinkime, mat jeigu ieškomi veikiančių lenkiškų organizacijų atstovai, tai susirinkimo organizatoriams derėtų kreiptis į veikiančias organizacijas ir prašyti deleguoti savo žmones, o ne veikti savavališkai.

1922 metų kovo 26 d.
Sekmadienis

Labai nemalonu, kad vakar į susirinkimą neatvyko du pakviesti lenkai. Jų neatvykimas gali pakenkti planuojamiems veiksmams. Nors negalima nepripažinti, kad lenkai teisūs sakydami, jog Rytų Lietuvos reikalų komisija, norėdama, kad susirinkime dalyvautų lenkų tautybės atstovai, turėjo laikytis elementarių taisyklių ir kreiptis į atitinkamas institucijas, o šios deleguoti asmenis į pasitarimą – tokius, kokius mano esant tinkamus, tačiau kartu niekam neatstovaujančius, tiktai sau. Juolab kad ieškodami kitų tautybių atstovų susirinkimo iniciatoriai pirmiausia kreipėsi į tautines jų organizacijas, o tik paskui į nurodytus kandidatus. Tad dviejų lenkų atsisakymo motyvai kartu reiškia atitinkamos lenkų organizacijos protestą ir

218. Lenkų centrinis rinkimų komitetas per dvarininkų suvažiavimą įsteigtas 1920 m. vasario 18 d. Kaune. Komitetas rengė kandidatų lenkų deputatų vietoms užimti Lietuvos seime sąrašą. Ilgainiui jis susijungė su Lenkijos informaciniu biuru. Komiteto įkūrėjas ir pirmasis pirmininkas buvo K. Jančevskis, vėliau – Eugenijus Romeris. Komitetą sudarė įvairių lenkiškų politinių partijų atstovai, kuriuos siejo bendras komiteto tikslas: dvasinio ir materialaus Lietuvos lenkų gyvenimo gynimas. Šio komiteto funkcijas perėmė Lietuvos lenkų komitetas, įsteigtas 1928 m. lapkričio 17 d. Kaune per lenkiškų organizacijų suvažiavimą. Šis komitetas buvo oficialus Lietuvos lenkų atstovas Lietuvoje.

219. Jančevskis Kazimieras (Janczewski Kazimierz; 1878–1959), dvarininkas, vienas žymiausių lenkų veikėjų Lietuvoje, Lenkų komiteto pirmininkas. Tarybos narys, o vėliau ir Kauno miesto tarybos pirmininkas.

konflikto genezę. Vakar į susirinkimą atėję asmenys sužinojo, kodėl atsisakė jame dalyvauti du lenkai, ir sakė, kad jie teisūs, o Aleksandras Tiškevičius, vienintelis susirinkimo dalyvis lenkas, nuolatos kartojo, kad susirinkime jis dalyvauja kaip Aleksandras Tiškevičius ir, gink Dieve, ne lenkų tautybės gyventojų atstovas, tad neturi teisės atstovauti savo tautiečiams ir reikšti nuomonės jų vardu. Šis nesusipratimas gali turėti neigiamą įtaką, jeigu vystantis Tarybai kiltų poreikis kreiptis į tautines lenkų organizacijas. Na, o sprendžiant iš nuotaikų, tvyrančių per pasitarimą, greičiausiai būtent taip bus formuojama Taryba – dėl kandidatų kreipiantis į tautines organizacijas, neišskiriant lenkų ir tautinių jų organizacijų. Tačiau tada lenkų organizacijos jau turės pagrindą atsisakyti, nes jeigu lenkai buvo ignoruojami per pirminį pasitarimą ir jiems nedalyvaujant buvo pradėta formuoti Taryba, tai kaip galima po to juos kviesti į jau suformuotą organizaciją. Tad dėl šio nesusipratimo lenkai gali arba paskelbti Tarybos boikotą, kuris turėtų pagrindą, tačiau iškreiptų Tarybos sukūrimo principus ir užduotis, arba reikalauti gerai patikrinti visą informaciją, pateiktą susirinkime. Sunku būtų priešintis tokiam reikalavimui, nepažeidžiant lenkų teisių. Šiai susiklosčiusiai situacijai, kuri vakar išryškėjo ir neliko nepastebėta, dienoraštyje skiriu daug dėmesio, kadangi įtariu: iš jos gali išsirutulioti rimtas konfliktas, trukdysiantis imtis planuotos veiklos. Rašau apie problemą dar ir todėl, kad man, lenkui, Komisijos nariui, ji itin nemaloni ir juo labiau kad tenka pripažinti, jog kaltė dėl šitaip susiklosčiusios padėties krenta ant iniciatorių pečių. Atsakomybė tenka ir man, tikrai negaliu pasiteisinti. Teks pasidaryti atitinkamas išvadas ir dar dėl šios priežasties atsistatydinti. Nors ir taip ketinau palikti Komisiją, tačiau dabar atsirado rimčiausia priežastis tai padaryti. Ką galiu pasakyti sau ir Komisijai pateisinti? Turime šį bei tą pasakyti, bet to nepakanka pasiteisinti, ypač jei susirinkimas pripažins, kad formuojant Tarybą reikalingi lenkų organizacijų atstovai, pasisakantys už Lietuvos valstybingumą, neginčijant jų *a priori meritum*[220] valstybinės pozicijos. Lenkų rinkimų komitetas ar Informacinis biuras, kas, atrodo, yra vienas ir tas pat, oficialiai pasisako už šalies valstybingumą, už Lietuvos nepriklausomybę ir nedalomumą. Nors reikia pripažinti, kad realioje veikloje ne kartą ir labai rimtai nusižengė deklaruojamai pozicijai (pakanka paminėti, kad toje organizacijoje nuolatos susikerta Lenkijos valstybinė politika, neišskiriant ir Vilniaus krašto politikos. Šis biuras – juk vienas iš atspirties taškų politinio Lenkijos ginčo dėl Vilniaus, ji visiškai nesutampa su siekiu, kad Vilnius būtų Lietuvos rankose, o šių siekių išraiška ir vienas iš jų veiklos metodų būtent ir turi būti kuriama Taryba. Ta formacija buvo laboratorija, iš kurios pasigirdo nelemtas lenkų deputatų skun-

220. *A priori meritum* (lot.) – ankstesnė vertybė.

das dėl Lietuvos, pateiktas Tautų Lygai, ir t. t., tai aš tikrai gerai žinau). Iš esmės būtų galima rasti daug priežasčių šiai lenkų organizacijai neįtraukti formuojant Tarybą, nes tikrai su didžiąja šios organizacijos veiklos dalimi formuojama Taryba ir turėtų kovoti. Iš esmės ir formaliai – ne tas pat. Abejoju, kad dabartinis susirinkimas pasitenkintų tokiais faktais. Ir jeigu jau buvo ignoruojama organizacija, reikėjo kviesti tik tokius žmones, kurie yra nepartiniai ir nepriklauso šiai organizacijai; nepateisinama kviesti jos narius ir ignoruoti pačią organizaciją. Negalima teisintis, kad visi kvietimai buvo asmeniški, mat kitų tautybių narius siuntė kaip tik organizacijos, pirma jų oficialiai atsiklaususios ir paprašiusios skirti savo narius. Nelemtas lietuvių ir lenkų konfliktas toks jau yra: kad ir kokiu būdu prisiliestum prie Vilniaus problemos, nesvarbu, ar tai darytų lietuviai ar lenkai, visada yra šansas įsidurti į šio konflikto dyglius.

1922 metų kovo 27 d.
Pirmadienis

Šiandien buvau užsukęs pas Žemaitį. Norėjau pasikalbėti apie galimybę į rytdienos susirinkimą, kuris bus šeštadienio susirinkimo tęsinys, pakviesti Lenkų rinkimų komitetą – tikriau, kad šis Komitetas išrinktų savo delegatus – lenkų tautybės atstovus. Tačiau sužinojau, kad tai jau padaryta. Tad bent jau ši grubi klaida ištaisyta. Vis dėlto abejoju, kad iš tokių miltų galima būtų iškepti pyragą, nes kaip gali projektuojamoje veikloje, kuri iš principo neigia visą Želigovskio aferą, Vidurio Lietuvą ir dabartinį Vilniaus seimą, dalyvauti atstovai tos krypties, kurie visiems minėtiems faktams yra palankūs, ir iš principo yra net šios Pilsudskio Vilniaus krašto kombinacijos rėmėjai. Na, pagyvensim, pamatysim... Aš įtariu, kad Rinkimų komiteto ar Lenkų informacinio biuro grupė arba visiškai atsisakys dalyvauti formuojant Tarybą, arba dalyvaus turėdama tikslą gauti informacijos, tačiau Taryboje jos nariai nebus veiklūs. Jeigu vis dėlto neatsisakys dalyvauti, tai dalyvaus *mala fide*[221], nes kitaip turbūt ir būti negali. Vis dėlto labai pykstu, kad ši grupė gebėjo suvienyti visą lenkų visuomenę ir laiko monopolį savo rankose, be jos nėra jokios kitos organizuotos politinės grupės, jokios kitos politinės krypties. Yra tik keli veikėjai, dirbantys savarankiškai, kurie negali gauti jokio mandato. Visa tai minėtai grupei suteikia didelį privalumą, jeigu kur nors reikalingas lenkų tautybės gyventojų atstovavimas, šie būtinai turi gauti organizacijos sutikimą.

221. *Mala fide* (lot.) – nesąmoningai.

Na, bet pažiūrėsime, ką atneš rytojus. O kol kas papasakosiu apie šeštadienio susirinkimo eigą. Aš buvau išrinktas susirinkimui pirmininkauti, sekretoriumi tapo Kairys. Žemaitis pasakojo apie Rytų Lietuvos reikalų komisiją, jos veiklą ir Tarybos projektą. Tarybos poreikiu suabejojo tik Aleksandras Tiškevičius, pasak jo, jeigu jau Vilniaus krašto problema tapo tarptautinė ir jai turi įtakos užsienio politika bei diplomatija, visuomeninis organas, kitaip tariant, Taryba, negalės nieko nuveikti, nes užsienio politiką gali vykdyti tik Vyriausybė, beje, Seimo kontroliuojama. Aš Tiškevičiui atsakiau, kad, išskyrus tarptautinius veiksnius ir metodiką, Vilniaus problema lygiagrečiai gali ir turi būti sprendžiama vidiniais metodais, kad ir kokios jėgos veiktų, galutinis rezultatas priklausys nuo Vilniaus krašto liaudies valios. Net jeigu šis kraštas kokiu nors diplomatinių kombinacijų būdu ir sugrįš į Lietuvą, grįžimas nebus tvirtas, jei Lietuvos valstybingumas neįsitvirtins žmonių sąmonėje. Savaime aišku, valstybė negali atsisakyti diplomatinių kelių, kartu nė minutės negali nutrūkti ir darbas šalies viduje – skirtas Vilniaus krašto gyventojų švietimui, kurti šalį ir jos politiką, kad atitiktų gyventojų poreikius. Taigi Tarybos, tokios, kokią suvokiu aš, uždavinys ir būtų veikti šalies viduje, o ne užsiimti diplomatija ar užsienio politika. Yra labai daug neatliktų darbų, be to, būtinas nuolatinis budrumas, kad šalies įstatymai ir politika neerzintų ir neatstumtų Vilniaus krašto nuo Lietuvos valstybės. Kartais būtina apeiti įstatymus, kuriuos Vyriausybė ir Seimas patvirtino ir kurie gali pakenkti Vilniaus krašto liaudžiai. Pakanka pažvelgti į konstituciją, baltarusių problemą, valstybės santykį su lenkų tautybės žmonėmis, būtinybę peržvelgti visus esamus įstatymus, atsižvelgiant į Vilniaus krašto teises ir poreikius, be to, būtina turėti Vilniaus valdymo programą pereinamuoju laikotarpiu, kad nepasikartotų 1920 metų klaidos, jeigu kažkokiu būdu Lietuvai dabar atitektų Vilnius, ir t. t. Mano argumentai įtikino Tiškevičių. Visi kiti taip pat pritarė, kad Taryba būtina. Ginčą sukėlė tik du dalykai: ar Taryba turi būti visuomeninė organizacija, ar turėtų būti įtraukta į valstybinių organizacijų sistemą ir ar turėtų būti įkurta remiantis kokiu nors aktu, tai yra Seimo įstatymu. Pastarąją tezę ypač gynė Soloveičikas. Pasibaigus diskusijai buvo nubalsuota, kad Taryba turėtų būti visuomeninė organizacija, ir nutarta išrinkti komisiją, kuri sukurtų Tarybos statutą. Kartu buvo atmestas projektas, pasiūlytas Rytų Lietuvos reikalų komisijos. Vadovaujantis tautinio pariteto taisyklėmis, į statuto komisiją buvo pakviesti Mykolas Biržiška (lietuvis), Aleksandras Tiškevičius (lenkas), Zajacas (baltarusis) ir Soloveičikas (žydas). Penktasis narys turi būti Rytų Lietuvos reikalų komisijos pirmininkas arba delegatas. Komisija savo darbą turi baigti iki rytdienos, antradienio. Rytoj vakare susirinkimas bus pratęstas.

1922 metų kovo 28 d.
Antradienis

Antrasis šeštadienio pasitarimo posėdis turėjo vykti šiandien, tačiau Žemaitis jį nukėlė, mat dar nebuvo gautas Lenkijos rinkimų komiteto atsakymas, nors vakar šio komiteto pirmininkui Kazimierui Jančevskiui buvo įteiktas oficialus kvietimas. Komisija, išrinkta Tarybos statutui redaguoti, ją sudaro Mykolas Biržiška, Aleksandras Tiškevičius, Soloveičikas, Zajacas ir Žemaitis – pastarasis pateko kaip Rytų Lietuvos reikalų komisijos pirmininkas, – savo pareigą įvykdė dar užvakar. Vis dėlto Žemaitis išsiuntė kvietimą Lenkų rinkimų komitetui, nes norėjo atitaisyti klaidą ir nesuteikti Lenkų rinkimų komitetui progos priekaištauti, kad kvietimas gautas tada, kai visas projektas buvo suderintas. Žemaitis nusprendė palaukti šios organizacijos atsakymo ir pabrėžė: jeigu Komitetas norėtų dalyvauti pasitarime ir nusiųsti savo atstovus, vieną jų gali deleguoti ir į Statuto komisiją. Tada komisija, pasipildžiusi naujuoju atstovu, dar kartą svarstys Tarybos statuto projektą prieš pateikiant svarstyti plenumui. Tad dabar visi laukiame Lenkų tautinio komiteto atsakymo.

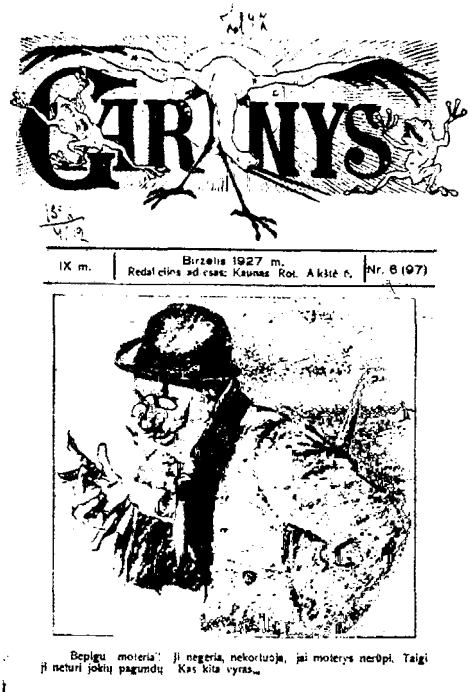
Mano sveikata vis dar prasta. Klūpau.

1922 metų kovo 29 d.
Trečiadienis

Buvau susitikęs su Piotru Rosenu, atvykusiu su visa valstiečių plutokratijos iš Rokiškio gvardija. Tarp jų buvo Alfonsas Masiulis iš Jurguičių, Kirlys nuo Kamajų, Narbutas iš Šakubalių ir kiti. Buvo ir visokio plauko spekuliacijos meistras – Roseno svainis Stavskis. Tai greitai augančios, narsios ir darbščios valstiečių buržuazijos atstovai, kilę iš nedidelių dvarelių ir stambių ūkių, iš prigimties kruopštus ir žemės ūkio tradicijas puoselėjantis elementas. Pastaraisiais metais dėl karo sukeltos ekonomikos ir valiutų krizės, ir t. t. šio elemento ekonominės ir visuomeninės pozicijos gerokai išaugo vien dėl didžiulės gaminamos produkcijos paklausos. Ši visuomeninė klasė vystosi itin intensyviai ir yra be galo reikšminga šiuo metu vykstančiame visuomenės klasių persitvarkyme. Tai įdomi tema tikslesniam tyrinėjimui. Net neabejoju, jeigu kiltų kokie nors karo ar revoliucijos sukelti kataklizmai, kurių metu staiga šalis būtų nusiaubta, ši klasė artimiausiu metu suvaidins labai svarbų vaidmenį, ypač kai gyvename tokioje ryškioje žemės ūkio šalyje kaip Lietuva. Ši naujoji buržuazija, kuri, panašu, bus dvarininkų pirmaujančio vaidmens paveldėtoja, kupina jėgų siekti, tikėjimo savimi ir veiklos energijos. Dabar

dvarininkai, atakuojami iš visų pusių, degraduoja ir neturi jėgų ir valios kovoti. Panyra į liūdną dekadenciją, o naujoji valstiečių buržuazija, taip pat žemės ūkio atstovė, mūsų tautinė lietuviškoji, kupina jėgų, energijos ir vidinės valios veikti. Ji vystosi, didėja žinodama savo svarbą visuomenėje, gerai suvokdama, ko siekia, todėl drąsiai žengia pirmyn, bet vis dėlto sugeba realiai mąstyti ir labai konkrečiai veikti. Be galo įdomu stebėti šios klasės kilimą. Aišku, ji yra konservatyvi, nepritaria radikalioms permainoms ar revoliuciniams šūkiams, tačiau ji priešinasi demagogijai; šis bruožas buvo vienas svarbiausių ir leido jai pakilti ir judėti. Demagogija ir tuščios kalbos ne tik negali šios klasės patenkinti, bet ir trukdo kuo toliau, tuo labiau jai vystytis ir siekti užsibrėžtų tikslų. Tad ši klasė energingai organizuojasi ir suvokia reakcijos elementą, kuris turi užkirsti kelią tolesniam demagogijos plitimui ir atšaukti įvairius veikiančius šios demagogijos aktus. Ši klasė, populiariai vadinamieji „žemdirbiai" – ūkininkai, dvarininkai, tačiau ne žemvaldžiai, vadinami šlėktomis. Taigi su šių „žemdirbių" palyda atvyko čia ir Piotras Rosenas. Jie atvyko turėdami tikslą įkurti vietos bendrovę, o ilgainiui galbūt ir sąjungą, kuri eksportuos žemės ūkio produkciją. Atrodo, kartu šie žmonės bando užmegzti ryšius su politine organizacija „Žemdirbių sąjunga" – kadangi artėja Seimo rinkimai, tai yra labai aktualu Rokiškio kraštui, kuriam trūksta organizacijos. Viešėdami čia ir bendraudami su įvairių sluoksnių ir partijų atstovais, sužinojo apie brandinamą projektą atgaivinti Birštono sanatoriją. Sužinojo ir štai jau vyksta automobiliais į Birštoną su vieno iš Ūkio ministerijos departamentų direktorių Apolinaru Vienožinskiu apžiūrėti ir išnagrinėti šią spekuliacinę kombinaciją. Piotras Rosenas vis dar su jais. Šis žmogus amžinai sėdi ant kelių kėdžių. Lenkų dvarininkų bendruomenėje niekas taip bjauriai neatsiliepia apie lietuvius, niekas taip jų neniekina, kaip Rosenas. Būdamas su lietuviais apsimeta lietuvių patriotu, ieško populiarumo ir ryšių su „Žemdirbiais", kuriuos širdyje niekina, tačiau labai realiai vertina ir mato kontrrevoliucines jų vertybes. Taip pat ieško artimų ryšių ir pažinčių aukštesniuose valdžios sluoksniuose, kurių iš tikrųjų visa širdimi nekenčia. Prie visko turi prisiliesti, visur tyliai ir nešvariai veikti, taip jis, vikriai apėjęs įstatymus, sugebėjo fiktyviai išparceliuoti Gačionis, tad jie išvengs agrarinės reformos.

Vakarą praleidau „Versalyje" vakarieniaudamas su gausiu būriu mano aprašytųjų „žemdirbių" iš Rokiškio, su jų artimaisiais ir bičiuliais, gyvenančiais Kaune. Tai buvo Rokiškio–Jūžintų kolonija, didžiulis valstiečių buržuazijos būrys. Susirinkusieji šventė restorane, juos linksmino kabaretas, vaidinantis atviroje restorano scenoje. Valstietis ir kabaretas! Prieš karą tai – nesuderinamos sąvokos, jas sugretinti atrodė mažų mažiausiai keista. Ką gi vaizdavo kabaretas atviroje restorano scenoje?

Garnys, 1927, nr. 6. Karikatūra pašiepia vyro silpnybes.

Ogi karininkus ir rusų karininkus, kurių elgesį smarkiai pakeitė revoliucija. Kas būtų prieš karą pamanęs, kad ponai rusų karininkai ir jų jaunos elegantiškos žmonos, kurie linksminosi tokiuose pat restoranuose, o valstiečius niekino, dabar linksmina scenoje būtent valstiečius. O kokios gražios jūsų kojos, ponios karininkienės, kokia graži jūsų kūno poezija, maitinanti valstiečio vaizduotę! Negi dar neįsitikinote: visi žmonės yra lygūs. Manau, jau įsitikinote.

1922 metų kovo 30 d.
Ketvirtadienis

Mūsų susirinkimas vis dar atidėliojamas, bijau, kad netrukus šis reikalas ne tik bus atidėliojamas, bet ir komplikuosis dėl lenkų dalyvavimo ir jų pozicijos. Apskritai tai savaime sudėtinga problema – aišku, ne tiek pasitarimo tęsinys, kiek jo esmė – tad lengva suprasti, kodėl susikomplikavo reikalai. Galbūt ir gerai, kad strigome šioje vietoje, nes gal greičiau paaiškės, kas yra kas, ir greičiau išryškės tie nesutarimai, kurių neįmanoma išvengti ir pašalinti. Svarbiausia išvengti neišsakytų minčių, slopinamų jausmų, griaužiančių iš vidaus ir ardančių bet kokius santykius. Tad galima palaukti, kol susiformuos pūlinys, tačiau tegul jis paskui išteka, tegul kas nors įvyksta, net jei tai būtų ir itin nemalonu.

Šiandien paskutinė numatyta antro susirinkimo diena, o rytoj Aleksandras Tiškevičius jau išvyksta. Neaišku, kada jis ir vėl pasirodys, būtų labai gerai, kad dalyvautų antrame pasitarime. Kol kas dar yra Daujotas – manau, jo dalyvavimas būtų labai pageidautinas. Tačiau šiandien nepavyko sukviesti susirinkimo. Vakar Žemaitis sulaukė Lenkų centrinio rinkimų komiteto atsakymo, taigi Jančevskis jam atnešė štai tokią žinią: Lenkų rinkimų komitetas subūrė lenkų tautybės žmones dalyvauti rinkimuose į Įstatymų leidžiamąjį seimą. Tie žmonės išrinko tris deputatus, kurie dabar turi išskirtinį mandatą atstovauti lenkų tautybės gyventojams. Rinkimų komitetas savo užduotį įvykdė ir šiandien jau negali imtis tos veiklos, kurią turėtų vykdyti asmenys, turintys atstovauti lenkų tautos interesams. Jančevskis, pabrėždamas, kad deputatai turi vienintelę teisę – mandatą atstovauti lenkų tautai,

paaiškino, jog deputatai atstovauja visiems trims lenkų tautybės žmonių sluoksniams – kaimas, miestas ir darbininkai (reikia suprasti taip: kaimas – Grajevskis[222], miestas – kun. Lausas[223], darbininkai – Snelevskis[224]). Prie lenkų deputatų frakcijos įsikūrė „Deputatų biuras", tačiau tai – frakcijos patariamasis ir informacinis organas, tad ir jis negali skirti lenkų tautybės atstovų į šį susirinkimą. Išvada tokia: reikia kreiptis į deputatų frakciją, kuri vienintelė turi kompetenciją teikti atsakymus.

Nors žinome, kad lenkų deputatų frakcija sukurta maždaug tokiomis taisyklėmis, kaip ir partijų frakcijos, kurios paklūsta direktyvoms ir yra partijų organai, o ne partijos šiųjų frakcijų patariamasis informacinis organas, kad „Deputatų biuras", ar „Informacinis biuras", turi kaip tik tokią funkciją, kaip partijos savo Seimo frakcijoms. Aš tai gerai žinau, mat kurį laiką, 1920 metais, pats buvau biuro narys ir iki šiol mano santykiai su Grajevskiu geri, be to, puikiai žinau, koks buvo santykis iki paskutinio lenkų frakcijos akto – memorialo Tautų Lygai. Vis dėlto, gavus tokį Jančevskio atsakymą, neliko nieko kita, tik apsispręsti kreiptis į Lenkų deputatų frakciją ar nedelsiant ir negaištant laiko sušaukti kitą pasitarimą. Žemaitis pranešė „statutinės komisijos" nariams apie Jančevskio atsakymą ir prašė, kad šie išsakytų savo nuomonę. Tiškevičius ir Biržiška pasisakė, kad būtų kreipiamasi į frakciją. Žemaitis, kai buvome susitikę, dar neturėjo savo nuomonės, o aš laikausi griežtos nuomonės: šitaip susiklosčius situacijai, būtina kreiptis į Lenkų frakciją.

Nemanau, kad pradėtas pasitarimas dėl Tarybos toliau vyks sklandžiai. Visas šis reikalas susikomplikavo jau iš pat pradžių, tačiau tiek to. Gali būti, kad komplikacija pakenks visam mūsų Tarybos projektui, ir juo toliau, juo labiau esu įsitikinęs, kad taip ir bus. Tačiau bent jau bus aiškiai išsakytos nuoskaudos, požiūris vienų į kitus ir išryškės nuomonių skirtumai. Atrodo, kartėlį labiausiai jaučia du Lenkų frakcijos nariai ir lyderiai – Grajevskis ir Lausas. Ir tas jų kartėlis yra toks didelis, kad, ko gero, jie nemokėtų kalbėtis su lietuviais nekaltindami ir nesiveldami į nervų karą. Apie kitus Jančevskio atsakymo motyvus papasakosiu rytoj. Juos man papasakojo Daujotas, su kuriuo kalbėjausi.

222. Grajevskis Adolfas (Grajewski Adolf; 1877–1967), teisininkas, ilgametis M. Römerio bičiulis, Pirmojo Lietuvos seimo Lenkų frakcijos deputatas. POW narių Kauno byloje gynėjas 1920 m. Vėlesniais metais dirbo advokatu Lietuvoje.

223. Lausas Bronislavas (Laus Bronisław; 1872–1941), kunigas, žinomas lenkų veikėjas Lietuvoje, Kauno miesto tarybos narys, Lietuvos seimo Lenkų frakcijos deputatas, valdžios išvarytas iš Kauno. Ilgus metus gyveno tremtyje.

224. Snelevskis Juzefas (Śnielewski, Śmielewski Józef; 1885–?), darbininkas, Pirmojo Lietuvos seimo Lenkų frakcijos narys.

1922 metų kovo 31 d.
Penktadienis

Taigi jau pasakojau, koks buvo Jančevskio atsakymas į Žemaičio jam rašytą kvietimą. Po atsakymo greičiausiai bus kreipiamasi su tokiu pat prašymu į Lenkų deputatų frakciją. Na, o Jančevskio požiūris į mūsų planuojamą pasitarimą išryškėjo pasikalbėjus su Daujotu. Jančevskio nuomonė sutampa su visos lenkų vadovaujančios grupės nuomone, taip pat sutampa su Lenkų deputatų frakcijos, nes oficialiai Jančevskis yra visos grupės lyderis. Kad Lenkų deputatų frakcijos nariai nepriklauso nuo šios grupės, susitelkusios neva Centriniame rinkimų komitete ar neva Lenkų deputatų (informaciniame) biure, tikra fikcija. Bet kuri veikla, susijusi su vietos lenkų visuomene, vykdoma uoliai laikantis šios vadovaujančios grupės nurodymų. Pagrindinė grupės organizacija yra Deputatų biuras ir Rinkimų komitetas. Jie iš rankų nepaleidžia ir vietos lenkų spaudos (dienraštis *Dziennik Kowieński*[225] ir populiarus savaitraštis liaudžiai *Strzecha Rodzinna*[226], jos organas yra Lenkų deputatų frakcija; jai priklauso švietimo organizavimas, jos įtakoje veikia žemės savininkų profesinė organizacija „Prodrol" (Žemės ūkio gamintojų sąjunga)[227], ji vadovauja lenkų rinkimų akcijai vietos savivaldose (ypač Kauno miesto taryboje). Politika, visuomeninė, ūkinė, kultūrinė veikla, švietimas – sritys, kurioms ši grupė vadovau-

225. *Dziennik Kowieński* (*Kauno dienraštis*) – pagrindinis lenkų tautinės mažumos spaudos organas Lietuvoje. Įsteigtas 1919 m. vaario 9 d. *Głos Kowieński* (*Kauno balsas*) pavadinimu. Dėl lietuvių cenzūros dažnai keisdavo savo pavadinimą: nuo 1919 m. balandžio 16 d. *Ziemia Kowieńska* (*Kauno žemė*), nuo 1920 m. balandžio 4 d. *Dziennik Kowieński* (*Kauno dienraštis*), nuo 1920 m. spalio 19 d. *Gazeta Kowieńska* (*Kauno laikraštis*), nuo 1920 lapkričio 13 d. *Goniec Kowieński* (*Kauno pasiuntinys*), nuo 1921 m. liepos 10 d. *Dzień Kowieński* (*Kauno diena*). Pastaruoju pavadinimu ėjo ilgiausiai. M. Römeris trumpai, 1920 m. vasarą, priklausė *Dziennik Kowieński* redakcijos komitetui kartu su Okuličiumi, nors ir nesutiko su leidinio programa.

226. *Strzecha Rodzinna* (*Šeimos pastogė*) – Kaune leidžiamas savaitraštis lenkų kalba (1922–1923), labai populiarus lenkų visuomenėje. Buvo leidžiamas 8–9 tūkst. egzempliorių tiražu. Pirmasis redaktorius buvo Lietuvos seimo I kadencijos deputatas kun. Bronislavas Lausas. Nuo 1923 m. rugsėjo 25 d. ėjo *Chata Rodzinna* (*Šeimos troba*) pavadinimu ir tęsė ankstesnio leidinio tradicijas.

227. „Prodrol" organizacija atsirado Boleslavo Lutyko (Bolesław Lutyk) iniciatyva per lenkų dvarininkų suvažiavimą, kuris įvyko 1920 m. vasario 18 d. Pagrindinis jos tikslas – ginti lenkų dvarų nuosavybę, tačiau ilgainiui, kai agrarinė reforma materialiai sužlugdė dvarininkus, tikslą ir užduotis išplėtė ir apėmė apskritai lenkų gyvenimą kaime. Organizacijai priklausė 15 apygardos skyrių, 795 nariai. Pirmininkai: 1920–1924 m. – B. Lutykas; 1924–1938 m. – Eugenijus Romeris; nuo 1938 m. – Zygmuntas Švoinickis (Zygmunt Szwoynicki).

ja, o joje pagrindiniu smuiku griežia Jančevskis, Budzinskis[228], Okuličius, Velhorskis[229] ir dar keli asmenys. Jie yra rimta jėga, labai gerai organizuota, kontroliuojanti visas gyvenimo sritis.

Taigi Jančevskis mano: vienintelė kuriamos iš keturių tautinių mažumų atstovų Tarybos užduotis greičiausiai yra ne Vilniaus problema ir jo likimas ateityje, nes kalbėti apie Vilniaus krašto problemas tiek Taryba, tiek jos nariai, suburti iš Kaune veikiančių organizacijų, neturėtų jokios teisės, o santykių formavimas tarp tautinių mažumų atstovų čia, „Kauno" Lietuvoje. Tad tai nebūtų jokia „Rytų Lietuvos reikalų" taryba. Jeigu taip būtų apibrėžtos Tarybos užduotys, lenkai labai mielai dalyvautų, nes įžvelgia poreikį kuo skubiau išspręsti vidinių santykių problemą, turi daug skundų ir priekaištų, beje, nemažai teisingų reikalavimų, kad nebūtų Lietuvoje laikomi II ar III kategorijos piliečiais, kurie yra tarsi invalidai, pastumdėliai, trypiami kiekviename žingsnyje, ir kad galėtų turėti bent tiek pat teisių ir prerogatyvų, tiek pat pripažinimo ir tokias pozicijas, kokias turi žydai ar baltarusiai, turintys teisę į savivaldas, tautines tarybas, tautines ministerijas, tenkinančias jų poreikius. Pasak Jančevskio, nelabai tikėtina, kad Rytų Lietuvos, o konkrečiau Vilniaus krašto, problemą spręstų kokia nors iš įvairių tautybių žmonių sudaryta visuomeninė organizacija, čia įsikūrusi: problema yra arba valstybės Vyriausybės, arba paties Vilniaus krašto prerogatyva. Šie Jančevskio žodžiai, savaime aišku, reiškia: jis pripažįsta, kad Vilniaus seimas išrinktas ir dirba teisėtai, kaip ir apskritai viskas, kas Vilniaus krašte įvyko įsikūrus vadinamajai „Vidurio Lietuvai". Tuo tarpu Lietuvos nepriklausomybininkai visą šitą istoriją nuo pradžios iki pabaigos laiko nelegaliu užsienio valstybės dariniu, sukurtu okupacijos tarpsniu. Tad, jeigu lenkai dalyvaus pasitarime, tikrai laikysis Jančevskio nubrėžtos politinės linijos ir du priešingi poliai turės susikirsti. Iš šios trinties negali atsirasti joks kompromisas. Aišku, tai, ką Jančevskis kalba apie vienintelę galimai susikūrusios Tarybos užduotį – vidinių santykių tarp čia gyvenančių tautinių grupių suderinimą ir ypač apie radikalias permainas lenkų tautybės gyventojų atžvilgiu – išties yra labai opi problema, jos negalima išbraukti iš Tarybos darbų sąrašo, jeigu ji kuriama „Rytų Lietuvos problemoms spręsti", nes tiksli Vilniaus

228. Budzinskis Viktoras (Budziński Wiktor; 1886–1976), dvarininkas, vienas iškiliausių lenkų veikėjų Lietuvoje, Lietuvos seimo deputatas ir Lenkų frakcijos pirmininkas. Daugelį metų švietimo draugijos „Pochodnia" (Deglas) pirmininkas. Po 1945 m. išvyko į Lenkiją.

229. Velhorskis Vladyslavas (Wielhorski Władysław; 1885–1953), lenkų veikėjas Lietuvoje, istorikas, daugelio publikacijų Lietuvos istorijos ir etnografijos, lenkų ir lietuvių santykių temomis autorius. Vienas iš lenkų tautinės mažumos Kauno Lietuvoje lyderių. 1924 m. prarado Lietuvos pilietybę ir buvo deportuotas. 1931–1939 m. Rytų Europos mokslo tyrimų instituto Vilniuje direktorius. Po karo veikė ir rašė emigracijoje – Didžiojoje Britanijoje.

krašto santykių tarp žmonių diagnostika ir teigiama įtaka jiems turėtų milžinišką įtaką Vilniaus kraštui. Pagal Tarybos sumanytojų projektą šis klausimas yra Vilniaus krašto problemos elementas ir tik šiuo atžvilgiu jis būtų Tarybai svarbus, o štai Jančevskis tvirtai įsitikinęs, kad tai būtų vienintelis ir savarankiškas, maža to – vienintelis Tarybos uždavinys. Na, trumpai tariant, Jančevskis „Vidurio Lietuvos" klausimo visiškai nemato prasmės gvildenti.

1922 metų balandžio 1 d.
Šeštadienis

Šiais metais žiema ilgai kovoja su pavasariu ir nenori užleisti savo pozicijų. Pavasaris labai vėluoja. Kasdien sninga, kasdien šalta, dažnai termometro stulpelis nukrenta žemiau nulio. Kol kas pavasariu net nekvepia. Kaimas jau dejuoja, kad pavasaris vėluoja, ir su didžiuliu ilgesiu jo žvalgosi, nes išlaikyti inventorių vis sunkiau. Žiema prasidėjo dar lapkričio pradžioje, o dabar balandis, taigi praėjo 5 mėnesiai, o pavasario kaip nėr, taip nėr. Tačiau čia, Kaune, padėtis nėra tokia bloga, kaip mūsų gimtuose Rokiškio kraštuose. Ten vis dar gili žiema, daug sniego, puikus rogių kelias.

Šiandien Tribunole nagrinėjome praktiškai vien politines bylas. Nekenčiu jų. Labiausiai kankinantis momentas mano darbo praktikoje. Vis dėlto esu patenkintas šios dienos darbo rezultatais. Trijose bylose – tarp jų buvo dvi dėl Lietuvos piliečių savanoriškos tarnybos lenkų kariuomenėje (Jagelovičiaus ir Kulo byla) ir vienoje dėl karinio šnipinėjimo Želigovskiui (Tarnovskos byla) – paskelbti išteisinamieji nuosprendžiai arba dėl įkalčių stokos, arba dėl nusikalstamos veikos nebuvimo. Karo teismas, kurio nuosprendžius panaikinome, stebėtinai lengvai pripažįsta kaltinamųjų kaltę, nes vadovaujasi „intuicija", kuri šiame teisme visada randa nusikaltimo bruožų. Šiandien kaltinamieji buvo išteisinti, kadangi mano nuomonę palaikė pirmininkas Kriščiukaitis, o Janulaitis ir Šniukšta[230] balsavo prieš. Pastarasis praktiškai visada pasisako už kaltinamųjų nuteisimą. Janulaitis kiek kitoks, tačiau politinio nusikaltimo bylos jam taip pat visada pažadina inkvizitoriaus instinktą – visada mato kaltinamojo kaltę. Šis baltasis revoliucionierius uolesnis valstybininkas nei pedantiškiausi apsauginiinkai. Na, turiu pripažinti, susižavėjau dalykišku ir nešališku Kriščiukaičio darbu, kuris turi labai gerai išvystytą ir jautrų teisėjo ins-

230. Šniukšta Petras (1877–1952), Maskvos universiteto absolventas, baigė teisės mokslus. 1919 m. buvo pašauktas į kariuomenę, kurioje ir pasiliko. Karo teismo pirmininkas iki 1934 m., gynybos ministras dviejuose J. Tubelio kabinetuose (1934–1935).

tinktą. Lietuvos teisingumo sistema gali didžiuotis Kriščiukaičiu, dirbančiu pagal geriausias teisėsaugos tradicijas.

Šiandien pas mane buvo užsukęs atsisveikinti Kraskovskis. Išvyksta į Latviją – ketina apsistoti Dineburge ir pasiaukoti švietėjiškam baltarusių darbui.

Žemaitis man atsiuntė kvietimą į rytdienos Statutinės komisijos posėdį, kuris turi būti šeštadienio susirinkimo tęsinys. Žemaitis paaiškino: ne visi komisijos nariai pritarė, kad lenkų deputatų frakcijai būtų išsiųsti kvietimai (jeigu neklystu, prieštaravo Soloveičikas). Tad dabar Žemaitis nori šį klausimą iškelti komisijoje (prieš tai jis laiškais atsiklausė komisijos narių). Kadangi Aleksandras Tiškevičius jau išvyko ir toje komisijoje nėra nė vieno lenko, kaip nebuvo nė vieno lenkų tautybės atstovo ir šeštadienio pasitarime, išskyrus Tiškevičių, Žemaitis prašo manęs ateiti. Ateisiu, tačiau reikalausiu, kad būtų išsiųstas kvietimas Lenkų frakcijai. Jeigu jau buvo kreiptasi į Lenkų rinkimų komitetą, kodėl nesikreipus į deputatų frakciją. Lenkai reikalingi, kad būtų tinkamai sukonstruota Rytų Lietuvos reikalų taryba ir veiktų laikantis paritetinių pasitarimų taisyklių.

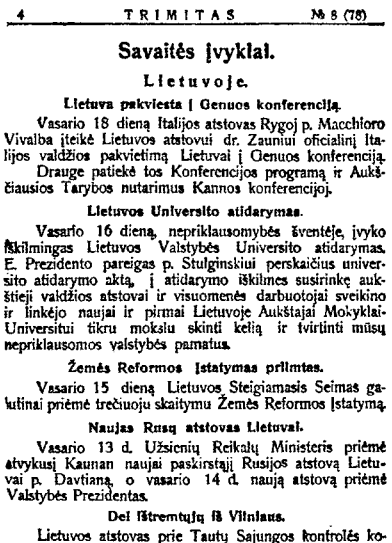
1922 metų balandžio 2 d.
Sekmadienis

Apie 12 valandą dienos Rytų Lietuvos reikalų komisijos būstinėje įvyko Statutinės komisijos posėdis. Ši komisija veikia laikinai ir atlieka organizacinės komisijos funkciją kuriant Rytų Lietuvos reikalų tarybą. Susirinkime dalyvavo Žemaitis, Soloveičikas, Zajacas. Mykolas Biržiška neatėjo. Aleksandro Tiškevičiaus nėra Kaune. Aš dalyvavau tik kaip kviestinis dalyko žinovas, arba patarėjas, mat Tiškevičiui išvykus neliko lenkų tautybės atstovo, galinčio dalyvauti susirinkime. Aš iškart pabrėžiau, kad galiu dalyvauti tik tokiame vaidmenyje – vadinasi, ne kaip komisijos narys. Buvo kalbama apie Lenkų deputatų frakcijos kvietimą. Soloveičikas, kuris anksčiau nesutiko, kad būtų siunčiamas kvietimas Lenkų frakcijai, dabar aršiai neprotestavo, tik paaiškino, kodėl mano, jog kvietimo siųsti nereikia. Taigi Lenkų frakcijos nariai jau nuo rudens neprisideda prie Įstatymų leidžiamojo seimo darbo; suprantama, kyla klausimas, ar jie vis dar yra deputatai ir neatsisakė mandatų. Dar kalbėjo apie tai, ar kilus konfliktui tarp Lenkų deputatų frakcijos ir Seimo, jei bus kreipiamasi į Lenkų frakciją, ar neatsisakys dalyvauti susirinkime lietuvių frakcijos nariai, ir t. t. Soloveičiko abejones atmetėme, kadangi lenkų deputatai mandatų neatsisakė, Seimas jų taip pat neatėmė, o dėl lenkų frakcijos ir Seimo konflikto – lietuvių frakcijos ir Seimas laiko šį konfliktą jau praėjusiu, tiesą sakant, mano, kad formaliai jis neegzistuoja, nes laiko įvykius, tapusius konflikto

pagrindu, likviduotus; vis dėlto pati Lenkų frakcija nepripažįsta, kad konfliktas neegzistuoja, ir toliau gyvena konflikto dvasia. Todėl nėra priežasčių, kad lietuvių frakcijos laikytų įžeidimu faktą, jeigu Lenkų frakcijai būtų išsiųstas kvietimas. Lenkų frakcija mano, kad ji konfliktuoja tik su dabartiniu Seimu, o ne su Lietuvos seimu apskritai. Kita problema yra ne formalus konfliktas, o faktinė aplinkybė, kad Lenkų frakcijos deputatai yra tie pat asmenys, kurie 1921 metų rudenį nusiuntė Tautų Lygai garsųjį memorialą dėl persekiojamų lenkų tautybės gyventojų Lietuvoje. Tas memorialas virto ginklu lenkų diplomatijai kovojant prieš Lietuvą Vilniaus klausimu. Todėl šių asmenų kvietimą dalyvauti Taryboje, kuri turi būti vienas iš būdų Vilniaus klausimui iš Lietuvos valstybingumo pozicijų spręsti, galima laikyti neteisingu žingsniu. Jeigu buvo nutarta kreiptis su kvietimu į Lenkų rinkimų komitetą, išrinkusį deputatus ir pritarusį jų vykdomai politikai, tai nelogiška nesiųsti tokio kvietimo Lenkų frakcijai. Su šiais argumentais Soloveičikas sutiko. Tačiau paklausė, ar ne geriau kreiptis ne į Lenkų frakciją su oficialiu kvietimu, o asmeniškai kvietimus įteikti jos nariams: Grajevskiui, kun. Lausui ir Snelevskiui. Šiuos žmones Rinkimų komiteto vardu nurodė Jančevskis, kartu juos laikydamas *ad hoc* deleguotais lenkų organizacijos, į kurią buvo kreiptasi, nariais. Mes atsakėme, kad negalima šitaip interpretuoti Jančevskio atsakymo: Jančevskis aiškiai pabrėžė, kad nei Rinkimų komitetas, nei Lenkų informacinis biuras negali turėti pretenzijų lenkų tautybės žmonėms, kadangi vienintelis lenkų tautinės mažumos atstovas yra Lenkų frakcija, ir dėl to atsisakoma deleguoti kokius nors atstovus. Vis dėlto buvo nutarta, kad būtina kreiptis į Lenkų frakciją. Tačiau Soloveičikas, baimindamasis, kad gali kilti kokių nors nesklandumų, pakenksiančių vos prasidedančiam Tarybos darbui ir galinčių sunaikinti visą ligšiolinį darbą, ir norėdamas to išvengti, pasiūlė Lenkų deputatų frakciją pirmiausia pakviesti į Statutinės komisijos posėdį ir čia pirmiausia aptarti problemą kartu su lenkais, dalyvaujančiais pasitarime, o tik paskui sušaukti pasitarimo plenumą galbūt jau su lenkų tautinių mažumų atstovais – šio pasitarimo asmenis ir paskirtų pati lenkų frakcija. Su šia Soloveičiko mintimi susirinkimo dalyviai sutiko. Tad kvietimai bus išsiųsti lenkų deputatams – frakcijos nariams.

1922 metų balandžio 3 d.
Pirmadienis

Šiuo metu Lietuva yra visiškai izoliuota. Lenkija labai vikriai ir konsekventiškai realizuoja savo Baltijos šalių sąjungą, kuriai pati rengiasi vadovauti, kartu izoliuoja Lietuvą, dėl nesutarimo su Lenkija negalinčią dalyvauti tokiose kombinacijose. Ką tik Varšuvoje įvyko Baltijos valstybių[231]– Latvijos, Estijos ir Suomijos atstovų – sąjūdis; jo tikslas nustatyti šių valstybių imtinai su Lenkija per didžiąją tarptautinę Genujos konferenciją[232] poziciją. Baltijos šalių sąjūdis Varšuvoje turėjo nagrinėti bendrus Baltijos šalių ir Lenkijos ekonomikos klausimus, tačiau sukūrė gynybinę sąjungą – tikrą politinę šalių imtinai su Lenkija sąjungą. Šios šalys viena kitai garantavo teikti pagalbą, jeigu kuriai nors kiltų realus ginkluotas pavojus, ir įsipareigojo nepasirašinėti su kita šalimi jokių sutarčių, galinčių pakenkti kurios nors iš jų interesams. Kad ir kaip būtų, tai didžiulis Lenkijos politikos Rytuose triumfas

4 TRIMITAS № 8 (78)

Savaitės įvyklai.

Lietuvoje.

Lietuva pakviesta į Genuos konferenciją.

Vasario 18 dieną Italijos atstovas Rygoj p. Macchioro Vivalba įteikė Lietuvos atstovui dr. Zauniui oficialinį Italijos valdžios pakvietimą Lietuvai į Genuos konferenciją.

Drauge patiekė tos Konferencijos programą ir Aukščiausios Tarybos nutarimus Kannos konferencijoj.

Lietuvos Universito atidarymas.

Vasario 16 dieną, nepriklausomybės šventėje, įvyko iškilmingas Lietuvos Valstybės Universito atidarymas. E. Prezidento pareigas p. Stulginskiui perskaičius universito atidarymo aktą, į atidarymo iškilmes susirinkę aukštieji valdžios atstovai ir visuomenės darbuotojai sveikino ir linkėjo naujai ir pirmai Lietuvoje Aukštajai Mokyklai-Universitui tikru mokslu skinti kelią ir tvirtinti mūsų nepriklausomos valstybės pamatus.

Žemės Reformos Įstatymas priimtas.

Vasario 15 dieną Lietuvos Steigiamasis Seimas galutinai priėmė trečiuoju skaitymu Žemės Reformos Įstatymą.

Naujas Rusų atstovas Lietuvai.

Vasario 13 d. Užsienių Reikalų Ministeris priėmė atvykusį Kaunan naujai paskirstąjį Rusijos atstovą Lietuvai p. Davtianą, o vasario 14 d. naują atstovą priėmė Valstybės Prezidentas.

Del Ištremtųjų iš Vilniaus.

Lietuvos atstovas prie Tautų Sąjungos kontrolės komisijos p. Jonynas vasario 7 dieną įteikė tai komisijai, išvažiuojančiai iš Lietuvos, raštą del ištremtinių vilniečių.

Tame rašte tarp kito ko sakoma: „Šis įžymių lietuvių ir gudų darbuotojų išvarymas yra taip pat sauvalingas, kaip ir jų minėtas suėmimas. Tas jų išvarymas tegali būti tuo aiškinamas, kad lenkų okupacijos valdžia negali rasti jiems jokio apkaltinimo, kuriuo galėtų juos atiduoti

Informacija apie Lietuvos kvietimą į Genujos tarptautinę konferenciją, faksimilė.
Trimitas, 1922, vasario 25, nr. 8.

231. Baltijos šalių konferencija dalyvaujant Lenkijai, tačiau nedalyvaujant Lietuvai įvyko Varšuvoje 1922 m. kovo 13–17 d. Konferencijos metu buvo pasirašyta sutartis dėl bendro šalių pasipriešinimo. Lenkija, Latvija, Estija ir Suomija įsipareigojo karo atveju „priimti geranorišką poziciją" užpultos šalies atžvilgiu. Nors ši sutartis nepradėjo galioti, jos neratifikavo Suomija, vis dėlto suartino Lenkiją su kitomis Baltijos šalimis. Lenkijoje buvo manoma, kad Lietuvos pozicija dėl šios įvykusios Varšuvos konferencijos susilpnėjo. Ir iš tiesų – ypač išryškėjo lietuvių ir latvių trintis. Lietuviai nesėkmingai bandė įtikinti latvius šios sutarties neratifikuoti.

232. Konferencija įvyko Genujoje 1922 m. gegužės 10–19 d. Lietuvos delegacija siekė atkreipti didžiųjų valstybių dėmesį į lenkų ir lietuvių santykius ir priimti sprendimą Lietuvą pripažinti *de jure*. Lenkija šioje konferencijoje dalyvavo turėdama tikslą užmegzti asmeninius kontaktus ir siekti, kad jos rytų sienos būtų pripažintos galiojančiomis. Lietuvių delegacija iš dalies laimėjo. Didžioji Britanija iškėlė klausimą, kad konferencija pradėtų lenkų sienų reviziją, imtųsi Vilniaus krašto ir Mažosios Lenkijos problemos. Prancūzija, Belgija ir Italija priešinosi tokiai Didžiosios Britanijos paraiškai. Iškilus grėsmei, kad konferencija bus nutraukta, ji pasibaigė visišku kompromituojančiu fiasko. Esminis jos rezultatas buvo grėsmingas pareiškimas, kad netikėtai kontinente pasikeis situacija, mat Rusija ir Vokietija netoli esančiame Rapallo (1922 m. balandžio 16 d.) pasirašė dvišalę sutartį, atveriančią kelią dvišaliam Vokietijos ir Sovietų Rusijos ekonominiam, politiniam ir kariniam bendradarbiavimui.

ir kartu sunkus Lietuvos politikos pralaimėjimas, juo labiau kad Lenkija paskelbė ir Vilniaus krašto prijungimo prie šalies aktą. Dėl akto ne tik neprotestavo Baltijos šalys – Lietuvos kaimynės, – tačiau juo buvo sankcionuota taikos sutartis. Tad Lietuva pralaimėjo dvejopai: viena vertus, žlugo idėja sukurti trijų Baltijos respublikų – Lietuvos, Latvijos ir Estijos egalitarinę karinę tarpusavio pagalbą ir priešpriešinti egalitarinę trijų respublikų sąjungą Baltijos ir Lenkijos sąjungai, kuriai vadovauja Lenkija; kita vertus, Lietuva liko vieniša ir apsupta šiuo metu didžiausios savo priešės – Lenkijos karinės hegemonijos ir politinės įtakos žiedu. Dar neaišku, ar Estija su Suomija ratifikuos Varšuvos sutartį, tačiau Latvijos seimas jau ratifikavo. Lietuva ir visas pasaulis mano: ši sutartis sudaryta, kad pakenktų Lietuvos siekiams atgauti Vilniaus kraštą. Dabar Lietuva izoliuojama labiau nei kada nors anksčiau, yra priklausoma nuo Lenkijos malonės ir negali tikėtis, kad kaimynės padės jai reikšti pretenzijas į Vilniaus kraštą. Lietuvą atstūmė artimiausios kaimynės, tad ji neteko galimybės palaikyti su jomis artimų ryšių. Kartu Lietuva mirtinai susipyko su Lenkija, kuri šioje šiaurės rytų Europos dalyje yra pagrindinė Antantės agentė ir jos mandato turėtoja, bent jau galingosios Prancūzijos, turinčios įtaką visame kontinente. Lietuvos iki šiol *de jure* nepripažino didieji pasaulio politikos veiksniai, ir ji pateko į sunkią ir nepavydėtiną padėtį. Reikalaudama savo teisėto valstybinio palikimo, ypač Vilniaus ir Klaipėdos, be kurių ji nėra visavertė, negali tikėtis jokios pagalbos, o pati klaidžioja tamsoje ir ieško kokių nors neapibrėžtų perspektyvų ir galimybių – karų, revoliucijų, istorijos įvykių, kurie suteiktų jai galimybę atgauti šiuos kraštus ir sukurti reikiamus ryšius. Tačiau visa tai tėra neapibrėžta tarsi kabala; ja remiantis sunku kurti aiškią politiką. Dabar Lietuvos politika atsidūrė kryžkelėje. Ji tikisi sunkios, kabalistinės padėties, bet ji nepadės sukurti tikslaus politinio kelio – kitados tokia politika jau rėmėsi lietuvių politikai ir manė, kad Lietuva privalo pritarti Hymanso politikai. Jie matė, kad projektas yra blogas, tačiau tikėjosi, kad jo dėka Lietuva atgaus betarpišką ryšį su Vilniaus kraštu, nustatys sienas ir legalizuos savo padėtį tarptautiniu mastu, net ir tada tikėjosi, kai jos santykiai su Lenkija visiškai pašlijo. Vėliau manė atsilaikysianti prieš politinį Lenkijos gobšumą, neleisianti jai išplėsti valstybingumo savo žemėse ir laimėsianti kovą dėl Vilniaus, ypač dėl jo atskyrimo. Tačiau ši kova būtų buvusi kur kas tikslingesnė, jeigu būtų paremta teisiniais pagrindais, kurie padėtų Lietuvai turėti tam tikrą pagrindą po kojomis, tam tikrą įtaką ir teises į Vilniaus kraštą. Taip samprotavo Hymanso projekto šalininkai. O štai šiandien Lietuva izoliuota, palikta likimo valiai, be jokios tarptautinės paramos, be legalizuotos padėties ir teisių į Vilniaus kraštą, be to, be pagalbos kovoje su Lenkija. Su kuo, esant tokioms sąlygoms, ji gali ieškoti kontakto, į ką atsispirti? Į Vokietiją, Sovietų Rusiją? Vokietija šiandienėje

Europoje yra bankrutavusi šalis ir pats kontaktas su ja prilygsta kompromitacijai. Šiandien vokiečiai ta Europos tauta, kuri primena susitepusį žmogų, kurio vengia „save gerbiantys" žmonės ar norintys išlaikyti „gerą vardą", o jeigu jį sutinka, nori kuo greičiau atsikratyti – nesisveikinti, nusukti akis ir vaidinti, neva jo nemato, kad tik kas neapkaltintų, jog su tuo nelemtu bankrutavusiu žmogumi palaiko draugiškus santykius. Ir taip jau Kauno priešai, ypač Lenkija, nuolat priekaištauja, kad Lietuva palaiko santykius su Vokietija ir yra pavojinga vokiečių numylėtinė Rytuose. Vadinasi, Vokietija netinka, jos reikia vengti kaip kokio užkrato ir neleisti, kad susidarytų net menkiausios draugystės su ja įtarimas.

1922 metų balandžio 4 d.
Antradienis

Vakar įvyko mūsų Glaudžios sąjungos[233] posėdis. Į mūsų būrį priėmėme teisėją Sugintą[234], kurį įvedė Vaclovas Bielskis. Posėdyje dalyvavo: aš, Bielskis, Vileišis, Semaška, Janulaitis, Kacelenbogenas, Purėnas ir Sugintas. Kai iškilmingai buvo įvestas naujasis narys Sugintas, posėdis prasidėjo nuo Kacelenbogeno klausimo nagrinėjimo. Kacelenbogenas atkreipė dėmesį į būtinybę tvirčiau laikytis brolybės idėjos mūsų visuomenėje ir apskritai jos laikytis, kad kuo ryškiau dominuotų bendravime, veikloje kaip moralinis humanitarinis veiksnys ir neleistų įsivešėti spekuliaciniam poetiniam bendravimui. Iš tiesų privalome nuolat save kontroliuoti, kad mūsų Sąjunga nenukryptų nuo pagrindinės idėjos ir netaptume politiniu klubu; tokios tendencijos visada išlieka, nes politinio klubo linija reikalauja mažiausiai pastangų, kartu tai bevaisė linija, nesutampanti su pačios Sąjungos idėja. Jeigu būtume politinis klubas, mūsų Sąjunga apskritai nebūtų reikalinga. Kacelenbogenas konkrečių veiksmų nenurodė, paprašė pasisakyti labiau patyrusius Sąjungos narius, labiau savo dvasia ir tradicijomis susijusius su Sąjunga. Trumpai pasikeitę mintimis šia tema, kelias interpeliacijas pateikė vienas iš mūsų naujesnių bičiulių, Purėnas. Jis neseniai iš lenkų kalbos į lietuvių kalbą vertė mano parengtą Sąjungos statutą. Tad turėjo progos įsigilinti į statutą ir pasakė kelias savo mintis. Viena simboliškesnė. Jis pastebėjo mūsų lietuviškai vartojamą sąvoką „Didieji Rytai" („*Grande Orient*") ir ja suabejojo. Pasak Purėno, ją reikėtų pakeisti sąvoka „Didysis Saulėtekis", nes žodis „Rytai" yra geografinis terminas, nurodantis Rytų šalis, arba astronomijos terminas, tuo tarpu „saulėtekis" reiškia rytus gilesne prasme, tai saulės patekėjimas

233. Masonų ložės „Lietuva".
234. Sugintas Antanas.

arba kylanti saulė, o kartu ir šviesos gimimas, tiesos gimimas, naikinantis tamsą ir nakties šešėlius. Tai simboliškas žodis, labiau atitinkantis Atgimimo idėją – mūsų Sąjungos idėją. Tad Purėnas, versdamas mano Statuto projektą, vartojo ne žodį „Rytai", o „Saulėtekis". Atsirado nepritariančių šiai nuomonei. Kai kurie (Bielskis) buvo linkę palikti sąvoką ‚Rytai", nes ji genetiškai labiau atitinka mūsų Sąjungos tradicijas. Aš pasakiau, kad pateiksiu klausimą statuto komisijai, kuri jį apsvarstys ir savo išvadas išsakys per visuotinį susirinkimą. Kad būtų tinkamai išnagrinėtas šis klausimas, liečiantis senas Sąjungos simbolikos tradicijas, reikėtų geriau išmanyti mūsų Sąjungos genezę, jos raidą, o mes nesame itin gerai susipažinę su Sąjungos ištakomis ir, deja, esame priversti remtis daugiau intuicija nei tiksliomis žiniomis. Trūksta literatūros, trūksta ir gilių žinių. Neturime atitinkamos literatūros, tik dabar tarpininkaujant Šauliui[235], esančiam Romoje, tikimės ją gauti. Po to Purėnas labai rimtai prakalbo apie mūsų santykį su mirties bausme, ir ši diskusija truko net iki vidurnakčio. Be jokios abejonės, tai itin opus klausimus, kuris pagal mūsų Sąjungos humanitarinius veiklos principus turi būti apibrėžtas. Vis dėlto Purėnas nelabai teisingai iškėlė klausimą, kadangi ėmė priekaištauti mums – man ir Janulaičiui, Tribunolo teisėjams. Purėnas mus apkaltino, kad Tribunolas švaistosi mirties bausmėmis. Atsakydamas į jo priekaištus aš bandžiau paaiškinti, kad į Tribunolą patekusios bylos skiriasi kasacine ir apeliacine tvarka. Kai į Tribunolą patenka kasacinės bylos, Aukščiausiasis teismas bylos nenagrinėja iš esmės ir kaltinamųjų neteisia. Jis tik išnagrinėja, ar žemesnės instancijos teismas darbą atliko gerai ir ar laikantis įstatymų buvo priimtas nuosprendis. Daugiau kompetencijų Aukščiausiasis teismas neturi. Jeigu Tribunolas pastebi, kad žemesnės instancijos teismas pažeidė kokius nors teisės aktus, nuosprendį panaikina, o jeigu nusižengimo neranda, kasaciją turi atmesti ir neturi teisės bylos tirti iš esmės. Mano paaiškinimas Purėno netenkino. Tokias teismo procedūras jis pavadino jėzuitiškuoju išsisukinėjimo būdu, o kasacino teisėjo vaidmenį, kuris mirties bausmės nepanaikina, aiškindamas, kad neatsako už tokį nuosprendį, išvadino rankas nusiplaunančiu Pilotu. Privalėjau replikuoti, mat kasacinis teisėjas neturi teisės nagrinėti bylų ir teisti, vadinasi, jis turi tiek pat bendro su žemesnės instancijos skirta mirties bausme ir tokią pat atsakomybę prisiima, kiek bet kuris kitas pilietis, neišskiriant ir Purėno, kuriam įstatymai neleidžia nagrinėti bylų ir kuris yra tos neleidusios šalies, vykdančios mirties bausmes, pilietis. Apie kitus diskusijos etapus, o ypač apie požiūrį į apeliacines bylas, papasakosiu rytoj.

235. Šaulys Jurgis (1879–1948), politikos veikėjas, diplomatas. 1919 m. užsienio reikalų ministras, vėliau pasiuntinys Berlyne ir Brno, 1923 m. Romoje prie Vatikano, 1931 m. vėl Berlyne ir 1938 m., užmezgus ryšius, pasiuntinys Varšuvoje; po karo gyveno emigracijoje.

1922 metų balandžio 5 d.
Trečiadienis

Purėno ataka, vykusi užvakar Sąjungos posėdyje, buvo labiausiai skirta Janulaičiui. Janulaitis esdekas – dešiniojo sparno partietis, kovojantis su kairiuoju sparnu, turinčiu polinkį į komunizmą. Tokie žmonės, kaip, tarkim, Venclauskas ir Janulaitis, nors ir priklauso vienai partijai, be galo skiriasi savo išpažįstama ideologija. Janulaitis pirmiausia yra valstybininkas ir tautininkas. Pasak jo, visuomenė gali vystytis tik tautinėje šalyje. Jo manymu, pati valstybė taip pat yra forma ir kartu įrankis visuomenės raidos, pažangos ir socializacijos. Valstybei Janulaitis skiria itin daug dėmesio ir mano, kad valstybės laisvė reikalauja aukų, ne tik pavienių; prireikus vardan valstybės pateisinama paaukoti žmonių ir visuomenės grupių gyvybes. Visą pasaulį Janulaitis mato per valstybės prizmę, kuri taip pat yra visuomenės raidos ašis. Būdamas esdekas, negali taip atvirai reikšti pritarimo ir simpatijų mirties bausmei, tačiau yra tvirtai įsitikinęs, kad mirties bausmė reikalinga. Tad jau kelis kartus Tribunole, nagrinėjant apeliacines bylas, kitaip tariant, nagrinėjant jas iš esmės, balsavo už mirties bausmės nuosprendį – ypač per vadinamąsias bolševikines bylas (tiktai bolševikines), nes bolševikų agitaciją, inspiruotą Rusijos, jis laiko didžiausiu nusikaltimu tautinei valstybei ir kartu rusiškojo imperializmo išraiška. Socialdemokratų partija dažnai griežtai kritikavo Janulaitį – tiek partinėje spaudoje, tiek per posėdžius ir konferencijas. Sklinda kalbos, kad šitaip siekiama iš partijos pašalinti Janulaitį. Na, o Purėnas taip pat priklauso šiai partijai. Purėnas pasielgė labai teisingai, kad Sąjungoje prakalbo apie mūsų narių požiūrį į mirties bausmę ir apskritai apie ją, kaip neatitinkančią humanistinio mūsų Sąjungos prado. Tačiau jis niekaip negalėjo suvokti, kuo skiriasi mirties bausmė, pripažinta kasacinėse bylose, kai teisėjo vaidmuo apsiriboja įvertinant žemesnės instancijos teismo darbą, kai teisėjas yra tik įstatymų vykdytojas ir neturi jokios įtakos anksčiau skirtai bausmei, nuo apeliacinių bylų, kurios nagrinėjamos iš esmės. Pastaruoju atveju tai reiškia Tribunolo apeliacinėse bylose (nes įstatymai, kuriais vadovaujasi Tribunolas, nenumato, kad teisėjas besąlygiškai skirtų baudą, taip buvo, pavyzdžiui, Lenkijos teismuose). Asmeniškai aš nė karto nebalsavau už mirties bausmę ir tai tvirtai pasakiau Purėnui. Mano pasakymas Purėno nepatenkino, nes jis paprasčiausiai nesugebėjo suvokti kasacinės teismo funkcijos. Na, o Janulaitis gynėsi kitokiu būdu. Pateikė Purėnui tokius argumentus, kad ne teisėjus reikia kaltinti dėl netobulų įstatymų ir bausmių sistemos, o deputatus, Seimą, advokatus, kurie garsiai šaukia, jog mirties bausmės būti neturėtų, tačiau teisiamiesiems negarantuoja pakankamos gynybos ir nepanaikina mirties bausmės. Pulti ir kaltinti teisėjus yra tas pat kas

kaltinti kalėjimo prižiūrėtojus už tai, kad kalėjime laiko nusikaltėlius. Seimas (ir čia dirbantys kai kurie mūsų Sąjungos nariai) palaiko karinę padėtį ir mirties bausmę esant karo padėčiai, tad jis ir atsakingas už ją. Atsakingi yra net ir tie deputatai, kurie pasisako prieš mirties bausmę, nes dėl jos neatsisako Seimo nario mandato ir kartu sankcionuoja instituciją ir santvarką, kurioje mirties bausmė dar vykdoma. Po diskusijos visi susirinkimo dalyviai, išskyrus Sugintą, kai kuriais atžvilgiais pasisakė už vienareikšmišką nepritarimą mirties bausmei (labai humanistinę kalbą pasakė Vileišis). Pasisakymuose išryškėjo tik kai kurie mūsų brolių požiūrio į teisėjus skirtumai kalbant apie mirties bausmės skyrimo faktą – taigi nutarėme atidėti mirties bausmės debatus ir svarstyti plačiau mūsų Sąjungoje, neapsiribodami vien teisėjo vaidmeniu ją skiriant. Be to, Janulaitis pasiūlė Sąjungoje aptarti Universiteto klausimą ir su juo susijusią kovą su klerikalizmu. Pats pasisiūlė būti pranešėjas. Šiai temai buvo paskirtas ypatingas *ad hoc* posėdis šios savaitės penktadienį. Kova su klerikalizmu – Janulaičio arkliukas. Klerikalizmo jis nekenčia ne mažiau nei bolševikinės Rusijos imperializmo, mano, kad tautinei valstybei, jos visuomenės raidai šitie organiniai veiksniai kenkia.

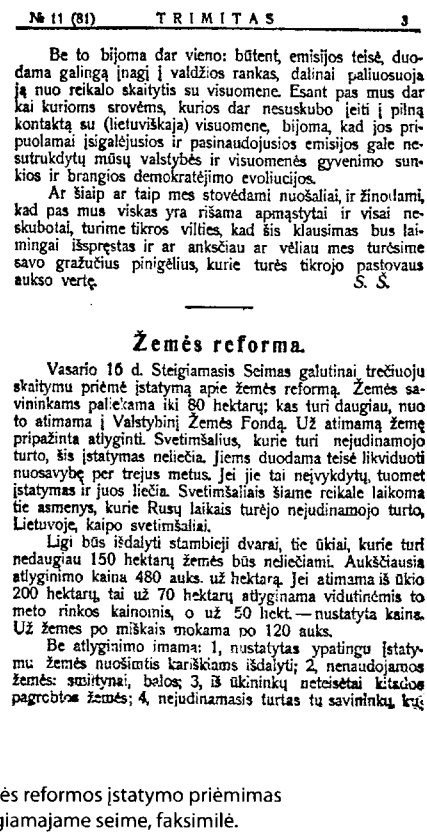
1922 metų balandžio 6 d.
Ketvirtadienis

Lietuvai dėl dviejų priežasčių itin sunku pakelti vienatvę, į kurią ji pateko dėl lenkų politikos. Lietuva atsidūrė kryžkelėje ir neturi jokių galimybių sustiprinti savo tarptautinių pozicijų sudarydama su kitomis šalimis solidarumo susitarimus. Lietuva negali gintis ir neturi kur kreiptis pagalbos kovodama su Lenkija dėl Vilniaus. Lenkija jai neleido sudaryti sutarčių su kaimynėmis. Lietuva svajojo apie tokias sutartis, jomis norėjo sustiprinti savo valstybę. Tuo pat metu dėl pasaulio politinės konsolidacijos Lietuva negali viena sudaryti susitarimo su dviem kitomis didžiomis valstybėmis – Vokietija ir Rusija, kurios kartu yra ir Lenkijos varžovės. Su Vokietija draugiški santykiai negalimi vien dėl to, kad joms pralaimėjus bet kokie ryšiai su vokiečiais Europoje laikomi kompromituojančiais. O susikompromituoti tokia jauna valstybė kaip Lietuva, kuri nėra net oficialiai pripažinta, negali sau leisti, nes užrūstintų visagalę Antantę. Vis dėlto faktas: Lietuvoje nemažai simpatizuojančiųjų Vokietijai. Kodėl? Vien dėl to, kad ji yra didžiausia Lenkijos priešė. Lietuvoje tikima, kad ateityje Vokietija atsities ir išmuš valanda atkeršyti Lenkijai. Kaip tai įvyks, neaišku, gal bus pasirašyta rimta sutartis su Rytais. Daug lietuvių taip mano, tačiau šiandien tokios viltys ir simpatijos Vokietijai kruopščiai slepiamos, mat kol saulė patekės, rasa akis išės: kol iš tiesų Europa ims skaitytis su Vokietija ir Rytais,

kol Lietuva galės šiomis jėgomis pasiremti ir turėti naudos, pati Lietuva jau gali neegzistuoti. Tad šiandien neturime kito kelio, kaip tik vaidinti nepasitenkinimą vokiečiais, nors patyliukais jiems ir simpatizuojame. Kita vertus, tikėtis vokiečių pagalbos taip pat pavojinga: kai Vokietija atsities, greičiausiai jai nerūpės, beje, ir nesitikės mažytės Lietuvos pagalbos. Jeigu Vokietija nusisuka nuo Lenkijos, tai dar nereiškia, kad nenusisuks tuo pat metu ir nuo Lietuvos ir nepareikalaus Klaipėdos. Gali nutikti taip, kad Vokietija nesvyruodama paaukos Lietuvą, skiriančią ją nuo Rusijos ir ribojančią jos kelią į vokiečių kultūros Baltijos šalis – Kuršą, Livoniją, Estiją. Tad aljansas su Vokietija šiandien yra kompromitacija, o rytoj negarantuoja jokios naudos. Su Sovietų Rusija sudėtingiau užmegzti glaudesnius ryšius. Pirmiausia todėl, kad tarp valstietiškosios Lietuvos ir komunistinės Rusijos kiurkso praraja, kurią sudaro didžiulis pozicijų skirtumas. Antra dėl to, kad tokia sąjunga ne mažiau kompromituotų ir suteiktų Europai stiprų argumentą leisti Lenkijai užimti Lietuvą – Rusijos koloniją, esančią pakeliui iš Rusijos į Vokietiją. Rusijos ir Vokietijos diplomatija trina delnais ir džiaugiasi, kad Lietuva izoliuota, o pačios Lietuvai slapta kužda: vienintelis jų išsigelbėjimas yra suartėjimas su Rusija. Vis dėlto tuo pat metu Rusija geba meiliai glostyti ir Lenkiją, leidžia jai solidariai dalytis įtakos zonomis. Jeigu Lenkija vienokiu ar kitokiu būdu prarytų Lietuvą, kurios gabalą – Vilniaus kraštą – jau atsikando, Rusija tikriausiai nesikištų ir neprimintų, kad Lietuva yra nepriklausoma valstybė, su sąlyga, jog Lenkija neribos jos įtakos Latvijoje ir Estijoje. Tad bet kokie santykiai su Sovietų Rusija ne tik kompromituotų Lietuvą, bet ir keltų pavojų jos nepriklausomybei, mat Rusijos palankumas Lietuvai gali būti ne kas kita kaip tik Judo palankumas. Be to, yra dar senoji Rusija, kontrrevoliucinė – monarchinė ar demokratinė, bet taip pat imperialistinė, Rusija *in spe*[236], nuolatos svajojanti apie senosios santvarkos atkūrimą savo paribiuose (kresuose), kuriems priklauso ir Lietuva.

Vienu žodžiu, izoliuotos Lietuvos padėtis yra nepaprastai sudėtinga. Nieku gyvu negali tikėtis ilgalaikio aljanso perspektyvų, neturi stiprios tarptautinės paramos. Galbūt niekada iki šiol per savo trumpą valstybinį egzistavimą Lietuvos tarptautinės pozicijos, bent jos ginčas su Lenkija, nebuvo patekusios į tokią tragišką padėtį, kokioje atsidūrė dabar. Vis dėlto yra tam tikras gaivalas – jam priklauso Janulaitis – piešiantis Lietuvos ateitį rožinėmis spalvomis, nusiteikęs optimistiškai ir manantis: pats faktas, kad Lietuva, atsidūrusi izoliacijoje, išliko, yra įrodymas, kad ji gyvybinga ir išliks šioje didžiojoje tarptautinių interesų kovoje Rytuose. Pasak Janulaičio ir

236. *In spe* (lot.) – laukiama, ateityje.

№ 11 (81) TRIMITAS 3

Be to bijoma dar vieno: būtent, emisijos teisė, duodama galingą įnagį į valdžios rankas, dalinai paliuosuoja ją nuo reikalo skaitytis su visuomene. Esant pas mus dar kai kurioms srovėms, kurios dar nesuskubo įeiti į pilną kontaktą su (lietuviškaja) visuomene, bijoma, kad jos pripuolamai įsigalėjusios ir pasinaudojusios emisijos gale nesutrukdytų mūsų valstybės ir visuomenės gyvenimo sunkios ir brangios demokratėjimo evoliucijos.

Ar šiaip ar taip mes stovėdami nuošaliai, ir žinodami, kad pas mus viskas yra rišama apmąstytai ir visai neskubotai, turime tikros vilties, kad šis klausimas bus laimingai išspręstas ir ar anksčiau ar vėliau mes turėsime savo gražučius pinigėlius, kurie turės tikrojo pastovaus aukso vertę. Š. Š.

Žemės reforma.

Vasario 16 d. Steigiamasis Seimas galutinai trečiuoju skaitymu priėmė įstatymą apie žemės reformą. Žemės savininkams paliekama iki 80 hektarų; kas turi daugiau, nuo to atimama į Valstybinį Žemės Fondą. Už atimamą žemę pripažinta atlyginti. Svetimšalius, kurie turi nejudinamojo turto, šis įstatymas neliečia. Jiems duodama teisė likviduoti nuosavybę per trejus metus. Jei jie tai neįvykdytų, tuomet įstatymas ir juos liečia. Svetimšaliais šiame reikale laikoma tie asmenys, kurie Rusų laikais turėjo nejudinamojo turto, Lietuvoje, kaipo svetimšaliai.

Ligi būs išdalyti stambieji dvarai, tie ūkiai, kurie turi nedaugiau 150 hektarų žemės būs neliečiami. Aukščiausia atlyginimo kaina 480 auks. už hektarą. Jei atimama iš ūkio 200 hektarų, tai už 70 hektarų atlyginama vidutinėmis to meto rinkos kainomis, o už 50 hekt. — nustatyta kaina. Už žemes po miškais mokama po 120 auks.

Be atlyginimo imama: 1, nustatytas ypatingu įstatymu žemės nuošimtis kariškiams išdalytų; 2, nenaudojamos žemės: sumitynai, balos; 3, iš ūkininkų neteisėtai kitados pagrobtos žemės; 4, nejudinamasis turtas tų savininkų, kų

Žemės reformos įstatymo priėmimas Steigiamajame seime, faksimilė. *Trimitas*, 1922, kovo 18, nr. 11.

kitų jo aplinkos veikėjų, jeigu, nepaisant izoliacijos, Lietuva vis dar gyva – niekas nedrįsta jos sunaikinti, nors apetito tokiam žingsniui ir netrūksta, tai įrodo, kad ji turi šioje tarptautinėje santvarkoje egzistuoti, – tai jos garantija ir stiprybė. Optimistai taip mąstydami tikisi, kad ateityje juos parems angliškosios Baltijos jėgos. Tokios optimistų mintys man primena garsųjį Žečpospolitos [Respublikos] devizą, nuskambėjusį XVII ir XVIII amžiuje: Lenkija laikosi dėl valdžios? Taip, stovėjo ir nesugriuvo iki tam tikro laiko, tačiau ilgainiui ėmė judėti ir griūti, skausmingai įrodydama optimistų devizo melą.

Vyriausybės žiniose (valstybės įstatymų leidinyje)[237] pagaliau paskelbtas Agrarinės reformos įstatymas.

1922 metų balandžio 7 d.
Penktadienis

Šiandien vyko mūsų Glaudžios sąjungos posėdis. Šį kartą jo pirmininkas buvau ne aš, o Vaclovas Bielskis, laikinasis prezidiumo narys. Jis pirmininkavo, nes vakare turėjau kitų reikalų ir negalėjau dalyvauti susirinkimą atidarant, tad paprašiau Bielskio mane pavaduoti, o kai apie 10 vakaro sugrįžau, jau neperėmiau iš jo pirmininko funkcijos, juolab kad norėjau per posėdį rinkti prezidiumą, ir labai troškau, kad šie rinkimai įvyktų ne man pirmininkaujant. Prieš posėdį atvedžiau kandidatą Viktorą Biržišką, kuris šiandien turėjo būti priimtas į mūsų bičiulių būrį. Viktorą Biržišką atvesti pavedė ne man, o jo broliui Mykolui Biržiškai; Viktoro kelias savaites nebuvo Kaune, tad Mykolas pranešė, kad jo pristatyti negalės. Na, o aš šiandien vakarop netikėtai sutikau Viktorą gatvėje ir sužinojau: į Kauną jis sugrįžo naktį. Kai paklausiau, ar Mykolas jam ką nors sakė apie tam tikrą susirinkimą šiandien vakare ir ar klausė,

237. *Vyriausybės žinios* – savaitraštis, leidžiamas nuo 1920 m. Leidėjas – ministrų kabinetas. Čia spausdinami teisės aktai, vyriausybės ir visuomenės potvarkiai, sutartys su užsienio šalimis ir t. t.

ar norėtų priklausyti tam tikrai sąjungai, Viktoras, jau seniai suuodęs mūsų organizacijos egzistavimą ir ne kartą Vilniuje interpeliavęs Mykolui, kuris susaistytas priesaikos viską neigė, pats mane nutraukė supratęs, apie ką kalbu, ir įvardijo mūsų organizaciją, kartu paaiškino, kad Mykolas lig šiol jam apie ją nieko nepasakojęs. Atrodo, Viktorui Biržiškai mintį apie mūsų organizaciją ir brolio Mykolo priklausymą jai pakišo p. Tadeušas Vrublevskis[238], kuris niekada nepriklausė mūsų organizacijai, ir, atrodo, nė vienas iš mūsų jam savo paslapties neatskleidė, apie mūsų Sąjungą informuotas puikiai. Reikalas tas, kad kai 1910–1911 metais, iškart, kai Rusijoje buvo įsteigta Sąjunga, į Vilnių atvyko jos delegatai; tarp jų buvo keli žinomi rusų opozicijos nariai, norintys Vilniuje įsteigti Sąjungą ir ieškantys Vilniuje atitinkamų žmonių, dirbančių įvairiose srityse, pirmiausia kreipėsi į vieną iš vietos lenkų veikėjų – Tadeušą Vrublevskį. Vrublevskio vardas, jo praeitis, įsitikinimai, visuomeninė veikla – visa tai rodė, kad kandidatūra yra tinkamiausia. Vrublevskis atsisakė pasiūlymo, tačiau nepamiršo smulkiai išsiklausinėti emisarų ir giliai į atmintį įsirašyti to, ką pokalbio metu išgirdo. Tokiam žmogui kaip Tadeušas Vrublevskis, mąstantis, puikiai išmanantis slaptųjų sąjungų istoriją ir žmogaus prigimtį, nereikėjo daug informacijos, kad puikiai suvoktų, kuo tokia sąjunga užsiima. Turėdamas siūlo galą, nuolatos stebėdamas ir analizuodamas aplinką (Vrublevskis tikras stebėjimo ir analizės meistras – niekas Vilniuje taip gerai nežino visų įvykių kaip jis, nors neretai ištisas savaites ar net mėnesius nosies neiškiša iš savo buto – bibliotekos. Žinios pas jį suteka įvairiais keliais, ir niekas nesugeba taip kaip jis išgaudyti minčių, istorijos fragmentų, iš kurių galima rekonstruoti įvykių, santykių ar veiksmų eigą), tad nesunkiai Vrublevskis sekė neviešinamą mūsų slaptos Sąjungos veiklą. Neretai stebėtinai tiksliai tiktai stebėdamas ir analizuodamas atkurdavo įvykius, vykusius mūsų Sąjungoje iš tiesų. Labai puikiai išmano daugelio mūsų brolių Vilniaus lenkų, priklausančių mūsų Sąjungai, recesijos istoriją ir jų požiūrį į lenkų organizacijas, žino jis ir apie mus, ir apie lenkų organizacijos akciją Vilniuje ir Varšuvoje, gerai žino daugelio, priklausančių mūsų ratui, pavardes. Nemažai žino ir apie mane, ir apie Mykolą Biržišką, Janulaitį, Šaulį, ir t. t. Neretai gaudo mūsų žodžius, mums į akis sako apie mūsų priklausymą organizacijai, pasakoja įvairias smulkmenas. Tačiau jis perdeda įsivaizduodamas, kokia galinga ir plati mūsų veiklos sritis. Kaip tik jis

238. Vrublevskis Tadeušas Stanislavas (Wróblewski Tadeusz Stanisław; 1858–1925), advokatas, bibliofilas. 1881–1883 m. buvo tremtyje Sibire, Peterburgo universiteto teisės absolventas (1886), 1900 m. įsteigė Šubravcų draugiją, kuri laikėsi XIX a. Šubravcų draugijos tradicijų. Daugelio politinių procesų advokatas, garsėjęs demokratiniais įsitikinimais ir simpatijomis kraštui, 1912 m. įsteigė draugiją, pavadintą Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių biblioteka; jai perdavė asmeninį knygyną (dabar tai Lietuvos mokslų akademijos biblioteka). 1906 m. artimai bendradarbiavo su M. Römerio leidžiamu *Gazeta Wileńska*.

ir turėjo pašnabždėti apie mūsų organizaciją Viktorui Biržiškai. Na, o kai Viktoras man pats pasakė mūsų organizacijos pavadinimą, neturėjau kitos išeities, kaip tik pakalbėti su juo atvirai ir pasiūlyti dalyvauti, nes jo kandidatūrai mūsų Sąjunga jau buvo pritarusi. Viktoras labai įdėmiai klausėsi ir veržėsi į Sąjungą, matyt, jau seniai apie ją svajojo. Viktoro priėmimo ritualą įvykdė Bielskis. Dabar savo Sąjungoje turime 3 Biržiškas: Mykolą, Vaclovą ir Viktorą.

1922 metų balandžio 8 d.
Šeštadienis

Vakar mūsų Sąjungos posėdyje dalyvavo aš, Bielskis, Bortkevičova, Janulaitis, Semaška, Mykolas, Vaclovas ir Viktoras Biržiškos, Purėnas ir Sugintas – iš viso 10 asmenų. Dėl pateisinamų priežasčių posėdyje nedalyvavo Sleževičius, Kairys ir Čepinskis. Susirinkimo dalyviai norėjo prezidiumo rinkimus atkelti į vieną iš kitų susirinkimų, bet aš reikalavau, kad kaip tik šiandien būtų renkamas prezidiumas; juk negalime nuolatos gyventi organizaciniame chaose. Pirmiausia turėtume būti gerai organizuoti. Turime turėti vykdomąjį organą, turi būti nustatytos funkcijos. Turime turėti prezidiumą planuojamai akcijai ir viso darbo organizacijai koordinuoti. Negali amžinai tęstis laikina būsena, tokia, kokia tvyro dabar, kai aš vienas esu atsakingas už visą mūsų Sąjungos veiklą, turiu skirti posėdžius, surašyti jų darbotvarkę, galvoti apie viską ir už visus. Artimiausiu laiku, vadinasi, iškart po švenčių turime priimti statutą, kuris iki šiol yra tik projekto fazėje. Šis laikinumas jau dvejus metus tęsiasi, bet negali tęstis amžinai. Kai turėsime statutą ir prezidiumą, pagaliau turėsime kažką konkretaus ir tada galėsime imtis planuotos veiklos, užmegzti ryšius su tarptautinėmis organizacijomis. Greičiausiai bus sudėtinga tai pasiekti, tačiau, kita vertus, gal ne taip komplikuota, kaip mums atrodė. Neseniai Šaulys iš Romos atsiuntė vieną prancūziškai rašytą literatūros leidinį apie mūsų organizaciją ir bibliografiją. Netrūksta ir periodinių Sąjungos leidinių, yra Tarptautinis biuras, vyksta tarptautiniai kongresai. Tad esama organų, į kuriuos galėsime kreiptis. Tačiau pradėti privalome patys nuo savęs ir atitinkamai susitelkti. Prezidiumas buvo išrinktas. Reikėjo dar išrinkti keturis asmenis šioms funkcijoms atlikti: ***a.*** *katedros meistro,* ***b.*** *prižiūrėtojo,* ***c.*** *oratoriaus ir* ***d.*** *sekretoriaus ir iždininko viename asmenyje.* Pagal Sąjungos statutus ir įpročius į prezidiumą gali būti išrinkti tik broliai, turintys meistro laipsnį. Broliai, turintys mokinio laipsnį, turi tik veiklią, bet ne pasyvią rinkimų teisę. Mokinio laipsnius turi Žemaitis, Kacelenbogenas, Čepinskis, Purėnas, Sugintas ir Viktoras Biržiška, tai reiškia visi tie, kurie buvo į Sąjungą priimti jau Lietuvoje. Tie nariai, kurie dirbo prieškario organiza-

cijoje mūsų šalyje, kurie siekė atnaujinti Sąjungą ir buvo jos įkūrėjai, vieni kitus pripažino meistrais. Aš pateikiau 5 kandidatūras į prezidiumą, iš jų reikėjo išrinkti keturias: save, Sleževičių, Vileišį, Kairį ir Mykolą Biržišką. Po balsavimo lapeliais buvo išrinkti: katedros meistru – aš vienbalsiai (išskyrus mano balsą), prižiūrėtoju – vienbalsiai Mykolas Biržiška, oratoriumi – daugeliu balsų Kairys, sekretoriumi ir iždininku – dauguma balsų Sleževičius. Atrodo, toks pasirinkimas neblogas. Na, o susirinkime svarstėme Universiteto klausimą ir jo įtaką jaunimui. Referatą skaitė Janulaitis. Jo išvada buvo tokia: pažangus ir laisvamanis elementas, o ypač mūsų broliai, stabdytų klerikalizmo kišimąsi į Universiteto veiklą, jo įtaką šiai mokslo įstaigai net iki tol, kol šie liausis manifestuoti savo įtaką. Tačiau diskutuodami Sąjungos nariai nemanė, kad tai būtina veikla, ir nepritarė šiai minčiai. Buvo nutarta priešingai, kad reikia pasilikti Universitete ir kovoti su klerikalizmu viduje. Bet kuriuo atveju mūsų broliai, dalyvaujantys Universiteto veikloje (ten yra nemažai mūsiškių – Janulaitis, Žemaitis, Mykolas Biržiška, Čepinskis, Purėnas), turėtų veikti ne savavališkai, o solidariai ir, pasitaikius galimybei, pasitarę su Sąjunga. Buvo daug kalbama apie įtaką jaunimui, apie lietuvių mokslinės literatūros kūrimą ir ugdomųjų veikalų populiarizavimą. Taip pat apie bendravimą su jaunimu ir poveikį jiems gyvuoju žodžiu. Visa tai suplanuoti turės Purėnas ir Vaclovas Biržiška.

Labai gražus mūsų devizas, kurį sužinojau tik dabar iš knygų, atsiųstų Šaulio. Štai jos legenda: *Lege, lege, lege et relege; labora et ora, cogita et invenies*[239]. Žodis „cogita" yra žodžio „ora" arba „oral" alternatyva (greičiausiai senoji reikšmė) arba „cogita". Metai skaičiuojami nuo 4000 metų iki Kristaus eros, pavyzdžiui, 1922 metai yra 5922 metai. Patys metai prasideda nuo kovo, kuris vadinasi 1-uoju mėnesiu, ir t. t.

1922 metų balandžio 9 d.
Sekmadienis

Išvykau iš Kauno Velykų proga beveik 2 savaitėms. Važiuoju į Bagdoniškį, o Jadzę palikau savo bute Kaune. Vykstu tik iki Panevėžio, o naktį iš Panevėžio toliau. Iš Kauno pajudėjau apie 10 valandą ryto ir apie 7 vakaro jau atsidūriau Panevėžy. Šičia atvažiavau mūsų Sąjungos reikalais – buvau įgaliotas priimti narę – Gabrielę Petkevičaitę. Panevėžyje šiuo metu gyvena du mūsų broliai (abu žydai): Kacelenbogenas ir senasis dr. Romas, kuris nenori grįžti į Vilnų, o Kaune negali rasti buto

239. Perfrazuotas šūkis, o turėtų būti: *Lege, lege, lege et relege; labora et invenies* (lot.) – melskis, skaityti, skaityti, skaityti, skaityti dar jūs rasite.

ir patogiai gyventi, tad apsistojo ir pradėjo dirbti gydytoju chirurgu Panevėžyje. Kai bus priimta Gabrielė Petkevičaitė, Panevėžyje turėsime jau tris mūsų brolius. Nors pagal Sąjungos tradicijas savarankiškai veikti sąjunga gali, jeigu jai priklauso 7 nariai, vis dėlto mūsų ankstesnė praktika ir jai pritaikytas statutō projektas leidžia egzistuoti ne visai pilnoms sąjungoms, turinčioms 5 narius. Tokia nepilna sąjunga pirmiausia turi siekti, kad narių skaičius pasiektų 7; tada ji bus visiškai savarankiška. Kol yra nepilna, tol neturi visų organizacinių teisių, tačiau jau gali tartis savo rate ir savarankiškai rinkti narius, bet bus susijusi su motininiu ratu, iš kurio susikūrė. Nepilni ratai gali kurtis tik tose vietovėse, kurios neturi pilno rato. Taigi Panevėžio rato – embriono sukūrimas – pirmojo rato provincijoje – mūsų organizacijai turės teigiamą įtaką. Gabrielė Petkevičaitė yra viena iš lietuvių tautinio judėjimo sensorių, literatė ir veikėja, visada kupina humanitarinio idealizmo ir geraširdiška. Ji kilusi iš Panevėžio dvarininkų šeimos. Šiandien jai per 60 metų. Jos veikla kupina tautinių idealų, humanizmo ir demokratijos, pati visada laikėsi tvirčiausių Vinco Kudirkos[240] ir Povilo Višinskio[241] idealų. Jos veikla tekėjo senosios demokratų partijos vaga, iš kurios yra kilusi šiandienė socialistų – liaudininkų – demokratų partija. Dėl saviveiklos 1920 metais Petkevičaitė buvo išrinkta Įstatymų leidžiamojo seimo deputate ir kaip senjorė, vyriausia iš visų Seimo narių, turėjo garbės pirmininkauti pirmajam atgimusios Lietuvos Seimui atidarymo dieną. Tačiau klasių kova, kuria užsiėmė partija revoliucijos realizavimo dienomis, brutalus elgesys ir prievarta nugalėto visuomenės priešo atžvilgiu, žeidė taurią, idealistišką Petkevičaitės prigimtį. Beatodairiška Agrarinės reformos programa, brutalus devizas „*vae victis*“[242] pasirodė iš tiesų esą ne tokie gražūs, kupini paprasčiausio masių egoizmo ir gobšumo, nei idealai, jų pirmtakai, kurie priešrevoliuciniu laikotarpiu gimė kovotojų vardan demokratijos mintyse, kurie tekėjo švariu šaltinio vandeniu iš ilgesio ir noro atkurti visuomeninį teisingumą. Anuomet tokie siekiai buvo protesto išraiška ir siekis atitaisyti klaidas, šiandien virto prievartos, gobšumo aktais, dega noru sužeisti priešininką. Petkevičaitė negalėjo pakęsti šitaip pasikeitusių kovotojų – iš tauriųjų kovotojų virtusių brutaliais laimėtojais. Tad pasišalino iš politikos, paliko Seimą ir įsikūrė Panevėžyje; čia dirba savo mėgstamą darbą, tokį artimą kultūrai ir tokį tolimą brutaliai politikai. Užsiimdama pedagogine veikla, darydama poveikį jaunimui, gindama moteris ir abiejų lyčių teises, surado vietą, kur gali

240. Vincas Kudirka (1858–1899), gydytojas, vienas lietuvių tautinio atgimimo lyderių, demokratinio leidinio *Varpas* redaktorius, rašytojas, lietuvių himno autorius.

241. Povilas Višinskis (1875–1906), lietuvių publicistas, literatūros kritikas, tautinio judėjimo veikėjas, leidinio *Varpas* bendradarbis.

242. *Vae victis*! (lot.) – vargas pralaimėtojams!

išlieti savo energiją, rado kam atiduoti širdį idealistinei veiklai, nenusižengdama savo humanistiniams idealams. Netrukus Panevėžyje ji tapo pagrindine figūra ir visos gražios humanistinės veiklos siela.

1922 metų balandžio 10 d.
Pirmadienis

Dar papasakosiu apie Gabrielę Petkevičaitę ir jos priėmimą į Sąjungą. Kai Gabrielė Petkevičaitė paliko Seimą ir atsikratė politinės atsakomybės dėl veiksmų, kuriems nepritaria – ypač socialistų liaudininkų metodams, vis dėlto partijos oficialiai ji nepaliko. Partijai priklausė dėl sentimentų praeities darbams ir žmonėms, su kuriais ją sieja ilgi metai. Iš jos partijos kolegų Kaune teko girdėti priekaištus, kad Petkevičaitės kultūrinė veikla Panevėžyje pernelyg oportunistinė. Kolegos jai priekaištauja, kad savo veikloje per mažai dėmesio skiria pasirinktų bendradarbių įsitikinimams, griežtai neatsiriboja nuo klerikalų, retkarčiais kreipiasi pagalbos į kunigus. Ypač telkdama pagalbą neturtingam jaunimui šviesti ji nesiima propagandos priemonių, o organizuodama pagalbą kaliniams leidžia sau bendradarbiauti su kunigais. Tačiau visiems šiems žmonėms derėtų suprasti: užsiimdama visuomenine humanitarine veikla provincijos mieste, Petkevičaitė yra priversta bendradarbiauti su įvairiais žmonėmis, net jeigu jie ir priklauso priešingoms politinėms stovykloms. Veiklių žmonių nėra itin daug, ypač provincijoje, tad tam tikras oportunizmas būtinas, jeigu norima ką nors apskritai nuveikti. Taip man pasakojo Petkevičaitė. Petkevičaitės manymu, negerai neturtingą besimokantį jaunimą nuo jauniausių gimnazijos klasių skirstyti į „socialistus" ir „klerikalus"; tai bando daryti kai kurios kitos draugijos, suteikiančios pagalbą besimokančiam neturtingų šeimų jaunimui (tarkim, organizacija „Žiburėlis"[243]; jai vadovauja Andrius Bulota[244]). Kita vertus, būtent Petkevičaitės įtaka jaunimui per šviečiamąją veiklą yra tikrai humanitarinė ir pažangi. Na, vienu žodžiu, nors šiuos priekaištus Petkevičaitei ir išsakė mūsų Sąjunga Kaune, vienbalsiai nutarėme priimti Gabrielę Petkevičaitę į mūsų Sąjungą – į

243. „Žiburėlis" – draugija, rėmusi besimokantį neturtingą lietuvių jaunimą. Ją 1893 m. įsteigė Gabrielė Petkevičaitė ir Jadvyga Juškytė. Iki 1905 m. veikė pogrindyje, vėliau legaliai. 1911–1915 m. M. Römeris priklausė draugijos valdybai.

244. Bulota Andrius (1872–1941), lietuvių tautinio judėjimo veikėjas, politikas, advokatas, politinių bylų gynėjas. 1907–1912 m. II ir III Rusijos dūmų deputatas, 1912–1915 m. advokatas Vilniuje, masonų ložės „Lietuva" , kuriai vadovavo M. Römeris, narys. 1917 m. išrinktas į Rusijos steigiamąjį susirinkimą. Nepriklausomoje Lietuvoje dirbo advokatu Marijampolėje. 1929 m. už dalyvavimą pasikėsinime į Voldemarą uždarytas į koncentracijos stovyklą. 1940–1941 m. bendradarbiavo su sovietų valdžia, o karui prasidėjus buvo hitlerininkų nužudytas.

kuriamą Panevėžio ratelį. Petkevičaitę į mūsų Sąjungą įtraukiau greitai. Maždaug valandą su ja kalbėjausi, paaiškinau mūsų Sąjungos idėją, tikslus ir principus. Paaiškėjo, kad ji visiškai pasirengusi ir subrendusi būti narė, nes pati ne kartą svajojo apie tokią organizaciją. Tad pasikalbėjęs su ja ir paklausinėjęs paprašiau pasirašyti iškilmingą priesaiką ir savo misiją baigiau. Turiu vilties, kad Panevėžio ratelis, turėdamas du žmones, susijusius su etiniu ir humanistiniu judėjimu, kaip Gabrielė Petkevičaitė ir Kacelenbogenas, gali labai neblogai plėtotis. O toliau ši grupė pati ieškos narių. Toks provincialus Panevėžio susibūrimas gali išvengti Sąjungos veiklos painiojimo su politika, ko mes Kaune, savo susibūrime, niekaip negalime išvengti. Panevėžio ratelis gali visą savo darbą skirti visuomeninei, humanitarinei ir kultūrinei veiklai, kuri nuosekliausiai atskleidžia pamatinius Sąjungos principus. Ypač kai savo gretose turime Petkevičaitę ir jeigu dar atsiras naujų taip pat mąstančių žmonių, galbūt Sąjunga turės didelę įtaką jaunimui, kaip kitados tokią turėjo Vilniuje (filomatai, filaretai, spindulingieji, kurie taip pat, kaip ir Šubravcų draugija[245], buvo veikiami tuometinių „laisvųjų mūrininkų"[246]).

Šiandien pasiekiau Bagdoniškį. Buvo jau vakaras. Traukinys, važiuojantis iš Kauno į Obelius, Panevėžyje turėjo būti apie 3 valandą nakties. Laukiau Panevėžio stotyje, traukinys siaubingai vėlavo. Atpūškavo į Panevėžį tik apie 11 valandą prieš pietus. Visą naktį kankinausi Panevėžio stotyje. Snūstelėti pavyko tiktai paryčiais, bet koks tas miegas sėdint ant suolo. Rokiškyje buvau apie 4 valandą po pietų. Stotyje manęs laukė Marynia. Kaip gražu buvo važiuoti namo – visą kelią lydėjo mus pilnatis!

1922 metų balandžio 11 d.
Antradienis

Bagdoniškio apylinkėse vis dar žiema. Sniegas visiškai dengia žemę, vis dar puikus rogių kelias. Šiais metais pavasaris labai vėluoja, o mūsų kraštuose jis net nosies nebuvo įkišęs. Kaune šalta, dažnai termometro stulpelis rodo kelis laipsnius šalčio, sninga. Tačiau iš seno sniego jau nė ženklo nelikę, o ką tik iškritęs labai greitai tirpsta, na, o čia vis dar laikosi žiemos sniegas. Važiuodamas iš Kauno į Rokiškį,

245. Visas minėtąsias draugijas įkūrė Vilniaus universiteto studentai 1816–1820 m. Jų tikslas – žinių siekimas ir vidinis tobulėjimas. Šubravcų draugijos nariai (Mykolas Balinskis, Kazimieras Kontrimas, Laurynas Putkameris, Tomas Zanas ir kt.) buvo užsibrėžę tikslą pakeisti visuomenę.
246. Laisvieji mūrininkai Lietuvoje pradėjo veikti 1776 m. Masonų ložės labai aktyviai reiškėsi XIX a. pradžioje. Laisvieji mūrininkai Rusijoje, kaip ir Lietuvoje, kėlė Aleksandro I nepasitenkinimą, kuris 1822 m. rugpjūčio 13 d. įsakė uždaryti Rusijos imperijos masonų ložes. To meto valdžios atstovai Lietuvoje konfiskavo masonų archyvus, o dar po metų Pohuliankoje, Vilniaus priemiestyje, sudegino visą įrangą ir dekoracijas.

pirmiausia apskritai nepastebėjau jokio sniego, paskui kur ne kur mačiau baltus lopinius – ypač ant šlaitų šiaurinėje pusėje arba giliuose grioviuose. Toliau nuo Radviliškio sniego vis daugėja, o kai kur, ypač daubose ir miškuose, jo dar itin daug, tačiau tik nuo Panemunėlio[247] sniegas visiškai dengia žemę ir prasideda rogiakelis. Nuo Rokiškio iki Bagdoniškio driekiasi vientisas sniego patalas, o sniegas dar toks gilus, kad kaime nesimato tvorų. Bagdoniškyje jo gylis siekia apie ½–1 metrą. Ūkininkai sunerimę, nes pašaro gyvajam inventoriui jau turi itin mažai; dar praeis daug laiko, kol gyvulius galės išginti į laukus. Vėluoja ir lauko darbai – žemės arimas, sėja.

Šį pavasarį Elvyros ir Marynios ūkis daug stipresnis nei buvo pernai – jos turi daugiau inventoriaus ir darbo jėgos, beveik pakankamai arklių. Abi iš Vilniaus krašto atsivarė stiprius ir sveikus arklius. Be to, Marynia šiandien nusipirko dar suaugusį veislinį darbinį arklį. Na, o Elvyra, be atsivarytų ir kelių anksčiau turėtų Bagdoniškyje arklių bei dviejų dvimečių kumelaičių, turi dar keturis darbinius jaučius. Pas Marynią daugėja karvių ir veršiukų. Elvyra karvių turi mažiau nei Marynia, o šiųmečių veršiukų dar neturi nė vieno. Pašaro kol kas pakanka, veisiamų paukščių irgi nemažai, sėklos taip pat yra. Šiek tiek susikaupė neatiduotos rekvizicijos, tačiau ją būtina atidėti. Be jokios abejonės, ūkio padėtis yra geresnė, išskyrus kovą su nuovargiu ir problemomis, kurios ypač vargina Elvyrą, dar gąsdina agrarinės reformos šmėkla. Bagdoniškio miškų likimas vis dar neaiškus, nors bandome guostis ir gyventi viltimi: šalies valdžia jų nelies, *status quo* pats nusistovės ir neprireiks daugiau kelti klausimo, kuris galėtų būti pavojingas. Neaišku, ir kaip bus su nuomininkais – Eigminu Marynios plytinėje ir Aleksiejumi Elvyros Stačiaragyje, nes agrarinė reforma pirmiausia bus pritaikyta nuomojamoms žemėms. Reformos šmėkla kelia nerimą ir labai kenkia Elvyros sveikatai, nors ir Marynia kartais dėl to jaučia didžiulį nerimą.

1922 metų balandžio 12 d.
Trečiadienis

Taip labai noriu miego, kad neturiu jėgų rašyti. Saulė, ryte užliejanti kambarį, pažadina mane 4.30 val. Neturiu langinių, žaliuzių ar užuolaidų, o medžiai, kurie auga už lango rytų pusėje, vis dar nuogi, tad saulės spinduliai be kliūčių patenka į mano kambarį ir priverčia pramerkti akis. Vakare norisi eiti miegoti kartu su vištomis.

247. Panemunėlis – miestelis prie Nemunėlio to meto Zarasų apskrityje, buvusi Komorovskių nuosavybė. Katalikų parapija, geležinkelio stotis, traukinių trasoje Radviliškis–Kalkūnai, 26 km iki Obelių stoties.

1922 metų balandžio 13 d.
Ketvirtadienis

Vis dėlto balandžio saulė tirpdo sniegą. Dienos yra gražios, saulėtos, o naktys šaltos. Dieną termometro stulpelis pavėsyje rodo 3 laipsnius šilumos, tačiau saulės spinduliai po truputį tirpdo sniegą. Kasdien matosi vis daugiau pilkų kalvų viršūnių. Viršutinis sniego sluoksnis minkštas tarsi pieno plėvė. Daubose, lankose ir grioviuose renkasi vanduo. Upeliai kol kas dar neteka, dar nesimato didžiosios pavasarinės vandens kelionės. Vanduo vos ne vos sunkiasi pro sniegą.

Esu kilęs iš šlėktų – dvarininkų, tai reiškia lenkų ir lietuvių šeimos. Kaune atitrūkstu nuo savo kilmės, turiu kitokių pažįstamų ir savarankišką darbą, su savo kilmės žmonėmis bendrauju labai mažai. Dvarininkiškas – šlėktiškas – gyvenimas Lietuvoje ir lietuvių tautinės visuomenės pasaulis yra du priešingi poliai. Tačiau visa mano šeima priklauso dvarininkų pasauliui, o pats viena koja stoviu viename, kita kitame iš šių skirtingų pasaulių. Gal dėl to skvarbiau mąstau, geriau suvokiu ir vieno, ir kito pasaulio psichologiją, esu lankstesnis ir supratingesnis, tačiau man abu pasauliai trukdo laisvai judėti ir veikti. Negaliu pradėti mąstyti vien kaip kuri nors pusė ir tapti vienalypis, tas negalėjimas neretai sukelia vidinį nerimą ir susidvejinimą, ypač tokiu laiku kaip dabar, kai priešingi visuomenės ir tautiniai poliai vra susipykę ir galutinai kovoja dėl išlikimo. Matant tokią kovą labai sunku ir skaudu tokiems kaip aš, kurie nemoka arba negali tapti vienos kurios nors pusės atstovais. Kai atvykstu į Bagdoniškį, visada atsirandu dvarininkų – šlėktų – aplinkoje, nes mano seserys šiai aplinkai visiškai priklauso ir tokio dvilypio jausmo, kuris kankina mane, nepatiria. Ypač Elvyra, nes Marynia, jos mąstysena lankstesnė ir protas jautresnis, gali pajausti ir suprasti kito pasaulio subtilybes, nors šiam pasauliui ir nepritaria. Man dvarininkiška šlėktiška aplinka visada kelia nemalonius jausmus, erzina jos požiūris į šalį ir vietos tautinę visuomenę, erzina tai, kad jiems ta visuomenė svetima, tad patys dvarininkai šalyje primena parazitus, nepritariančius šalies raidos procesams. Kita vertus, jaučiu skriaudą, daromą dvarininkams, šiam nelaimingam lenkiškam dvarininkų pasauliui. Dvarininkai primena vilkus, kurie naikinami ir puolami, tačiau vis dar nepalenkiami ir kaip vilkai priešiškai nusiteikę žmonių atžvilgiu. Tikrai grožio ir taurumo nestinga šioje dvarininkų visuomenėje, apsuptoje ir nekenčiamoje, bet dar išdidžiai nepriklausomoje, persekiojamoje ir gaudomoje, apsuptoje žiauraus medžioklės žiedo. Negaliu neužjausti persekiojamųjų, nors ir žinau, kad tie persekiojamieji yra tarsi vilkai savo šaliai ir tautinei visuomenei. Ar vilkai neturi teisės likti vilkais? Ar negali pasilikti su savo nuomone ir savo teiginiais? Iš tiesų šunys, kurie persekioja žvėrį, ne tauresni už

bėgantį žvėrį. Tad negalima stebėtis, kad lenkų dvarininkų visuomenė šalyje iš visų pusių brutaliai puolama taip pat, kaip ir per medžioklę, negula su didžiule meile tiesiai po peiliu, bet ginasi ir alsuoja neapykanta persekiojamajam. Dabar mūsų dvarininkų karta moka istorijos skolas už tai, ką jos protėviai padarė praeityje, vystantis valstybei.

1922 metų balandžio 14 d.
Penktadienis

Didysis penktadienis jau nėra toks įspūdingas kaip anksčiau. Anksčiau buvo „sausas" pasninkas, ant stalo nebuvo pieno, sviesto ir kiaušinių, bet buvo ruošiami velykiniai valgiai – kepami mieliniai pyragai, tortai, mazurkai (tradicinis lenkų velykinis pyragas), kalakutai, paršiukai, kumpiai ir t. t. Namai kvepėjo mėsa ir pyragais, pagunda didžiulė, tačiau pasninkas griežtas. Dabar iš pasninko ir švenčių tiktai parodija liko.

Pasikeitė oras. Lauke atlydis, 9 laipsniai šilumos, tačiau debesuota, pučia vakarų vėjas, lyja. Toks oras veikia sniegą tarytum ricina skrandį. Laukuose jau čiurlena vandens upeliai, sniegas labai greitai tirpsta, išlenda vis daugiau plikos žemės lopinių. Po savaitės, matyt, jau visai nebus sniego, o ir dabar rogių kelias baigiasi.

Mūsų dvarininkiška šlėkta ant savo pečių neša dvigubą istorinį prakeiksmą. Vienas yra visuomenės prakeiksmas viso dvarininkų luomo, kuris gyveno turėdamas privilegiją išnaudoti žemesnius sluoksnius. Kaip kiekvienas aukštesnis sluoksnis visur, kad ir kur gyventų, kitados atliko tautai naudingą funkciją, o pakilusi ilgainiui pamiršo savo prievolę ir pasiliko tik privilegiją, kuri buvo glaudžiai susijusi su funkcija. Šią privilegiją pavertė savo teise, nepriklausančia nuo visuomeninės funkcijos, pasidarė egoistiška ir neteisėtai pasisavino kitų uždarbį, o kartu ėmė parazituoti. Tų šalių, kurių visuomenės raida dėl politinių sąlygų ir aplinkybių sustojo, privilegijuotas sluoksnis – aristokratija (šlėkta) – nespėjo savo privilegija pasinaudoti ir išnaudoti besikuriančios naujos visuomenės, kuri dar nebuvo susikūrusi; aristokratija negalėjo reikšti savo teisių į turtą, atsiradusių dėl pamirštos funkcijos, naujo pagrindo būti naudingai. Tad kai buvo sunaikintos kliūtys, stabdančios naujos formos kūrimąsi, aristokratija atsidūrė tuštumoje kaip anachronizmas. Jos teisė – privilegija – buvo numesta ant paskutinio tirpstančio žiemos sniego. Kaip pavasaris nekenčia žiemos ir ją naikina, taip revoliucijos vėjas, pas mus realizuojantis pavėluotą revoliuciją, nekenčia ir naikina aristokratijos teises, net savo turtines teises. Toks likvidavimas prilygsta skriaudai, nes tarp šios aristokratijos slypi didieji kultūros lobiai, esama taurių žmonių, kurie praverstų kuriant naują liaudies visuo-

menę. Vis dėlto vykstantis procesas yra aklas. Neapykanta rauną pirmyn ir naikina beatodairiškai viską, kas pasitaiko jos kelyje. Neapykanta puola tarsi paukščiai ir žvėrys, plėšia aštriais snapais, kanda ir pribaigia savo bendrą. Gyvenimas kupinas neapykantos, jos tiek pat daug, kiek ir meilės. Tai, kas bunda gyventi ir kas kupinas gimdymo jėgos, su džiaugsmu ir triumfo dainomis puola naikinti viską, kas žlunga ir stokoja jėgų kovoti. Tad labai liūdna stebėti pribaiginėjamus, ypač kai pastarieji būna nekalti. Dabartinė karta moka už praeities skriaudas, prakeiksmas lydi šiuolaikinius dvarininkus. Tačiau mūsų nelaimingoji dvarininkiškoji šlėkta ant savo pečių velka dar ir kitą prakeiksmą – tautinį.

1922 metų balandžio 15 d.
Šeštadienis

Antrasis mūsų dvarininkiškosios šlėktos prakeiksmas – nutautėjimas. Sulenkėjo ji per Lietuvos istorijos tėkmę ir prarado tvirtą ryšį su liaudimi. Savo šalyje pasidarė liaudžiai svetima, o Tėvyne laikė ne gimtąją šalį, mylėjo ne savo tautą, iš kurios kitados pati kilo, o svetimą šalį – Lenkiją pamilo. Kol liaudis miegojo ir elgėsi pasyviai, tol ji, vadovaudama ir savo valia primetusi meilę Lenkijai, nesijautė čia svetima, net kai šalis nebuvo sulenkinta. Išsaugojo pilietinį instinktą, nors šalį vystė ir orientavo svetima kryptimi. Vos tik liaudis prabudo ir pakeitė šalies vystymosi kryptį, vos tik ėmė kalbėti apie tautinę valstybę ir didžiuotis savo tautybe, sulenkėjusi šlėkta atsidūrė kryžkelėje. Ne Lietuva, o Lenkija pasirodė esanti jos Tėvynė. Savarankiškoje Lietuvoje, kuri kūrėsi vardan savęs, mūsų šlėkta ėmė jaustis svetima ir ne namie. Jos ilgesys, jos prisiminimai ir ryšiai buvo glaudžiai susiję su Lenkija. Tad čia, nepriklausomoje Lietuvoje, išnyko pilietinis dvarininkų jausmas. Kadangi tuo pat metu ją ėmė pulti visuomenė ir įsiplieskė aštrus konfliktas tarp jaunos emancipuotos Lietuvos ir Lenkijos, nemokančios atsisakyti istorinių svajonių dar nuo Unijos laikų, lenkų šlėkta Lietuvoje daugeliu atžvilgių jaučiasi išsigimusi ir svetima. Tas tautinis šalies šlėktos ir liaudies atsiskyrimas yra dvarininkijos prakeiksmas ir tragedija. Laisvoje šalyje ji prarado žemę iš po kojų ir ėmė panėšėti į egzotišką augalą, pasodintą po šiaurės dangumi, nors ne šioje žemėje ir ne po tokiu dangumi jis išaugo. Liūdna dvarininkijos padėtis, liūdna regėti, kaip išsiskyrė žmonių, turinčių tokias pat šaknis, keliai jų šalyje. Dalis dvarininkų, kurie nesulenkėjo ir kurie yra tik „*purement et simplement*"[248] lenkai, paprasčiausiai išsinešdino iš šalies ir prieglobstį rado Lenkijoje, o į svetimą Lietuvą sugrįžti nenori arba nedrįsta. Taip, tarkim,

248. *Purement et simplement* (pranc.) – visai paprastai.

Römeriai iš Antanašės (Motiejus, Tadeušas) yra tik lenkai ir jų Tėvynė tiktai Lenkija. Su Lietuva juos sieja tiktai materialiniai ryšiai, nes čia turi žemės valdą. Nedomina jų Lietuva ir vykstančios permainos, jiems įdomu tik parduoti turtą. Tokie, kurie pasiryžo dėl turto pasilikti, atrodo liūdniausiai, tačiau bent jau kenčia mažiau, nes jokių sentimentų šitai nedraugiškai Lietuvai nejaučia. Nemažai esama ir tokių dvarininkijos atstovų, kurie sulenkėjo ir Tėvyne laiko Lenkiją, vis dėlto kaip ir anksčiau yra prisirišę ir jaučia sentimentų šaliai. Jų kančia – didžiausia. Tam tikru atžvilgiu jie dvilypiai, savyje slepia dvejopus, tarp savęs nesutariančius jausmus. Tai asmeninė jų tragedija. Ir aš prie tokių priklausau, nors dvilypiuose mano jausmuose lietuviškasis sentimentas ima viršų – ir tai suteikia stiprybės. Daugelis kitų šios kategorijos žmonių jaučiasi labiau lenkai, o lietuviškojo patriotizmo turi tik liekanas. Juos labai skausmingai palies procesas, kuris nesibaigs su viena karta: vieni visiškai susvetimės, ims nekęsti nepalankios šalies, likviduos savo turtą ir pabėgs į Lenkiją, kiti – susitapatins su aplinka ir grįš į Lietuvos glėbį visa savo mąstysena, visu savo kūnu. Tačiau šiandien drama aktuali ir itin skausminga. Nesutarimas tarp Lietuvos liaudies ir lenkiškosios šlėktos labiausiai į akis krinta stebint Kauno ir Vilniaus atsiskyrimą: Kaunas – jaunosios tautinės Lietuvos pergalės sfera, Vilnius – senosios lenkų šlėktos tvirtovė. Tai nėra kokia nors kryžkelė, abi pusės trokšta laimėti ir turėti visą teritoriją. Vilniuje lenkų – šlėktos – dvarininkiškasis pradas jaučiasi kaip namie, o liaudies pradas jaučiasi persekiojamas. Kartu ten vis dar gajos Unijos tradicijos. Kiekvienas iš mūsų dvarininkų ilgisi Vilniaus krašto ir jį idealizuoja. Tačiau šiame lenkiškame dvarininkiškame rojuje iš apačios auga priešiška liaudies srovė, kuri kaupiasi ir ruošiasi kovai; taip auga baltarusių ir lietuvių liaudies sąmoningas pasipriešinimas. Šioji liaudis anksčiau ar vėliau laimės, taip laimėjo ir Kauno Lietuvoje. O lenkiškas šlėktiškosios Lietuvos pasaulis anksčiau ar vėliau visoje teritorijoje turės spręsti dilemą: *arba taip – arba taip*: atsiskirti arba tapti šalies gyventojais, pasirinkti kolonisto ar piliečio mąstyseną – *tertium non datur*[249].

1922 metų balandžio 16 d.
Sekmadienis

Pirmoji Velykų diena. Šiais metais Kristaus prisikėlimo šventė išties virto į gamtos prisikėlimo šventę – gyvenimo laimėjimą prieš mirtį, pavasario laimėjimą prieš žiemą. Vakar pavasaris jau galutinai paėmė viršų. Nugalėtoji žiema kapituliavo.

249. *Tertium non datur* (lot.) – trečio neduota, taip arba taip.

Vakar ir šiandien pakilo iki 12–13 Réaumuro[250] laipsnių. Vakar lijo, buvo vėjuota, o dabar jau saulės spinduliai budina visa, kas gyva. Orą virpina paukščių plasnojimas ir jų meilės giesmės. Vakar pasirodė pirmosios varlės, sode knibžda dar pusiau apsimiegojusių driežų, parskrido gandrai, kurių žvalgai, berods, prieš 10 dienų buvo užklydę, tačiau, išvydę žiemą, čia nepasiliko. Dabar, ko gero, jau sugrįžo visai vasarai. Vakar po pietų Bagdoniškį aplankė gandras, nutūpė ant didžiulio svirno stogo ir po minutėlės nuplasnojo į savo lizdą didžiulėje liepoje. Ten tupi du gandrai, tvarko lizdą, paskraido po pievas ir vėl sugrįžta linksmai klegėdami ilgais snapais. Pamažu randasi ir musių, pavienių bambalų, drugelių, šiandien mačiau, kad avilyje jau darbuojasi bitės. Gojuje pražydo žibutės, o gėlynuose kalasi bijūnai, narcizai ir kitos pavasario grožybės. Laukuose čiurlena upeliai, skleisdami ausiai malonų garsą, sniegas tirpsta akyse.

Su vaikais ridenau kiaušinius, po pietų su Marynia, Helcia ir Andžejumi buvau Gojuje, paskui su Andžejumi stebėjau, kaip Pielanų pelkynuose šniokščia vanduo.

Šventinį stalą paruošė a. a. Papos kabinete. Marynia ir Elvyra pagamino savo šventinio maisto ir nukrovė stalą. Velykinius Marynios valgius valgome dviese – aš ir ji, o Elvyros – ji ir trys jos vaikai: Helcia, Andžejus ir Michasius. Stalas toks gausus, kad, rodos, prie šventinio stalo turėtų sėsti kelis kartus didesnė draugija. Marynia paruošė keptą kumpį su duona, iškepė veršienos ir žąsį, Elvyra – kumpį, veršienos, veršienos pašteto, abidvi patiekė sūrių, sviesto, margučių, špėkučių (pyragaičių su lašinukais), mielinių pyragų. Elvyra dar pridarė ir mažų sūrelių. Be pyragų ir saldėsių, Marynia prikepė sausainių, migdolinių ir šokoladinių keksiukų, Elvyra šokoladinį tortą, džiovintų kriaušių. Iš prieskonių turėjome krienų ir gėrimo – degtinės, bet geriausias skanėstas iš visų buvo nuostabus naminis lietuviškas alus[251] – gardus ir sveikas alkoholinis gėrimas.

250. Réaumur – temperatūros matavimo skalė. Réaumuro skalė buvo paplitusi visoje Europoje, ypač Prancūzijoje, Vokietijoje, taip pat nuo 1730 m. Rusijoje, ją pasiūlius prancūzų mokslininkui René Antoine Ferchault de Réaumur. Gana retai sutinkama moksliniuose darbuose, tačiau naudojama kai kuriose vietovėse buitinėms reikmėms. Atraminiai skalės taškai sutampa su Celsijaus skalės taškais – vandens užšalimo–tirpimo temperatūra ir vandens virimo temperatūra, o skalės reikšmė nustatoma, kai pakyla aštuoniasdešimtoji intervalo tarp atraminių taškų dalis. Vadinasi, su Celsijaus skale galioja (6) priklausomybė: R = 0,8° C.

251. Žodį „alus“ M. Römeris vartoja lietuviškai (vert. pastaba).

1922 metų balandžio 17 d.
Pirmadienis

Šiandien nieko ypatinga neįvyko. Pavasaris darosi vis galingesnis, vis labiau savo šiluma apgaubia žemę. Šiandien buvo jau 15° Réaumuro pavėsyje. Paskutiniai sniego likučiai itin greitai tirpsta. Žemė palengva džiūsta, nykstant paskutiniams ją kausčiusiems ledams. Vandens tėkmė laukuose pamažu senka, tačiau vis dar sparčiai čiurlena nedideli upeliai.

1922 metų balandžio 18 d.
Antradienis

Šiandien saulėta ir šilta diena, tokia pat, kaip ir praėjusios. Sniegas tuoj tuoj visiškai ištirps, vandens lygis laukuose senka, tiktai gilesniuose grioviuose, daubose ir kur ne kur laukų pakraščiuose arba šiaurinėse vietose, kur nuolatos tvyro pavėsis, dar baltuoja sniego lopiniai. Diena buvo labai graži, bet vakarop ėmė niaukstytis dangus, pūsti stiprus šiaurys ir termometro stulpelis pradėjo kristi žemyn. Dabar, vakare, kai rašau dienoraštį, šalta, o už lango pučia smarkus vėjas, įšoka į kaminus ir ūžauja kalbėdamasis su aidu orlaidėse. Tad šaltis dar nevisiškai suvaldytas.

Šiandien Elvyrai ir Maryniai parašiau įvairiausių prašymų į visokias įstaigas, tvarkiau sąskaitas, žaidžiau su vaikais – ridenome kiaušinius, – ėjau su Andžejumi pažiūrėti, kaip laukuose čiurlena upeliai. Gavau pirmą savo Bagdoniškio palikimo dalį grynaisiais – 3400 už parduotus medžius – dar prieš oficialų miško padalijimą. Tokia suma man teko jau atmetus įvairias išlaidas, reikalingas turtui padalyti. Taigi šie pinigai ir 1000 markių, kurias man balandžio pradžioje Marynia sumokėjo už žemę, kurią jai nuomoju (mokestis už 1922–1923 metus) – vieninteliai pinigai, gauti iš Bagdoniškio. Tačiau išlaidų ligi šiol turėjau keliolika kartų daugiau nei pajamų. Neduoda pelno žemės nuoma Maryniai; su ja sudarėme 6 metų nuomos sutartį ir numatėme nuomos mokestį po 5000 markių per metus. Už pirmuosius nuomos metus pinigų iš Marynios neėmiau. Antraisiais metais Marynia už mane mokėjo įvairius mokesčius, kurie priklausė dar prieš padalijant turtą, taigi maždaug 3500 markių, o 1000 markių davė grynaisiais. Kai su Marynia praėjusį pavasarį sudarėme nuomos sutartį, markė buvo penkis kartus vertingesnė nei dabar. Šiandien už tuometinius 5000 markių tektų mokėti 25 000, o nuomos kaina nepakilo, taigi mokestis išliko toks pat, nors faktiškai penkis kartus sumažėjo. Jeigu taip nutiko per pirmuosius nuomos metus, tai ko galiu tikėtis šeštaisiais metais! Vis dėlto žemę nuomoju ne svetimam žmogui, o savo Maryniai, nesijaudinu dėl pinigų. Tegul jai

sekasi, nes mano išnuomotos žemės labai reikia, be to, gerai žinau, kad ji žemės nenualins ir neapleis. Ir pats turiu naudos – Marynia prikrauna visokių gėrybių, kurias parsivežu namo.

1922 metų balandžio 19 d.
Trečiadienis

Paskutinė diena Bagdoniškyje. Rytoj su Elvyra ir Marynia važiuojame į Kavoliškį, o iš ten tiesiai į geležinkelio stotį. Poryt privalau būti Kaune, nes šeštadienį numatytas Tribunolo teismo posėdis. Vakarop su Elvyra pavaikštinėjau po jos valdas ir apžiūrėjau, kaip atrodo žemė, suskirstyta į septynis gabalus; kiekviename auginami vis kiti kultūriniai augalai.

Norisi porą žodžių tarti apie mažą trimetį Michasių Mečkovskį, Elvyros sūnelį. Vaikas labai drąsus, su charakteriu, vėlai pradėjo kalbėti ir iki šiol šneka neaiškiai, o žaisdamas tik savaip burbuliuoja. Iškraipo žodžius, bet iškraipydamas turi savo sistemą; jo kalbai būdinga dviskiemenių žodžių daryba. Maži vaikai dažnai linkę kurti žodžius iš dviejų vienodai skambančių skiemenų, pavyzdžiui, „babach" (pargriūti), „didi" (išvažiuoti), „liuliu" (miegoti). Michasiaus kalboje tokie žodžiai labai ryškūs. Žodžiais „babách", „dydý", „lulú" ir pan. jo fantazija neišsisemia. Štai keli žodžiai, kuriuos pamenu: „kukuje" (dėkoju), „papacej" (pasivaikščiojimas), „babata" (arbata), „bobota" (darbas), „Diediela" arba „Nieniela" (Adelė), „tietiego" (šventa), „kokoju" (kambario), „didiki" (kalakutai), „diedieko" (toli), „tieteńka" (panelė), „Numusia" (Anusia).

1922 metų balandžio 20 d.
Ketvirtadienis

Jau išvykau iš Bagdoniškio. Turėjau iš pradžių kartu su Elvyra ir Marynia nuvažiuoti į Kavoliškį, tad susiruošėme ankstyvą rytą. Marynia su samdiniu Lasinskiu nugabeno mano daiktus puskariete, o aš su Elvyra patraukiau „brička". Rokiškyje Elvyra ir Marynia turėjo sutvarkyti daug reikalų – nueiti pas taikos teisėją, darbo inspektorių, Ūkio ministerijos įgaliotinį, veterinarą Nefą, į apskrities intendantūrą, paštą – sesės užtruko viską tvarkydamos iki 5 val. po pietų. Tad nusprendėme, kad jau vėlu prastu keliu važiuoti į Kavoliškį, mat man netrukus reikėtų į traukinių stotį, o seserims – namo. Jos mane nuvežė tiesiai į stotį. Čia atsisveikinome, aš likau laukti traukinio, o jos patraukė namo – į Bagdoniškį.

Vis dėlto žiema neužleidžia savo pozicijų pavasariui. Kelios dienos buvo šiltos ir pavasariškos, bet štai dabar, po Velykų, vėl pučia žvarbus šiaurys. Jau vakar atšalo, o šiandien dar šalčiau. Laukuose siaučia vėjas, šaltis spaudžia visai kaip žiemą. Ir dangus visiškai žiemiškas, plaukia plieno spalvos debesys, sninga. Balandžio saulė, pasirodanti retkarčiais, neįstengia sušvelninti šiaurio žvarbos. Važiuodamas iš Bagdoniškio sušalau kojas – jaučiuosi, tarsi į Kauną vykčiau ne balandį, o sausį.

Iš Bagdoniškio išvykstu prisikrovęs produktų, kurių nepagailėjo mano „nuomininkė" Marynia: sviesto, rūkytų mėsos gaminių, kiaušinių, miltų, pupelių, kruopų, vištos. Naminiai produktai didžiulė pagalba man, gyvenančiam Kaune.

Taip pat vežuosi 14 000 markių ir jas iš Kauno išsiųsiu į Gdanską Kotuniai Prušanovskai[252] ir Henrysiui Volovičiui[253] – 9000 Henrysiui ir 1360 Kotuniai už parduotas Viveliškes.

1922 metų balandžio 21 d.
Penktadienis

Važiavau visą naktį. Gana neblogai įsitaisiau, tačiau bendrakeleivių turėjau daug ir negalėjau prigulti. Visai neprastai pasnaudžiau sėdėdamas. Naktis buvo šalta, laimei, vagonas kūrenamas, ir nesušalome. Naktį snigo, rytą laukus ir vėl apklojo balto sniego patalas. Baisogaloje[254] pravažiavome vietą, kurioje vakar susidūrė traukiniai ir žuvo keli žmonės. Tai įvyko tarp Žeimių[255] ir Jonavos[256]. Važiuodamas mačiau jau laukuose triūsiančius artojus, o Bagdoniškyje dar niekas net negalvoja apie arimą. Kaune pavasaris taip pat vėluoja – medžiai dar pliki, be lapų, žolė neskuba žaliuoti, šaltis skverbiasi pro duris.

Kauną pasiekiau apie 11 valandą. Pavyko parsivežti vištą, visus daiktus ir pinigus Kotuniai. Traukinių stotyje mane pasitiko tarnaitė Jadzė. Jaučiausi pavargęs, tad grįžau namo ir jau nekišau nosies į miestą. Parsigabenau tik iš Tribunolo bylas, kurios bus rytoj nagrinėjamos ir kurias turėsiu referuoti. Namie jas gerai išnagrinėjau.

252. Konstancija Michalina Prušanovska Romerytė (Konstancja Michalina Pruszanowska z d. Römerów; 1870–1940), vyriausioji M. Römerio sesuo.
253. Henrikas Volovičius, Valavičius (Wołowicz Henryk; ?), M. Römerio sūnėnas, Helenos Zuzanos Rachelos Römerytės, ištekėjusios 1893 m. už Juzefo Volovičiaus (Valavičiaus), sūnus.
254. Baisogala – miestelis ir dvaras Šiaulių apskrityje prie Kiršino upelio, 49 km nutolęs į pietus nuo Šiaulių. Buvusi Komarų nuosavybė.
255. Žeimiai – miestelis ir dvaras, 45 km į šiaurę nuo Kauno.
256. Jonava – miestelis ir dvaras (Skarulių) Kauno apskrityje, dešiniajame Nėries krante, esantis prie Kauno–Ukmergės plento, 32 km nuo Kauno ir 35 km nuo Ukmergės.

Kol kas jokių naujienų nežinau. Dolerio kursas šiek tiek smuktelėjo: dabar jis kainuoja apie 300 markių. Laikraščiai rašo apie Tarptautinę Ženevos konferenciją[257], kuri jau prasidėjo.

1922 metų balandžio 22 d.
Šeštadienis

Prieš Velykas, jau man išvykus iš Kauno, Seimas priėmė įstatymą dėl Universiteto. Pagal šį įstatymą Universitete buvo įkurtas Teisės fakultetas (pagal pirminį sumanymą ir dar Vilniuje 1918 metais priimtą Tarybos įstatymą, kuris tapo šių metų vasario 15 dieną paskelbto Vyriausybės potvarkio pagrindu, buvo ne Teisės fakultetas, o tik teisės skyrius Humanistiniame fakultete). Universiteto senatas kreipėsi į Teisininkų draugijos valdybą su prašymu nurodyti asmenis, kurie galėtų imtis organizuoti Teisės fakultetą ir dirbti jo katedrose. Teisininkų draugijos valdyba tada kreipėsi į visuotinį narių susirinkimą. Per visuotinį draugijos susirinkimą Janulaitis, kalbėdamas apie spragas Universiteto įstatyme ir ypač Teisės fakulteto, ragino siūlymą atmesti. Tačiau visuotinis susirinkimas nepritarė Janulaičio išvedžiojimams, prieštaravo Toliušis[258], Sleževičius, Vaclovas Biržiška ir buvo nutarta kreiptis į Universiteto senatą. Priėmus nutartį susirinkimas išrinko 7 asmenis,

257. Suklysta, nes čia kalbama apie Genujos konferenciją. 1922 m. balandžio 10 d. Genujoje buvo sušaukta tarptautinė konferencija. Jos iniciatorės, Anglija ir Prancūzija, vylėsi, kad konferencija pagerins santykius su parklupdyta Vokietija ir padės pamatus civilizuotam ryšių atkūrimui su bolševikine Rusija. Deja, šios viltys nepasiteisino. Priešingai, atsidūrusios didžiųjų Europos autsaiderių vaidmenyje Rusija ir Vokietija sugebėjo šį tarptautinį forumą panaudoti savo destruktyviems tikslams. 1922 m. balandžio 16 d. šalys sudarė vadinamąją Rapallo sutartį, pagal kurią viena kitos atžvilgiu atsisakė visų ankstesnių skolų ir reparacijų, pripažino viena kitą *de jure* ir atvėrė galimybes glaudžiam tarpusavio ekonominiam, politiniam ir kariniam bendradarbiavimui. Vokietija tapo pirma didžiąja Europos valstybe, oficialiai pripažinusia bolševikinę Rusiją ir užmezgusia su ja normalius diplomatinius santykius. Tik konferencijai pradėjus darbą, balandžio 12 d. Lietuvos delegacija įteikė pirmajai subkomisijai (politinei) pareiškimą apie Lietuvos ir Lenkijos santykius. Delegacijos vadovas E. Galvanauskas kalbėjo finansų, transporto, ekonominės komisijos plenumuose, Lietuvos ir Lenkijos santykių klausimas buvo keliamas komisijoms priimant rezoliucijas, buvo pabrėžiama, kad Lietuvai jos negali būti taikomos dėl Lenkijos agresijos. Buvo prašoma, kad komisijų vadovai perduotų klausimą subkomisijai. E. Galvanauską išklausė visos komisijos, o jo pareiškimus perdavė politinei subkomisijai. Lietuvos keliami klausimai iškilo į pirmą planą, kai gegužės mėn. konferencijoje tarp Anglijos ir Prancūzijos įvyko susidūrimas (plačiau žr. Žepkaitė R. *Lietuva tarptautinės politikos labirintuose (1918–1922 m.)*, Vilnius: Mintis, 1973, p. 166–169).

258. Toliušis Zigmas (1889–1971), teisininkas, visuomenės ir politikos veikėjas, publicistas. 1922–1926 m. Lietuvos seimų narys ir liaudininkų frakcijos pirmininkas, Teisininkų draugijos narys. 1922–1940 m. dirbo advokatu Kaune.

galinčius sukurti Lietuvos universiteto Teisės fakultetą. Tarp minėtųjų septynių teisininkų buvo ir mano pavardė, dar buvo išrinkti Tribunolo teisėjas Janulaitis, advokatas Leonas, advokatas Šalkauskas[259] iš Šiaulių, advokatas ir deputatas Tumėnas, teisininkas Beliackinas[260]. Tad buvau įtrauktas į kūrybinį darbą – profesorių būrį, kuriantį Teisės fakultetą. Be abejo, Universiteto senatas pakvies oficialiai Teisininkų draugijos nurodytus asmenis. Jau anksčiau kelis kartus manęs klausė, ar sutikčiau dėstyti universitete, bet tada atsakydavau, kad ne. Nežinau ir dabar, ar apsispręsiu imtis tokios veiklos. Greičiausiai – ne. Turiu daug priežasčių, dėl kurių negaliu išdrįsti tapti Universiteto profesoriumi. Pirma – nemoku nepriekaištingai lietuvių kalbos, ypač šnekamosios. Antra – nesu oratorius ir *ex cathedra* prieš auditoriją visada sunkiai kalbu. Trečia – niekada niekam nesu dėstęs, neturiu patirties ir praktikos. Ketvirta – nors ir esu teisininkas, atrodo, neblogas, visomis teisės temomis galiu pakalbėti, o mano smegenys pagimdo ne vieną ir ne dvi mintis, tačiau tai visiškai kas kita nei dėstyti. Norint dirbti profesoriumi reikia sistemiškumo, tad paskaitoms ruoštis tektų skirti labai daug laiko, kurio man ir taip trūksta. Na, žiūrėsim, kaip viskas klostysis toliau. Kai gausiu oficialų kvietimą, nuvyksiu į pirmąjį Teisės fakulteto „embriono" susirinkimą ir pasiaiškinsiu, kas konkrečiai vyksta.

Žydų visuomenėje pastebimas sujudimas dėl tautinių motyvų. Seimas antruoju skaitymu išbraukė tautines ministerijas ir konstitucines dispozicijas dėl tautinių mažumų kalbų prerogatyvų įstaigose ir teismuose. Tarp žydų tai sukėlė protesto bangą ir tikrą aliarmą. Ministras žydų reikalams Soloveičikas[261] pateikė prašymą atsistatydinti. Žydų spauda plačiai aprašo šitą įvykį. Kai kurie lietuvių politikai, vertinantys žydų paramą Lietuvai, suteikia žydams vilties, kad viską dar bus galima atitaisyti trečiuoju skaitymu; vis dėlto žydų nusivylimas ir nepasitenkinimas yra didžiuliai. Kita vertus, lietuvių visuomenė vis atviriau rodo nepasitenkinimą tokiu flirtu su žydais.

259. Šalkauskas Kazys (1885–1960), teisininkas. 1912–1915 m. advokatas Samarkande. Docentas, vėliau Lietuvos Vytauto Didžiojo universiteto 1922–1936 m. ir Vilniaus universiteto 1940–1950 m. profesorius. Stasio Šalkauskio (1886–1941), filosofo, neotomisto, Vilniaus universiteto rektoriaus (1939–1940) brolis.
260. Beliackinas Simonas.
261. Soloveičikas Maksas.

1922 metų balandžio 23 d.
Sekmadienis

Šiandien Rotušės aikštėje buvo numatytas didelis mitingas prieš Vilniaus prijungimą prie Lenkijos. Kalbėti turėjo lietuviai Mykolas Biržiška, profesorius Voldemaras, kun. Tumas, Steponas Kairys, žydas Rozenbaumas, baltarusis Zajacas[262]. Mitingo iniciatyvos, atrodo, ėmėsi Rytų Lietuvos reikalų komisija, vadinasi, faktiškai Žemaitis. Girdėjau, kad mitingas įvyko. Nenuėjau į jį, pirmiausia, dėl to, kad apskritai mitingai man nepatinka, nors ir suvokiu jų svarbą politinių ginklų arsenale, antra, dėl to, kad esu lenkas ir man nemalonu girdėti, kaip puolami lenkai ir Lenkija, ypač tvyrant tokiai emocingai mitingų atmosferai. Mąstau taip, nors pats Lenkijos ir Lietuvos kovoje dėl Vilniaus laikausi kategoriškos nuomonės, kad Vilnius turi priklausyti Lietuvai.

Vakar pasakojau apie didžiulį sujudimą, kurį sukėlė žydai dėl Konstitucijos projekto antro skaitymo metu išbrauktos pataisos, susijusios su tautinių mažumų teisėmis. Apie tai kalbėjausi su keliais žydais iš vadinamosios demokratų stovyklos (dienraščio *Najs*[263] aplinkos), su advokatu Černichovu[264], senuoju vilniečiu; jis sugrįžo iš Rusijos ir jau kurį laiką gyvena Kaune. Kalbėjau su Rozenbaumu jaunesniuoju ir dar kažkokiu žydu, grįžusiu iš Klaipėdos, su kuriuo Rozenbaumas mane supažindino. Iš principo atskirų tautinių ministerijų iš Konstitucijos projekto išbraukimas galutinai neatima teisės tokioms ministerijoms egzistuoti. Kaip ir visiškas tokių ministerijų likvidavimas, kurios, tiesą sakant, yra tam tikra anomalija, solidarios politiškai ir atsakingos prieš valstybės Seimą Ministrų tarybos sandaroje, nenubraukia tautinių mažumų teisės į išsamią ir reikšmingą tautinę personalinę autonomiją, kurią galima susieti su šalies valdžia ir kitomis institucijoms, ne vien tautinėmis ministerijomis. Kur kas didesnę reikšmę gali turėti iš konstitucinio projekto tam tikrų išlygų dėl tautinių mažumų kalbų teisių išbraukimas, tačiau šis klausimas vis dar atviras, o žydų reikalavimai suteikti teisę naudotis jų žargonu iš tikrųjų gali būti sunkiai įvykdomi. Kol kas Seimo nutarimai nesudavė tokio stipraus smūgio, kaip žydams atrodo. Vis dėlto žydiškasis instinktas neklysta, kad lietuvių tautinėje visuomenėje kyla nepasitenkinimas politiniu flirtavimu su žydais ir didžiuliu nuolaidžiavimu jų reikalavimams. Žydai supranta: Seimo nutarimai atsirado dėl minėto visuomenės nepasitenkinimo ir sukėlė tikrą aistrų audrą. Žy-

262. Zajacas Leanardas.
263. *Najs* (*Naujienos*) – liaudininkų (folkistų) krypties žydų savaitraštis, kurį 1921–1922 m. leido grupė rašytojų ir žurnalistų, palikusių Rusiją ir vykusių į Vakarus, bet apsistojusių Kaune.
264. Nėra duomenų.

dai priprato, kad kurdamasi jaunoji Lietuvos valstybė yra suinteresuota gauti tarptautinę paramą, kuriai įtaką turi žydai, tad lengvai pritarė ir nuolaidžiavo visoms jų užgaidoms, o jausdami, kad toks lietuvių nuolaidžiavimas yra ne nuoširdus, o greičiau oportunizmo apraiška dėl susiklosčiusios politinės situacijos, bet kokia kaina norėjo užfiksuoti šios pirmykštės koncesijos rezultatus konstitucijoje. Žydai pabrėžtinai kalba apie tai, kad jiems visų svarbiausia, atsižvelgiant į jų tautybę ir teises gyvenant Lietuvoje, yra atitinkama tautinė personalinė autonomija, kuri yra precedentas viso pasaulio ir visų kitų valstybių atžvilgiu. Tačiau kalbama ne apie žydus, gyvenančius mažoje Lietuvoje, kuri be Vilniaus jiems labai mažai reikšminga, o apie žydų teisinės valstybinės padėties precedento realizavimą, kurio jie savo tautos vystymosi laikais reikalauja. Tad Lietuvos seimo nutartis jie laiko visuotiniu žydų tautos apskritai, o ne tik Lietuvoje, pralaimėjimu. Karštesni žydų elementai, įsiutę dėl Seimo nutarčių, pradeda atvirai kalbėti, kas žydų prigimtinėje psichikoje jau itin seniai knibžda: maža Lietuva pati savaime labai mažai juos jaudina ir, jeigu ji negali jiems suteikti to, ką jie matė kaip realią tautinę precedento vertybę, jie verčiau pradės palaikyti lenkus, nes Lenkijoje – nors žydų padėtis ten ir blogesnė – jų daugiau, gausesnė visuomenė ir apskritai tai didesnė valstybė, turinti platesnių horizontų, didesnių visuomenės ir kultūros interesų. Ten galima giliau kvėpuoti, yra didesnis laukas pasireikšti temperamentui ir paprasčiausia daugiau perspektyvų. Jeigu Lietuva negali jiems suteikti to, ko jie tikėjosi, tai jie pasirengę palaikyti lenkų siekius į Vilnių.

1922 metų balandžio 24 d.
Pirmadienis

Aštriu žydų visuomenės nepasitenkinimu ir nusivylimu Lietuva po paskutinių Seimo nutarčių pradėjo naudotis Lietuvos priešai. Tokiai progai atsiradus nemiega ir lenkų politika, siekianti sistemingai izoliuoti ir atriboti „Kauno" Lietuvą nuo bet kokių sąjungininkų, kad ji nebetektų visokios tarptautinės paramos. Iki šiol žydai buvo vieni didžiausių Lietuvos sąjungininkų tarptautinėje politikoje, savo parama atsidėkojo už suteiktą teisinį valstybinį precedentą, kuriuo realizavo tautinius savo siekius. Tarptautinė žydų įtaka yra didžiulė – žydai vadinami „anonimine valstybe" ir vertinami tarptautiniu mastu. Žydų parama Lietuvai visada buvo nepalanki Lenkijai, bandžiusiai diskredituoti „Kauno Lietuvos" valstybingumą kaip tariamą vokiečių intrigos vaisių, kad galėtų pati imtis atitinkamų žingsnių Lietuvos atžvilgiu ir įgyvendinti Lenkijos siekį įtraukti Lietuvą į Lenkijos kuriamą galingą valstybinę sistemą. Žydų įtaka buvo didžiulė kliūtis Lenkijos siekiams dar ir todėl, kad, rem-

dami Lietuvą, jie tuo pat metu labai aštriai pasisakydavo prieš vidinę antisemitinę Lenkijos politiką, kiekviename žingsnyje stengėsi diskredituoti Lenkijos valstybingumą ir kenkė jam, kiek tiktai galėjo. Išskyrus didžiulį turgų, kurį priminė tarptautinė žydų įtaka, žydų pozicija ir vaidmuo buvo labai svarbus vietiniame lietuvių ir lenkų ginče dėl Vilniaus. Ne tik buvo, bet ir yra iki šiol, nes Vilniaus problema, nors formaliai vienašališkai Lenkijos išspręsta, iš esmės dar iki galo nebaigta, tai labai puikiai žino Lenkija. Lenkai suvokia, kad Vilniaus krašte žydai yra svarbus ir realus veiksnys, į kurį negalima numoti lengva ranka. Jie supranta, kad Vilniaus krašte galima ignoruoti baltarusius, kurių yra daugiausia, tačiau kas iš to, kai jie gyvena pasyviai, o baltarusių tautybės lyderiai jau izoliuoti. Jie supranta, kad galima ignoruoti Vilniaus lietuvius, kurių skaičius ten nėra didelis, o žydų ignoruoti jokiu būdu negalima, nes jie itin solidarūs, drausmingi ir palaiko vieni su kitais glaudžius ryšius. Lenkijai ir Vilnių valdantiems lenkams labai svarbu atitraukti žydus nuo lietuvių ir baltarusių bloko Vilniuje ir įgyti jų palankumą. Net tokie ryškūs visalenkiškos idėjos Vilniuje atstovai kaip Studnickis[265], kurie visiškai ignoruoja lietuvius ir baltarusius, sako, kad būtina palaikyti gerus santykius su žydais. Pasak jų, jeigu Vilniuje lenkai su žydais stotų vienoje barikadų pusėje, tai lietuvių ir baltarusių opozicija taptų *quantité négligeable*[266], o lenkų laimėjimas būtų visiškas ir neatšaukiamas. Tad lenkų politika, Lenkijoje žydams nepalanki ir neleidžianti jokių autonomijų, Vilniuje būtų kitokia – paisytų žydų poreikių. Vilniuje juos glostytų, vertintų, apipiltų pažadais, su jais būtų tariamasi, vengiama bet kokių antisemitinių išpuolių ir suteikiama perspektyva jiems tapti stipria grupe. Tačiau žydų solidarumas siekia toliau už valsčiaus, apskrities, srities ir šalies ribų. Jis yra tarptautinis, tiesą sakant, apima visą visatą, planetą. Žydų parama Lietuvai prieš Lenkiją buvo visuotinis jų interesas, jie negali nusileisti ypatingam žydų interesui Lenkijoje. Tad Vilniaus žydai liko ištikimi solidarumui, nepasidavė lenkų flirtams ir pažadams tą lemiamą akimirką, kai buvo agituojami dalyvauti Vilniaus seimo rinkimuose ir tokiu būdu buvo inscenizuojamas Vilniaus krašto ir Lenkijos susiliejimo aktas. Jie nestojo lenkų pusėn ir boikotavo rinkimus. Tačiau net ir lenkų fiasko prieš žydus nepakeitė lenkų politikos Vilniaus žydų atžvilgiu. Lenkai neišdrįso nutraukti flirto su žydais, kurie nuo jų nusisuko. Tad dabar, kai žydai rodo nepasiten-

265. Studnickis Vaclavas (Studnicki (Gizbert) Wacław; 1874–1962), istorikas, archyvistas, politikos veikėjas. Iš pradžių susijęs su PPS (1897–1909), vėliau su endekais, dar vėliau su nepriklausomybininkais. Nuo 1909 m. Vilniaus miesto archyvo darbuotojas, 1917–1918 m. Ūkio ir valstybinių išteklių archyvų referentas. 1923–1929 m. Valstybinio archyvo Vilniuje direktorius, M. Römerio bičiulis nuo studijų Paryžiuje laikų (1902–1905).

266. *Quantité négligeable* (pranc.) – nesiskaityti su kuo nors, laikyti nereikšmingu.

kinimą Lietuva, Lenkija ieškos naujos galimybės užmegzti ryšius su žydais, o gal ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Lenkijoje. Susidariusi padėtis lenkams labai naudinga. Ir kas žino, ar ne protingiau elgėsi lenkų politikai, pradėję nuo antisemitizmo ir dabar turintys poziciją, kurios gali atsisakyti ir nuolaidžiauti žydams tada, kai jie tampa reikalingesni ir geidžiamesni už lietuvių politikus, pirmiausia suteikusius žydams labai plačias koncesijas, kurių patys negali suviršinti, ir paskui buvo priversti atsisakyti savo žingsnio, atimti iš žydų tai, ką jiems jau buvo davę. Lenkai, mokėdami nuolaidžiauti ir suteikti koncesiją, gali žydus patraukti savo pusėn. Net jeigu lenkų nuolaidžiavimas būtų kuklesnis nei tai, kas liks žydams, kai lietuviai atsisakys teiktų privilegijų, vis dėlto lenkai galės lengviau pritraukti žydus ir laimės, o lietuviai juos praras ir pralaimės.

Turiu parašyti dar vieną faktą. Taigi Šarota (Szarota)[267], Lenkijos konsulas Klaipėdoje – noriu priminti, kad lenkų konsulai ir diplomatai išmėtyti visur aplink Lietuvą ir turi užduotį šnipinėti Lietuvą ir silpninti jos pozicijas – pasakoja Lietuvos žydams, su kuriais bendrauja, kad štai, kai Lietuva naikina tautinių mažumų ministerijas ir ypač ministeriją žydų reikalams, Lenkija, priešingai, tik turi tikslą sukurti specialią ministeriją, skirtą tautinių mažumų poreikiams. Nors tai bus bendra visų tautinių mažumų ministerija, bet ji niekaip nespręs jokių autonomijų tam tikroms mažumoms, kaip nutiko Lietuvoje; vis dėlto faktas tas, kad Lenkija pradeda kažką suteikti, o tai teikia vilties. Tuo tarpu Lietuva atšaukia tai, ką jau buvo suteikusi, ir kartu nuo savęs stumia tautines mažumas. Šarota akimirksniu susigaudė, kokios nuotaikos sklando tarp žydų; jas sukėlė Lietuvos seimo nutartys, ir kala geležį, kol karšta. Apie patį Šarotą papasakosiu dienoraštyje rytoj.

1922 metų balandžio 25 d.
Antradienis

Marcelis Šarota, lenkų konsulas Klaipėdoje, apie jį vakar šiek tiek užsiminiau dienoraštyje, yra mano kolega iš L'École libredes Sciences Politiques Paryžiuje, kur įstojo metais anksčiau už mane, tai yra 1901 metais. Su juo draugavau dvejus metus. Aš jį gerai pažįstu, nes sutikau 1906–1907 metais, kai slapsčiausi Krokuvoje

267. Šarota Marcelis (Szarota Marceli; 1876–1951), istorikas, publicistas, diplomatas. Nuo 1902 m. PPS narys, 1903 m. pačiam prašant išbrauktas iš partijos sąrašo. 1902–1907 m. gyveno Paryžiuje ir Šveicarijoje, nuo 1914 m. buvo Lenkų legionuose. 1918 m. pabaigoje išsiųstas į Liublianą ir Zagrebą užmegzti kontaktų su tenykšte valdžia, 1920–1921 m. lenkų pasiuntinys Vienoje. 1920–1921 m. Lenkijos Respublikos delegatas prie Sąjungininkų komisijos Klaipėdoje, M. Römerio kolega iš *L'École libredes Sciences Politiques* (Laisvosios politinių mokslų mokyklos) Paryžiuje laikų.

nuo Vilniaus prokuratūros man iškeltos politinės bylos pagal įžanginį straipsnį („Liepsnojantis pusratis" – „Ogniste półkole"), kurį parašė Norbertas Barlickis į mano *Gazeta Wileńska*[268], o kitą kartą su juo susidūriau 1915–1916 metais Vienoje ir, berods, Piotrkove (Petrakave) legionų laikais. Šarota buvo legionų karininkas, tačiau vengė tarnauti linijiniame fronte, apie kurį, atrodo, neturėjo žalio supratimo. Jis legionuose priklausė Sikorskio[269] stovyklai ir tarnavo Kariniame NKN[270] departamente, užėmė kažkokius verbavimo postus ar tarnavo giliai kariuomenės užnugaryje. Regis, tokį postą jis turėjo ir Vienoje, beje, toks liko, kai jis buvo lenkų vyriausybės politinis agentas, o vėliau Lenkijos atstovas pokario Vokietijos-Austrijos Respublikoje[271]. Girdėjau, kad jis buvo tik antraeilis diplomatas. O štai 1921 metais jį paskyrė Lenkijos konsulu Klaipėdoje. Šis postas yra pakankamai atsakingas, nes Klaipėda vienas išskirtinių lenkų politikos intrigų objektų, skirtas sunaikinti Kauną. Kiek žinau iš informacijos, kuri mane pasiekė per žydus, Šarota itin kruopščiai užsiima šita intriga ir dirba su Lietuvos žydais, turėdamas tikslą susilpninti lietuvių ir žydų santykius, suartinti žydus su lenkais ir sustiprinti politines polonofiliškas sroves tarp mūsų žydų. Šarotos gebėjimai yra labai nedideli, tačiau siekiai – didžiuliai. Jis pats žydas ir, atrodo, neperkrikštytas, o tik sulenkė-

268. *Gazeta Wileńska* – dienraštis, rašęs politikos, literatūros ir visuomenės temomis. Leidėjas ir redaktorius 1906 m. vasario 28–rugpjūčio 7 d. buvo M. Römeris. Viename iš paskutinių, liepos 22 d. (rugpjūčio 4 d.), laikraščio numerių buvo išspausdintas autoriaus viešai nepasirašytas, o iš tiesų parašytas redakcijos sekretoriaus N. Barlickio vedamasis straipsnis „Ugnies pusratis"; ten buvo teigiama, kad revoliucijai tiesiogiai įveikti carizmo tvirtovę Peterburgą, kuriame telkėsi patvaldystės smegenys, centro įstaigos ir gerai ginkluotos pagrindinės pajėgos, esą nepaprastai sunku, o sukilimų gaisras, kilęs valstybės pakraščiuose, pajėgus jį užtroškinti ir likviduoti caro valdžią arba bent priversti ją paklusti tautų ir liaudies reikalavimams. M. Römeriui buvo iškelta byla pagal Rusijos 1903 m. Baudžiamojo statuto 129 straipsnio 1 ir 2 dalis, numatančias atsakomybę už kurstymą sukelti maištą ar išdavystę ir sugriauti valstybėje esančią visuomeninę santvarką. Jam grėsė katorga iki 8 metų. Todėl jis slapta išvyko į Krokuvą. Beveik po pusantrų metų – paskutinėmis 1907 m. dienomis – jis slapta grįžo į Vilnių, o po to į Bagdoniškį. 1909 m. sausio 14 d. M. Römerį teisė Vilniaus teismo rūmai, jį gynė žymus Vilniaus advokatas Tadas Vrublevskis. Teisiamasis kaltas neprisipažino. Stokojant įrodymų, veiksmingai ginamas advokato M. Römeris buvo išteisintas. Už Laikinųjų periodinių leidinių taisyklių pažeidimą jam buvo skirta 400 rublių bauda, kurią jis ir sumokėjo (Maksimaitis M. *Mykolas Römeris – Lietuvos sūnus*, Vilnius: MRU leidykla, 2006, p. 65–68).

269. Sikorskis Vladyslavas Eugenijus (Sikorski Władysław Eugeniusz; 1881–1943), Lenkijos nepriklausomybės veikėjas, generolas, politikas. Vienas iš paramilitarinių lenkų organizacijų Galicijoje organizatorių (1908–1914), Vyriausiojo tautinio komiteto narys (Naczelny Komitet Narodowy – NKN) (nuo 1914) ir Karinio NKN departamento viršininkas (nuo 1915).

270. Karinis NKN departamentas – vienas pagrindinių NKN skyrių, veikęs Austrijos-Vengrijos okupuotoje karalystėje. Nuo 1915 m. vidurio Karinis departamentas konfliktavo su J. Pilsudskiu dėl skirtingų koncepcijų, kaip panaudoti Lenkų legionus.

271. Turima galvoje vokiškoje Austrijos Respublikoje (Republika Niemiecko-Austriacka).

jęs dėl karjeros, nes karjera yra didžiausias jo gyvenimo tikslas (*Šarota* – tai pseudonimas, greičiau nauja pavardė, nes tikroji skamba labai negražiai – *Szacherlei* ar *Szacherlein*).

Be abejo, žydų nepasitikėjimas Lietuva kilo ne tik dėl pastarųjų Kauno seimo nutarčių dėl Konstitucijoje garantuojamų tautinių mažumų teisių, ko gero, dar didesnį nepasitenkinimą sukėlė neklystanti žydų uoslė, kad Lietuvos valstybė paklus lietuvių visuomenės nuotaikoms ir po truputį, planuotais žingsneliais atsisakys koncesijų, kurias lietuvių politikai anksčiau suteikė žydams, kad tai labai puikus laikas lenkams patraukti žydus savo pusėn ir atitolinti nuo Lietuvos. Žydams maža valstietiškoji nepriklausoma Lietuva savaime neįdomi. Žydų masės, išskyrus itin nedideles išimtis – tikrai neeilinius žmones, kuriuos galima ant vienos rankos pirštų suskaičiuoti, yra visiškai abejingos šalies jausmams, visiškai svetima ir tolima tai, ką kuria jaunoji lietuvių kultūra. Piniginiai interesai taip pat nesieja žydų su nepriklausoma Lietuva. Pagrindinė žydų veikla, jų egzistavimo pagrindas yra prekyba, kapitalistinė spekuliacija, tarpininkavimas dideliuose ir mažuose sandoriuose; žydai yra judrus gaivalas, veiklus, spekuliuojantis, neprisirišantis prie vietos, o jauna valstiečių valstybė – lietuviai juk valstiečių tauta – siekia būti savarankiška, atsiskirti nuo kaimynių didžiųjų valstybių, žydams tai visiškai svetima. Iš tikrųjų žydai norėtų, kad atgimtų senoji didžioji Rusija nuo Baltijos jūros iki Karpatų, nuo Ledinės jūros iki Ramiojo vandenyno. Tada jie galėtų plėtoti savo prekybą aukščiausiu lygiu (didelės atviros teritorijos, didžiulis veiklos laukas ir ypač viliojantys tyri it mergaitė prekybos eksploatacijos plotai didžiuosiuose Rusijos ir Sibiro rytuose), kadangi žydai Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje iš tiesų yra viena ir ta pati visuomenė. Jeigu visose šiose teritorijose negali atgimti viena valstybė – Rusija, – tai žydai verčiau rinksis dvi – Rusiją ir Lenkiją – negu tris – Rusiją, Lenkiją ir mažytę Lietuvą – ir dar kažkokias smulkmes kaip Latvija, Estija, Baltoji Rusia, Ukraina ir t. t. Štai toks gilus žydiškųjų siekių fonas. Nepaisydami visos savo prigimties, jie aistringai rėmė ir vis dar remia Lietuvą ne dėl ko nors kito, o tik dėl teisinės valstybinės žydų padėties precedento, kurį jiems lietuvių valstybė užtikrino ir kuris tautiniu požiūriu yra itin reikšmingas. Tačiau jeigu šią privilegiją Lietuva atšauktų, žydai prarastų prasmę ją remti ir būti jos sąjungininkai. Didžioji pirklių ir stambiųjų žydų spekuliantų dalis jau seniai ilgesingai žvilgčioja ir emigruoja į lenkišką Vilniaus kraštą, kuriame gali savo veiklą plėsti.

1922 metų balandžio 26 d.
Trečiadienis

Ryte Švietimo ministerijos kurjeris atnešė laišką, adresuotą man, o pasirašytą Aukštųjų mokyklų departamento direktoriaus. Laiške departamento direktorius prašo kuo skubiau Švietimo ministerijai atnešti savo autobiografiją, nurodyti mokslo laipsnį, išvardyti mokslo darbus ir t. t., kadangi būsiu pristatytas Respublikos prezidentui, kuris mane skirs dirbti Teisės fakultete. Kurjeris paprašė į šį laišką iškart atsakyti. Tad departamento direktoriui atsakiau, kad iki šiol aš nei išreiškiau norą tapti Teisės universiteto direktoriumi, nei sulaukiau tokio pasiūlymo. Šiuo atsakymu leidau suprasti: kadangi pats nededu pastangų tapti profesoriumi, tad pirma norėčiau sulaukti pasiūlymo ir sužinoti, ar apskritai imsiuos šito darbo, o ne reikalauti autobiografijos vien dėl to, kad kam nors šovė į galvą teikti mano kandidatūrą. Ir iš tiesų – Teisininkų draugija mano pavardę įrašė tarp kelių kitų rekomenduojamų užimti profesorių vietas, tačiau tai manęs neįpareigoja iškart rašyti autobiografiją. Jeigu tam tikri veiksniai, pirmiausia Universiteto rektorius p. Šimkus[272], nori iš šios rekomendacijos pasidaryti išvadas, tai turėtų iš pradžių man pateikti siūlymą. Nesielgiu taip iš išdidumo, paprasčiausiai pats dar nenusprendžiau ir pirmiausia turėčiau tokį pasiūlymą gerai apsvarstyti, pasikalbėti su atitinkamais žmonėmis ir gerai pamąstyti. Netrukus po Tribunolo teismo posėdžio man raštinės darbuotoja pasakė, kad rektorius Šimkus ieškojo manęs telefonu ir prašė pasakyti laiką, kada su juo galėčiau susitikti. Jam atsakiau, kad galiu rytoj ir jam palieku nuspręsti, kokiu laiku ir kokioje vietoje galėtume pasikalbėti. Rektorius paskyrė susitikimą rytoj per pietus. Pats ateisiąs pas mane į Tribunolą. Aišku, pateiksiąs man pasiūlymą. Nežinau, ar jį priimsiu. Turiu prisipažinti, kad labai bijau imtis šio darbo. Netikiu, kad turiu dėstytojo talentą, nesijaučiu pakankamai kompetentingas šitai daryti. Bijau, kad darbas bus ne mano jėgoms, nes vien pasiruošti paskaitoms reikės labai daug laiko, be to, turėsiu dirbti ne šiaip dėstytoju, o profesoriumi. Apie tokį darbą niekada nemąsčiau ir jam nesiruošiau. Problemų gali kilti ir dėl dėstomosios lietuvių kalbos. Kraštutiniu atveju, jeigu turėčiau apsispręsti teigiamai, atsižvelgdamas į faktą, kad

Jonas Šimkus – Universiteto rektorius (1922–1923).
Reprodukcija iš *Lietuvos universitetas 1922. II.1 –1927.II16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita.* Kaunas, 1927, p. 34.

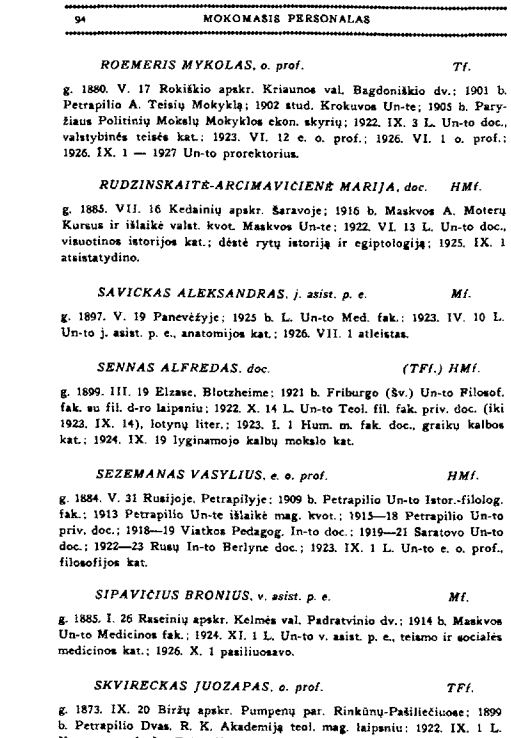
272. Šimkus Jonas.

Universitetui labai trūksta teisės profesorių, galbūt galėčiau apsiimti dėstyti Napoleono kodeksą ar hipotekos teisę, vykdomą Suvalkų krašte. Pastarasis dalykas labai sudėtingas ir reikalauja kruopštaus pasirengimo, tai specialybė tik labai ypatingiems šios teisės šakos žinovams, tačiau yra vienas iš tiksliųjų mokslų, viliojančių mane tobula logika, praktiškai matematine. Sunku tokią sritį įvaldyti, į ją įsigilinti, tačiau tai padaręs jautiesi kaip žuvis vandenyje, nes nereikia pasitelkti fantazijos, ieškoti vaizdingų žodžių, pakanka tiksliai analizuoti pasitelkus geležinę logiką. Viskas priklausys nuo to, kaip bus sukonstruotas Teisės fakultetas, ar greičiau profesorių „embrionas". Jeigu reikės iš karto apibrėžti savo katedrą arba iš anksto sutikti imtis profesoriaus darbo, o juo labiau tuoj pat pradėti dėstyti, greičiausiai atsisakysiu. O jeigu kol kas kalbama tik apie dalyvavimą organizuojant fakulteto, be įsipareigojimų *a priori*[273] apmąstyti savo galimybes pasirenkant dėstomąją kryptį, tai gal iš karto ir neatsisakysiu.

1922 metų balandžio 27 d.
Ketvirtadienis

Šiandien buvo užsukęs rektorius Šimkus. Sutikau dalyvauti Teisės fakulteto branduolyje, arba „embrione". Šimkus mane patikino, kad tas Teisės fakulteto branduolys skirtas tik fakultetui organizuoti. Kol kas tai būtų ne fakultetas, o tik organizacinis fakulteto branduolys. Bent jau tokias išvadas pasidariau išklausęs Šimkaus pasiūlymą ir atsakymų į savo klausimus. Aš jam iškart pabrėžiau, kad kol kas nesu galutinai apsisprendęs, ar dėstysiu Universitete, ir dar turiu pamąstyti. Geriausia būtų priimti vienokį ar kitokį sprendimą stebint besikuriantį fakultetą. Tačiau vėliau kalbėdamasis su Janulaičiu, kuris yra nusprendęs nedalyvauti kuriant šį fakultetą, nes Universitete bus ir Teologijos fakultetas, o tai, pasak Janulaičio, reiškia klerikalų kišimąsi, ir kuris peržiūrėjo Seimo priimtą Universiteto įstatymą, įsitikinau, kad tas įstatymas nenumato jokio organizacinio branduolio. Įstatymas numato tik fakultetą, kurį sudaro profesoriai ir docentai ir kuriam gali priklausyti vadinamieji lektorių delegatai. Fakultetas pagal įstatymą pradeda automatiškai funkcionuoti, kai susirenka penki profesoriai, skiriami Respublikos prezidento. Tad peršasi išvada, kad tai, ką Šimkus vadina branduoliu, iš esmės yra pirmas elementarus profesorių penketukas. Vis dėlto šis įstatymas apibrėžia profesorių ir docentų kvalifikacijas, jie privalo turėti mokslo laipsnį arba bent jau turi būti parašę ypatingus mokslo darbus. Na, o aš neturiu nei mokslo laipsnio, nei jokių ypatingų mokslo

273. *A priori* (lot.) – iš anksto.

94 MOKOMASIS PERSONALAS

ROEMERIS MYKOLAS, o. prof. *Tf.*

g. 1880. V. 17 Rokiškio apskr. Kriaunos val. Bagdoniškio dv.; 1901 b. Petrapilio A. Teisių Mokyklą; 1902 stud. Krokuvos Un-te; 1905 b. Paryžiaus Politinių Mokslų Mokyklos ekon. skyrių; 1922. IX. 3 L. Un-to doc., valstybinės teisės kat.; 1923. VI. 12 e. o. prof.; 1926. VI. 1 o. prof.; 1926. IX. 1 — 1927 Un-to prorektorius.

RUDZINSKAITĖ-ARCIMAVIČIENĖ MARIJA, doc. *HMf.*

g. 1885. VII. 16 Kedainių apskr. Šaravoje; 1916 b. Maskvos A. Moterų Kursus ir išlaikė valst. kvot. Maskvos Un-te; 1922. VI. 13 L. Un-to doc., visuotinos istorijos kat.; dėstė rytų istoriją ir egiptologiją; 1925. IX. 1 atsistatydino.

SAVICKAS ALEKSANDRAS, j. asist. p. e. *Mf.*

g. 1897. V. 19 Panevėžyje; 1925 b. L. Un-to Med. fak.; 1923. IV. 10 L. Un-to j. asist. p. e., anatomijos kat.; 1926. VII. 1 atleistas.

SENNAS ALFREDAS, doc. *(TFf.) HMf.*

g. 1899. III. 19 Elzase, Blotzheime; 1921 b. Friburgo (Šv.) Un-to Filosof. fak. su fil. d-ro laipsniu; 1922. X. 14 L. Un-to Teol. fil. fak. priv. doc. (iki 1923. IX. 14), lotynų liter.; 1923. I. 1 Hum. m. fak. doc., graikų kalbos kat.; 1924. IX. 19 lyginamojo kalbų mokslo kat.

SEZEMANAS VASYLIUS, e. o. prof. *HMf.*

g. 1884. V. 31 Rusijoje, Petrapilyje; 1909 b. Petrapilio Un-to Istor.-filolog. fak.; 1913 Petrapilio Un-te išlaikė mag. kvot.; 1915—18 Petrapilio Un-to priv. doc.; 1918—19 Viatkos Pedagog. In-to doc.; 1919—21 Saratovo Un-to doc.; 1922—23 Rusų In-to Berlyne doc.; 1923. IX. 1 L. Un-to e. o. prof., filosofijos kat.

SIPAVIČIUS BRONIUS, v. asist. p. e. *Mf.*

g. 1885. I. 26 Raseinių apskr. Kelmės val. Padratvinio dv.; 1914 b. Maskvos Un-to Medicinos fak.; 1924. XI. 1 L. Un-to v. asist. p. e., teismo ir socialės medicinos kat.; 1926. X. 1 pasiliuosavo.

SKVIRECKAS JUOZAPAS, o. prof. *TFf.*

g. 1873. IX. 20 Biržų apskr. Pumpėnų par. Rinkūnų-Pašiliečiuose; 1899 b. Petrapilio Dvas. R. K. Akademiją teol. mag. laipsniu; 1922. IX. 1 L. Un-to o. prof., Šv. Rašto Naujojo Įstatymo kat. ved.

Lietuvos universiteto 1922–1927 m. mokomojo personalo sąrašas, kuriame yra ir profesoriaus Mykolo Römerio pavardė. Faksimilė iš *Lietuvos universitetas 1922.II.16–1927.II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita.* Kaunas, 1927, p. 94.

darbų iš teisės srities. Jeigu prisidengus šiuo branduoliu turiu būti paskirtas profesoriumi, tai mano paskyrimas būtų nelegalus, o postas neteisėtas ir bet kas galėtų man priekaištauti dėl melo ir apsimetinėjimo – baisiausia, kad tokių priekaištų paneigti negalėčiau. Pagal įstatymus galiu būti tik lektorius, bet ne profesorius ar docentas. Jokių pereinamųjų stadijų organizuojant fakultetą įstatymas nenumato. Na, jeigu tas organizacinis branduolys, kuriam priklausyti mane kalbina Šimkus, turėtų būti ne tarnybinė organizacija, o kažkas panašaus į patariamąją komisiją dėl Teisės fakulteto organizavimo, kam tada reikėtų mano kandidatūrą tvirtinti Respublikos prezidentui? Kol kas visa tai iki galo neaišku. Privalau gerai pamąstyti, kad nežengčiau neteisingo žingsnio. Jeigu priimčiau skyrimą ir nepaisyčiau įstatymų, vadinasi, jų nepaisyčiau ir išties galėčiau įsipainioti į vienokių ar kitokių veiksnių žaidimą, o tada nebūčiau vienas iš nepriklausomų Teisės fakulteto organizatorių.

Šiandien Černichovo prašomas parašiau straipsnį žydų leidiniui *Najs* apie tautinių mažumų teises. Straipsnyje kritikavau žydų požiūrį į paskutinius Seimo sprendimus dėl tautinių mažumų teisių. Sakiau, kad būtina suvokti tautinių mažumų klausimo visumą, kuris yra vienas iš elementarių Lietuvos valstybės kūrimosi problemų, o ne, kaip žydai mano, tam tikrų epizodų „prakišimas“ ir tam tikrų privilegijų suteikimas tiktai žydams. Nežinau, ar mano straipsnis žydams patiks. Greičiausiai nelabai. Vis dėlto norėjau išdėstyti pačią problemos esmę.

Iki šiol neturėjau progos dienoraštyje pakalbėti apie Apygardos teismą, kuriamą Šiauliuose. Jis kūrėsi įvairiomis įdomiomis fazėmis, įdomiai rutuliojosi ir šio teismo pirmininko kandidatūros rinkimas. Pažangusis elementas forsavo, kad šio teismo pirmininkas būtų Bugailiškis, žinomas ir narsus visuomenės bei kultūros veikėjas Šiauliuose; jis dirba taikos teisėju. Bugailiškis taip pat yra mūsų Glaudžios

sąjungos brolis. Tačiau biurokratinė aplinka, sudaryta iš buvusių teisininkų, dirbančių Rusijos tarnyboje, senosios rutinos biurokratų su teisingumo ministru Karobliu priešaky, norėjo šiame poste matyti kažkokį Einorį[274], buvusį tardytoją, dirbusį Rusijoje. Prezidentas Stulginskis su krikščionimis demokratais į šias pareigas paskyrė Šurną, savo numylėtinį teisininką, Kauno apygardos teismo teisėją. Šurna jau paskirtas. Jis neblogas ir nekvailas žmogus, politiškai bespalvis, lojalus bet kokiai valdžiai, tipiškas tarnautojas ir šiek tiek karjeristas. Tačiau jis teisininkas naujokas. Bugailiškis taps vicepirmininku, o Einoris, sako, prokuroru.

1922 metų balandžio 28 d.
Penktadienis

Kai po švenčių grįžau į Kauną, dar nebuvau sutikęs Žemaičio. Kas pastaruoju metu vyksta Rytų Lietuvos reikalų komisijoje, sužinojau prieš kelias dienas trumpai pasikalbėjęs su Rozenbaumu jaunesniuoju. Rytų Lietuvos reikalų tarybos klausimas taip ir nepasistūmėjo į priekį, mat neaišku, ar lenkai dalyvaus kuriant Tarybą – visa tai rašiau dar prieš šventes. Kai Žemaitis sulaukė Kazimiero Jančevskio atsakymo, vadinamojoje būsimos Tarybos statutinėje komisijoje buvo aptarta lenkų problema. Tada Žemaitis raštu kreipėsi į kiekvieną iš trijų Seimo lenkų frakcijos narių ir kvietė juos dalyvauti pasitarime arba nurodyti asmenis, galinčius jame dalyvauti. Paskui, praėjus kelioms dienoms, dar prieš šventes, gavo deputatų Lauso ir Snelevskio atsakymus. Šiedu rašė, kad oficialų atsakymą galės pateikti tik tada, kai frakcijoje bus aptartas šis klausimas. Kadangi jų trečiasis kolega (tarkime, ir lyderis) deputatas Grajevskis šiuo metu yra išvykęs į kaimą, frakcijos pasitarimas galės įvykti tik jam grįžus į Kauną. Laiške buvo rašoma, kad jie Grajevskiui išsiuntė telegramą su raginimu sugrįžti į Kauną. Taip šis klausimas ir pakibo ore, kiek žinau, lenkų deputatų frakcija iki šiol atsakymo nepateikė. Tad kol kas Tarybos likimas nepaaiškėjo. O šiaip Rytų Lietuvos reikalų komisija, kaip ir įprasta, anemiškai vegetuoja: susirinkimų neorganizuoja, jokių planuotų veiksmų nesiima, praktiškai neužsiima jokia veikla, tiktai Žemaitis kartu su raštinės darbuotojais imituoja kažin kokius veiksmus, užsižaisdami *ad hoc* smulkiais darbeliais, turinčiais šiokį tokį ryšį su Vilniaus problema. Aš į Komisijos patalpas neinu ir neieškau jos narių, nes jau pirmomis šio mėnesio dienomis Žemaičiui atidaviau oficialų atsistatydinimo prašymą ir manau, kad jau nesu Komisijos narys. Rozenbaumas užsiminė, kad mano atsistatydinimo dar nepatvirtino, nes Komisija kol kas nu-

274. Nėra duomenų.

sprendė manęs neatleisti – iki tol, kol bus išspręstas Tarybos kūrimosi klausimas ir, berods, apskritai tikisi mane įkalbėti neatsistatydinti, tačiau, pirma, niekas man to oficialiai nepranešė, antra, esu jau apsisprendęs palikti Komisiją ir jokiu būdu, jeigu niekas nepasikeis, joje nepasiliksiu, o kad jokių pakitimų Komisijos darbe neįvyks ir nepasikeis narių priėmimo sąlygos – esu praktiškai tikras. Komisija bespalvė ir nuobodi, nors kai kūrėsi, atrodė, kad bus naudinga organizacija. Ji turėjo būti varomoji Vilniaus klausimo jėga, tačiau pavirto į kažkokį šlubą biurokratijos įrankį, deklaruojantį, kad veikia Vilniaus krašto labui, bet nesiima jokios realios veiklos. Tokia Komisija manęs nedomina ir negaliu būti jos narys. Ji man jau kaip reikiant įgriso ir visiškai jos nesiilgiu. Be to, turiu dar ir kitą priežastį, dėl kurios nenoriu būti Rytų Lietuvos reikalų komisijos narys. Oficialiai Komisiją turi sudaryti keturi pagrindiniai Vilniaus krašto tautybių atstovai – lietuvis, lenkas, baltarusis ir žydas. Aš buvau narys lenkas. Ir tikrai esu lenkas, tačiau neabejotinas faktas: mano požiūris į Vilniaus kraštą nesutampa su Lietuvos lenkų daugumos požiūriu. Tad mano kaip lenko dalyvavimas gali sudaryti vaizdą, kad yra imituojamas lenkų dalyvavimas Komisijoje. Tai apgaulingas vaidmuo, vaidmuo kažkokios figūrėlės, kuri vaidina atstovaujanti lenkų tautybės gyventojams. Nenoriu ir toliau būti šito spektaklio dalis. Mano pozicijos gali būti tokios, kokios man patinka, nes esu mąstantis, laisvas žmogus, tačiau leistis būti išnaudojamas vardan kažkokios vaidybos ir veltis į kokias nors dviprasmybes visiškai neturiu tikslo. Kitados, kai kūrėsi Komisija, galėjo atrodyti, kad mano dalyvavimas pasitarnaus kokiai nors Vilniaus–Kauno sutarčiai. Tačiau šiandien derybų viltys jau žlugusios. Mano asmeniška veikla yra laisva ir niekas man negali dėl jos priekaištauti, nes veikiu vedinas tvirtų savo įsitikinimų. O vaidybos, kad kažkam atstovauju, kas iš tiesų neegzistuoja, imtis nenoriu, nes bet kas turėtų teisę apkaltinti mane melu ir mandato pasisavinimu. Be jokios abejonės, pati Komisija, mane turėdama, siekia sukurti įvaizdį, kad šioje veikloje dalyvauja ir lenkų elementas.

1922 metų balandžio 29 d.
Šeštadienis

Praėjusį sekmadienį ir pirmadienį Kaune vyko visuotinė Lietuvos socialdemokratų partijos (LSD) konferencija. Ši partija jau seniai išgyvena krizę. 1917–1918 metais, Rusijos revoliucijos laikais, kai daugelis veiklių partijos narių gyveno Rusijoje, nemažai jų pasidavė revoliuciniam judėjimui. LSD Rusijoje suskilo į daugelį grupių ir mažyčių formacijų, kurias kartkartėmis sudarė tik keli nariai. Taip atsirado daug atspalvių, iš kurių susikūrė pavienės organizacijos. Tuo metu sustiprėjo Lietuvos (o

greičiau Lietuvos ir Baltosios Rusios) komunistų partija su Kapsuku-Mickevičiumi[275] ir Aleksa-Angariečiu[276] priešaky. Šios partijos ramstis buvo Rusijos komunistų partija ir bolševikų revoliucija. LSD sutrupėjo į šipulius, bet šalyje išliko. Čia vokiečių okupacijos laikais ji, vadovaujama Kairio, nors buvo silpna ir neturėjo daug narių, išliko solidari ir nesubyrėjo. Čia ji skilo tik tautiniu atžvilgiu: kai lietuviškasis partijos elementas su Kairiu priešaky prisidėjo prie Lietuvos valstybingumo kūrimo, lenkiškasis šios partijos elementas (tarp jų ir Zaštautas) Vilniuje, nesutikdamas su partijos pasirinkta valstybine tautine kryptimi, paliko partiją. LSD, vienalypė tautiniu atžvilgiu, tapo solidari su Tarybos kuriama Lietuvos valstybe. Ji nesusijungė su pačia Taryba, kurią 1918 metais Kairys su kairiųjų grupele paliko. LSD rėmė Vyriausybę. Pats Kairys, buvęs tiekimo ir maitinimo ministru, 1919 metais priklausė koaliciniam Sleževičiaus kabinetui. Tad LSD savaime kategoriškai buvo priešpastatyta Lietuvos komunistų partijai, kuri, 1919 metais bolševikams užėmus Vilnių, su Kapsuku priešaky ėmė kurti Sovietų Lietuvos–Baltarusijos Respubliką (vadinamąjį „Lit-Belą"), federacijoje su Sovietų Rusija. Daugelis senųjų LSD narių, gyvenusių emigracijoje Rusijoje, prisidėjo prie Kapsuko Lit-Belo kūrimo. Tačiau tada, kai Pilsudskis išbloškė bolševikus iš Vilniaus ir Kapsuko Sovietų Lietuva praktiškai bankrutavo, daug jos darbuotojų, senųjų LSD-kininkų, labiau prisirišusių prie savo krašto ir realaus visuomeninio darbo šalyje nei prie komunistinių lozungų, persikėlė į Kauną ir grįžo į buvusią savo LSD partiją, šį kartą jau kaip Lietuvos Respublikos sąjungininkai. LSD virto opozicine partija ir palaikė Lietuvos valstybingumą. 1919 metų taikioji koalicinė Kairio taktika buvo pamiršta. LSD dalyvavo Steigiamajame seime. Tačiau ši partija faktiškai atsidūrė kryžkelėje tiek dėl ideologijos ir principų, tiek dėl pasirinktos veiklos metodų. Joje susikūrė kairysis sparnas, prijaučiantis bolševikams, žvilgčiojantis į komunistus ir su jais flirtuojantis, ir dešinysis sparnas, kurio ryškiausias atstovas yra Janulaitis, kategoriškai atsiribojantis nuo komunizmo ir bolševikų, akivaizdžiai besilaikantis tautinės ir valstybinės pozicijos, visuomeniškai nuosaikus, turintis aiškių ideologinių principų, atmetantis tiek kairįjį, tiek dešinįjį oportunizmą. Centre, tarp šių dviejų atšakų, stovi Kairys ir kai kurie kiti, bandantys išlaikyti ir sustiprinti organizaciją ir dėl to laviruojantys tarp dviejų skirtingų polių, tačiau labiau palaikantys stipresnes

275. Mickevičius-Kapsukas Vincas (1880–1935), Lietuvos komunistų lyderis, 1918–1919 m. vadovavo Lietuvos–Baltarusijos Sovietų Respublikos komitetui. 1920 m. vadovavo revoliuciniam komitetui Vilniuje ir rengėsi perimti valdžią Lietuvoje.

276. Angarietis-Aleksa Zigmas (1882–1940), Lietuvos komunistų lyderis. 1918 m. dirbo Sovietų Rusijos komisariate lietuvių reikalams. Nuo 1918 m. gruodžio 8 d. vidaus reikalų komisaras Sovietų Lietuvos vyriausybėje, nuo liepos mėn. Vilniaus revoliucinio komiteto narys.

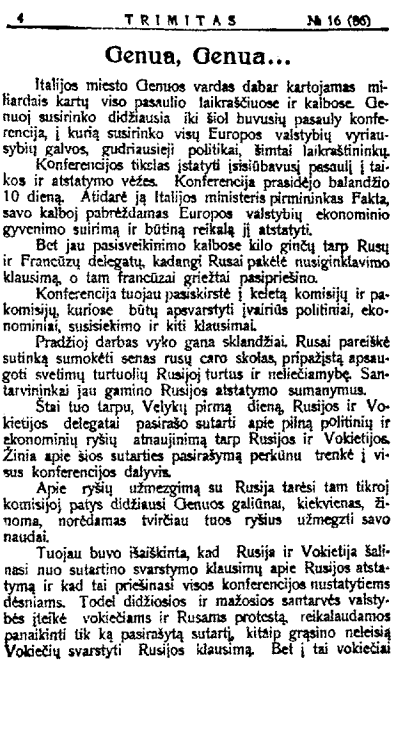
partijos sroves, t. y. kairiuosius, kurių ryškiausias atstovas yra deputatas advokatas Venclauskas. Kova tarp partijos kairiųjų ir dešiniųjų labai arši. Dešiniesiems krislui akyje prilygsta Janulaitis, kuris nė per žingsnį nenusileidžia ir neatsisako savo įsitikinimų. Dešiniųjų grupė mažesnė ir mažiau iškalbinga, ją išstūmė tiek iš partijos centrinio komiteto, tiek iš leidinio. Atrodo, dešinysis sparnas turi tik du aiškius lyderius – Janulaitį ir jauną deputatą Digrį[277].

1922 metų balandžio 30 d.
Sekmadienis

Janulaitis jau nuo seno buvo „*la bêtenoire*"[278] kairiajam LSD partijos sparnui, o tiesą sakant, simpatizuojančiam bolševikams šios partijos elementui. Janulaitis laikosi radikalių pažiūrų, turi stiprų charakterį (keista, nes fiziškai jis nepajėgus, o tikriau, yra lytinis impotentas; kiek žinau, šita problema jį seniai kamuoja). Tai ryškus žmogus, aistringas veikėjas, nekenčiantis kompromisų ir oportunizmo. Jis turi daug fanatiko bruožų, pats nelimpa prie nieko, o kitus mėgsta traukti prie savęs. Tai žmogus, kuris partijoje gali gerai jaustis tik tada, kai vadovauja ir kai jo įsitikinimai ir valia yra visos partijos įsitikinimai ir valia, tad kartu ir jos varomoji jėga. Priešingu atveju beatodairiškai kovoja ir nė už ką nenuolaidžiauja, kovos logika vadovaujasi visur ir visada. Su savo priešininkais kovoja aistringai, juos demaskuoja, ieško melo ir puikiai sugeba jį diskredituoti. Šis žmogus – stiprus individualistas, originali asmenybė, tačiau kampuota, išraiškinga ir priešiška bet kokiai nepatogiai pozicijai. Jis protingas ir konsekventiškas, turi budelio instinktą. Tam tikromis sąlygomis galėtų būti Dantonas[279], o gal klystu, greičiau ne Dantonas, o Robespjeras[280]. Daugeliui LSD bolševikams prijaučiančio sparno narių, kurie sudaro partijos daugumą, buvo nenuilstantis priešininkas, kurio jie negalėjo suvirškinti. Jeigu jis būtų buvęs tik paprastas oponentas, neturėtų tokio kovos aštrumo, kuria pasižymi, būtų labai lengvai nugalėtas arba ignoruotas. Tačiau Janulaitis nepaliko

277. Digrys Stasys (1886–1959), ekonomistas, visuomenės ir socialdemokratų veikėjas. Steigiamojo seimo deputatas, socialdemokratų frakcijos narys. 1920 m. rugpjūčio 16 d. įsteigto Kooperacijos banko iniciatorius, Lietuvos banko tarybos narys. Aukštųjų kursų Kaune lektorius.
278. *La bêtenoire* (pranc.) – visiškas kvailys.
279. Danton Georges Jaques (1759–1794), vienas iš Prancūzų revoliucijos lyderių, pagal išsilavinimą advokatas, puikus oratorius. Žuvo nuo giljotinos.
280. Robespierre Maximilien Marie (1758–1794), vienas iš pagrindinių prancūzų revoliucijos lyderių, pagal išsilavinimą advokatas. Nuo 1793 m. faktiškai vadovavo Prancūzijos politikai, įvedė diktatorišką jakobinų valdymą ir naudojo teroro politiką. Įvykus valstybės perversmui 1794 m. liepos 27 d. areštuotas, o vėliau nužudytas, nukirtus galvą.

jų ramybėje, nepavargdamas sekė kiekvieną partijos priešininko žingsnį, priekaištavo, kad veikia nekryptingai, nenusibrėžę pagrindinės veiklos linijos. Partijos bailumas ir nuolaidžiavimas bolševikams, taip pat baimė atvirai palaikyti bolševikus komunistus lėmė LSD skilimą ir stiprios ideologijos praradimą. Janulaitis sugebėjo pajausti šito oportunizmo pasekmes – oportunizmo, kuris gimė nuolaidžiaujant kairiesiems, vis dėlto pakenkė ir privertė nuolaidžiauti ir dešiniuosius – tarkim, dėl klerikalizmo, kurio mirtinas priešas yra Janulaitis, įtakos. Jis pirštu į juos baksnojo, kad susilpnino LSD įtaką visuomenėje ir jaunimui, kalbėjo apie kairiojo sparno paradoksą, slepiantį po skambiomis frazėmis revoliucinius polinkius, kuo iš tiesų naudojasi reakcija. Sugebėjo iškapstyti problemos esmę. Pagauti nusikaltimo vietoje, bausti aštria kritika. Kadangi dažniausiai jis buvo teisus, užsitraukė savo priešininkų iš kairiojo sparno nemalonę, o kai kurių ir neapykantą. Jam neleido užimti jokių postų ir turėti įtakos partijoje, jį stengėsi izoliuoti, neleido pasisakyti partijos spaudoje. Janulaitis, likęs partijoje, iš esmės visą laiką jai priešinosi. Atrodo, vienintelis partijos narys, su kuriuo jis rado bendrą kalbą, buvo jaunas deputatas Digrys. O partijos centras su lyderiu Kairiu priešaky, matydamas, kad kairysis sparnas užima lyderio pozicijas, per daug nesisielojo dėl Janulaičio izoliavimo. Janulaičio įsitikinimuose ir veikloje, ypač teisėjo darbe, yra keli elementai, kurie labai tiksliai sutampa su visuotiniais valstybiniais jo įsitikinimais. Kitais atvejais jis nesilaiko socialdemokratų tradicijų, kartais labiau primena ne socialdemokratą, o klasikinį socialistą. Vienas iš tokių elementų yra antisemitizmas. Janulaitis yra nacionalizmo ir kartu antisemitizmo šalininkas. Kita vertus, esdekai, ieškodami antisemitizmo pėdsakų, kartais juos randa net ten, kur jų iš tikro nėra, o žydus ir visa, kas su jais susiję, paverčia tabu, kurį palietus grasina pateikti kaltinimus dėl antisemitizmo. Šį populiarų tarp socialistų jautrumą antisemitizmui kursto patys žydai, jie daro didžiulę įtaką socializmui, nes kaip gaivalas, daugiausiai engiamas,

4 TRIMITAS № 16 (86)

Genua, Genua...

Italijos miesto Genuos vardas dabar kartojamas miliardais kartų viso pasaulio laikraščiuose ir kalbose. Genuoj susirinko didžiausia iki šiol buvusių pasauly konferencija, į kurią susirinko visų Europos valstybių vyriausybių galvos, gudriausieji politikai, šimtai laikraštininkų.

Konferencijos tikslas įstatyti išsiūbavusį pasaulį į taikos ir atstatymo vėžes. Konferencija prasidėjo balandžio 10 dieną. Atidarė ją Italijos ministeris pirmininkas Fakta, savo kalboj pabrėždamas Europos valstybių ekonominio gyvenimo suirimą ir būtiną reikalą jį atstatyti.

Bet jau pasisveikinimo kalbose kilo ginčų tarp Rusų ir Francūzų delegatų, kadangi Rusai pakėlė nusiginklavimo klausimą, o tam francūzai griežtai pasipriešino.

Konferencija tuojau pasiskirstė į keletą komisijų ir pakomisijų, kuriose būtų apsvarstyti įvairūs politiniai, ekonominiai, susisiekimo ir kiti klausimai.

Pradžioj darbas vyko gana sklandžiai. Rusai pareiškė sutinką sumokėti senas rusų caro skolas, pripažįstą apsaugoti svetimų turtuolių Rusijoj turtus ir neliečiamybę. Santarininkai jau gamino Rusijos atstatymo sumanymus.

Štai tuo tarpu, Velykų pirmą dieną, Rusijos ir Vokietijos delegatai pasirašo sutarti apie pilną politinių ir ekonominių ryšių atnaujinimą tarp Rusijos ir Vokietijos. Žinia apie šios sutarties pasirašymą perkūnu trenkė į visus konferencijos dalyvius.

Apie ryšių užmezgimą su Rusija tarėsi tam tikroj komisijoj patys didžiausi Genuos galiūnai, kiekvienas, žinoma, norėdamas tvirčiau tuos ryšius užmegzti savo naudai.

Tuojau buvo išaiškinta, kad Rusija ir Vokietija šalinasi nuo sutartino svarstymo klausimų apie Rusijos atstatymą ir kad tai priešinasi visos konferencijos nustatytiems dėsniams. Todel didžiosios ir mažosios santarvės valstybės įteikė vokiečiams ir Rusams protestą, reikalaudamos panaikinti tik ką pasirašytą sutartį, kitaip grąsino neleisią Vokiečių svarstyti Rusijos klausimą. Bet į tai vokiečiai

Informacija apie Genujos tarptautinę konferenciją, faksimilė.
Trimitas, 1922, balandžio 30, nr. 16.

žydai plačiai atveria duris socializmui, kovojančiam prieš visokį engimą. Taigi tam tikri Janulaičio antisemitizmo bruožai ir per didelis esdekų jautrumas antisemitizmui padeda kairiajam sparnui kovoti su Janulaičiu prisidengiant būtinybe kovoti su antisemitizmu partijoje.

1922 metų gegužės 1 d.
Pirmadienis

Nuostabiai graži pavasario diena nusišypsojo darbininkų pasauliui kaip tik gegužės 1 dieną, kuri Lietuvos Respublikoje paskelbta valstybine švente. Šiais metais pavasaris labai vėlavo, tačiau pagaliau nugalėjo šaltį ir žemei įšilti neleidžiančius orus. Šiandien pavėsyje 19° pagal Réaumuro skalę, skaisčiai šviečia saulė. Žolė jau ūgtelėjo, krūmai sužaliavo, sprogsta medžių pumpurai, gražiai pasipuošę švelniai žaliais lapeliais. Vis daugiau ir daugiau žalios spalvos aplinkui.

Na, gerai, dar tarsiu žodelį apie LSD partinę konferenciją, vykusią prieš savaitę, ir apie partijos santykį su Janulaičiu. Antisemitinės Janulaičio nuotaikos ir veikla, be jokios abejonės, palengvino kairiųjų sparnui jį diskredituoti ir su juo kovoti. Nors reikia pripažinti, kad neretai priekaištai dėl antisemitizmo plaukė iš faktų, kurie absoliučiai nieko bendra su antisemitizmu neturėjo, pavyzdžiui, dėl kovos su nelegalia spekuliacija ir vadinamuoju „sukčiavimu" vien dėl to, kad spekuliantai ir sukčiautojai paprastai yra žydai (o jie moka gintis ir gindami savo sukčiavimą geba labai garsiai šaukti, kad paminamos jų teisės, ir svaidosi kaltinimais dėl antisemitizmo), vis dėlto niekaip negalima paneigti, kad Janulaitis iš tiesų turi antisemito bruožų. Daug priekaištauja esdekų kairysis sparnas Janulaičiui ir dėl jo darbo teisme, mat esdekų kairiesiems priklauso keli advokatai (Venclauskas[281], Požėla[282]).

Janulaitis nejaučia palankumo advokatams, o jo inkvizicinės tendencijos teisėjo praktikoje nagrinėjant baudžiamąsias bylas, bičiulystė su Karo teismo teisėjais ir šio teismo nuosprendžių palaikymas, jo aštrus požiūris į politines bylas, ypač susijusias su bolševikų veikla, galų gale nuostata į mirties bausmę – visa tai panaudojo kairysis sparnas kovodamas su Janulaičiu. Per partijos konferenciją Janulaitį užsipuolė. Jis gynėsi labai energingai, kartais pats pereidavo į puolimą ir tvirtai atremdavo kaltinimus savo krūtine. Tačiau jis buvo vienišas kovotojas, nes vienintelis Digrys išdrįso jį atvirai paremti. Vėliau konferencijoje buvo iškeltas mirties bausmės klausimas ir priimtas sprendimas, kad joks partijos narys ne tik negali

281. Venclauskas Kazimieras.
282. Požėla Vladas.

balsuoti ir kaip nors kitaip prisidėti prie mirties bausmės, bet ir negali dirbti tokiame Seime, kuris gali skirti mirties bausmę, net jeigu nagrinėtų bylas, susijusias su mirties nuosprendžiu, tik kasacine tvarka. Po nutarties Janulaičiui iškilo dilema: arba pasiduoti ir pralaimėti, atsistatydinti iš Tribunolo ir likti partijoje, arba palikti partiją. Aišku, jis pasirinko antrą sprendimą ir išėjo iš partijos, nes šis žmogus įsitikinimų taip greitai neatsisako. Tokiam žingsniui jau seniai ruošėsi. Būtent dėl to, kad jis nelinkęs greitai pasiduoti, nemano, kad pasitraukimas iš partijos reiškia kovos pabaigą. Priešingai, jo manymu, dabar turės laisvas rankas kovoti. Tad savo pasitraukimą jis linkęs paversti LSD partijos skilimu ir tikisi sukurti naują socialdemokratų partiją. O šioji diferenciacija būtina. Man įdomu, ar pavyks Janulaičiui sukonstruoti naują partiją ir kokia ji bus.

Na, o dėl esdekų priimtą nutartį dėl mirties bausmės – turiu priminti, šį klausimą ir mūsų Glaudžioje sąjungoje pasiūlė esdekas Purėnas, kuris keistu būdu jį iškėlė. Mes jo dar nenagrinėjome, kaip tik turime apie tai kalbėti per artimiausią posėdį.

1922 metų gegužės 2 d.
Antradienis

Prieš du mėnesius (žiūrėk dienoraščio šių metų kovo 3 ir 5 dienas) pradėjau rašyti savo portreto atsiradimo istoriją. Taigi vieną dieną pas mane užsuko jaunas žmogus, žydas, kaip paaiškėjo, fotografijos salono „Progres“ savininkas pavarde Besarabija ir pareiškė, kad iš nuotraukos nutapė padidintą mano portretą. Šį darbą su kitais portretais jis nori teikti fotografijos konkursui, organizuojamam Lietuvos meno kūrėjų draugijoje. Paklausė, ar sutinku, kad mano portretas dalyvautų konkurse, nes be mano leidimo nenori to daryti. Aš sutikau. Man net mintis nekilo, kad ši istorija gali virsti kokia nors intriga. Žodžiu, aš ja patikėjau. Besarabija pas mane užsibuvo gal penkiolika minučių, surūkė papirosą ir pradėjo pasakoti apie problemas, kurių turi dėl buto, o tiksliau dėl savo fotosalono, be to, namo savininkas jį nori išvaryti iš salono. Jam tada būtų galas. Jis bankrutuotų, nes šiandien susirasti būstinę salonui geroje Kauno vietoje praktiškai tolygu stebuklui. Jis, Besarabija, įdėjo daug kapitalo studiją remontuodamas ir įrengdamas. Klausiausi jo truputį per prievartą. Tačiau kai užsiminė, kad namo savininkas jam iškėlė bylą dėl išsikraustymo ir kad byla jau buvo nagrinėjama Apygardos teisme, kur Besarabija pralaimėjo ir nuosprendį jau apskundė ar dar tik ketina apskųsti, vadinasi, ši byla pateks į Tribunolą, suklusau ir atkreipiau jaunuolio dėmesį į tai, kad aš esu teisėjas, kuriam gali tekti nagrinėti šią bylą. Taigi su juo apie šitą istoriją kalbėtis negaliu,

man net nedera jos klausytis. Besarabijai mano pastaba buvo nė motais, ir jis dar kurį laiką tęsė pasakojimą. Vis dėlto aš nesileidau į kalbas, nepratariau nė žodžio, ir netrukus Besarabija atsisveikino sakydamas, kad po kelių dienų užneš parodyti portretą, o išeidamas dar leptelėjo: jeigu panorėsiu, galės man portretą perleisti. Pasakiau, kad tikrai mielai jį įsigysiu, jeigu man patiks. Negeras jausmas apėmė tik jam išėjus. Kilo mintis, kad galbūt tai bandymas mane papirkti dėl bylos, kurią gali tekti nagrinėti. Tačiau nebuvau tikras. Visą istoriją papasakojau atėjęs į Tribunolą teisėjams Kriščiukaičiui ir Janulaičiui, kurie nusprendė, kad nėra čia nieko per daug įtartino ir jeigu visur ieškotume korupcijos, tektų visai pasitraukti iš visuomeninio gyvenimo, mat bet kur ir bet kada galima susipažinti ar susitikti su byloje dalyvaujančiu asmeniu. Teisėjai mane patikino, kad galiu be sąžinės graužaties pirkti portretą. Aš visgi apsidraudžiau: jeigu Besarabijos byla patektų į Tribunolą (tuo metu patikrinau ir įsitikinau, kad tokios bylos dar neturėjome), pasišalinsiu iš jos nagrinėjimo. Netrukus, sutartą dieną, Besarabija atnešė man portretą, įrėmintą ir įstiklintą. Portretas išties neblogas, panašus į mane, gal geriau įsižiūrėjus mano išraiška šiek tiek per rūsti. Tačiau man atrodo, kad tai ne tapyba, o padidintos nuotraukos kopija, vadinasi, darbas atliktas mechaniškai, galbūt tik retušuotas. Besarabija pasiūlė portretą pirkti. Paklausiau kainos, tokiais laikais ji atrodė labai maža: 200 markių. Ir vėl mane apniko negeras jausmas, nes, ko gero, vien rėmai ir stiklas tiek verti. Bandžiau Besarabiją įtikinti, kad per mažai prašo už portretą, o jis tvirtino: kadangi portretas buvo sukurtas konkursui, jo poreikiams, vadinasi, dabar nereikalingas, tad mielai jį perleis, nes ne užsidirbti norėjo jį piešdamas. Na, tokie žodžiai įtikino, juolab kad Besarabija buvo man dėkingas už tai, jog leidau jam portretą eksponuoti konkurse. Turėjau per mažai pagrindo mesti jam į akis, kad savo pasiūlymu jis mane kompromituoja, tad sutikau portretą įsigyti.

1922 metų gegužės 3 d.
Trečiadienis

Na, štai įsigijau savo portretą. Labiausiai stebino ir dar labiau kurstė nuojauta, kad esu bandomas papirkti. Fotografas Besarabija nusipirktą portretą man tiesiog paliko. O juk anksčiau aiškino, kad portretas buvo nupieštas konkursui, kuris dar tik turėsiąs būti, ir kad atnešiąs man jį tik įvertinti ir pasižiūrėti. Taigi liepiau dabar jį pasiimti ir atnešti man pasibaigus konkursui, tačiau Besarabija ėmė aiškinti, kad jau turi pakankamai darbų konkursui, o jeigu prireiktų, jis pasiskolintų dar ir mano portretą. Kol kas šita neaiški istorija taip ir baigėsi. Niekaip negalėjau suprasti, kam Besarabija piešė mano portretą, kam nešė man į namus ir taip pigiai

pardavė, jeigu jam nereikalingas konkursui. Juk ne dėl tų varganų 200 markių, kurių pakanka sumokėti vien už rėmus ir stiklą. Vienintelis mįslės paaiškinimas gali būti tas, kad Besarabijai iškelta byla, kuri pateks į Tribunolą, o aš juk esu Tribunolo teisėjas. Na, dabar neabejojau, kad tai bandymas papirkti mane – teisėją, o visa istorija su konkursu iš piršto laužta. Portretas liko pas mane. Štai kokių žingsnių kartais imasi gudragalviai, nedrįstantys tiesiog pakišos siūlyti. Teisėjas turi būti itin atsargus. Kita vertus, nuo mano teisėjavimo Kolne laikų tai pirmasis bandymas papirkti. Kai dirbau Kolne, kelis sykius bandė papirkti, ten tokių bandymų ėmėsi kurpių valstiečiai ir darė tai patriarchaliniu būdu, be jokių simuliacijų: atnešdavo kiaušinių, sviesto ir kitokių kaimiškų produktų. Aš tokį geradarį apšaukdavau, ir jis pabėgdavo kartu su savo gėrybėmis. Šitas bandymas subtilesnis. Nesunku susivokti, kur šuo pakastas. Nuo tada ir sekiau bylas Tribunolo kanceliarijoje, laukiau, kada bus pristatyta Besarabijos byla. Taigi ji pateko į mūsų teismą ir pirmininkas paskyrė ją nagrinėti šiandien. Vakar pateikiau deklaraciją, papasakojau apie atvejį su portretu ir neapkaltinau tiesiogiai Besarabijos bandymu papirkti, bet nurodžiau, kad mano dalyvavimas byloje gali atrodyti šališkas, ir atsisakiau dalyvauti bylos nagrinėjime. Šiandieniame posėdyje, atėjus laikui nagrinėti Besarabijos bylą, aš nusišalinau. Manau, Besarabija, tai sužinojęs iš raštiško priedo prie bylos, buvo nemaloniai nustebintas ir nusivylęs. Ir gerai – lai žino, kad nėra sukto kelio į teismą, o tokio paieškos gali ne padėti, bet pakenkti. Tai jam bus pamoka. Kainavo portretą. Norėjai mokėti kainą už nešvarų sandorį, tai ir mokėk, tačiau jokios prekės mainais negausi, aš irgi vaidinau, kad nesuvokiu tavo ketinimų, mano sąžinę nusipirkti norėjęs šmikis.

1922 metų gegužės 4 d.
Ketvirtadienis

Šiandien sužinojau, kad fotografas Besarabija bylą Tribunole pralaimėjo. Taigi jokios naudos iš savo pastangų neturėjo. Pralaimėjo, nes paaiškėjo, kad kitaip ir negalėjo būti. Dabar jau visiškai aišku: taip pigiai parduodamas portretą, Besarabija norėjo mane papirkti. Aplankė jis ir Kriščiukaitį, kuriam taip pat siūlė portretą. Tačiau Kriščiukaitis jau buvo iš manęs girdėjęs apie istoriją su portretu ir labai greitai Besarabijos atsikratė. Vakar Janulaitis Besarabiją po teismo posėdžio pamatė ir prisiminė, kad jau yra matęs šitą žmogų, kuris anksčiau jam yra siūlęs portretą ar kažką panašaus. Janulaitis labai greitai jo atsikratė net nežinodamas, kad Besarabijos byla pateks į Tribunolą. Vadinasi, Besarabija skrupulingai ieškojo būdų prieiti prie visų Tribunolo teisėjų. Portretą pavyko įkišti tik man, greičiausiai Besarabija

triumfavo, iš anksto džiaugėsi, kad turės mano paramą, bet, deja, turėjo nusivilti. Dar geriau šito asmens pastangas atspindi bandymas prisigretinti prie priešingos šalies atstovų. Priešingos šalies advokatas buvo Sleževičius, o dr. Lašas, Seimo deputatas iš socialistų liaudininkų frakcijos, Sleževičiaus partijos kolega,' už kažkokias salono paslaugas buvo Besarabijai skolingas porą šimtų markių. Prieš kelias dienas gatvėje jis sutiko Besarabiją ir pasakė, kad artimiausiomis dienomis grąžins skolą. Tačiau Besarabija atsakė, kad tokios nereikšmingos skolos nereikia grąžinti, paprašė užstoti prieš Sleževičių ir pasidomėti jo byla Tribunole. Lašas su tokiu pasiūlymu nesutiko ir sutikęs Sleževičių juokais prasitarė, kad galėjo iš jo užsidirbti kelis šimtus markių. Štai tokie sumanymai sukasi mažų niekšelių galvose.

Šiomis dienomis rašau straipsnius į žydų leidinius. Parašiau demokratiniam dienraščiui *Najs* apie tautinių mažumų problemą Lietuvoje, dabar rašau straipsnį savaitraščiui ar dvisavaitraščiui *Lite* (Lietuva), kurį Panevėžyje leidžia Kacelenbogenas. Čia faktiškai žodis žodin, praktiškai *in extenso*[283], kartoju savo straipsnį, pavadintą „Prekyba ir žydai"; jis buvo išspausdintas 1912 metais *Przegląd Wileński*[284]. Kai baigsiu šitą darbą, kuriam reikia visai nedaug kūrybinių pastangų, turėsiu vėl rašyti *Najs* kritišką straipsnį apie tautinių mažumų ministerijas. Žydai šiai institucijai skiria labai daug dėmesio, o aš asmeniškai vertinu ją skeptiškai ir nemanau, kad ji garantuoja tautinių mažumų teises. Be to, tokią instituciją nelengva įkurti, kad ji lengvai funkcionuotų valstybės mechanizme. Mano nuomone, šios teisės būtų garantuotos, jeigu veiktų trys teisinės institucijos: ***a.*** teritorinė autonomija mišriose srityse, ***b.*** tautinių mažumų tautinė personalinė autonomija valstybėje arba autonominėse srityse ir ***c.*** teisė į gimtąją kalbą tautinėms mažumoms tose valstybingumo sferose, kurios nebuvo perleistos autonomijos funkcijoms.

Šiandien kalbėjausi su senuoju Rozenbaumu; jis labai nervinasi ir piktinasi balandžio sprendimais dėl tautinių mažumų teisių, įtrauktų į Konstituciją. Žydų frakcija Seime, protestuodama prieš šiuos sprendimus, kuriuos laiko Lietuvos įsipareigojimų laužymu ir skriauda tautinėms mažumoms, nusprendė nedalyvauti Seimo posėdžiuose tol, kol Seimas (o tai gali nutikti tik per trečią Konstitucijos projekto skaitymą) neištaisys neteisybės ir nepanaikins paskutinių nutarimų. Taigi jau antroji tautinė mažuma stabdo savo dalyvavimą Steigiamojo seimo darbuose. 1921 metais taip pat iš Seimo veiklos pasitraukė lenkų deputatai, o dabar tą pat padarė ir deputatai žydai. Seime, išskyrus lietuvių partijas, dirba vienintelis deputatas nelietuvis – vokietis Biuchleris.

---

283. *In extenso* (lot.) – pažodžiui.
284. Römer M. Handel i Żydzi (Prekyba ir žydai), *Przegląd Wileński*, 1912, nr. 8.

1922 metų gegužės 5 d.
Penktadienis

Kaune vieši Elizka Komorovska su dukra Zitka. Jos ruošiasi išvažiuoti į užsienį – į Lenkiją. Pasus jau turi, dabar dar laukia vokiečių vizos. Zitka, berods, visiems laikams išvyks iš Lietuvos. Jai dvidešimt treji. Metai bėga ir nešasi mergaitišką jaunystę. Zitka išsilavinusi ir gali save išlaikyti, tačiau išauklėta taip, kad už viską labiau nori ištekėti. Kita vertus, tokia merginų prigimtis, kuri gi nesvajoja ištekėti! O Zitka, išauklėta pagal visas lenkiškas ir bajoriškas tradicijas, kurių nepalietė jokios demokratijos srovės, net neįsivaizduoja, kad galėtų ištekėti ne už aristokratijos atstovo. Lietuva visiems Kavoliškio gyventojams yra tik geografinė sąvoka. Jų tėvynė yra didžioji Lenkija – istorinė, luominė, moderni Lenkija. Tik į senąją šlėktišką lygybės sampratą įtraukta aristokratiška pataisa. Tokia Lenkija slypi jų sąmonėje, tokią myli, tokios ilgisi ir trokšta. Lietuva yra tik geografinė sąvoka – didžiosios luominės aristokratinės Lenkijos dalis. Jeigu ši sąvoka būtų įgyvendinta, tai Lietuvą, kurioje yra Kavoliškis ir kurioje tvyro ryšiai aukštesniuose dvarininkų sluoksniuose, mylėtų jie kartu su liaudimi, tam tikra prasme toleruotų jos kalbą kaip tam tikrą vietinį koloritą, tačiau visada su sąlyga, kad ši liaudis yra tik didžiosios luominės lenkų formacijos elementas. Lietuva ir vietos liaudis, kuri netelpa į šitą formaciją ir sukuria kažką savarankiško, nori būti tauta, valstybė, demokratinė visuomenė, kovojanti net su lenkų aristokratija šalyje, kurią bando sunaikinti Agrarinė reforma, ir t. t., yra svetimkūnis, keliantis nepasitenkinimą, pyktį, pasibjaurėjimą, kaip kas nors arogantiška ir kvaila. Vadinamoji aukštuomenė panašiai vertino ir valstietiškąją Lenkiją, nes jai sąvoka „valstietis" ir „darbininkas" reiškia, kad tai amžini tarnai. Lenkija juos žavi ne tiek savo gyventojais, kiek aristokratijos spindesiu, kuris vis dar ryškus. Tad čia, mažytėje Lietuvoje, nėra tinkamų jaunuolių panelėms Komorovskoms iš Kavoliškio. Jos gali tuoktis tik su lenkais aristokratais. Tokia partija galėtų ir čia pasitaikyti, vis dėlto tikimybė tokia menka, kad praktiškai visos tikimybės žinomos ir nė vienas iš galimų jaunuolių vedyboms netinka. Apskritai Komorovskiai iš Kavoliškio, o ypač pati Elizka, šiandien atrodo kaip balta varna. Tokių žmonių ir šeimų jau reikėtų gerai paieškoti, tokių, kurie vis dar gyvena pagal senąsias aristokratiškas tradicijas. Atrodo, tos sąvokos yra tikros geologinės iškasenos. Gyvos demokratijos srovės (gink Dieve, ne socialistinės, o elementarios demokratinės) kažkokiu keistu būdu visai nepalietė šios šeimos mąstysenos. Priešingai, juo stipriau šėlo revoliucija, juo labiau keitėsi visuomenės susiskirstymas sluoksniais, ir labiau Komorovskių šeimoje įsitvirtino senojo, jau nykstančio visuomenės

sluoksnio sąvokos. Elizka mano tikroji sesuo. Mes kilę iš vieno lizdo. Mūsų gyslomis teka tas pat kraujas, mes buvome taip pat auklėjami, tačiau mąstome visiškai skirtingai. Ne tik aš, bet ir Elvyra su Marynia – jų požiūris į tautybę ir visuomenę labai skiriasi nuo manojo, – palyginti su Elizka Komorovska, atrodo tarsi revoliucionierės. Zitkai visiškai negaila palikti Lietuvą, nejaučia jai jokių sentimentų. Atrodo, ji turi tūkstantį dolerių, kuriuos padovanojo Elizka už parduotas Kumšas, tai yra jos dalis iš Kavoliškio palikimo. Pinigai turi būti skirti kur nors investuoti arba nuosavybei Lenkijoje nusipirkti. Už juos Zitka turi įsitvirtinti Lenkijoje ir dar susirasti kokio nors darbo; nors jos mąstysena atsilieka, vis dėlto ji darbšti kaip ir visi Komorovskiai iš Kavoliškio – tad Lenkijoje pradės savo šeimos koloniją. Zitka Lenkijoje apsigyvens visiems laikams, o kiek vėliau jos pėdomis paseks ir Litka (Felicija), kol kas jai tik trylika metų. Elizka gyvens tai pas dukras Lenkijoje, tai pas sūnus Kavoliškyje. Greičiausiai Zitka Lenkijoje ras tinkamą jaunikį. Na, o dabartinė išvyka yra tik žvalgomoji, tačiau niekas iš Kavoliškio neabejoja, kad Zitka į Lenkiją ir visai persikels.

1922 metų gegužės 6 d.
Šeštadienis

Vakar pas Sleževičių įvyko pirmasis mūsų Glaudžios sąjungos prezidiumo posėdis. Susirinkome visi keturi – aš, Mykolas Biržiška, Mykolas Sleževičius ir Steponas Kairys. Dirbome prie statuto. Aš skaičiau Purėno verstą vieną statuto projekto straipsnį po kito, kartais pagalbon pasitelkdavau savo rašytą lenkiškąjį teksto originalą. Purėno vertimas labai silpnas, praktiškai pažodinis, išlaikęs tikslią lenkiškų sakinių sandarą, dėl to neretai lietuviškas tekstas skamba nenatūraliai, sakiniai atrodo griozdiški, o kartais net ir nesuprantami. Kelis straipsnius paprasčiausiai reikėjo duoti versti iš naujo. Apskritai būtina visą vertimą stilistiškai ištaisyti. Galbūt šio darbo imsis Kairys per vasaros atostogas. Kairio lietuvių kalba yra labai graži. O šiaip prezidiumas mano projektą taisė labai mažai. Pritarėme 25 straipsniams, bet tai tik viena ketvirtoji visos projekto apimties.

Vakar kalbėdamas su Elizka sužinojau – ir, žinoma, niekam negaliu sakyti, – kad keli asmenys, tarp jų Velhorskis[285], turi pareigas, panašias į lenkų konsulų Vilniuje. Aišku, tos pareigos yra konspiracinės, nes Lietuva šiuo metu kariauja su Lenkija. Tad jie slapta tarpininkauja tarp Lietuvos ir Lenkijos, ypač palengvina susisiekimą, duoda leidimus asmenims, norintiems išvykti į Lenkiją, leidimus pa-

285. Velhorskis Vladyslavas (Wielhorski Władysław).

tvirtina Lenkijos konsulai Karaliaučiuje, Klaipėdoje, Rygoje, o vėliau tokių leidimų pagrindu išduodamos vizos. Asmenys, gavę Lenkijos vizas, keliauja lengviau, nes Lenkijos konsulai iš kaimyninių miestų Lietuvos užsienio pasuose nededa antspaudų, tad Lietuvos pareigūnai nežino, kad šie asmenys apskritai buvo išvykę į Lenkiją. Net neabejoju, kad tokių konspiracinių Lenkijos konsulų agentų veikla neapsiriboja tik pagalba tam tikriems asmenims vykstant į Lenkiją. Jie nuolat palaiko politinį kontaktą su Lenkijos vyriausybe per jos diplomatinius organus tiek Klaipėdoje, Karaliaučiuje ir Rygoje, tiek Vilniuje. Jau 1920 metais žinojau, kad tokie kontaktai yra, tuomet juos organizavo Lenkų informacinis biuras Kaune, o ir dabar specialių organų vykdomi. Kontaktai plėtojami dviem kryptimis: Lenkijai teikiama informacija apie Lietuvą ir čia vykdomą lenkų politiką laikantis instrukcijų, gautų iš Varšuvos. Žinodamas Velhorskio įsitikinimus visiškai nesistebiu, kad jis ėmėsi tokios veiklos. Velhorskis yra vienas iš pagrindinių *Dzień Kowienski*[286] publicistų ir Lenkų informacinio biuro Kaune deputatų – pagrindinės vietos lenkų organizacijos lyderių. Tai patvirtina įtarimus, kad politinė vietos lenkų akcija priklauso nuo Varšuvos. Žinoma, tokiomis sąlygomis sunku kalbėti apie kokį nors realų lenkų (pavienių asmenų ar lenkų frakcijos ir „Deputatų biuro") bendradarbiavimą su Lietuvos valstybės veikėjais, o ypač Vilniaus klausimu, kuris būtent labiausiai sukiršino Lietuvą su Lenkija. Todėl šių lenkų organizacijų ar formacijų atstovai, savaime aišku, negali dalyvauti kuriamoje Rytų Lietuvos reikalų taryboje, nes susikirstų du priešingos veiklos poliai.

1922 metų gegužės 7 d.
Sekmadienis

Sleževičius surengė vakarėlį, į kurį pakvietė ir mane. Kaip visada pas Sleževičius stalas lūžo nuo gausių vaišių. Vakarėlyje dalyvavo apie 50 asmenų – ponų ir ponių. Atėjo keli kitataučiai iš diplomatinės aplinkos su savo šeimomis, būrys lietuvių veikėjų, aukštesnio rango valstybės tarnautojų, karininkų, šeimininko bičiuliai ir pažįstami politikai. Taigi iš žymesnių veikėjų vakarėlyje dalyvavo: Respublikos prezidentas Aleksandras Stulginskis, vyriausiasis vadas generolas Stanaitis[287], buvęs ministras pirmininkas dr. Grinius, Miškų departamento direktorius Steponas Bi-

286. *Dzień Kowieński* (*Kauno diena*) – *Dziennik Kowieński* (*Kauno dienraščio*) tęsinys, pagrindinis lenkų mažumos Lietuvoje leidinys. Šiuo pavadinimu ėjo ilgiausiai (1921–1935).
287. Stanaitis Juozas (1865–1925), generolas, Lietuvos kariuomenės vyriausiasis vadas (1922 m. vasario 11–1923 m. birželio 5 d.).

Juzefas Pilsudskis šventina I-ojo legionierių pulko pėstininkų vėliavą Lukiškių aikštėje, Vilnius, 1922 m. Leonardo Siemaškos nuotraukos faksimilė.
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, nuotraukų kolekcija SFg–2107.

levičius[288], Apygardos teismo prokuroras Rimša[289], Seimo pirmininko pavaduotojas dr. Staugaitis, Mykolas Biržiška, Zigmantas Žemaitis, dr. Alekna[290] ir kiti. Svečiai daugiausia susirinko su šeimomis. Per vakarėlį vyko šokiai, buvo šiek tiek muzikos, o štai kortomis nebuvo žaidžiama. Patiekė šaltąją vakarienę *à la fourchette*[291] – kepta mėsa ir paukštiena, šviežia ir konservuota žuvis, lengvi užkandžiai ir t. t. Buvo vaisių, saldumynų, tortų, daug įvairių rūšių degtinės, puikūs originalūs likeriai, vynai, krupnikas, angliškų stiliumi vaišino viskiu su soda, kava, arbata. Žodžiu, vakarėlis, kuriam surengti, abejoju, ar pakaktų keliolikos tūkstančių markių. Reikia būti turtingam, kad tokias vaišes pasiūlytum. Na, o šeimininkai elgėsi maloniai ir vaišingai, tvyrojo puiki atmosfera, visi, atrodo, gerai praleido laiką. Buvau iki vakaro pabaigos, tai reiškia iki 3 valandos nakties.

288. Nėra duomenų.
289. Rimša Julijonas (1882–1952), teisininkas. Nuo 1920 m. Kauno apygardos teismo prokuroras. Nuo 1926 m. valstybės skiriamas teisiamųjų advokatas Vyriausiajame tribunole. 1928–1933 m. Vyriausiojo tribunolo teisėjas.
290. Alekna Jurgis (1873–1952), gydytojas, visuomenės veikėjas. Tarybos narys 1918 m. iš demokratų ir liberalų sąjungos „Santara". Vidaus reikalų viceministras M. Sleževičiaus kabinete (1918 m. gruodžio 26–1919 m. gruodžio 25 d.).
291. *Á la fourchette* (pranc.) – šaltieji pietūs.

Pas Sleževičių gyvenantis Boleslovas Stadzevičius taip pat dalyvavo vakarėlyje. Jis man davė paskaityti garsiosios Juzefo Pilsudskio prakalbos, perskaitytos per iškilmes Vilniuje, surengtas Vilniaus prie Lenkijos prijungimo garbei, tekstą. Dėl šios kalbos Pilsudskį koneveikia ir lietuviai, ir lenkai (endekai). O pati kalba įdomi, nepopulistinė. Pirmojoje kalbos dalyje šlovinama senovės Lietuva, kurios didžiausias kūrinys yra Vilnius, užkeiktas lietuvių valios ir veiklos simbolis, didžioji tautos sostinė – kovinga ir graži. Nesugebu jos atpasakoti taip taikliai, kaip tai padarė Pilsudskis. Jo išvada telpa į vieną posakį: „*Nebuvo mūsų – buvo miškas, nebebus mūsų – bus miškas.*"[292] Tai galima interpretuoti štai taip: buvo čia (Vilniuje) prieš mus Lietuva, kol mes (suprask: lenkai) čia atėjome, ir bus čia Lietuva, kad ir ką mes bandytume padaryti (suprask: kai išeisime). Šio posakio stiprumas, kad Lietuva yra Vilniuje, su niekuo nepalyginamas. Nesugebėtų geriau ir taikliau pasakyti net lietuvis. Pirmosios kalbos dalies joks lenkas negalėtų sukurti, nes kalbama apie tai, kas lenkų sąmonėje neegzistuoja. Tačiau likimo ironija panorėjo, kad tokia kalba buvo pasakyta švenčiant Vilniaus atplėšimą nuo Lietuvos. Kaip tik tą dieną nuskambėjo tokia gili tiesa apie Vilnių ir Lietuvą. Ir Pilsudskio kalbos, kuria sveikina Vilnių su šventėmis ir vadina ją Vilniaus vardinėmis, pabaiga niekaip logiškai nesutampa su pirmąja jos dalimi. Kaip galima vardinėmis vadinti bandymą nužudyti Vilnių! Pabaiga yra Pilsudskio pirmosios dalies išdavystės aktas. Antrąją kalbos dalį galėjo sukurti lenkas, tačiau negalėjo jos sukurti lietuvis, kalbėjęs pirmojoje. Lenko lūpomis ta antroji Pilsudskio kalbos dalis būtų natūrali ir nieko smerktino joje neįžvelgčiau, tačiau žmogus, kuris rašė pirmąją kalbos dalį, negali nebaudžiamas rašyti tokios pabaigos, o jeigu rašo, tai jo lietuviu pavadinti negalima. Trumpai tariant, tai – išdavystė. Ar iš tiesų Pilsudskis nori būti Valenrodas[293].

1922 metų gegužės 8 d.
Pirmadienis

Šiandien jaučiausi pavargęs po vakarykščio vakarėlio pas Sleževičius, nes namo grįžau tik apie 4 valandą ryto, tad visiškai neišsimiegojau. Be to, vakar išgėriau ir dabar kamavo švelnios pagirios, kaip paprastai išgėrus kokybiško alkoholio. Vis dėlto šiandien iš namų praktiškai nebuvau išėjęs, tik vakare išlindau pasivaikščioti. Dirbau namie, kadangi, be kitų įvairių darbų, stengiausi pabaigti rašyti Tribunolo nuosprendžius, labai noriu, kad neliktų nebaigtų darbų prieš išvykstant atosto-

292. „*Nie było nas – był las, nie będzie nas – będzie las.*"
293. Adomo Mickevičiaus kūrinio *Konradas Valenrodas* herojus (vert. pastaba).

gauti. Nebaigtų darbų nėra daug, o kad juos pabaigčiau, kasdien privalau parašyti maždaug trijų nuosprendžių motyvus. Na, jau pradėjau savo autobiografiją rektoriui Šimkui.

1922 metų gegužės 9 d.
antradienis

#

Šiandien nedaug mūsų Glaudžios sąjungos narių susirinko į posėdį, tad ir susirinkimas buvo trumpas. Jame dalyvavo: aš, Mykolas Biržiška, Sleževičius, Semaška, Čepinskis, Purėnas, Viktoras Biržiška. Iš pradžių pasikeitėme trumpa informacija, o vėliau kalbėjomės apie universitetą. Šiandien turėjome gvildenti mirties bausmės temą, kurią ketino pristatyti Purėnas, narių susirinko nedaug, tad temą atidėjome kitam kartui.

Perskaitęs užvakar Juzefo Pilsudskio prakalbą Vilniui, nusprendžiau jam parašyti. Vakar vakare pradėjau rašyti laišką, o baigiau šiandien ryte. Pažįstu Pilsudskį, su juo daug kalbėjomės apie Lietuvą; tie pokalbiai vienu metu – 1919 metų pavasarį – mus suartino ir paskatino veikti su vienu tikslu – tad dabar jaučiuosi įpareigotas pasakyti savo nuomonę apie jo vaidmenį šioje veikloje. Pastaraisiais metais kelis kartus, ypač kai Želigovskis įžengė į Vilnių, norėjau kreiptis į Pilsudskį asmeniškai, bet paskui atsisakydavau tokios minties. Tačiau šįkart ryžausi. Laišką išsiųsiu per Gdanską, Klaipėdą ar Vilnių, kai tik rasiu progą, o iš ten jį kas nors nuneš į paštą ir išsiųs. Laišką perskaičiau Mykolui Biržiškai. Jis pritaria mano mintims ir prašo prieš išsiunčiant Pilsudskiui išspausdinti jį kokiame nors leidinyje kaip atvirą laišką. Kol kas to daryti nenoriu. Lai tai būna mūsų su Pilsudskiu betarpiškas bendravimas, paskutinis mūsų pokalbių ir ryšių, kurie mudu siejo ir visada vienokiu ar kitokiu būdu lietė Lietuvą, aktas. Tai bus finalas, ryšio nutraukimas, tiktai dar ne viešas. Nors esame susitikę tik kelis sykius, tačiau per daug „intymiai" kalbėjomės, kad nenutraukęs santykių eičiau tiesiai į viešą erdvę. Biržiška sako, kad laiškas nepasieks Pilsudskio, nes įstrigs raštinėje arba jį perims jo patikėtiniai. Pilsudskis tikriausiai gauna tūkstančius įvairių laiškų ir greičiausiai visų neskaito. Galbūt ir nepasieks jo mano laiškas, o jeigu pasieks ir Pilsudskis į jį žvilgtelės, net neabejoju – perskaitys. Na, bet kuriuo atveju laišką išsiųsiu, o turinį perrašysiu dienoraštyje.

1922 metų gegužės 10 d.
Trečiadienis

Oro temperatūra ir vėl smarkiai nukrito. Šiandien buvo vos apie 7° R., kurį laiką iš dangaus krito mažytės, lengvos it pūkas snaigės. Augmenija dar pusiau miega: daug medžių plikomis šakomis, kiti jau su lapeliais, tačiau labai smulkiais ir retais. Nei vaismedžiai, nei alyvos dar nežydi. Po savaitės važiuosiu atostogauti visą mėnesį į Bagdoniškį, ten rasiu dar mažiau pavasario nei čia, Kaune.

Pradedu perrašinėti laišką, kurį parašiau Juzefui Pilsudskiui[294]:

Skaičiau Tavo kalbą, Pone, paskelbtą Vilniuje per Vilniaus prijungimo prie Lenkijos iškilmes. Perskaičiau ją Kaune. Nuryk kartėlį, Pone, skaitydamas šiuos Lietuvos sūnaus ir piliečio žodžius apie savo kalbą. Pats girdi tai, ką Tau sako lenkai, kurių vieni Tave dievina, kiti – smerkia ir nekenčia. Tačiau žmogus, gyvenantis prie Vyslos, ir Lenkijos valstybės vadas, pasivadinęs „vilniečiu" ir perskaitęs šią kalbą Vilniui, neturi teisės išsisukti nuo lietuvių teismo. Puikiai žinai, Pone, Vilniaus svarbą, žinai, ką reiškia mažytis geografinis taškas žemėlapyje, vadinamas Sostine, kurioje sukauptos visos tautos ir šalies istorinės pastangos. Pats tai savo kalboje labai meistriškai atskleidei. Tad kai Tu, visa tai suprasdamas, pasivadinai vilniečiu – jau negali trauktis ir savo veiklos patikėti tiktai Lenkijos tautiniam istoriniam egzaminui, privalai nuryti kartėlį ir pateikti jį tokiam pat Lietuvos egzaminui. O Lenkijai, kuri vykdo Vilniaus prijungimą prie Lenkijos, neturėtum būti toks, koks esi pirmojoje savo kalbos dalyje. Lenkija kalba ne apie svetimos teritorijos užėmimą, o apie savo tautinės teritorijos sulipdymą, Vilnius jai reiškia tą pat, ką Liublinas, Poznanė, ko gero, ir Lomža. Lenkija būtent taip suvokia šį žingsnį arba bent jau teigia, kad suvokia, ir taip savo teises į Vilnių, kilus ginčui su Lietuva, bando Europos akyse pateisinti. Tuo tarpu Lietuva Vilnių mato tokį, kokį Tu savo kalboje atskleidei, taip jį supranta ir tokiu

294. M. Römerio laiškas Juzefui Pilsudskiui buvo reakcija į valstybės vado kalbą, paskelbtą balandžio 20 d. per Vilniaus prijungimo prie Lenkijos iškilmes. Šiuo laišku M. Römeris išsako savo nusivylimą Pilsudskio politika, vykdoma Lietuvos atžvilgiu. Tai buvo kartu atsisveikinimas ir artimų santykių nutraukimas, kurie kitados juos siejo. Nepaisydamas M. Biržiškos įkalbinėjimų, M. Römeris neapsisprendė spausdinti jį kaip atvirą laišką ir paskelbti spaudoje, nors ir baiminosi, kad jis nepasieks maršalo. Vis dėlto nekreipdamas dėmesio į abejones, Pilsudskis laišką perskaitė. Tačiau apie tai M. Römeris sužinojo praėjus daugeliui metų iš giminaičio Eugenijaus Romerio, kuris bendravo su Pilsudskiu Varšuvoje. Kartą, kai kalba pakrypo apie Mykolą Römerį, Juzefas Pilsudskis pasakė: „Mykolas Römeris – taip, jis mane išbarė, tačiau jis „turi širdį." Laiško tekstą *Atsakymas Juzefui Pilsudskiui* kartu su Broniaus Makausko įžanga išspausdino *Znak* (1989, nr. 6, p. 72–75); taip pat jis buvo spausdintas *Pasmo czynności ciągiem lat idące... Z dziejów Romerów na Litwie*, Anna i Andrzej Rosnerowie, Warszawa, 1992, s. 158–162. Lietuviškasis laiško vertimas buvo spausdintas *Kultūros baruose* (1991).

*supratimu grindžia savo teisę į sostinę, savo siekius, protestą prieš jo prijungimą prie Lenkijos. Savo kalba, Pone, patvirtinai, kad priklausai ne tik Lenkijos, bet ir Lietuvos istorijai, tad ne tik Lenkijai, bet ir Lietuvai Tavo veiksmai turėtų būti skirti, už juos privalai būti atsakingas prieš Lietuvą ir jos istoriją. Tokios kalbos kaip Tavoji lenkas negalėtų sukurti, o jeigu ir sukurtų, jeigu ją perskaitytų – prieštarautų savo reikalavimams ir įsitikinimams. Pirmojoje kalbos dalyje Tu žemai lenkiesi senajai Lietuvai, kurios kūrybinio darbo vaisius yra Vilnius – lietuvių valios ir veiklos užkeiktas simbolis, didžioji Tautos Sostinė, graži ir kupina jėgos. Tikroji šios dalies išvada pateikta vienam vieninteliame posakyje, įtrauktame į Tavo kalbą: „**nebuvo mūsų – buvo miškas, nebus mūsų – bus miškas**". Šie kalbos žodžiai, prisimenant tai, ką pasakei apie Sostinę ir Lietuvą, negali būti suprantami kitaip, kaip kad čia, Vilniuje, prieš mus buvo Lietuva, kad ir ką mes darytume (arba – kai išeisime). Kitaip tariant: Vilnius – Lietuvos kūrinys ir jos sostinė – yra ir liks toks, o ne kitoks, nes tokį jį tautos ir besikeičiančių kartų valia sukūrė; bet kokios kombinacijos, noras veikti priešingai, bet koks bandymas sufabrikuoti kitokią Vilniaus prigimtį paprastu įtraukimo aktu, „Seimo" nutarimu ir t. t. sutrupės kaip nevykusios šiuolaikinės statybos, surėstos nūdienos lenkų troškimo uždirbti Varšuvoje ar Vilniuje.„Nebus mūsų – bus miškas": Vilnius atgaus savo pozicijas, sugrįš į Lietuvą kaip teisėta Sostinė, sukurta Lietuvos.*

Šio Lietuvos Vilniuje patvirtinimo jėga Tavo, Pone, kalboje neprilygstama. Joks lietuvis negebėtų tokio fakto išreikšti geriau ir tvirčiau. Vilnius yra ne tik Lietuvos sostinė – jis yra jos drama. O Lenkijai jis – tik praryjamas kąsnis.

Rytoj tęsiu toliau.

1922 metų gegužės 11 d.
Ketvirtadienis

Mano laiško Juzefui Pilsudskiui tęsinys:

Likimo ironija – Vilniaus ir Tavo, Pone, ironija – faktas, kad šie žodžiai buvo paskelbti per Vilniaus išplėšimo iš Lietuvos iškilmes. Per iškilmes buvo ištarti žodžiai, paneigiantys būtent šią tiesą apie Lietuvą ir Vilnių tada, kai virš Vilniaus ėmė plazdėti lenkiškos spalvos. Tie žodžiai nuskambėjo iš Lenkijos valstybės vado lūpų! Ir štai Tavo kalbos pabaiga, kuria sveikini iškilmes ir vadini jas Vilniaus „vardinėmis", niekaip nėra nei logiškai, nei kaip nors kitaip susijusi su pirmąja dalimi. Kaipgi laidojimo aktą, bent jau bandymą numarinti tai, kas yra tikriausia Vilniaus esmė, galima vadinti jo „vardinėmis"!

Pirmojoje kalbos dalyje buvai, Pone, lietuvis. Lenkas nesukurtų tokių žodžių, negalėtų jų ištarti, nesugebėtų. Tavo kalbos pabaiga, Pone, yra lietuvių išdavystės

aktas, o neigimas tos minties, kurią pats suvokei ir ištarei pirmojoje dalyje, yra Tavo paniekos aktas. Nuryk kartėlį skaitydamas, ką Tau sakau, Pone, nes jeigu sukūrei pirmąją šios kalbos dalį, jau buvai pasivadinęs lietuviu. Antrąją dalį galėjo ir lenkas sukurti, jo lūpomis ištarti žodžiai skambėtų natūraliai. Jie negalėtų net ir lietuvio įžeisti. Tačiau negali tokių žodžių ištarti lietuvis, tas, kuris skaitė pirmąją kalbos dalį.

Vienu metu dviem Dievams tarnauti neįmanoma, ypač kai tie Dievai kaip tik vienas su kitu kariauja. Aš suprantu, kad lenkai Tave smerkia už pirmąją kalbos dalį, kurią rašei laikydamas save lietuviu. Ji paneigia jų pastangas ir principus. Būdamas Lenkijos valstybės vadas, privalai būti tik lenkas. Nevalia Tau šiame Lenkijos ir Lietuvos ginče būti lietuviu. O jeigu šio ginčo metu esi lietuvis, nevalia Tau būti Lenkijos valstybės vadu. Tu, norėdamas pateisinti Lenkijos valstybės vado postą, savo kalbos pabaigoje iš lietuvio pavirtai lenku. Ir tada, paneigdamas anksčiau sakytus žodžius, ištiesei ranką lietuviams ir pavadinai juos „broliais". Atrodė, kad esi jų brolis pirmojoje kalbos dalyje, bet pabaigoje pats broliškus saitus nutraukei. Ir vis dėlto tikiesi, kad jie Tau ranką paspaus!

Aš suvokiu Lietuvos lenkų, kurie nėra nei tik lietuviai, nei tik lenkai, tragediją. Suvokiu, nes pats toks esu. Tačiau tais istoriniais momentais, kai susijungia Lietuvos ir Lenkijos keliai, dvilypumas gali duoti vaisių, o kai keliai išsiskiria, dvilypumą labai sunku pakelti. Tada, kai keliai išsiskiria, tenka stovėti arba šalikelėje, arba jeigu norisi veikti, rinktis vieną iš dviejų stovyklų. Nieku gyvu negalima suvokti, tikėti ir sakyti viena, o daryti, deklaruoti ir net toje pat kalboje išreikšti kita, kaip tik paneigiant tą pirmą mintį, išsakytą prieš akimirką. Todėl Tu, Pone, kuris buvai didis kovodamas dėl Nepriklausomos Lenkijos, kuris laikei aukso ragą kurdamas Lenkiją, Lietuvoje esi silpnas, visiems laikams nugalėtas. Tavo Rytų politika turėjo subliūkšti, o Tavo didžiosios mintys apie federaciją vykdomos ne erelio skrydžiu, o kupriaus žingsniais. Tavo veikla šioje srityje, galbūt prieš Tavo norą, nekuria to, ko trokšti, ir tapo lenkų įgeidžių įrankiu, paprastų nacionalistinių etnografinių lenkų, kurių tarnu pats pavirtai, ir privalai pritarti jų kombinacijoms ir spekuliacijoms, vykdomoms Tavo rankomis. Lietuva Tave vertins ne pagal Tavo kalbos pirmuosius žodžius, o pagal Tavo veiklą, kuri iš esmės drasko gyvą jos kūną. Statai Lietuvoje ne amžinąjį kūrinį, o mūrinį namelį, kuris netrukus subyrės. Gal to ir nenori, Pone, tačiau būtent tai darai.

Rytoj pabaigsiu.

1922 metų gegužės 12 d.
Penktadienis

Laiško Juzefui Pilsudskiui pabaiga:

Visose Tavo kalbose, visuose Tavo veiksmuose, susijusiuose su Lietuva, yra vienas ir toks pat būdingas faktas, kuris ir šioje kalboje išryškėjo: pradedi vienaip, o baigi kitaip. Kai stojiesi nuo kėdės, esi lietuvis, kai ant jos sėdiesi – jau lenkas, kyli į dangų erelio sparnais ir tuoj pat vaikštai žeme tarsi kuprius. Nelaimėsi, Pone. Lietuvos istorijoje Tavo pavardė nebus įrašyta didžiosiomis raidėmis kaip kitų jos herojų, jeigu... nesi Valenrodas. Tad jeigu nesi Valenrodas, darinys, kurį rezgi Vilniuje, nėra nei didis, nei Tavo. Tai prievartos ir valdymo, elementaraus Lenkijos nacionalizmo darinys. Tai net ne dmovskių, o arkivyskupo Teodorovičiaus[295] *ir į jį panašių asmenų veikalas, o Tu – nori ar nenori – esi jų tarnas. Nedera Tau sakyti tokius žodžius, kurie nuskambėjo pirmojoje kalbos Vilniui dalyje. Tau nedera dėstyti lietuvio minčių apie didžiąją Vilniaus dramą.*

Juzefo Pilsudskio biustas.
Skulptoriaus inicialai – J. A.
Lietuvos nacionalinis muziejus, Sk.100.

Kovojau, Pone, Tau vadovaujant dėl Lenkijos nepriklausomybės. Tikėjau, kad ši Nepriklausomybė yra kelias ir į mano Tėvynės Lietuvos nepriklausomybę, kad tai jos laisvės garantas. Tikėjimo vis dar nepraradau ir nepaisiau visko, kas nutiko. Tačiau ne teodorovičiai šį tikėjimą gali pateisinti, o Tavo darbai Vilniuje, Pone, vykdo teodorovičių spekuliacijas, tad Tau belieka erelio plunksnomis puoštis. Garbinau Tave, Pone, kai kovojai dėl Lenkijos nepriklausomybės, nes šioje kovoje buvai didis. O štai Lietuvos istorijos tėkmėje esi daugiau nei mažas. Nuryk kartėlį mano žodžius skaitydamas, nes rašau Tau aš, vienas iš tavo būrio kareivių. Visa tai sakau, nes Tu pats pasivadinai lietuviu, nes lietuviškas mintis pažėrei, tad nori ar nenori – Lietuva Tave teis.

Štai toks laiško tekstas. Noriu jį išsiųsti Pilsudskiui, kai tik atsiras tinkama galimybė. Keliose vietose pasinaudoju tam tikromis Pilsudskio kalbos metaforomis. Pavyzdžiui, pastraipa apie pasipelnyti statomus namus, kuriuos renčia nūdienos lenkai

295. Teodorovičius Juzefas Teofilis (Teodorowicz Józef Teofil; 1864–1938), armėnų katalikų vyskupas.

Varšuvoje ir Vilniuje ir kurie sugriūva po 20 metų, priešingai, nei amžinai tvirti senieji Vilniaus mūrai, pakilę į viršų senosios Lietuvos kūrėjų milžiniškos valios pastangomis, paimta iš Pilsudskio kalbos.

Šiandien vakare pas Sleževičių ir vėl vyko mūsų Glaudžios sąjungos prezidiumo posėdis. Prezidiumo nariai – aš, Mykolas Biržiška, Steponas Kairys ir Mykolas Sleževičius. Perskaitėme ir pritarėme tolesniems projekto straipsniams, iki 69 straipsnio imtinai.

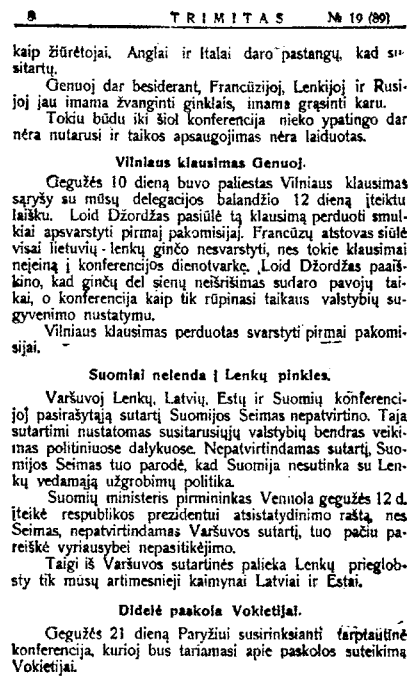
1922 metų gegužės 13 d.
Šeštadienis

Šiandien Žemaitis man į Tribunolą atsiuntė lenkų deputatų frakcijos laiško kopiją – tai jų atsakymas į siūlymą dalyvauti Rytų Lietuvos reikalų taryboje. Laišką pasirašė visi trys lenkų deputatai: Adolfas Grajevskis, kun. Lausas ir Snelevskis. Jie dalyvauti atsisako. Iš principo sutinka, kad Rytų Lietuvos problemą spręsti pirmiausia reikia ieškant būdų suderinti visų šio krašto tautinių mažumų interesus, ir sako, kad siūlymas, bent jau lenkų mažumai, yra pavėluotas. Lenkai, gyvenantys vakarinėje Lietuvos dalyje, dalyvavę Steigiamojo seimo rinkimuose, turi pripažinti faktą: jeigu ne visa Vilniaus krašto liaudis, tad bent tose žemėse gyvenantys lenkų tautybės atstovai galutinį sprendimą išsakė Vilniaus seimo nutartimi. Todėl Steigiamojo seimo deputatai lenkai, būdami šios Lietuvos srities lenkų atstovai, nemato galimybių dalyvauti kuriamoje Taryboje. Vadinasi, tokiu atsakymu jie pripažįsta Vilniaus seimą kaip legalų, žiūrint iš Vilniaus lenkų pozicijų. Atsakyme aiškiai pabrėžiama, kad jokiu būdu iš anksto nekvestionuoja „lenkų sprendimo dėl Vilniaus teisėtumo“, tačiau mano, kad lenkai jau pareiškė savo sprendimą dėl Rytų Lietuvos likimo būtent Vilniaus seimo nutarimu (nutarimas dėl Vilniaus prijungimo prie Lenkijos). Be to, lenkų deputatų atsakyme labai smarkiai kritikuojama ligšiolinė Lietuvos valstybės nacionalistinė politika lenkų atžvilgiu.

Žemaitis, perdavęs laiško kopiją, kartu mane pakvietė į Rytų Lietuvos reikalų komisijos ir kuriamos Tarybos statutinės komisijos posėdį, kuris vyks šiandien 7 valandą. Posėdyje nedalyvavau. Visą vakarą pylė smarkus lietus, o darbo prieš išvažiuodamas atostogų turiu itin daug. Be to, nenoriu būti įveltas į šitą Tarybą ir savo dalyvavimu simuliuoti, kad Lietuvos lenkai dalyvauja akcijoje. Asmeniškai aš nesutinku su teisėtos lenkų politinės reprezentacijos pozicija, kita vertus, jos pozicija nedalyvauti Tarybos veikloje suprantama. O man, lenkui, dalyvauti Taryboje, kurios funkcijos yra tautinės reprezentacinės, nesinori, nes aš atstovauju ne lenkų pozicijoms, o tik sau.

1922 metų gegužės 14 d.
Sekmadienis

Dirbu labai daug, kad kuo greičiau visų darbų atsikratyčiau ir prieš išvykdamas turėčiau kelias laisvas dienas asmeniniams reikalams sutvarkyti, daiktams susipakuoti ir pan. Jau rytoj prasideda mano vasaros atostogos, kurias suskirsčiau į dvi nelygias dalis: pirmoji – dabar – visas mėnuo, vadinasi, iki birželio vidurio ir antroji – dviejų savaičių atostogos vasaros pabaigoje. Vasaros pabaigoje labai noriu bent jau iki Klaipėdos ir Juodkrantės (Schwarzort)[296] nuvažiuoti, o gal trumpai aplankyti ir Gdanską, ir Lenkiją – pavyzdžiui, Helo[297] pusiasalį. Tačiau iš Kauno išvyksiu tik ketvirtadienį. Na, o dabar skubiai baigiu rašyti nuosprendžių motyvacijas, kad neliktų jokio nebaigto darbo. Anksčiau per dieną parašydavau po 9, o per pastarąsias dienas ir šiandien – po 4 nuosprendžių motyvacijas. Rytdienai liko tik vienas nuosprendis – paskutinis! Dar reikės baigti rašyti autobiografiją universitetui ir trumpą straipsnį apie tautines ministerijas žydų dienraščiui *Najs*.

8 TRIMITAS № 19 (89)

kaip žiūrėtojai. Anglai ir Italai daro pastangų, kad su sitartų.

Genuoj dar besiderant, Francūzijoj, Lenkijoj ir Rusijoj jau imama žvanginti ginklais, imama grąsinti karu.

Tokiu būdu iki šiol konferencija nieko ypatingo dar nėra nutarusi ir taikos apsaugojimas nėra laiduotas.

Vilniaus klausimas Genuoj.

Gegužės 10 dieną buvo paliestas Vilniaus klausimas sąryšy su mūsų delegacijos balandžio 12 dieną įteiktu laišku. Loid Džordžas pasiūlė tą klausimą perduoti smulkiai apsvarstyti pirmaj pakomisijaj. Francūzų atstovas siūlė visai lietuvių - lenkų ginčo nesvarstyti, nes tokie klausimai neįeiną į konferencijos dienotvarkę. Loid Džordžas paaiškino, kad ginčų del sienų neišrišimas sudaro pavojų taikai, o konferencija kaip tik rūpinasi taikaus valstybių sugyvenimo nustatymu.

Vilniaus klausimas perduotas svarstyti pirmai pakomisijai.

Suomiai nelenda į Lenkų pinkles.

Varšuvoj Lenkų, Latvių, Estų ir Suomių konferencijoj pasirašytąją sutartį Suomijos Seimas nepatvirtino. Taja sutartimi nustatomas susitarusiųjų valstybių bendras veikimas politiniuose dalykuose. Nepatvirtindamas sutartį, Suomijos Seimas tuo parodė, kad Suomija nesutinka su Lenkų vedamąją užgrobimų politika.

Suomių ministeris pirmininkas Vennola gegužės 12 d. įteikė respublikos prezidentui atsistatydinimo raštą, nes Seimas, nepatvirtindamas Varšuvos sutartį, tuo pačiu pareiškė vyriausybei nepasitikėjimo.

Taigi iš Varšuvos sutartinės palieka Lenkų prieglobsty tik mūsų artimesnieji kaimynai Latviai ir Estai.

Didelė paskola Vokietijai.

Gegužės 21 dieną Paryžiui susirinksianti tarptautinė konferencija, kurioj bus tariamasi apie paskolos suteikimą Vokietijai.

Vilniaus klausimas Genujos konferencijoje, faksimilė. *Trimitas*, 1922, gegužės 20, nr. 19.

Šiandien kalbėjausi su Čerkasu, baltarusiu, Rytų Lietuvos reikalų komisijos nariu. Sužinojau, kad vakar planuotas Žemaičio posėdis neįvyko, nes atėjo tiktai Žemaitis ir dar du asmenys (Čerkasas ir Zajacas). Matyt, kitus atbaidė pliaupiantis lietus, galbūt dingo susidomėjimas kuriama Rytų Lietuvos reikalų taryba. Pasak Čerkaso, ir pats Žemaitis nelabai entuziastingai žvelgia į šios Tarybos formavimą. Kad ir kaip būtų, nedalyvaujant lenkams ji nebus visavertis organas. Pakeisti lenkų nedalyvavimą *quasi* lenkais arba atsitiktiniais asmenimis, kurie atstovauja tik savo nuomonei, taigi tokiems kaip aš,

296. Juodkrantė – kaimas Kuršių nerijoje.

297. Helas – miestelis Helo nerijos pakraštyje, ties Gdansko įlanka (Baltijos jūra). Helo nerija (lenk. *Mierzeja Helska, Półwysep Helski*; kaš. *Hélskô Sztremlëzna*; vok. *Halbinsel Hela* arba *Putziger*) – siauras, seklumoje susiformavęs pusiasalis, esantis šiaurinėje Lenkijoje, Pamario vaivadijoje, Pucko apskrityje. Jis skiria Pucko įlanką nuo Baltijos jūros. Helą nuo XIX a. pamėgo vasarotojai. Tarpukariu žuvininkystės centras ir paplūdimys.

reikštų fikciją ir lenkų dalyvavimo Taryboje simuliaciją – tai išties netikslinga. O Žemaitis, kuris neretai gana naiviai dairosi tarptautinių ryšių ir mąsto pernelyg optimistiškai, dabar labai tiki Genujos konferencijos perspektyvomis. Iš tiesų tarptautiniu lygiu ir Genujos konferencijoje šiuo metu vyksta įdomūs politinės įtakos ir politinių susitarimų žaidimai, tačiau aš nesu toks optimistas, kad tikėčiau, jog šita konferencija padės greitu laiku išspręsti Vilniaus problemą.

Šiandien papenėjau malonumais savo aistrą, tiesa, gana brangiais ir, deja, trumpais, tačiau aštriais, panašiais į paryžietiškus, o tokių Kaune nelengva patirti. Tokias malones man organizavo sena pažįstama iš Vilniaus, ją žinau tradiciniu, dar jos jaunystės, prabėgusios Vilniuje, Vieros vardu (tikrasis jos vardas yra Ana Dubatovska. Ji baltarusė, kilusi iš Stolpcų[298] kaimo Minsko krašte). Dabar gyvena Kaune išlaikoma žydo meilužio. Jai jau 30 metų. Dėl senos mūsų pažinties ir, aišku, norėdama užsidirbti, retkarčiais atsiunčia merginų, kurios patenkina mano kūnišką aistrą. Labai retai naudojuosi jos paslaugomis, nes tai brangu, bet „Viera" dažnai man siūlo savo paslaugas, ir kartais pasiduodu pagundai. Štai šiandien ji atsiuntė lietuvaitę iš Raseinių – Oną Daugirdaitę – vaidilutę (mokamą), puikiai atliekančią nekasdienes Veneros praktikas, *sui generis*[299] meistrę.

TEISIŲ FAKULTETO APYSKAITA.
REPORT OF THE FACULTY OF LAW.

Teisių fakultetas veikia nuo 1922 metų rudens semestro: pirmas fakulteto tarybos posėdis įvyko 1922. VIII. 16. Iki 1927. II. 16 fakulteto tarybos posėdžių padaryta 117; juose žymi darbo dalis buvo pavesta mokslo planui tvarkyti.

Skyrių Teisių fakultete nebuvo Un-to statuto numatyta, bet fakulteto tarybos nutarimu nuo 1924 m. rudens semestro pradėta organizuoti *ekonominis skyrius* greta veikusio *teisių skyriaus*. Sąryšy su fakulteto padalinimu į tuos skyrius teko žymiai pertvarkyti mokslo planus. Fakulteto etatai pritaikyti tik teisių skyriui, todėl nebuvo galima steigti naujų katedrų ir aptarnauti jų naujų personalu. Fakultetas turėjo pasitenkinti pakvietimu tik 4 naujų deatytojų ekonominio skyriaus dalykams, o visus kitus dalykus pasiėmė dėstyti kaip teisių skyriaus, taip ir kitų fakultetų mokomasis personalas. Fakulteto mokslo planai numato, kad abiem skyriams dėstomi bendrai visi dalykai pirmame ir antrame semestre, kituose tik kai kurie kursai bendri teisininkams ir ekonomikams.

Sudarydamas paskaitų planą fakultetas paėmė pagrindu prieškarinių Rusijos universitetų teisių fakultetų tvarką, dalimi ją pakeisdamas ir pritaikydamas Lietuvos gyvenimo reikalavimams.

1927 metų pavasario semestre Teisių fakulteto mokomąjį personulą sudaro 7 ordinariniai profesoriai (E. Baloga, A. Janulaitis, A. Jaščenka, A. Kriščiukaitis, P. Leonas, V. Mačys ir M. Römeris), 4 ekstraordinariniai profesoriai (S. Bielia ckinas, Vacl. Biržiška, V. Jurgutis ir M. Pokrovskis), 8 docentai (J. Aleksa, V. Jungferis, A. Morevskis, A. Rimka, V. Stankevičius, K. Šalkauskis, P. Šalčius ir A. Tumėnas), 1 privatdocentas (G. Fetersuskas) ir 1 vyr. asistentas (A. Veriga-Darevskis).

Dėstyti nustojo docentai O. Biuchleris, J. Vilcišis ir J. Papečkys (nebuvo pradėjęs).

Teisių fakulteto dekanu per visą 1922—1927 metų laikotarpį buvo perrenkamas ord. prof. P. Leonas, sekretorium — e. ord. prof. Vacl. Biržiška.

Iš kitų fakultetų mokomojo personalo dėstė Teisių fakultete: Mat. gamtos fak. — o. prof. P. Juodakis, doc. T. Daukantas, doc. Vikt. Biržiška; Technikos fak. — o. prof. J. Šimkus, doc. J. Mašiotas; Medicinos fak. — lekt. V. Viršila.

Mokomojo personalo skaičius augo tokiu būdu:

1922 m. rud. sem. 12 asm.
1923 „ pav. „ 14 „

Pirmųjų penkerių metų Lietuvos universiteto Teisės fakulteto apyskaita; tarp 7 ordinarinių profesorių paminėtas ir profesorius Mykolas Römeris.
Faksimilė iš *Lietuvos universitetas 1922.II.16–1927 II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita.* Kaunas, 1927, p. 94.

1922 metų gegužės 15 d.
Pirmadienis

Baigiau rašyti paskutinio nuosprendžio motyvaciją. Nuo rytdienos jau oficialiai atostogauju, tačiau dar dvi dienas praleisiu Kaune. Iki ketvirtadienio išvažiuoti negaliu. Šiandien pabaigiau autobiografiją, reikalingą Universiteto senatui. Į ją įtraukiau savo gyvenimo ir veiklos detales, kurios daugeliu atžvilgių yra įdomios, tačiau į autobiografiją neįtraukiau savo mokslinių darbų, kurių labiausiai

298. Stolpcai (balt. *Stoubcy*; lenk. *Stolbce*) – kaimas Bresto apskrityje, 53 km nuo Bresto.
299. *Sui generis* (lot.) – savo rūšies, savotiškas, tam tikras.

tikisi universitetas. Na, bet yra kaip yra, nesu parašęs mokslo darbų teisės tematika. Kita vertus, ne vienas iš mano kasacinių nuosprendžių arba publikuojamų straipsnių gali tapti visai neblogu mokslo darbu, vis dėlto nėra tai, kas vadinama „mokslo darbu" – nėra vientisas ir išsamus darbas. Iš visų darbų tiktai knygą *Litwa*[300] ir praėjusių metų monografiją apie politinių partijų ir visuomeninių organizacijų genezę galima būti pavadinti mokslo darbu. Šie darbai – istorinė ir organinė lietuvių visuomenės genezė. Paskutinis veikalas, pavadintas *Nepriklausoma Lietuva (Litwa Niepodległa)*[301], kažkur nugrimzdo neapibrėžtą laiką ir neturiu supratimo, koks bus jo likimas. Nežinau, ar Vilniuje buvo išspausdintas. To nežinau aš, nežino ir Mykolas Biržiška. Vis tiek abu darbai nėra iš teisės mokslo srities, tai visuomenės mokslų studijos.

1922 metų gegužės 16 d.
Antradienis

Ruošiausi išvykti. Apmokėjau sąskaitas, rūšiavau ir pakavau daiktus. Pietauti nuėjau pas advokatą (buvusį teisėją) Preisą[302]. Šįryt Universiteto rektoriui išsiunčiau autobiografiją kartu su deklaracija. Deklaracijoje atkreipiau dėmesį į tai, jog iš jo žodžių supratau, kad minėtas Teisės fakulteto branduolys, kuriam turiu priklausyti, imsis organizuoti Teisės fakultetą, tačiau pats savaime dar nebus fakultetas. Peržiūrėjęs Universiteto statutą supratau, kad Statute išvis nekalbama apie tokį „branduolį". Ten yra tekstas tik apie fakultetą, kurio pirmuosius 5 darbuotojus skiria Lietuvos prezidentas. Tad jeigu šis „branduolys" nėra Statuto numatytas fakultetas, o fakultetą formuojantis organas, nenumatytas Statute, kitaip tariant, atliekantis patariamosios komisijos funkcijas prie rektoriaus ar Švietimo ministerijos, tad nesuprantu, kam reikalingas Respublikos prezidento skyrimas. Na, o jeigu tai jau bus fakultetas, sudarytas iš pirmųjų penkių paskirtų dirbti asmenų, atkreipiu dėmesį į tai, kad aš neturiu mokslo laipsnio, nesu parašęs jokio ypatingo mokslo darbo iš teisės srities, tad ir neturiu kvalifikacijos eiti profesoriaus ar docento pareigas, numatytas Statuto. Kadangi pažadėjau autobiografiją parašyti, tai ir padariau, tačiau palieku atitin-

300. Römer M. *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*, Lwów, 1908. Neseniai darbas buvo išverstas ir išleistas lietuvių kalba: Römeris M. *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius: Versus aureus, 2006, 280 p.
301. Darbas pasirodė Vilniaus spaudoje pavadintas *Litewskie stronictwa polityczne* (*Lietuvos politinės partijos*; Wilno, 1921, 117 p.). Šio darbo recenziją parašė Vladimiras Sakovičius (Sakowicz. *Przegląd Wileński*, 1922, nr. 37–38). Be to, jis buvo paskelbtas ir periodinėje spaudoje: Litwa Niepodległa, *Głos Litwy*, 1921, nr. 69–71, 73, 75–79.
302. Nėra duomenų.

kamiems asmenims priimti tinkamą sprendimą mano atžvilgiu. Dėl dalyvavimo Teisės fakultete yra numatytas kandidatų pasitarimas, kuriame bus aptariami ir dalyvavimo šiame fakultete pliusai ir minusai, kol kas norėčiau savo kandidatūrą matyti oficialiai, kad nesukurčiau vaizdo, jog dedu pastangas patekti į fakultetą. Šis prašymas galioja tol, kol aptarsiu savo dalyvavimą fakultete su kolegomis.

Rektorius Šimkus atsiuntė atsakymą, kad mano autobiografiją perdavė švietimo ministrui Juodakiui[303]. Rytoj Janulaitis planuoja sukviesti tuos teisininkus, kurių kandidatūros numatytos Teisės fakultete.

1922 metų gegužės 17 d.
Trečiadienis

Vakare advokato Leono bute įvyko Janulaičio kviestas pasitarimas dėl Teisės fakulteto įkūrimo. Pasitarime dalyvavo buvusių Aukštesniųjų mokslo kursų lektoriai. Šie kursai buvo universiteto surogatas ir dabar jau yra panaikinti. Aš buvau vienintelis žmogus iš šalies. Tad pas Leoną konkrečiai susirinko šie asmenys: Leonas, Janulaitis, advokatas Šalkauskas, advokatas deputatas Tumėnas, deputatas Digrys,

Onos Vitkauskytės leisti atvirukai. „Kaunas – Lietuvos universitetas".
Reprodukcija iš Miškinis A., Morkūnas K. *Kauno atvirukai 1918–1940. Katalogas.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001, p. 34.

303. Juodakis Petras.

Vaclovas Biržiška ir deputatas vokietis Biuchleris. Nieko konkretaus per šį pasitarimą nebuvo nutarta – pasirodė, kad tai paprasčiausias laiko švaistymas. Daugelis susirinkusiųjų energingai gynė nuomonę, kad reikia eiti dirbti į universitetą ir kurti Teisės fakultetą nepaisant, ar tas darbas sutampa su Universiteto statutu, net jeigu asmenys, pakviesti į fakultetą, neatitinka konkrečių reikalavimų ir neturi reikiamų kvalifikacijų. Janulaitis ir Digrys vieninteliai rodė tam tikrą nepasitenkinimą universitetu, tačiau iš esmės nieko konkretaus prieš dalyvavimą jame nedrįso pasakyti.

Janulaitis, taip aistringai aiškinęs man apie Universiteto statuto ydas ir galimas pasekmes dėl įsidarbinimo, iki šiol kartu su Voldemaru pasisakė prieš šį universitetą, nuolatos baksnojo į jo ydas, o dabar suminkštėjo ir tarsi pamiršo visus ankstesnius savo principus. Pabrėžė vien tai, kad reikia parinkti atitinkamus žmones ir kad buvusių Aukštesniųjų kursų lektoriai sudarytų pirmąjį Teisės fakulteto branduolį. Klausantis jo žodžių susidarė įspūdis, kad jam rūpi žmonės, o ne esminė problema. Aš prakalbau apie pagrindinius dalykus, susijusius su teise, būtent apie tai, kad, prieš kuriant fakultetą, pirmiausia reikia parengti atitinkamą pereinamąjį įstatymą, kuris numatytų, jog iš pradžių gali dirbti asmenys, neturintys Statute numatytų kvalifikacijų, nes antraip visi pradiniai skyrimai bus neteisėti, nes nė vienas iš mūsų neatitinka Statute numatytų reikalavimų.

Šis pasitarimas buvo visiškai bergždžias ir pavirto paprasčiausiu pokalbiu apie nieką.

1922 metų gegužės 18 d.
Ketvirtadienis

10 valandą ryto išvykau iš Kauno. Važiuoju visam atostogų mėnesiui – iki birželio vidurio. Paskui dar rugpjūčio mėnesį turėsiu dvi savaites atostogų. Tarnaitė Jadzė Čepaitė su mano daiktais vyksta vakariniu traukiniu, važiuojančiu tiesiai į Rokiškį. O aš išvažiavau rytiniu, kuris vyksta tik iki Panevėžio. Naktį sulauksiu Jadzės ir toliau keliausiu su ja. Neturiu jokio rimto reikalo vykti į Panevėžį, tačiau nenoriu be veiklos būti Kaune iki vakaro, geriau jau pakeisiu aplinką ir vakarą praleisiu Panevėžyje. Buvau sumanęs Panevėžyje susitikti su Kacelenbogenu, pasikalbėti apie mūsų Glaudžios sąjungos veiklą Panevėžyje, apie paskutinį mano straipsnį žydų leidinyje *Lite*. Gaila, bet namie jo neradau. Panevėžio stotyje sutikau vietos teismo antstolį, kuris amžinai pataikauja viršininkams ir tampa toks nuolankus, kad kartais net nepatogu. Ypač kai be galo lipšniai meilikaudamas pradeda mandagiai siūlyti paslaugas, nuo kurių, kad ir kaip stengtumeisi, niekaip nepavyksta išsisukti. Taigi antstolis pakvietė mane išgerti arbatos savo namuose, nusivežė, vaišino degti-

ne, konjaku, rūkyta mėsa, paskui išleido mane pasižvalgyti po miestą. Išleisdamas labai prašė, kad dar vakare užsukčiau ir pailsėčiau prieš kelionę. Aš taip ir padariau, o antstolis ir vėl vaišino arbata, užkandžiais ir konjaku, paskui apie 3 valandas nusnūdau lovoje. Antstolis pažadino mane apie 3 valandą nakties, o kai atėjo laikas traukti į stotį, tūpčiojo apie mane taip, kaip buvo tūpčiojama rusų laikais apie gubernatorių: manęs laukė miesto milicijos viršininkas, prisistatė ir davė savo puskarietę su dviem kinkytais arkliais. Antstolis man suveikė atskirą kupė, o traukinio personalas su manimi elgėsi kaip su aukštas pareigas užimančiu žmogumi. Vienu žodžiu, jaučiausi nepaprastai pagerbtas.

1922 metų gegužės 19 d.
Penktadienis

Ryte su Jadze atvykome į Rokiškį. Stotyje laukė Marynia, atvykusi karieta. Žvalgiausi važiuodamas namo – augmenija dar šiose vietose nėra labai vešli, ypač seni medžiai, liepos ir uosiai vis dar pliki, be lapų. Vyskupas Karevičius, besilankantis mūsų apylinkėse, šiuo metu vieši Rageliuose, o iš jų šiandien vyksta į Rokiškį. Jo garbei visas kelias iš Rokiškio net iki Karklėnų išpuoštas triumfo arkomis, tautinėmis vėliavėlėmis.

Bagdoniškyje medžiai taip pat dar pliki. Kol kas nežydėjo vaismedžiai. Lankose žolė neaukšta, žiemkenčiai mažyčiai, o ir patys lauko darbai ką tik prasidėjo. Iki šiol čia buvo šalta ir vos ne kasdien pylė lietus. Laukuose taip šlapia, kad praktiškai neįmanoma įvažiuoti, arti ir akėti galima tik kalvas. Tačiau po truputį oras gerėja ir visur gražėja. Pavasario oras gaivus, paukščiai ritasi iš kiaušinių, darželiuose žydi pavasarinės gėlės. Apžiūrėjau visus rudenį pasodintus medelius. Daugelis prigijo. Vaikai kaip paprastai su dideliu džiaugsmu, krykštaudami mane pasitiko. Tačiau panelė Sofija Gerkovičuvna, mokytoja, šį kartą, matau, be nuotaikos: neteko ji tėvo, turėjo kitų asmeninių nemalonumų. Sako, Bagdoniškyje jau ilgai neužsibus.

1922 metų gegužės 20 d.
Šeštadienis

Rytą buvau nuėjęs į Jonavos kaimą, kur matininkas turi matuoti ūkininkų žemę ir išparceliuoti ją mažais rėžiais. Kaimas neturi savo žemės plano. Mes tokį planą turime, jį buvo užsakęs Papa. Tad planą nunešiau matininkui ir paaiškinau, kur turi būti brėžiamos ribos tarp Mataučiznos, Prapultynės ir Apušynės, kurios priklauso Henrysiui Volovičiui. Senoji 35 dešimtinių Bagdoniškio dvaro žemė, esanti Jonavos kaime, padalijus palikimą, atiteko Henrysiui Volovičiui, jam jau nepriklauso.

Karikatūra pašiepia Lenkijos pretenzijas į europietiškos kultūros „apsauginino" vaidmenį Rytų Europoje. *Trimitas*, 1921, gruodžio 24, nr. 50.

Šios žemės 1/3 dalį visi turto paveldėtojai padovanojo Kazimierui Jankauskui, o 2/3 dalies parduota Henrysiaus vardu tokiam Baltrukėnui. Jonavoje aplankiau ir Kazimierą Jankauską. Kazimiero ūkį perėmė antrasis jo sūnus Antanas. Prieš kelias savaites atvyko ir Kazimiero žentas, jo dukros Marijos vyras – Byra, lenkas iš Liublino krašto, kažkur nuo Tomašuvo[304]. Su Maryte Jankauskaite jis susipažino ir susituokė karo metais, išeivijoje Peterburge. Kai 1918 metais Marytė Byrienė su broliais grįžo namo, jos vyras liko Peterburge. Pastaraisiais metais jį likimas mėtė ir vėtė, kol pagaliau šių metų pradžioje sugrįžo į Lenkiją. Iš Lenkijos bandė patekti į Lietuvą, tačiau visi jo bandymai buvo nesėkmingi. Galų gale jam pavyko nuo Lietuvos sienos išsiųsti telegramą Jankauskams ir pranešti savo buvimo vietą. Antanas Jankauskas nuvyko į neutralią zoną ties Salaku ir slapta persivedė jį per sieną. Dabar jis mąsto, kaip legaliai apsigyventi Lietuvoje ir ką veikti toliau. Lietuvių kalbos visiškai nemoka. Lenkiškai kalba taip pat su rusų – Lvovo – akcentu (*poszedłem*, *chodiłem*, *widziałem*, kirčiuoja *po*, *cho*, *wi*).

Pastebiu, kad Marynia vis pikčiau kalba apie Lietuvą. Ji prenumeruoja ir skaito *Dzien Kowieński* (*Kauno diena*) ir *Strzecha Rodzinna* (*Šeimos pastogė*) – šie leidiniai labai ją paveikė ir nuteikė prieš Lietuvą. Aštrus W. W. (Velhorskio) tonas labai taikliai pataiko į jautriausią skaitytojų stygą ir nuteikia Lietuvos lenkus prieš Lietuvą. Aišku, jeigu kas nors nepatinka, labai lengva rasti neigiamų dalykų, o jokių privalumų nepastebi ir pastebėti nenori. Šiandien mūsų jaunoje Lietuvos valstybėje gausu klaidų ir paklydimų, tad norint veikti vediniems piktos valios – veiklos plotai neišmatuojami. Taip, Lenkijos priešai Lietuvoje mato vien neigiamus dalykus ir labai taikliai juos prikiša Lietuvai. Aišku, kartu jie ignoruoja visą šalį ir pranašauja, kad ši „*vieno sezono Nepriklausomybė*" netrukus žlugs. Man šis politinis reiškinys kelia didžiulį liūdesį.

304. Liublino Tomašuvas (Lenkijos: Tomaszów Lubelski; Ukrainos: Томашів, *Tomashiv*) yra pietryčių miestelis Lenkijoje, Liublino vaivadijoje. Miestas įkurtas XVI a. Jano Zamoiskio kaip Jelitovas (*lenk.* Jelitowo). 1613 m. miestas pervadintas pagal Zamoiskio sūnaus vardą Tomaš. 1621 m. gavo miesto teises. Pirmojo pasaulinio karo metais čia vyko dideli fronto mūšiai.

1922 metų gegužės 21 d.
Sekmadienis

Šiandien papasakosiu įvykius, susijusius su Vyskupo apsilankymu.

Kai važiavome į Kriaunas, pakeliui mus užklupo staigi liūtis. Iš dangaus pasipylė ledai ir aštrūs kaip peiliai lietaus lašai. Peršlapome iki paskutinio siūlo. Aplink trankėsi žaibai, dažniausiai jie pataikydavo į ežerą. Išvažiuodami iš Pakenės (Pokenės)[305] patraukėme per Kriaunos upės tiltą, visai prie dvaro. Ten sutikome maždaug 20–30 raitelių būrį. Parapijiečiai vyko pasitikti vyskupo prie parapijos ribos, tad visai netoli Rukelių, iš kur vyskupą turėjo lydėti Rokiškio palyda. Kauno palydai vadovavo Lietuvos kariuomenės leitenantas, kilęs iš šių kraštų, ir jo pavaduotojas – vietos milicininkas. Visi raiteliai buvo pasipuošę juodais mundurais su plačia raudona juosta geltonais kraštais, juosiančia pečius. Visi turėjo vienodas kepures. Jų žirgai buvo gražūs, judėjo poromis. Raitelių būrys atrodė labai efektyviai. Kriaunų dvare, kaip ir visose prie kelio įsikūrusiose gyvenvietėse, stovėjo triumfo vartai, papuošti ką tik nukirstais žalumynais, juosiančiais stulpus, ir girliandomis, pakabintomis tarp stulpų. O vartų viršūnę puošė Vytis. Vytis ir visi vartų kraštai buvo papuošti tautinėmis vėliavėlėmis. Kadangi vyskupas dar negreitai turėjo atvažiuoti, stabtelėjome dvare. Lisandro namuose nebuvo. Buvo tik ponai Florai (Lisandro sesuo su vyru) ir ponai Mechelai (Lisandro valdytojas su žmona, tikri vokiečiai iš Berlyno). Dvare išsidžiovinome drabužius ir pasivaišinome arbata. Vėliau, kai artėjo vyskupo atvykimo laikas, iš miestelio nuvažiavome prie bažnyčios. Pakeliui prieš bažnyčios aikštę buvo pastatyti didžiuliai vartai vyskupo garbei, papuošti žalumynais ir vėliavėlėmis. Prie vartų stovėjo stalas su duona ir druska. Šalia žmonių minia – parapijiečiai ir klebonas, pasipuošęs šventiniais rūbais. Aplink kleboną tvarkingai sustojo klapčiukai su kamžomis, jie laikė baldakimą, kryžių, vėliavas ir bažnytines emblemas, kaip ir paprastai per bažnytines iškilmes. Klapčiukų priešaky stovėjo Jonas Kligys, apsivilkęs kamžą ir rankose laikydamas pasidabruotą kryžių, ir jaunasis Šeškus, Kazimiero sūnus, apsivilkęs raudoną šveicoriaus tipo kostiumą, rankoje laikė didžiulę maršalo lazdą. Abu jie – Kligys ir Šeškus – yra iš Bagdoniškio kaimo. Klapčiukų pareigos tiksliai paskirstytos. Kiekviena emblema, kiekviena vėliava, kiekvienas kryžius turi savo klapčiuką, kuris visada jį nešioja. Kiekviena vieta procesijoje, kiekviena emblema taip susijusi su klapčiuku, kad yra perduodama iš kartos į kartą – tėvo sūnui. Kai kuri nors klapčiuko vieta lieka laisva, dėl jos vyksta kovos – ne muštynės, tačiau pasitaiko intrigų, daug emocijų dėl to, kas turės teisę nešti vėliavą ar kokį kitą atributą. Klapčiukais dažniausiai tampa

305. Pakień.

turtingi ūkininkai – tam tikros kaimo aristokratijos atstovai. Taip Kligiui prieš daugelį metų ilgai teko kovoti dėl teisės nešti kryžių – šios teisės jam ilgai pavydėjo kiti. Jam teko net kreiptis į dvarą, kuris bažnyčiai nupirko kryžių. Kazimieras Šeškus, per iškilmes apsivilkęs ryškų kostiumą, visada buvo šveicorius, o dabar rūbus paveldėjo jo sūnus ir jais apsivelka, kai tėvo nėra. Niekas iš jo šios teisės atimti neturi teisės, nors ne vienas jaunuolis jam, ko gero, pavydi išskirtinės teisės, nes jo akys taip spindi, kad traukia merginų žvilgsnius. Ne vienas iš rimtų ūkininkų su didžiausiu malonumu būtų apsivilkęs šį šveicoriaus mundurą, suteikiantį teisę būti išskirtiniu ir priversti paklusti minią, bakstelėjus keliais lazdos smūgiais į žemę.

1922 metų gegužės 22 d.
Pirmadienis

Kadangi Kriaunose vyskupas paskutinį kartą lankėsi prieš 16 metų (tada vyskupas buvo a. a. Cirtautas[306]), tad iki šiol sutvirtinimo sakramento (birmavonės) nepriėmęs jaunimo būrys skubėjo pasinaudoti vyskupo vizitu. Birmavonei rengėsi ne tik vaikai ir ūgtelėjęs jaunimas, bet ir jaunuoliai dygstančiais ūsais bei dvidešimt kelerių metų moterys. Į Kriaunas birmavonės apeigoms atvyko ir vyresnieji Elvyros vaikai – Helcia ir Andžejus. Aš buvau kviestas per šį sakramentą būti Andžejaus, kuris gaus birmavonės vardą „Stanislovas", tėvu. Todėl vakar vakare turėjau vykti į Kriaunas ir laukti atvykstančio vyskupo, nors, tiesą sakant, nelabai man rūpėjo nei jo atvykimas, nei pačios apeigos. Dvarininkai nemėgsta vyskupo Karevičiaus[307], jį laiko lietuvių šovinistu, kuris itin nemėgsta lenkų ir dvarininkų, yra demagoginės politikos, agrarinės reformos ir t. t. šalininkas. Dvarininkai negali pamiršti skandalingo vyskupo poelgio, kai jis 1914 metais suteikė pirmenybę valstiečiams, o ne dvarininkams, tais laikais tai buvo dvarininkams itin jų savigarbą įžeidžiantis poelgis. Vyskupas sulaužė per amžius susiklosčiusią diecezijos tradiciją, laikančią dvarininkus priešakiniu visuomenės, o kartu ir bažnyčios, luomu. Vyskupas Karevičius iš tikrųjų yra uolus patriotas, tautinio lietuvių atgimimo pionierius tarp katalikų dvasininkų. Jis yra ne tik katalikas plačiąja prasme, bet ir pirmiausia lietuvis, tokio tipo žmogus kaip kunigas Dambrauskas (Jakštas)[308]. Kad ir kaip dvarininkams nepatinka vyskupas Karevičius, kadangi jis yra vyskupas, turi jį toleruoti ir elgtis su juo jei ne nuoširdžiai, tai bent jau pagal etiketo taisykles. Nerodo dvarinin-

306. Cirtautas Kasparas (1841–1913), 1910–1913 m. Žemaičių vyskupas.
307. Karevičius Pranciškus (1861–1945), dvasininkas, arkivyskupas, nuo 1914 m. iki 1926 m. vadovavo Žemaičių arkivyskupijai. Vėliau titulinis Skitopolio arkivyskupas.
308. Dambrauskas (Jakštas) Aleksandras.

kai didelio džiaugsmo, laikosi atokiai, šnabždasi pakampėmis, tačiau jie yra katalikai ir įpratę elgtis pagal tam tikrą etiketą, kuris įsako gerbti ir remti Bažnyčią tiek iš įsitikinimų, tiek dėl kitų principų, ir visiškai neatsisako dalyvauti visuomenės surengtame iškilmingame dekanato tėvo priėmime. Nuo dvarininkų, susirinkusių į iškilmes, sklinda tam tikras šaltukas, tam tikras pašaipus tonas, tačiau kad kaip ten būtų, jie susirinko į iškilmes ir stengiasi elgtis galantiškai. O šiaip iškilmėse daugiausiai susirinko liaudies atstovų, daugiausiai lietuvių, kurie tarp savęs nuoširdžiai ir gyvai bendrauja. Kaip minėjau, pakeliui pastatytos triumfo arkos (vartai), visur būriuojasi minios žmonių, visur matosi lietuviškos vėliavėlės, girdisi lietuvių kalba, matosi išpuošti valstiečių arklių kinkiniai. Tokiose lietuviškose apylinkėse, kaip mūsų, tai visiškai natūralu; kadangi dvarininkai jaučiasi įskaudinti, mano esantys nepilnaverčiai visuomenės nariai, tautinės politikos nuskriausti, tad šis antraeilis vaidmuo jiems yra labai skausmingas. Juo labiau kad jaučia tam tikrą nepasitenkinimą jų luomu, bent jau įtaria, kad vyskupo jausmai skirti ne jiems. Dvarininkams, pratusiems būti visuomenės lyderiais, tai itin skaudi patirtis, todėl jie jaučiasi suvaržyti ir nesavi būdami šalia vyskupo. Duoda jam savo žirgus ir karietas, nors jų nepakako pasitinkant vyskupą, šios šventės nelaiko sava, nesidžiaugia taip, kaip džiaugdavosi kitados vyskupų vizitais, kai jų vaidmuo buvo svarbiausias.

Vyskupo atvykimas, be moralinės naudos, visai apylinkei suteikia bent vieną materialinę naudą – tai kelių taisymas. Ypač mūsų apylinkėje vyskupo atvykimo proga buvo puikiai sutvarkytas kelias iš Pakenės į Lašus. Pastarosiomis dienomis šimtai vežimų, šimtai darbininkų tvarkė kelią, vežiojo ir pylė žvyrą, tvirtino pelkingas vietas, statė ir taisė tiltus. Dabar per Pakenę galima važiuoti nepaisant itin lietingo oro. Šis kelias geresnis už Bagdoniškio kelią į Kriaunas, Kriaunos upė pakilo, užliejo kelią, padarė panašų į klampią, mielinę tešlą.

1922 metų gegužės 23 d.
Antradienis

Nuo vakar puikus oras. Ypač ši diena stebuklinga. Gegužė atsiskleidžia visu savo žavesiu. Oras šyla ir šiandien jau karšta. Dangus giedras, be jokio debesėlio. Sode tik dabar sužydo trešnės. Žydi ir juodoji vyšnia. Kadangi pastaruoju metu labai daug lijo, oras pritvinkęs drėgmės ir uodų devynios galybės. Šių vabzdžių spiečiai skraido ne tik miškuose, jų pilna visose medžiais apaugusiose gyvenvietėse. Milijardiniai nepakenčiamų vabzdžių spiečiai skraido ne tik vakarais, bet ir per pietus pavėsyje, o kai saulė ima leistis, kai jos spinduliai pradeda gesti, jie sukasi švelniuose saulės spinduliuose, tarsi su didžiuliu pasimėgavimu maudytųsi juose,

ir silpnai dūzgia. Šiemet ir karkvabalių itin daug priviso. Visi žydintys arba išskleidę jaunus lapelius medžiai nutūpti karkvabalių. Jie prisitvirtinę prie šakelių ir iš tolo atrodo tarsi vaisių kekės. Vakarais pradeda judėti, skraido, zvimbia, staigiai puola nuo vieno medžio prie kito, krenta žemėn. Rodosi, visas oras persismelkęs šių vabzdžių dūzgimo, aplink nieko daug nesigirdi, tik gamtos dūzgimas. Vakarais iš balų, durpynų, pelkynų ir užlietų lankų sklinda varlių kurkimas. Iš kažkur toli, kažkur nuo Kumšų atskamba graži lakštingalos giesmė. Bagdoniškyje lakštingalos niekada nesukdavo lizdų. Yra čia tvenkinių ir tankios augmenijos, tačiau vieta vėjo perpučiama, nėra nuolatinės drėgmės, ir lakštingalos negyvena. Mūsų tėvai nemėgo lakštingalų. Kai kartą prieš daugelį metų kažkokia lakštingala „sumanė" apsigyventi dvare ir naktį ėmė giedoti sode, Papa, pasiėmęs lazdą, išėjo jos išbaidyti, nes lakštingalos giesmė jam neleido miegoti. Bagdoniškyje gyvena daug pelėdų, kurios suka lizdus didžiosiose liepų parko drevėse, o naktimis skraido aplink baidydamos lakštingalas. Nuostabus šis metų laikas. Nors prasideda vasaros karščiai, senosios liepos ir uosiai vis dar nuogi – be lapų.

Šįryt pravėriau langą ir išleidau į dvarą balandžius, kuriuos kartu su Marynia čia užveisėme praėjusiais metais. Kol kas jie gyvena dviejuose kambariuose viršuje, o jauniklius peri ant krosnių. Dabar jau turime 12 balandžių, iš jų 3 praėjusių metų poros, viena suaugusi šiųmetė pora ir keturi mažiukai, vienas vaikšto ir bando skraidyti, o kiti trys vis dar tupi lizde. Balandžiai dvare apsiprato, išleidus paskraidė ir sutūpė ant stogo, o nakčiai grįžo į savo lizdus.

Šiandien su Jadze Gojuje pradėjau matuoti ir skaičiuoti visas savo egles (ir pušis nuo 8 colių ir daugiau). Noriu tiksliai žinoti, kiek turiu medžių pardavimui ir savo poreikiams – galimoms statyboms. Norėčiau kitais metais pradėti statyti savo namą.

Šiandien mus aplankė kunigas Novickis, dabartinis Kriaunų dekanas, prieš dvidešimt kelerius metus buvo mūsų Kriaunų klebonas ir sutuokė Marynią. Jis buvo nuoširdus mūsų bičiulis. Dabar lydėjo vyskupą į Kriaunas ir, grįždamas namo, užsuko pas mus. Tai nepaprastai mielas žmogus, mums labai palankus, nuoširdus ir mūsų mylimas. Vakare Marynia jį nuvežė į Rokiškio traukinių stotį.

1922 metų gegužės 24 d.
Trečiadienis

Noriu dar papasakoti apie sekmadieninį vyskupo apsilankymą Kriaunose, apie kurį prieš dvi dienas pradėjau rašyti. Kai artėjome prie miestelio, kur prie triumfo vartų liaudis kartu su klebonu iškilmingoje procesijoje laukė vyskupo, atbėgo pasiuntinys su žinia, kad vyskupas jau netoliese. Tada pasigirdo varpų dūžiai ir minia

sukruto. Mes, neprivažiavę vartų, grįžome atgal, sustojome pievoje, vežimo priekį atsukę į kelią. Laukėme atvykstant vyskupo su palyda. Netrukus atriedėjo karietos su lagaminais ir vyskupo liokajumi, gerokai aplenkusios iškilmingą procesiją. Kelyje iš dvaro pusės pasirodė raiteliai, jojęs dviem eilėmis, o tarp jų riedėjo vyskupo karieta. Vyskupas važiavo fajetonu, priklausančiu grafui Janui Pšezdzeckiui[309] iš Rokiškio; į jį buvo įkinkyti du gražuoliai žirgai, taip pat iš Rokiškio. Su vyskupu kartu važiavo ir dekanas Novickis[310]. Akimis palydėję iškilmingą vyskupo palydą, nuskubėjome ir patys į bažnyčią. Aš su Andžejumi, jį turėjau lydėti į birmavonės sakramentą, sustojome už altoriaus, ten nebuvo spūsties, galėjome stebėti visas iškilmes. Vyskupas su procesija įėjo į bažnyčią, pasimeldė prie altoriaus, apsivilko iškilmingais rūbais, ant galvos užsidėjo aukštą vyskupo kepurę ir į rankas paėmė pastoralę. Vyskupas atlaikė trumpas mišias, pasakė trumpą pamokslą iš sakyklos, o tada iš altoriaus Kauno klebonas ėmė skaityti parašytą specialiai vyskupo garbei kalbą, kuri iš tiesų buvo parapijos veiklos ataskaita. Kol klebonas skaitė kalbą, įvyko incidentas, būdingas vyskupo Karevičiaus aštriam būdui. Klebonas kalbą pradėjo žodžiais, kad 1921 metais, perėmęs parapiją, rado labai apleistą visą ūkį, sunaikintus ūkinius pastatus, jokių gyvulių, nedirbamus laukus. Jis kalbėjo apie savo kleboniją. Pastraipa, ypač apie tvartus, man atrodė labai netikslinga pasveikinimo kalboje. O kai vėliau klebonas, girdamas savo energiją, perskaitė, kad per metus gebėjo pastatyti tvartus, vyskupas nutraukė jo kalbą, paliepė šį skyrių praleisti ir pereiti prie kalbos dalies apie moralinę parapijos būseną. Klebonas bandė replikuoti, kad vis tiek apie tai kalbės, tačiau vyskupas vėl labai griežtu tonu nutraukė ir paliepė vykdyti nurodymą. Matėsi, kad klebonas supyko, tačiau pakluso ir pradėjo skaityti pastraipą apie Kriaunų parapijos ir bažnyčios istoriją. Vyskupas ir vėl jį pertraukė liepdamas ir šį skyrių praleisti ir pakalbėti apie parapijiečių moralę. Klebonas vėl pakluso įsakymui; vis dėlto matėsi, kad klebonas įtūžęs. Iš kun. Novickio žinau, kad vėliau priekaištavo vyskupui, kuris jį viešai pažemino parapijiečių akyse, kad kiti kunigai taip pat buvo pasipiktinę vyskupo elgesiu. Aš pritariu vyskupui, mano nuomone, pastraipos apie klebonijos materialinę padėtį ir tvartus išties atrodo netikslingos. Po klebono kalbos vyskupas atliko sutvirtinimo sakramento apeigas. Aš per sutvirtinimo sakramentą laikiau Elvyros sūnų Andžejų Mečkovskį, jam suteikė Stanislovo vardą. Vyskupas greičiausiai iš mano išvaizdos suprato, kad

309. Pšezdzeckis Janas (Przeździecki Jan), grafas, dvarininkas, Rokiškio savininkas. Bedradarbiavo laikraštyje *Dzień Kowieński*, spausdino recenzijas ir pasakojimus apie muziką. 1935 m. buvo išrinktas Visuomeninės švietimo draugijos „Pochodnia" pirmininku. Šias pareigas ėjo iki 1940 m.

310. Novickis Janas (Nowicki Jan; 1862–?), klebonas, Rokiškio dekanas nuo 1921 m.

esu dvarininkas; atlikdamas sutvirtinimo sakramentą priėjo prie Andžejaus, mandagiai nusišypsojo, pasilenkė ir vaiko paklausė lenkiškai, ar buvo išpažinties. Kitą rytą buvome su Marynia klebono pakviesti pietauti kartu su vyskupu. Per pietus aš sėdėjau prie vyskupo iš vienos pusės, o Marynia iš kitos pagerbdami jį. Daugelis kunigų džiaugėsi, kad ne jiems reikia sėdėti šalia vyskupo, mat dalyvauti tokiuose pietuose yra tik prievolė. Per pietus, išskyrus vyskupą, mus ir kunigus, buvo leitenantas – palydos vadas, ir Jonas Kligys, parapijos komiteto atstovas. Pietūs buvo puikūs. Ragavome prašmatnią vėžių sriubą, keptą kalakutą (kalakutą padovanojo Marynia). Tačiau vyskupas mėsos nevalgė. Nebuvo jokių alkoholinių gėrimų, nes vyskupas yra abstinentas. Su manimi vyskupas buvo labai malonus, pasveikino už veikalą *Litwa* (*Lietuva*), kaip pats tvirtino, už didžiulį darbą valstybės labui. Iki šiol su vyskupu Karevičiumi nebuvome pažįstami. Prie stalo buvo kalbama lietuviškai, tačiau atsižvelgdamas į mus ir ypač Marynią, norėdamas pabrėžti, kad visus dekanato gyventojus laiko lygiais, vyskupas ne tik nevengė lenkų kalbos, bet ir kelis kartus pats pradėdavo kalbėti lenkiškai ir kurį laiką tęsdavo pokalbį šia kalba, o vėliau nejučiomis vėl prabildavo lietuviškai.

1922 metų gegužės 25 d.
Ketvirtadienis

Vis dar tvyrojo karščiai, diena buvo apniukusi, oras tvankus. Visi ženklai rodė, kad bus audra. Vakare ji mus užklupo, atslinko kažkur iš šiaurės vakarų ir kaip reikiant įsisiautėjo, o smarkus lietus visą naktį pliaupti nesiliovė.

Elvyra su Marynia šiandien buvo nuvažiavusios į Antazavę pas p. Izą Ropaitę[311] (vakare prieš audrą grįžo). Maryniai į Obelius atėjo paštas su laiškais iš Lenkijos ir Vilniaus krašto. Juos atsiuntė per Latviją paštu iki Subačiaus[312], esančio Lietuvos pasienyje. Šiuo keliu mano seserų laiškai keliauja pas giminaičius. Tarp laiškų buvo ir Evos, Marynios dukros, laiškas. Eva rašo, kad jos vyras Konstantas Mejeris siunčiamas į kažkokius karininkų kursus, truksiančius pusę metų, o Eva labai norėtų šį laiką pabūti Bagdoniškyje pas mamą. Eva rašo, kad materialinės sąlygos labai sudėtingos ir kad jiems vos užtenka lėšų sudurti galą su galu, gyventi atskirai, kol truks vyro kursai, Eva neturėtų už ką. Būdama Bagdoniškyje labai norėtų, kad

311. Ropaitė Izabelė (Izabella Roppówna), dvarininkė, Antazavės, esančios Bagdoniškio kaimynystėje, savininkė.
312. Subatė (Subačius) – miestelis Latvijos pietryčiuose, Daugpilio rajone, netoli Subatės ežero ir Lietuvos sienos. Miesto teisės Subatei suteiktos 1887 m. Istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas 1550 m.

Marynia surastų jai kokių nors galimybių užsidirbti, kad sukauptų šiek tiek pinigų sergančiam vyrui gydyti. Šiais laikais nėra taip paprasta iš Vilniaus krašto atvykti į Nepriklausomą Lietuvą, nes leidimai neišduodami. Evos laiške yra viena jiems ir Maryniai nemaloni žinia – tiksliau, tokia bus, jei pasitvirtins. Ši žinia apie Zamoscio dvarą Dysnos apskrityje. Dvaras buvo paveldėta senojo generolo Jano Römerio[313] nuosavybė. Jis yra dėdė mirusio Vitoldo Römerio, Marynios vyro ir Evos[314] bei Stefusio[315] tėvo. Jonas Römeris ir jo rusė žmona, stačiatikė Sobolevaitė mirė karo metais. Jonas Römeris turėjo du sūnus: generolą Vladimirą Römerį ir inžinierių Vaclovą Römerį. Abu vaikų neturėjo. Vladimiras karo pradžioje mirė Varšuvoje, o apie Vaclovą sklandė gandai, kad buvo arba sušaudytas, arba nužudytas bolševikų laikais. Eva ir Steponas, giminystės ryšiais susiję Sivickiai ir Švanskiai[316] jau tikėjosi palikimo – gražaus dvaro su žeme ir miškais. Kreipėsi į teismą dėl palikimo, atrodė, kad įvykiai linksta gera kryptimi, o Eva su Marynia kūrė planus, kaip parduos savo dalis Zamoscyje, o Steponas kaip įprasta jau prisiskolino pinigų *à conto* Zamoscio ir išleido milijonus lenkiškų markių. Ir štai Eva rašo, kad gavo oficialų pranešimą, jog Vaclovas Römeris lenkų konsulate Maskvoje užprotestavo Zamoscio padalijimą, kadangi dvaras priklauso jam. Tai reikštų, kad Vaclovas Römeris, teisėtas Zamoscio savininkas, yra gyvas. Marynia nenori patikėti šiomis žiniomis ir bando guostis, kad tai suklastotas protestas, žydo intriga, kuris prieš karą pirko mišką, o gal ir žemes iš Vaclovo Zamoscyje. Sako, kad yra Vaclovo Römerio mirties liudininkų.

1922 metų gegužės 26 d.
Penktadienis

Šiandien kartu su Jadze apėjome didžiulį Gojaus plotą, matavome ir skaičiavome egles. Darbas juda pirmyn, o rezultatas malonus, paaiškėjo, kad yra kur kas daugiau storų, statyboms tinkamų medžių, nei maniau. Pusės Gojaus dar neapėjau, o jau turiu priskaičiavęs 486 egles nuo 8 colių ir daugiau (tarp jų yra ir 10 colių 250 medžių, o per 15 colių – 43). Ryte buvo karšta ir drėgna, drėgmė išsilaikė dar po vakarykščio lietaus, miške zujo uodų spiečiai, tad tiek aš, tiek Jadzė pavargome

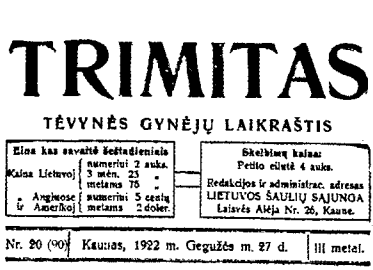
313. Römeris Janas (1830–1916), Jano Römerio sūnus (1788–1841) iš Dysnos linijos Zamoscyje.
314. Mejerienė, Mejerova Eva Helena (Meyer Ewa Helena), Marijos ir Vitoldo Römerių dukra, M. Römerio dukterėčia.
315. Römeris Steponas Jurgis (Stefusis, Römer Stefan Jerzy; 1900–1952), Marijos ir Vitoldo Römerių sūnus, M. Römerio sūnėnas.
316. Generolo Vladimiro Römerio ir inžinieriaus Vaclovo Römerio giminaičiai pagal žmonų liniją.

landžiodami po miško tankmę. Šiandien dirbau su dviem samdiniais, padėjusiais nustatyti ribas tarp mano ir Marynios Gojaus dalių.

Oras puikus, audros nebuvo.

1922 metų gegužės 27 d.
Šeštadienis

Vėl skaičiavau medžius Gojuje. Jau beveik pusė Gojaus esu suskaičiavęs. O štai šiandien pasiekėme tą miško dalį, kur auga prastesni medžiai, storų nedaug. Tai bene prasčiausia vieta visame Gojuje – pušų jaunuolynas ties Karveliškėmis abipus kelio iš Rokiškio į Pakriaunį (iš Prapultynės iki Rūdiškių). Noriu pasistatyti namą savo Bagdoniškio dalyje – mano planai labai rimti.

TRIMITAS

TĖVYNĖS GYNĖJŲ LAIKRAŠTIS

Eina kas savaitė šeštadieniais.
Kaina Lietuvoj: numeriui 2 auks. 3 mėn. 25 " metams 75 "
" Anglijose ir Amerikoj: numeriui 5 centų metams 2 doler.
Skelbimų kainos: Petito eilutė 4 auks.
Redakcijos ir administrac. adresas: LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGA Laisvės Alėja Nr. 26, Kaune.

Nr. 20 (90) | Kaunas, 1922 m. Gegužės m. 27 d. | III metai.

Genuos Konferencija pasibaigė.

Didžiausioji Europos valstybių konferencija Genuoj pasibaigė gegužės 19 dieną. Deja, toji konferencija, iš kurios buvo tiek daug laukiama, nedavė pageidaujamų pasekmių. Svarbiausias konferencijos tikslas buvo — patikrinti išvargintai žmonijai taiką ir sudaryti tarp valstybių tokius santykius, kad galima būtų greičiau nusikratyti didžiojo karo pasekmių — visuotino skurdo ir suirutės. Daug buvo prikalbėta gražių žodžių, daug iškelta sumanymų, bet prie jų įgyvendinimo neprieita. Taikai patikrinti tiek padaryta, kad visos valstybės priėmė sutartį viena kitą nepulti ginklu laike aštuonių mėnesių. Bet tame susitarime nieko nepasakyta, kas ir kaip nubaus tą valstybę, kuri sulaužys sutartį ir pakels ginklą prieš savo kaimyną. Toji sutartis, matoma, taip neaiški, kad jau ją priimant kilo abejonių, kam ji privaloma, kam ne. Mat, svarbiausias sutarties tikslas šiek tiek suvaržyti Rusus, kurie del neaiškios padėties labiausiai nekantrauja ir nuolat grąso kirsią ginklu neatmezgamą mazgą. Mūsų delegacija paskutiniam posėdy paklausė, ar sutartis patikrina Lietuvai ramybę iš pusės Lenkų, kurie, turėdami Rusų pasižadėjimą nepulti, galėtų pasinaudoti tuo

Genujos tarptautinės konferencijos pabaiga, faksimilė. *Trimitas*, 1922, gegužės 27, nr. 20.

Norėčiau jau šią žiemą paruošti medžiagą statyboms ir parduoti dalį medžių, kad galėčiau sumokėti darbininkams, o kitą vasarą išlieti pamatus, rudenį padaryti rąstus ir lentas. Namą ketinu statyti prie dabartinės pirties. Vidų jau susiprojektavau. Paprašysiu Kligio, kad padėtų man skaičiuoti, kiek reikės medžiagos namo statybai.

Skaitau senuosius Bagdoniškio dokumentus iš XVIII amžiaus vidurio. Tais laikais Bagdoniškis keliavo iš rankų į rankas. Iki 1759 metų priklausė Adamui Kšyštofui Ropui[317], Jo karališkosios didenybės Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės gvardijos generolui adjutantui. 1759 metais Ropas Bagdoniškį pardavė Drohičino[318] žemės Chelmo seniūnui Vaitiekui Višinskiui[319] ir jo žmonai Anai iš Koščycų[320]. 1760 metais Vi-

317. Ropas Adamas Kšyštofas (Ropp Adam Krzysztof), LDK gvardijos JKD adjutantas.
318. Drohičinas (*lenk.* Drohiczyn; *brus.* Дарагічын, Драгічын-над-Бугам; *ukr.* Дорогочин, Dorohochyn; *rus.* Дрохичин) – miestas Rytų Lenkijoje, Palenkės vaivadijoje, Semiatičės apskrityje. Apie 40 km į pietvakarius nuo Belsko, Bugo dešiniajame krante, Drohičino aukštumoje.
319. Višinskis Vaitiekus (Wyszyński Wojciech), Drohičino žemės Chelmo seniūnas.
320. Višinska Ana iš Koščycų (Wyszyńska Anna z Koszczyców), Vaitiekaus Višinskio žmona.

šinskiai jį užstato teisėmis perleido Teklei iš Sielavų Nikodemienei Gecevičienei[321], Vilniaus vaivadijos pastalininkio žmonai. Po ilgos ir aršios teismo bylos Bagdoniškis tapo Gecevičienės ir jos palikuonių nuosavybe. Dabar kaip tik vartau šią dokumentų vietą. Kol kas nežinau, kaip toliau klostėsi Bagdoniškio likimas. Į mūsų giminės rankas jis pateko tik XIX amžiuje. Atrodo, 1808 metais Bagdoniškį įsigijo mano prosenelis Mykolas Römeris iš nepilnamečių savininkų Koskų. Šiuose aktuose yra labai daug įdomių dokumentų, inventoriaus ir t. t. Jeigu turėčiau daugiau laiko, su malonumu rašyčiau Bagdoniškio monografiją, kuri būti savotiška žmonių santykių kronika, manau, tie santykiai atsispindi dokumentuose. Būtų įdomus darbas, o jei turėčiau sūnų, tai su dvigubu užsidegimu imčiausi.

1922 metų gegužės 28 d.
Sekmadienis

Vakar oro temperatūra nukrito. Šiandien rytą buvo vos 8 R. laipsniai ir visą dieną vėsu. Dabar (10.30 vakaro) yra 6 laipsniai šilumos. Greičiausiai šalnų nebus, nes naktys trumpos. Sode jau pražydo obelys, pradeda žydėti alyvos. Marynios sode vaismedžiai vangiai žydi, Elvyros – kur kas geriau.

Šiandien nusibraižiau namo planą, kurį ketinu statyti prie dabartinės pirties. Jo ilgis bus 8 sieksniai, o plotis 6. Vieną kraštą prijungsiu prie dabartinės pirties, kurioje būtų virtuvė ir tarnų kambarys. Namą perpus padalytų koridorius. Vienoje koridoriaus pusėje būtų 2 didesni kambariai – salonas ir mano kambarys, kuris kartu būtų ir miegamasis, ir kabinetas. Ši namo dalis yra rytinėje pusėje, tad galėčiau gėrėtis gražiais Kriaunų ežero ir upės vaizdais. Kitapus koridoriaus būtų nedidelis sandėliukas, didesnis kambarys, didelis kambarys šalia virtuvės ir mažas svečių kambarėlis. Pagrindinis įėjimas į namą – iš šiaurinės pusės. Antrame aukšte norėčiau turėti dvi sales. Namas būtų nemažas, tad bijau pagalvoti, ar man užteks lėšų šioms statyboms.

Šiandien į svečius buvo atvykę ponai Florai iš Kriaunų. Atėjo pėstute, pasiliko pietų, o paskui išėjo namo.

Toliau skaičiau įdomų Bagdoniškio dokumentų rinkinį. Suradau seniausius Bagdoniškio dokumentus, kurių iki šiol trūko prie visumos. Randu vis daugiau informacijos, iš kurios susidarau Bagdoniškio istorijos vaizdą. Seniausias yra 1714 IV 23 dienos dokumentas, vadinamasis *„Laisvos valios raštas apie pardavi-*

321. Gecevičienė Teklė Nikodemienė iš Sielavų (Gieczewiczowa Tekla Nikodemowa z Sielawów), Vilniaus vaivadijos pastalininkio žmona.

mo visiems laikams aktą Bagdoniškio palivarko Vilkmergės paviete"[322], išduotas „neįsiskolinusių Kriaunų" savininkės jos šviesiausiosios malonybės ponios Katažynos Rudaminaitės-Dusiackaitės[323], Starodubo seniūno dukros, Aleksandrienės Oginskos[324], Usviatų seniūnienės, jo malonybės ponui Ašmenos vaiskiui Mykolui Sulistrovskiui[325] už sumą 11 821 auksinų muštais taleriais, skaičiuojant talerį po 6 ½ auksino – pardavimo aktą patvirtino Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo, kuris jį pripažino ir įrašė į „Didįjį pagrindinį Tribunolo registrą". Tai pirmasis Bagdoniškio aktas. Ankstesnių dokumentų nėra, nes šiuo aktu Bagdoniškis buvo pirmą kartą prijungtas prie Kriaunų, kurios sudedamąja dalimi nuo šiol turėjo būti. Tad Bagdoniškis kaip savarankiškas vienetas, kaip savarankiškas dvaras, pradėjo gyvuoti 1714 metais, ir dabar jam yra 200 metų (tai įvyko lygiai prieš 200 metų iki Pirmojo pasaulinio karo – 1914 metais). Usviatų seniūnienė Katažyna Aleksandrienė Oginska buvo kilusi iš Rudaminų-Dusiackių šeimos ir buvo Starodubo seniūno Rudaminos-Dusiackio dukra. „Kriaunų" dvaras jai priklausė paveldėjimo teise, vadinasi, jis priklausė Rudaminų-Dusiackių šeimai, jų centras ir pagrindinė buveinė buvo Dusetos. Tad Kriaunos, o kartu ir Bagdoniškis XVII amžiuje priklausė Dusetų nuosavybei, jiems priklausė didžiulis plotas, didžiuliu ratu supantis Sartų ežerą. Dusetos Rudaminoms atiteko iš Pliaterių, kuriems su Dusetomis taip pat atiteko ir Antazavė, dabartinė panelės Ropaitės nuosavybė; ji Antazavę gavo pagal giminystės ryšius su Ledochovskiais[326]. Antazavė, kaip Kriaunos ir Bagdoniškis, priklausė Dusetoms ir sudarė vieną visumą. Be to, atrodo, ir Jurgučiai atsirado iš Dusetų, nes dabartiniai Jurgučių savininkai Veisenhofai susiję su Rudaminomis-Dusiackiais. Tad Dusetos buvo atskirų žemės valdų pradžių pradžia – nuo Antazavės per Kriaunas ir Bagdoniškį iki Jurgučių. Tokia Bagdoniškio, pradėjusio savarankišką gyvenimą 1714 metais, genezė.

322. *List Dobrowolny Wieczysto-Przedażny Zapis na folwark Bohdaniski w powiecie Wiłkomirskim leżący.*
323. Rudominówną-Dusiacka Katarzyna.
324. Ogińska Aleksandrowa.
325. Sulistrowski Michał.
326. Ledochovskiai – Römerių giminaičiai.

1922 metų gegužės 29 d.
Pirmadienis

10 valandą vakaro buvo vos 4 laipsniai šilumos. Greičiausiai paryčiais sulauksime šalnų. Labai blogai, kaip tik šiuomet žydi sodai. Kol kas naktis, labai giedra.

Šiandien buvo atvažiavusi panelė Iza Ropaitė iš Antazavės, važiavo su Elvyra, o dabar nakvoja Bagdoniškyje.

Padedamas Jono Kligio skaičiavau, kiek medžių man prireiks namo statybai pagal nusibraižytą planą. Mano namas būtų 8 sieksnių ilgio ir 6 sieksnių pločio. Iš priekio (šiaurinė pusė nuo Gojaus šiek tiek pasukta į Karveliškio Matiekus) būtų prieškambaris ir ilgas koridorius – sieksnio pločio per visą namo ilgį. Iš kairės koridoriaus pusės 2 dideli kambariai – salonas ir mano kambarys. Iš dešinės nedidukas sandėliukas, prigludęs prie prieškambario, toliau eitų didelis valgomasis ir mažas svečių kambarėlis. Dabartinėje pirtyje, prie jos prilipdysiu namą, iš kurio bus galima per valgomąjį pereiti į virtuvę, atsirastų tarnų kambarys ir mažas sandėliukas. Pagal mano ir Kligio skaičiavimus medžiai reikalingi padaryti rąstus ir lentas sienoms, luboms, grindims, langams, durims ir t. t. – žodžiu, reikės labai daug statybinių medžiagų, tačiau pakaks mano medienos iš Gojaus, o parduoti medžių liks nedaug. Tai mane šiek tiek gąsdina, nes šiandien statyboms reikia milžiniškų pinigų, iš kur daugiau imti lėšų, jeigu ne iš miško. Visas mano kapitalas, sukauptas taupant pastaraisiais metais, ir kitos įplaukos (parduoti medžiai, gauti pagal palikimą, Marynios mokestis už nuomą – 1000 markių ir t. t.) sudaro iš viso vos 20 000. Per metus dar tiek surinkčiau, tačiau tai tik trupiniai. Į sutaupytus 20 000 įeina ir specialiosios pozicijos, pavyzdžiui, skolos, drabužiai, būsimi mokesčiai ir t. t. Žodžiu, mano piniginės santaupos labai labai kuklios. Bet kaip nors tai susitvarkysiu, nes būtinai noriu pasistatyti namą ir turėti šiokį tokį ūkį. Nenoriu nuolatos būti Bagdoniškyje tik seserų svečias. Noriu čia jaustis kaip namie. Nors mano santykiai su seserimis yra labai puikūs, tačiau gyventi viename name ir būti jų svečiu man nelabai smagu, ypač žinant, kad kai kuriais atžvilgiais iš esmės skiriasi mano ir jų politinės pažiūros, santykis į gyvenimą, į mus supančius reiškinius ir šalyje vykstančius judėjimus. Radikaliai skiriasi mano ir seserų požiūris į Lietuvą, o kartu ir į visa kita, kas vyksta politiniame šalies gyvenime. Mano sesėms šiuolaikinė Lietuva yra priešė, tik ir lūkuriuojanti nužudyti tai, kas yra jų prigimties esmė: lenkiškumą šalyje, dvarininkų šlėktų luomą, mūsų senąją visuomeninę santvarką. Joms šios vertybės reiškia absoliučią tiesą, teisingumą ir tvarką. Tad tie, kas bando pakenkti Lietuvai, sesių manymu, nėra absoliučiai smerktini, o tam tikromis sąlygomis, tam tikru atžvilgiu net ir pagirtini, mat padeda priešą susilpninti ir kovoti. Jos nekenkia

savo veiksmais Lietuvai, tačiau ne dėl patriotizmo arba pilietiškumo jausmo, o iš baimės, nes laikinai Lietuvos rankose jėga. Jos geidžia Lietuvos žlugimo, nes taip, jų nuomone, būtų sunaikintas blogis. Jų manymu, Lietuva yra tik „laikina" valstybė, tokia kaip muilo burbulas, fermentacijos reiškinys, politinio atsipalaidavimo produktas, kuris privalo pasikeisti. Pasak jų, realūs veiksniai yra Vokietija, Rusija, Lenkija, jos linksta į pastarąją. Tuo tarpu Lietuva man yra realioji vertybė, ji mano Tėvynė, pirmasis Lietuvos savimonės, šalies ir liaudies, kurią myliu, šalies proceso gilaus individualumo įsikūnijimas, per liaudį vykdantis demokratiją. Matau, kiek daug ydų ir trūkumų yra šiuolaikinėje Lietuvoje, matau daug klaidų jos politikoje, valdymo organizavime. Būna, kad tuos pat įvykius smerkiame visi – aš ir mano seserys. Vis dėlto yra skirtumas, kaip Lietuvą smerkiu aš ir kaip smerkia jos. Aš smerkiu kupinas meilės ir norėdamas kuo greičiau ištaisyti tai, kas daroma blogai, tikiu, kad ateitis bus geresnė, o jos smerkia tikėdamosios Lietuvos griūties, kupinos piktybiškumo ir laukiančios, kada kerštas galės triumfuoti. Tiek seserys, tiek aš mylime Bagdoniškį, nes tai mūsų nuosavybė, mūsų lizdas Lietuvoje, tačiau man Lietuva yra didžiausia Bagdoniškio sintezė, išsipildžiusi idėja, konkretus įvykis. Man meilė Bagdoniškiui susijusi su meile Lietuvai, ir šios dvi meilės viena su kita susilieja, o joms meilė Bagdoniškiui niekaip nesusijusi su Lietuva.

1922 metų gegužės 30 d.
Antradienis

1714 m. balandžio 23 d. „*Pardavimo visiems laikams aktas*"[327], Katažyna iš Rudaminų-Dusiackių Aleksandrienė Oginska Usviatų seniūnienė pardavė dalį savo valdos Kriaunose, Bagdoniškio palivarką Mykolui Sulistrovskiui, Ašmenos vaiskiui. Šį aktą dar papildė vadinamasis „*Amžinų ribų nužymėjimo*" aktas, ar paprastai tariant Bagdoniškio ribų nustatymo aprašymas, įvykdytas 1714 m. gruodžio 1 d. Šį aktą žodžiu 1715 m. kovo 18 d. patvirtino Oginska Ašmenos pavieto žemės teismo posėdyje ir jis buvo įrašytas į Ašmenos pavieto žemių registrų knygą. „*Ribų žymėjimas*" atliktas apeinant valdas, dalyvaujant kviestiniams ir besiribojančių žemių kaimynams. Surašytą dokumentą kaip visada patvirtino vadinamieji antspaudininkai liudininkai.

Ribos žymimos upeliais, upokšniais, keliais, pelkėmis, dideliais akmenimis, medžiais, ypač senais ąžuolais. Kai kur net ir ąžuolų kelmais, 22 specialiai riboženkliams žymėti supiltais kauburiais. Vieni iš jų buvo seni, kiti – iš naujo supilti. Senose ribas žyminčiuose ąžuolų, o kartais ir kitų medžių žievėse buvo įpjaunamas

327. „*Wieczysto-Przedażny Zapis*".

kryžius, kad ribos būtų iš tolo matomos. Tais laikais Bagdoniškio valdoms priklausė plotas, kuriame šiandien yra Bagdoniškio dvaras; Karveliškis ir Gojus; palivarkai: Kumšos, Stačiaragis su Malcoužusieniu tokiu pat pavadinimu (Stačiaragis); kaimai: Bagdoniškio, Rukelių, Viveliškių, Jonavos, Ginduriškių (kitaip dar Pielanų, arba Malcinės) kaimai, Prapultynės gyvenvietė; iš dalies, berods, dabartinis Matautų miškas. Tokios ribos galiojo net iki valstiečių išlaisvinimo iš baudžiavos XIX amžiaus antrojoje pusėje, jau Papos laikais. Kaip matome iš 1714 metų „Ribų žymėjimo" akto, tuo laiku čia, išskyrus dvarvietę, egzistavo tik du kaimai su juose gyvenančiais baudžiauninkais – tai Bagdoniškio ir Rukelių kaimas. Viveliškių, Jonavos ir juo labiau Ginduriškių kaimų nebuvo. Atrodo, toje vietoje, kur dabar yra Viveliškės ir Jonava, augo miškas, jungiantis dabartinį Stačiaragio mišką su dabartiniu Matautų mišku. Tada nebuvo nei Kumšų, nei Karveliškio. O pavadinimas Viveliškės („Vivieliškis") egzistavo, tačiau tai buvo upelio pavadinimas, jis greičiausiai įteka į Biržupį, vadinamą „upeliu". Kumšų pavadinimas taip pat reiškė upelį, regis, tai dabartinio „Bučupio"[328] žemupio pavadinimas. Upelis teka iš didžiųjų Pielanų ir Knysos pelkių per Ginduriškes, toliau per Busiškio žemę ir ribojasi su Bagdoniškio dvaro žeme, toliau su Kumšomis ir įteka į Kumšų ežerą Ažiškį (Ožiškį). O šis dokumentuose greičiausiai ir toliau vadinamas „Kumšu", o aukščiau, Busiškio apylinkėse – „Eybučupis" (Eibučupis, arba Heybučupis). Dar aukščiau, pačiose Pielanų pelkėse, kažkur Karveliškio ir Knysos apylinkėse aptinkamas upelis pavadinimu „Naujadara". Nežinau, ar tai naujas upelis, ar tas tas pat Eybučupis (Eibučupis), tik jo aukštupys. Savaime aišku, ten pat turėjo būti ir lankos Naujadarkos, vėliau žymimos šalia kitų lankų „Pielenas" (šiandienė „Pelanė", arba „Pielenė"). Tad Papa, ko gero, klydo, vadindamas „Naujadara" pievą, esančią tarp Bagdoniškio dvaro ir į pietus nuo Liepų parko, vadinamo „Eybučupis" (Eibučupis), šis pavadinimas 1714 metų dokumente vartojamas tiek upeliui, įtekančiam į Kumšų ežerą Ožiškis („Ažiškis") iš Busiškio pusės, tiek kitam upeliui, kuris dabar yra tik mažytis klampus upeliukas, įtekantis į tą pat ežerą, tik kitoje vietoje – Kumšų ir Buniškių žemių ribose. Toks pavadinimo vartojimas dviem upeliams aptinkamas inventoriaus užrašuose XIX amžiaus pradžioje, o pavadinime yra tik vienas skirtumas: Busiškio upelis vadinasi „Eibutis", o Buniškių–Kumšų – „Eybučupis", tačiau tai vienas ir tas pat pavadinimas, nes lietuvių kalboje „Eibučupis" reiškia „Eibučio upelis". O šiuolaikinis pavadinimas, kurį vartojo Papa kalbėdamas apie Busiškio upelį, yra „Bučupis" – tai turi būti tikrojo pavadinimo „Eibučupis" iškraipytas pavadinimas. Eibutis – pavardė, XVIII amžiaus inventoriaus užrašuose yra Rukeliuose baudžiauninkų šeima tokia pavarde.

328. Dabar šis pavadinimas rašomas „Bučiupys".

1922 metų gegužės 31 d.
Trečiadienis

Vis dar tęsiasi vėsios dienos. Šiandien iš vakarų pučia vėjas, kartais atpūsdamas lietų, o vėsa tokia įkyri, kad kaulus laužo. Elvyra miegamajame užsikūrė krosnį. Tokiomis dienomis kaime, kai nedirbami ūkio darbai, liūdna ir tuščia, ypač vasarą, nes kol kas dar negalima įsijausti į rudenines nuotaikas.

Toliau pasakosiu šį bei tą iš Bagdoniškio istorijos remdamasis senaisiais dokumentais. Bagdoniškio ribų nustatymo 1714 metų akte, išskyrus tai, ką rašiau vakar, yra dar keli įdomūs faktai. Dabartinėse Jonavos ir Viveliškių apylinkėse pagal dokumentą turėjo plytėti miškas, per kurį ėjo riba, o tas miškas buvo vadinamas „didžiuoju mišku". Greičiausiai visa teritorija, kuriai šiandien priklauso Stačiaragis, Viveliškių ir Jonavos žemės bei Matautų miškas, buvo vientisas miškas, besidriekiantis net iki Gojaus, o gal net iki Kumšo iš vienos pusės, o iš kitos susijungiantis į miškų visumą su Obelių mišku prie Matiekų kaimo ir Matautų miško likusia dalimi, tuo metu nepriklausiusia Bagdoniškiui, Rokiškio miškais (iki Ragelių ir Rokiškio (per Rudelius). Tai buvo „didžiojo miško" plotas. Ribų nustatymo dokumentas paaiškina ir dabartinio Busiškio kaimo pavadinimą. Tai buvo kažkokio pono Bušo žemė. Dokumente šis plotas vadinamas bendriniu pavadinimu „Bušovščyzna" nuo žemės savininko pavardės (tokiu pat būdu, kaip matyti ir iš kitų dokumentų, buvo sukuriami ir kiti pavadinimai: „Montovščyzna"[329] iš Mantauto, „Robačevščyzna" iš Robačevskio). 1714 metų akte pažymėti tuometiniai su Bagdoniškio žemėmis besiribojantys kaimynai: nuo Rukelių už upelio Biržupio Bagdoniškio žemės ribojosi su Dagiliais, toliau su Obelių nuosavybe (Meldučių kaimu?), paskui su Kurkliečių seniūnija, Rokiškio žemėmis, paskui su Antanaše (maždaug tarp Rudelių ir Matiekų apylinkių, toliau Obelių žemės (maždaug nuo Matiekų iki Kuiso), o toliau „Buščovščyzna", paskui Pakriaunio žemės (iki Kumšų ežero „Ažiškis" (Ožiškis) ir Buniuškių žemės (arba Boniškės) sudarė atskirą teritoriją arba buvo sudėtinė Pakriaunio arba Dagilių dalis – šio fakto iš ribų nustatymo akto nustatyti neįmanoma).

Nuo 1714 iki 1742 metų Bagdoniškis priklausė Sulistrovskiams. Tačiau šio laikotarpio dokumentų nėra. Matyt, jo laikai ėjo ramiai, nebuvo jokių įvykių, betarpiškai liečiančių Bagdoniškį. 1742 metais Antonis Sulistrovkis[330], Ašmenos pavieto pulkininkas, Kurklių seniūnas, žinoma, ir paveldėtojas, o galbūt dvaro savininko Mykolo Sulistrovskio[331] sūnus, pardavė Bagdoniškį Jo karališkosios malonybės kapitonui

329. Dabar – Mataučizna.
330. Sulistrowski Antoni.
331. Sulistrowski Michał.

Adomui Ropui[332] ir jo žmonai Malgožatai Budbergaitei[333]. Pardavimo dokumento nėra, tad nežinau, už kokią kainą, kokiomis aplinkybėmis ir sąlygomis dvaras buvo parduotas. Išliko tik *„Bagdoniškio valdų inventoriaus ekstrakto"*[334] nuorašas, padarytas 1742 metais; jis papildo pardavimo aktą ir įtrauktas į LDK Vyriausiojo Tribunolo registro knygas. Tai pirmasis Bagdoniškio inventorius, kuriame atsispindi dvaro nuosavybė, ypač pastatai, įranga, inventorius, gyvuliai, baudžiauninkai ir jų pareigos. Apskritai tokie Inventoriai, kurių per visą Bagdoniškio gyvavimo laiką buvo keli, labai įdomūs dokumentai, jie padeda pažinti dvaro turtą ir ūkio raidą, o kiti dokumentai – turintys teisės arba teismų aktų bruožų – mums pateikia tik formalią dvaro istoriją, tačiau nieko nepasako apie vidinę būklę.

1922 metų birželio 1 d.
Ketvirtadienis

Brrrr... kaip šalta. Kasdien vėsu, oras įšyla nedaug, termometro stulpelis pakyla tik kelis laipsnius virš nulio, o naktimis ir paryčiais būna vos vienas du laipsniai šilumos. Be to, dar šaltas vėjas pučia. Dabar blogiau nei rudenį, nes šalta ne tik lauke, bet ir namie, krosnių jau nekūrena. Per ankstyvos atostogos nėra malonios. Šiuo metų laiku be galo gražu klausytis paukščių čiulbėjimo, malonu gėrėtis žydinčiomis alyvomis, vaismedžiais, tačiau mūsų krašte ta vėsa, kuri iš esmės būdinga tokiam laikui, neleidžia pajusti gamtos pilnatvės.

Šiandien buvo atvykęs Piotras Rosenas ir labai smarkiai mane suerzino savo įpročiu išpasakoti viską, kas jam širdį slegia. Bendraudamas su lietuviais, Rosenas, jeigu neapsimeta lietuviu ir savo krašto patriotu, dedasi labai ištikimu šalies piliečiu, nusipelniusiu Lietuvai. Na, o bendraudamas su lenkais – mūsų dvarininkais – iš visos širdies piktai liežuviu plaka lietuvius ir Lietuvą, dar labiau kaitindamas lenkų neapykantą šaliai. Jo kritika tokia piktybiška, kad net juokinga. Šis asmuo tikras žmonių supriešinimo meistras. Mano seserys jį gerai pažįsta, puikiai žino, kad jis niekada nekalba iš įsitikinimų, o juo labiau nuoširdžiai, kad jo žodžiais visiškai negalima pasitikėti, tačiau vis dėlto su malonumu jo klausosi ir pritariamai galva linksi (ypač Elvyra), mat tiesiai šviesiai sako tai, kas joms patinka ir ko pačios geidžia. Jau seniai įsitikinau, kad žmonės, išskyrus negausias išimtis – ypač moterys, – mąsto absoliučiai iracionaliai, vadovaujasi ne argumentais ar logika, o savo norais. Jeigu nori bendrauti su moterimi, turi pataikauti jos įsitikinimams ir aistroms. Toks bendravimo būdas

332. Ropp Adam.
333. Małgorzata z Budbergów.
334. *„Extrakt Inwentarza majętności Bohdaniszek"*.

joms patinka ir atrodo teisingas, nors kalbėtų su jomis ir visiškas kvailys. Yra labai taikli rusų patarlė apie kalbėjimo su moterimis būdą: „*не мечитъ бисера передъ свиньями.*"[335] Tai visiškai beprasmiška. Eilinė moteris supranta tik tai, ką nori suprasti. Tad ir reikia jai pataikauti arba tylėti, tačiau įtikinti jos neįmanoma.

Toliau pasakosiu apie Bagdoniškio istoriją. Kitąsyk, jeigu rasiu laiko ir pakaks vietos, papasakosiu apie Bagdoniškio inventorių ir dvaro likimą, keitimąsi, apie turtą, baudžiauninkus, jų pareigas ir t. t. O dabar mane labiausiai domina Bagdoniškio likimas, apie kurį pirmiausia noriu papasakoti. Iš 1742 metų Inventoriaus pacituosiu tik ežerų sąrašą, kurie tais laikais priklausė Bagdoniškiui – atitinkama Inventoriaus pastraipa apie Bagdoniškio ežerus skamba taip: „*Vienas ežeras pavadintas Kriaunos, kitas Pakienia, trečias Ažiškie, ketvirtas Kuiš, penktas Kiel ir kiti, kurie į sąrašą neįtraukti, tačiau jų, dvarui priklausančių, yra daug.*"[336] Nežinau, kuris ežeras, pavadintas „Kriaunos", priklausė Bagdoniškiui, bet manau, kad abu pirmieji – „Kriaunos" ir „Pakienia" – tai Pakenės (Pokenės) pelkių ežerėliai. Matyt, jie buvo atiduoti Bagdoniškiui atskiriant nuo Kriaunų 1714 metais, nors Bagdoniškio žemės su jais ir nesusisiekė. „Ažiškie" ežeras – tai Kumšų „Ažiškis" („Ožiškis"). Ežeras „Kuiš", tikėtina, turi bendrą pavadinimą su Knysos kaimu, esančiu vadinamosiose Pielanų balose už Gojaus, tarp Busiškio (senosios „Bušovaščyznos"[337]), Matiekų ir Papilių. Neįsivaizduoju, koks ežeras vadinosi „Kiel" ir kur jis buvo. Greičiausiai kažkur tose pat apylinkėse kaip ir „Kuiš", tik šiek tiek arčiau Matiekų, į kairę nuo Knysos kaimo, žiūrint iš Bagdoniškio pusės. Netoli Bagdoniškio jokio ežero ar gyvenvietės tokiu pavadinimu nesu girdėjęs, bet apylinkėse tarp Karveliškio ir Matiekų užusalių yra Kelačisovo (Kelačisų?)[338] dvarelis (pavardė „Keliačis" atitinka ežero pavadinimą „Kiel" ir greičiausiai kilęs iš šio pavadinimo), pats ežerėlis turėjo virsti pelke ir šiandien jo jau nėra, liko tik bevardė pelkė ir Kieliačisų (Kieliačių) giminė, ten gyvenanti. Labai sunku atspėti, kokie kiti ežerėliai neįtraukti į sąrašą. Galbūt tai buvo koks nors ežerėlis, kuris, kaip „Kriaunos" ir „Pakienia", nesiribojo su Bagdoniškio žemėmis tais laikais, o gal jie buvo tose žemėse (dabartinėse žemėse Jonavos, Viveliškių, Bagdoniškio kaimo, net ir dabartinio dvaro valdose, Rukelių žemės, kurios anksčiau priklausė Bagdoniškio valdai, yra tarp kalvų, čia daug žemumų, balų ir pelkių, kurios prieš 200 metų galėjo dar būti ežerai, apžėlę ir pelkėmis virtę).

335. „*Не мечитъ бисера передъ свиньями*" (rus.) – nemesti kiaulei perlų; nekalbėti apie dalykus, kurie klausytojui yra nepasiekiami.

336. „*Iezioro nazwane iedno Krewny, drugie Pakienia, trzecie Ażyśkie, czwarte Kuisz, piąte Kiel, y inne, które się tu nie specyfikuią, ale iest ich wiele należących.*"

337. Dawną „Buszowazczyzną".

338. M. Römeris dvaro pavadinimą originaliame – lenkų kalba – tekste įrašęs taip: *Kelačisowie.*

1922 metų birželio 2 d.
Penktadienis

Šiandien apėjau visą Gojų, geriau apžiūrėjau gausius, jį skersai ir išilgai išvagojusius takus, kurie tarsi orientyrai neleidžia pasiklysti miške. Takai veda skirtingomis kryptimis ir apipina mišką tarsi voratinklis. Visus takus nusibraižiau Gojaus plane ir skirstau mišką kvartalais, kai skaičiuoju medžius. Vakare sugrįžo mano tarnaitė Jadzė, išleidau ją kelioms dienoms namo, tad rytoj ir vėl abu eisime į mišką ir kartu skaičiuosime Gojaus užaugintus medžius. Apskaičiuoti liko dar daugiau nei pusę miško.

Su panele S. Gerkovičuvna ir vaikais – Helcia ir Andžejumi – po pietų dar kartą nuėjau į Gojų, o iš ten iki Kumšo ežero.

Iš Kavoliškio buvo atvykęs Hektoras Komorovskis. Užsibuvo pas mus iki vakaro. Su malonumu praleidau laiką jo ir seserų draugijoje, kalbėjome malonesnėmis temomis, neliejome tulžies ant Lietuvos ir lietuvių, kaip kad pastaruoju metu daryti madinga. Kalbėjomės apie ūkį ir įvairius ūkio pramonės projektus. Hektoras, kad ir kiek turėtų trūkumų, vis dėlto turi didžiulį privalumą – labai gyvybingas, veiklus žmogus, nuolatos ką nors daro, organizuoja. Tai ne amžinai niurzgančio ir pinigus švaistančio palaidūno tipas, o energingas „*business-man*“[339], tad jo protas nuolatos veikia, mąsto. Hektoras mąsto plačiai, neapsiriboja tik vietos gyventojų problemomis ir luomo griūties marazmais. Jis iš prigimties daugiau plutokratas ir pramonininkas nei užkietėjęs aristokratas, nors savo mėlyną kraują labai vertina ir prireikus pabrėžia.

Tolesnės žinios apie Bagdoniškio istoriją. Jau sakiau, kad 1742 metais Antonis Sulistrovskis, Ašmenos pavieto pulkininkas ir Kurklių seniūnas, Bagdoniškį pardavė Adamui ir Malgožatai iš Budbergų Ropams. Iš 1742–1757 metų laikotarpio jokių duomenų nėra. Dokumentai, pasirašyti Ropo vardu ir susiję su Bagdoniškiu, atsiranda 1757–1759 metais. Greičiausiai tai tas pat Adamas Ropas, kuris 1742 metais įsigijo Bagdoniškį. 1742 metais Adamas Ropas gavo Jo karališkosios malonybės kapitono titulą. Po 15 metų Ropas vardu Adamas Kšyštofas[340] jau vadinamas „*Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės gvardijos Jo karališkosios malonybės Generolu adjutantu*“ ir „*Vilkmergės pavieto rotmistru*“[341]. Be Bagdoniškio, Vilkmergės paviete

339. *Business-man* (angl.) – pramonininkas.
340. Ropp Adam Krzysztof.
341. [...] *Generałem Adjutantem Jego Królewskiej Mości Gwardyi Wielkiego Xięstwa Litewskiego i Rotmistrzem powiatu Wiłkomierskiego.*

jis turi turto „*Kurlandijos Kunigaikštystėje*“ – Subačiuje (Subbat[342]) ir Pšedemniže (?)[343]. Tuo pat metu pirmoji Ropo žmona Malgožata iš Budbergų greičiausiai mirė, nes 1758 metais Ropas veda Aną Frejerytę[344], Jo karališkosios malonybės kapitonaitę, kuriai tų metų sausio 31 dieną sudaro aktą ir jai „*dovanoja iki gyvos galvos turtą*“[345]. 1759 metų vasario 20 dieną Ropas sudaro testamentą, kuriame kalba apie savo sūnų iš pirmosios santuokos Adamą Valerijų. Frejerytė greičiausiai buvo ne kuršiškė, o lietuvė, nes ji katalikė, o Ropas evangelikas (1758 metų sausio 31 dienos akte yra įrašas, kad vyriškosios lyties Ropo ir Frejerytės palikuonys turi būti auklėjami pagal evangelikų tikėjimą, o moteriškosios lyties – katalikų). Ropas su Ana Frejeryte susituokė 1758 metų vasarį (katalikiškoje Šv. Stepono bažnyčioje) Vilniuje; čia netoli Rūdninkų vartų Frejerytė turėjo paveldėjusi miesto tipo dvarelį.

1922 metų birželio 3 d.
Šeštadienis

Su Jadze toliau skaičiavome Gojaus medžius, reikalingus statyboms. Šiandien apskaičiavau 3 miško kvartalus. Darbo dar liko 2–3 dienoms.

Šiandien anksti rytą Marynia išvažiavo pas p. Aną Pisaniovą į Adamavo dvarą[346], turintį 70 varstų žemės, esantį tarp Utenos ir Vilkmergės. Sugrįš po kelių dienų, po Sekminių.

Vakare su nediduku Marynios šuneliu, gražuoliu Bolonės veislės „Rusaku“ „medžiojome“ tamsiojoje salėje pacukus, kurių siaubingai daug priviso Bagdoniškio name.

---

342. Subatė (Subačius), dabar miestelis Latvijos Respublikos pietryčiuose, Daugpilio rajone, netoli Subatės ežero ir Lietuvos sienos. Miesto teisės Subatei suteiktos 1887 m. Istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas 1550 m.

343. *Oprócz Bohdaniszek w powiecie Wiłkomierskim na Litwie należą do niego jeszcze dobra w „Xięstwie Kurlandskim“, mianowicie Subocz (Subbat) i Przedemniże (?).*

344. Frejerówna Anna.

345. [...] *na której rzecz czyni w d. 31. I. tegoż roku t. zw. „wieczysto-darowny oraz dożywotni zapis.*

346. Dabar dvaras yra Šalčininkų rajone. Žinoma, kad po Pirmojo pasaulinio karo, apie 1918 m., į dvarvietę grįžo ponas Baranauskas (Baranovskis). Vėliau, 1920 m. vasarą, šalia Adamavo ąžuolo šeimininkas nusišovė. Po jo mirties iki 1939 m. dvarvietė priklausė poniai Baranauskienei (Baranovskai). Grąžinus kraštą Lietuvai, ponia pasitraukė į Lenkiją. Dvaro pastatus ir ūkį prižiūrėjo darbininkai Čeponis ir Falevičius. 1940 m. dvaro pastatuose įsikūrė sovietinė milicija. Vėliau, apie 1948 m., ūkiniuose dvaro pastatuose buvo įrengta kolūkio karvių ferma. Tuo metu pastatai suremontuoti: pakeistos lubos, perdengtas stogas. Ūkinių dvaro pastatų sienos drėbtos iš molio su kapotais viržiais. Dvarvietėje išlikę minėtieji molio su viržiais ūkiniai priklausiniai, dvaro tvenkiniai, ryški sodintų medžių (liepų) riba. Kitų pastatų išlikę tik pamatai (*Švenčionių rajono dvarai*.http://www.vilnijosvartai.lt/uploads/works/2288.pdf. Žiūrėta: 2013 11 17).

Štai vėl rašau apie Bagdoniškio istoriją. Taigi dokumentuose radau informaciją, kad Bagdoniškio savininkas Adamas Kšyštofas Ropas, likus metams iki mirties, antrąkart vedęs Aną Frejerytę, buvo labai įsiskolinęs. Už pakvitavimus buvo skolingas 150 talerių Adamui Šatkovskiui[347] Pabiržės seniūnui, jis savo pakvitavimų teises perleido *„Nepaprastuoju ir amžinojo atsisakymo sutarties aktu“*[348] Mykolui Tomaševičiui, Vilkmergės iždininkui. 1757 metų gruodžio 30 dieną Ropui *„skubiai reikėjo pinigų sumos, kad nuramintų įvairius Bagdoniškio valdos skolintojus“*, todėl jis trumpam 4 mėnesių laikotarpiui (iki 1758 metų šv. Jurgio) pasiskolino iš Teodoro Pohlo, Vilniaus piliečio, 500 kaltinių talerių[349], užstatęs Bagdoniškio, Subačiaus ir Pšedemniže (?) turtą, įsipareigodamas, kad skolintojas turės teisę šio turto reikalauti sutarties nesilaikymo atveju (iš Ropo testamento matau, kad jis 1759 metais Pohlui skolos dar nebuvo atidavęs). 1758 metų sausio 31 dieną jis specialiu aktu[350] užrašė savo būsimai žmonai Anai Frejerytei Bagdoniškyje jau „iki gyvos galvos“ dovanotus 2000 kaltinių talerių. 1758 metų balandį pasirašęs *„Vedybų kontraktą“* užstatė Bagdoniškį Vaitiekui ir Anai iš Koščycų Višinskiams, Drohičino iždininkams, už 14 000 lenkiškų zlotų. Aleksandrui Holovniai[351], Pinsko pavieto rotmistrui, buvo skolingas pagal *„nepaprastąjį aktą“*[352] 2 460 timpų[353]. Be to, turėjo kažkokių skolų, greičiausiai išmokėtinų savo broliams. Buvo dar skolingas Janui Bžezinskiui[354], Vilniaus vaivadijos rotmistrui, 6 680 lenkiškų zlotų. Paskutinė iš šių skolų – skola Bžezinskiui – nebuvo susijusi su Bagdoniškio valdų užstatymu. Dokumentuose yra įdomus įrašas apie skolos Bžezinskiui likimą, tai sutrikdė trumpą vedybinį Ropo ir Anos Frejerytės gyvenimą. Šią paskolą Ropas gavo užstatęs žmonos dvarelio turtą, panaudojęs prievartą ir apgaulę. Jeigu Dievas leis, šį epizodą aprašysiu dienoraštyje rytoj, nes šiandien jau trūksta vietos. Turėjo Ropas ir įvairių kitų skolų už paslaugas, pavyzdžiui, daktarui Šmitui 50 talerių, savo kamerdinieriui Šycui 103 kaltinius talerius ir 4 timpas. Kažkoks Ferdynandas Miusteris, Jo karališkosios malonybės kapitonas, už užstatą buvo paėmęs Ropo brangenybes ir sidabrą už 40 kaltinių talerių skolą, kitas brangenybes

347. Szatkowski Adam.
348. *Osobliwym Wlewkowym Wieczysto-Zrzecznym Zapisem.*
349. Taleris – LDK sidabrinis pinigas, puskapis. 1564 m. Žygimantas Augustas Vilniaus pinigų kalykloje pradėjo kaldinti talerius Lietuvai ir Lenkijai.
350. *Wieczysto darownym oraz dożywotnym Skryptem Zapisem.*
351. Hołownia Aleksandr.
352. *Na Osobliwy Zapis.*
353. Timpa – mažavertė 1663–1776 m. naudota LDK moneta.
354. Brzeziński Jan.

ir kitą sidabrą paėmęs Hryncevičius (Hryncewicz), „*likusius po jos mylistos ponios Borodzičovos*“[355], Kšyštofas Platas[356] turėjo 12 Ropo žiedų su briliantais (vienas su 11, kitas su 9 deimantais) už 40 kaltinių talerių.

1922 metų birželio 4 d.
Sekmadienis

Kadangi šiandien Sekminės, neskaičiavome medžių Gojuje. Po pietų su kitais žmonėmis išėjome gaudyti vėžių Kumšų ežere Ažiškis (Ožiškis). Vėžiauti išsiruošėme aš, p. Sofija Gerkovičuvna, Elvyros vaikai Helcia ir Andžejus, mano tarnaitė Jadzė, du dvaro staliaus Deksnio vaikai Juozukas ir Petriukas. Vėžių gaudymo žinovai yra Deksniukai, kurie šiandien buvo mūsų visų „instruktoriai“. Labai puikiai pavyko mums vėžiauti. Stebėję, kaip dirba Juozukas Deksniukas, Helcia su Andžejumi ir Jadzė taip pat sugavo vėžių. Mūsų išvyka buvo labai žavi, vos atėję išgąsdinome antis, ir jos ėmė sparčiai plaukti kiton pusėn, o paskui bandė kuo greičiau skubėti mažyčiai ančiukai, kurie taip įsibaimino, kad panėrė po vandeniu. Aš pats vėžių negaudžiau. Kai mūsų vėžių gaudytojai, eidami ežero pakrante po truputį tolo, atsisėdau prie vandens nuo Kumšų pusės ir praleidau visą laiką, kol jie braidė, apėjo visą ežerą ir grįžo atgal. Vaikams tai buvo labai linksma pramoga, o aš su malonumu laiką leidau prie ežero. Mūsų vėžiautojai sugavo iš viso 26 vėžius, kuriuos išvirė vakarienei. Sugrįžę į Bagdoniškį radome svečių. Atvyko p. Piotrienė Rosenienė iš Kriaunų su dviem sūneliais – 3 metukų Lutusiu (Stanislavu) ir 2 metų Atusiu (Antoniu), o vėliau pėstute pas mus dar užsuko ponai Florai. Po vakarienės svečiai išvažiavo ir išėjo.

Bagdoniškio istorijos tąsa. Vakar pažadėjau dienoraštyje papasakoti apie Ropo skolą Janui Bžezinskiui. Šis epizodas – skundas, kurį 1759 metų kovo 20 dieną Ana Frejerytė Ropova pateikė „*Jos karališkosios malonybės Vilniaus miesto įstaigoje*“[357]. O skundė savo vyrą Adamą Kšyštofą Ropą, Janą Bžezinskį ir dar kažkokį Filipovičių. Nors skundą pateikusi Ropova šį incidentą susiejo su skola Vaitiekui Višinskiui, tačiau atsižvelgus į tai, kad įvykyje dalyvavo Bžezinskis ir kad Ropo testamente, surašytame 1759 metų gegužės 21 dieną, sakoma, jog dvaro turtas užstatytas ne Višinskiui, o Bžezinskiui, už sumą, kurią mini Ropova savo skunde, darau prielaidą: šis epizodas turi būti susijęs su skola Bžezinskiui. Pagal autentišką

355. *Po Iey mości Pani Borodziczowey pozostałe.*
356. Plat Krzysztof.
357. *Na Urzędzie J. K. Mości Grodzkim Wileńskim.*

ištrauką[358] iš Anos Ropovos skundo paaiškėja, kad ji skundė savo vyrą, kuris nusižengė įstatymui, santuokai, apgaule ir prievarta gavo jos parašą užstatyti už skolas dvarelį. Kaltinamieji Ropas, Bžezinskis ir Filipovičius, iš anksto susitarę, atsiuntė ieškovei tuščią popierių pasirašyti, o kadangi ji nesutiko to padaryti, netrukus visi minėtieji asmenys užsuko į jų namus. Vyras ėmėsi prievartos – jis žmoną mušė, tampė už plaukų ir spardė, versdamas pasirašyti turto užstatymo dokumentus. Priešintis buvo sudėtinga, nes liudininkai, matę šį įvykį, nereagavo. Jie nesureagavo net ir tada, kai vyras išsitraukė špagą ir taikydamas tiesiai į širdį grasino nužudyti. Nematydama kitos išeities, moteris pasirašė užstato dokumentą.

358. Šiame vertime tik perpasakojame originaliame *Dienoraščio* tekste pateiktos skundo ištraukos perrašą. Ištraukos originalas skamba taip:
. . .obżałowany wyżey specyfikowany Wielmożny Imć Pan Ropp, maiąc in voro żałującą Aktorkę, postompiewszy ultra mantem przeciwko prawu pospolitemu y przeciw miłości małżeńskiey, agując indommum żałującą Aktorkę, uczynili kondyktament suptelny. Obżałowani Ichmoście (to znaczy Ropp, Brzeziński i Flilipowocz; przypisek mój) między sobą w spolney radzie y namowie przysłali papiery napisane gołe, tyle przy wyrzmętych kustocyach przez Obiałowanego Małżonka Sługę od żałującey Aktorki (żalująca Aktorka – powódka skarżąca; „obiałowany" – pozwany, oskarżony; „żałoba" – skarga; przyp. mój). Listownym podeysciem pisząc. Jakoż żałobliwa aktorka do wyż wymienionego papieru gołego niewiedząc na jaki koniec podpisała się mówiąc Tymi słowy, Coż ma szkodzić, pieczętarzów („pieczętarz" – świadek na dokumencie; przyp. mój) nie proszę, tylo z obligacyi podług listu pisanego podpisał swoię, potym tedy daie obżałowany W Pan Brzeziński napisawszy ad mentem sui prawo zastawne na tym pomienionym papierze W.J. Panu Woyciechowi Wyszyńskiemu (Skarbnikowi Ziemi Drohieczyńskiej) Summy Tysięcy Siedym Set Siedymdziesiąt Zł. Polskich wnoszono Ewikcyą na żałobliwey Aktorki dworek za Rudnicką bramą sytuowany pod samym 1-tym Stefanem y na wszelką ruchomości oney będącą. Summy pieniężne Ubigne locozmu widząc y to ieszcze niepewnosc a gubiąc prawie na ostatnie, uczynili wyż pomieniony powtorny Kondyktament. Obżałowani Ichmoście zeichali do wyż pomienionego dworku żałobliwsy aktora wymowiąc, aby przyznała. Czego żadną miarą uczynić niechciała, ale trudno się było sprzeczywić, gdyś żałobliwcy aktorki obżałowany Małżonek dobywszy szpady mówiąc tymi słowy aby Ja zginę albo ty, mierząc w piersi, niedość na tym policzkując, bijąc, po ziemi włocząc, tuż perwseyi obżałoanych Ichmościow nic to niema szkodzić. Podpoili sama niepamiętała, jak przyznawała to wymogli. Co przyznała, sub acta w Roku 1754 miesiąca Marca 6 dnia w Magdeburgi Wilenskiey. Post fata obżałowanego małżonka najechawszy (...) na żałującey aktorki Dworek z ludźmi, czeladzią, poddanymi, obżałowany Imć Pan Brzeziński per vim at potestatem wypędził, łając, bijąc, szczycąc się niejakowym prawem zastawnym z fabrykowanym, oraz na zdrowie y życie gając, zanym żałująca aktorka proveniendo tantae indemnitati suae aute omnia do skasowanie y anihilowanie multitate pomienionego prawa zastawnego jako niesłusznie wymóczonego na osobie białogłowskiey przez przymus przyznanego, do oddania pomienionego Dworka im actualem possesionem , za wiolencją, najazdy do pokowania sub poem irremissibiliom de legis extementis banicyonum ac infamia, y o to wszystko, co czasu prawa fusim dedukatur tey żałoby.

1922 metų birželio 5 d.
Pirmadienis

Jau antrą dieną lauke šilta. Šiaurės vakarų vėją pakeitė pietys. Šiandien pirmą kartą šiais metais maudžiausi. Kol kas vanduo labai šaltas.

Šiandien nutiko tai, ko ir reikėjo tikėtis iš mūsų visuomenės. Vyko seniūno rinkimai, seniūno pareigos apima kaimus nuo Dagilių iki Knysos imtinai. Seniūno rinkimai vyksta per visuotinį visų kaimų gyventojų susirinkimą. Bagdoniškio dvaras taip pat įeina į šią teritoriją. Rinkimų susirinkimas sukviestas Bagdoniškio kaime, kadangi jis yra maždaug visos seniūnijos viduryje. Seniūnijoje luomai neegzistuoja, tad balsavimo teisę turi visi gyventojai – nepaisant jų lyties, kilmės, amžiaus, tautybės, tikėjimo, visuomeninės padėties ir t. t. Tad Elvyra ir Marynia taip pat turi balsavimo teisę, tačiau joms net nebuvo pranešta apie susirinkimą ir seniūno rinkimus. Reikia pripažinti: jos labai mažai bendrauja su aplinkinių kaimų gyventojais, ypač Elvyra, ir nelabai žino savo teises ir pareigas, o pastarosiomis net ir pasinaudoti nesugebėtų. Tačiau tai jau kita tema. Būdingas pats faktas, kad jos buvo ignoruojamos ir niekas nematė pareigos mano seserims pranešti apie susirinkimą. Ar tai mūsų valdančiosios liaudies tendencija pašalinti „privilegijuotą luomą" ir atimti bet kokias teises savo valsčiuje? Manau, ne, nes tokiu atveju reikėtų ignoruoti ir turtingus valstiečius – kaimo buržuaziją, o jie juk visuose seniūnijos susirinkimuose dalyvauja. Be jokios abejonės, priežastis kita. Taigi, nors luomai oficialiai ir neegzistuoja, o valsčiuose netrūksta turtingų valstiečių, visuomenės suskirstymas pagal luomus vis dar gajus šiame krašte. Valsčiaus organizacija laikoma grynai luomine, nes tokia buvo rusų laikais ir tokia liko liaudies sąmonėje. Valstietis, žydas, ponas – štai visuomenės luomų elementai, populiarūs liaudies sąmonėje. Žydas arba ponas – liaudies masių manymu, tai šlėkta, dvarininkas, žemvaldys, lenkas, paveldėtojas, nors ir stengtųsi tapti geru piliečiu, tai yra Pono sinonimai. Jeigu praneš žydui arba ponui apie valsčiaus susirinkimą, tai reiškia, kad vėl sugrįš į valsčių senoji luomų sistema. O dabar valdžia atiduota paprastiems ūkininkams. Kai reikia atlikti pareigas valsčiui, visi privalo tai daryti, o didžioji darbų dalis tenka visiems, tik ne valstiečiams. Kai vykdomos teisės – rinkimai, niekam į galvą nešauna, kad visi lygiomis teisėmis juose galėtų dalyvauti. Tokios yra dabartinės tendencijos. Revoliucijos laikais toks požiūris sukuria bolševikinio stiliaus diktatūrą. Agrarinė valstiečių revoliucija, kuri šiuo metu verda Lietuvoje, tie elementai, kurie įsikalę į galvas luomų egzistavimą, tampa milžiniškais kitų luomų engimo įrenginiais ir kartu lietuvybės forsavimo mašinomis. Demokratinės luominės visuomenės kūrimo elementai labai iš lėto skverbiasi į liaudies masių savimonę. Pro-

tingesni dvarininkai veikliai remia šiuos demokratijos elementus, nes supranta, kad visuomenės luomų sąvokos atsikratymas padės materialinei jų padėčiai, nes dings „privilegijuotas luomas", prerogatyvos, kurias jau paveikė „*nudum jus*"[359], ir tapo suduodamų smūgių priežastimi. Tačiau dauguma dvarininkų, išauklėta luomų ideologijos dvasia, nenori atsikratyti privilegijuoto luomo, net jeigu yra koneveikiami ir daužomi, nes paprasčiausiai negeba to padaryti. Tad laikydamiesi savo valsčiaus nuošaly, dvarininkai patys geranoriškai prisiima pamotės vaidmenį su visomis jo pasekmėmis. Dabar ši nelygybė iš privilegijos virto persekiojimu.

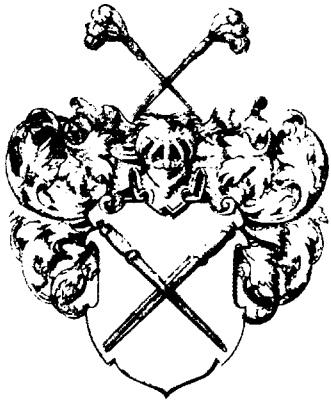
1922 metų birželio 6 d.
Antradienis

Ir vėl skaičiavau Gojaus medžius. Dar darbo turiu dviem dienoms. Po pietų dirbdamas Gojuje kiaurai permirkau, nes po lietaus visa miško tankmė, per kurią prasibroviau, nusipurtė vandenį tiesiai man ant galvos. Gojus nuostabus! Jo tokia vešli augmenija, kad, rodosi, laiko visiškai nepaliesta. Jaunas lapuočių miškas auga. Daugiausiai yra uosių, kurių pridygę tankiai, tarsi aguonų. Daug jaunų ąžuoliukų, yra šiek tiek berželių ir drebulių. Netrūksta vietų, kuriose auga liepos (deja, dėl žievės žmonės greičiausiai neleis užaugti liepaitėms). Liepos miške tikra retenybė, o jos, kaip ir ąžuolai, byloja apie derlingą Gojaus žemę, uosių miškas taip pat retenybė, o Gojaus uosiai garsėja visoje apylinkėje ir geidžiami statybininkų. Jaunų eglaičių Gojuje sąlyginai nedaug.

Vakarop pradėjau tvarkyti a. a. Papos ir savo popierius bei korespondenciją. Tų popierių susikaupė didžiulė, netvarkingai sumesta šūsnis. Greičiausiai kelerių metų prireiks, kol juos sutvarkysiu. Aptikau kelis mamos laiškus, rašytus iš Janapolės Papai 1871 metais, tuo metu, kai Papa buvo trumpai išvykęs. Su kokiu malonumu aš juos perskaičiau! Vis dėlto tada Mama buvo įsimylėjusi Papą! Kiek daug grožio šiuose laiškuose, kokie gilūs jausmai liejasi mamos ranka rašytuose žodžiuose. Mama visada turėjo didžiulę širdį, mylinčią širdį, bei didžiulę dovaną išreikšti mintis. Ji turėjo nuostabią rašytojos dovaną! Mamos laiškai – tai jausmų perlai, tokie gyvi ir tikri, visada papuošti giliais samprotavimais. Tokia moteris kaip Mama – žmogiškasis brangakmenis, jos prigimtis be galo turtinga, labai retai sutinkama. Vargšas Papa, taurus tarsi krištolas, paprastas ir betarpiškas, buvo tarsi iš plieno lietas, tačiau jo protas ir širdis buvo skurdesni. Jis niekada nepasiekė Mamos lygio. Saldu skaityti meilės kupinus laiškus, o kartu liūdna, ir ilgesio banga užlieja, kad visa tai jau praeitis, kad mirtis pasiglemžė tai, kas man artima.

359. *Nudum jus* (lot.) – tuščia teisė.

Ir vėl aš apie Bagdoniškio istoriją. 1758 metais Adamas Kšyštofas Ropas pardavė Bagdoniškį Vaitiekui ir Anai iš Koščycų Višinskiams, Drohičino iždininkams, už 42 000 Lenkijos zlotų. Pardavimas įsigaliojo pasirašius aktą, įrašytą ir pripažintą „*Dynaburgo Magdeburgijoje*"[360]. Pardavimo akto dokumentuose neradau, jis įvardytas tik 1759 metais rašytame Ropo testamente. Iš pardavimo sumos Višinskis sumokėjo Ropui grynaisiais 28 000 zlotų; juos Ropas panaudojo „*savo broliams nuraminti*"[361]. Be to, Višinskis apsiėmė sumokėti Ropo skolintojams skolas, tiems skolintojams, kuriems buvo užstatytas Bagdoniškio turtas. Tad nuo 1758 metų Bagdoniškis perėjo Višinskių nuosavybėn.

Kilmingųjų Römerių giminės herbas „Dvi piligrimų lazdos", dail. A. M. Hildebrantas
(C. A. von *KLINSPORG Baltisches Wappenbuch. Wappen sämtlicher, den Ritterschaften von Livland, Estland, Kurland und Oesel zugehöriger Adelsgeschlechter*, die Wappen sind gezeichnet von Adolf Matthias Hildebrandt. Stokholm: F. & G. Beijer, 188, L. 92).

1922 metų birželio 7 d.
Trečiadienis

Šiandien skaičiavau egles Gojuje. Tvarkiau savo, Papos ir senųjų giminės laiškų archyvą. Taip ir prabėgo diena. Mano atostogų mėnuo jau artėja į pabaigą. Nuo rytojaus turėsiu lygiai savaitę ir vėl vyksiu į Kauną.

Tenka padaryti bent dviejų dienų pertrauką pasakojant Bagdoniškio istoriją. Tuo metu, kai Bagdoniškį įsigijo Vaitiekus Višinskis 1758 metais, prasidėjo teismai dėl Bagdoniškio, kilę dėl Višinskio skolos. XVIII amžiaus septintąjį dešimtmetį vyko daug teismų, kurių dokumentus kaip tik dabar ir studijuoju. Atrodo, ginčai dėl Bagdoniškio truko apie dvidešimt metų, kol Bagdoniškio dvaras pateko į Römerių rankas – tiksliau į Stepono Dominyko Römerio, kuris yra mano Tėvo prosenelis. Kol kas nežinau, kokiomis aplinkybėmis Bagdoniškis atiteko mūsų giminei, nes dar atitinkamų dokumentų neperskaičiau. Bet atrodo, kad tai įvyko 1786 metais.

1922 metų birželio 8 d.
Ketvirtadienis

Vaitiekus Višinskis, 1758 metais įsigijęs iš Adamo Kšyštofo Ropo Bagdoniškį, įklimpo į skolas. Bagdoniškio skolos jį prislėgė, o pats su jomis susidoroti nesugebėjo. Prisiimti įsipareigojimai buvo didesni už išgales juos vykdyti. Tad teko ieškoti kre-

360. *Magdeburgi Dynaburskiej.*
361. *Na uspokojenie braci.*

ditorių ir prasiskolinti. Kad tokia buvo jo skolų kilmė, sužinome iš vėlesnių ieškinių ir dekretų, kuriuose ne kartą minima, kad Višinskis prasiskolino, nes jam skubiai ir nedelsiant reikėjo pinigų skoloms padengti. Višinskis pasiėmė tris pagrindines skolas, užstatydamas Bagdoniškį. Tiesą sakant, 1759 metų balandžio 9 dieną iš Maksimiljano ir Anastazijos iš Polukarpovičių Rosenfeldtų, Jo karališkosios malonybės poručikų[362], pasiskolino sidabrinėmis monetomis 8000 Lenkijos zlotų vieneriems metams. Skolos grąžinimo data buvo 1761 metų balandžio 9 diena. Višinskis įsipareigojo mokėti metines palūkanas nuo šios sumos – 80 kaltinių talerių. Paskolą gavo su užstatu – kilnojamuoju ir nekilnojamuoju, su įsipareigojimu, laiku nesumokėjus, išieškoti trigubą sumą. Ypatingas šios skolos bruožas yra tas, kad buvo užstatytas Bagdoniškis. Tai reiškia: jeigu laiku nebūtų grąžinta skola, skolintojas turi teisę perimti visą turtą, apie kurį kalbama sutartyje. Višinskio skolos rašte parašyta[363], kad

362. *[...] od Maxymiljana i Anastazji z Połukarpowiczów małżonków Rosenfeldtów, Poruczników Jego Królewskiej Mości.*

363. Čia tik perpasakojame originaliame *Dienoraščio* tekste pateikto skolos rašto perrašą. Rašto originalas skamba taip: *A inquantumby na terminie dnia i miesiąca Supre opisanym Takowey summy ... Ichmosciom nie oddali y niewypłacili, tedy .... Liberum Inequitationem do Maiętnosci naszej wieczystej Bohdaniszki ... bez żadney najmniejszey konwikciy prawnej tylko za tym Obligacyinym y Inequitecyinym od nas Danym Zapisem bez Urzędu tylko z Jeneralem (Jenerał J. Kr. Mości – to samo, co komornik sądowy; przyp. mój) od Ichmosciow użytym ... tak za sam Kapitał Osim Tysięcy, jako też za zaręki y prowizyą roczną ... pozwalamy, Takowey Inequitacji libera od nas opisaney y pozwoloney za żadną wiolencyą y expulsyą poczytać nie mamy, y oney sami przezsię przez Subordynowane Osoby temować y prepedycyi czynić albo titulo et pretestu nie powinni będziemy, po obięciu którey Maiętnosci Bohdaniszek ze wsiemi do niej należącemi, z poddanymi w nich mieszkaiącemi, z Ich wszelką powinnością, z Czynszami, karczmami, arędami, Daninami, owo zgoła ze wszystkiemi do niey przynależnościami, z Sienożęciami, Gruntami, Lasami y wszelkiemi attynencyami, nie my na się nieexcypniąc ani wyłączaiąc tak jako z dawnych czasów y Inwentarzow u Siebie miałe y teraz ma (...) za prawna Zastawnym trzeiemali Cursu trzymać i poseydować, prowentów wszelkich wynagrodować, Czynne Arędy y wszelkie Daniny et omnis tituli Intraty, przychodzące do siebie odbierać, na swoy pożytek obracać bez żadney od nas y nikogo innego prpedycyi y yntercessowania się wolni y mocni będą, Podymne zaś Skarbowi Rzeczy Pospolitey należące podług abjuraty tudzież wszelkie podatki któreby per Laudum na Sejmikach uchwalone były Ichmość Panowie Rosenfeldtowie stante ma hypotecaria possesione od poddanych wybrawszy do Skarbu wypłacać, kwity Evolutorum na swoie imie brać...". Powyższy „Obligacyiny y Inequitacyiny Zapis" wydany był od imienia obojga małżonków Wyszyńskich, to znaczy Wojciecha i Anny z Koszczyców, podpisany przez nich i przez „pieczętarzy" i przyznany „w Magdeburgi Wileńskiej". W procesie jednak, który później wynikł z tego długu, w charakterze pozwanego dłużnika figuruje tylko Wojciech Wyszyński bez małżonki Anny. Zresztą, jak widać z dekretów, proces na razie był wytoczony do Wojciecha i jego brata Jana Wyszyńskiego. Ten ostatni został w procesie pozwany do odpowiedzialności z tytułu rzekomej zmowy („kondyktu") z Rosenfeldtów "wszelkiemi sposobami i staraniami" „zobligował" skłonić, namówić Maxymiliana Rosenfeldta do udzielenia pożyczki Wojciechowi Wyszyńskiemu. W obligu tym (r. 1798) Wojciech Wyszyński, który poprzednio tytułował się skarbnikiem Drohickim, tytułuje się już Starostą Chełmskim. Dotąd Wojciech Wyszyński stale już pod tym tytułem figuruje (czasem Chełmski, to znów „Chołmski", „Chołmieński").*

8000 skola nebuvo grąžinta, todėl skolininkai turėjo teisę perimti Bagdoniškį su jam priklausančiais kaimais, su baudžiauninkais, gyvenančiais tuose kaimuose, karčemomis, duoklėmis, su viskuo, kas priklauso Bagdoniškiui, tad su žemėmis, šienaujamomis lankomis, miškais ir inventoriumi. Taip pat skolintojas, kuris perims Bagdoniškį, įsipareigoja mokėti visus reikiamus mokesčius, kurie buvo nustatyti bajoriškuose Seimeliuose. Skolintojai ponai Rosenfeldtai iš baudžiauninkų rinks duoklę ir mokės įmokas į valstybės iždą. Šį skolos raštelį pasirašė abu sutuoktiniai Višinskiai, tai yra Vaitiekus ir Ana iš Koščicų, o ją patvirtino vadinamieji antspaudininkai ir „Vilniaus Magdeburgija". Tačiau vėliau byloje, kuri kilo dėl šios skolos, atsakovas yra tik Vaitiekus Višinskis, jau be žmonos Anos. Byla, kaip matau toliau vartydamas dokumentus, kol kas buvo iškelta Vaitiekui ir jo broliui Janui Višinskiams. Pastarajam iškelta atsakomybė dėl tariamo susitarimo su Rosenfeldtais. Rašoma, kad jis visais įmanomais būdais bandė įkalbėti Maksimiljaną Rosenfeldtą paskolinti pinigų Vaitiekui Višinskiui. Skolos raštelyje (1798 m.) Vaitiekus Višinskis, anksčiau vadinęsis Drohičino seniūnu, dabar jau pasirašo Chelmo seniūnu. Nuo šiol Vaitiekus Višinskis jau visada pasirašo tokiu titulu (kartais „Chelmo", tada vėl „Cholmo" ar „Cholmiškis").

1922 metų birželio 9 d.
Penktadienis

Šiandien baigiau skaičiuoti Gojaus medžius. Visas mano miškas suskirstytas į 18 kvadratų, kurių ribas nubrėžia keliukai. Suskirsčiau mišką taip, kad lengviau orientuočiausi vienalytėje miško tankmėje. Eglių iš viso auga (į šį skaičių įeina ir keliasdešimt pušų, kitados pasodintų – maždaug prieš 50 metų jas sodino Mama) nuo 8 colių ir daugiau 1276 vienetai. Tarp jų yra eglių (ir pušų) per 10 colių apimties 658 vienetai, o per 15 colių – 114. Storiausia eglė, vienintelė tokia miške, siekia 22 colius. Daugiausiai storiausių eglių suskaičiavau toje Gojaus dalyje, kuri driekiasi į kairę nuo kelio, kertančio Gojų per vidurį ir vedantį link Ginduriškių, ypač aplink miško pievą, prie pat mano ir Marynios sklypų ribų. Esu visiškai patenkintas tokiu rezultatu. Medienos pakaks namui statyti, parduoti ir padengti didžiąją statybų išlaidų dalį. Skaičiuodamas savo medžių vertę pagal tokią kainą, kuria skaičiuoja Elvyra, mano Gojuje vien už egles gaučiau apie 300 000, o gal ir 400 000 markių. Vadinasi, vien tik statybinės medžiagos, neskaičiavau medienos, skirtos kūrenimui, ir kitų medžių (lapuočių). Tad net ir mano Gojus, kuris labiausiai iš visų Bagdoniškio miškų sunaikintas (nekalbu apie Kumšą, kurio nebėra kaip miš-

ko), vis dar turi savo vertę. Net ir šiandien nekalbu apie (...)[364] Gojaus jaunuolyną. Kad tik Dievas duotų ir Miškų departamentas neužginčytų mūsų nuosavybės teisių į Bagdoniškio miškus.

Šiandien trumpai buvo užsukęs į Bagdoniškį Hektoras Komorovskis. Marynia gavo telegramą, kad rytoj atvyksta vokietis Mejeris; mano sesuo nusamdė sodininką ir pagalbininką ūkiui valdyti.

Toliau faktai iš Bagdoniškio istorijos. Pasakojau, kad 1759–1760 metais Vaitiekus Višinskis turėjo tris pagrindines skolas, užstatydamas savo valdą Bagdoniškį. Pirmoji skola sudarė 8000 lenkiškų zlotų, 1759 metų balandžio 9 dieną pasiskolintų iš Rosenfeldto. Pats skolintojas Maksimiljanas Rosenfeldtas netrukus mirė, ir vienintelė šios bylos ieškovė buvo Maksimiljano našlė Anastazija iš Polikarpovičių Rosenfeldt. Antrą pinigų sumą Višinskis skolingas Vilniaus vaivadijos pastalininkienei Teklei iš Sielanų Giečevičienei[365]. Skolos lapelyje skolintojais nurodyti ne tik Teklė Giečevičienė, tačiau ir jos vyras Nikodemas Giečevičius[366], Vilniaus vaivadijos pastalininkas, tačiau minimas tik kaip sutuoktinis. Vadinasi, iš tikrųjų jis figūruoja kaip teisinis žmonos asistentas. Vėlesnėse bylose jau minima viena Teklė Giečevičienė, o jos interesams atstovauja globėjai (greičiausiai ji tapo našle). Paskolos suma buvo „tūkstantis raudonųjų zlotų (auksinų), nebrokuotų, kiekvieną skaičiuojant geromis senomis monetomis po aštuoniolika zlotų". Skolos raštelis pasirašytas 1759 metų balandžio 11 dieną ir pripažintas tą pat dieną „Vilniaus Magdeburgijoje". Paskola paimta metams, jos grąžinimo terminas yra 1760 metų balandžio 10 diena. Paskola paimta užstačius Bagdoniškį, jeigu nebūtų laiku grąžinta. Be to, paimta su dviguba apsauga, kad jokia tėvynėje vyksianti revoliucija nesutrukdytų įvykdyti įsipareigojimų. Apie trečią Vaitiekaus Višinskio paskolą papasakosiu rytoj.

1922 metų birželio 10 d.
Šeštadienis

Šiandien atvyko Marynios sodininkas vokietis. Jis kilęs iš Heseno-Darmštato provincijos. Jaunas, dvidešimt kelerių metų vyras. Neaukštas, lieknas, malonaus, gyvo veido. Vaikinas atrodo nedrąsus, bet gal tai tik įspūdis, nes kelios kelionės dienos jį išvargino. Sunku pasakyti, koks jis iš tikrųjų. Kalba tik vokiškai, nei lenkiškai, nei lietuviškai nesupranta. Niekada šių kalbų nėra girdėjęs. Kelis žodžius moka prancūziškai, nes dvejus metus gyveno Mainco, okupuotame prancūzų.

364. Neįskaitomas žodis.
365. Teklia z Sielanów Gieczewiczowa (I voto Karężyny).
366. Gieczewicz Nikodem.

Po pietų pas mane buvo užsukęs Kazimieras Jankauskas jaunesnysis, mūsų senojo, buvusio liokajaus Kazimiero sūnus. Kazimieras jaunesnysis dabar yra Rokiškio apskrities milicijos vadas. Jam 35 metai. Jis jautė pareigą pabūti pas mus ilgiau, tad keturias valandas su manimi kalbėjosi. Nors jį mėgstu nuo vaikystės, vis dėlto man iki gyvo kaulo pabodo jo viešnagė.

Puiki šiandien diena – lijo lietus, paskui švietė saulė, vėliau pakilo vėjas, lengvai nugriaudė griaustinis. Visą dieną buvo labai šilta, ore tvyrojo drėgmė, nosį kuteno malonus gėlių ir medžių aromatas. Puiki gamta, tokia lepina gegužę.

Tęsiu pasakojimą apie Bagdoniškio istoriją. Trečioji pagrindinė Vaitiekaus Višinskio paskola, kurią imdamas užstatė Bagdoniškį, buvo skola Aleksandrui Konarskiui[367], [...][368] seniūnui. Paskola paimta pasirašius geranorišką skolos raštą su užstatu 1760 metų balandžio 23 dieną Vilniuje. Paskola apibūdinama taip: Višinskiai – skolos raštelyje minimi Vaitiekus ir Ana iš Koščycų – iš Konarskių[369] pasiskolino dešimt tūkstančių Lenkijos zlotų senosiomis timpomis, skaičiuojant timpą po vieną zlotą ir aštuonis grašius, ir tris tūkstančius keturis šimtus aštuoniasdešimt tris Lenkijos zlotus bei šešis tūkstančius penkis šimtus šešiolika Lenkijos zlotų ir šešiolika grašių. Paskola, paimta vieneriems metams, turi būti apmokėta 1761 me-

367. Konarski Aleksandr.

368. Neįskaitomas žodis.

369. Toliau vertime tik perpasakojame originaliame *Dienoraščio* tekste pateikto skolos rašto perrašą. Rašto originalas skamba taip: *Gotowcy rękodayney niepretensyiney y nie z Żadnych Kontraktów lub pszezysku prawnego wzrosłey Summy... In quantitate Dziesięć Tysięcy Złotych Polskich w Tynfowey y Szostakowey Starey Polskiey y Saskiey, nie nowey Pruskiey ani Inney Iakiey Zagraniczney Monecie Licząc Tynf po Złotemu y groszy osmiu, Szostek bity po Groszy dwunastu y Szelągów Dwa, to iest w Starey Tynfowey y Szostakowey Monecie Trzy Tysięce Czterysta Osmdziesiąt y Trzy Złotych Polskich y Groszy Dziesięć, w Saskiey vero Monecie Sześć Tysięcy Pięćset Szesnaście Złotych Polskich y Groszy Dwadzieście." Pożyczka zaciągnięta na rok jeden, płatna r. 1761 „w Dzień św. Jerzego Swięta Rzymskiego podług Nowego Kalendarza Miesiąca Aprila Dwudziestego Trzeciego przypadaiącego". Pożyczka uczyniona „pod Troiakiemi Zarękami et sub poenis Banitiorum et Infaniae" z „inekwitacyą" do dóbr Bohdaniszek. „Po uchybionym de super exprymowanym exulucyi y Summy mieijscu lub terminie też wyż wyrażone Dobra Nasze Bohdaniszki z Zabudowaniem Dwornym Folwarkowym y gumiennym z Krescencyą Żytnią y Jarzymną z Bydłem Rogatym y nierogatym ze wsiami Folwarkami ad Fundum prefatorum bonorum należącymi z Ogrodami Owocowemi y Chmielowymi, z Gruntami Ornymi y nieornymi z Sienożęciami Błotnemi y Muroznemi z Puszczami Borami Lasami Pasiekami Zaroslami a Rzekami Rzeczkami Stawami Młynami Sadzawkami Karczmami Arędami z Poddanymi Osiadłymi y przez rozeszłymi z Ich Żonami Dziećmi ut (...) Sexus, z Czynszami Daniami Działkami Pańszczyzną powinnością y robocizną owe zgoła ze wszystkiemy generaliter Intrutami y Prowentami temuż Panu Starościcowi Przerolskiemu y każdemu od Imci Aktorowi lub Plenipotentowi na Zajutrz w kilka dni et etiam quovis captato tempore bez otrzymania Dekretów lub Sprawozdania Exekucji Urzędowych tylko za terazniejszym nasyzm Inequitationis Zapisem bez naymneyszego od Nas y nikogo Innego bronienia w possessyą swoią pozwalamy.*

tais per šventą Jurgį, pagal naują kalendorių balandžio 23 dieną. Paskola paimta užstačius Bagdoniškį. Pabrėžiama: jeigu paskolos grąžinimo termino nebus laikomasi, skolintojui atiteks Bagdoniškis su dvaro pastatais ir kluonu su javais, raguočiais ir kitais gyvuliais, kaimais ir dvareliais su dirbamomis žemėmis – ariamomis ir ne, su vaismedžiais ir pelkėmis, upėmis ir upeliais, karčemomis, baudžiauninkais, malūnais ir visu kitu turtu, priklausančiu Bagdoniškiui.

1922 metų birželio 11 d.
Sekmadienis

Po pietų su Marynia nuvykau pas Rosenus į Gačionis. Buvau skolingas kaimyninką vizitą.

Mano atostogos jau eina į pabaigą. Gaila, toks gražus metų laikas, o būdamas kaime džiaugiuosi visais teikiamais jo malonumais. Vaismedžiai jau nužydėjo, tačiau dar žydi alyvos, pakalnutės, bijūnai, kaštonai. Kaštonų – medžių, ne žiedų, – nemėgstu. Man nepatinka aptakių, apvalių formų medžiai. Gražiausi man strėlės formos medžiai, tokie, kurie auga aukšti ir laibi, taip pat mėgstu išsikerojusius medžius, tokius kaip ąžuolas, bet ne apvalius. Vis dėlto laibi ir aukšti gražiausi. Tad mano medžių favoritai yra beržai, senosios liepos, uosiai, augantys grupėmis, patinka ir juodasis alksnis, mėgstu ir drebulę. Eglės ir pušys patinka, tačiau gražiausios, kai auga miške. Kaštonų ir klevų nemėgstu. Kai kurie klevai man patinka – labai seni, galingomis ir plačiomis šakomis, praradę apvalią formą. Greičiausiai mėgstu laibus medžius todėl, kad mano skonį suformavo senosios liepos ir laibi itališki piramidiniai topoliai, mano vaikystės laikų skiriamasis Bagdoniškio bruožas. Prie ko vaikystėje įpranti, to ilgiesi senatvėje. Jau daugelį metų Bagdoniškyje neauga itališki topoliai, visi išnyko, o naujųjų užveisti nepavyko. Pastebėjau, kad mūsų krašte šios veislės topoliai visiškai dingo. Tačiau akį džiugina senosios didžiulės piramidės formos liepos, augančios keliomis eilėmis. Yra ir žvakės formos uosių bei laibų berželių gojeliai. Tas peizažas, kurį matyti priprato akys vaikystėje, suformuoja žmogaus grožio suvokimą ir turi didžiulę įtaką formavimuisi. Toks elementarus kraštovaizdis atrodo idealus man ir visą gyvenimą išliks vienintelis ir nepakartojamas. Niekas nepakeis didžiulės erdvės, supančios Bagdoniškį, plynaukštės, iš kurios atsiveria vaizdas į žemumą ir Sartų ežerą, Kriaunų upės žemuma, didžiulis daubų plotas su pelkėmis nuo Popielų iki Pakenės (Pokenės). Nuo plynaukštės matosi toli į visas puses, akis siekia net Kriaunos upės žemumą. Vaizdo visuma sukuria didžiulę šalies perspektyvą, į kurią įeina miškeliai, ežerai, miškai. Toks įvairialypis šis epizodas, tačiau nėra vienodo vaizdo, nes didžiuliame paveiks-

le ryškėja viso krašto perspektyva. Tad paveikslas – viena didelė sintezė, sudaryta iš įvairių elementų, susijusių ir sudarančių visumą. Šiame kraštovaizdyje būtent ir auga mano mėgstami medžiai, visas kraštovaizdis karpytas, bet ne apvalus, jis ilgėja į viršų ir platėja, kaip senoji amžinai auganti liepa.

Per šias atostogas neparagavau nei uogos, nei viščiuko, nei jokio kaimiško maisto, nes kol kas dar nieko nėra. Tik tada, kai jau būsiu Kaune, čia atsiras įvairių skanėstų.

1922 metų birželio 12 d.
Pirmadienis

Dar viena nuostabi diena. Šviečia saulė, karšta, oras pritvinkęs gamtos kvapų. Dar kukuoja gegutė, girdžiu ją iš toli, ausis pagauna ir lakštingalos giesmę, vakare klausausi varlių kurkimo. Visa dvaro apylinkė kvepia alyvomis. Gaila išvykti iš kaimo tokiu metu. Šiandien antrą kartą šiemet maudžiausi. Vanduo jau šiltas.

Bagdoniškio istorijos tęsinys. Trys esminės Vaitiekaus Višinskio skolos ir užstatytas Bagdoniškis po 1760 metų virto teismų virtine. Apie kiekvieną iš šių paskolų istoriją, kurios privertė Vaitiekų Višinskį atiduoti Bagdoniškį, papasakosiu atskirai. Pradėsiu nuo Teklės Giečevičienės skolos, mat ji turėjo didžiausią įtaką Bagdoniškio likimui. Kaip jau sakiau, skola – 1000 raudonųjų auksinų[370], pasiskolinta su dvigubu užstatu vieneriems metams, iki 1760 metų balandžio 10 dienos. Taigi 1760 metais Višinskis[371], neturėdamas jokios galimybės atsiskaityti su skolintojais

370. Auksinas – auksinė, vėliau sidabrinė LDK moneta; raudonasis a. (32 grašiai), lenkiškasis a. (30 grašių).

371. Toliau vertime tik perpasakojame originaliame *Dienoraščio* tekste pateikto dokumentuose užfiksuoto aiškinimo perrašą. Dokumentų aiškinimas originalo kalba skamba taip: *Niemaiąc żadnego spodobu do wypłacenia takowey Summy oraz chcąc uniknąć od Zaręki Swoistości Summy benewole na się założoney y opisaney", zawarł z Teklą Gieczewiczową ugodę. Mianowicie dopożyczył od niej do poprzedniej summy długu jeszcze 100 czerwonych złotych „ważnych Obrączkowych nie „brakownych" „Summy gotowey Rękodayney nie z Procentu pochodzącey" i w d. 24.III. 1760, potwierdziwszy całkowicie swój pierwotny z r. 1759 „Obligacyiny y Inekwitacyiny Zapis", Bohdaniszki „prawem zastawnym", przyznanym w d. 2.IV. 1760. „w Magdeburgyi Wileńskiey" Tekli Gieczewiczowej „onerował (!!) y do Possessyi podał". Jednocześnie został sporządzony Inwentarz Bohdaniszek i stosownie do tego Inwentarza majątek przeszedł w posiadanie Gieczewiczowej. Zastaw ten został uczyniony na rok jeden z terminem do św. Kazimierza (4 marca) r.1761 za summę 100 czerwonych złotych z obowiązkiem niszczenia długu na tydzień przed powyższym terminem zastawu i zastrzeżeniem, że o ile Wyszyński tego nie uczyni, to Gieczewiczowa zyskuje posiadanie Bohdaniszek tytułem zastawu nadal już na 3 lata („nie już roczney possessyi, lecz Trzyletniey, od trzech lat non interrupte po sobie idących"), i za sumę już nie 1100, lecz 2200 czerwonych złotych (podwójnie, zaręki). Jednocześnie Tekla Gieczewiczowa, objąwszy w r. 1760 formalnie Bohdaniszki w posiadanie zastawne roczne, – „na Obligacyę i Prosbę" Wyszyńskiego wydzierżawyła mu Bohdaniszki na tenże termin roczny. Faktycznie więc Bohdaniszki pozostały w ręku Wyszyńskiego,*

ir sumokėti tokią sumą, tačiau norėdamas apsaugoti savo turtą, pasirašė su Tekle Giečevičiene susitarimą. Prie pirminės skolintos sumos dar pasiskolino 100 raudonųjų auksinų ir 1760 metų kovo 24 dieną patvirtino savo pirminį 1759 metų skolos raštą. Kartu buvo surašytas Bagdoniškio inventorius ir užstatytas metams iki 1761 metų šv. Kazimiero (kovo 4-osios) už 100 raudonųjų auksinų, įsipareigojus grąžinti skolą. Jeigu skolos Višinskis grąžinti nesugebės, Giecevičienei atiteks Bagdoniškis kaip užstatas jau trejiems metams ir ne už 1100, o už 2200 raudonųjų auksinų (kaip dvigubas užstatas). Teklė Giečevičienė 1760 metais formaliai perėmė Bagdoniškį metams ir išnuomojo jį Višinskiui. Tad faktiškai Bagdoniškis liko Višinskio rankose, tačiau tik nuomininko teisėmis, o teisiškai jo savininke tapo Giečevičienė. Palyginęs dokumentus matau, kad 1761 metais Vaitiekus Višinskis dar bandė kovoti dėl Bagdoniškio legaliais būdais, bet, matyt, nujausdamas nesėkmę, ėmė naujas paskolas, kad kuo daugiau pinigų atiduotų Giečevičienei. Tuo metu, kai su Giečevičiene pasirašė naują susitarimą, paėmė naują paskolą iš Konarskio. O Rosenfeldtai tada kantriai laukė, kol baigsis skolos grąžinimo terminas. 1761 metais Višinskis vėl nesilaikė skolos grąžinimo termino, o su Giečevičiene naujo susitarimo nepasirašė. Giečevičienė atėjus laikui (vasario 26-ąją) Vilniaus pilies teismui parašė protestą dėl negrąžintos skolos. Jo karališkosios malonybės generolas teismo kamarninkas (antstolis) pradėjo Bagdoniškio išieškojimą pagal 1760 metais sudarytą Bagdoniškio Inventorių. Ir 1761 metais to pat mėnesio 11 dieną išsiuntė savo valdytoją perimti Bagdoniškį. Taip Giečevičienė norėjo ne tik formaliai, bet ir teisiškai įtvirtinti savo nuosavybę Bagdoniškyje, kuris pagal nuomos sutartį dar buvo Višinskio rankose.

---

ale tytułem posiadania dzierżawnego, podczas gdy posiadanie formalne tytułem prawa zastawnego zyskała Gieczewiczowa. Z zestawienia aktów widać, że w r. 1761 Wojciech Wyszyński usiłował jeszcze walczyć drogą legalną z ciężarami, obarczającemi Bohdaniszki, względnie, – czując może, że nie wybrnie, zachowywał się każdym razie poprawnie, aby tymczasem nowe pożyczki realizować i więcej się pieniędzy uchwytać: z Gieczewiczową zawarł powyższą ugodę, w tym czasie zaciągnął nową pożyczkę u Konarskiego; Rosenfeldtowie ze swoj strony czekali cierpliwie mimo uchybienia terminu. W r. 1761 Wyszyński znowu uchybił terminu Gieczewiczowej, ale już do nowej ugody nie dozsło. Gieczewiczowa w terminie Właściwym (26.II.) zgłosiła do akt grodzkich Wileńskich protest („manifestowała się") o nieoddaniu przez Wyszyńskiego należności i przez „Jenerała J.Kr. Mości (komornika) sądowego uzyskała intromisję formalną na Bohdaniszki, stosownie do aktu ugody i Inwentarza z r.1760, wskutek czego w d. 11 tegoż 1761 r. "do rządzenia y dysponowania" Bohdaniszek posłała "Dyspozytora swego (rządcę) "z Oryaciałem od siebie uproszonym" Tą drogą chciała Gieczewiczowa zrealizować nie tylko formalne, ale i faktyczne posiadanie, które z tytułu dzierżawy było jeszcze w ręku Wyszyńskiego (czynszu dzierżawnego Wyszyński nie nuścił).

1922 metų birželio 13 d.
Antradienis

Buvau Kavoliškyje. Iš namiškių radome tik Hektorą[372] ir Litką (Felicją)[373], rezidentą Vitoldą Komorovskį[374], Kavoliškyje augančią Renią Jaroslavuvną Komorovską[375], Litkos draugę ir giminaitę. Elizkos nėra namie, dabar ji su Litka išvykusios gydytis į Bavarijos Alpes. Julekas[376] Kaune atlieka karinę tarnybą. Nepaisant to, namai pilni žmonių: yra dvi mokytojos, ūkio praktikantas, geometras Talačka, svečiai – ponia ir ponas Juzefienė ir Juzefas Komorovskiai iš Gikonių[377] su sūnumis, ir panelė Milina Guidoni. Pastaroji mėnesių mėnesius gyvena Kavoliškyje, tapo portretus norėdama prasiblaškyti ir ieško progų paflirtuoti ir užmegzti romaną. Puola ant kaklo tai Julekui, tai praktikantui Paulauskui, o ir Vitoldas Komorovskis apie ją savo senberniška sparną rėžia. Štai Hektoras visiškai nesidomi romanais, netinka tokiems užsiėmimams, jam nuobodi panelė Milina, ją vadina panele Gvizdoni[378] ir apskritai jai vyriško dėmesio neskiria. Vykdamas į Kavoliškį stabtelėjau Rokiškyje ir užsukau pas Juozą Petrulį. Priėmiau jį į mūsų Glaudžiosios sąjungos brolių gretas. Jis buvo visiškai subrendęs šiam žingsniui ir labai mielai tapo draugijos nariu.

372. Komorovskis Hektoras Leopoldas Piotras (Hektor Leopold Piotr Komorowski; 1892–1966), vyriausiasis Zygmunto ir Elizos Komorovskių sūnus, Mykolo Römerio sūnėnas.
373. Komorovska Felicija (Felicja Komorowska), Zygmunto ir Elizos Komorovskių dukra, Mykolo Römerio dukterėčia.
374. Komorovskis Vitoldas (Witold Komorowski), Zygmunto Komorovskio tėvo brolis.
375. Komorowska Renia Jarosławówna.
376. Komorovskis Julius Viktoras Anupras (Julian Wiktor Onufrij Komorowski; 1893–1982), jaunesnysis Zygmunto ir Elizos Komorovskių sūnus, Mykolo Römerio sūnėnas. Jis yra dabartinio Lenkijos Respublikos Prezidento Bronislovo Komorovskio senelis. Julius Komorovskis buvo vedęs Magdaleną Mariją Gurską iš Šaukėnų. Šeimoje augo trys sūnūs: Zigmantas Leonas (1925–1992), Bronislovas Marija Karolis (1928–1943), Antanas Kristupas (1930–2000) ir dukra Ona Marija (g. 1940 m.).
377. Pp. Józefostwo Komorowscy z Gikań – Gikoniai, dvaras dabartiniame Biržų rajone. Žinoma, kad Bartolomėjus Komorovskis (Bartholomaeus Komorowski), vedęs Ukmergės pavieto žemės teisėjo Hektoro Ozemblovskio, Radvan herbo, dukrą Teresę ir kraičio gavęs Ukmergės paviete esančius dvarus: Roviškes, Gikonis, Kalpokiškes. Jų santuokoje gimęs sūnus Pranciškus Antanas (1723–1800), Ukmergės pavieto sargybininkas, valdė Roviškių, Gikonių ir Poravėjos dvarus. Jo sūnus Stanislovas Andrius (Stanislaus Andreas) santuokoje su Ana Frackevič Radziminska buvo Poravėjos-Pabiržės Komorovskių šakos pradininkas. 1918 m. Gikonių palivarkas priklausė Rokiškio apskrities Panemunio valsčiui. 1928 m. parceliuojant dvarą savininkui Juzefui Komorovskiui buvo palikta 80 hektarų neliečiama dalis. Šio dvaro šiandien jau nėra. Likę tik sodo fragmentai ir apgriuvę pastatai.
378. Iš žodžio švilpukas, švilpimas (vert. pastaba).

Bagdoniškio istorijos tęsinys. 1861 metų gegužės 12 dieną Teklės Giečevičienės administratorius su *„pakviestu bičiuliu“* teisiškai perėmė Bagdoniškį. Tačiau ji Bagdoniškyje šeimininkavo tik savaitę, kadangi tų pat metų balandžio 19 dieną Vaitiekus Višinskis Teklės administratorių išvarė ir susigrąžino savo valdas. Tai atsispindi bylos aktuose, rašoma[379], kad ponas Višinskis, pasitelkęs žmones, tarnus ir baudžiauninkus, susigrąžino valdą jėga ir grasino tiek teisėtai šeimininkei, tiek jos atstovui ir tarnams. Giečevičienė buvo priversta perduoti bylą teismui, kuris tris kartus ją nagrinėjo, tai reiškia, byla buvo svarstoma Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės Tribunole. Atsakovas Višinskis nė karto neatvyko į teismą. Bylų datos yra tokios: pirmoji 1762 metų rugsėjo 20 diena, antroji – 1763 metų kovo 16 diena ir trečioji – 1763 metų balandžio 17 diena. Visų trijų bylų nuosprendžiai patenkina Giečevičienės ieškinį, jai priteisia skolintus pinigus ir įsako Višinskiui perduoti Bagdoniškį. Kiekvieną kartą bylos nutartis buvo pavesta vykdyti, tačiau nė karto nebuvo įvykdyta, mat susidurta su Višinskio pasipriešinimu jėga. Kiekvieną kartą kartojosi tas pat scenarijus – tarnautojai, vykdantys teismo nuosprendį atvykdavo į Bagdoniškį su asistentais ir rasdavo užbarikaduotus vartus, o už jų ginkluotą liaudį, pasiruošusią pulti vykdančius teismo nuosprendį tarnautojus. Višinskio valdytojas

379. Toliau vertime tik perpasakojame originaliame *Dienoraščio* tekste pagal bylos aktus atpasakotą, cituotą, sukurtą aiškinimą. Aktų aiškinimas originalo kalba skamba taip: *Pan Wyszyński ... zgromadziwszy variae Condotionis Ludzi, Sług iy Podanych na pomienione dobra armata mam napadłszy per wim et Potentiam z przerzeczonych Dobr wypędził, Gwałt Violencyą y Expulsyą uczynił pochwałki na Zdrowie y Życia tak samej aktorki iako też Sług Ludzi y Przyiaciół" Gieczewiczowa ujrzała się zmuszoną do skierowania sprawy na tory sądowe. Sprawa trzykrotnie „agitowała się", to znaczy była rozpoznowana – w Trybunale Głównym Wielkiego Xiętwa Litewskiego. Pozwany Wyszyński nigdy się do rozprawy nie stawiał. trzy dekrety Trybunalskie w tej sprawie, wszystkie trzy „remissyine" i „kontumacyine", to znaczy, datowane są: pierwszy – z d. 20.IX.1762, drugi – z d. 16.III. 1763 i trzeci – z d. 17. IV. 1763. Wszystkie trzy dekrety zaspakajają żądanie powodowe Gieczewiczowej, zasądzają na jej rzecz sumę długu z odpowiedniemi „zarękami" i panami, nakazują przywrócenie posiadania Bohdaniszek („reindukcyą") na rzecz Gieczewiczowej i wskazują Wyszyńskiego na „Infamyę" (niesławę). Każdy z tych dekretów był podawany do wykonania, ale żaden nie został wykonany ze względu na sprzeciw każdorazowy faktyczny Wyszyńskiego. W wykonaniu każdego z tych dekretów będzie, ewentualnie pisarz Grodzki, – zawiadomiał pozwanego Wyszyńskiego o wyroku i o tym, że „w Niedziel cztery" on, Sędzia lub Pisarz, z Jenerałem J. Kr. Mości „et emu assistentia Nobilitate" "siedzia" do Bohdaniszki dla "urzędowej Exekucyi" i przekazania majętności w posiadanie Gieczewiczowej. I za każdym razem powtarzała się ta sama scena: urzędnicy wykonawcy wyroku przybywali do Bohdaniszek z odpowiednią asystencją, zastawali wrota zatarasowane i u wrót gromady ludu zbrojnego stawiania oporu wykonaniu dekretu gdyby urzędnicy zachciali go forsować. Rządca Wyszyńskiego albo ustne albo w doręczonej „cedułce" na pismie protestował przeciwko egzekucji, uznając ją za bezprawie, i żądał „spokoynego odiechania", co też urzędnik wnet czynił, spisując odpowiedni akt i odcytując sprawę z powrotem przed Sąd Trybunału.*

arba žodžiu, arba raštu skųsdavosi dėl egzekucijos ir reikalavo ramiai išsiskirstyti, tad teismo tarnautojas tą ir darė, kaskart surašydamas atitinkamą aktą ir perduodamas bylą nagrinėti Tribunolui.

1922 metų birželio 14 d.
Trečiadienis

Visą dieną buvo dangus lietumi prapliupęs.

Pasisamdžiau Zybalį jaunesnįjį iškasti 20 duobių vaismedžiams, kuriuos planuoju rudenį pasodinti. Ketinu užveisti savo sodą iš abiejų dabartinio kelio į Gojų pusių, maždaug nuo kluono net iki šiaurinės kalvos netoli Gojaus ir apačioje į šiaurės rytus iki maudymuisi skirto tvenkinio. Zybalis vakar iškasė keturias duobes, kitas iškas man išvykus.

Šiandien naktį Elvyra išvyksta į Panevėžį. Veža Helcią laikyti egzamino į Panevėžio lenkų gimnaziją.

Bagdoniškio istorijos tęsinys[380]. 1762–1763 metais tris kartus pagal Tribunolo dekretus buvo bandoma perduoti Bagdoniškį Giečevičienei ir kaskart susidurta su Višinskio pasipriešinimu, tad visi bandymai buvo nesėkmingi. Tačiau 1765

380. Toliau vertime tik trumpai atpasakojame originaliame *Dienoraščio* tekste pagal dokumentų medžiagą sukurtą pasakojimą. Pasakojimas originalo kalba skamba taip: *Dla wzoru zacytuję tu ustęp jednego z aktów („list odprawczy y poiezdczy") niedoszłej egzekucji dekretów kontumacyjnych Trybunału. Jest to ustęp o sporze Wyszyńskiego, zawarty w „liscie poiezdczym" Hieronima Pietkiewicza, sędziego ziemskiego powiatu Wilkomirskiego z d. 20.X. 1762; a więc: Wyszyński " ...iawną czyniąc Prawu pospolitemu kontrawencyą takowey Exekucyi sam przez się y przez subordynowane Osoby niedopuścił, lecz podawszy im scriptis Cedułę przy zatarasowanych wrotach armata manu fortites bronił. Widząc ia takowe Prawu Pospolitemu y Dekretowi pomienionemu sprzeciwięstwo nieuczyniąc żadnego w tych Dobrach praejuditimu odiechałem y sprawę tę do dalszey Prawney Konwikcyi ... przed Sąd Trybunału ... odesłałem." A oto wzoru tekst jednej z ceduł, zgłoszonych z ramienia Wyszyńskiego przez jego administratora Bohdaniszek Jakuba Łapińskiego dla uzasadnienia oporu wykonaniu dekretu Trybunalskiego: „Wielmożny Mć Panie Sędzio Ziemski i Powiatu Wiłkomirskiego mnie Wielce Mści Pani Dobrodzieju. Raczyłeś W mi Dobrodziey na Dniu dzisiejszym za wydanym Obwieszczeniem ziechać do Dobr Bahdoniszek w Powiecie Wiłkomirskim leżących niby za otrzymanym Dekretem od Wielmożney Jeymść Pani Gieczewiczowey Stolnikowey Województwa Wileńskiego, o którym zapozwie niewiedzieliśmy, upraszsam ażebyś Mości Dobrodzieiu tę Cedułę przyiąwszy Spokoynie odiechał". W innej znów „cedule" Łapaciński, oponując wykonaniu dekretu wyraża się tak: „ Raczyłeś ... za iakowymści dekretem ... clandestine in contumatiam na Pana mego otrzymanym do Dobr Bohdaniszek pro exemptione ziechać, więc że iako niewiadomy citacyi, ani Dekretu, Pan móy o wszystko z Wielmożną Ieymści Panią ... rozprawić się zachce, upraszam W mć Pana Dobrodzieia Imieniem Pana mego, abyś żadnego nie czyniąc bezprawia, takowe bronienie Prawem pospolitym W.X.Litewskiego opisane y ustanowione przyiąć raczywszy spokoynie odiechał.*

metų vasario 27 dieną ši byla dar kartą buvo iškelta, šį kartą jau ne Tribunole, o Vilkmergės pavieto pilies teisme. Teismas Višinskiui priteisė grąžinti Giečevičienei 2540 raudonųjų auksinų, 6500 Lenkijos zlotų ir Bagdoniškį. Šį kartą dekretas buvo įvykdytas.

1922 metų birželio 15 d.
Ketvirtadienis

Šiandien paskutinė mano diena Bagdoniškyje. Naktį jau išvykstu į traukinių stotį ir toliau – į Kauną. Gaila... Taip mielai čia ilgiau pasilikčiau. Vis dėlto koks didis nuosavybės jausmas. Visada mylėjau Bagdoniškį ir pripratau manyti, kad ateityje jis bus mano. Tačiau tik dabar, kai dalis Bagdoniškio iš tiesų mano, prie jaunystės meilės jausmo dar prisidėjo kitas jausmas, kurį pavadinčiau kūrybiniu jausmu mažam mano žemės gabalėliui. Turiu daug minčių, daug norų išpuoselėti savo Bagdoniškio dalį ir su didžiausiu malonumu stebiu savo kūrybą. Nors pats neūkininkauju savo žemėje, tačiau tai netrukdo ją besąlygiškai mylėti. Dabar mintys apsiriboja namo statyba, sodo ir medžių dėl bendro vaizdo užveisimu. Vėliau labai norėčiau pastatyti koplytstulpį ir senovinį dviaukštį svirnelį, tokį, kokį turi Dagilių dvaras. Kai pasistatysiu namą ir pasisodinsiu sodą, užsiveisiu nedidelį paukštyną. Svajonių turiu daug, tarytum ruošČiausi gyventi amžinybę, o iš tikrųjų būtų gerai, kad Dievas leistų bent nedidelę dalelę įvykdyti, nes senatvė jau lipa ant kulnų, o jai iš paskos greitais žingsniais žygiuoja mirtis. Kai pasidalijome Bagdoniškį, savąją dalį pavadinau „Prudelis“ (tariama: Prudialas), šis pavadinimas man nelabai patinka ir gal savo nuosavybei kada nors sugalvosiu kitą pavadinimą.

Tak więc trzykrotnie z trzema dekretami Trybunalskiemi czynione były w latach 1762–1763 egzekucje do przekazania Bohdaniszek w posiadanie Gieczewiczowej i za każdym razem na skutek oporu czynnego ze strony Wyszyńskiego egzekucje pozostały jałowe. Wreszcie w d. 27. II. 1765 sprawa ta „agitowała się" raz jeszcze, ale tym razem już nie w Trybunale, lecz w „Grodzie Powiatu Wiłkomirskiego", zapadł znów dekret, który zasądził Wyszyńskiego na rzecz Gieczewiczowej 2540 czerwonych złotych i 6500 złotych polskich oraz „reindukcyę" Gieczewiczowej do Bohdaniszek. Wykonanie tego dekretu zlecone zostało Tomaszowi Łappe, Pisarzowi Grodzkiemu Powiatu Starodubowskiego. Tym razem dekret w stosunku do posesji Bohdaniszek został wykonany.

O kol kas, kol dar turiu laiko rašyti ir esu kaime, toliau pasakoju apie Bagdoniškio istoriją. Nežinau, ar Kaune rasiu laiko šiam darbui, ar liks dienoraštyje vietos[381]. 1765 metų kovo 27 dienos Pilies teismo dekreto vykdytojas Tomašas Lapa[382] pranešė Višinskiui, kad atvyksta į Bagdoniškį vykdyti „egzekucijos". Ši „egzekucija" buvo įvykdyta 1765 metų gegužės 17 dieną. Dokumentuose nerandu įrašų, kaip vyko dvaro perėmimas, ar Višinskis buvo užbarikadavęs vartus ir reikėjo panaudoti jėgą laužiantis į vidų, ar dvaro ginti buvo susirinkę ginkluoti žmonės. Aišku, Lapa nepasitraukė ir savo užduotį įvykdė. 1765 metų gegužės 17 dieną Lapa sudarė tikslią Bagdoniškio inventorizaciją ir užpildė dokumentą, kad Bagdoniškis buvo atiduotas Teklei Giečevičienei. Nuo šiol faktiškai Bagdoniškis priklausė Vilniaus vaivadijos pastalininkei Teklei iš Sielavų Karežynai, našlei Nikodemienei Giečevičienei[383] tačiau kol kas ne nuosavybės teise, o kaip užstatytas turtas.

381. Toliau vertime tik trumpai atpasakojame pagal dokumentus užrašytą pasakojimą. Originalo kalba jis skamba taip: *Wykonawca dekretu Grodzkiego z d. 27. III. 1765., Tomasz Łappa, Pisarz Grodzki, zapowiedział Wyszyńskiemu przyjazd do Bohdaniszek dla egzekucji. Nastąpiła ona w d. 17 V. tegoż 1765 r. . Wyszyński i tym razem oponował, gdyż w aktach znajduję „cedułę", podobną do powyższych, datowaną z d. 17. V. 1765, w tej treści: „ Wielmożny Mci Panie Pisarzu Grodzki Starodubowski P.P. Jenerali y Strona Szlachty. Raczyłeś W Mć Pan za Dekretem Contumacyinym Sądów Grodzkich Powiatu Wiłkomirskiego do Dobr moich Bohdaniszek na Exekucyą zjechać, który Dekret że podstenpnie y bez wiadomości moiey Otrzymany, tak do Zniesienia onego, jako też ku braniu pieniędzy, y Przyjenciu finalney In principali rozprawy, W J. P. Gieczewiczową Podstolinę Wileńską przed Sąd Grodzki Wilkomirski adcytowałem, y aktorat wyniosłem, y sumę należącą reponować Intencyowany, o czym W W Mść Pan wiedząc ażebyś Żadnego Dobrom moim nieczyniąc Uszkodzenia a unikając następujących sobie kłotni spokoynie odjechać raczył Quam Enixississime Upraszam wyznawający żem jest WWMM Pana Dobrodzieja Nayuniżenszy Sługa (podpisano:) W Wyszyński Sta Chołmski". Czy Wyszyński usiłował poprzeć tę cedułę oporem czynnym, czy brama była zatarasowana i trzeba ją było forsować, czy byli zgromadzeni ludzie zbrojni do oporu i jak się rzecz dokonała, – o tym w aktach śladu nie znalazłem. Jednak Łappa nie cofnął się pomimo ceduły Wyszyńskiego. Pod Datą 17. V. 1765 spisany został przez Łappę szczegółowy Inwentarz Bohdaniszek i „List Urzędowy Podawczy", stwierdzający dokonane oddanie Bohdaniszek w posesję Tekli Gieczewiczowej. Odtąd faktyczną posesorką Bohdaniszek – jeszcze nie właścicielką wszakże, jeno posesorką zastawianą, hypoteczną, staje się też Podstolina Województwa Wileńskiego, Tekla z Sielawów 1 voto Karężyna, 2 voto wdowa Nikodemowa Gieczewiczowa.*

382. Łappa Tomasz.

383. Tekla z Sielawów 1 voto Karężyna, 2 voto wdowa Nikodemowa Gieczewiczowa.

SANTRUMPOS

B.K. – Baudžiamasis kodeksas
CTK – Centrinis tautinis komitetas (CKN – Centralny Komitet Narodowy)
LKDP – Lietuvių krikščionių demokratų partija
LkK – Lenkijos kariuomenė (WP – Wojsko Polskie)
LkKO – Lenkų karinė organizacja (POW – Polska Organizacja Wojskowa)
LkLP – Lenkijos liaudies partija (PSL – Polskie Stronictwo Ludowe)
LkLS – Lenkų liaudininkų sąjunga (PZL – Polski Związek Ludowy)
LkLS – Lenkų liaudininkų susivienijimas (PZL – Polskie Zjednoczenie Ludowe)
LkR – Lenkijos Respublika (RP – Rzeczypospolita Polska)
LkSP – Lenkų socialistų partija (PPS – Polska Partia Socjalistyczna)
LKT – Legionų karių taryba (RŻL – Rada Żołnierzy Legionów)
LkVL – Lenkų valstybingumo lyga (LPP – Liga Państwowości Polskiej)
LMAB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
LRSLP – Lietuvos revoliucinių socialistų liaudininkų partija
LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija
LVS – Lietuvos valstiečių sąjunga
LŽS – Lietuvos žemdirbių sąjunga
PAT – Lenkų telegrafo agentūra
PŠO – Panemunės šaulių organizacija (OSN – Organizacja Strzelców Nadniemańskich)
R – Réaumur, temperatūros matavimo skalė
RPGK – Rytinių pakraščių gynimo komitetas (KOKW – Komitet Obrony Kresów Wschodnich)
SBU – Stepono Batoro universitetas (USB – Uniwersytet Stefana Batorego)
TDP – Tautinių demokratų partija (SND – Stronictwo Narodowo Demokratyczne)
VLkK – Vilniaus valdanti lenkų komisija (PKR – Polska Komisja Rządząca w Wilnie)
VLLVK – Vidurio Lietuvos laikinasis valdantis komitetas (TKLRS – Tymczasowy Komitet Robotniczy Litwy Środkowej)
VLT – Valstybės laikinoji taryba (TRS – Tymczasowa Rada Stanu)
VTK – Vyriausiasis tautinis komitetas (NKN – Naczelny Komitet Narodowy)
VUB – Vilniaus universiteto biblioteka

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

1. Profesorius Mykolas Römeris savo bute. Kaunas, Žaliosios g. Žaliakalnyje apie 1927–1928 m. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Mykolas Römeris. Foto, MHXII.
2. Mykolo Römerio *Dienoraščio* 28 tomo titulinio lapo faksimilė. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 138–2254 .
3. „Unijos nori..." Karikatūra. *Ragutis*, 1921, nr. 2. Dailininko Petro Rimšos piešinys. Karikatūroje parodoma situacija po 1921 m. Tautų Lygos siūlymo spręsti Lietuvos ir Lenkijos ginčą dėl Vilniaus pasitelkus P. Hymanso projektą, kuriuo iš esmės numatomas dviejų valstybių unijos atnaujinimas. Lietuva projektą griežtai atmetė siekdama išsaugoti savo suverenumą ir reikalaudama besąlygiškai grąžinti Vilnių.
4. Straipsnio apie P. Hymanso projekto grėsmes Lietuvai faksimilė. *Trimitas*, nr. 44.
5. Informacija apie gen. L. Želigovskio atsistatydinimą ir Stasio Šilingo kalinimą, faksimilė. *Trimitas*, 1921, lapkričio 19, nr. 45.
6. Straipsnio, kritiškai vertinančio P. Hymanso projektą, faksimilė. *Głos Wileński*, 1921, spalio 2, nr. 39.
7. Karikatūra „Vilniaus lietuvių gimnazijos pamokos Želigovskio laikuose". *Trimitas*, 1921, lapkričio 26, nr. 46.
8. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą, agitacinis plakatas „Parodykime pavyzdį jaunimui stodami pirmi prie 1922 m. sausio 8 d. rinkimų urnų", faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
9. Straipsnio apie P. Hymanso projekto atmetimą faksimilė. *Trimitas*, 1921, gruodžio 10, nr. 48.
10. Karikatūra „Lietuvos priėmimas į tautų sąjungą". *Trimitas*, 1921, gruodžio 3, nr. 47.
11. Karikatūra apie Lenkijos pretenzijų į Lietuvą žlugimą, atmetus P. Hymanso projektą. *Trimitas*, 1921, gruodžio 3, nr. 48.
12. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų agitacinis plakatas „Tiktai Seimas Vilniuje nuspręs mūsų likimą. ..!", faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
13. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų propagandos biuro plakatas „Skaityk skelbimus gatvėse apie rinkimus...", faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
14. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Agitacinis rinkimų plakatas „Nukalk savo likimą! Balsuok į seimą sausio 8", faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
15. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Kvietimas registruotis į rinkimus iki 1921 m. gruodžio 20 d., faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
16. Vokiečių knygyno atvirukas „Kaunas. Vytauto bažnyčia" (dail. E. Kobe). Reprodukcija iš Miškinis A., Morkūnas K. *Kauno atvirukai 1918–1940. Katalogas.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001, p. 57.
17. Mykolo Römerio *Dienoraščio* 29 tomo titulinio lapo faksimilė. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 138–2255.
18. Vyriausybės deklaracija dėl Vilniaus seimo, faksimilė. *Trimitas*, 1921, gruodžio 24, nr. 50.
19. „Europos utėlė". Karikatūra. *Ragutis*, 1921, nr. 3. Lenkija vaizduojama kaip kraujasiurbė, „prikibusi" prie kaimynų.
20. Karikatūra pašiepia rinkimus į Vilniaus seimą. *Trimitas*, 1921, gruodžio 24, nr. 50.
21. Mykolo Kazimiero Römerio ir jo dukters Elvyros Römerytės Komorowskos autografai knygoje *Notatki z różnoczasowych podróży po kraju przez Edwarda Chłopickiego (Inflanty, Żmudź, Litwa, Pobereże)*, Warszawa, 1863, faksimilė. Yra ir Kavoliškio dvaro bibliotekos ekslibrisas. Iš Algimanto Muzikevičiaus rinkinių. Dokumentai.
22. Mykolo Kazimiero Römerio autografas knygoje *Notatki z różnoczasowych podróży po kraju przez Edwarda Chłopickiego (Inflanty, Żmudź, Litwa, Pobereże)*, Warszawa, 1863 su įrašu: „Pirkau šią knygą 1864 m. pavasarį Antanašėje", faksimilė. Iš Algimanto Muzikevičiaus rinkinių. Dokumentai.

23. Karikatūra „Lenkai lieja karčias ašaras dėl žemės reformos", faksimilė. *Trimitas*, 1921, rugsėjo 17, nr. 36.
24. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų komisija skaičiuoja balsus, faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
25. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkėjai, faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
26. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų agitacinis plakatas „Atsimink, kad krašto ateitis tavo rankose", faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
27. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų štabas dirba, faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
28. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų agitacija, faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
29. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų komisija skaičiuoja balsus, faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
30. Grupės asmenų padėka ponui Vincentui Luczynskiui, Vyriausiajam rinkimų į 1922 m. „Vilniaus seimą" komisarui už darbą, faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
31. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų komisijos pirmininkas, faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
32. Karikatūra „Po rinkimų Vilniuje". *„Kryžiuotis – Ei, Lietuvi, pralaimėjai Vilniuje! Dabar gausi iš mūsų du kardelius: eik ir nugalėk lenkus! Lietuvis – Hm! Padaryčiau tai, jeigu galėčiau, deja, jūsų kardai nieko man gero nežada. Prisiminkit tuos du, kuriuos pasiuntėt 1410 m. Griunvaldo lauke Jogailai, o jis juos iškart po to išmirkė jūsų kraujyje?" Mucha*, 1922, nr. 6. Dailininko Vaclavo Lipinskio piešinys.
33. Informacija apie rinkimus į Vilniaus seimą. Faksimilė. *Trimitas*, 1922, sausio 14, nr. 2.
34. 1922 m. sausio 8 d. rinkimai į Vilniaus seimą. Rinkimų agitaciniai plakatai, faksimilė. Iš Vyčio Ramanausko rinkinių. Litwa Środkowa: Vilniaus seimo rinkimų albumas.
35. Atvirukas „A. Stulginskis, I Lietuvos Steigiamojo seimo pirmininkas. Lietuvos Steigiamojo seimo rūmas Kaune". Reprodukcija iš Miškinis A., Morkūnas K. *Kauno atvirukai 1918–1940. Katalogas.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001, p. 57.
36. Leidinio *Lietuvos universitetas 1922. II. 16 – 1927. II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. Kaunas, 1927,* titulinio lapo faksimilė.
37. POW byla. Ypatingos tardymo komisijos pirmininkas ats. pulk. leit. J. Liandsbergis. Valstybės gynėjas pulk. leit. Juozas Papečkys. Teismo pirmininkas pulk. Petras Šniukšta darbo kabinete. Nuotraukos iš *1919–1929 Kariuomenės teismas*, Kaunas, 1929.
38. POW byla. Petras Vrubliauskas (Daukantas), Aldona Čarneckaitė laikraščio *Głos Litwy* redakcijoje. Nuotraukos iš Lossowski P. *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*, Warszawa, 1996.
39. Karikatūra. „4/VII 1569 – Liublinas – Vilnius 20/II 1922". *„Varšuva sako Kaunui – Slėpk kūjį! Jau šio vazonėlio nesudaužysi! Dabar aš jau jį saugau!" Mucha*, 1922, nr. 9. Dailininko Bogdano Nowakowskio piešinys.
40. Mykolas Römeris Lenkijos legionuose. Nuotraukos darytos 1917 m. birželio 21 d. Zegžėje (Zegrze) netoli Varšuvos, faksimilė.
41. Mykolo Römerio įrašo ant nuotraukos – Mykolas Römeris Lenkijos legionuose – antra pusė, faksimilė. Parašyta: Nuotrauka daryta 1917 VI 21. Joje nufotografuoti lenkų kariuomenės (Legionų) I Kampanijos I pulko kapralai. Asmeninė kapralų sudėtis – Aš, Mykolas Römeris, tuomet kapralų komendantas, vyresniojo kario (jefreitoriaus) laipsnyje, pseudonimas Mateusz Rzymski (Mateuš Žymski) ir 7 pašauktiniai, kuriuos aš mokiau. Toje pačioje kaip ir aš, į kairę nuo manęs, eilėje stovi: 1. Skuza, 2. Szywiak, 3. Szczygielski; Priklaupusiųjų eilėje ta pačia kryptimi: 4. Chojenta, 5. Wartka, 6. Drygasiewicz ir 7. Miarkuszewski. Mykolas Römeris 9. II. 1921.
42. Karikatūra „Įsigytas neramumas" pašiepia netvirtą Lenkijos valstybės padėtį prisijungus Vilnių. *Garnys*, 1924, nr. 6.

43. Informacija apie protesto mitingą Kaune prieš Vilniaus įjungimą į Lenkijos sudėtį, faksimilė. *Trimitas*, 1922, balandžio 30, nr. 16.
44. *Garnys*, 1927, nr. 6. Karikatūra pašiepia vyro silpnybes.
45. Informacija apie Lietuvos kvietimą į Genujos tarptautinę konferenciją, faksimilė. *Trimitas*, 1922, vasario 25, nr. 8.
46. Žemės reformos įstatymo priėmimas Steigiamajame seime, faksimilė. *Trimitas*, 1922, kovo 18, nr. 11.
47. Jonas Šimkus – Universiteto rektorius (1922–1923). Reprodukcija iš *Lietuvos universitetas 1922. II.1 –1927.II16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita.* Kaunas, 1927, p. 34.
48. Lietuvos universiteto 1922–1927 m. mokomojo personalo sąrašas, kuriame yra ir profesoriaus Mykolo Römerio pavardė. Faksimilė iš *Lietuvos universitetas 1922.II.16–1927.II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita.* Kaunas, 1927, p. 94.
49. Informacija apie Genujos tarptautinę konferenciją, faksimilė. *Trimitas*, 1922, balandžio 30, nr. 16.
50. Juzefas Pilsudskis šventina I-ojo legionierių pulko pėstininkų vėliavą Lukiškių aikštėje, Vilnius, 1922 m. Leonardo Siemaškos nuotraukos faksimilė. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, nuotraukų kolekcija SFg–2107.
51. Juzefo Pilsudskio biustas. Skulptoriaus inicialai – J. A. Lietuvos nacionalinis muziejus, Sk.100.
52. Vilniaus klausimas Genujos konferencijoje, faksimilė. *Trimitas*, 1922, gegužės 20, nr. 19.
53. Pirmųjų penkerių metų Lietuvos universiteto Teisės fakulteto apyskaita; tarp 7 ordinarinių profesorių paminėtas ir profesorius Mykolas Römeris. Faksimilė iš *Lietuvos universitetas 1922.II.16–1927 II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita.* Kaunas 1927, p. 94.
54. Onos Vitkauskytės leisti atvirukai. „Kaunas – Lietuvos universitetas". Reprodukcija iš Miškinis A., Morkūnas K. *Kauno atvirukai 1918–1940. Katalogas.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001, p. 34.
55. Karikatūra pašiepia Lenkijos pretenzijas į europietiškos kultūros „apsauginin ko" vaidmenį Rytų Europoje. *Trimitas*, 1921, gruodžio 24, nr. 50.
56. Genujos tarptautinės konferencijos pabaiga, faksimilė. *Trimitas*, 1922, gegužės 27, nr. 20.
57. Kilmingųjų Römerių giminės herbas „Dvi piligrimų lazdos", dail. A. M. Hildebrantas (C. A. von *KLINSPORG Baltisches Wappenbuch. Wappen sämtlicher, den Ritterschaften von Livland, Estland, Kurland und Oesel zugehöriger Adelsgeschlechter*, die Wappen sind gezeichnet von Adolf Matthias Hildebrandt. Stokholm: F. & G. Beijer, 188, L. 92).

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abramovičius Liudvikas (Abramowicz Ludwik) 15, 50, 129, 141, 151, 168
Abramovičius Vitoldas (Abramowicz Witold) 15, 61, 107
Alekna Jurgis 276
Aleksa-Angarietis Zigmas 265
Aleksa Jonas Pranas 140, 159, 215
Aleksiejūnas, girininkas 92
Aleksiuk Pavel 98, 107, 202
Ambrozaitis 124, 125
Aponovičius (Oponovičius) 66
Aralovas Semionas 82
Askenazis Šimonas (Askenazy Szymon) 101
Augevičius Jonas 145
Augustaitis Pranas 126
Avižonis Juozas 81, 82

Babianskis Aleksandras (Babiański Aleksander) 17, 18, 20–22, 163, 166
Baginskis Stanislavas (Bagiński Stanisław) 15
Balachovičius, Balachovičius-Bulak Stanislovas 196
Baltrušaitis Juozas 124
Balutis Bronius Kazys 79
Baranauskas (Baranovskis) 308
Baranauskienė (Baranovska) 308
Barlickis Norbertas (Barlicki Norbert) 258
Beliackinas Simonas 22, 46, 187, 209, 253
Besarabija, fotografas 269–272
Bičiūnas Vytautas Pranas 36, 124
Bielskis Vaclovas 12, 22, 28, 32, 55–57, 60, 117, 194, 195, 231, 232, 236, 238, 298
Bielūnas 141
Bilevičius Steponas (Bielewicz, Billewicz Stefan) 54, 63, 141, 159, 275, 276
Biliūnas 151
Biržiška Mykolas 50, 66, 67, 78, 98, 101–103, 125, 126, 129, 143–149, 152, 157, 165, 169, 173, 183, 184, 186, 194, 215, 219, 220, 223, 227, 236–239, 254, 274, 276, 278, 279, 283, 286
Biržiška Vaclovas 12, 13, 22, 29, 46, 144, 194, 238, 239, 252, 288
Biržiška Viktoras 126, 144, 195, 236–238, 278
Biržiškos 144, 145, 238
Bistras Leonas 140
Biuchleris Oskaras (Büchler Oscar) 115–117, 131, 153, 272, 288
Bizauskas Kazimieras 4, 124, 130, 131
Byla Jurgis 166
Byra 290
Byrienė Marytė (Jankauskaitė) 290
Bytautas Stanislovas (Bitowt) 54
Bohdanovičius Mečyslavas (Mečys, Bohdanowicz Mieczysław) 177
Bojevas Vsevolodas 63, 202, 212, 215
Bortkevičienė Felicija (Povickaitė) 12, 68, 101, 118, 238
Bračiulis Pranas (Bradczulis Francis) 209
Brazaitis Juozas 6
Budbergaitė žr. Ropienė Malgožata, Budbergaitė (Ropowa Małgorzata z Budbergów)
Budreckas Juozas 187, 188, 209
Budzinskis Viktoras (Budziński Wiktor) 225
Bugailiškis Peliksas 262, 263
Bulota Andrius 241
Bžezinskis Janas (Brzeziński Jan) 309–311
Bžozovska (Brzozowska) 164

Chominskis Liudvikas (Chomiński Ludwik, slapyv. Lukas) 167
Cikota (Cekotas, Cykotas, Cykota Andrzej) 170, 201–203
Cvikevičius Aleksandras (Цьвікевіч Aleksandr, Cwikiewicz Aleksander) 20, 79, 213

Čepaitė Jadvyga (Jadzė) 8, 43, 72, 73, 79, 81–83, 93, 97, 171, 172, 178, 180, 239, 251, 288, 289, 294, 297, 307, 308, 310
Čepinskis Vincas 12, 22, 28, 32, 46, 105, 110, 111, 115–117, 121, 130, 131, 135, 138, 140, 155–157, 194, 238, 239, 278
Čerepukas Janas 20
Čerkasas 20, 22, 104, 111, 152, 159, 215, 284
Čičerinas Georgijus 82

Dambrauskas Adomas (Jakštas) 292
Daugėla Dominykas (Dowgiałło Dominik) 54, 55, 64

Daujotas Jurgis (Dowiatt Jerzy) 54, 55, 62, 78, 158, 159, 212, 216, 222–224
Deksnys Juozukas 310
Deksnys Petriukas 310
Deksnys, stalius 310
Denikinas Antonas 48
Didžiokas Vladas 36
Digrys Stasys 22, 59, 266–268, 287, 288
Diskinas 27, 151
Dmovskis Romanas (Dmowski Roman) 128
Dobkevičius Jonas 124, 130, 139
Dovydaitis Pranas 120
Dubatovska Ana, Viera 285
Dubeneckienė Olga 36
Dubeneckis Vladimiras 36
Dušauskis-Duž Klaudijus (Duż-Duszewski Klaudiusz, Dušeuski Klaudzij) 213, 214

Elvyra žr. Mečkovska Elvyra
Eigminas 93, 100, 243
Einoris 263

Falejevas Eugenijus 86
Filipovičius 310, 311
Finkelšteinas Ozeris 22, 215
Florai 291, 299, 310
Floras 84
Florova 84
Fridmanas Bernardas 141, 174, 209
Frumkinas Simonas, tėvas 170
Frumkinas, sūnus 170

Galaunė Paulius 36
Galdikas Adomas 36, 147
Galvanauskas Ernestas 3, 4, 13, 14, 30, 33, 34, 36, 44, 63, 99, 100, 125, 130, 131, 133, 137–141, 159, 161, 163, 170, 201, 202, 205, 209, 214, 252
Gareckis Maksimas (Harecki, Horecki) 169
Gavelis, samdinys 84
Gecevičienė, Giečevičienė Teklė (Gieczewiczowa Tekla Nikodemowa z Sielawów) 299, 317, 320, 321, 323–326
Gecevičius, Giečevičius Nikodemas (Gieczewicz Nikodem) 317
Gedminaitė 92
Gedvila Adomas (Giedwiłło Adam) 35
Geištoras Steponas (Giejsztor Stefan) 168
Gerkovičuvna Sofija 83, 84, 92, 127, 151, 289, 307, 310
Glombinskis (Głąbiński) 191
Golovinskis 20, 22, 23, 55, 212, 215
Goštautas Ildefonsas (Gasztowt Ildefons) 113
Grajevskis Adolfas (Grajewski Adolf) 223, 228, 263, 283
Grinius Kazys 4, 13, 28, 30, 33, 34, 54, 64, 69, 71, 78, 103, 106, 109–111, 120, 123–125, 131, 139–141, 147, 148, 200, 201, 203, 215, 275
Guidoni Milina 322
Gustaitis 6

Holovnia Aleksandras (Hołownia Aleksandr) 309
Horeckis 169, 170, 203–205
Hryncevičius (Hryncewicz) 310
Hryneveckis Karolis (Hryniewecki Karol) 192

Ivanouskis Vaclavas (Iwanouski Wacław) 202

Jablonskis Jonas 113
Jančevskis Kazimieras (Janczewski Kazimierz) 77, 78, 216, 220, 222–226, 228, 263
Jankauskas Antanas, Kazimiero sūnus (Jankowski Antoni) 290
Jankauskas Kazimieras, liokajus 290, 317
Jankauskas Kazimieras jaunesnysis, Kazimiero sūnus 317
Jankauskas, kunigas 441
Jankovskiai 315
Janulaitis Augustinas 4, 7, 12–14, 21, 22, 26, 29, 46–48, 54, 55, 59, 65, 69, 70, 81, 98, 117–119, 123, 130, 153, 164, 165, 194, 209, 226, 231, 233–235, 237–239, 252, 253, 265–268, 271, 287, 288
Janulaitienė-Jurašaitytė Elena 182
Janušauskas Julius 182
Jelinekas Georgas (Jellinek Georg) 182
Jeremičius Fabianas 126, 144, 201
Jokantas Kazimieras 23, 215
Jonynas Ignas 3, 10, 15, 38, 63, 67, 78, 104, 143, 151, 199
Jundzilas Zygmuntas (Jundziłł Zygmunt) 77
Juodakis Petras 140, 287
Jurgutis Vladas 59, 65, 98, 124, 130, 141, 142
Juškytė Jadvyga 241

Kacelenbogenas Uria 12, 46, 65, 68, 117, 118, 139, 194, 231, 238, 239, 242, 272, 288

Kairys Steponas 3, 12, 22–24, 28, 32, 46, 62, 117, 158, 194, 212, 215, 219, 238, 239, 254, 265, 267, 274, 283
Kalnietis Vincas 78, 199
Kalpokas Petras 148
Kalvaitis Jurgis 6, 70
Karabačius Aleksandras 126, 144, 182, 203, 215
Karevičius Pranciškus 289, 292–296
Karoblis Vincas 4, 30, 70, 124, 130, 140, 263
Kaziačyjnas 22
Kelpša Jonas 159, 160
Kerenskis Aleksandras 200
Kirša F. 147
Kligiai 88
Kligys Algirdas, Michasiaus sūnus 89
Kligys Jonas 88–90, 291, 296, 298, 301
Kligys Justinas 90
Kligys Michasius, Mykoliukas 88, 89
Klimas 77
Klotas Janas 15
Kobilinska, Kobilinskaitė Vitalija žr. Römerienė Vitalija, Žukovska Vitalija (Mykolo Römerio tėvo Kazimiero Römerio motina, Mykolo Stepono Römerio žmona, po jo mirties ištekėjusi už Aleksandro Žukovskio, Kobylińska Witalia žr. Römer Witalia, Żukowska Witalia) 93
Kochanovičius Mykolas (Kochanowicz Michał, Kachanowicz Michaś) 170, 203
Komarai 251
Komorovska Eliza, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio sesuo (Elizka, Komorowska Eliza, merg. pavardė Römer) 86, 88, 273, 274, 322
Komorovska Felicija (Komorowska Felicja), Zigmunto ir Elizos Komorovskių dukra, Mykolo Römerio dukterėčia 322
Komorovska Marynia (Komorowska Marynia) 271
Komorovska Renia, Jaroslavuvna (Komorowska Renia Jarosławówna) 322
Komorovska Zofija, Zygmunto ir Elizos dukra (Komorowska Zofia, Zitka) 273, 274
Komorovskiai 88, 243, 273, 274
Komorovskiai Juzefienė ir Juzefas 322
Komorovskis Antonijus, Zygmunto brolis (Komorowski Antoni) 84
Komorovskis Bartolomėjus (Komorowski Bartholomaeus) 322
Komorovskis Hektoras, vyresnysis Zygmunto ir Elizos Komorovskių sūnus (Komorowski Hektor) 88, 307, 317, 322
Komorovskis Julius Viktoras Anupras, Zygmunto ir Elizos Komorovskių sūnus (Julekas, Juliukas, Komorowski Julian Wiktor Onufrij) 88, 168, 322
Komorovskis Vitoldas, Zygmunto brolis (Komorowski Witold) 322
Komorovskis Zygmuntas, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio sesers Elizos vyras (Zysius, Komorowski Zygmunt) 171, 322
Konarskis Aleksandras (Konarski Aleksandr) 318
Konopackis 111
Korčavskis 63
Korčinskis Ivanas (Korczynskij Iwan) 203
Korsakaitė Ava (Nefova) 92
Koscialkovska Vilhelmina (Kościałkowska Wilhelmina) 71
Koscialkovskis, Zyndram-Koscialkovskis Marianas (Zyndram-Kościałkowski Marian) 52
Kotunia žr. Prušanovska Konstancija Michalina Marija
Kozela Povilas 95, 96
Kraskovskis Ivanas (Kraskouski Ivan) 66, 144, 160, 169, 170, 194, 195, 198, 200, 201, 203, 205, 206, 214, 227
Krasovska Anusia 84
Krasovskis Izidorius 90
Kriščiukaitis Antanas (Kriščiukaitis-Aišbė) 8, 47, 48, 54, 65, 66, 69, 70, 119, 123, 160, 166, 187, 207–209, 226, 227, 270, 271
Krupavičius Mykolas 27, 77, 125, 209
Kšyžanovskis Bronislavas (Kžyžanovskis, Krzyżanowski Bronisław) 15, 90
Kudirka Vincas 240
Kukta Juozapas 126, 173, 184
Kurkauskas Vladas 22, 78, 199
Kurto Eliza (Courtot Claris) 70

Landau Samuelis 215
Landsbergis Česlovas 145, 209
Landsbergis Juozas 25, 48
Lapa Tomašas (Łappa Tomasz) 326
Lasinskis 250
Lastouskis Vaclavas (Lastoŭski Vaclaŭ) 20, 22, 29, 36, 42, 52, 63, 79, 143, 197, 200–203, 212–215
Lašas Vladas 105, 272
Lausas Bronislavas (Laus Bronisław) 223, 224, 228, 283
Ledochovskiai 300
Legeika Vytautas 98
Lempickis Z. 188
Leonas Petras 6, 48, 61, 119, 123, 124, 238, 253, 287
Lisandras, kaimynas (Lisander) 84, 85, 95, 291
Lozoraitis Stasys 148
Luckevičius Antonis (Łuckiewicz Antoni) 66, 143, 144
Ludkevičius Severinas 126
Lukomskis Kazimieras (Łukomski Kazimierz) 78

Mačys Vladas 66, 208
Maironis 147
Makauskas Bronius 101, 279
Malinauskas Donatas 43
Marynia žr. Romerowa Maria
Marma Mykolas 156, 220
Masiulis Alfonsas 220
Matulaitis Jurgis 126, 173
Matuševskis Vladyslavas (Matuszewski Władysław) 214, 215
Mečkovska Elvyra Marija, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio sesuo (Miečkovska, Mieczkowska Elwira Maria, merg. pavardė Römer) 83–85, 88, 90, 92, 93, 95, 100, 127, 138, 141, 149, 151, 157, 158, 164, 169, 177, 243, 244, 248–250, 274, 295, 296, 301, 304, 305, 310, 312, 316, 324
Mečkovska Helia, Mečkovskos Elvyros Marijos dukra (Miečkovska, Mieczkowska Helcia) 83, 86, 92, 181, 248, 292, 307, 310, 324
Mečkovskis Andžejus, Mečkovskos Elvyros Marijos sūnus (Miečkovskis, Mieczkowski Andrzej, Aniusis) 83, 92, 95, 97, 248, 292, 295, 307, 310
Mečkovskis Michasius, Mečkovskos Elvyros Marijos sūnus (Miečkovskis, Mieczkowski Michał) 81, 84, 248, 250
Meištovičius Aleksandras (Meysztowicz Aleksander) 8, 10, 14, 61, 77, 125, 162, 164, 165
Mejeris Konstantinas (Meyer Konstantyn) 86, 296
Mejeris, sodininkas (Meyer) 317
Mejerova Eva Helena, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio sesers Marynios dukra (Meyrowa, Mejerienė, merg. pavardė Römerowna, Römerytė Eva, Ieva) 86, 296
Mickevičius Adomas 277
Mickevičius-Kapsukas Vincas 118, 173, 184, 265
Mickevičius Stefanas (Mickiewicz Stefan) 167
Mikolaičikas Stanislavas 128
Milašius Oskaras (Miłosz) 3, 99
Miusteris Ferdynandas (Műster Ferdynand) 309
Moigis Jonas 118

Nagrodzkis Zygmuntas (Nagrodzki Zygmunt) 15
Narkevičius Adolfas (Narkiewizc Adolf) 35
Naruševičius, Norus-Naruševičius Tadas 3, 59, 63, 99
Narutavičienė Joana 63
Narutavičius Stanislovas 63
Nastopka Stasys 359, 365
Natkevičius Ladas 99, 160
Naujalis J. 147
Navakas Jonas 40, 53
Nedzialkovskis Mečyslavas (Niedzialkovskis, Niedziałkowski Miezcysław, slapyv. Mekas) 188
Nefas Jonas 92, 250
Nekrašas Janas 161, 162
Nemicka 88, 89
Nižinska (Nižyńska) 53
Noreika Liudas 48, 54, 65, 119, 187
Novickis Janas, klebonas 296

Obstas Janas (Obst Jan) 145, 147
Ochenkovska-Romer Helena žr. Romer-Ochenkovska Helena
Oginskienė, Usviatų seniūno Aleksandro Oginskio žmona (Ogińska Aleksandrowa) 300
Okuličius 224, 225
Olechnovičius Franekas 35, 36, 40, 42, 43, 52, 53
Oleiničakovskis (Oleiniczakowski) 52
Oleka Kazimieras 139

Paderevskis Ignacas Janas (Paderewski Ignacy Jan) 188
Pagirytė Marytė 89
Papečkys Juozas 48, 162
Penkaitis Antanas Algirdas 199
Penkaitis Pranas 11
Perlas F. 188
Pesliakas Mykolas (Pieślak Michał) 67
Petkevičaitė Gabrielė (Petkevičaitė-Bitė) 117, 118, 239–242
Petliūra Semionas 196
Petraškevičius Česlovas 118
Petrauskas Mikas 144
Petrulis Juozas 322
Pilsudskis Juzefas (Piłsudski Jozef) 161, 173, 189, 191, 192, 196, 197, 258, 265, 276–280, 282
Pisaniova Ana (Römerytė) 85, 92, 308
Platas Kšyštofas (Płat Krzysztof) 310
Pliateriai 300
Pliateris, Pliateris-Zyberkas Konstantinas (Plater-Zyberk Konstanty) 77
Pliateris-Zyberkas Steponas (Zyberk-Plater Stefan, Socha) 168
Pohlis Teodoras (Pohl Teodor) 309
Polukarpovičiai (Połukarpowiczowi) 315, 317
Ponikovskis Antonis (Ponikowski Antoni) 191, 195, 196
Požėla Vladas 268
Preisas, teisėjas 286
Prušanauskaitė-Venglovskienė Irena (Prušanovska Helena, Irena, Pruszanowska-Węgłowska) 86
Prušanovska Konstancija Michalina Marija, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio sesuo (Kotunia, Pruszanowska Konstancja Michalina Maria, merg. pavardė Römer) 93, 251
Pšezdzeckis Janas (Pżezdzieckis, Przeździecki Jan) 295
Purėnas Antanas 16, 17, 68, 118, 194, 231–233, 238, 239, 269, 278
Purickis Juozas 4, 13, 14, 18, 30, 34, 37–39, 51, 54, 59, 61–63, 65, 77, 79, 81, 82, 99, 100, 102, 124

Rachmilevičius Nachmanas (Rachmilewicz Nachman) 114, 136, 215
Račkauskas Vytautas Aleksandras 13, 23, 101, 118, 194
Randomanskis 145
Rimša Julijonas 276
Romas Eljašas (Romm Eljasz) 46
Romas Jurgis, Gerasimas (Romm Jerzy) 46, 68, 117, 118, 239
Romer-Ochenkovska Helena (Romer-Ochenkowska Helena, Helia, Hela) žr. Romerytė Helena, „juodoji" Hela (Römer Helena)
Römeriai 180
Römerienė Juzefa, Čechovskytė (Römerova Juzefa, Czechowska) 180
Römerienė Kazimiera, Kazimierienė, Kazimiero Igno Liucijono Römerio iš Janapolio žmona (Kazimierzowa Römerowa Kazimiera, merg. pavardė Skirmuntaitė, Skirmunttowna) 236
Römerienė Marija, Marynia, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio sesuo (Römer Maria, merg. pavardė Römerytė) 72, 73, 79, 81, 83–86, 88, 90, 92–98, 100, 102, 103, 127, 138, 141, 149, 151, 157, 163, 164, 168, 169, 171–173, 177, 178, 180, 181, 184, 185, 242–244, 248–251, 274, 289, 290, 294, 296–299, 301, 308, 312, 316, 317, 319
Römerienė Konstancija, Tukalaitė, Mama, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio motina (Römerowa Konstancia z Tukałłów) 91, 93, 313
Römerienė Rachelė Kolovrat de Raos, maršalo Mykolo Juozapo Römerio žmona, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio prosenelė (Romerowa (Raos de) Rachela) 147
Römerienė Vitalija žr. Kobilinskaitė Vitalija, Žukovska Vitalija
Romerienė (Dembowska) Zofija (Romerowa Zofia), Romerienė-Dembovskytė Sofija (Dembowska Romerowa Zosia) 70
Römeris Antanas, Janapolės linija (Römer Antoni) 94
Römeris Edvardas Mateušas, Matas (Römer Edward Mateusz) 180
Romeris Eugenijus (Romer Eugeniusz) 77, 180

Römeris Felicijonas Antanas (Römer Felicjan Antoni) 180
Römeris Jonas Juozapas (Janas) (Römer Jan Józef) 297
Römeris Leonas, Felicijono sūnus (Römer Leon, syn Feliciana) 180
Römeris Mykolas Juozapas, maršalas, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio prosenelis (Römer Michał Józef) 180, 298
Römeris Mykolas Kazimieras, Papa, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio tėvas (Römer Michał Kazimierz, Papa) 94, 289, 313, 314
Römeris Mykolas Pijus (slapyv. Rzymski Mateusz) 175, 176
Römeris Mykolas Steponas, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio senelis (Römer Michał Stefan) 147
Römeris Motiejus, senasis, generolo Matthiaso Römerio sūnus (Römer Mateusz) 106
Römeris Motiejus Steponas (Römer Maciej Stefan) 126
Römeris Motiejus Steponas Jurgis, Matysius iš Antanašės (Maciej Stefan Jerzy) 149
Römeris Stanislavas Maria, Izidoriaus ir Celinos sūnus (Römer Stanisław Maria) 180
Römeris Steponas, Stefusis, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio sesers Römerienės Marijos, Marynios sūnus (Römer Stefan, Stefuś) 297
Römeris Steponas Dominykas, Stepono Jurgio sūnus (Römeris Stefan Dominik, syn Stefana Jerzego) 314
Romeris Tadeušas (Romer Tadeusz) 128
Römeris Vaclovas, Jono (Jano) Juozapo sūnus, inžinierius (Römer Wacław, syn Jana Józefa) 297
Römeris Vitoldas, Römerienės Marijos, Marynios, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio sesers vyras (Römer Witold) 297
Römeris Vladimiras, Jono (Jano) Juozapo sūnus, generolas (Römer Włodzimiesz, syn Jana Józefa) 297
Römerytė Ana (Römer Anna) 143
Romerytė Helena, „juodoji" Hela (Romer Helena) 180
Römerytė Kotryna, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio tėvo Römerio Mykolo Kazimiero sesuo (Römerowna Katarzyna)
Römerova, Römerienė Regina, Edvardo Motiejaus Römerio dukra, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio žmona (Römerowa Regina) 180, 181
Römerova Vanda, merg. pavardė Sulistrauskaitė (Römerowa Wanda z Sulistrowskich) 35
Römeruvna, Römerytė Celina, Cesia, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio ir Reginos Römerienės dukra (Cesia, Römerówna Celina) 180
Römeruvna Eva, Helena (Römerytė Eva, Ieva), Mykolo Pijaus Paskalio Römerio sesers Marynios dukra, pagal vyrą Mejerova Eva Helena (Römerówna Ewa Helena, Mejerowa) 296, 297
Rondomanskis Andrius 126
Ropas Adamas (Ropp Adam) 298, 305
Ropas Adamas Valerijus (Ropp Adam Walerian) 308
Ropas Adamas Kšyštofas (Ropp Adam Krzysztof) 307–311, 314
Ropaitė Izabelė (Roppówna Izabella) 95, 96, 296, 300, 301
Ropienė Ana, Frejerytė (Frejerówna Anna) 308, 310, 311
Ropienė, Ropova Malgožata, Budbergaitė (Roppowa Małgorzata z Budbergów) 305, 307, 308
Rosenai 85, 92, 319
Rosenaitė Marytė 85, 92
Rosenas Piotras (Rosen Piotr) 85, 95, 96, 220, 221, 305
Rosenfeldt Anastazija 315, 317
Rosenfeldtai 315–317, 321
Rosenfeldtas Maksimiljanas 315–317
Rosenienė Piotrienė 92, 310
Rosneris I. 188
Roškovska Liusė (Liusia, Roszkowska) 67
Rozenbaumas, jaunesnysis 20, 22, 40, 65, 79, 104, 133, 159, 168, 188, 215, 254, 263

Rozenbaumas Simonas, senasis (Rozenbaum Šimšon) 51, 53–55, 65, 103, 114, 131, 133, 136, 138, 215, 272
Ruchas Peisachas (Ruch Pejsach) 93
Rudaminaitė-Dusiackaitė Katažyna (Rudominówną-Dusiacka Katarzyna) žr. Oginskienė, Usviatų seniūno Aleksandro Oginskio žmona (Ogińska Aleksandrowa) 300, 302
Rudaminos-Duseckiai 300
Rudoinskis Aleksandras (Rudoiński Aleksander) 67
Rumšas, kunigas 17
Ruseckas Petras 22, 23, 105

Samajauskas Kazimieras 183, 187, 188
Sapazas 47, 48
Sapiegienė O. 6
Savickis J. 147
Savickis Zigmuntas 93
Semaška Dominykas 3, 4, 12–14, 20, 23, 28–33, 36, 42–44, 46, 55, 68, 79, 81, 104, 114, 117, 143, 144, 182, 194, 198–201, 203, 212–214, 216, 231, 238, 278
Senkievičius Henrikas 128
Sidzikauskas Vaclovas 3, 99
Sikorskis Vladyslavas Eugenijus, generolas (Sikorski Władysław Eugeniusz) 258
Sivickiai 297
Skipitis Rapolas 4, 13, 33, 42, 130, 137, 148
Skirmuntas Konstantas (Skirmunt Konstanty) 52, 53, 141, 143, 163
Sleževičius Mykolas 12, 14, 23, 28, 29, 33, 34, 41, 62, 68, 101, 105, 106, 111, 112, 116, 125, 130, 140, 194, 195, 205, 215, 238, 239, 252, 272, 274–278, 283
Sližys Balys 140
Sližys Boleslovas 97, 98, 137, 138, 163, 164, 169
Sližys Pranas 97
Smetona Antanas 3, 22, 61, 62, 90, 122–125, 131, 158, 211, 216
Snelevskis Juzefas (Śnielewski, Śmielewski Józef) 223, 228, 263, 283
Soloveičikas Maksas 37, 38, 54–56, 58, 60, 61, 79–81, 104, 105, 110, 111, 114–117, 121, 129, 131, 133–140, 149, 150, 153, 156, 213, 215, 219, 220, 227, 228, 253
Sruoga Balys 36
Stadzevičius Boleslovas (Stadziewicz Bołesław) 126, 145, 165, 173, 174, 195, 216, 277
Stanaitis Juozas 275
Staneika Vaitiekus 181, 182
Stankevičius Adamas (Stankiewicz Adam) 201, 203
Starkus Zigmas 105, 116, 140, 153, 155
Stašinskis 48
Staškevičius Jonas 123
Staugaitis Jonas 14, 22, 23, 34, 100, 116, 117, 140, 150, 154, 215, 270
Stavska Marysia 85
Stavskis Juzefas 85, 86, 92, 95
Steponavičius Jonas (Stefanowicz Ivan) 156, 157
Stronskis S. (Stroński) 188
Studnickis Vaclavas (Studnicki (Gizbert) Wacław) 256
Stulginskis Aleksandras 4, 7, 14, 159–161, 184, 263, 275
Stulinskis 216
Sugintas Antanas 13, 48, 118, 194, 231, 234, 238
Sulistrovskiai (Sulistrowscy) 304
Sulistrovskis Antonis (Sulistrowski Antoni) 304, 307
Sulistrovskis Mykolas (Sulistrowski Michał) 300, 302, 304
Sutkus Antanas 36, 147

Šabadas Cemakas (Shabad Cemach) 66
Šalčius Matas 148
Šardini Pjeras Ogiustas (Chardigny Pierre Auguste) 143
Šarota Marcelis (Szarota Marceli) 257–259
Šatkovskis Adamas (Szatkowski Adam) 309
Šaulys Jurgis 3, 138, 232, 237–239
Šeškus Kazimieras 291, 292
Šilgalis Antanas 122, 123
Šilingas Stasys 11, 18, 21, 43, 61–63, 123–125, 130, 131
Šimkus Jonas 4, 13, 33, 130, 137, 260–262, 278, 287
Šimkus Stasys 11
Šycas, Ropo kamerdineris (Szyc) 309
Šliūpas Rokas 171, 172, 178
Šmulkštys Antanas 99
Šmitas, Ropo gydytojas (Szmidt) 309
Šmitas Taukelis (Szmit Taukiel) 113
Šniukšta Antanas 25
Šniukšta Petras 226
Šurna, teisėjas 81, 138, 153, 263
Švanskiai (Szwańscy) 297
Švoinickis Zygmuntas (Szwoynicki Zygmunt) 224

Taraškevičius Bronislavas (Taraszkiewicz Bronisłau) 35
Teodorovičius Juzefas Teofilis (Teodorowicz Józef Teofil) 190, 282
Tičkutė Emilija 90
Tiškevičienė Kazė 93
Tiškevičius Aleksandras (Tyszkiewicz Aleksandr) 62, 63, 159, 212–215, 217, 219, 220, 222, 223
Toliušis Zigmas 48, 54, 65, 66, 187, 209, 252
Tomaševičius Mykolas (Tomaszewski Michał) 309
Totoraitis 5–8
Tšeciakas 52
Tumas-Vaižgantas Juozas (kunigas Tumas) 11, 254
Tumėnas Antanas 23, 48, 110, 114, 117, 119, 120, 150, 155, 253, 287
Tupalskis 164, 173

Vabalas-Gudaitis J. 118
Vaičiūnas Petras 184
Vailokaitis Jonas 5, 110
Vailokaitis Juozas 5, 14, 23, 55, 62, 158
Varnas Adomas 11, 14
Veisenhofai 300
Velhorskiai 279
Velhorskis Liudvikas (Wielhorski Ludwik) 77
Velhorskis Vladyslavas (Wielhorski Władysław) 225, 274, 275, 290
Venclauskas, Venclavskis Kazimieras (Węcławski) 105, 233, 266, 268
Venglovskis Felicijanas (Węglowski Felicjan) 86
Veryko-Darovskis 148
Vienažinskis Justinas 7
Vienažinskis 100
Vileišis Jonas 12, 22–24, 27, 28, 32, 62, 117, 118, 144, 158, 159, 188, 234, 239
Vileišis Petras 139
Vimeris Emilis 25
Višinska Ana iš Koščycų (Wyszyńska Anna z Koszczyców) 298, 309, 314–316, 318
Višinskis Janas (Wyszyński Jan) 315, 316
Višinskis Vaitiekus (Wyszyński Wojciech) 298, 309, 314–316, 318, 320, 321, 323, 326
Vispianskis Stanislovas (Wyspiański Stanisław) 39
Vojevudzkis (Wojewódzki) 35
Volberg Ana (Aninka, Wolberg Anna) 91
Voldemaras Augustinas 62, 100, 120, 122, 132, 254, 288
Voleišo 216
Volovičova Helena Zuzana Rachela, buvusi Römer, Helcia, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio sesuo (Wołłowiczowa Helena Zuzanna Rachel z Römerow) 9, 251
Volovičius Eustachijus 9, 14
Volovičius Henrykas, Volovičovos Helenos Zuzanos Rachelos, buvusios Römer, Helcios, Mykolo Pijaus Paskalio Römerio sesers sūnus (Henrysius, Wołłowicz Henryk) 9, 67, 251, 289
Vrublevska Emilija (Wroblewska Emilia) 237
Vrublevskis Eustachijus (Wroblewski Eustachy) 237
Vrublevskis Tadeušas Stanislavas (Wroblewski Tadeusz Stanisław) 237, 258

Zajacas Leanardas 212, 215, 219, 220, 227, 254, 284
Zamoiskis Janas 290
Zaštautas Aleksandras (Zasztowt Aleksandr) 66, 265
Zybalis jaunesnysis 324
Zyndram-Koscialkovskis Marianas žr. Koscialkovskis Marianas

Želigovskis Liucjanas (Żeligowski Lucjan) 9, 10, 14, 44, 56, 78, 142, 164, 173, 180, 185, 190, 196, 278
Žemaitis Zigmantas (Zigmas) 4, 12, 18, 20, 22–24, 27–29, 32, 36, 38, 40, 42, 46, 50, 52, 54, 55, 63, 64, 68, 69, 78, 79, 101, 103–105, 114, 116, 118, 121, 125, 133, 134, 148, 152, 155, 156, 159, 161, 163, 166, 167, 183, 194, 199, 205, 211, 213–215, 218–223, 227, 238, 239, 254, 263, 276, 283–285
Žilinskas Aleksandras 6, 122
Žymskis Mateušas (Mateusz Rzymski) žr. Römeris Mykolas Pijus
Žmuidzinavičiai 97
Žolkovskis 209
Žukovska Vitalija, Kobilinskaitė, Römerienė Vitalija (Römer, Żukowska Witalia z Kobylińskich) 93
Žukovskis Aleksandras (Żukowski Alexander) 93

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Adamavas (dvaras) 308
Adutiškis 174
Amerika 157, 159, 203
Anapolis 85, 92, 95
Anglija 30, 100, 180, 252
Antanašė 90, 95, 128, 247, 304
Antazavė 95, 296, 300, 301
Apušynė 289
Ašmena 300, 302, 304, 307
Austrija 57, 99, 258
Austrijos Respublika 258
Ažubaliai (Ažubalis) 89, 92

Bagdoniškis 16, 69, 72, 81, 84–90, 92–97, 100, 127, 141, 149, 151, 157, 168, 169, 178, 182, 239, 242–244, 248–251, 258, 279, 289, 291, 293, 294, 296, 298–310, 312, 314–321, 323–326
Baisogala 251
Baltarusijos Respublika (Baltarusijos Liaudies Respublika, BLR) 20, 35, 36, 42, 79, 80, 91, 126, 144, 173, 202, 203, 212–215, 265
Baltijos jūra 259, 284
Baltoji Rusia 35, 45, 91, 196, 197, 203, 215, 259, 265
Baranovičiai 35
Bastūnai 142
Belgija 57, 229
Belskas 298
Berlynas 4, 35, 36, 46, 52, 69, 98, 168, 213, 214, 232, 235, 291
Birštonas 221
Biržai 83, 322
Biržupis (upelis) 303, 304
Bydgoščius 157
Brda (upė) 157
Breslauja 45
Briuselis 99, 101
Brno 232
Bučiupys (upelis) 303
Bugas (upė) 298
Buniuškės 304
Busiškis 303, 304, 306

Chelmas 298, 316
Ciskadai 180

Čikaga 202, 209

Dagiliai 304, 312, 325
Didžioji Britanija 99, 225, 229
Dineburgas (Daugpilis) 169, 170, 205, 227
Dysna 173, 297
Dolhinovas 173, 184
Drisa 112
Drohičinas 298, 309, 311, 314, 316
Druja 170
Dusetos 92, 300
Dūkštas 100, 174

Eitkūnai 100
Estija 195, 196, 229, 230, 235, 259

Gačionys 85, 92, 221, 319
Gardinas 6, 45, 70, 71, 173, 174, 180, 202, 203, 213
Gdanskas 168, 188, 195, 251, 278, 284
Genuja 229, 252, 285
Gikoniai 322
Ginduriškės (Malcinė, Pielanai) 303, 316
Gojus (miškas) 297, 298, 301, 303, 304, 308, 310, 313, 316, 317, 324
Gorodokas 176

Haga 99, 124
Helas 284
Hesenas-Darmštatas 317

Italija 100, 148, 229

Janapolė 94, 313
JAV 181, 209
Jonava 251, 289, 303, 304, 306
Joniškis 81
Juodkrantė 284
Jurgučiai 220, 300
Jūžintai 85, 221

Kalkūnai 243
Kalvarija 79
Kamajai 178, 220
Kanada 128
Kanai 100
Kanutas 174
Karaliaučius 53, 208, 275
Karklėnai 289
Karolinuvas 174
Karpatai 259
Karveliškės (Karveliškis) 83, 298, 301, 303, 306
Kaukazas 48
Kaunas 35, 36, 72, 160, 161, 166, 224, 279, 287, 320, 321, 325, 326
Kavoliškis 88, 93, 171, 250, 273, 274, 307, 322
Kazliškiai 180
Kėdainiai 83
Kijevas 196
Kybartai 100
Klaipėda 22, 23, 40, 45, 56, 57, 99, 105, 108, 109, 111, 112, 114, 116, 121, 130, 131, 145, 150, 151, 207, 208, 230, 235, 254, 257, 258, 275, 278, 284
Knysa 303, 306, 312

Kolnas 271
Krekenava 113
Kretinga 63, 159, 215
Kriauna (upė) 319
Kriaunos 84, 88, 95, 291–295, 299, 300, 302, 306, 310
Krokuva 177, 181, 257, 258
Kuibyševas 128
Kuisas 304
Kumšas (ežeras) 303, 307
Kumšos 88, 89, 274, 294, 303, 304, 306, 307, 310
Kurkliai 304, 307
Kuršas 235
Kuženecas 174

Lašai 293
Latgala 205
Latvija 81, 94, 170, 180, 195, 196, 205, 227, 229, 230, 235, 259, 296, 308
Ledinė jūra 259
Lenkija (Lenkijos Respublika) 4–7, 10, 12, 13, 15, 17, 19, 21, 28, 37, 39, 41, 44, 45, 49, 51–53, 56–58, 60, 70, 72, 79, 80, 91, 99–101, 103, 104, 107, 126–128, 134, 141, 142, 147, 148, 156, 161, 163–165, 167, 168, 173–175, 179, 184–186, 188–199, 202, 216, 217, 220, 225, 229–236, 246, 247, 252, 254–259, 273–275, 277, 279–284, 290, 296, 298, 302, 308, 309, 314, 315, 318, 322, 325
Lietuva 3–5, 10–14, 18, 19, 21–25, 27–32, 36–45, 47, 49, 50–52, 56–61, 65, 70, 72, 77–82, 89, 91, 98, 100, 101, 103–105, 108–112, 114, 116, 127, 129, 131, 132, 134, 141–143, 145, 149, 152, 154, 161, 162, 164, 173, 174, 179, 186, 189, 193, 196–200, 203, 213, 217–220, 228–231, 234–236, 246, 247, 252, 254–257, 259, 265, 273–275, 277, 279–282, 286, 290, 301, 302, 305
Lisabona 128
Liubliana 257
Liublinas 279, 290
Liublino Tomašuvas 290
Livonija 235
Lyda 35, 44, 146
Lomža 67, 279
Londonas 59, 99, 124, 128, 141, 159, 188
Luna 70, 180
Lvovas 101, 192, 290

Maincas 317
Malcinė žr. Gindiriškės, Pielanai
Manevyčiai 176
Marcinkonys 146
Marijampolė 5, 6, 170, 207, 208, 241
Maskva 48, 81, 82, 98, 99, 226, 297
Mataučizna 11, 94, 96, 304
Matautai (miškas) 303, 304
Matiekai 301, 304, 306
Medila 174
Meldučiai 304
Minskas 35, 43, 53, 80, 170, 173, 196, 201, 202, 214, 215, 285

Naujadara (upelis) 303
Nemunas (upė) 45, 70, 180, 183, 186
Neris (upė) 173, 186
Nevėžis (upė) 113

Obeliai 82, 242, 243, 296, 304
Obodovcai 174, 177
Ožiškis (Ažiškis; ežeras) 303, 304, 306, 310

Pabiržė 309, 322
Pajuostis 10
Pakenė (Pokenė) 291, 293, 306, 319
Pakriaunys 298, 304
Panemunėlis 243
Panevėžys 10, 83, 113, 117, 118, 139, 149, 208, 239–242, 272, 288, 324
Paryžius 257
Peterburgas 14, 124, 170, 237, 258, 290
Petrakavas (Piotrkovas) 258
Petrogradas 17, 163, 214
Pielanai, Pielanas, Pielenė (Gindiriškės, Malcinė) 303, 306
Pleščenicai 93
Poznanė 279
Prancūzija 30, 45, 46, 100, 131, 148, 229, 230, 248, 252, 266
Prapultynė 298, 303

Radviliškis 83, 243
Rageliai 289, 304
Ramusis vandenynas 259
Raseiniai 22, 78, 285
Rivjera 100
Ryga 45, 79, 80, 100, 124, 169, 196, 275
Rytų Prūsija 100
Rokiškis 11, 17, 81, 83, 90, 92, 93, 97, 100, 118, 168, 171, 178, 220, 221, 226, 242, 243, 250, 288, 289, 291, 294, 295, 298, 304, 318, 322
Roma 59, 128, 141, 181, 182, 232, 235, 238
Rudeliai 89, 97, 304
Rukeliai 291, 303, 304, 306
Rusija 5, 6, 9, 10, 17, 22, 35, 37, 45–48, 56, 59, 65, 79–82, 85, 91, 100, 124, 148, 163,

169, 196, 205, 214, 229, 230, 233–235, 237, 241, 242, 248, 252, 254, 258, 259, 263–265, 302
Rūdiškės 298

Salakas 177, 290
Samarkandas 253
Sapiežiškė 182
Sartai (ežeras) 87, 92, 300
Serbija 57
Sibiras 122, 156, 170, 199, 201, 209, 237, 259
Sovietų Rusija 35, 79, 82, 214, 229, 230, 235, 265
Stačiaragis 303, 304
Starodubas 300
Stolpcai 285
Subatė (Subačius) 296, 309
Suomija 196, 229, 230
Suvalkai 6, 79, 142, 173, 184, 261
Suvalkija 5

Šakubaliai 220
Šiauliai 208, 262
Šveicarija 99, 128, 257
Švenčionys 91, 146

Talinas 78, 199
Tel Avivas 114
Tezevas 166
Tilžė 208
Tytuvėnai 70, 180
Tokijas 128
Tomašuvas 290
Torunė 157
Trakai 146
Trojanuvka 176
Tverečius 174

Ukmergė 55, 138, 178, 251, 322
Ukraina 91, 196, 197, 259, 290
Usviatai 300
Utena 97, 138, 163, 168, 169, 177, 308
Užnemunė 152
Užukriaunos 95

Vadstena 180
Valkininkai 146
Varėna 142, 146
Varniai 100
Varšuva 18, 20, 52–54, 56, 65, 79, 86, 103, 128, 143, 145, 162, 163, 165–167, 175, 188–193, 196, 205, 229, 230, 232, 235, 237, 275, 279, 280, 283, 297
Varta 186
Vašingtonas 124
Vengrija 177, 258
Vidiškės 174
Viena 257, 258
Vilkaviškis 6
Vilkmergė 138, 300, 307–309, 325
Vilnelė (upė) 173
Vilnius 5, 9, 10, 14–25, 27–30, 35, 37–41, 43–46, 50–58, 60–63, 66–72, 77–81, 83, 91, 97–112, 114, 116, 117, 121, 124–134, 136, 138–152, 154–160, 162–170, 172–174, 179–206, 209, 212, 213, 215–219, 225, 226, 228–230, 234, 235, 237, 239, 241–243, 247, 252–254, 256, 258, 259, 263–265, 274–287, 296–299, 308–310, 317, 318, 321, 326
Vitebskas 112
Vitebsko gubernija 111
Viveliškės 93, 251, 303, 304, 306
Vysla 157, 186, 279
Vokietija 8–12, 36, 57, 99, 100, 115, 177, 184, 196, 213, 229, 230, 231, 234, 235, 248, 252, 258, 302

Zagrebas 257
Zamoscis 157, 297
Zarasai 177, 243

Žeimiai 251
Žemaitija 45, 152
Ženeva 98, 99, 252

Römeris, Mykolas

Ro-97 Dienoraštis / Mykolas Römeris ; Lietuvos istorijos institutas. – Vilnius : Versus aureus, [2007]–. [Kn. 6]: 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji / [sudarytojas, paaiškinimų autorius ir mokslinis redaktorius Rimantas Miknys] ; iš lenkų kalbos vertė Vaiva Grigaitienė ; [lenkišką tekstą dešifravo Rimantas Miknys]. – [2013]. – XXV, 368 p. : iliustr., faks., portr. – Kn. taip pat: Ant dviejų pasaulių ribos: Mykolo Römerio, jo šeimos ir artimos socialinės aplinkos vertybių perkainojimo kryžkelės 1920–1922 metais / Rimantas Miknys, p. VII–XXV. – Asmenvardžių ir vietovardžių r-klės: p. 331–341.

ISBN 978-9955-34-449-0

Mykolas Römeris (1880–1945) – teisininkas, publicistas, visuomenės ir politikos veikėjas, vienas žymiausių XX a. pirmosios pusės sudėtingų lietuvių ir lenkų santykių liudininkų. Be reikšmingų darbų konstitucinės teisės srityje, jis paliko 40 tomų *Dienoraštį*, apimantį 1911–1945 metus. Tai akivaizdus ano laikotarpio Lietuvos, iš dalies ir Lenkijos, visuomeninio, kultūrinio ir politinio gyvenimo metraštis, rašytas lenkų kalba.

Šioje knygoje pateikiamas į lietuvių kalbą išverstas *Dienoraščio tekstas*, apimantis 1921 m. lapkričio 8–birželio 15 d. M. Römeris aprašo ne tik asmeninį gyvenimą ir artimuosius, darbą teisme, bet ir bendradarbius, kolegas, pažįstamus. Daug dėmesio skiria aktualiam politiniam Lietuvos gyvenimui: Seimo ir Vyriausybės darbui, aktyviems politikos veikėjams, atstovaujantiems įvairioms frakcijoms ir srovėms, itin opiam tiek lietuviams, tiek lenkams Vilniaus klausimui. Čia parodoma, kaip radosi Lietuvos lenkų tautinės mažumos problema, E. Galvanausko ir K. Griniaus kabinetų veiklos peripetijos, Steigiamojo Seimo komisijų, rengusių agrarinės reformos ir tautinių mažumų įstatymus, diskusijos, Lietuvos masonų įtaka kultūriniam ir politiniam šalies gyvenimui.

Knyga skiriama ne tik mokslininkams (politikos, kultūros, diplomatijos, literatūros istorijos ir kt. tyrinėtojams), bet ir mokytojams, dėstytojams, studentams, visiems, kam rūpi savo krašto istorija.

UDK 327(474.5:438)+947.45.07+
943.8.081](093.3)

Mykolas Römeris

DIENORAŠTIS

1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji

Redaktorė *Elena Ulevičiūtė*
Maketuotojas *Rokas Gelažius*

Išleido „Versus aureus“ leidykla
Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius
info@versus.lt | www.versus.lt

Spausdino UAB BALTO print
Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius
info@baltoprint.com | www.baltoprint.lt